Călăuza ateistului

EDITURA POLITICĂ

Călăuza ateistului

EDITURA POLITICĂ
București — 1962

Prezenta traducere a fost întocmită după originalul în limba rusă, apărut în Editura de stat pentru literatură politică, Moscova 1961

Dat la cules 31.05.1962. Bun de tipar 25.07.1962. Apărut 1962. Hîrtie semivelină de 65 g/m², 540×840/16. Coli editoriale 42,73. Coli de tipar 42+48 planșe o culoare tiefdruck. A. 00925/1962. C. Z. pentru biblioteci 21=R.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii, Piața Scînteii, București, R.P.R., Comanda nr. 5 410/20 605

DIN PARTEA REDACȚIEI

Uniunea Sovietică a pășit în perioada construcției desfășurate a comunismului. Partidul comunist acordă o deosebită atenție formării concepției comuniste despre lume, educării unor constructori activi și conștienți ai societății comuniste. În procesul complex și multilateral de formare a concepției comuniste despre lume, un loc important îl ocupă educația ateistă a oamenilor muncii.

Îndreptarul „Călăuza ateistului" se adresează lectorilor, propagandiștilor și agitatorilor care se ocupă cu propaganda ateistă și combaterea rămășițelor religioase.

„Călăuza ateistului" este rodul muncii colective a unui numeros grup de oameni de știință. Din colectivul de autori fac parte : E. A. Beleaev, candidat în științe istorice, M. S. Belenki, docent, M. S. Butinova, candidat în științe istorice, A. N. Ceanîșev, candidat în științe filozofice, N. A. Elșina, L. I. Emeleah, G. I. Ezrin, candidat în științe filozofice, E. T. Fadeev, I. P. Garanin, F. I. Garkavenko, N. M. Goldberg, candidat în științe istorice, I. R. Grigulevici, candidat în științe istorice, I. T. Iakimov, candidat în științe istorice, L. I. Klimovici, profesor universitar, I. A. Krîvelev, candidat în științe filozofice, M. K. Kudreavțev, I. A. Lențman, candidat în științe istorice, I. A. Levada, candidat în științe filozofice, E. V. Maiat, N. A. Nistratova, I. K. Noskov, L. T. Pinciuk, A. I. Rakitov, candidat în științe filozofice, S. G. Rutenburg, D. I. Sidorov, candidat în științe istorice, P. A. Sivokon, candidat în științe filozofice, M. I. Șahnovici, candidat în științe istorice, M. M. Șeinman, doctor în științe istorice, V. E. Titov, M. N. Țetlin, candidat în științe istorice, G. T. Utkin, docent.

Redactorul responsabil al îndreptarului este prof. univ. S. I. Kovalev, doctor în științe istorice. La pregătirea „Călăuzei ateistului" a participat activ și colectivul Muzeului de istorie a religiei și ateismului al Academiei de Științe a U.R.S.S. Ilustrațiile din îndreptar au fost selecționate de autori din fondurile acestui muzeu.

Rugăm pe cititori să comunice observațiile și sugestiile lor la adresa : Moscova, A-47, Piața Miusskaia nr. 7, Editura de stat pentru literatură politică, redacția de literatură științifică-ateistă.

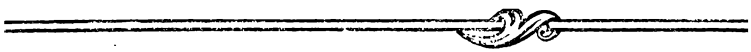

ORIGINEA RELIGIEI

Definiția religiei

Termenul „religie" provine de la cuvîntul latin religio, care, în traducere literală, înseamnă „legătură". După părerea credincioșilor, factorul cel mai de seamă al religiei îl constituie legătura omului cu divinitatea. În realitate însă, orice religie reprezintă credința într-o lume supranaturală, inexistentă, care ar fi populată de zei, spirite, îngeri, sfinți, suflete ale morților sau de alte ființe supranaturale. Tocmai această credință în supranatural constituie elementul principal al oricărei religii.

Oamenii de știință au încercat în repetate rînduri să definească religia. Astfel, filozoful german Kant considera că religia este înțelegerea de către oameni a îndatoririlor lor morale. Filozoful idealist german Hegel a substituit noțiunii de dumnezeu noțiunea de idee absolută, atribuind o importanță hotărîtoare în religie elementului intelectual ; pornind de la sensul etimologic al termenului „religie", filozoful materialist german Ludwig Feuerbach a definit acest fenomen drept o legătură între oameni.

Mulți reprezentanți ai sociologiei burgheze s-au străduit și ei să definească religia. Etnograful englez Edward Tylor socotea că cea mai importantă caracteristică a religiei („minimul religiei") este credința în ființe supranaturale. Emile Durkheim, șeful școlii franceze de sociologie, identifica religia cu noțiunea de „sacru", considerînd că „sacre" pot fi atît ideile cît și obiectele și oamenii. El opunea noțiunea de „sacru" noțiunii de laic, lumesc. După părerea lui, ideea de „sacru" deosebește fenomenele religioase de toate celelalte fenomene. Salomon Reinach, istoric francez al religiei, considera că religia este un sistem de interdicții (tabu). El includea în sfera fenomenelor religioase tot ceea ce este interzis, tot ce a devenit tabu.

Mulți reprezentanți ai științei burgheze contemporane sînt de părere că în religie rolul hotărîtor îl dețin sentimentele și emoțiile. Astfel, pragmatiștii americani văd esența religiei în existența unor sentimente, stări sufletești și trăiri religioase la fiecare individ. Precursorii lor în această privință au fost reprezentanții curentului preanimist, care susțineau că în religie nu predomină intelectul, ci latura afectiv-volițională. Există și tendința de a se considera că factorul principal în religie l-ar constitui ritualul, cultul; această tendință are la bază concepția etnografului englez James Frazer, care definea religia drept „îmbunarea sau atragerea de partea omului a unor forțe aflate mai presus de el".

Definițiile de mai sus nu reflectă însă adevărata esență a religiei. Unele dintre ele sînt prea înguste și nu cuprind toate fenomenele care se încadrează în sfera religiei (de pildă definiția lui Tylor exclude din religie întreaga magie); altele sînt prea cuprinzătoare și includ fenomene care nu țin numai de religie (interdicțiile, de pildă, nu sînt numai de natură religioasă); în sfîrșit, alte definiții sînt unilaterale. Astfel, emoțiile, sentimentele (teama, dragostea, veneratia) joacă, firește, un rol însemnat în religie, dar pot fi generate și de alte cauze. Desigur că de religie este legat un anumit ritual, un cult, dar nu aceasta este esențialul: unele secte din zilele noastre au redus la minimum latura rituală a religiei. Neînțelegînd adevăratele rădăcini sociale ale religiei, oamenii de știință burghezi n-au putut formula o definiție exactă a acestui fenomen.

Știința marxist-leninistă a dat o definiție justă esenței religiei: „...Orice religie nu este altceva decît oglindirea fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o oglindire în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești" [1].

Clasicii marxismului considerau că religia reprezintă credința în supranatural. Vorbind despre oglindirea religioasă, în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești, F. Engels înțelegea prin acestea din urmă forțele supranaturale. De domeniul religiei sînt și credința într-un dumnezeu unic, caracteristică așa-numitelor religii „superioare", și credința în spirite bune și rele, răspîndită la multe triburi

[1] *F. Engels:* „Anti-Dühring", E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 350.

primitive, şi credinţa în preziceri, semne, minuni, profeţii. Acest criteriu este suficient de larg pentru a cuprinde toate fenomenele care fac parte din sfera religiei şi, totodată, destul de concret pentru a permite să se facă distincţie între fenomenele religioase şi toate celelalte fenomene. El infirmă teza teologilor potrivit căreia ar exista o deosebire principială între „religia pură" şi „superstiţii", deosebire care nu există în realitate.

Teoriile asupra originii religiei

Teologii şi unii filozofi idealişti au afirmat şi continuă să afirme că religia ar fi eternă, că ea a existat şi va exista întotdeauna, că sentimentul religios este înnăscut omului ca şi senzaţia de foame sau sentimentele de dragoste, de teamă, de bucurie etc. Dar încă în timpurile cele mai vechi s-au făcut încercări de a dezminţi asemenea afirmaţii.

Cu multe secole în urmă, materialiştii antici — Democrit, Epicur, Lucreţiu şi alţii — au combătut aceste teorii, arătînd că oamenii înşişi i-au creat pe zei după chipul şi asemănarea lor.

Materialiştii francezi din secolul al XVIII-lea — Diderot, Holbach, Helvétius, Naigeon şi alţii — au respins şi ei ideea că sentimentul religios ar fi înnăscut. Ei considerau că apariţia şi existenţa religiei se datoresc ignoranţei şi fricii maselor, pe care le amăgesc cu abilitate slujitorii cultelor. V. I. Lenin a apreciat foarte mult meritele materialiştilor francezi în domeniul propagandei ateiste, dar totodată a arătat că a explica originea religiei numai prin ignoranţa oamenilor şi prin înşelarea lor înseamnă a nu înţelege adevăratele ei rădăcini economice şi istorice.

Ştiinţa burgheză a emis diferite teorii asupra originii religiei. O mare răspîndire a cunoscut, la timpul său, teoria animistă a lui E. Tylor, care considera că prima formă a reprezentărilor religioase o constituie credinţa în suflet şi în spirite. Însuşi termenul „animism" (de la cuvintele latine *anima* „suflet" şi *animus* „spirit") a pătruns în ştiinţă după apariţia lucrării sale „Cultura primitivă" (1871). După părerea lui Tylor, animismul s-a născut în urma încercărilor făcute de „sălbaticul-filozof" primitiv de a-şi explica fenomene ca somnul, moartea etc.

Ca o reacţie împotriva teoriei animiste, în ştiinţa burgheză de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al

XX-lea a apărut teoria preanimismului (formulată de filozoful englez R. Marett și de oamenii de știință germani K. Preuss și A. Vierkandt). Ei susțineau că înaintea credinței în suflete și în spirite a existat credința într-o forță impersonală unică: „mana" la melanezieni, „orenda" și „manitu" la indienii din America de Nord etc. Criticînd punctul de vedere animist, preanimiștii afirmau, pe drept cuvînt, că gîndirea omului primitiv nu putea să dea naștere dintr-o dată unor reprezentări abstracte atît de complexe ca sufletul sau spiritul și subliniau în mod just rolul emoțiilor și al sentimentelor în religia primitivă. Concluziile lor se bazau însă și ele pe o concepție idealistă.

Teoria animistă a originii religiei a fost criticată și de Frazer în lucrarea lui „Ramura de aur; studiu asupra magiei și religiei" (1890); el socotea că prima formă de ideologie a fost magia, care ar fi precedat religia.

Teologii contemporani au îmbrățișat teoria preoților catolici Wilhelm Schmidt (m. 1954) și Wilhelm Koppers, care susțineau că oamenii ar fi fost de la început monoteiști. Adepții acestei teorii au căutat s-o argumenteze prin fapte din viața celor mai înapoiate triburi. Misionari trimiși în acest scop în diferite regiuni ale globului au cules material, selecționîndu-l în mod tendențios. Reprezentanții acestui curent, subvenționat de Vatican, publică în fiecare an lucrări științifice voluminoase, copleșindu-l pe cititor cu un material abundent, dar vădit denaturat. În ultimii ani, acest curent catolic se discreditează chiar și printre oamenii de știință burghezi.

Numai știința marxist-leninistă a pus și a rezolvat just problema originii religiei. Sprijinindu-se pe date științifice, marxismul a dezvăluit rădăcinile sociale și gnoseologice ale religiei, arătînd legile apariției, dezvoltării și pieirii ei.

Perioada istorică în care oamenii nu au cunoscut nici o religie

Filozofii idealiști și teologii au creat legenda că religia ar fi existat totdeauna, că ea ar fi inerentă omului și ar constitui o însușire inalienabilă a însăși firii omenești. Știința a infirmat această concepție. Descoperirile arheologice arată că, timp de sute de mii de ani, oamenii n-au avut nici o religie. În cursul unei perioade îndelungate din istoria societății omenești, acest fenomen n-a fost cunoscut.

Omul s-a desprins din regnul animal aproximativ cu 1.000.000 de ani în urmă. Strămoşii săi au fost maimuţele antropoide — driopitecii —, de mult dispărute. Munca, despre care F. Engels a spus că este „prima condiţie de bază a vieţii omeneşti", că „ea l-a creat... pe om însuşi" [1], a fost cea care a contribuit la desprinderea omului din regnul animal. În dezvoltarea sa, omul a străbătut o serie de etape succesive; reprezentantul celei mai vechi dintre aceste etape a fost pitecantropul (omul-maimuţă), care a trăit acum circa 1.000.000 de ani. Rămăşiţele unui schelet de pitecantrop au fost găsite de către savantul olandez Dubois în 1891 în insula Iava. În aceleaşi straturi s-au descoperit şi unelte grosolane de piatră, făurite de pitecantrop.

Sinantropul (omul chinez), care a trăit cu circa 500.000 de ani în urmă, reprezintă treapta ulterioară în dezvoltarea omului. Savantul chinez Pei Ven-cijun a descoperit oseminte de sinantropi în 1927, în peştera Su-ku-tian din apropierea oraşului Pekin. Judecînd după aceste descoperiri, creierul sinantropului avea un volum mai mare decît cel al pitecantropului; este evident că el se folosea cu precădere de mîna dreaptă, iar sectoarele scoarţei cerebrale legate de vorbirea articulată erau la el mai dezvoltate. În peşteră s-au mai găsit unelte de piatră, urme de foc şi oase de animale. Săpăturile n-au scos la iveală însă nici un indiciu din care să rezulte că în perioada aceea ar fi existat reprezentări religioase, fie ele cît de elementare. Epoca pitecantropului şi a sinantropului a reprezentat în istoria societăţii omeneşti o perioadă fără religie.

Apariţia religiei

Credinţele religioase au început să apară, probabil, abia la omul de Neandertal, care a trăit cu 50.000—100.000 de ani în urmă [2]. Rămăşiţe ale omului de Neandertal au fost găsite pentru prima

[1] *K. Marx* şi *F. Engels*, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955. ediţia a II-a, pag. 80.

[2] Ştiinţa n-a rezolvat încă definitiv această problemă. Unii oameni de ştiinţă sovietici, ca A. P. Okladnikov, P. I. Boriskovski, V. K. Nikolski şi alţii consideră că religia apare la omul de Neandertal. Ipoteza lor este combătută de M. S. Plisetki, V. F. Zibkoveţ şi alţii, care susţin că religia a apărut într-o perioadă mai tîrzie. În 1952 revista „Sovetskaia etnografiia" („Etnografia sovietică") a iniţiat o discuţie în această problemă, oferind reprezentanţilor ambelor puncte de vedere posibilitatea de a participa la un schimb de păreri.

oară în 1856, în valea Neandertal (Germania). Ulterior au mai fost descoperite oseminte ale omului de Neandertal în Africa de sud, în Palestina și în alte regiuni ale globului. Pe teritoriul Uniunii Sovietice, oseminte ale omului de Neandertal au fost găsite în 1924 de către G. A. Bonci-Osmolovski în Crimeea, în peștera Kiik-Koba, și în 1938 de către A. P. Oklandnikov în Uzbekistan, în peștera Teșik-Taș. În privința structurii fizice, omul de Neandertal se apropie de omul contemporan: el era de statură mijlocie, robust, cu o musculatură bine dezvoltată și un creier cu un volum foarte mare (circa 1.400 cm ^{3}).

Faptul că credințele religioase au apărut la neandertalieni este dovedit de mormintele lor; acestea erau plasate chiar în peșterile care le serveau drept locuințe. Scheletele, culcate pe o parte și cu genunchii puțin îndoiți, au fost găsite în mici cavități din peșteri. Oamenii de știință presupun că, la înmormîntare, brațele și picioarele mortului erau legate de corp, ceea ce explică poziția chircită a scheletului. Cavitățile erau acoperite cu pămînt și pietre. Acest fapt, ca și legarea cadavrului, dovedește teama superstițioasă a omului primitiv față de morți. În peșterile Drachenloch (Elveția) și Petershöhle (Bavaria) au fost găsite craniile unor urși de peșteră în jurul cărora erau așezate pietre. Descoperirile datează din aceeași perioadă ca și mormintele neandertalienilor. Se poate presupune că, păstrînd cu grijă craniile de urși, locuitorii peșterilor sperau să dea astfel animalelor ucise posibilitatea de a reveni la viață. Cultul religios, pe atunci în curs de apariție, era legat de animalele care constituiau obiectul vînătorii.

Este interesant de remarcat că craniul unui băiat de tip Neandertal găsit într-un mormînt din peștera Teșik-Taș era înconjurat de zece coarne de capre de munte, înfipte în pămînt două cîte două. Vînarea caprei de munte era una dintre principalele îndeletniciri ale locuitorilor peșterii Teșik-Taș și, firește, cultul religios, pe cale de apariție, era legat de principalul obiect al vînătorii.

Reprezentările religioase ale omului de Cro-Magnon

Reprezentările religioase capătă un caracter mai pronunțat la urmașul omului de Neandertal, omul de Cro-Magnon, care a trăit în perioada tîrzie a epocii de piatră, acum aproximativ 30.000—40.000 de ani. Scheletele unor oameni de acest tip au fost găsite pentru

prima oară în 1868, în peştera Cro-Magnon (Franţa). În această perioadă, evoluţia biologică a omului era, în linii mari, încheiată. Ca aspect, omul de Cro-Magnon nu se deosebea prin nimic esenţial de omul contemporan. Nivelul de dezvoltare al economiei şi al tehnicii sale era mai ridicat decît la omul de Neandertal, uneltele de muncă erau mai variate şi mai bine confecţionate, iar armele de vînătoare mai specializate. Vînătoarea cu ţarcuri, cu gonaci, cu capcane etc. furniza oamenilor anumite rezerve de hrană şi le dădea putinţa să ducă un trai mai mult sau mai puţin sedentar. Apar mici aşezări de locuinţe stabile sub forma unor bordeie. Focul capătă o largă folosire, servind atît la încălzit, cît şi la prepararea hranei.

Această perioadă din istoria omenirii se caracterizează prin apariţia comunităţii gentilice, care a luat locul cetei primitive. Membrii comunităţii gentilice erau legaţi prin rudenie de sînge şi printr-o gospodărie comună. Locuiau în aceeaşi aşezare, stăpîneau bunurile în comun şi îşi procurau în comun mijloacele de existenţă. Orînduirea gentilică era bazată pe principiul colectivismului : munca se făcea în comun, iar roadele ei se împărţeau în mod egal. În afara colectivului, omul era pierdut. Stabilirea rudeniei se făcea la început în linie maternă, întrucît se practica căsătoria pe grupe şi, în multe cazuri, tatăl era necunoscut. În fruntea ginţii se afla un şef, ales în această funcţie în virtutea calităţilor sale personale. El conducea activitatea economică a grupului, veghea la respectarea normelor dreptului cutumiar, aplana certurile şi neînţelegerile. Chestiunile cele mai importante erau rezolvate în comun, prin hotărîrea tuturor membrilor adulţi ai ginţii.

În această perioadă, religia se distinge prin dezvoltarea cultului funerar. Arheologii sovietici au descoperit în 1953, în satul Kostenki, situat în apropiere de Voronej, mormîntul unui om de Cro-Magnon. Mormîntul, aşezat lîngă locuinţă, reprezenta o construcţie ovală din oase de mamut. În mijlocul lui a fost găsit scheletul unui bărbat în vîrstă înaintată, a cărui poziţie aminteşte de mormintele neandertaliene. Cunoscutul sculptor şi antropolog M. M. Gherasimov a stabilit că, atunci cînd a fost coborît în mormînt, mortul avea picioarele legate, îndoite şi lipite de abdomen. Oamenii de Cro-Magnon îi legau pe morţi de teamă ca nu cumva membrii decedaţi

ai gintei să iasă din mormînt şi să cauzeze vreun rău celor vii. Acest obicei are numeroase paralele etnografice : el exista la eschimoşi, la papuaşii din Noua Guinee şi la alte popoare. Avem de-a face aici cu un element al religiei : credinţa în însuşirile supranaturale ale mortului.

În epoca omului de Cro-Magnon a apărut arta plastică, avînd uneori o semnificaţie magică. Pînă în prezent au fost descoperite în diferite locuri de pe glob peste 70 de peşteri locuite în acele vremuri îndepărtate (peştera Altamira din Spania, peştera Trois-Frères din Franţa şi altele), pe pereţii şi bolţile cărora sînt zugrăvite imagini reprezentînd diferite animale : zimbri, mistreţi, cerbi etc. Vînarea acestor animale juca un rol important în viaţa omului de Cro-Magnon. Picturile înfăţişează adesea animale rănite. Omul primitiv spera, probabil, că aceste imagini îi vor aduce noroc la vînătoare. E vorba aici de magia vînătorească, al cărei scop consta în asigurarea mijloacelor de existenţă. Această interpretare este confirmată şi de o serie de date etnografice. Astfel, atunci cînd se pregăteau pentru vînătoarea de canguri, australienii desenau pe nisip o imagine a acestui animal şi o străpungeau cu sulițele. Ei credeau că, străpungînd cangurul desenat, vor reuşi să facă acest lucru şi în realitate.

Rădăcinile sociale ale religiei primitive

Apariţia religiei a fost determinată de nivelul scăzut al dezvoltării economice a societăţii primitive şi, în consecinţă, de faptul că omul primitiv era neajutorat în lupta cu natura. S-au făcut încercări de a idealiza epoca primitivă. Astfel Jean-Jacques Rousseau, filozof francez din secolul al XVIII-lea, o denumea „secolul de aur" al omenirii. Respingînd aceste concepţii, V. I. Lenin a scris : „Că omul primitiv obţinea toate cele necesare ca un dar liber al naturii, — aceasta-i un basm prostesc... Înaintea noastră n-a existat nici un fel de secol de aur, şi omul primitiv a fost cu totul copleşit de greutăţile existenţei, de greutăţile luptei cu natura" [1]. Condiţiile de viaţă ale omului primitiv erau extrem de grele şi de vitrege. Uneltele de muncă, confecţionate din piatră, os şi lemn, erau foarte primitive. Principalele îndeletniciri — vînătoarea şi culesul — nu puteau oferi oamenilor o existenţă pe deplin asigurată : vînătoarea era în mare măsură o ches-

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 97.

tiune de noroc, iar hrana vegetală putea fi procurată numai în anumite anotimpuri. Perioadele în care produsele alimentare se găseau din belşug alternau cu perioade îndelungate de foamete. Această situaţie a avut drept urmare o mortalitate foarte ridicată ; după cum reiese din examinarea osemintelor, 55% din oamenii de Neandertal mureau înainte de a fi împlinit 20 de ani ; aproape nici unul dintre ei nu atingea vîrsta de 50 de ani.

Colectivele omeneşti, împrăştiate pe întinderi uriaşe, trăiau răzleţite, izolate unele de altele, ceea ce le făcea şi mai slabe în faţa forţelor naturii.

Neputinţa omului primitiv în faţa elementelor naturii a determinat apariţia primelor reprezentări religioase.

Rădăcinile gnoseologice ale religiei primitive

Pitecantropul şi sinantropul, care au trăit cu mult înainte de apariţia religiei, erau însă, în mod incontestabil, şi mai slab înarmaţi în faţa forţelor naturii decît omul de Neandertal şi de Cro-Magnon şi, totuşi, în mintea lor nu au apărut reprezentări religioase. Cum se explică acest fapt ? Slăbiciunea omului în luptă cu natura nu este, ca atare, suficientă pentru a da naştere reprezentărilor religioase. Religia are şi rădăcini gnoseologice (adică legate de procesul cunoaşterii). În „Caiete filozofice", V. I. Lenin a subliniat capacitatea minţii omeneşti de a zămisli tot felul de reprezentări fantastice, inclusiv cele religioase : „Abordarea de către inteligenţă (de către inteligenţa omului) a unui lucru individual, luarea de copie (=concept) de pe aceasta n u e s t e un act simplu, nemijlocit, de oglindire inertă, ci un act complex, cu caracter dublu, zigzagat, care *cuprinde în sine* posibilitatea desprinderii fanteziei de viaţă ; ba mai mult : posibilitatea *transformării* (şi încă a unei transformări imperceptibile, de care omul nu este conştient) a conceptului abstract, a ideii în *fantezie* (in letzter Instanz [1] = dumnezeu)" [2]. Cînd există anumite rădăcini sociale, această posibilitate duce la apariţia religiei. Analizînd rădăcinile gnoseologice ale religiei, V. I. Lenin a arătat că aceasta nu este lipsită de teren, *„este o floare sterilă,* fără îndoială, dar o floare sterilă ce creşte pe copacul viu al cunoaşterii omului, care este vie,

[1] — în ultimă instanţă. — *Nota trad.*

[2] *V. I. Lenin,* Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 376—377.

rodnică, adevărată, viguroasă, atotputernică, obiectivă, absolută" [1].

Chiar după ce a dobîndit un anumit bagaj de cunoştinţe pozitive, multe lucruri continuau să fie de neînţeles pentru omul primitiv. Interpretarea greşită a multor laturi ale realităţii a făcut ca omul să separe în gîndirea sa însuşirea de esenţă. Forţele naturii, care-l dominau pe om, au început să se reflecte în conştiinţa sa într-o formă fantastică. Nu orice reprezentare falsă, fantastică este şi religioasă. Omenirea corectează majoritatea erorilor sale în procesul de cunoaştere şi de transformare a lumii. Reprezentările false, fantastice nu se transformă în reprezentări religioase decît atunci cînd conştiinţa omenească, incapabilă să le dovedească falsitatea, începe să creeze o lume inexistentă a forţelor supranaturale.

Primele forme ale religiei

Toate teoriile burgheze asupra originii religiei prezintă o deficienţă comună de ordin metodologic : ele încearcă să descopere prima formă a credinţelor religioase, iar apoi să deducă din ea formele ulterioare. Astfel, E. Tylor consideră drept prima formă a religiei credinţa în spirite şi suflete, R. Marett — credinţa într-o forţă impersonală oarecare, Frazer — magia etc. Oamenii de ştiinţă burghezi ajung la aceste concepţii asupra originii religiei fiindcă privesc dezvoltarea religiei ca un proces de sine stătător, care nu depinde de condiţiile vieţii materiale a societăţii. Acest punct de vedere, idealist prin caracterul său, este infirmat de faptele concrete. Datele arheologice privind popoarele primitive, materialul etnografic despre viaţa celor mai înapoiate triburi ne arată că ele aveau concomitent diferite forme de reprezentări religioase. Religia societăţii primitive reprezenta un amalgam de diferite credinţe şi rituri. Aceste credinţe şi rituri nu existau în mod independent, izolate unele de altele, ci, dimpotrivă, se aflau într-o strînsă legătură şi interacţiune. Magia, de pildă, o întîlnim atît la totemism cît şi la animism ; multe reprezentări totemice erau legate de credinţa în spirite. Să analizăm unele dintre cele mai vechi forme de credinţe religioase şi de rituri.

[1] Op. cit., pag. 367.

Totemismul

Totemismul este concepția unei legături, a unei înrudiri supranaturale între un grup de oameni și o anumită specie de animale, de plante și, mai rar, de anumite obiecte. Termenul „totem", „ototem", este luat din limba tribului odjibve, trib de indieni din America de Nord, în care înseamnă „ginta lui". Cel mai dezvoltat și mai bine studiat este totemismul triburilor australiene. Din această cauză, Australia este denumită țara „clasică" a totemismului [1]. Ginţile și fratriile (grupuri de ginți înrudite) australiene purtau denumirea unor animale și plante totemice ; de pildă, tribul arabana era alcătuit din 12 ginți, purtînd denumiri ca : vulturul cu coada ascuțită, corbul, dingo, omida, broasca, șarpele etc. Totemul era considerat strămoșul, întemeietorul ginții. De aceea el constituia obiectul unei serii de interdicții : nu era voie să ucizi totemul sau să-l consumi ca hrană (cu excepția ceremoniilor rituale), era interzis să i se facă vreun rău. Australienii considerau drept o ofensă personală uciderea sau vătămarea totemului lor de către o persoană străină. În numeroase mituri se vorbește despre strămoșii totemici — ființe fantastice, jumătate oameni și jumătate animale —, se înfățișează viața, peregrinările, faptele lor. Unele rituri totemice reprezentau dramatizări ale acestor mituri. Miturile și riturile erau considerate sacre ; ele nu erau cunoscute decît de bărbații care îndepliniseră ritualul inițierii.

Australienii credeau că pot avea o înrîurire asupra totemului : existau ceremonii speciale, „inticiuma" (denumire luată din limba tribului aranda), al căror scop era să contribuie pe calea magiei la înmulțirea animalelor și a plantelor totemice. Dansurile alcătuiau partea principală a ceremoniilor : participanții se străduiau ca, prin aspectul lor — pieptănături și podoabe de cap, măști, vopsirea anume a corpului — și prin mișcări, să capete o înfățișare cît mai asemănătoare cu a totemului. Partea finală a ceremoniei consta din consumarea totemului, ceea ce era considerat drept un mijloc de comunicare cu el.

[1] La începutul colonizării continentului (sfîrșitul secolului al XVIII-lea), australienii — populația băștinașă a Australiei — se aflau într-un stadiu timpuriu al orînduirii comunei primitive. De aceea credințele lor religioase ne permit să ne facem o imagine asupra celor mai vechi forme ale religiei.

Totemismul constituie una dintre formele religiei din perioada societății gentilice timpurii și este strîns legat de anumite forme de economie : vînătoarea și culesul. Animalele și plantele, care dădeau oamenilor posibilitatea de a exista, deveneau pentru ei un obiect de cult religios. Totemismul reflecta și particularitățile relațiilor sociale din comuna primitivă, bazate pe rudenia de sînge. Necunoscînd în societate alte legături decît cele ale rudeniei de sînge, oamenii le transpuneau și în natura înconjurătoare. Legătura membrilor ginții cu fauna și flora regiunii în care trăiau era concepută de ei ca o rudenie de sînge.

Au fost descoperite credințe totemice nu numai la triburile australiene, ci și la multe altele : la triburile de indieni din America de Nord și de Sud, la băștinașii din Africa și din Melanezia. La aceste triburi însă, credințele totemice nu se prezintă într-o formă atît de „clasică" ca la cele australiene, deoarece ele au depășit stadiul societății gentilice timpurii. La indienii din America au existat denumiri totemice ale ginților și fratriilor, mituri privind obîrșia totemică a ginților, interdicții totemice. În cinstea totemului se executau dansuri religioase : dansul lupului, dansul ursului, dansul corbului etc. Totemul era considerat drept protector, și de aceea imaginea lui figura pe arme, pe obiectele de uz casnic, pe case. Tlinkiții de pe litoralul de nord-vest al Americii de Nord așezau în fața fiecărei case un stîlp totemic, acoperit cu imagini ale strămoșului totemic.

Ulterior, pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare, a apărut, pe baza totemismului, cultul animalelor, care a existat la multe popoare. În Egiptul antic exista cultul animalelor sfinte — boul, șacalul, țapul, crocodilul și altele —, considerate ca încarnări ale zeilor. Acestor animale le erau închinate temple, li se aduceau jertfe. Multe zeități egiptene erau înfățișate sub formă de animale : Anubis, zeul morților, sub formă de șacal ; Isis, zeița dragostei și a fertilității, sub forma unei femei cu cap de vacă. În India antică erau venerate vacile, tigrii, maimuțele și alte animale. În cinstea vacii aveau loc anual mari festivități. Maimuțele puteau fi întîlnite în număr mare pe străzile orașelor indiene și nimeni nu îndrăznea să se atingă de ele.

Animismul

E. Tylor considera termenul de „animism" echivalent cu termenul de „spiritualism" şi îl folosea pentru a indica reprezentările despre suflete şi spirite imateriale. În lucrarea de faţă se includ în noţiunile de „animism" credinţele primitive în suflet şi spirite, credinţe care aveau cu totul alt caracter.

Reprezentările animiste au fost proprii tuturor popoarelor. Ele au apărut în stadiul orînduirii comunei primitive. Deoarece oamenii din comuna primitivă nu înţelegeau fenomenele propriului lor psihic, ei credeau că fiecare om are un suflet independent de corp. Sufletul era considerat drept sursă a vieţii şi a conştiinţei. La început, reprezentarea sufletului avea un caracter concret, material ; de cele mai multe ori, sufletul era legat de umbră sau de respiraţie. În limbile multor triburi — la tasmanieni, la algonkinii din America de Nord, la zuluşii din Africa — noţiunile de suflet şi de umbră erau indicate prin acelaşi cuvînt, ceea ce atestă că ele erau socotite identice. Unele popoare îşi închipuiau că sufletul are legătură cu respiraţia. Triburile din Australia de vest, unele triburi din California, eschimoşii din Groenlanda, malaiezii şi multe alte popoare folosesc şi astăzi acelaşi cuvînt pentru a desemna noţiunile de suflet şi respiraţie. Cuvîntul „suflet" are aceeaşi rădăcină ca şi cuvintele „suflu", „a răsufla". Uneori reprezentarea sufletului era legată de sînge : la arabi, la vechii evrei şi la alte popoare, noţiunile de „suflet" şi „sînge" aveau aceeaşi denumire.

Cît de puternice erau reprezentările despre materialitatea sufletului ne-o arată următoarele fapte : eschimoşii din Groenlanda credeau că oamenii graşi au suflete grase, iar cei slabi suflete slabe ; australienii tăiau duşmanilor ucişi un deget de la mîna dreaptă, pentru ca sufletul acestora să nu mai poată arunca suliţa. Acest material etnografic infirmă concepţia lui E. Tylor potrivit căreia sufletul ar fi fost conceput de la început ca ceva nematerial, spiritual.

Apariţia credinţei în viaţa de apoi

Convins de existenţa sufletului, omul primitiv nu-şi putea închipui ce se întîmplă cu acesta după moarte. Încetul cu încetul a apărut ideea unei existenţe independente a sufletului după moartea corpului. „Nu nevoia consolidării religioase — scria F. Engels — a dus la plicticoasa închipuire a nemuririi omului, ci simpla împrejurare că, odată recunos-

cută existența sufletului, oamenii, din cauza mărginirii lor pe atunci generale, s-au aflat în mare încurcătură, neștiind ce să facă cu el după moartea trupului" [1].

Traiul sufletului după moarte era conceput ca similar cu viața pe pământ a omului. Se considera că sufletul are nevoi omenești obișnuite, că-i trebuie hrană, îmbrăcăminte etc. Astfel se explică obiceiul, care exista pretutindeni, de a îmbrăca mortul cu cea mai bună haină, de a-l îngropa cu podoabele lui, de a pune pe mormînt mîncare și băutură, de a aprinde foc. La creștini s-au păstrat rămășițe ale acestui obicei sub forma parastaselor, colivei etc. Se credea că, la cîtva timp după moarte, sufletul trece în lumea de dincolo de mormînt, socotită și ea a fi întocmai cu lumea pămîntească. Această lume de apoi era plasată fie în munți (la boșimani), fie pe o insulă îndepărtată (la semangii din peninsula Malacca), fie sub pămînt (la băștinașii din insulele Andamane). Aceștia din urmă credeau că lumea de dincolo de mormînt este aidoma cu cea reală : că acolo ar exista păduri și mări, animale și plante, că în lumea aceea sufletele vînează și pescuiesc, adică trăiesc la fel ca oamenii de pe pămînt. Este semnificativ că, la început, lumea de dincolo de mormînt nu era legată de ideea unei răsplăți sau de aceea a raiului și a iadului. Oamenii își închipuiau lumea de dincolo de mormînt ca o existență identică pentru toți și întocmai ca cea pămîntească.

La multe triburi și popoare (australienii, indienii din America etc.) exista, pe lîngă credința în lumea de dincolo de mormînt, ideea reincarnării sufletelor. Astfel, australienii credeau că, după moarte, sufletul omului poate trece într-o piatră, într-un pom sau în altceva, pentru ca apoi să se reincarneze iarăși într-un copil nou-născut. Tribul aranda credea că sălașul sufletelor care își așteptau reincarnarea se găsea într-o piatră mare, aflată lîngă izvoarele Aliss. În limba indigenilor, această piatră purta denumirea de Eratipa (piatra sufletelor de copii). Femeile care doreau să aibă copii veneau la piatră și rugau sufletele copiilor să intre în corpul lor, iar cele care nu voiau să aibă copii cău-

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 400.

tau să îndepărteze sufletele acestora, luîndu-şi o înfăţişare de femei bătrîne ca să le sperie.

Magia

Reprezentările pe care le avea omul primitiv despre forţele supranaturale au trezit în el dorinţa de a le sili să acţioneze în favoarea lui. Neştiind adesea cum să atingă un anumit scop practic, omul îşi punea speranţele în vrăjitorie (magie). Magia (de la cuvîntul grecesc μαγεια, „vrăjitorie, farmece") reprezintă o serie de rituri legate de credinţa în capacitatea omului de a influenţa pe cale supranaturală lumea înconjurătoare — oameni, animale, fenomene ale naturii —, precum şi unele spirite şi zeităţi imaginare. În magie se manifestă deosebit de pregnant principalul element care a dus la apariţia religiei: slăbiciunea omului primitiv în lupta sa cu natura. Fiindcă nu se pricepeau să influenţeze lumea înconjurătoare prin mijloace reale, oamenii au recurs la mijloace imaginare, nereale, magice. „Slăbiciunea — scria K. Marx — s-a refugiat... întotdeauna, în credinţa în minuni; considerînd că duşmanul este înfrînt dacă în imaginaţie l-a izgonit cu vrăji, ea a pierdut orice simţ al realităţii..." [1] Explicînd esenţa magiei, G. V. Plehanov arăta că ea se bazează „pe o insuficient de clară distincţie între ceea ce are loc în mintea omului şi ceea ce se petrece în realitate", că ea „confundă fenomenele obiective cu cele subiective" [2].

Riturile magice, răspîndite la toate popoarele de pe glob, sînt foarte variate. Ele se împart în mai multe categorii: magia legată de muncă, magia menită să aducă rele, magia de leac etc. Fiecare dintre aceste categorii are propria sa bază materială, legată de condiţiile concrete ale vieţii oamenilor.

Magia legată de muncă

Problema principală în viaţa omului primitiv era asigurarea mijloacelor de existenţă. De aceea o mare parte a riturilor magice este legată de activitatea economică. Drept exemplu poate servi ritul magiei vînătoreşti la australieni, despre care s-a vorbit mai sus: desenarea pe nisip a imaginii unui cangur şi străpungerea ei cu suliţa. Un rit asemănător a existat în secolul al XVIII-lea la itelmeni, populaţia peninsulei Kamceatka, care

[1] *K. Marx şi F. Engels*, Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 123.
[2] *G. V. Plehanov*, Articole despre religie, 1925, pag. 28.

pe vremea aceea se aflau în stadiul comunei primitive. Ei confecționau dintr-o iarbă dulce, din osînză de urs și din grăsime de focă un chip de lup, trăgeau cu arcul în el, iar apoi îl tăiau în bucăți și-l mîncau.

O dată cu trecerea la agricultură și la creșterea animalelor, oamenii au început să recurgă la rituri magice, sperînd că vor reuși astfel să influențeze forțele naturii. Cea mai mare însemnătate au dobîndit-o riturile care aveau drept scop asigurarea fertilității. Unele dintre ele au continuat să se mențină pînă nu de mult: în Rusia prerevoluționară, țăranii își puneau înaintea semănatului rufe curate, pentru ca ogorul să fie curat și să nu-l năpădească buruienile; în răzoarele cultivate cu varză erau îngropate pietre mari rotunde, pentru ca și căpățînile de varză să fie mari și tari ca piatra; înainte de semănatul inului, fetele își despleteau și-și pieptănau cozile, pentru ca inul să fie lung ca părul lor etc. De activitatea productivă a oamenilor era legată și magia „meteorologică": rituri pentru aducerea ploii, stîrnirea vîntului etc. Astfel, pentru a atrage ploaia, vrăjitorul indian turna apă de pe acoperișul colibei sale. Pentru a stîrni vîntul necesar deplasării pe mare, papuașii făceau zgomot, fluierau. Aceste rituri se bazau pe convingerea omului primitiv că efectul dorit poate fi obținut prin imitarea lui. Necunoscînd adevăratele legături între fenomene, oamenii le substituiau prin legături false, fantastice.

Magia menită să aducă rele

Unul dintre cele mai vechi și mai răspîndite tipuri de magie este magia menită să aducă rău. La baza ei a stat vrajba dintre triburi și ginți. Față de membrii ginților și mai ales ai triburilor străine, oamenii aveau o atitudine bănuitoare, dușmănoasă, socotindu-i capabili să aducă nenorociri, boli, moarte. Aceasta se explică prin faptul că oamenii nu cunoșteau întotdeauna adevăratele cauze ale bolii și morții. Australienii, de pildă, credeau că orice moarte în afara celei survenite pe cîmpul de luptă se datorește magiei.

Pentru riturile magiei aducătoare de rele, unele triburi aveau instrumente speciale. Australienii, de pildă, foloseau un bețișor de os, ascuțit la un capăt și rotunjit la celălalt. De capătul rotunjit era legat un șnur subțire. Australienii credeau că partea ascuțită a bețișorului, îndreptat spre dușman, îi suge sîngele din trup, făcîndu-l să se scurgă prin

șnur. Indigenii se îngrozeau la vederea unui astfel de beţişor, pe care-l numeau osul morţii.

Riturile magiei aducătoare de rele erau adesea săvîrşite asupra imaginii celui împotriva căruia erau îndreptate. Astfel, la tribul aranda, în cazul cînd soţia fugea de acasă, bărbatul desena pe pămînt imaginea ei şi o străpungea cu suliţa, pronunţînd formulele magice corespunzătoare. Rituri similare găsim la indienii din America şi la multe alte triburi.

Se considera că ritul magic avea o deosebită eficacitate dacă era săvîrşit asupra unor obiecte care fuseseră în contact cu cel împotriva căruia era îndreptat: unghii, păr, îmbrăcăminte, resturi de mîncare etc. Cînd voiau să pricinuiască duşmanilor lor un rău, triburile din Australia de sud-est căutau să-şi procure lucruri care aparţineau acestor duşmani şi le puneau vreme îndelungată la afumat. În acelaşi scop, melanezienii aruncau în foc păr sau resturi de mîncare aparţinînd persoanei în care voiau să lovească. Se credea că aceasta va duce la îmbolnăvirea sau la moartea omului respectiv. Teama de magie explică grija pe care multe popoare o au pentru unghiile şi părul lor, pentru resturile de mîncare etc. N. N. Mikluho-Maklai relatează fapte interesante în această privinţă: cînd a avut nevoie în scopuri ştiinţifice de o colecţie de păr de papuaşi, el n-a reuşit să şi-o alcătuiască decît cu foarte mare greutate. Indigenii au acceptat să-i dea păr numai după ce Mikluho-Maklai le-a oferit în schimb fire din propriul său păr. Tot atît de grijulii erau papuaşii şi faţă de resturile de mîncare. Ei nu le aruncau niciodată, ci le ascundeau cu grijă sau le luau cu ei.

Magia de leac

Procedeele de vindecare folosite de triburile primitive constau dintr-o îmbinare de mijloace raţionale şi magice. Astfel, pe lîngă unele metode raţionale de vindecare — masaje, cataplasme, ierburi şi altele —, australienii recurgeau la diferite procedee magice: sugerea unor aşa-zise cristale care, după părerea lor, ar fi fost cauza bolii, rostirea unor descîntece etc. Cu tratarea bolnavilor se îndeletniceau la ei nişte vrăjitori speciali (vraci). Înainte de revoluţie, o serie de popoare din nordul Rusiei — evencii, ciukcii, nivhii etc. — credeau că boala este cauzată de un duh rău care pătrunde în corpul bolnavului sau îi răpeşte sufletul. Bolnavul era tratat de şaman, care dansa pînă cădea în transă. Se credea că în această stare el călă-

toreşte în ţara spiritelor pentru a readuce sufletul răpit. Farmecele de leac sînt o formă de magie larg răspîndită şi foarte persistentă. Ele există la toate popoarele, iar procedeele acestei magii au rămas aproape neschimbate în diferitele etape ale dezvoltării sociale, începînd cu australienii şi terminînd cu popoarele Europei contemporane.

La multe triburi şi popoare există credinţa în însuşirile supranaturale ale unor obiecte, amuletele, cărora li se atribuie puterea de a feri de nenorociri, de boli etc. Amuletelor li se atribuie şi puterea de a spori însuşirile fizice ale omului : forţa, rezistenţa, agerimea văzului, îndemînarea.

Însufleţirea naturii

O dată cu dezvoltarea gîndirii abstracte, reprezentarea sufletelor, iniţial concretă, a căpătat un caracter mai generalizat : în locul sufletelor diferiţilor arbori a apărut imaginea unui duh comun al pădurii, în locul sufletelor diferitelor vînturi — duhul comun al vîntului etc. În reprezentările omului primitiv, întreaga natură era populată de diferite spirite, înzestrate cu puteri supranaturale. Spre deosebire de suflet, care era întotdeauna legat de un obiect concret, spiritului i se atribuia capacitatea de a exista independent. Puteau deveni spirite sufletele unor oameni morţi de mult ; sufletele rudelor celor mai apropiate se transformau în spirite bune, binefăcătoare, iar sufletele străinilor în spirite rele. Se credea că spiritele bune ajută pe cei din ginta lor, le aduc noroc, îi feresc de calamităţi, iar cele rele sînt cauza tuturor nenorocirilor şi bolilor. După cum arată V. G. Bogoraz, exploratorul peninsulei Ciukotka, ciukcii credeau că spiritele rele răpesc sufletele oamenilor adormiţi, le fierb şi le mănîncă. Cînd le venea timpul să nască, femeile ciukce se ascundeau într-un loc tăinuit, pentru ca spiritele rele să nu le poată răpi copilul.

O dată cu apariţia agriculturii şi a creşterii animalelor, locul principal în religie îl ia adorarea spiritelor naturii : al pămîntului, al soarelui, al tunetului şi trăsnetului, al vegetaţiei etc. Acestor spirite începe să li se atribuie o importanţă deosebită în viaţa economică şi socială a oamenilor. Pentru a îmbuna duhurile, omul le aduce jertfe. La început, jertfa consta din alimente, animale, diferite obiecte, mai tîrziu s-au adus jertfe omeneşti. Aceste jertfe omeneşti erau practicate de multe popoare : incaşii din vechiul Peru jertfeau în fiecare an spiritelor lor cîţiva băieţi şi cîteva fete în vîrstă

de 10 ani. Pentru a spori fertilitatea solului, triburile de munte din vechea Indie ucideau copii şi-i îngropau.

Religia şi apariţia inegalităţii de clasă

În momentul în care în societatea primitivă a apărut inegalitatea de avere, religia a început să slujească interesele aristocraţiei tribale, făcînd din conducători şi din preoţi obiect de veneraţie şi atribuindu-le puteri supranaturale. La polinezieni, în stadiul destrămării orînduirii comunei primitive, însăşi persoana căpeteniei era considerată sacră. Ea era obiectul unei serii de interdicţii : era interzis să priveşti căpetenia, să te apropii de ea, să-i adresezi vreun cuvînt. Orice lucru de care se atingea căpetenia devenea tabu (interzis) pentru ceilalţi şi trecea în proprietatea lui. Ceilalţi trebuiau să execute toate muncile pentru căpetenie. Nici cu mîncare nu se servea singur, ci era hrănit de cei din jurul său. Sistemul interdicţiilor religioase (tabu) era la polinezieni un izvor de îmbogăţire a căpeteniilor.

Religia ajuta aristocraţia gentilică-tribală să înrobească pe membrii de rînd ai comunităţii. Căpeteniile erau sprijinite de uniunile religioase secrete. Acestea au existat la triburile din Oceania, Africa şi America. Membri ai uniunii puteau fi numai bărbaţii adulţi care îndepliniseră ritualul iniţierii. Cu ajutorul lor, căpetenia, care conducea activitatea uniunii, controla viaţa întregii comunităţi şi intervenea în toate treburile ei. În Melanezia, de pildă, aceste organizaţii terorizau întreaga populaţie.

O dată cu schimbarea structurii sociale a societăţii se produc schimbări şi în situaţia slujitorilor cultului religios. Vrăjitorii, preoţii etc. au jucat un rol însemnat şi în stadiile timpurii ale societăţii primitive. Ei nu primeau însă nici o remuneraţie pentru activitatea lor şi nu se bucurau de nici un fel de privilegii. Situaţia lor se deosebea prea puţin de situaţia celorlalţi membri ai societăţii : la fel ca toţi ceilalţi, ei participau la producţie şi primeau o parte egală din bunurile distribuite. Pe această treaptă de dezvoltare, societatea nu dispunea încă de un plusprodus pe baza căruia să poată exista o stare socială privilegiată. O dată cu apariţia inegalităţii de avere, vrăjitorii şi preoţii au format, împreună cu căpeteniile, pătura conducătoare gentilică-tribală, care şi-a instaurat puterea asupra celorlalţi membri ai societăţii.

În felul acesta, o dată cu apariţia inegalităţii sociale şi a exploatării, religia devine, în mîna grupurilor şi apoi a claselor dominante, un instrument de înrobire şi de asuprire a maselor populare.

Apariţia credinţei în zei

Iniţial, religia nu cunoştea împărţirea spiritelor în superioare şi inferioare. Aceasta se explică prin faptul că în societate nu existau încă inegalitatea de avere şi împărţirea în clase ; oamenii nu cunoşteau relaţiile de dominaţie şi de subordonare. Treptat, o dată cu dezvoltarea agriculturii şi a creşterii animalelor, cu apariţia proprietăţii private şi a diviziunii sociale a muncii, a început şi procesul de destrămare a comunei primitive. S-au constituit familii ale aristocraţiei gentilice şi tribale, care deţineau puterea şi bogăţii însemnate. A apărut sclavia, devenită izvor de îmbogăţire pentru vîrfurile conducătoare ale triburilor şi ginţilor. S-a ivit exploatarea omului de către om, care a constituit baza societăţii împărţită în clase. Schimbările petrecute în societate s-au reflectat în religie : în reprezentările omului, spiritele au început să fie împărţite în superioare şi inferioare.

Cele mai puternice erau considerate spiritele acelor fenomene ale naturii care jucau un rol important în activitatea economică a oamenilor. Fiecare spirit a primit un nume, fiecăruia i s-a consacrat un cult special. Spiritele s-au transformat în zei ; a apărut politeismul (credinţa în mai multe divinităţi). Un exemplu clasic de politeism îl constituie religia Greciei antice, care cuprindea un întreg panteon de zei : Zeus, divinitatea supremă ; zeiţa Hera, protectoarea căsătoriei ; Poseidon, zeul mării ; Hades, zeul împărăţiei subterane ; Atena, zeiţa înţelepciunii şi a artei militare ; Afrodita, zeiţa dragostei şi a frumuseţii ; Apollo, zeul soarelui etc. Grecii îşi reprezentau viaţa zeilor ca fiind foarte puţin diferită de cea a oamenilor : zeii beau, mîncau, se căsătoreau, aveau copii. Li se atribuiau toate viciile pămînteşti : erau geloşi, invidioşi, se certau. Aceste reprezentări ne arată că omul i-a creat pe zei după chipul şi asemănarea sa.

Apariţia monoteismului

O dată cu constituirea statului şi a formei monarhice de guvernare a apărut în religie credinţa într-un dumnezeu unic, atotputernic. Imaginea lui a fost făurită după tipul regelui pămîntesc. Analizînd această fază a dezvoltării reli-

giei, F. Engels scria : „...Toate atributele naturale și sociale ale numeroșilor zei sînt trecute asupra *unui singur* dumnezeu atotputernic, care, la rîndul său, nu este altceva decît reflexul omului abstract" [1].

Ca întotdeauna, religia nu a făcut decît să oglindească schimbările petrecute în viața pămîntească a oamenilor, căci dezvoltarea ei este determinată de condițiile vieții materiale a societății.

Monoteismul (credința într-un singur dumnezeu) a păstrat rămășițe ale politeismului care l-a precedat. Creștinismul, de pildă, și-l reprezenta pe dumnezeu sub forma unei treimi : dumnezeu-tatăl, dumnezeu-fiul și sfîntul duh. În afară de aceasta, el recunoștea existența a numeroși „sfinți", care au luat locul zeilor de importanță secundară.

Religia primitivă și religiile contemporane

Reprezentările religioase, ca și cultul religios al societății primitive, se deosebeau mult de reprezentările și de cultul religiilor contemporane.

De aici nu trebuie să tragem însă concluzia că religia primitivă și religiile contemporane ar fi despărțite printr-o prăpastie de netrecut. Dimpotrivă, religiile contemporane au multe trăsături caracteristice reprezentărilor religioase primitive. Aproape toate religiile contemporane mai conțin rămășițe ale totemismului și cultului animalelor. Mozaismul, de pildă, interzice credincioșilor să mănînce carne de porc. Această interdicție a luat naștere la vechii evrei, care considerau porcul drept animalul lor totemic. O rămășiță a totemismului în creștinism o constituie înfățișarea sfinților sub formă de animale : în icoanele ortodoxe, sfîntul Cristofor este zugrăvit cu cap de cîine. Larg răspîndită este și reprezentarea sfîntului duh sub formă de porumbel. Taina împărtășaniei din creștinism provine din străvechile rituri ale comuniunii cu totemul.

Religiile contemporane au păstrat și numeroase rămășițe ale credințelor animiste primitive. Una dintre ele este ideea sufletului și a vieții lui de dincolo de mormînt, idee preluată de toate religiile din lume. Ce-i drept, cu timpul, această idee s-a modificat într-o măsură însemnată : sufletul a început să

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 134.

fie conceput mai abstract, ca un fel de principiu spiritual, iar în societatea împărțită în clase lumea de apoi a fost legată de ideea răsplății. Și credința în spirite a suferit schimbări : în creștinism, rolul spiritelor bune au început să-l joace îngerii, iar al celor rele — forțele necurate (diavoli, vrăjitoare etc.).

Magia a stat la baza cultului tuturor religiilor contemporane : creștinismul, islamismul, budismul etc. Astfel, în creștinism, rugăciunile pentru ploaie, binecuvîntarea recoltei și alte rituri — ungerea cu mir, maslul, pelerinajele la izvoare tămăduitoare etc. — își au rădăcinile în farmecele pentru vreme bună și pentru fertilitate, în farmecele de leac. Pe baza farmecelor de leac a luat naștere credința în spirite și în zei tămăduitori de boli. O rămășiță a credinței magice în amulete o constituie, în creștinism, purtarea de talismane, de cruciulițe etc.

Rolul și locul religiei în viața societății primitive

Chiar din momentul apariției sale, religia, generată de neputința omului primitiv în lupta cu natura înconjurătoare, a consfințit această neputință și a frînat progresul omenirii.

Religia nu a fost numai o consecință a nivelului scăzut de dezvoltare economică a societății primitive, dar, într-o anumită măsură, și cauza ei. Omul cheltuia pentru oficierea riturilor religioase multe eforturi, timp și forțe, pe care le-ar fi putut folosi pentru dezvoltarea forțelor de producție, pentru a-și supune natura.

Nu putem fi însă de acord cu afirmațiile unor oameni de știință burghezi care susțin că gîndirea omului primitiv ar fi avut un caracter complet mistic, religios și că viața sa ar fi fost întru totul stăpînită de rituri și de ceremonii religioase. În realitate, religia ocupa în societatea primitivă un loc mai modest. În activitatea practică, omul primitiv se bizuia în mult mai mare măsură pe experiența sa pozitivă și pe deprinderile sale în muncă decît pe religie. Acest fapt a constituit de altfel, chezășia progresului societății omenești.

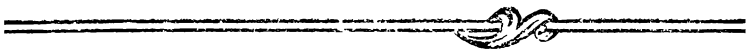

PRINCIPALELE RELIGII

HINDUISMUL

Hinduismul (induismul) este una dintre cele mai importante religii din lume. El a luat naștere în India, unde numără și astăzi peste 300.000.000 de adepți. Hinduismul este practicat de o parte a populației din Ceilon, Nepal, Birmania, Malaia și din alte țări ale Asiei de sud-est, precum și ale Africii răsăritene și de sud.

Hinduismul reprezintă un ansamblu deosebit de complex de credințe, obiceiuri, rituri și secte contradictorii. Pînă în ultimul timp, în hinduism coexistau cele mai primitive forme de idolatrie și cele mai abstracte forme de misticism religios. În cadrul acestei religii se îmbinau jertfele sîngeroase cu vegetarianismul absolut și cu interdicția nu numai de a ucide, dar în general de a pricinui vreun rău unei ființe vii; propovăduirea celui mai riguros ascetism nu împiedica orgiile în timpul sărbătorilor religioase și nici practicarea prostituției în temple. Acest caracter complex și contradictoriu se explică prin particularitățile procesului de dezvoltare istorică a hinduismului și ale mediului social în care s-a desfășurat acest proces.

Religia vedică

Hinduismul a apărut pe baza vechilor reprezentări religioase ale popoarelor băștinașe de agricultori, puternic influențate de credințele triburilor nomade de crescători de animale, triburi care din vremuri străvechi au pătruns în masă dinspre nord-vest în India. La sfîrșitul mileniului al II-lea și la începutul mileniului I î.e.n., în India de nord s-a desfășurat procesul de asimilare a acestor popoare venite de pe alte meleaguri, ca și procesul de diferențiere socială și de constituire, pe baza împărțirii societății în clase, a primelor state. Astfel ne prezintă societatea indiană cele mai vechi documente ale literaturii indiene,

vedele (culegeri de imnuri religioase), și în special prima dintre ele, „Rigveda".

Epoca în care au fost create vedele poartă de obicei denumirea de perioadă vedică, iar reprezentările religioase din această epocă pe aceea de religie vedică. Ulterior, vedele au devenit cărțile sfinte ale hindușilor. S-au păstrat patru vede : „Rigveda", o culegere de imnuri ; „Samaveda", o culegere de cîntece luate din „Rigveda", dar așezate în ordinea cerută de ritual ; „Iadjurdveda", imnuri și formule folosite la aducerea de jertfe ; „Atharvaveda", culegere de descîntece și farmece.

Religia vedică se caracterizează prin divinizarea fenomenelor cosmice și a forțelor naturii. Mitologia acestei epoci oglindea concepția că lumea a fost creată ca rezultat al jocului unor forțe elementare, la care divinitățile au participat fără a constitui însă principiul creator. Dintre divinitățile panteonului vedic făceau parte : Varuna, zeul cerului ; Suria, zeul soarelui ; Ușas, zeița aurorei ; Indra, zeul furtunii ; Vaiu, zeul vîntului ; Agni, zeul focului ; Iama, stăpînitorul lumii celor morți și mulți alții. În perioada vedică timpurie erau venerați cel mai mult Indra, care trimitea ploaia, dăruia viața și asigura bunăstarea agricultorului, și Agni, stăpînul focului sacru, păzitorul vetrei și mijlocitor între oameni și zei.

Pe vremea aceea indienii nu construiau temple și n-au creat imagini sculptate sau icoane ale zeilor. Pe atunci nu exista o preoțime ca grup social aparte, iar cultul și jertfele erau îndeplinite de cei care se rugau sau de capii de familie.

Brahmanismul

În stadiul următor de dezvoltare a societății indiene, cînd diferențierea de clasă a cuprins un număr tot mai mare de popoare, religia a căpătat forme noi. În diferite regiuni ale țării s-au constituit state de tip sclavagist, unele dintre ele transformîndu-se în vaste imperii. În procesul de diviziune a muncii s-au separat multe ramuri de producție. Împărțirea societății în stări sociale și clase, apărută în epoca precedentă, a îmbrăcat forme specifice. Societatea indiană era împărțită în patru grupe (varne) : brahmanii, preoții profesioniști ; kșatria, războinici ; vaișia, plugari și negustători ; și șudra, slugi, sclavi și alte categorii dependente ale populației. Brahmanii nu numai că au monopolizat funcțiile preoțești, dar și-au extins influența și asupra întregii vieți culturale și sociale. Numai brahmanii puteau citi și tălmăci vechile cărți sfinte și scrie altele noi, nu-

mai ei puteau fi mijlocitori între oameni şi zei. Religia indiană din acea perioadă e cunoscută sub denumirea de brahmanism.

Brahmanismul era un cult al mai multor divinităţi, cu un ritual de jertfe foarte complicat, cu numeroase rituri şi regulamente, cu un protocol strict. Locul divinităţilor vedice l-au luat alţi zei. Principalii zei ai panteonului hindus din acea perioadă erau Brahma, Vişnu şi Şiva. Potrivit legendei religioase, Brahma a creat lumea, Vişnu o menţine şi o ocroteşte, iar Şiva o distruge bucată cu bucată şi o creează din nou. Întrucît îşi îndeplinise menirea fundamentală, aceea de a fi creat lumea, Brahma nu a mai fost obiectul unui cult special şi, treptat, a trecut pe planul al doilea. În schimb Vişnu şi Şiva au devenit divinităţile supreme. Cele două curente principale în hinduism poartă denumirea de vişnuism şi şivaism. Fiecare dintre aceşti zei supremi are o pleiadă de zei subordonaţi sau înrudiţi. Astfel există cele zece încarnări (avatare) canonice ale lui Vişnu, adică transformarea lui după împrejurări, în animale sau oameni pentru a salva specia umană de diferite calamităţi. Printre divinităţile vişnuiste figurează şi unii eroi ai legendelor epice, ca, de pildă, Rama şi Krişna. Şiva a devenit căpetenia unei întregi familii de zei. Fiul său Ganeşa, înfăţişat ca un om cu cap de elefant, era venerat ca protector al tuturor profesiunilor ; de el depindea succesul oricărei noi acţiuni. Cultul lui Ganeşa a devenit unul dintre cele mai populare.

Fiecare dintre zei avea o soţie sau propria lui ipostază feminină. Deosebit de mult era venerată Şiva-Parvati, numită şi Durga sau Kali. Cultul lui Kali s-a extins în întreaga Indie şi, în unele regiuni, a înlăturat toate celelalte culte, devenind dominant.

În cinstea diferiţilor zei s-au ridicat temple impunătoare în care au fost aşezate statuile zeilor, sculptate din piatră sau lemn ori turnate din metal. Au fost elaborate canoane de înfăţişare a fiecărei divinităţi. O puzderie de preoţi deserveau templele, organizau sărbătorile religioase, slujeau la cununii şi la înmormîntări. Credincioşilor li se insufla credinţa că însăşi viaţa omului, de la naştere şi pînă la rugul funerar, nu reprezintă decît împlinirea unei datorii religioase şi o neîntreruptă exercitare a ritualului, înfăptuită cu ajutorul şi sub conducerea preoţilor brahmani.

Dezvoltarea ulterioară a brahmanismului și transformarea lui în hinduismul contemporan s-au produs, pe de o parte, sub influența reprezentărilor religioase ale noilor triburi și popoare din India care trecuseră la brahmanism și, pe de altă parte, sub influența unor religii ca budismul, creștinismul și islamismul ; acesta din urmă a căpătat o largă răspîndire în perioada medievală.

Principalele dogme ale hinduismului

Hinduismul ca sistem religios s-a format, în linii mari, la începutul evului mediu. De pe atunci au fost elaborate tezele fundamentale ale dogmaticii hinduiste, precum și un foarte complicat ritual al slujbelor religioase și al aducerii de jertfe.

Cu toată aparenta diversitate a formelor și manifestărilor hinduismului, dogmatica sa poate fi redusă la cîteva teze principale. Prima dintre ele este varnașram dharma, învățătura despre inegalitatea socială inițială a oamenilor și despre imposibilitatea de a o înlătura în această existență pămîntească. A doua este punardjanma, învățătura despre metempsihoză și despre seria infinită de reincarnări succesive dintr-o formă muritoare într-alta, prin care trebuie să treacă orice ființă vie. Numai în procesul reincarnărilor omul poate spera să ajungă la o stare socială superioară, în funcție de comportarea avută în forma prezentă a existenței sale muritoare. O altă dogmă a hinduismului, recunoscută de altfel și de budism, este karma, învățătura despre răsplată, potrivit căreia faptele săvîrșite de om în viață determină căile viitoarelor sale reincarnări.

Hinduismul și castele

Baza socială pe care s-a dezvoltat hinduismul au constituit-o particularitățile feudalismului indian. Societatea indiană din vremea aceea era împărțită în sute de grupuri de castă. Casta era un grup social închis, aparte, bazat pe principii profesionale, religios-sectare, etnice sau de altă natură. Apartenența de castă era ereditară, transmițîndu-se de obicei în linie bărbătească. Căsătoriile între membrii unor caste diferite erau interzise, în afară de unele cazuri excepționale, prevăzute cu stricteți de datinile de castă.

Organizarea de castă constituia un sistem ierarhic unitar, pe ale cărui trepte superioare se aflau castele formate din vechile varne ale brahmanilor (preoților) și kșatriilor (răz-

boinicilor), reprezentînd vîrfurile de clasă ale Indiei feudale. Pe o treaptă inferioară a ierárhiei de castă erau sutele de caste profesionale ale agricultorilor, neguţătorilor şi meseriaşilor. Pe treapta cea mai de jos a acestei scări sociale se aflau castele ai căror membri, prin îndeletnicirile lor sau pur şi simplu prin tradiţie, erau consideraţi „impuri", „intangibili". Pînă şi atingerea lor de către un reprezentant al castelor „pure" era considerată pentru acesta o pîngărire şi-i impunea ceremonii speciale de purificare.

Nici un fel de realizări materiale sau de merite sociale ale unui om nu-i puteau schimba apartenenţa de castă şi nu-l puteau ridica nici măcar cu o singură treaptă pe scara castelor. În schimb, dacă încălca obiceiurile de castă, el risca să fie exclus din castă, să devină obiectul disprețului general, să se transforme în „intangibil" şi, practic, să fie scos în afara legii. Respectarea legilor de castă era supravegheată de consilii de castă speciale.

Legislaţia — conţinînd dispoziţii, regulamente şi norme de comportare obligatorii, interdicţii şi restricţii severe, care reglementau cu cea mai mare minuţiozitate viaţa socială şi particulară a hinduşilor — a fost elaborată încă de pe vremea brahmanismului şi a ajuns pînă la noi prin coduri scrise în primele secole ale erei noastre. Un astfel de cod îl constituie „Legile lui Manu", cunoscuta culegere de norme juridice şi etice în domeniul relaţiilor sociale, în special al celor de castă şi familiale.

În perioada dominaţiei engleze, oamenii de ştiinţă progresişti au depus serioase eforturi pentru a dovedi caracterul reacţionar al regimului de castă şi al altor baze ale hinduismului, dar stăpînirea engleză din India, sub pretextul neamestecului în treburile religioase ale indienilor, n-a întreprins practic nimic pentru lichidarea acestor instituţii reacţionare. Dimpotrivă, cercurile oficiale engleze au invocat organizarea de castă şi religia, cu superstiţiile şi prejudecăţile ei, cu adorarea idolilor, ca un argument pentru a demonstra nivelul cultural scăzut, inferioritatea indienilor, precum şi lipsa lor de maturitate pentru autoguvernare.

Şi astăzi numeroase datini de castă sînt larg răspîndite nu numai la populaţia rurală, dar şi la cea orăşenească. Multe domenii de activitate şi profesiuni continuă să fie apanajul anumitor grupuri de castă. Astfel, nu numai cizmarii care lu-

crează în ateliare, ci şi majoritatea muncitorilor din fabricile de încălţăminte sînt ceamari sau fac parte din alte caste considerate „intangibile". Oficial, „intangibilitatea" a fost abrogată, iar constituţia Republicii India interzice discriminarea de castă, dar, de fapt, nici cel mai sărac brahman nu-şi va căsători fata cu un ceamar, oricît de bogat şi de cult ar fi acesta, şi nici nu se va aşeza cu el la aceeaşi masă. Uneori tradiţia şi datinile se dovedesc practic mai puternice decît legea.

Latura rituală a hinduismului

În India contemporană, religia exercită încă o puternică influenţă asupra vieţii sociale a poporului. Mii de temple mari şi mici, fără a mai vorbi de nenumăratele capele şi altare, sînt răspîndite în întreaga ţară. Unora dintre ele le mergea vestea pentru puterea lor miraculoasă. Aşa sînt templele din Benares, Puri, Nasik, Madura şi din alte oraşe. În afară de temple mai există un mare număr de localităţi, ape şi obiecte sfinte. Cel mai sfînt dintre fluvii este considerat Gangele.

În temple sînt aşezate statui de zei, pe altare arde focul; mirodeniile şi florile înmiresmează aerul. Florile sînt, poate, cea mai răspîndită formă a jertfelor, dar pe lîngă ele se jertfesc fructe, legume, iar uneori animale. În templele zeiţei Kali, de pildă, se jertfesc iezi, cărora li se taie capul cu o sabie specială într-un anumit loc din curtea templului. În templele din sudul Indiei se înjunghie, la ocazii deosebit de solemne, un bivol negru. Sîngele este adus jertfă zeului, iar hinduşii drept-credincioşi, chiar dacă sînt vegetarieni, mănîncă apoi carnea animalului sacrificat.

În India nu sînt veneraţi numai zeii, ci tot ce le aparţine. Astfel, într-o serie de temple, oamenii se închină statuii taurului sfînt pe care se crede că-l călărea zeul Şiva.

În popor este larg răspîndită de asemenea credinţa în spirite bune şi rele, în farmece, în semne bune şi rele, în deochi şi cobit. Multe animale sînt considerate sfinte, îndeosebi vaca, precum şi maimuţa, iar pe alocuri şarpele etc. Uciderea unei vaci, de pildă, este socotită o crimă extrem de gravă. În cinstea maimuţelor sfinte se clădesc temple şi se aduc jertfe.

Preoţii sînt intermediari între cei ce se roagă şi statuile mute ale zeilor. Preoţii caută să-i convingă pe credincioşi că numai prin intermediul lor jertfa îşi atinge destinaţia. Întreţinerea templelor şi în special a preoţimii reprezintă o povară

grea pentru populația indiană. Cupiditatea și incorecțitudinea preoților au devenit proverbiale.

Dintre toate locurile sfinte ale Indiei, cel mai vechi și mai venerat este orașul Benares. Aici mai există și astăzi aproximativ 1.500 de temple. Orașul este așezat sus, pe malul stîng al fluviului sfînt Gange. Spre fluviu coboară numeroase scări de piatră. Sînt așa-numitele ghata, locurile sfinte de scăldat. În fiecare zi, mii de pelerini din întreaga țară vin la Benares pentru a se scălda în apa sfîntă și a bea pe săturate din ea, spre a se purifica astfel de păcate și a se tămădui de boli; ei umplu urcioare cu această apă și le transportă apoi cale de sute de kilometri pentru a vindeca pe cei care n-au avut prilejul să ajungă pe malurile Gangelui.

Tot aici, pe malul Gangelui, se înalță pe terenuri speciale rugurile funerare[1]. Sînt considerați demni de invidiat cei care, după moarte, sînt arși pe malurile unui fluviu sfînt, în special pe ghatele din Benares.

Hindusul drept-credincios își face zilnic rugăciunile la altarul din casă sau în fața unei imagini a zeității. Numai bărbații pot săvîrși ritualurile funerare și de pomenire a morților: numai comportarea lor corespunzătoare, rugăciunile și jertfele aduse de ei își pot face efectul, asigurînd strămoșilor o desfășurare fericită a reincarnărilor după moarte. Femeile nu au dreptul să îndeplinească toate aceste ritualuri. Iată de ce orice hindus își dorește să aibă un fiu.

Situația actuală a hinduismului

Hinduismul nu are un șef al bisericii, îndeobște recunoscut, nu are o ierarhie bisericească, iar pe lîngă guvern nu există nici un organ central, nici un consiliu sau direcție care să se ocupe de treburile religiei. În Republica India, oficial, religia este considerată o chestiune particulară a cetățenilor, dar de fapt ea ocupă încă un loc extrem de important în viața socială. Ca și în trecut, există nu numai temple, preoți și „sfinți", jertfe și pelerinaje, dar și sistemul de castă și o mulțime de superstiții. Guvernul republicii a interzis însă discriminarea practicată față de castele inferioare, a stabilit egalitatea castelor în fața legilor și a proclamat libertatea de conștiință și de credință.

[1] Hindușii nu-și îngroapă morții, ci îi ard pe rugurl.

Cercurile progresiste desfășoară o vastă activitate cultural-educativă pentru înlăturarea superstițiilor și a obscurantismului religios. Este interesant că în acest scop sînt uneori folosite însești formele religioase de propagandă. La Delhi, de pildă, s-a construit un templu nou, unde se pot ruga nu numai hinduși, ci și budiști și jaini. În multe orașe, la adunările asociației filozofice-religioase „Ramakrișna" [1], se țin prelegeri-predici despre moralitate și educație, se organizează discuții despre igiena personală și socială etc. La Benares există un templu fără divinitate. Aici este adorată Mama India, sub forma unei hărți în relief a țării, mare cît întreaga podea a clădirii. Tot aici indianul poate citi pe pereți, în locul textelor sfinte, o scurtă istorie a țării sale și poate lua cunoștință de faptele eroice ale strămoșilor.

Multe sărbători religioase capătă treptat o altă semnificație ; ele își pierd caracterul religios și se transformă în sărbători populare tradiționale, însoțite de diferite spectacole, exerciții sportive, concerte ale artiștilor amatori și alte distracții de masă. Așa sînt, de pildă, sărbătoarea primăverii (holi) în India de nord sau sărbătoarea Sarasvati în Bengal. Prejudecățile religioase și de castă dispar cel mai repede la intelectuali și la muncitorii industriali din India.

[1] Ramakrișna Paramhansa — reformator religios și social din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

BUDISMUL

Alături de creştinism şi de islamism, budismul este una dintre cele mai răspîndite religii. El a luat naştere în India în secolul al VI-lea î.e.n. Budismul susţine că baza a tot ce există este un principiu spiritual divin, veşnic, incognoscibil, aflat în repaus absolut: nirvana. Întreaga lume materială vizibilă nu reprezintă decît o iluzie, o manifestare a acestui spirit divin. Potrivit budismului, viaţa nu este decît un şir de suferinţe; de aceea el propovăduieşte călugăria, pasivitatea renunţarea la bucuriile vieţii, înăbuşirea tuturor dorinţelor în vederea „mîntuirii", a cufundării în nirvana.

Condiţiile social-economice ale apariţiei şi dezvoltării budismului în India

Apariţia budismului a fost determinată de schimbările intervenite în viaţa socială a Indiei în secolul al VI-lea î.e.n. În acea perioadă se constituie mari state despotice sclavagiste.

Budismul a devenit ideologia societăţii sclavagiste dezvoltate din India, înlăturînd brahmanismul, care fusese religia sclavagismului timpuriu din perioada tribală. Constituirea statelor despotice sclavagiste a accelerat procesul de ruinare şi de aservire a membrilor liberi ai comunităţilor săteşti şi a păturilor de jos ale populaţiei orăşeneşti. Totodată au slăbit poziţiile castei preoţeşti a brahmanilor, a cărei putere a început să fie disputată de către o altă castă, cea a kşatriilor, alcătuită în special din birocraţia militară şi din marii stăpîni de sclavi.

Exprimînd, în fond, interesele castei kşatriilor, interesele marilor stăpîni de sclavi în lupta lor împotriva castei brahmanilor, budismul s-a manifestat însă şi pe un plan mai larg, ca adversar al sistemului de castă în general, ca pretins adept al egalităţii oamenilor.

Teza fundamentală folosită de budism în lupta sa împotriva sistemului de castă a fost teza egalității oamenilor, dar a egalității în sens religios, în sensul posibilității lor egale de a dobîndi nirvana, „mîntuirea". Budismul nu chema la luptă activă împotriva inegalității sociale ; el propovăduia pasivitate și toleranță față de rău, îndemnînd pe adepții săi să renunțe de a participa intens la viața socială, să-și concentreze eforturile în direcția „mîntuirii" personale, să nu încerce de a transforma relațiile sociale.

Dar independent de scopurile subiective ale credinței budiste, în sensul strict religios pe care îl dădea ea noțiunii de egalitate, în situația din acea vreme, caracterizată printr-un puternic antagonism de castă, apelurile budismului au avut o importanță progresistă, deoarece slăbeau sistemul castelor.

În secolul al III-lea î.e.n., regele Așoka, care unise sub cîrmuirea sa o mare parte a Indiei, a ridicat budismul la rangul de religie de stat și a contribuit activ la răspîndirea lui atît în India cît și dincolo de hotarele ei. Budismul a continuat să fie larg răspîndit în India timp de mai bine de un mileniu, dar treptat și-a pierdut însemnătatea și, în secolul al X-lea e.n., nu mai avea printre indieni decît un număr neînsemnat de adepți. Locul lui a fost luat de hinduism, care reprezenta un fel de amestec de brahmanism și budism.

Declinul treptat al budismului în India a fost determinat de schimbările produse în viața social-politică a țării. Feudalismului, care a luat locul orînduirii sclavagiste, îi corespundeau mai bine, în condițiile din India, sistemul castelor și expresia sa ideologică — hinduismul —, care, ca și brahmanismul, consfințea imuabilitatea sistemului castelor.

Premisele ideologice ale budismului

Sub raport ideologic, budismul n-a fost o doctrină întru totul originală. Tezele lui fundamentale au fost preluate de la o religie indiană mai veche, brahmanismul. Concepția brahmană despre lume pornea și ea de la ideea că baza a tot ce există o constituie o ființă spirituală incognoscibilă : spiritul universal, Brahma (sau Atman) ; brahmanismul conținea și el teoria reincarnării oamenilor și animalelor, a migrațiunii sufletelor, a legii răsplății (karma) pentru păcatele săvîrșite de om într-o existență anterioară (înainte de renașterea lui după moarte). Ca și budismul, brahmanismul considera drept

ideal final nirvana, contopirea cu spiritul universal. Preluînd de la brahmanism această concepție despre lume, budismul a dezvoltat-o și, parțial, a modificat-o. Printre altele, el a început să reprezinte reîncarnarea oamenilor după moarte nu ca migrațiune a sufletului unui anumit individ dintr-un înveliș corporal, material în altul, ci ca destrămare a unei combinații de particule spirituale, dharme, și formarea unei noi combinații a acestor dharme. În consecință, budismul neagă existența sufletului ca substanță imuabilă a unui anumit om. Tot budismul a proclamat ideea mesianismului — învățătura despre ființele sfinte (bodisatva și buda) care pogoară pe pămînt pentru „a mîntui" pe oameni, pentru a-i ajuta să ajungă în nirvana — și învățătura despre rai și iad.

Fără a fi absolut original în domeniul ideologic, budismul se deosebește esențial de brahmanism prin metodele și procedeele sale de influențare a maselor populare, prin ritual și panteon.

În comparație cu brahmanismul, budismul se caracterizează printr-un democratism sui-generis. Astfel, în timp ce brahmanismul afirma că numai brahmanii pot dobîndi nirvana, budismul a formulat teza că drumul „mîntuirii" este același pentru toți oamenii, indiferent de apartenența lor de castă (cu excepția, totuși, a sclavilor). Brahmanismul socotea că rolul de mijlocitori între zei și oameni constituie monopolul unui cerc restrîns de preoți (brahmani). Organizînd o vastă rețea de mănăstiri cu un mare număr de călugări (lama), budismul a lărgit extraordinar de mult acest cerc de „mijlocitori"; puteau deveni lama nu numai membrii castei brahmanilor, ci și ai celorlalte caste. Budiștii își țineau predicile și oficiau slujba religioasă în limba vorbită în regiunea respectivă, în timp ce brahmanii foloseau numai limba sanscrită a vechii Indii, pe care masele nu o prea înțelegeau. În fruntea panteonului budist se afla buda Șakia (Sakia)-Muni și alți buda, iar nu Brahma. Spre deosebire de brahmanism, ritualul budismului prevede organizarea de fastuoase solemnități religioase — mistere —, la care participă sute de călugări-lama și asistă mii de credincioși.

Acest democratism specific, tendința de a atrage masele au contribuit la marea răspîndire a budismului.

Mitul lui Buda

Budismul n-a fost creat de o singură persoană, ci a fost generat de condiţiile de viaţă din vremea aceea. Pentru a avea mai mult succes în propovăduirea budismului, biserica budistă a creat însă mitul lui Buda, întemeietorul acestei doctrine, personificat în prinţul indian Siddarta Gautama. Autenticitatea istorică a acestui personaj este foarte discutabilă, deoarece biografia lui, care abundă în elemente vădit fantastice, a fost scrisă abia în secolul I e.n., adică la aproximativ 500 de ani după moartea lui. În această biografie se spune că Gautama ar fi fost fiul unui rege al tribului Şakia, care locuia în nord-estul Indiei.

Timp îndelungat, Maia, mama lui Gautama, nu avusese copii, dar la vîrsta de 45 de ani, povesteşte legenda, a visat că asupra ei a pogorît o zeitate sub forma unui elefant alb, iar după aceea a născut în mod miraculos un fiu care a ieşit din coapsa ei dreaptă. Naşterea pruncului a fost însoţită de un cutremur de pămînt şi de numeroase minuni. După numai 7 zile, pruncul a început să vorbească şi să meargă. Părinţii l-au crescut pe prinţul moştenitor în lux şi bogăţie, ferindu-l de orice lucru neplăcut. Dar la vîrsta de 29 de ani, în timp ce se plimba în afara hotarelor domeniului său, a întîlnit în drum un bătrîn, apoi un bolnav şi mai tîrziu a văzut un mort. Aceste întîlniri au produs o impresie apăsătoare asupra prinţului, care pînă atunci trăise printre oameni tineri, sănătoşi şi care nu duceau lipsă de nimic ; el a început să mediteze asupra vieţii, asupra inevitabilităţii bolilor şi morţii, ajungînd la concluzia că viaţa nu e decît deşertăciune, că bucuriile ei sînt iluzorii, şi a hotărît să plece de acasă, să părăsească societatea, pentru a se consacra meditaţiilor şi a dobîndi sfinţenia desăvîrşirii.

Şi iată că odată, pe cînd şedea cufundat în gînduri la umbra unui copac, a avut o „revelaţie" şi i s-au dezvăluit cele „patru adevăruri nobile", şi anume : 1) viaţa este suferinţă ; 2) cauza suferinţelor sînt dorinţele, pasiunile ; 3) omul nu se poate izbăvi de suferinţe decît înăbuşind dorinţele, pasiunile ; 4) pentru a ajunge la izbăvirea de suferinţe, omul trebuie să urmeze aşa-numita cale de mijloc a mîntuirii, cale cu opt trepte, descoperită de Gautama.

Timp de secole, învăţăturile primilor predicatori ai budismului au fost transmise de către călugării budişti pe cale orală. Nu încape îndoială că în procesul transmiterii orale

au fost introduse schimbări și adăugiri, astfel încît doctrina budistă expusă în canonul pali reprezintă creația mai multor generații de predicatori budiști.

Principalele dogme ale budismului

Budismul ocupă printre dogmele religioase un loc oarecum aparte. Concepția sa despre lume este mult mai complexă decît, de pildă, cea a creștinismului, deoarece budismul încearcă să fundamenteze din punct de vedere filozofic doctrina sa despre originea lumii și despre legile care o guvernează. Budismul nu și-l reprezintă pe dumnezeu sub forma unei ființe atotputernice, concrete, personificate ; el afirmă că totul în lume se află în continuă mișcare, în schimbare, că lucrurile și fenomenele sînt legate între ele și că totul este reglementat de legea cauzei și efectului. Aceste idei arată că, încă din acele vremuri îndepărtate, gîndirea filozofică ajunsese în India la o mare dezvoltare.

Dar faptul că în budism există elemente de dialectică spontană nu constituie un temei pentru a considera că budismul nu este o religie, ci o concepție filozofică despre lume, așa cum înclină să creadă unii cercetători. Deși nu și-l reprezintă pe dumnezeu sub forma unei ființe concrete care a creat lumea, budismul admite un principiu spiritual impersonal, dînd acestui principiu spiritual denumirea de buda în sine, buda în nirvana. În afară de aceasta, budismul are, ca și celelalte religii, un cult, un ritual și slujitori ai cultului.

Cărțile dogmatice budiste — canonul pali — constau din 29 de volume, cu un total de 10.000 de pagini, ceea ce depășește considerabil proporțiile Bibliei creștine. Întregul canon este împărțit în trei părți, denumite pitaka (literal : coșuri). Prima pitaka este denumită Vinaia și conține material cu privire la comunitatea bisericească budistă și la regulile ei. A doua pitaka poartă denumirea de Sutta și cuprinde o expunere a principalelor dogme ale budismului. A treia pitaka se numește Abidamma și este un comentariu al principalelor dogme ale budismului. Sutta-pitaka expune dogmele budismului sub formă de dialoguri — convorbiri ale lui buda. În total, Sutta-pitaka conține 123 de dialoguri, în care sînt expuse considerații asupra tuturor problemelor concepției budiste despre lume.

În afara celor trei părți-pitaka, canonul budist cuprinde o serie de poeme adunate într-o culegere de cinci cărți, de-

numită Sutta-Nipata. În canon au fost incluse și jataka, povestiri despre cele 550 de reîncarnări anterioare ale lui buda; de fapt, aceste jataka reprezintă o culegere de vechi legende, fabule, basme și ghicitori luate din folclor.

Budismul susține că lumea materială, vizibilă nu există în mod real, de sine stătător, ci este doar o manifestare a unui principiu spiritual, mistic. Această manifestare are loc sub forma unei mișcări infinite a dharmelor. Diferitele combinații de dharme creează întreaga diversitate a fenomenelor naturii, inclusiv pe om. Dezagregarea dharmelor duce la dispariția obiectelor, la moartea ființelor vii. Moartea ființei vii, a omului nu înseamnă însă dispariția lui totală. Moartea este momentul dezagregării combinației de dharme care alcătuiește, să spunem, un anumit om; după dezagregarea acestei combinații, în mișcarea lor ulterioară, dharmele formează o nouă combinație, care duce la apariția, la nașterea unui nou organism, sub formă de om sau de animal. Pe această bază, budismul susține că viața ar fi un lanț infinit de reîncarnări, că între aceste reîncarnări există o anumită succesiune, o legătură cauzală. De aceea, afirmă budismul, asupra omului apasă răspunderea (karma) reîncarnărilor sale anterioare.

Poziția socială și nivelul material de trai sînt determinate, potrivit budismului, de comportarea omului în reîncarnările sale anterioare. Dacă omul e bogat și are o înaltă poziție socială, înseamnă că în existențele, în reîncarnările sale trecute el a dus o viață fără prihană, virtuoasă, și că drept răsplată se bucură de putere și de bogăție. Dacă omul este sărac, dacă este nevoit să lucreze pentru alții, înseamnă că în trecut a dus o viață plină de păcate și situația lui actuală este karma, adică răsplata pentru o asemenea viață, și, în consecință, nu are de ce să cîrtească împotriva altora.

Cosmologia budistă, expusă în cărțile sfinte, are un caracter cît se poate de fantastic. Potrivit concepției budiste, pămîntul este plan, avînd în centrul său uriașul munte sfînt Sumeru. În jurul acestui munte se rotesc soarele, luna și stelele. De la muntele Sumeru pornesc în diferite direcții 4 continente mari și 8 mici, despărțite prin mări. Pe pămînt locuiesc oameni și animale; în soare, în lună și în stele — zei și spirite. Budismul susține că întreaga lume și ființele care o populează — animale, zei, spirite bune și rele — au apărut din neant, dintr-un principiu spiritual incognoscibil,

care există din totdeauna. Datorită faptului că în acest neant s-a ivit mișcarea, au apărut elementele aer și apă, din care s-au format apoi pămîntul și întregul regn animal și vegetal. După un anumit timp, această lume materială, denumită de budiști „sansara", se va destrăma și din nou va fi neantul inițial. Așadar, afirmă budismul, spiritul este etern, iar materia trecătoare : ea are un început și un sfîrșit.

Potrivit doctrinei budiste, în afară de lumea vizibilă — sansara — mai există două lumi invizibile : prima, lumea superioară, este sălașul principiului spiritual, împărăția neantului desăvîrșit și a repausului absolut, nirvana ; a doua, lumea mijlocie, este împărăția fericirii, populată de ființe supranaturale, care au atins starea de bodisatva, dar nu s-au cufundat încă în nirvana, adică nu au trecut în lumea superioară. În această lume mijlocie a fericirii, susține budismul, există împărăția raiului, așa-numitul „pămînt luminos", al cărui stăpînitor este buda Amitaba. Datorită acestui fapt, afirmă budismul, credincioșii au căpătat posibilitatea de a se „reîncarna" pe „pămîntul luminos" al lui Amitaba, denumit raiul Sukavati, pentru ca apoi să treacă în nirvana.

După concepțiile budiste, celor trei lumi le este comun un principiu spiritual misterios și incognoscibil, dar în diferitele lumi acest spirit atotpătrunzător se manifestă în mod diferit. În prima lume, cea superioară, el este complet eliberat de cătușele materiei și se află în totală inactivitate și repaus, adică în stare de nirvana. În a doua lume, mijlocie, deși nelegat de cătușe materiale, spiritul se află în acțiune, avînd contact cu lumea inferioară — sansara — prin intermediul unor buda și bodisatva, care, pentru a da ajutor oamenilor, coboară pe pămînt și își iau chip de om, devenind astfel hubilgani (încarnări).

În a treia lume, cea inferioară, populată de oameni, animale și tengria (ființe invizibile), spiritul este legat de cătușele materiei și luptă necontenit pentru „eliberarea" sa, pentru a ieși din circuitul vieții, din lanțul „reîncarnărilor". În cazul cînd omul, printr-o serie de „reîncarnări", învinge cătușele materiale, el devine buda sau bodisatva și trece în lumea mijlocie, iar în cazul cînd este înfrînt în lupta cu ispitele și pasiunile lumii senzoriale, e aruncat în împărăția subterană, unde îl așteaptă chinurile iadului.

Biserica budistă susține că, pentru a ajunge la o reincarnare „bună" și apoi în nirvana, omul trebuie să practice budismul, să renunțe la toate bucuriile și pasiunile vieții, să se cufunde în autocontemplare, să îndeplinească întregul ritual budist, să se roage cu rîvnă și să urmeze în totul preceptele și sfaturile preoților-lama.

Proclamînd „egalitatea" tuturor oamenilor pe drumul „mîntuirii" prin credința în buda și prin respectarea preceptelor și riturilor, biserica budistă caută să-i abată pe oamenii muncii de la lupta de clasă, să-i convingă că deosebirile sociale nu prezintă nici o importanță, să-i consoleze cu iluzoria egalitate a bogaților și săracilor în fața lui dumnezeu, a lui buda. Acestor teze „teoretice", dogmatice le corespund întreaga practică a bisericii budiste, cultul și ritualul introduse de ea, care sînt pătrunse de misticism.

Panteonul, ritualul și clerul bisericii budiste

Panteonul budist numără peste 1.000 de diferiți burhani, care întruchipează în primul rînd pe Sakia-Muni, pe ceilalți buda și pe numeroșii bodisatva. Dat fiind caracterul său cuprinzător și capacitatea sa de adaptare, budismul a inclus în panteonul lui un număr mare de zei ai vechilor religii locale, și nu numai zei, ci și eroi și cîrmuitori ai țărilor și regiunilor care au trecut la budism. Acest procedeu al bisericii budiste a ușurat în mare măsură pătrunderea budismului și absorbirea de către el a religiilor indigene, cu întregul lor panteon și ritual autohton. Se știe, de pildă, că pe Altanhan din Tumet, primul feudal care a început să introducă pe scară largă budismul în Mongolia, conducerea bisericii budiste l-a proclamat încă în timpul vieții sale hubilgan (reincarnat), adică l-a inclus în rîndul sfinților.

Din panteonul budist face parte și Ginghis-han, în cinstea căruia au fost înălțate chiar temple. Din considerente politice au fost uneori incluși în categoria divinităților budiste și suverani ai unor țări eretice (creștine). Astfel, biserica lamaistă a proclamat-o pe împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei hubilgan al lui bodisatva-feminin Daraehe.

Reprezentările burhanilor budiști sînt cît se poate de variate: statui și statuete din diferite metale, în special din aramă, figurine de lemn, desene și tablouri cu teme religioase.

În general, zeitățile budiste se împart în două categorii: așa-numiții amurlingua (seninii) și dokșiți (ferocii). La rîndul

lor, amurlingua se subîmpart și ei în două categorii. Din prima categorie de amurlingua fac parte, în primul rînd, însuși Sakia-Muni, iar în al doilea rînd acei buda despre care Sakia-Muni a rostit predici, adică principalele zeități ale panteonului budist. Din a doua categorie de amurlingua fac parte acei buda care nu figurau în predicile sale și au atins starea de sfințenie supremă, adică starea de nirvana, abia după Sakia-Muni.

În panteonul budist există un număr foarte mare de buda; numai în predicile lui Sakia-Muni găsim doctrina celor 1.000 de buda. Și mai numeroși sînt bodisatva, adică zeitățile care, deși au atins un înalt grad de desăvîrșire a sfințeniei, nu s-au cufundat încă în fericita nirvană, unde sălășluiesc buda. După bodisatva urmează o mulțime de hubilgani (încarnări pămîntești ale diferiților buda și bodisatva).

Dokșiții — zeitățile feroce — se împart și ei în două categorii: prima cuprinde pe unii buda, de pildă Mahakala, Iamandaga și alții; a doua — o parte dintre bodisatva, de pildă așa-numiții cio-cijin. Dokșiții sînt reprezentați sub înfățișarea unor monștri respingători, cu chip de om. Atitudinea obișnuită a acestor monștri este aceea a dansului cu picioarele larg desfăcute, cu brațele întinse și cu capul plecat.

În afară de reprezentări ale diferiților burhani, în temple mai sînt atîrnate tablouri cu conținut moral-religios și altele, înfățișînd diferite locuri sfinte ale budiștilor (muntele U-taișan din provincia Șansi, considerat drept reședința sfîntă a lui bodisatva Mangiușri; orașul Lhassa — reședința lui dalailama). Dintre tablourile cu caracter moral-religios este deosebit de răspîndit așa-numitul „Sansarîin hurde", ceea ce înseamnă „roata lumii". Acest tablou expune în mod plastic doctrina etică a budismului, dogma răsplății.

Tabloul „Sansarîin hurde" înfățișează trei cercuri concentrice. În cercul central sînt zugrăviți un porc, un șarpe și o găină, simbolizînd cele trei cauze principale ale viciilor: porcul este emblema ignoranței, șarpele — a mîniei, iar găina — a voluptății. Al doilea cerc înfățișează cele șase împărății ale lumii materiale: a oamenilor (prezentați în chip de lama), a animalelor, a biriților (ființe asemănătoare omului, îndurînd chinurile lui Tantal), a tengrilor, în frunte cu stăpînitorul lor Hormusta, a asurilor (aceste două categorii de ființe sînt locuitori ai cerului, care duc între ei un război neîntrerupt),

și, în sfîrșit, împărăția iadului. Iadul cuprinde 20 de compartimente : unul dintre ele reprezintă locuința lui Erlik-han, stăpînitorul iadului, 9 sînt compartimente fierbinți ale iadului, iar 10 reci. În desenele înfățișînd iadul se pot vedea diferitele chinuri la care sînt supuși păcătoșii. În al treilea cerc al tabloului „Sansariin-hurde" sînt înfățișate în desene simbolice cele 12 nidane, adică principalele cauze care, potrivit budismului, determină diferitele fenomene ale lumii materiale și spirituale.

Latura rituală a budismului prezintă o serie de particularități. În templele budiste, serviciul religios este oficiat de cler ; mirenii nu asistă la serviciul religios, iar femeile nu sînt în general admise în templu după asfințitul soarelui. Mirenii, inclusiv femeile, sînt admiși să participe la ceremoniile religioase de masă — misterele —, care se organizează de două-trei ori pe an (de pildă misterul „întoarcerii lui Maidari"). Aceste mari servicii divine (misterele) sînt oficiate în afara templelor, în aer liber, iar mirenii participă la ele în mod pasiv ; ei sînt mai degrabă spectatori decît oameni care se roagă. De aici nu trebuie trasă însă concluzia că numai lama se roagă zeilor ; se roagă și mirenii, la ei acasă, în fața altarelor din casă, în stepă în fața obo-ilor (mormane de pietre, în formă de piramidă, așezate în trecători și pe coline în cinstea spiritelor pămîntului), iar cînd se află în mănăstiri se închină burhanilor și „zeilor vii" — hubilganilor.

Mulți dintre slujitorii cultului budist sînt călugări (lama) de diferite ranguri, care locuiesc în numeroasele mănăstiri budiste. După rangul monahal, determinat de legămintele respective, călugării budiști se împart în mai multe categorii.

Rangul cel mai de jos îl constituie rangul ubași, după care vine bandi, apoi gheţula și, în sfîrșit, gheluna. Rangul ubași este doar o inițiere preliminară ; primul rang monahal este bandi. Deși nu conferă un rang monahal, inițierea în ubași este importantă prin faptul că din acest moment lamaistul capătă un mentor oficial : lama care l-a inițiat.

Inițierea este precedată de întrebări pe care lama — conducătorul ceremoniei — le pune celui ce urmează să fie inițiat. Aceste întrebări, deși stereotipe și cu caracter formal, sînt interesante prin orientarea lor politică și socială, precum și prin tendința de a imprima ceremoniei un sens misterios,

mistic. Iată cîteva dintre aceste întrebări : „Nu eşti sclav ?", „Nu eşti de origine inferioară ?", „Ai încuviinţarea hanului de a deveni preot ?", „N-ai fost ales de han sau de cîrmuire să exerciţi vreo funcţie oarecare ?", „Nu faci parte dintre adepţii unei doctrine eretice ?", „Nu ai legături cu ereticii ?", „Nu ai clevetit împotriva clerului ?". Dintre întrebările cu caracter mistic citărn : „Nu eşti o fiinţă omniprezentă ?", „Nu aparţii tibului (continentului. — *Nota red.)* de nord al prevestitorilor de rele ?", „Nu faci parte dintre strigoi ?", „Nu eşti o femeie care seamănă a bărbat ?". Ultima întrebare este o dovadă că, principial, lamaismul considera femeia drept o fiinţă inferioară bărbatului.

Principalele sisteme budiste : hinaiana şi mahaiana

Budismul timpuriu a fost cunoscut sub denumirea de „hinaiana", ceea ce înseamnă „carul mic", sau „calea îngustă spre mîntuire". În această perioadă, biserica budistă era o organizaţie relativ închisă şi ritualul ei era încă slab dezvoltat. Pe vremea aceea, budismul propovăduia că nu pot ajunge în nirvana decît cei care se dedică exclusiv slujirii lui buda şi propovăduitorii învăţăturii lui, adică oamenii care s-au consacrat vieţii monahale. Aceste cerinţe severe ale „căii înguste spre mîntuire" împiedicau biserica budistă să cîştige un număr mare de prozeliţi. Ulterior, în primul secol al erei noastre, a apărut o formă nouă a budismului, cunoscută sub denumirea de „mahaiana", adică „carul mare", sau „calea largă spre mîntuire". Fără a modifica dogmele fundamentale ale budismului, conţinute în hinaiana, mahaiana proclamă că „mîntuirea" poate fi obţinută şi fără a fi lama, că buda sînt fiinţe ajunse în nirvana, iar bodisatva sînt fiinţe care s-au apropiat de nirvana, dar care, din compasiune pentru oameni, coboară periodic din ceruri pe pămînt, îşi iau chip de om (se incarnează) şi-i ajută pe oameni „să se mîntuiască".

Sistemul mahaiana conţine şi dogma raiului şi iadului, adică admite o existenţă dincolo de mormînt. Introducerea dogmei raiului şi iadului urmărea să facă religia budistă mai accesibilă maselor, deoarece, din cauza caracterului ei abstract şi nebulos, noţiunea de nirvana era greu de înţeles. Potrivit acestei dogme, raiul este înfăţişat ca ţara făgădu-

inței, în care domnesc belșugul și fericirea. Această țară miraculoasă poartă denumirea de țara Sukavati și în fruntea ei se află buda Amitaba. În opoziție cu raiul, iadul este înfățișat ca împărăția chinurilor ; în fruntea acestei împărății înfricoșătoare stă ferocele dokșit (spirit rău) Erlik-han.

Ideea mesianismului și dogma raiului și iadului au căpătat o largă răspîndire, asigurînd budismului de tipul mahaiana o poziție preponderentă. Totodată a fost extins ritualul bisericii budiste, s-a mărit panteonul ei, au început să se oficieze slujbe religioase fastuoase și să se organizeze procesiuni religioase, la care se foloseau muzica, artele plastice și dansuri rituale. Toate acestea se făceau pentru a influența pe cale emoțională masele și a le cufunda în misticism.

Răspîndirea budismului Budismul s-a răspîndit în multe țări din Asia centrală și răsăriteană : China, Japonia, Mongolia, Nepal, Tailanda, Birmania, Indochina, insula Ceilon. În Rusia au devenit adepți ai budismului bureații, kalmîcii și tuvinii.

În China, budismul a început să se răspîndească în primul secol al erei noastre. Aici au luat ființă nenumărate mănăstiri, care au acaparat pămînturi întinse. În secolele IV-VII, biserica budistă din China a devenit o mare forță economică și politică, jucînd un rol de seamă în primele state feudale. Ulterior, budismul a cedat locul religiei dominante, confucianismul, dar a continuat să fie destul de răspîndit. În Japonia, budismul a pătruns în secolul al VI-lea, venind din China și din Coreea. După așa-numita revoluție Meidzi (1868), în Japonia religia principală a devenit sintoismul, dar budismul a păstrat poziții importante. În Tibet, unde a pătruns în secolul al VII-lea, budismul a căpătat trăsăturile specifice ale lamaismului. În Mongolia, budismul s-a răspîndit sub forma lamaismului în secolele XVI—XVII, iar în Bureatia în secolele XVII—XVIII.

Larga răspîndire a budismului a fost favorizată de marea sa capacitate de adaptare la condițiile și credințele locale din diferitele țări. Această capacitate de adaptare a budismului a determinat și deosebirea dintre nuanțele sale, în funcție de particularitățile modului de trai și de obiceiurile dintr-o țară sau alta. E drept, aceste nuanțe și particularități țin mai ales

de panteon şi de ritual ; în privinţa dogmelor sale fundamentale, canonice, budismul a rămas acelaşi în toate ţările în care s-a răspîndit. Trebuie să menţionăm însă două ramuri principale ale budismului : aşa-numitul budism sudic, de nuanţă hinaiana, şi budismul nordic, de nuanţă mahaiana. În forma sa sudică, hinaiana, budismul este răspîndit în Birmania, Tailanda, Cambodgia, Laos, Vietnam şi în insula Ceilon ; budismul nordic s-a extins în China, Japonia, Mongolia şi parţial în Nepal. Sub raport organizatoric, bisericile budiste din diferitele ţări sînt autonome şi budismul nu are un centru unic. Dalai-lama este capul bisericii lamaiste din Tibet. În trecut, el îşi exercita influenţa şi în Mongolia, hotărînd alegerea candidatului pentru funcţia de mare-lama al bisericii lamaiste din Mongolia, dar, după revoluţia din 1921 şi după constituirea Republicii Populare Mongole, lamaiştii din Mongolia au încetat să mai depindă de dalai-lama din Tibet.

Particularităţile variantei lamaiste a budismului

O variantă a budismului nordic — mahaiana — este lamaismul, răspîndit printre tibetani, mongoli, bureaţi, kalmîci şi tuvini. Rămînînd în esenţă budism ortodox, cu învăţătura sa mistică despre nirvana şi sansara, lamaismul a căpătat unele particularităţi specifice în urma adaptării budismului la condiţiile locale, la modul de trai al nomazilor.

Ţinînd seama de faptul că majoritatea nomazilor erau neştiutori de carte, lamaismul a simplificat extrem de mult şi chiar „a mecanizat" procesul „comuniunii" credincioşilor cu zeii, procesul rugăciunii. Peste tot s-au răspîndit aşa-numitele hurde, roţi de rugăciuni. Aceste hurde — recipiente goale care pot fi învîrtite cu o manivelă — sînt aşezate în număr mare în jurul templelor lamaiste ; există şi hurde de dimensiuni mai mici, folosite de credincioşi acasă. În hurde se introduc rugăciuni tipărite pe hîrtie. Este suficient ca un credincios să învîrtească roata pentru a se considera că el a citit rugăciunea de atîtea ori cîte hîrtiuţe cu rugăciuni se află în hurde, iar în ea sînt zeci şi sute de asemenea hîrtiuţe (în funcţie de dimensiunea hurdei). Şi mai comod pentru lamaiştii „evlavioşi" este un mecanism de rugăciune alcătuit dintr-o prăjină de care sînt fixate fîşii de pînză sau de hîrtie

cu texte de rugăciuni. Asemenea prăjini sînt așezate la intrarea în iurte și temple. Aici nu mai e nevoie de nici un fel de eforturi din partea omului : în locul credincioșilor lucrează vîntul, care învîrtește fîșiile și înmulțește astfel virtuțile locatarilor iurtei sau mănăstirii respective, sporind șansele lor într-o „reincarnare" mai bună.

În fiecare iurtă locuită de lamaiști existau imagini ale zeilor budiști, de obicei sub forma unor statuete de bronz. Locuitorii iurtei se rugau burhanilor lor casnici, pronunțînd o scurtă formulă mistică de rugăciune, „om-mani-pad-mehum", și le aduceau jertfe simbolice, așezînd pe o măsuță în fața statuetelor ceșcuțe cu mîncare și băutură.

Pentru a exercita o influență religioasă asupra masei credincioșilor și pentru a obține venituri, biserica lamaistă a instituit o serie de sărbători religioase, în timpul cărora sînt oficiate slujbe-mistere în prezența unui mare număr de spectatori credincioși, care vin special în zilele acelea la mănăstiri.

Astfel, la lamaiștii mongoli se bucură de mare popularitate sărbătoarea în cinstea lui buda Maidari, care, după credința budiștilor, va veni pe lume ca mesia pentru a-i „mîntui" pe oameni și a-i ajuta să ajungă în nirvana. Această sărbătoare poartă denumirea de ziua „întoarcerii lui Maidari". La ceremonia în cinstea lui Maidari și la celelalte mistere organizate de mănăstirile lamaiste participau sute și mii de lama. În timpul acestor ceremonii, nomazii se adunau în număr mare la mănăstiri.

O altă sărbătoare populară era sărbătoarea obo-ilor. Obo sînt mormane de pietre, uneori de vreascuri, așezate pe vîrful dealurilor și munților, în trecători și în alte locuri, de obicei lîngă drumuri și în apropiere de sate și de așezări păstorești. Obiceiul de a ridica obo este foarte vechi ; în trecut ele aveau, probabil, rolul unor indicatoare de drumuri. Divinizarea și venerarea acestor obo se încetățenise la mongoli, și biserica lamaistă a fost nevoită să includă adorarea lor în ritualul ei.

Cea mai caracteristică trăsătură a lamaismului o constituia larga răspîndire a cultului „incarnaților" (hubilganilor) și a instituției călugărilor-lama. La sfîrșitul secolului al

XIX-lea, numai în Mongolia exterioară existau peste 100 de hubilgani, veneraţi ca „zei vii". Fiecare mănăstire mare se străduia să aibă un hubilgan, căci prezenţa unui „zeu viu" atrăgea un mare număr de pelerini şi veniturile mănăstirii creşteau de pe urma acestor pelerinaje.

De cultul hubilganilor era strîns legată instituţia călugărilor-lama. În fond, lamaismul canoniza, adică recunoştea drept sfinţi şi infailibili pe toţi lama, obligînd pe fiecare adept al învăţăturii budiste să aibă cîte un lama ca „prieten bun" şi mentor. În Mongolia, aproape în fiecare familie, unul sau chiar doi dintre fii deveneau lama.

* * *

În R.S.S.A. Buriată şi în R.S.S.A. Kalmîkă, în Regiunea Autonomă Tuvină aproape toţi lama de rînd au renunţat la rasele călugăreşti, încadrîndu-se în rîndul celor care efectuează o muncă folositoare. În prezent mai există doar foarte puţine datan (mănăstiri) cu un număr redus de lama. Clerul lamaist se situează acum pe o poziţie loială faţă de puterea sovietică.

Şi în Republica Populară Mongolă aproape toţi lama de rînd au renunţat la modul de viaţă parazitar şi s-au încadrat într-o viaţă normală de muncă. În R. P. Mongolă puţinele mănăstiri şi puţinii lama care au mai rămas se situează pe o poziţie loială faţă de puterea populară şi respectă constituţia republicană.

De asemenea în Republica Populară Chineză biserica lamaistă susţine puterea populară.

Situaţia şi poziţia clerului budist s-a schimbat faţă de trecut nu numai în ţările lagărului socialist, ci şi într-o serie de alte ţări. În trecut, imperialismul colonialist îşi exercita puterea asupra ţărilor Asiei sprijinindu-se de regulă pe cercurile reacţionare feudale, inclusiv pe păturile feudale ale clerului superior. O dată cu dezvoltarea mişcării de eliberare antiimperialiste de masă, în ţările Asiei această mişcare patriotică a început să atragă de partea sa şi pe călugării budişti. În momentul de faţă o parte însemnată a clerului budist dintr-o serie de ţări ale Asiei, în special din India, Ceilon, Nepal ia

parte activă la lupta împotriva colonialismului, pentru independență și egalitatea în drepturi a popoarelor, pentru pace, împotriva atițătorilor la război.

Tezele fundamentale ale lamaismului, care susțin că viața este suferință, că „mîntuirea" constă în refuzul de a participa la o activitate creatoare, în pasivitate, în speranța unui ajutor divin, sînt complet străine spiritului vremurilor noastre, psihologiei poporului sovietic, care construiește comunismul. De aceea fără îndoială că rămășițele ideologiei budiste-lamaiste care mai persistă în conștiința unor oameni vor fi înlăturate cu succes.

DAOISMUL

Daoismul este una dintre religiile Chinei care a luat naştere la începutul erei noastre, reprezentînd o formă denaturată a învăţăturii filozofice despre dao ; această formă denaturată a fost pusă la baza concepţiei teologice a sectei daoiste.

Condiţiile istorice ale apariţiei daoismului

Perioada din istoria Chinei care cuprinde secolele VI—V î.e.n. se caracterizează prin schimbări profunde în viaţa economică şi social-politică a societăţii. Larga răspîndire a fierului, care în China a început în secolul al VI-lea î.e.n., a determinat o creştere rapidă a productivităţii muncii în agricultură şi în producţia meşteşugărească, a accelerat dezvoltarea proprietăţii private şi a diviziunii muncii între oraş şi sat. Sporirea producţiei agricole şi meşteşugăreşti, precum şi introducerea monedei metalice, a favorizat extinderea comerţului.

Schimbările din viaţa economică a societăţii au dus la însemnate schimbări sociale. Vechea aristocraţie gentilică se ruina încetul cu încetul şi ceda poziţiile sale economice noii nobilimi negustoreşti-cămătăreşti şi militare. Apariţia noii clase a moşierilor a fost favorizată de creşterea numărului cazurilor de vînzare şi cumpărare de pămînt. Membrii liberi ai obştilor se ruinau şi deveneau robi.

Schimbările social-economice din viaţa societăţii au determinat ascuţirea luptei de clasă. Sclavii, membrii obştilor şi sărăcimea de la oraşe luptau împotriva cruntei exploatări exercitate de vechea aristocraţie şi de noii bogătaşi. Lupta s-a intensificat şi în interiorul clasei dominante. Noua nobilime cerea insistent să i se recunoască drepturile şi căuta să pună mîna pe puterea politică.

Schimbările din viața social-economică și ascuțita luptă de clasă și-au găsit oglindirea în lupta ideologică. În această perioadă au luat naștere în China trei orientări ideologice principale, reflectînd interesele celor trei grupuri sociale:

1. Doctrina filozofică a daoismului, care oglindea aspirațiile maselor asuprite, în special ale membrilor ruinați ai obștilor, care visau să revină la comuna primitivă.

2. Învățătura lui Confucius, care reflecta interesele vechii aristocrații. Mulți reprezentanți ai acesteia se ruinaseră și-și pierduseră pozițiile politice și economice din trecut. Această parte a vechii aristocrații gentilice urmărea să-și recapete drepturile și să restabilească vechiul sistem politic.

3. Școala „legiștilor" (Fa-țzia), care exprima interesele noii aristocrații sclavagiste și negustorești-cămătărești. Această școală preconiza introducerea unei legislații de stat prin intermediul căreia s-ar fi putut instaura rînduieli noi în societate.

Aceste curente ideologice au jucat un rol excepțional de important în formarea și dezvoltarea ulterioară a culturii feudale chineze.

Daoismul filozofic

Daoismul filozofic a apărut la hotarul dintre secolele al VI-lea și al V-lea î.e.n. Mulți oameni de știință consideră drept întemeietor al daoismului filozofic pe înțeleptul Lao-țzî, figură semilegendară din China antică. Monumentele istorice ale literaturii chineze furnizează însă prea puține date certe despre acest om. Opera fundamentală a daoismului filozofic este „Dao-de-țzin", sau „Cartea despre dao și de". Doctrina filozofică expusă în această carte conține elemente de materialism naiv și de dialectică spontană. Dao reprezintă principiul fundamental al existenței lumii și izvorul întregii diversități a lucrurilor și fenomenelor din natură; el este „mama tuturor lucrurilor", „principiul lor cel mai profund", „rădăcina cerului și a pămîntului", „ceea ce a existat înaintea cerului și a pămîntului". Lumea reală și viața socială a oamenilor sînt subordonate căii naturale dao și nu depind de o „voință divină" sau de alte forțe supranaturale. „Omul urmează pămîntul. Pămîntul urmează cerul. Cerul urmează pe dao, iar dao urmează firea". Daoismul filozofic neagă, așadar, originea

divină a lumii și afirmă natura ei materială. Dialectica spontană a „Cărții despre dao și de" își găsește expresia în recunoașterea mișcării și schimbării permanente a lucrurilor din natură, dao rămînînd neschimbat. „La naștere lor, toate ființele și plantele sînt plăpînde și slabe, pe cînd la moarte sînt tari și puternice. Tare și puternic este ceea ce piere, plăpînd și slab este ceea ce începe să trăiască".

A doua categorie principală a daoismului filozofic este principiul de — forma de existență a lui dao, expresia lui în lucrurile și fenomenele concrete. De reprezintă și manifestarea lui dao în om ; el înseamnă desăvîrșirea morală a individului, desăvîrșire atinsă urmîndu-se neabătut calea dao. De este deci și principiul etic fundamental al daoismului.

Alături de teze progresiste, daoismul filozofic conține multe elemente inconsecvente și contradictorii. Deși privește dezvoltarea lumii ca un proces în necontenită mișcare, cu contradicțiile inerente lui, daoismul filozofic pune totuși pe primul plan unitatea și armonia fenomenelor, iar nu lupta contrariilor, considerînd că „în mișcare factorul principal este repausul". Daoismul afirmă că omul nu este în stare să schimbe ordinea naturală a lucrurilor și de aceea nu-i rămîne decît să constate în mod pasiv mersul firesc al schimbărilor și să se străduiască a cunoaște dao făcînd abstracție de obiectele și de fenomenele concrete.

Doctrina socială și etică a daoismului

Lipsa de consecvență și caracterul contradictoriu al daoismului în problemele filozofice și-au găsit oglindirea și în doctrina sa socială și etică. Concepțiile sociale și etice expuse în „Cartea despre dao și de" reflectă un protest plin de mînie împotriva inegalității sociale a oamenilor. Cartea condamnă cu asprime bogăția și luxul nobilimii, exprimînd o profundă simpatie pentru poporul oropsit și exploatat. „Poporul flămînzește din pricina dărilor și a impozitelor prea mari". Bogații sînt oameni ai „jafului și lăudăroșeniei". Suferințele poporului și toate calamitățile sociale sînt considerate o consecință a faptului că oamenii bogați încalcă legea naturală dao.

În carte este formulată ideea dragostei universale, care se referă numai la poporul asuprit și nu se extinde asupra bogaților, căci ei sînt vinovați de încălcarea legilor dao, iar pen-

tru această vină trebuie „să piară înainte de timp". Așadar, dragostea de om, preconizată de daoismul timpuriu, se deosebea radical de dragostea universală propovăduită de creștinism, de iubirea abstractă de aproape, care urmărea să-i împace pe cei exploatați cu asupritorii lor.

În carte există pasaje care condamnă războaiele, întrucît acestea pustiesc țările și aduc poporului nenorociri fără număr.

Doctrina socială și etică expusă în lucrarea „Dao-de-țzin" este tot atît de contradictorie și de inconsecventă ca și doctrina filozofică. Deși critică cu asprime nedreptatea socială, protestează împotriva cruntei exploatări a poporului și se pronunță împotriva războaielor pustiitoare, daoismul nu vede soluția în lupta perseverentă contra răului, ci îi îndeamnă pe oameni să revină la comuna primitivă, să renunțe la cultură și la instruirea poporului, la orice activitate.

Caracterul contradictoriu al doctrinei daoiste a determinat și evoluția sa ulterioară. Tot ce era rațional, progresist, ateist în daoismul filozofic a fost luat drept bază și dezvoltat de reprezentanții curentului materialist din filozofia chineză. Tot ce era reacționar și idealist a fost pus în slujba claselor exploatatoare, ca armă ideologică împotriva progresului, ca mijloc de înrobire spirituală a poporului.

Daoismul religios

La începutul erei noastre, în China a început destrămarea imperiului centralizat Han, însoțită de haos în domeniul politicii și de intensificarea luptei de clasă și ideologice.

În această perioadă s-a constituit secta daoistă, care a reunit în jurul său pe cei nemulțumiți de situația existentă și care a luptat împotriva confucianismului, devenit de pe atunci ideologia dominantă a claselor guvernante. În lupta împotriva confucianismului, secta daoistă avea nevoie de o puternică armă ideologică, cu o mare tradiție istorică. Această armă a fost daoismul filozofic. Critica nedreptății sociale și simpatia pentru poporul asuprit puteau fi folosite de daoiști pentru a dobîndi prestigiu în ochii maselor populare, iar contradicțiile și tezele confuze ale acestei doctrine se pretau ușor la mistificări.

Baza daoismului religios au constituit-o tezele idealiste ale daoismului filozofic, transformate într-o doctrină a nemuririi

și completate cu descîntece și talismane împotriva „demonilor", „puterii necurate" și diverselor „vrăji".

Secta daoistă a elaborat un mare număr de „biografii" ale unor oameni nemuritori, tratate de alchimie, expunînd mijloacele de a obține „elixirul nemuririi", o învățătură despre viața de dincolo de mormînt etc. etc. Toată această puzderie de cărți a fost reunită în secolul al XIV-lea într-un singur canon daoist, intitulat „Dao-țzan", sau „Codice cuprinzînd totul despre dao".

Panteonul daoist

În fruntea panteonului daoist stă o treime : Șandi, preluat din cultul oficial și transformat de daoiști în Iui-huan (Stăpînul jaspului), Lao-țzî (divinizat în anul 167 e.n.), venerat ca întemeietor al religiei daoiste, și Pan Gu, creatorul legendar al lumii. Utilizînd nenumăratele legende și credințe populare, daoismul a inclus în panteonul său un mare număr de zeități și genii de origine populară.

Un alt grup de zeități îl constituie așa-numitele „genii nemuritoare" și o serie de preoți ai bisericii daoiste, divinizați pentru servicii aduse religiei lor.

Urmează apoi un grup de zeități venerate pentru că alungă „duhurile rele" ; ele se bucură de mare prestigiu la oamenii superstițioși. O altă categorie numeroasă de zeități sînt cele care veghează asupra copiilor. Printre acestea, numai zeițățile „nian-nian" (așa-numitele „măicuțe" daoiste) sînt în număr de nouă. Una dintre ele ușurează nașterea, a doua vindecă bolile de ochi, a treia îi ferește pe copii de vărsat etc.

Panteonul daoist mai cuprinde trei zei ai fericirii, pe Ian Lao-van, stăpînitorul iadului, un zeu al căminului, un zeu al patului conjugal etc.

Ultimul și cel mai numeros grup îl constituie așa-numiții „zei ai breslelor" : patronii diferitelor meșteșuguri și profesiuni. Fiecare profesiune își avea zeul său protector. Pînă și infractorii de drept comun și tot felul de elemente declasate își aveau zeii lor protectori.

Toți acești zei trăiau în bună înțelegere în panteonul daoist și menirea lor era de a ajuta clasa dominantă să țină poporul în supunere, abătîndu-i pe cei asupriți de la lupta pentru drepturile lor.

La începutul evului mediu, daoismul s-a format definitiv ca religie, reprezentînd un amestec de vrăjitorie, magie, astrologie şi demonologie. Sub pretextul satisfacerii „cerinţelor religioase" ale poporului, slujitorii cultului daoist întreţineau ignoranţa şi superstiţiile, folosindu-le ca surse de venituri.

Organizaţia bisericească

Organizaţia bisericească a daoismului a fost creată pe baza principiului ierarhic. În fiecare provincie, district, judeţ este numit un şef al comunităţii daoiste. În fruntea bisericii daoiste stă preotul principal (tian-şi), care în literatura europeană este denumit „papă daoist". În anul 1016, împăratul a dăruit „papii" întinse domenii în actuala provincie Ţziansi, unde de atunci se şi află reşedinţa „papilor" daoişti.

După modelul budist, daoiştii au înfiinţat mănăstiri, unde trăiau mii de călugări şi călugăriţe care duceau o viaţă de trîndăvie. Multe mănăstiri posedau pămînturi, de pe urma cărora obţineau venituri considerabile. Existau mănăstiri fondate de guvern şi subvenţionate de stat. Principalele venituri ale mănăstirilor erau însă „daniile benevole" ale credincioşilor, plata pentru diferitele slujbe religioase făcute la cererea populaţiei şi comerţul cu amulete, cu tot ce era legat de farmece etc.

Activitatea călugărilor şi a preoţilor daoişti era extrem de variată. Ei preziceau viitorul, se îndeletniceau cu ghicitul, se ocupau cu izgonirea „duhurilor rele", oficiau slujbe la înmormîntări etc.

Cam prin secolul al XII-lea apare o formă specială de ghicit cu ajutorul busolei geomantice „fîn-şui" (literal: „vîntul şi apa"), care a devenit cel mai răspîndit mijloc de amăgire a poporului. Cu ajutorul acestei busole, magii daoişti „determinau" locurile unde nu existau „duhuri rele"; ei stabileau de asemenea zilele şi chiar orele „prielnice" pentru a întreprinde o acţiune, pentru căsătorii, înmormîntări, plecarea în călătorie etc. etc. Acest procedeu era folosit îndeosebi atunci cînd se alegea locul de înhumare. Potrivit concepţiilor religioase ale credincioşilor daoişti, după moarte sufletul continuă să trăiască în lumea de apoi şi poate interveni în treburile rudelor sale rămase în viaţă. Pentru a cîştiga bunăvoinţa sufletului celui decedat, oamenii se străduiau să-l îmbuneze făcîndu-i o înmormîntare cît mai fastuoasă, ale-

gînd un loc frumos pentru mormînt și aducîndu-i regulat jertfe. De aceea „fîn-șui" își găsea o largă aplicare și aducea venituri însemnate.

Timp de multe secole, daoismul a fost o puternică armă ideologică a claselor dominante din China. Prin propovăduirea „neîmpotrivirii" și „inacțiunii", religia daoistă căuta să împace masele populare cu asuprirea de clasă și-i ajuta pe exploatatori să țină poporul în beznă și ignoranță. Cultivînd superstițiile și obscurantismul, ea abătea masele populare de la lupta de clasă, contribuia la menținerea relațiilor feudale, la stagnarea culturală și economică.

CONFUCIANISMUL

Sistemul religios cunoscut sub denumirea de confucianism și răspîndit în vechea Chină cuprinde animismul și cultul strămoșilor, adaptate la condițiile societății feudale și completate cu un cult al eroilor.

Personalitatea lui Confucius

Denumirea acestei religii provine de la numele gînditorului chinez din antichitate Kun-futzî, creatorul unei doctrine etice-politice, cunoscut în Occident sub numele latinizat de Confucius.

Confucius a trăit la sfîrșitul secolului al VI-lea — începutul secolului al V-lea î.e.n. S-a născut în principatul Lu (actuala provincie Șandun), într-o familie aristocratică veche, dar scăpătată. În tinerețe, Confucius s-a îndeletnicit cu o muncă neînsemnată, mai tîrziu a ocupat funcții de stat în diferite principate, dar la un moment dat a fost nevoit să părăsească viața publică și s-a retras în singurătate. În ultimii ani ai vieții, Confucius s-a înconjurat de discipoli, cărora le-a propovăduit concepțiile sale.

Confucius are meritul de a fi strîns și redactat texte vechi de mare însemnătate pentru studiul istoriei antice a Chinei.

Confucius este însă cunoscut, înainte de toate, ca întemeietor al unei teorii etice-politice care a exercitat o influență uriașă asupra întregii istorii ulterioare a Chinei. El nu a lăsat o doctrină sistematizată. Concepțiile sale sînt expuse în cîteva cărți scrise de discipolii și adepții săi. Din aceste cărți se poate trage concluzia că el s-a preocupat în special de probleme etice-morale și de cele privind guvernarea statului.

Doctrina etică-politică a lui Confucius

Trăind în perioada schimbărilor social-economice și a decăderii aristocrației gentilice, care s-au produs în secolele VI—V î.e.n. (vezi *Daoismul),* Confucius devine exponentul și apărătorul ideologiei clasei sale. Doctrina sa etică-politică urmărea menținerea situației privilegiate a vechii aristocrații, restabilirea pozițiilor ei economice și politice.

Confucius vedea cauza tuturor „neorînduielilor" din societate în declinul „moralității" oamenilor. De aceea el considera că, pentru a se restabili vechile orînduieli, trebuie să se înceapă prin „a se îndrepta inimile" oamenilor.

Conceptul fundamental al doctrinei confucianiste este ideea de „omenie", care include noțiuni ca fidelitatea, venerarea părinților, a celor mai în vîrstă cît și a celor superiori ca situație socială. Formulînd ideea „omeniei", Confucius a pornit de la următoarele teze : întrucît puterea aristocrației gentilice se baza pe rudenia de sînge a membrilor ginții dominante, pentru întărirea acestei dominații este necesar, în primul rînd, să se întărească unitatea rudelor de sînge. Aceasta înseamnă că toți membrii ginții guvernante, atît cei aflați la putere cît și cei ruinați, trebuie să mențină și să-și întărească legăturile gentilice prin venerarea strămoșilor comuni, prin respectul față de părinți și de membrii mai mari ai ginții (atît ca vîrstă cît și ca poziție socială). De aceea Confucius protesta cu vehemență împotriva „înrudirii cu cei îndepărtați", împotriva „amestecului oamenilor din popor cu aristocrația", împotriva „amestecului dintre vechi și nou". Confucius socotea că atunci cînd toți membrii ginții vor fi uniți, iar disensiunile interne vor înceta, sclavii își vor da seama de unitatea și de puterea lor și vor deveni mai supuși. „Iubiți pe cei de același sînge cu voi — spunea Confucius —, aceasta este omenia". Așadar, dragostea și veneratia pentru cei mai mari, propovăduite de Confucius, nu priveau decît pe membrii ginții dominante și trebuiau să slujească la consolidarea dictaturii aristocrației gentilice.

În doctrina lui Confucius, noțiunea de „fidelitate" însemna, înainte de toate, fidelitate față de domnitor, „fiul cerului". Confucius considera fidelitatea față de domnitor drept cea mai înaltă îndatorire. „Nici un om, nobil sau nenobil, bogat

sau sărac, care se află în slujba domnitorului nu trebuie să îndemne la revoltă, oricare ar fi împrejurările". De aici rezultă că „fidelitatea" confucianistă urmărea același scop îngust de clasă: menținerea și întărirea dominației aristocrației gentilice.

Principiul confucianist al „fidelității" a fost explicat cu o sinceritate cinică de unul dintre adepții săi: „Aristocrația trebuie să obțină mai întîi fidelitatea sclavilor și abia după aceea îi poate sili să muncească. Altfel ea nici nu se poate gîndi măcar să-i folosească pe sclavi".

Un punct foarte important din doctrina lui Confucius, inclus în ideea „omeniei", este principiul „li" — ritual care ar fi fost instituit în timpuri străvechi din „voința cerului" și care impunea cea mai strictă respectare a ierarhiei în societate.

Pe vremea aceea avea loc o luptă înverșunată pentru înfăptuirea de reforme în domeniul guvernării statului. Partizanii reformelor cereau o guvernare pe bază de legi (de aici și denumirea acestui curent, „legiștii"). Aristocrația gentilică susținea vechiul principiu al guvernării pe baza ritualului („li"). Întrucît pe atunci puterea efectivă era deținută de anumiți demnitari, iar poporul participa tot mai intens la lupta contra exploatării și abuzurilor, Confucius a preconizat restabilirea ritualului, adică menținerea vechilor principii de guvernare. După părerea lui Confucius, întreaga putere trebuia să aparțină „fiului cerului". Tuturor celor care gîndeau altfel, Confucius le spunea: „Învingîndu-te pe tine însuți, restabilești ritualul, aceasta este omenia". „Să nu privești fără «li», să nu asculți fără «li», să nu vorbești fără «li», să nu acționezi fără «li»", aceasta este adevărata omenie. Confucius denumea „profanare" orice încălcare a principiului „li".

„Omenia" lui Confucius includea și o serie de alte noțiuni, ca „vitejie", „respect", „cunoaștere", „mărinimie" etc.

Potrivit doctrinei lui Confucius, numai „omul nobil", adică aristocratul, care se conduce în activitatea sa după „conștiința datoriei și nu după avantaj", poate fi capabil de „omenie". Poporului însă, după părerea lui Confucius, îi lipsea „omenia", căci „poporul e alcătuit din oameni inferiori", „în rîndurile poporului simplu nu există oameni care să fie capabili de «omenie»". Poporului îi este dat „să se supună aristocraților și înțelepților", deoarece poporul simplu „nu e în

stare să-şi însuşească cunoştinţe" şi deci nu poate deveni „nobil", căci „cunoaşterea" e apanajul exclusiv al reprezentanţilor aristocraţiei.

Cu toată diversitatea sub care se manifestă „omenia" („jen"), ea se reduce în fond la două teze fundamentale, expuse de Confucius şi de discipolul său Iui Ţzî: „Esenţa «jen» o constituie venerarea părinţilor („siao") şi respectul faţă de cei mai mari („ti")".

„Dacă oamenii vor învăţa să se stăpînească şi vor restabili ritualul, întregul Imperiu ceresc va ajunge la omenie".

„Omenia" lui Confucius cerea deci respectarea strictă a ierarhiei în familie şi în societate, precum şi restabilirea vechilor rînduieli sociale.

Confucius a dat o fundamentare teoretică a ierarhiei familiale şi sociale în învăţătura sa despre „corectarea numelor". Principala idee a acestei învăţături este că numele, cuvîntul trebuie să corespundă esenţei obiectului. Aplicat la viaţa socială, acest lucru însemna că rangul, titlul omului trebuie să corespundă riguros situaţiei pe care o are el în societate. „Domnitorul trebuie să fie domnitor, supuşii — supuşi, tatăl — tată, fiul — fiu". Cu alte cuvinte, Confucius cerea ca obligaţiile fiecărui om să fie strict reglementate în conformitate cu locul pe care îl ocupa în societate şi pe care el nu avea dreptul să-l schimbe. Confucius spunea: „Dacă s-ar şterge deosebirea dintre aristocraţi şi oamenii din popor, cum s-ar putea atunci arăta autoritatea şi grandoarea aristocraţiei? Şi apoi ce stat ar fi acela în care n-ar exista deosebire între aristocraţi şi oamenii simpli?"

Confucius nu numai că s-a pronunţat împotriva ştergerii hotarului dintre „nobili" şi „nenobili", dar a şi proclamat deschis dreptul „nobililor" de a-i exploata pe „nenobili": „Dacă oamenii îndrăgesc ritualul, dreptatea şi fidelitatea şi doresc să devină desăvîrşiţi, n-are rost ca ei să-şi lucreze singuri cîmpul şi grădina de zarzavat. Sclavii, cu copiii în spinare, vor lucra pămîntul în locul lor".

Justificînd inegalitatea oamenilor, Confucius atrăgea totuşi atenţia să nu se comită excese faţă de popor. El spunea că, dacă sclavii şi săracii sînt trataţi neomenos, aceasta ar putea duce la o răzvrătire. În acelaşi timp însă, o atitudine prea binevoitoare faţă de popor poate diminua autoritatea suveranului. De aceea el propunea să se aplice „măsuri de

mijloc". Afirmația sa potrivit căreia „concordia este cea mai mare bogăție" avea drept scop să împace sărăcimea și pe sclavii oropsiți cu exploatarea și cu lipsa de drepturi. Confucius a denumit teoria „căii de mijloc" „virtute supremă". „Virtutea" confucianistă urmărea, după cum se vede, aceleași scopuri ca și doctrina lui morală, și anume afirmarea dominației aristocrației, împăcarea poporului cu exploatarea.

Confucius considera drept ideal al orînduirii de stat vechile imperii, iar pe împărații legendari din trecut îi socotea drept cîrmuitori „cu adevărat înțelepți", care ar fi fost exponenți ai „voinței cerului". După părerea lui Confucius, vremurile acelea au reprezentat „era de aur" a istoriei omenirii și el cerea stăruitor reîntoarcerea la acea stare.

Concepțiile religioase ale lui Confucius

În doctrina sa, Confucius nu a atins aproape de loc probleme religioase; judecînd însă după unele afirmații ale sale, el împărtășea întru totul vechea concepție religioasă despre lume susținută de aristocrația gentilică.

Potrivit acestei concepții despre lume, cerul era considerat drept zeitate supremă — Șan-di, sau Tian, creatorul universului și al rînduielilor pămîntești. Cerul dăruiește cîrmuitorilor puterea și controlează activitatea lor. Dacă împăratul urmează întocmai „porunca cerului", în țară domnesc pacea și prosperitatea, iar poporul trăiește în belșug și bucurie. Dar dacă el nesocotește „voința cerului", acesta trimite pe pămînt calamități naturale, foamete, epidemii etc., pentru a-l avertiza astfel de dizgrația în care a căzut. Zeității supreme Șan-di îi erau subordonate o puzderie de spirite cu ajutorul cărora el conducea treburile cerului și ale pămîntului. Oamenii trebuie să aducă regulat jertfe zeității supreme, precum și tuturor spiritelor, și să le cinstească, potrivit vechiului ritual.

Confucius cerea de asemenea respectarea cultului strămoșilor, bazat pe credința în existența după moarte a sufletelor și îndeplinirea strictă a tuturor riturilor legate de acest cult.

Cultul lui Confucius

După moartea lui Confucius, doctrina sa a fost continuată de numeroși discipoli și adepți.

Discipolii lui Confucius nu au considerat însă doctrina lui drept o religie. Ei vedeau în cultul lui Confucius un prinos de stimă și respect față de el, un act de pietate față de înte-

lept. Confucius a fost cîntat în imnuri, a fost ridicat în slavă, dar nu i se adresau nici un fel de rugăciuni.

În secolele II—I î.e.n., doctrina lui Confucius devine ideologia dominantă a claselor cîrmuitoare, iar persoana lui e înconjurată de aureola sfinţeniei.

În anul 174 î.e.n., un împărat din dinastia Han a vizitat mormîntul lui Confucius şi a adus acestuia jertfe, iniţiind astfel venerarea lui Confucius. 50 de ani mai tîrziu, în localitatea în care s-a născut Confucius a fost înălţat un templu în cinstea lui.

În secolul al III-lea e.n., printr-un decret imperial, Confucius a fost canonizat şi în toate oraşele Chinei încep să fie construite temple în cinstea lui. De două ori pe an, împăratul vizita templul lui Confucius din capitală, închinîndu-se şi aducînd jertfe.

La începutul secolului al XX-lea existau în China circa 1.500 de temple închinate lui Confucius. În aceste temple se aduceau jertfe în zilele de 1 şi 15 ale fiecărei luni. De două ori pe an, primăvara şi toamna, erau oficiate slujbe deosebit de solemne la care trebuiau să asiste toţi funcţionarii de stat. Cu prilejul acestor ceremonii i se aduceau jertfă lui Confucius 6 viţei, peste 20.000 de porci, 5.000 de oi, 2.000 de cerbi, 2.000 de iepuri şi zeci de mii de bucăţi de ţesături de mătase.

Religia de stat

La începutul erei noastre, o dată cu dezvoltarea relaţiilor feudale, apare în China un nou sistem religios. La baza lui stăteau vechile credinţe ale chinezilor — animismul, adică credinţa în spirite, şi cultul strămoşilor —, adaptate la noile condiţii sociale şi completate printr-un cult amănunţit al eroilor, în primul rînd al lui Confucius.

Această religie consta în special din divinizarea împăratului şi consfinţirea puterii lui. Împăratul era proclamat locţiitor al divinităţii pe pămînt. El primea de la Şan-di „mandatul" de a guverna ţara, şi poporul era obligat să-i îndeplinească voinţa, considerată ca „voinţă a cerului". Împăratul „dădea socoteală" de acţiunile sale numai în faţa „cerului". În această religie regăsim integral doctrina confucianistă a „cîrmuitorului divin". De aceea în literatura străină (nechineză) această religie este adesea denumită tot

„confucianism". Dar „confucianismul" ca religie nu poate fi identificat cu confucianismul ca ideologie etică-politică a Chinei feudale, ideologie al cărei întemeietor a fost într-adevăr Confucius.

În secolul al III-lea e.n., acest sistem religios este ridicat la rangul de religie de stat, deservind interesele claselor dominante.

Religia de stat a preluat de la vechile credințe un mare număr de zei și de spirite, precum și un ritual complicat al adorării și al aducerii de jertfe. Panteonul ei s-a mărit mereu prin zeificarea unor personalități istorice care se distinseseră în slujba diferitelor dinastii.

Toți zeii din panteonul oficial erau împărțiți după un principiu strict ierarhic, oglindind inegalitatea oamenilor pe pământ. Rangul zeității era determinat de poziția ocupată în societate de omul care avea dreptul să-i aducă jertfe. Tot de situația celui care aducea jertfe depindeau complexitatea ritualului și cantitatea darurilor aduse în jertfă.

Zeii erau împărțiți în trei categorii principale: din categoria superioară făceau parte „Stăpînul suprem" (Șan-di), „Stăpînul pămîntului" (Hou-tu) și strămoșii decedați ai împăratului; din cea mijlocie — zeii soarelui și lunii, 188 de suverani din trecut, Confucius, zeitatea norilor, a ploii, a vîntului, a trăsnetului și altele; din categoria inferioară făceau parte zeul războiului (Guan-di), zeul focului, zeul tunurilor, zeii patroni ai orașelor, numeroasele spirite locale ale pămîntului, apelor, munților etc.

Religia de stat nu avea o castă de preoți aparte. Funcția de preot suprem era exercitată de împărat. Numai el avea dreptul de a înălța „cerului" rugăciuni și de a-i aduce jertfe. El era intermediarul între popor și divinitate. O dată pe an, în ziua solstițiului de iarnă, împăratul aducea într-un cadru solemn o jertfă „cerului" ca semn că principiul masculin, luminos, activ — forța Ian — a învins principiul întunecat, feminin, pasiv — In. În acest scop a fost construit impunătorul templu al cerului, în care erau așezate tăbliețele „Stăpînului suprem", Șan-di, și ale strămoșilor împăratului.

Primăvara, înainte de începerea muncilor cîmpului, împăratul săvîrșea ceremonia „primei brazde" în templul pămîntului. El trăgea o brazdă cu un plug ritual. Abia după aceea

poporul avea dreptul să înceapă muncile agricole. Toate aceste ceremonii erau menite să sublinieze originea divină a împăratului și a puterii lui, să sugereze poporului că întreaga sa viață și activitate depind de acțiunile împăratului, care, ca „fiu al cerului", îndeplinește poruncile divinității.

Contactul cu zeitățile și cu spiritele mai mărunte era un privilegiu al funcționarilor din aparatul de stat.

Funcționarii și candidații la o slujbă de stat alcătuiau în vechea Chină un întreg grup social, așa-numita „tagmă a cărturarilor". Ei știau pe de rost literatura confucianistă, ceea ce constituia singurul criteriu de selecționare a candidaților pentru slujbe în aparatul de stat. De aceea „tagma cărturarilor" era exponentul viu și păstrătorul zelos al tradițiilor și preceptelor morale confucianiste. Îmbinînd slujba de stat cu îndatoririle de preoți, „tagma cărturarilor" concentra în mîna sa puterea politică și spirituală, ceea ce îi permitea să extindă confucianismul în toate domeniile vieții sociale.

Statul și religia se contopeau într-un sistem politic unic, care, în mîna claselor dominante, era un puternic mijloc de exploatare și de înrobire spirituală a oamenilor muncii.

Timp de multe secole, religia de stat a fost cultul oficial al claselor dominante. Poporul nu avea dreptul să participe la cult, dar trebuia să întrețină prin munca sa această monstruoasă mașină de asuprire.

Religia de stat a servit la întărirea și la menținerea rînduielilor feudale, care erau bazate pe principiile confucianiste ale ierarhiei familiale și sociale. Religia de stat și-a încetat existența o dată cu regimul monarhic, răsturnat de revoluția din 1911.

După răsturnarea monarhiei, reacționarii chinezi și militariștii străini au căutat în repetate rînduri să reînvie confucianismul. Așa a procedat, de pildă, reacționarul Iuan Și-kai cînd a încercat să restaureze monarhia în China. După ce a acaparat puterea, el a adus o jertfă cerului, sperînd că prin acest act „va sanctifica" persoana sa și regimul instaurat de el. După cum se știe, Iuan Și-kai nu a reușit însă să restaureze monarhia.

Reacționarii gomindaniști se cramponau de perimatele tradiții ale confucianismului. Cu ajutorul acestora, ei se stră-

duiau să înăbuşe tot ce era nou şi progresist în cultura chineză, să instaureze dominaţia reacţiunii feudal-compradore.

Militariştii japonezi au încercat să folosească învăţătura confucianistă despre „împăratul ceresc" pentru a-şi justifica agresiunea în China. Ei susţineau că desfăşoară războiul tîlhăresc împotriva poporului chinez pentru a restabili în China regimul monarhic, menit, spuneau ei, „să salveze China, care a pierdut virtuţile confucianiste".

Victoria revoluţiei populare din China a pus capăt tuturor încercărilor reacţiunii interne şi externe de a reînvia tradiţiile milenare ale confucianismului şi a îndrumat poporul chinez pe drumul larg şi luminos al dezvoltării socialiste.

MOZAISMUL

Istoria formării mozaismului este indisolubil legată de istoria poporului evreu, ale cărui vechi credinţe şi mituri alcătuiesc conţinutul principal al acestei religii.

Caracteristicile mozaismului sînt: credinţa într-un dumnezeu unic, Iahve, dogma că iudeii sînt aleşii domnului, credinţa în mesia, care-i va duce în pămîntul făgăduinţei, precum şi un cult specific.

MOZAISMUL BIBLIC

Apariţia mozaismului

Primele informaţii certe despre vechile triburi evreieşti datează din jurul anului 1500 î.e.n. Pe atunci, aceste triburi, aflate în stadiul orînduirii patriarhal-gentilice, trăiau în deşertul Arabiei şi se îndeletniceau cu păstoritul nomad. F. Engels scria că „evreii nu sînt altceva decît un mic trib de beduini ca toate celelalte, pe care însă condiţiile locale, agricultura etc. l-au silit să intre în conflict cu ceilalţi beduini" [1].

În orînduirea gentilică, religia vechilor evrei era alcătuită din diferite elemente ale credinţelor şi cultelor existente în comuna primitivă (fetişismul, totemismul, animismul, adorarea forţelor naturii, magia etc.). Triburile evreieşti („seminţiile") purtau denumirea unor animale considerate strămoşi ai oamenilor. În cartea întîi a Bibliei, „seminţiile" Iuda, Dan, Veniamin, Isahar sînt denumite „pui de leu", „şarpe", „lup răpitor", „asin voinic". O dovadă a rămăşiţelor totemismului o constituie cele 100 de denumiri biblice luate din lumea animalelor

[1] *K. Marx* şi *F. Engels*, Despre religie, Editura politică, 1960, ediţia a II-a, pag. 110.

și plantelor (de pildă numele legendarei străbune Rahila înseamnă, în traducere, „oaie"), precum și interdicția de a consuma carnea unor animale. Biblia pomenește de adorarea „vițelului de aur" și a „șarpelui de aramă", al căror cult reprezintă, poate, o rămășiță a unor concepții totemice de mult uitate.

În Biblie s-au păstrat urme ale vechilor credințe animiste: „viața trupului este în sînge" (Leviticul, XVII, 11), „ține cu tărie să nu mănînci sînge, căci sîngele are în el viață" (Deuteronomul, XII, 23) etc. Vechii evrei cinsteau numeroase spirite bune și rele, care, după cum își închipuiau ei, viețuiau în pomi și în pietre. Pietrele de pe morminte erau considerate ca lăcaș al sufletului. Legile biblice despre impuritatea rituală provin din credința în spirite rele. Numeroase amulete, pe care le regăsim la multe popoare crescătoare de animale, „fereau" de duhuri necurate. Pe timp de lună nouă și de lună plină, cînd, potrivit unor credințe răspîndite în antichitate, spiritele erau deosebit de primejdioase, se oficiau rituri magice cu scopul de a alunga spiritele rele, ca ele să nu se atingă de vitele tinere. Sărbătoarea lunii noi s-a menținut în religia mozaică pînă în zilele noastre. În timpul ritului de „înnoire a lunii" („kidduș lebona"), credincioșii se roagă ca dumnezeu „să împlinească luna" și sar înspre lună. „Așa cum sar eu spre tine și nu te pot atinge — rostește credinciosul —, tot astfel să nu mă poată atinge nici dușmanii mei". Sărbătoarea evreiască a sîmbetei (sabatului) este de asemenea legată de adorarea lunii.

La vechii evrei exista sărbătoarea de primăvară, pesah („îmbunare"), cînd se jertfeau miei și iezi lui Azael („zeul țap"), spiritul pustiului.

Multe rituri religioase mozaice au apărut în timpuri străvechi. Atunci a luat naștere și ritul circumciziei, care existase pe vremuri la triburile primitive ca rit de inițiere a băieților, în urma căreia ei deveneau membri ai comunității gentilice. Acest rit s-a menținut la multe popoare din Orientul antic. În Biblie se spune că dumnezeu ar fi poruncit lui Iosua ca circumcizia „fiilor lui Izrail" să fie făcută cu ajutorul unor cuțite de cremene, ceea ce dovedește originea extrem de veche a circumciziei.

Politeismul mozaic

Religia tribală a vechilor evrei s-a modificat în secolul al XIII-lea î.e.n., cînd aceste triburi au cucerit Palestina. Vechi monumente egiptene datînd din mileniul al III-lea î.e.n. arată că Palestina era locuită de semiţi, în parte păstori, în parte agricultori sedentari. Din stepele vecine ale Arabiei veneau periodic triburi de păstori, care în Palestina începeau să se ocupe de agricultură. Într-o inscripţie a faraonului Merenptah din anul 1223 î.e.n. se pomeneşte pentru prima oară de Izrael.

Cînd nomazii au trecut de la păstorit la agricultură, ei au început să venereze zei protectori ai agriculturii, numeroşi baali (stăpîni) locali, cărora, după cum spune Biblia, li se închinau „sub fiecare arbore verde". Pesah (paştele) — odinioară sărbătoare a crescătorilor de vite — a devenit o sărbătoare agricolă, iar zeului a început să i se aducă jertfă maţa (azimă) — turte nedospite din făină.

Apariţia claselor în cadrul orînduirii gentilice şi-a găsit reflectarea în religia antică. Zeităţile ocrotitoare ale ogoarelor, viilor, livezilor de măslini etc. au început să devină şi zeităţile ocrotitoare ale autorităţii bătrînilor şi şefilor care asupreau pe ceilalţi membri ai gintii.

O dată cu constituirea statului sclavagist, zeii şi zeiţele dinainte, care reflectau în chip fantastic forţele naturii, precum şi zeii protectori ai triburilor, se transformă în zei locali şi, în cele din urmă, în zei ai religiei de stat.

Din Biblie s-au înlăturat orice indicaţii din care ar rezulta că mulţi dintre eroii ei fuseseră pe vremuri zei, transformaţi în decursul mileniilor în personaje istorice. Astfel, Iosua este o veche zeitate a vegetaţiei din Canaanul de nord, înrudită cu zeul agricol Tammuz. Ulterior preoţii l-au transformat în discipol al lui Moise. Vechii zei Avraam, Isaac, Iacob sînt înfăţişaţi în Biblie ca patriarhi şi cultul lor s-a păstrat în mozaism pînă în zilele noastre.

Originea cultului lui Iahve

Pe măsură ce vechile triburi evreieşti s-au unit într-un stat sclavagist, s-a ridicat „seminţia lui Iuda", al cărei zeu — Iahve — a început să fie venerat ca rege al tuturor zeilor: „Căci Domnul este prea puternic şi lăudat foarte; el este mai de temut decît toţi dumnezeii" (Psalmul XCVI, 4). Iniţial, Iahve a fost zeul munţilor din deşert, personificarea furtunii, focului şi apei. El sălăşluia pe muntele Sinai din Arabia de

nord, zbura în nori, amenințînd cu tunetul și fulgerul, și apărea oamenilor sub forma unei trîmbe de foc.

Vechii evrei credeau că Iahve avea cîteva soții. Săpăturile din Mizna, Palestina centrală, au arătat că încă în secolul al IX-lea î.e.n. templul lui Iahve se afla alături de templul unei zeițe oarecare. Pe o stelă găsită cu ocazia unor săpături arheologice e înfățișat Iahve împreună cu soția sa Anat-Iahve. Iahve, în chip de rege, stă pe spinarea unui leu, iar alături de el stă Anat-Iahve. În fața lui Iahve se află un jertfelnic, lîngă care un preot arde tămîie. Această stelă datează din secolul al VI-lea î.e.n. Vechii evrei credeau că Iahve avea copii — „fiii lui dumnezeu" —, care se împerecheau cu femei pămîntene. „Atunci au văzut fiii lui dumnezeu că fetele oamenilor sînt frumoase și și-au luat de neveste, din toate, pe acelea pe care și le-au ales" (Facerea, VI, 2).

Procesul de formare a monoteismului mozaic

În jurul anului 1000 î.e.n., cînd în Palestina s-a constituit un stat sclavagist, regii lui, pentru a-și consolida puterea, l-au transformat pe Iahve în rege ceresc, creat după chipul lor. În anul 622 î.e.n., regele Iosia a făcut o reformă: el a centralizat cultul, a interzis să se aducă jertfe în altă parte decît în templul lui Iahve din Ierusalim și a desființat cultul tuturor zeilor în afara cultului zeului Iahve. Centralizarea cultului a constituit expresia luptei puterii centralizate a stăpînilor de sclavi împotriva rămășițelor relațiilor gentilice, tribale. Treptat, Iahve s-a transformat în „dumnezeu suprem și unic al cerului și al pămîntului, revendicînd stăpînirea asupra tuturor popoarelor, făgăduind îndurare celor convertiți, zdrobind fără milă pe cei îndărătnici..."[1] Foștii zei ai triburilor au fost subordonați lui Iahve și transformați în patriarhi; Ilie, vechea zeitate a tunetului și fulgerului, a început să fie considerat proroc, iar zeitatea soarelui, Șimșon („Bărbat al soarelui"), a devenit viteazul Samson. Engels a arătat cum a decurs procesul de formare a monoteismului, care a durat multe veacuri. „...Toate atributele naturale și sociale ale numeroșilor zei sînt trecute asupra *unui* singur dumnezeu atotputernic, care, la rîndul său, nu este altceva decît reflexul omului abstract. Astfel a luat naștere mono-

[1] Op. cit., pag. 308.

teismul, care, din punct de vedere istoric, este produsul ultim al filozofiei vulgare eline mai noi și care și-a găsit întruchiparea în dumnezeul național exclusiv al evreilor, Iahve" [1].

Mulți oameni de știință burghezi n-au putut explica just cum a apărut monoteismul biblic. Ei căutau explicația în faptul că vechii evrei aveau în fața lor „uniformitatea deșertului", deduceau monoteismul din „unitatea conștiinței umane" etc. Într-o scrisoare către K. Marx, F. Engels arată că „la dumnezeul unic nu s-ar fi ajuns niciodată fără un *rege unic*", că „dumnezeul unic care controlează numeroasele fenomene ale naturii și unește forțele ei opuse nu este decît o copie a despotului oriental unic, care, aparent sau efectiv, unește oameni ale căror interese se ciocnesc" [2].

Mozaismul biblic a consfințit și a întărit puterea regelui. În multe state sclavagiste, regii erau de obicei și preoți supremi. În Biblie, regele este numit „unsul lui Iahve". În Psaltire, Iahve spune regelui : „Tu ești fiul meu ; eu astăzi te-am născut". Regele avea dreptul să poarte titlul de „fiu al lui dumnezeu". Cu ocazia suirii pe tron se dădea regelui un nume nou ; la numele său se adăuga prefixul „Io", marcîndu-se în felul acesta legătura regelui cu dumnezeu. La „sărbătoarea trîmbițelor" se oficia în templu o ceremonie care simboliza victoria lui Iahve asupra tuturor zeilor, suirea lui pe tron, momentul cînd regele pămîntesc primea din mîna regelui ceresc puterea asupra oamenilor. Poporul a fost învățat să creadă că „inima regelui (este) în mîna lui dumnezeu".

Preoții și Tora

Centralizarea cultului a dus la întărirea poziției preoților din Ierusalim, în favoarea cărora se percepeau de la popor diferite dări. Templul avea în stăpînire sclavi și dispunea de mari sume de bani. Preoții alcătuiau o corporație („tribul leviților"), care era recrutată dintre descendenții ginților nobile și constituia reazemul puterii regale.

Preoții au notat miturile, imnurile și maximele răspîndite în popor, le-au prelucrat și le-au completat în conformitate cu scopurile și concepțiile lor, iar apoi au îmbinat diferitele însemnări într-un singur tot. În vremuri străvechi, încă înainte de apariția scrierii, la evrei s-au statornicit datine și

[1] *F. Engels :* „Anti-Dühring", E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 350—351.

[2] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. XXI, ed. rusă, pag. 45.

legi orale, au existat legende și cîntece despre patriarhi, eroi și regi, despre războaiele, victoriile, succesele și nenorocirile poporului. Aceste datine erau transmise din neam în neam, din generație în generație, din gură în gură. O mare parte din Biblie (cuvînt care în limba greacă înseamnă cărți) nu reprezintă decît o asemenea culegere de însemnări, provenind din diferite izvoare. F. Engels arăta că „așa-numita sfîntă scriptură a evreilor... nu este altceva decît însemnarea vechilor tradiții arabe, atît a celor religioase cît și a celor tribale, modificate din cauza separării timpurii a evreilor de vecinii lor cu care erau înrudiți, dar care erau nomazi" [1].

Preoții susțineau că unicul și atotputernicul dumnezeu, Iahve, a ales poporul evreu, i s-a dezvăluit pentru a-i da singura doctrină adevărată și mîntuitoare, pe care evreii sînt chemați s-o păstreze și s-o împărtășească tuturor popoarelor lumii. Doctrina acestui Iahve ar fi fost transmisă lui Moise sub forma Torei, de aceea Tora este considerată sfîntă, provenind din revelația divină.

Tora („Legea"), adică „cele cinci cărți ale lui Moise", consfințea puterea și veniturile preoților, orînduirea sclavagistă, proprietatea privată și inegalitatea socială. „Cele cinci cărți ale lui Moise", alcătuite cam prin secolul al VI-lea î.e.n. din diferite izvoare și împreunate într-o singură compilație de către un redactor care a trăit în secolul al V-lea î.e.n., expuneau legile sclavagiste : „...Iar robii tăi și roabele tale pe care îi vei avea... vor putea să intre în stăpînirea voastră. Și voi puteți să-i lăsați pe ei moștenire fiilor voștri de după voi în stăpînirea lor. Pe ei să-i aveți robi de-a pururi" (Leviticul, XXV, 44—46).

Mitul despre Moise

În antichitate, legilor sclavagiste li se atribuia în mod intenționat o origine divină, pentru ca ele să aibă mai multă greutate. Legendarul Moise întruchipa oarecum legislația vechilor evrei, alcătuită, potrivit credinței lor, de zeul Iahve, care ar fi împărtășit legile sale lui Moise pe muntele Sinai.

„Biografia" lui Moise este alcătuită din diferite mituri vechi. Astfel copilăria lui Moise se aseamănă întocmai cu povestea nașterii și salvării regelui Sargon al Babilonului.

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 111.

Această legendă, foarte răspîndită în Orientul antic, relata despre salvarea miraculoasă a unui erou, a unui prunc de o primejdie care-l amenința. În 1901 a fost găsit codul de legi al regelui babilonean Hammurapi (1792—1750 î.e.n.), care este cu 1.000 de ani mai vechi decît „legile lui Moise". În felul acesta s-a dovedit că „legislația lui Moise" nu este cea mai veche și totodată s-a stabilit izvorul multora dintre „legile lui Moise". Oamenii de știință au comparat legile lui Hammurapi, pe care acesta le-ar fi „primit" de la zeul soarelui Șamaș, cu „legile lui Moise" și au stabilit influența codului din Babilon asupra legislației biblice. Cercetarea codicelor de legi feniciene și hittite a dovedit de asemenea influența acestora asupra „legilor lui Moise".

Prorocii

În prima jumătate a mileniului I î.e.n., în Palestina se bucurau de popularitate nebiimii (prorocii), care îmbinau predicile religioase-politice cu practici magice. Întocmai ca șamanii, ei își creau în mod artificial, prin dans sau muzică, o stare de extaz, în care rosteau cuvinte considerate de inspirație „divină". Astfel de proroci, legați de cultul lui Iahve, au luptat împotriva cultelor zeilor locali, susținute de aristocrația gentilică a triburilor respective. Predicile unora dintre proroci exprimau protestul popular împotriva împilării săracilor, văduvelor și orfanilor; totodată în ele erau demascați bogătașii, se arăta că aceștia se dedau la acte tîlhărești și se îndeletnicesc cu camăta. Prorocii vedeau însă pricina tuturor nenorocirilor în faptul că oamenii nu erau destul de evlavioși. Ei îi îndemnau să aștepte cu răbdare venirea mîntuitorului ceresc (unsul lui Iahve), care se va naște din „neam regesc" și, printr-o minune, îi va izbăvi pe oameni de rele și de suferințe. Slăbiciunea maselor împilate în lupta contra asupritorilor a dat naștere credinței în venirea miraculoasă a unui rege drept care va instaura o împărăție unde lupul va paște laolaltă cu mielul. Aceste legende frînau lupta pentru eliberarea de împilare și asuprire, deoarece susțineau că împărăția libertății și a fericirii va fi primită de-a gata din mîinile unui mîntuitor ceresc, așteptat zadarnic timp de multe secole.

Mesianismul

Speranțele mesianice au căpătat o deosebit de mare răspîndire în secolul I e.n., după ce Iudeea, pustiită de romani, a încetat să mai existe ca stat independent. În anul 66 e.n., poporul s-a răs-

culat împotriva trupelor romane, a nobilimii din Ierusalim și a preoților, a cucerit Ierusalimul și a ucis pe marele preot și pe bogătașii care sprijineau pe cotropitorii romani. În deceniul al 8-lea e.n., răsculații au fost zdrobiți de trupele romane, care au distrus pînă în temelii templul din Ierusalim. După încercările nereușite de a scutura jugul stăpînilor de sclavi, speranțele mesianice s-au intensificat deosebit de mult în rîndul maselor asuprite. Religia îi transporta pe oamenii muncii într-o lume fantastică de vise dulci, promițînd că mesia se va ivi în zvon de trîmbițe, îmbrăcat în veșminte de aur, călare pe un asin alb împodobit cu trandafiri și va salva oamenii. Atunci, susținea religia, se vor întinde peste mare două punți : una de fier și una de hîrtie : pe cea de fier vor merge păcătoșii și se vor prăvăli în genune, pe cea de hîrtie vor merge cei drepți și vor dobîndi fericirea. Mesianismul a fost o armă spirituală a exploatatorilor.

MOZAISMUL TALMUDIC

Sinagoga

Cu multe secole înainte de dispariția statului iudeu, vechii evrei s-au stabilit în diferite țări ale Orientului (Babilon, Egipt), precum și pe țărmul Mării Mediterane. În orașe — Babilon, Alexandria și altele — s-au format mari colonii evreiești (diaspora). După cucerirea definitivă a Palestinei de către împăratul roman Titus (anul 70 e.n.) și dărîmarea templului din Ierusalim, diaspora evreilor s-a extins considerabil. Ca urmare a acestui fapt a luat naștere un cult legat numai simbolic de templul din Ierusalim. În loc să se ducă la templu, credincioșii au început să se întrunească pentru exercitarea ritualului religios în sinagogi („adunări"), iar în locul jertfelor au început să înalțe rugăciuni și imnuri de slavă lui Iahve și să citească capitole din Tora. Sinagoga era condusă de „cărturari", care citeau și comentau Tora bazîndu-se nu numai pe izvoare scrise, dar și pe tradiția orală.

Astfel, treptat Tora a fost adaptată noilor condiții existente în societatea sclavagistă dezvoltată.

Talmudul

Comentariile orale ale tezelor Bibliei au fost strînse și redactate pentru prima oară în anul 210 de Iehuda ha-nasi. Ele au fost incluse, sub forma a 63 de tratate, în așa-numita Mișna (Repetarea legii).

Curînd după apariţia ei, Mişna însăşi a devenit obiect de comentarii, lucru cu care s-au îndeletnicit amoraii (exegeţii) în Palestina şi în Babilonia. Explicarea Mişnei poartă numele de Ghemara. Ghemara palestineană îmbinată cu Mişna a căpătat numele de Talmudul Ierusalmi (secolul al III-lea) ; iar cea babiloneană, Talmudul Bavli (secolul al V-lea). Printre evreii religioşi, Talmudul Bavli este cel mai răspîndit şi se bucură de cea mai mare autoritate. Talmudul ca monument religios-literar al evreilor îşi datorează deci obîrşia nu unei persoane, ci mai multora, care au trăit în perioade şi locuri diferite. Dar în toate prescripţiile şi maximele acestei culegeri extrem de voluminoase (2.947 de file, sau 5.894 de pagini) se vădeşte destul de clar tendinţa alcătuitorilor ei de a menţine cu orice preţ mozaismul, adaptîndu-l la relaţiile sociale ale formaţiunii sclavagiste, pe cale de dispariţie, şi la relaţiile feudalismului care luau naştere.

Talmudul conţine norme juridice, prescripţii religioase, legi privitoare la procedura judiciară pentru cazurile penale şi civile, considerente teologice asupra cultului şi dogmaticii, norme etice, cunoştinţe rudimentare de matematică, astronomie, ştiinţele naturii, medicină, istorie, precum şi basme şi legende, parabole, proverbe, fabule, mituri etc. Întreg acest imens şi variat material este dispus într-un mod cît se poate de neorganizat, forma expunerii remarcîndu-se prin lipsa de sistematizare.

Ideologii mozaismului s-au străduit să creeze un cod atotcuprinzător, care să apere interesele claselor dominante — aristocraţia laică şi clericală. Talmudul afirmă că inegalitatea socială este veşnică şi dreaptă şi sădeşte în conştiinţa maselor populare, cu ajutorul a tot soiul de parabole, proverbe şi basme, ideea religioasă a totalei dependenţe a omului faţă de dumnezeu. Autorii Talmudului insuflă credincioşilor sentimentul de supunere şi răbdare şi nu îngăduie maselor asuprite să se ridice la luptă împotriva asupririi şi exploatării. În Talmud se oglindeşte nu numai concepţia despre lume a claselor dominante din sînul populaţiei evreieşti, ci şi din a celei persane, babilonene etc., popoare cu care evreii aveau contact.

Reprezentările Talmudului despre dumnezeu, rai şi iad, despre facerea lumii şi a omului, despre răsplăţi şi pedepse constituie reflectarea fantastică a vieţii reale, de pe pămînt a oamenilor. Angelologia şi demonologia elaborate în cadrul

Talmudului reflectă scara ierarhică a relațiilor sociale feudale. Înfățișînd lumea ca un tot ierarhic, în fruntea căruia se află dumnezeu și ale cărei ființe se află, în funcție de gradul de perfecțiune, într-o corelație de nezdruncinat și într-o veșnică subordonare generală, talmudiștii propovăduiesc inerția, stagnarea și imuabilitatea lumii, îndemnîndu-i pe oameni să se împace cu exploatarea și cu asuprirea.

Respingînd știința și filozofia, Talmudul oferă date naive și denaturate despre natură și om. Talmudiștii fac apologia legendei biblice antiștiințifice a facerii lumii din nimic, în decurs de șase zile, și despre crearea omului din țărînă în cîteva ore. „Cum a fost creat Adam?" întreabă rabbi Natan. Răspunsul glăsuiește: „În prima oră a fost adunată țărîna, în a doua oră a fost plăsmuit chipul lui, în a treia a fost făcut golemul (trunchiul), în a patra i-au fost prinse membrele, în a cincea i s-au deschis orificiile, în a șasea i s-a dat suflet, în a șaptea s-a ridicat în picioare, în a opta i-a fost dată Eva, în a noua a fost dus în rai, în a zecea a primit porunca, în a unsprezecea a păcătuit, iar în a douăsprezecea a fost alungat și a plecat" (tratatul Abot al lui rabbi Natan, I, 5—6). Această poveste religioasă despre originea omului nu numai că nu are nimic comun cu știința, dar ea nu poate fi pusă de acord cu știința, așa cum încearcă să facă teologii din zilele noastre. Știința a demonstrat îndelungatul proces evolutiv al apariției și formării omului. Povestirea talmudică, reprodusă aici, cu privire la facerea omului, la căderea lui în păcat și la alungarea lui din rai nu se deosebește de poveștile asemănătoare existente la multe popoare din trecutul îndepărtat.

Talmudul este plin de dispreț față de om, pe care îl consideră ca fiind „țărînă pămîntească". „Numai cine se va socoti pe sine nimic — spunea rabbi Elhanon — va confirma întru totul cuvintele învățăturii" (Sota, 21 b). Insuflîndu-i omului conștiința nimicniciei sale față de dumnezeu, talmudiștii caută să-i înspăimînte pe oameni cu chinurile veșnice ale iadului. Doar „omul sfios, smerit care intră plecat și iese plecat, care studiază în permanență Tora" (Sanhedrinul, 88 b) poate spera la fericire și beatitudine veșnică pe lumea cealaltă.

Omul îndobitocit, supus, lipsit de simțul demnității, care nu dorește să îndrăznească, să cunoască viața și să lupte

pentru desăvîrșirea ei, sărac cu duhul și nevolnic — iată idealul omului după Talmud.

Apologeții „învățați" ai mozaismului afirmă că din religia mozaică trebuie desprins doar miezul, principiile fundamentale, care se reduc la etică. Religia mozaică, afirmă ei, nu este de loc o religie, ci un sistem etic, un cod de moravuri bun pentru toate timpurile și toate popoarele. În realitate însă, etica Talmudului este aceea a proprietarilor de sclavi, iar morala Talmudului este aceea a exploatatorilor.

Etica Talmudului apără ideea religioasă fundamentală a zădărniciei vieții pe pămînt. Talmudul susține că omului îi este dată viața aceasta doar pentru a se pregăti în vederea celei viitoare, din ceruri.

Poruncile „iubește-ți aproapele", „nu ucide" etc. erau interpretate de alcătuitorii Talmudului în interesul exploatatorilor. Etica religioasă care-l îndeamnă pe omul muncii să fie rob supus, îl preamărește pe asupritor, proclamînd că însuși dumnezeu i-a dat dreptul de a stăpîni asupra celorlalți oameni.

Talmudul propovăduiește supunere oarbă față de rege și față de cei din preajma lui. Rabbi Hanina, locțiitorul marelui preot, spune: „Roagă-te să-l țină dumnezeu pe rege, căci, de n-ar fi spaima față de el, oamenii s-ar înghiți de vii unii pe alții" (Abot, III, 2). Rabbi Iudan a spus: „Cine se poartă necuviincios cu regele se poartă necuviincios față de însuși dumnezeu" (Bereșit-rabba, 94). „Regele — propovăduiește Talmudul — este umbra lui dumnezeu pe pămînt, care-i ocrotește deopotrivă pe bogați și pe săraci. Cine nu va îndeplini poruncile regelui nu se va mai bucura de umbra divină" (Mîehet Mahșevet, 96).

Prin întregul Talmud trece ca un fir roșu ideea că sărăcia, suferințele, bolile și tot soiul de nenorociri sînt date spre binele oamenilor. Turnius Rufus l-a întrebat o dată pe rabbi Akiba: „Dacă dumnezeul vostru îi iubește pe săraci, atunci de ce nu le dă de mîncare?". La aceasta Akiba a răspuns: „Pentru ca noi să scăpăm de chinurile iadului făcîndu-le pomeni" (Baba Batra, 10 a).

În decursul veacurilor, Talmudul i-a ajutat pe bogați să-i asuprească pe săraci și a răspîndit bezna și ignoranța în masele populare evreiești.

Riturile şi sărbătorile mozaismului talmudic

Mozaismul talmudic îl încătuşează pe credincios din ziua naşterii şi pînă la moarte prin nenumărate legi religioase extrase din Tora : „Numai morţii sînt dezlegaţi de porunci". Mozaismul conţine 613 prescripţii (365 de interdicţii şi 248 de porunci) pentru uzul credincioşilor.

Apariţia a sute de prescripţii şi interdicţii rituale mărunte se explică prin robia economică şi spirituală în care se aflau masele populare. Oamenii muncii evrei îndurau povara a nenumărate restricţii, servituţi şi biruri ; aceasta a dat naştere ideii că şi dumnezeu ar fi creat un întreg sistem de feluríte interdicţii, cerînd îndeplinirea tuturor riturilor, obiceiurilor şi legilor, precum şi rostirea a mii de rugăciuni, fără de care credinciosul nu poate dobîndi viaţa de apoi. Prin sărbătorile şi riturile sale, mozaismul a exercitat asupra credincioşilor o influenţă deosebit de puternică. Cele mai importante sărbători erau socotite roş-haşana (anul nou) şi iom-kipur (ziua judecăţii), cu ajutorul cărora li se sugera credincioşilor ideea că toate calamităţile sociale sînt pedepse trimise de dumnezeu pentru păcatele comise, că soarta oamenilor depinde în totul de dumnezeu. Potrivit învăţăturii mozaice, de anul nou şi de ziua judecăţii dumnezeu hotărăşte „cine se va îmbogăţi, cine se va ruina, cine va fi umilit şi cine înălţat" (din rugăciunea „Insane Tokef").

Din cauza situaţiei lor economice şi sociale, femeile evreice, care erau şi mai asuprite, manifestau o tendinţă deosebit de puternică spre religiozitate, deşi religia consfinţea starea lor de oprimare. În fiecare dimineaţă, credinciosul este obligat să se roage : „Binecuvîntat fii tu, doamne, dumnezeul nostru, regele universului, că nu m-ai făcut femeie !" Iar femeia evreică trebuie să i se roage smerită lui dumnezeu : „Binecuvîntat fii tu, doamne, dumnezeul nostru, regele universului, care m-ai făcut femeie după voinţa ta".

Dogmele mozaismului rabinic

În evul mediu s-au făcut o serie de încercări de a sistematiza dogmele mozaismului. De acest lucru s-au ocupat în Europa apuseană rabinii, care se aflau în fruntea comunităţilor evreieşti şi care erau în slujba bogătaşilor. Rabinii au apărut pentru prima oară în Spania, în secolul al XI-lea, ca buni cunoscători ai legilor şi ca judecători care conduceau comunitatea. „Chiar dacă rabinul îţi va spune că stînga

e dreapta și că dreapta e stînga — se predica în sinagogă —, trebuie totuși să-i dai ascultare".

În secolul al XII-lea, unul dintre „stîlpii mozaismului", rabinul Maimonide, a formulat cele „13 simboluri ale credinței". Credincioșii erau obligați să rostească zilnic aceste dogme în timpul rugăciunii : „1) Există un dumnezeu care a creat universul, 2) el este un dumnezeu unic, 3) nu are trup, 4) nu are început, 5) numai lui trebuie să i te rogi, 6) revelația divină este adevăr, 7) Moise este cel mai mare dintre proroci, 8) Tora, adică primele cinci cărți ale Bibliei, a fost revelată lui Moise de către dumnezeu, 9) legea lui Moise nu poate fi înlocuită prin alta, 10) providența divină guvernează universul, 11) există răsplată pentru cei buni și pedeapsă pentru cei răi, 12) mesia (unsul) va veni la Izrael, 13) învierea din morți este adevăr".

Primele patru dogme despre monoteism au fost proclamate de Maimonide împotriva „idolatriei" și puternicelor rămășițe de politeism din Tora ; dogma a cincea și a douăsprezecea sînt îndreptate împotriva învățăturii creștine despre sfinți și a afirmației că venirea lui mesia ar fi un fapt împlinit ; dogma a șaptea și a noua — împotriva învățăturii islamului că Mahomed ar fi cel mai mare dintre profeți, care a înlocuit „legea lui Moise" prin legea sa ; dogma a șasea, a opta, a zecea și a treisprezecea — împotriva liber-cugetătorilor din vechime, care afirmau, dacă e să dăm crezare talmudiștilor, că „Tora nu este de origine divină", că „Tora nu conține învățătura despre învierea morților", că „nu există adevăr pe pămînt și nici răsplată în cer".

Mai tîrziu s-au făcut încercări de a reduce simbolurile mozaice ale credinței la opt și chiar la trei. Dar toate aceste „simboluri ale credinței" nu au fost niciodată canonizate de cineva.

Toate dogmele credinței mozaice, începînd cu mitul existenței unui dumnezeu care ar fi creat lumea și sfîrșind cu cel al învierii morților, sînt în contradicție cu știința, care neagă existența vreunor forțe supranaturale sau posibilitatea învierii morților. Propovăduind că dumnezeu guvernează lumea, că răsplătește sau pedepsește pe oameni și că făgăduiește să le trimită un mîntuitor, mozaismul justifică — la fel ca celelalte religii — asuprirea socială din societatea bazată pe exploatare, educă pe oameni în spi-

ritul smereniei şi al supunerii şi îi „consolează" cu un ajutor iluzoriu din partea cerului.

Cabala şi mesianismul

În evul mediu se dezvoltă mult în cadrul mozaismului credinţa în îngeri, care aveau acelaşi rol ca sfinţii creştini; capătă extindere demonologia, vrăjitoria şi credinţa în amulete şi talismane. În sînul populaţiei evreieşti s-a răspîndit mult învăţătura mistică a cabalei (cuvînt care înseamnă „primită prin tradiţie"). La sfîrşitul secolului al VIII-lea şi începutul secolului al IX-lea apare „Cartea creaţiei" („Sefer ieţira"), unde este expusă valoarea „magică" a literelor şi cifrelor, iar în secolul al XIII-lea lucrarea „Strălucirea" („Zohar"), care explică Tora în mod mistic. În aceasta din urmă se descriu amănunţit îngerii şi demonii, raiul şi iadul, migraţiunea sufletelor etc. Dacă se cunoaşte numele îngerului de care depind anumite lucruri, afirmau adepţii cabalei, pot fi vindecaţi bolnavii, stinse incendiile etc.

Cu cît viaţa oamenilor muncii evrei devenea mai grea, cu atît se răspîndeau mai mult printre ei căutările religioase, aşteptarea chinuitoare a venirii lui mesia. De-a lungul evului mediu au apărut printre evrei diverşi „trimişi ai lui dumnezeu", care se dădeau drept mesia: Avraam Abulafia, Solomon Molho, Sabetai Ţvi, Iacov Frank şi alţii. Oamenii oropsiţi şi ignoranţi îi urmau, dar toate aceste „apariţii ale lui mesia" s-au dovedit a nu fi decît o înşelătorie sfruntată.

Hasidismul

În deceniul al 4-lea al secolului al XVIII-lea, în rîndurile populaţiei evreieşti din Volînia şi Podolia a luat naştere o mişcare religioasă denumită hasidism. În urma apariţiei acestei mişcări, evreii din Europa răsăriteană s-au scindat în hasizi (evlavioşi), care îi venerau pe ţadici (sfinţi), şi misnagzi (oponenţi), adepţi ai vechiului rabinism. Iniţial, hasidismul exprima protestul maselor populare împotriva autorităţii rabinilor şi conducătorilor comunităţilor. Hasizii spuneau că oricine se poate conţopi cu dumnezeu în rugăciune, chiar dacă nu cunoaşte Tora şi Talmudul. Curînd însă în rîndurile hasizilor au căpătat o influenţă excepţională ţadicii: tămăduitori, magicieni, mijlocitori între dumnezeu şi oameni.

Ţadicii „vindecau" orice boală, făceau negoţ cu amulete şi talismane. Ţadicii încheiau între ei convenţii privind dreptul de exploatare a unei regiuni sau alteia. Încălcarea acestor

convenții ducea la „războaie" între dinastiile de țadici. Veniturile țadicului erau alcătuite din darurile pe care credinciosul era obligat să i le facă cu prilejul tuturor evenimentelor importante din viața sa sau a țadicului : plocoane cu ocazia nenorocirilor de care era lovit credinciosul, pentru „vindecarea" bolnavilor, pentru soluționarea litigiilor, pentru „răscumpărarea păcatelor" etc. Poporul spunea : „Țadicul cînd strînge bani, oficiază".

Diferitele „dinastii" bogate de țadici care se dușmăneau între ele au transformat hasidismul într-un instrument de înșelăciune a maselor de credincioși. Hasidismul manifesta o ură fanatică împotriva oricărei pătrunderi a științei în masele populare și lupta împotriva luminării acestora.

Mozaismul „reformat"

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, burghezia evreiască din Germania, Franța, Anglia și S.U.A. a încercat „să purifice" mozaismul de tot ce devenise prea învechit și să folosească astfel mai bine religia pentru a-și consfinți și întări dominația asupra oamenilor muncii.

În secolul al XIX-lea s-a constituit în Germania Uniunea reformată a comunităților evreiești germane. Această uniune a desființat interdicțiile religioase în materie de alimentație, a scos din cartea de rugăciuni un mare număr de „osanale" învechite etc. În 1885 uniunea a publicat o rezoluție cu privire la concepțiile sale politice. Rezoluția caracteriza uniunea drept slugă credincioasă a burgheziei : „...Religia noastră poruncește respectarea conștiincioasă a legilor țării, respectarea autorităților și supunerea față de ele".

Sinagogi reformate au apărut în S.U.A., Anglia, Franța și în alte țări capitaliste, ele corespunzînd cel mai bine intereselor burgheziei.

MOZAISMUL ÎN ȚĂRILE CAPITALISTE CONTEMPORANE

Mozaismul în slujba burgheziei din S.U.A. și Anglia

După al doilea război mondial, centrul mozaismului s-a mutat din Europa în S.U.A.

Ca și în țările capitaliste europene, în S.U.A. s-au făcut încercări de a se reforma mozaismul. Predicatorii mozaismu-

lui contemporan reformat resping reprezentările grosolane antropomorfe despre dumnezeu, susțin că reînvierea fizică după moarte trebuie înțeleasă ca imortalitate spirituală a părinților în copiii lor, scriu despre „îmbinarea mozaismului cu știința".

Mozaismul reformat, care în interesul întăririi religiei propovăduiește renunțarea la unele prescripții ale Torei și la o serie de rituri medievale, este folosit de burghezie, ca și mozaismul ortodox, pentru propagarea „păcii între clase", pentru lupta împotriva mișcării progresiste din zilele noastre.

În S.U.A. există numeroase organizații filantropice legate de sinagogă, care folosesc caritatea în scopul propagării mozaismului. Organizațiile mozaice sprijină întru totul politica reacționară a guvernului S.U.A., fac propagandă împotriva comunismului și împotriva influenței exercitate de organizațiile muncitorești progresiste asupra populației evreiești. Sinagoga are legături cu naționaliștii burghezi evrei — sioniștii —, agentură a imperialismului american.

Consiliul rabinilor din America consideră adepți ai religiei mozaice pe toți evreii care trăiesc în S.U.A. (5.500.000), deși în realitate o mare parte dintre ei au rupt-o de mult cu religia. Rabinii americani se plîng cu toții de declinul religiozității, de indiferența și de disprețul manifestat de evrei față de sinagogă. Pentru a spori numărul vizitatorilor, sinagogile organizează adesea în localul lor distracții pentru tineret, de pildă dansuri.

În Anglia, mozaismul este reprezentat prin trei curente: ortodoxismul, reformismul și liberalismul.

Cel mai influent este mozaismul ortodox. Șef-rabinul englez Herz, recent decedat, s-a manifestat în lucrarea „Afirmarea mozaismului" ca un dușman înverșunat al comunismului. El a fost unul dintre inspiratorii ideologici ai „cruciadei" împotriva U.R.S.S.

Clerul mozaic scrie cu îngrijorare despre îndepărtarea de religie a populației evreiești din Anglia. Într-un articol intitulat „Izgonirea lui dumnezeu", publicat la 10 iunie 1949 în „The Jewish Chronicle", se spune că „mozaismul contemporan din Anglia trece incontestabil printr-o perioadă de declin. Ideea de dumnezeu se îmbină greu cu gîndirea evreului din zilele noastre. Mozaismul duce aici (în Anglia. — *Nota red.)* o existență jalnică".

Mozaismul — armă a imperialiștilor din Izrael

Mozaismul este religia oficială a statului capitalist Izrael. Legătura mozaismului și a instituțiilor sale cu capitalul își găsește expresia, înainte de toate, în faptul că în organele de conducere ale sinagogilor rolul hotărîtor îl are burghezia. Din punct de vedere material, sinagoga depinde de enoriașii bogați. Rabinii se bucură în Izrael de mare influență ; ei propovăduiesc poporului supunere față de cercurile imperialiste guvernante. Partidele clericale extremiste „Agut Izrael" și „Paolei Agudat Izrael", partidele sioniste burgheze și clericale „Mizrahi" și „Halot Hamizrahi" ajută pe toate căile guvernul Izraelului. Clerul mozaic sprijină politica agresivă și acțiunile agresive ale guvernanților militariști ai Izraelului împotriva țărilor arabe, acțiuni care sînt cu totul contrare intereselor naționale ale Izraelului și nu servesc decît imperialiștilor anglo-americani în politica lor de înrobire a țărilor Orientului Mijlociu.

Partea cea mai conservatoare a clerului — așa-numiții „ortodocși" — duce o campanie înverșunată împotriva Partidului Comunist din Izrael, luptă împotriva literaturii progresiste, împotriva cluburilor muncitorești și răspîndirii de cunoștințe în masele populare.

Statul Izrael recunoaște legalitatea sentințelor pronunțate de tribunalul rabinic în domeniul dreptului de familie. Acest tribunal rezolvă pricinile pe baza Bibliei și a Talmudului, care neagă egalitatea dintre bărbați și femei, căsătoria civilă etc.

Revista londoneză „Freethinker" („Liber-cugetătorul") scria în 1957 că mozaismul slujește capitaliștilor, care-l folosesc în scopurile reacționare ale luptei contra oamenilor muncii. Ca urmare, o parte însemnată a populației Izraelului manifestă indiferență față de religie. Autori burghezi relevă că numai 20% din locuitorii Izraelului îndeplinesc efectiv toate riturile mozaice.

Liderii contemporani ai mozaismului recunosc că acesta trece printr-o criză profundă. Numai cîțiva dintre cei mai orbiți fanatici religioși se mai gîndesc la refacerea templului din Ierusalim și la aducerea de jertfe lui Iahve.

MOZAISMUL ÎN RUSIA ȚARISTĂ ȘI ÎN U.R.S.S.

Evreii în Rusia țaristă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

În Rusia țaristă, oamenii muncii evrei, lipsiți de drepturi și condamnați la mizerie, se aflau în același timp și sub jugul sinagogii, care întuneca conștiința maselor populare, le abătea de la lupta de clasă și împiedica pe oamenii muncii de diferite naționalități să se unească într-o singură mișcare împotriva capitalului.

Guvernul țarist a cultivat antisemitismul, scontînd că aținînd vrajbei naționale va abate ura poporului față de țarism, capitalism și moșieri în direcția dușmăniei naționale și religioase. Țarismul căuta să bage zîzanie între sărăcimea evreiască și cea rusă, să împiedice unitatea oamenilor muncii, să-i ridice pe oamenii muncii ruși împotriva celor evrei, iar prin amenințări cu prigoane și pogromuri să împiedice cercurile cu tendințe revoluționare ale muncitorilor evrei să participe la lupta revoluționară cot la cot cu proletarii ruși și de alte naționalități.

Muncitorii conștienți din rîndul tuturor naționalităților au dat riposta cuvenită pogromiștilor ultrareacționari. În cuvîntarea sa „Despre atîțările pogromiste împotriva evreilor", Lenin a înfierat pe organizatorii de pogromuri : „Rușine blestematului țarism, care a chinuit și prigonit pe evrei. Rușine celor care seamănă ura față de evrei, care seamănă ura față de alte națiuni. Trăiască încrederea frățească și alianța de luptă a muncitorilor tuturor națiunilor în lupta pentru răsturnarea capitalului" [1].

Rabinii în slujba burgheziei evreiești și a țarismului

Cei mai mari capitaliști evrei — O. Ghințburg, S. Poleakov, L. Brodski — au fost clericaliști activi, conducători de fapt ai mozaismului în Rusia țaristă. Cu banii bancherului baron O. Ghințburg a fost construită sinagoga mare din Petersburg, cu banii magnatului feroviar S. Poleakov — cea din Moscova, iar cu banii fabricantului de zahăr L. Brodski — cea din Kiev. „Evreii bogați, ca și rușii bogați, ca și bogătașii din toate țările, în alianță unii

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 29, E.S.P.L.P. 1959, pag. 236.

cu alții — scria Lenin —, împilează, asupresc, jefuiesc, dezbină pe muncitori" [1].

Instanța supremă pentru problemele religiei mozaice în Rusia a fost comisia rabinică de pe lîngă Departamentul pentru problemele spirituale ale confesiunilor străine. În 1910 comisia rabinică era alcătuită dintr-un bancher, 5 comercianți, 22 de rabini și 3 țadici.

Sinagoga îndemna masele populare evreiești la supunere față de puterea țaristă. Rabinul Haim Volojinski predica în 1848 că „puterea țarului e puterea lui dumnezeu". Rabinii invocau Talmudul, declarînd că cine luptă împotriva puterii țariste merită moartea, cine are o purtare necuviincioasă față de persoana țarului are o purtare necuviincioasă față de dumnezeu însuși.

Potrivit legii din 1835, rabinii din Rusia trebuiau „să-i îndemne pe evrei să se supună față de legile generale ale statului și față de autoritățile constituite". Conform legilor Imperiului rus, rabinii se bucurau de „drepturile comercianților de categoria I", iar după ce își îndeplineau funcția zece ani erau decorați cu medalii de aur.

În timpul revoluției din 1905, rabinii au participat la lupta împotriva grevelor, au constituit bande de fanatici care maltratau pe tinerii evrei cu tendințe revoluționare, au transmis poliției informații despre întrunirile ilegale, au denunțat ohranei țariste pe cei mai activi revoluționari. Congresul rabinilor întrunit la Varșovia în 1908 a trimis o adresă de mulțumire lui Nicolaie al II-lea, ridicîndu-l în slăvi pentru înăbușirea revoluției. La congresul de la Vilna din 1910, rabinii au cerut să se stîrpească mișcarea revoluționară.

Rabinii au luptat contra mișcării revoluționare în alianță cu partidul burghez-naționalist evreu al sioniștilor, partid care era sprijinit în toate țările de către capitaliști. Sioniștii se pronunțau împotriva participării oamenilor muncii evrei la lupta contra țarismului. Nu e de mirare că Zubatov, șeful poliției din Moscova, a scris: „Sioniștii trebuie sprijiniți".

O dată cu dezvoltarea capitalismului în Rusia, printre intelectualii evrei burghezi emancipați de riturile talmudice a luat naștere tendința de a reforma cultul religios medieval, după modelul vest-european. Dar reforma mozaismului n-a

[1] Ibid.

avut succes în Rusia, fiindcă burghezia evreiască vedea în religie un sprijin împotriva răspîndirii mișcării revoluționare printre oamenii muncii evrei, iar acestui scop îi corespundea cel mai bine mozaismul talmudic; în ceea ce-i privește pe evreii înaintați din rîndul oamenilor muncii, ei nu aveau nevoie nici de mozaismul vechi, nici de unul nou.

Ateismul oamenilor muncii evrei

Cei mai conștienți dintre oamenii muncii evrei au luptat împotriva țarismului, burgheziei și clericalismului. Sărăcimea evreiască a creat multe proverbe îndreptate împotriva lui dumnezeu și rabinilor: „Dumnezeu trăiește în cer, dar chinuie pe pămînt", „Dacă dumnezeu ar trăi pe pămînt, oamenii i-ar sparge toate geamurile", „Nu spera în minuni", „Rabinul bea vinul, iar oamenilor le poruncește să fie veseli", „Spune-mi rabin, dar ferește-te de mine ca de un hoț", „Maghidul (predicatorul) osîndește poporul, dar el păcătuiește", „Nu fura și nu posti", „Pe omul evlavios să-l cauți printre desfrînați", „Mai bine să fii bun decît evlavios" etc. Mulți scriitori evrei de seamă i-au demascat pe clericaliștii mozaici: Lineţki („Flăcăul polonez"), Aksenfald („Lumea înșelată"), Șalom-Alehem („Viața în paradis" și „Învățătorul Boaz"), Peretz („Cotoiul evlavios", „Morală") etc.

Partidul bolșevic a stat în fruntea luptei duse de oamenii muncii de toate naționalitățile din Rusia pentru revoluția socialistă. În luptă înverșunată împotriva partidelor burgheze și mic-burgheze, bolșevismul a atras de partea sa pe oamenii muncii de toate naționalitățile din Rusia, inclusiv pe cei evrei, și a combătut influența sionismului și a bundismului, care cochetau cu clericalismul mozaic.

În articolul „Note critice în problema națională" (1913), Lenin a arătat că este necesar să se lupte împotriva influenței reacționare a rabinilor. Cine îi sprijină pe naționaliștii burghezi, a scris Lenin, „este dușmanul proletariatului, adept al spiritului învechit și de castă în sînul evreilor, un acolit al rabinilor și al burgheziei" [1].

Mozaismul în U.R.S.S.

Clerul mozaic a întîmpinat cu ostilitate Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În 1918 clericaliștii mozaici au convocat, împreună cu sioniștii, un congres general al comunităților religioase din

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 10.

Rusia. La acest congres au fost adoptate rezoluții împotriva Revoluției din Octombrie. În același an, congresul general al rabinilor din Ucraina, ținut la Odesa, a declarat herem (a anatemizat) tînărul stat sovietic. În perioada industrializării și a colectivizării, slujitorii cultului mozaic cu tendințe reacționare au desfășurat o activitate antisovietică.

Sub presiunea evreilor credincioși oameni ai muncii, care se încadrau tot mai activ în sfera transformărilor socialiste, clerul mozaic a început însă încetul cu încetul să adopte o atitudine de loialitate față de Puterea sovietică.

În U.R.S.S., mozaismul este răspîndit printre evreii apuseni (ruși, ucraineni, bieloruși, lituanieni și moldoveni), precum și printre cei răsăriteni din R.S.S.A. Osetină de Nord, din Gruzia și din Asia Centrală. Evreii răsăriteni se deosebesc de cei apuseni prin datini și superstiții adesea preluate de la popoarele înconjurătoare. În U.R.S.S. evreii credincioși apuseni au sinagogi și școli pentru pregătirea de rabini. Fiecare sinagogă este de sine stătătoare, în U.R.S.S. neexistînd un centru unic al cultului mozaic. Pentru nevoile serviciului divin a fost editată o carte de rugăciuni mozaice ; se tipăresc de asemenea calendare religioase.

În U.R.S.S., majoritatea populației evreiești s-a eliberat de influența prejudecăților religioase. Propaganda științifică ateistă, dusă sistematic și cu răbdare, îi va ajuta pe credincioșii evrei să scuture cătușele spirituale ale mozaismului.

CREȘTINISMUL

ORIGINEA CREȘTINISMULUI

Creștinismul a apărut în a doua jumătate a secolului I e.n. în Asia Mică. Noua religie s-a răspîndit cu repeziciune ; date istorice confirmă că la începutul secolului al II-lea ea exista în Grecia, în Egipt și în alte provincii răsăritene ale Imperiului roman. S-a stabilit că în al doilea pătrar al secolului al II-lea exista o comunitate creștină la Roma. În a doua jumătate a aceluiași secol se întîlnesc creștini în Galia (actuala Franță) și în Africa de nord, unde deosebit de puternică era comunitatea din Cartagina. În secolul al III-lea, biserica creștină a reprezentat o forță politică destul de însemnată, de care împărații romani trebuiau să țină seama. În secolul următor, creștinismul a obținut de la puterea imperială recunoașterea lui, la început ca religie egală în drepturi cu celelalte, iar curînd după aceea ca religie dominantă în statul roman.

Pentru a înțelege cauzele care au dus la apariția și apoi la răspîndirea, relativ rapidă, a noii religii, este necesar să ne oprim în prealabil asupra condițiilor în care s-a născut și s-a dezvoltat inițial.

Premisele social-economice ale creștinismului

În decursul a două secole (de la jumătatea secolului al III-lea pînă în a doua jumătate a secolului I î.e.n.), statul roman și-a extins stăpînirea asupra tuturor țărilor din bazinul Mării Mediterane. Formarea statului roman mediteranean a determinat schimbări profunde atît în economia Italiei cît și în cea a provinciilor romane. Necontenitele războaie furnizau sute de mii de sclavi. Față de sfîrșitul secolului al III-lea, numărul sclavilor din Italia crescuse în secolele al II-lea și I î.e.n. de multe ori. Astfel, numai în urma cuceririi Galiei (58—51 î.e.n.) au fost vînduți ca sclavi un milion de gali. Sclavii erau supuși unei

crunte exploatări. Munca ieftină a sclavilor a înlocuit în proporții catastrofale munca țăranilor și a meseriașilor liberi, ducînd la formarea unor grupuri sociale extrem de numeroase de declasați, care trăiau din mila societății. Consecințe nu mai puțin grave au avut cuceririle romane și pentru provincii. Cuceritorii au dus în robie sute de mii de oameni; în general provinciile invadate de romani aveau nevoie de cel puțin un secol pentru a lichida urmările cotropirii.

Toate acestea au dus la o agravare fără precedent a contradicțiilor sociale. În tot cursul ultimului secol de existență a republicii romane (113—31 î.e.n.) au avut loc mișcări revoluționare de masă atît în Italia cît și în provincii. La aceste mișcări participau sclavii, sărăcimea liberă și popoarele asuprite. Partea slabă a acestor mișcări antiromane a fost însă lipsa lor de unitate. Răscoalele sclavilor nu erau de obicei legate de acțiunile sărăcimii libere. Trupele romane reușeau să-și înfrîngă adversarii unul cîte unul.

În urma acestor două secole de neîntrerupte războaie și răscoale, republica romană s-a transformat în imperiu (31 î.e.n.). Sprijinindu-se pe un aparat de stat centralizat și pe puternice forțe militare, împărații romani au înăbușit cu cruzime mișcările revoluționare de masă. Numai în regiunile periferice îndepărtate ale imperiului, în special în țările dependente, mai aveau loc lupte armate izolate împotriva puterii romane. Un asemenea focar de permanentă agitație era mica Palestină.

Instaurarea imperiului a dus la o intensificare a exploatării maselor populare. Povara fiscală creștea tot mai mult. Întreținerea imensului aparat de stat și a uriașei armate apăsa greu pe umerii poporului muncitor, în special în regiunile periferice ale imperiului. Pînă la jumătatea secolului al II-lea e.n., situația economică și politică a imperiului a fost însă destul de solidă și toate mișcările antiromane erau repede înăbușite. În aceste condiții, masele populare au pierdut nădejdea să poată răsturna puterea Romei prin propriile lor forțe. Tendința spre lupta politică activă, atît de caracteristică pentru perioada precedentă, e înlocuită tot mai mult prin visuri despre izbăvirea de asuprire cu ajutorul unui mîntuitor pogorît din cer.

Această stare de spirit s-a răspîndit deosebit de repede în partea răsăriteană a imperiului. Încă înainte de a fi căzut

sub stăpînirea Romei, în multe țări răsăritene relațiile de producție sclavagiste dăinuiau de secole, iar pe alocuri de milenii. Aici posibilitățile de dezvoltare pe care le oferea sclavagismul se epuizaseră mai devreme, iar criza relațiilor sclavagiste începuse mai de timpuriu. Tocmai de aceea aici s-a dezvoltat mai devreme o stare de spirit pesimistă, de dezolare și desperare, s-a născut visul că va veni un ajutor de sus.

Premisele ideologice ale creștinismului

Religia oficială romană nu putea oferi maselor o asemenea consolare. În ochii popoarelor asuprite, zeii romani — Jupiter, Marte, Venus etc. — erau strîns legați de odioasa stăpînire romană. În plus — și aceasta constituia, probabil, factorul principal — ei erau, după cunoscuta expresie a lui F. Engels, croiți pe măsura îngustă a unei mici comunități de pe Tibru și, evident, nu erau potriviți pentru rolul de tutori ai unei puteri mondiale.

O dată cu instaurarea imperiului s-au făcut încercări de a se introduce cultul împăraților romani. În cinstea lor s-au construit temple și s-au ridicat statui. S-au păstrat multe inscripții în care împărații erau denumiți fii ai zeilor, mîntuitori sau, pur și simplu, zei. Despre împăratul Vespasian (69—79) se relatează că pe patul de moarte ar fi spus : „Cred că devin zeu". Cultul împăraților nu s-a bucurat însă de succes decît în păturile avute ale populației. El nu putea atrage masele populare, în ochii cărora persoana oricărui împărat simboliza asuprirea exercitată de funcționari și de armatele romane

Mult mai răspîndite erau pe vremea aceea cultele diferitelor zeități orientale: Isis și Osiris, Mithra etc. Încetarea vieții politice active, tendința spre cufundare în misticism au creat o atmosferă excepțional de favorabilă creșterii influenței acestor culte și credințe și în rîndurile populației băștinașe din partea de apus a imperiului. Arheologii au descoperit sute de inscripții în cinstea zeiței egiptene Isis și a zeului persan Mithra, datînd din primele trei secole ale erei noastre, nu numai în Răsărit, dar și de-a lungul Dunării, al Rinului și chiar în Britania. În „Consiliul zeilor" — una dintre povestirile satirice ale lui Lucian, acest Voltaire al antichității clasice (secolul al II-lea) după expresia lui F. Engels — vechii olimpieni se plîngeau că cerul a fost năpădit de venetici, că

„la ospățul zeilor nu mai e loc de mulțimea prost crescută care trăncănește în tot felul de limbi..., că nu mai ajung ambrozia și nectarul".

În cultele orientale, un rol de seamă îl jucau povestea suferințelor zeului care moare și reînvie, speranța în viața de apoi. Religia creștină, care tocmai lua naștere, a împrumutat mult de la aceste culte. Este neîndoielnică asemănarea iconografică a imaginilor Maicii Domnului, purtînd pruncul în brațe, cu imagini mult mai vechi ale zeiței Isis cu fiul ei, Horus. Ca și serviciul divin creștin, slujba oficiată în cinstea lui Mithra era însoțită de o cină rituală la care se mînca pîine și se bea vin. Victoria relativ rapidă a creștinismului se explică tocmai prin faptul că el a împrumutat multe elemente ale religiilor orientale, pe atunci foarte răspîndite.

Pentru evoluția reprezentărilor religioase din vremea aceea este caracteristică formarea monoteismului (a ideii dumnezeului unic). Teologii de toate nuanțele consideră că cel mai mare merit al creștinismului este de a fi introdus monoteismul în locul politeismului păgîn. În realitate, tendința de monoteism a existat în Imperiul roman independent de creștinism și cu mult înaintea lui. Funcțiile diverșilor zei se împleteau, vechii zei oficiali erau dați uitării, iar locul lor îl luau cultele monoteiste ale zeilor „puțin influenți" dinainte. În lucrările filozofului roman Seneca, adept al stoicismului (jumătatea secolului I), pe care Engels l-a denumit „unchiul creștinismului", pot fi ușor constatate, într-o formă sau alta, multe dintre trăsăturile de bază ale ideologiei creștine timpurii. Seneca proclama deșertăciunea existenței pămîntești și sublinia că celor drepți le e hărăzită fericirea în ceruri. El propovăduia, bineînțeles numai în teorie, egalitatea sclavilor și a oamenilor liberi în fața soartei și considera ca neesențiale deosebirile etnice sau de altă natură dintre oameni. Toate aceste idei au fost integral preluate de ideologii creștini din prima perioadă, care, ca de pildă Tertulian (secolul II—III), pretindeau că Seneca e „de-al nostru". Predicatori evlavioși au născocit chiar o falsă „Corespondență între Seneca și apostolul Pavel". În lucrările lui Seneca lipsea însă una dintre ideile centrale ale creștinismului: teza răscumpărării păcatelor neamului omenesc prin moartea fiului lui dumnezeu. Apoi, lucrările lui Seneca erau destinate cercuri-

lor înalte ale societății romane, în timp ce predicatorii creștinismului timpuriu se adresau în primul rînd sclavilor și celor năpăstuiți de soartă.

Rădăcinile iudaice ale creștinismului

Creștinismul a împrumutat cel mai mult de la mozaism. El a preluat complet canonul cărților sfinte iudaice — Vechiul testament. Chiar și această denumire s-a dat numai pentru a deosebi Vechiul testament de codicele scrierilor pur creștine — Noul testament. Împreună cu Vechiul testament, creștinismul și-a însușit și cosmogonia biblică. Descrierea vieții lui Hristos în evanghelii, numele, genealogia sa, locul și împrejurările nașterii și activității sale, pildele ce-i sînt atribuite, toate acestea nu reprezintă decît o regrupare, mai mult sau mai puțin reușită, de citate despre venirea lui mesia luate din profeții Vechiului testament. Însuși cuvîntul „Hristos" este traducerea în limba greacă a ebraicului „mașiah" (mesia), însemnînd „uns".

Noua religie nu numai că a împrumutat multe de la mozaism, dar s-a și născut în mediul iudaic. Autorul celei mai vechi scrieri creștine, „Apocalipsul sfîntului Ioan Teologul", consideră pe iudeii drept-credincioși din cele 12 seminții izraelite drept coreligionari ai săi. Mult timp, chiar și după ruptura definitivă cu iudaismul, creștinii s-au intitulat „adevăratul Izrael". Abia în jurul anului 150, la un secol după apariția creștinismului, apologetul Iustin a putut declara că „mai numeroși sînt creștinii proveniți din păgîni decît cei proveniți din iudei".

Cauzele arătate mai sus care au determinat răspîndirea cultelor orientale au contribuit în egală măsură și la popularitatea mozaismului. Potrivit calculelor făcute de savanți, la începutul erei noastre existau pe teritoriul Imperiului roman 4.000.000—4.500.000 de evrei, din care în Palestina nu mai mult de 700.000. La Alexandria, cel mai mare oraș din Egipt, evreii alcătuiau aproape 40% din populație; în total trăiau în Egipt peste 1.000.000 de evrei. Cîteva zeci de mii locuiau la Roma. Răspîndirea evreilor pe un teritoriu întins și concentrarea lor în marile orașe au înlesnit considerabil extinderea creștinismului, mai ales în perioada inițială. La populația evreiască din diaspora (regiunile unde s-au răspîndit evreii) s-a produs în mod firesc un proces de interacțiune și contopire a culturii eleniste cu cea iudaică. Tocmai de aceea, deși

centrul religios și politic oficial al iudaismului era Ierusalimul, concepțiile creștinilor din prima perioadă nu s-au format sub influența unui iudaism ortodox, ci a unuia elenizat, puternic influențat de lumea greco-romană.

De mare interes sînt concepțiile lui Filon din Alexandria (aproximativ 20 î.e.n.—50 e.n.), pe care Engels l-a denumit „părinte al creștinismului". Acest scriitor era un evreu credincios, dar se străduia să pună de acord principiile iudaismului cu filozofia elenistă. El afirma că înțelepciunea lui dumnezeu se manifestă la fel în sfînta scriptură și în operele filozofilor. Elementul principal al filozofiei lui Filon era învățătura sa despre Logos. În interpretarea lui Filon, Logosul este supremul sacerdot al lumii, mijlocitor între dumnezeu și oameni, mesia și mîntuitorul neamului omenesc. Toate aceste reprezentări au fost dezvoltate de creștinism în învățătura despre Hristos.

Trebuie să avem în vedere că religia creștină nu a luat naștere direct din filozofia lui Filon, ci din ideile lui popularizate, care se bucurau de mult succes printre sectele iudaice. Se pare că trebuie să considerăm drept unul dintre izvoarele mitului creștin despre Hristos un document al sectei esenienilor găsit recent. Într-o peșteră din apropierea localității Hirbet-Kumran, pe malul nord-vestic al Mării Moarte, s-au descoperit în 1947 mai multe suluri de piele cu vechi texte evreiești din prorocii Vechiului testament și cu unele texte apocrife. În comentariul la prorocul Avacum, aflat într-unul din suluri, este descrisă prigoana împotriva uneia din sectele iudaice și se vorbește, printre altele, de urmărirea și de executarea șefului ei, supranumit „învățătorul dreptății". În manuscris se spune că el s-ar fi înapoiat după moarte „să judece Izraelul și toate popoarele" și numai cei ce cred în el vor fi mîntuiți.

Imediat după ce au apărut primele comunicări despre această descoperire, în toată presa clericală, în special în cea catolică, au fost publicate o mulțime de articole în care „se dovedea" că este vorba de foarte vechi documente creștine și că menționatul șef al sectei nu ar fi fost altul decît Iisus. În privința datării sulurilor s-au ivit printre oamenii de știință mari divergențe de păreri (se indică diferite date, înce-

pînd din secolul al II-lea î.e.n. pînă aproape de epoca cruciadelor). După alte săpături, efectuate în 1952 și în anii următori, și datorită folosirii celor mai noi metode de analiză a vestigiilor organice găsite, s-a stabilit că multe suluri datează din secolul I î.e.n. Oamenii de știință au stabilit că așezarea de la Kumran a sectei esenienilor a luat ființă, probabil, în secolul al II-lea î.e.n., deci cu aproximativ 200 de ani înainte de apariția creștinismului. Ea a fost distrusă de trupele romane în timpul războiului evreilor din anii 66—73 e.n. Documentele scrise din Kumran au, așadar, o mare însemnătate pentru preistoria creștinismului. Ele aruncă lumină asupra ideologiei sectelor iudaice radicale, care au fost, în parte, predecesoarele primelor comunități creștine. Ele nu conțin însă nici un fel de date care ar confirma că Iisus a existat în realitate.

În afară de aceasta, documentul în care se vorbește despre „învățătorul dreptății" datează de la jumătatea secolului I î.e.n., astfel încît nu poate fi vorba de Iisus, deoarece, potrivit legendei creștine, el a trăit în prima jumătate a secolului I e.n., deci cu 100 de ani mai tîrziu. Cel mai probabil este că avem de-a face cu unul dintre prototipurile mitului evanghelic.

În plus, așezarea descoperită la Hirbet-Kumran era organizată ca o mănăstire ; ea avea un statut riguros, elaborat pînă în cele mai mici amănunte, și o ierarhie a preoților, ceea ce o deosebea categoric de toate comunitățile creștine primitive cunoscute.

Principalele particularități ale creștinismului primitiv

Diferitele elemente împrumutate de creștinism de la celelalte culte religioase din acea vreme demonstrează incontestabil că acesta a apărut nu pe calea „revelației de sus", ci în condiții concrete-istorice, ca orice altă religie. Aceste elemente împrumutate au jucat un rol important în lupta creștinismului cu religiile concurente, întrucît au înlesnit trecerea adepților vechilor religii la noua credință. Dar, desigur, cauza principală a victoriei creștinismului nu rezidă în aceste împrumuturi, care au favorizat numai răspîndirea lui. Ca orice fenomen istoric important, creștinismul a adus și multe elemente noi, căci altfel n-ar fi putut atrage masele și n-ar fi putut deveni, în cele din urmă, religia dominantă în bazinul Mării Mediterane. Deși

a împrumutat foarte mult de la celelalte religii ale antichității, creștinismul s-a deosebit totuși în multe privințe de ele. Cel puțin în perioada inițială a existenței sale, el a renunțat complet nu numai la aducerea de jertfe, dar și la orice fel de ritual. F. Engels spune că acesta a fost un pas revoluționar. Spre deosebire de celelalte religii din antichitate, creștinismul respingea categoric orice delimitări etnice în domeniul credinței, predicile sale adresîndu-se tuturor triburilor și popoarelor. În problemele credinței, creștinismul a respins la fel de categoric și barierele sociale. Cei care propagau învățătura lui Iisus se adresau tuturor oamenilor : evreilor și elenilor, sclavilor și oamenilor liberi, indiferent de apartenență etnică sau de poziție socială. În sfîrșit, creștinismul, care s-a dezvoltat în perioada de descompunere a orînduirii sclavagiste, respingea cu vehemență cultura antică și rînduielile antice, considerîndu-le „păgîne". Fiind o religie care exprima un protest împotriva antichității, el a putut evita soarta celorlalte religii din acea vreme și a supraviețuit prăbușirii formațiunii sclavagiste.

Datarea izvoarelor privitoare la creștinismul primitiv

Un important rol în rezolvarea problemei originii creștinismului îl are datarea izvoarelor. Schema adoptată de catolicism și ortodoxism afirmă că diferitele cărți creștine ar fi fost elaborate în ordinea în care sînt prezentate în textul canonic al Noului testament. Potrivit acestei scheme, la început au fost scrise evangheliile, apoi Faptele apostolilor, epistolele și, în sfîrșit, Apocalipsul sf. Ioan Teologul.

După cum au dovedit cercetările întreprinse încă în secolul trecut, succesiunea cronologică a izvoarelor creștine este în realitate opusă ordinii în care sînt ele așezate în Noul testament. Următoarele considerente arată că schema bisericească tradițională este lipsită de orice bază științifică :

1. Din numeroasele izvoare ale creștinismului pînă la scrierile lui Irineu (în jurul anului 180), numai două pot fi datate în mod precis : Apocalipsul sf. Ioan Teologul și Apologia lui Iustin. Datarea celui dintîi se bazează pe „numărul fiarei" (666 sau 616), prin care este subînțeles în ambele variante împăratul Nero. Iar lucrarea lui Iustin a fost scrisă, după cum declară el însuși, în jurul anului 150. Pornind de la aceste două date, putem afirma cu certitudine că scrierile lui

Tatian și Atenagora au fost elaborate între anii 150 și 175, deoarece acești doi apologeți creștini au fost discipolii lui Iustin.

2. Iustin menționează numai trei scrieri creștine: Apocalipsul sf. Ioan Teologul, Cugetările lui Iisus și Amintirile apostolilor. Ultimele două n-au fost incluse în Noul testament. Iustin nu pomenește însă nici un cuvînt despre evanghelii, deși cunoștea mitul evanghelic în amănunțime. De aici rezultă că principalele izvoare ale evangheliilor canonice sînt Cugetările și Amintirile, care reprezintă de fapt părțile lor componente. Cele patru evanghelii ale Noului testament sînt amintite pentru prima oară de Tatian și de Irineu.

3. O altă dovadă că evangheliile și continuarea lor, Faptele apostolilor, au fost scrise mult mai tîrziu decît epistolele o constituie faptul că în acestea din urmă nu se găsește nici una dintre cugetările atribuite lui Iisus, care alcătuiesc principalul conținut al evangheliilor. Nu este de crezut ca în polemica dintre diferitele curente creștine, de care se ocupă pe larg epistolele, nici una dintre părți să nu fi folosit ca argument decisiv „cuvintele domnului". Lipsa oricărei referiri la cugetările lui Iisus dovedește incontestabil că epistolele au fost alcătuite înaintea evangheliilor.

4. În sfîrșit, faptul că scriitorii profani din secolul I nu suflă nici o vorbă despre creștinism demonstrează de asemenea că noua religie nu s-a putut naște înainte de jumătatea acestui secol.

În prezent poate fi adoptată următoarea ordine cronologică a izvoarelor. Cel mai vechi document creștin — Apocalipsul sf. Ioan Teologul — datează, cel puțin în ceea ce privește partea principală, din anul 68 e.n. Urmează apoi primele epistole atribuite apostolului Pavel (Epistola către romani, Epistolele către corinteni și Epistola către galateni), scrise la hotarul dintre secolele I și al II-lea. Ceva mai tîrziu au apărut scurte mențiuni despre creștini în cele mai vechi izvoare profane: la Tacit și la Pliniu cel Tînăr. Din al doilea sfert al secolului al II-lea datează: o serie de alte epistole ale lui Pavel (către efeseni, filipeni, coloseni și tesaloniceni), mărturia lui Suetoniu și cîteva mici fragmente din evanghelii, scrise pe papirus.

În prima jumătate a secolului al II-lea au fost alcătuite probabil, unele documente ale creștinismului primitiv, care

nu pot fi datate cu precizie, ca „Didahiile", sau „Învățătura celor 12 apostoli" (neinclusă în canonul Noului testament, după cît se pare, din lipsa unei mențiuni privitoare la viața pămîntească a lui Iisus Hristos), epistolele din Noul testament atribuite altor apostoli, precum și epistolele lui Ignațiu și prima epistolă a lui Clement.

Iustin, primul apologet creștin, și-a scris lucrările în jurul anului 150. Din perioada 150—175 datează așa-numitele epistole pastorale ale lui Pavel (către Timotei, Tit și Filimon), textele definitive ale evangheliilor canonice și operele criticilor antici ai creștinismului: Lucian și Celsus. Din ultimul pătrar al aceluiași secol datează Faptele apostolilor, lucrarea lui Irineu împotriva ereziilor, „Păstorul" lui Hermas (scriere creștină apropiată ca formă de romanele antice; în lucrare nu se pomenește de Iisus Hristos, dar se vorbește mult despre biserică) și primele scrieri ale lui Tertulian.

Pentru secolul al III-lea dispunem de un mare număr de izvoare. Printre ele figurează numeroase scrieri ale lui Tertulian și Clement din Alexandria, toate operele lui Origene și Ciprian, precum și o serie de epitafe creștine. Prima istorie a bisericii, alcătuită de Eusebiu din Cezareea, a fost scrisă la începutul secolului al IV-lea.

Sursele profane cu privire la creștinismul primitiv

Autorii greco-romani și evrei din secolul I e.n. nu ne dau absolut nici o informație despre creștinism, deoarece la început noua religie, apărută în a doua jumătate a acestui secol, se deosebea foarte puțin de mozaism. Pe de altă parte, toate povestirile despre minunile săvîrșite de Iisus și de apostoli sînt de domeniul fanteziei religioase, iar nu de cel al faptelor istorice.

Pentru prima jumătate a secolului următor nu dispunem decît de observațiile incidentale ale lui Pliniu cel Tînăr, Tacit și Suetoniu. Dacă facem abstracție de naivele interpolări (adăugiri ulterioare) creștine din corespondența dintre Pliniu și Traian, se poate spune că romanii culți vedeau în creștinism una dintre nenumăratele secte orientale, de care acesta se deosebea numai prin refuzul de neînțeles de a aduce jertfe în cinstea împăratului. Faptul acesta îi făcea, firește, pe funcționarii statului roman să nu aibă încredere în loialitatea politică a creștinilor.

O caracterizare mai amănunțită a modului de trai și a concepțiilor primilor creștini întîlnim pentru prima oară în lucrările lui Lucian și Celsus.

Lucian despre creștini

Lucian din Samosata (aprox. 125-aprox. 195) este unul dintre cei mai mari scriitori greci din perioada imperiului. El a scris circa 80 de povestiri și dialoguri, în special cu conținut satiric. Lucian a avut o atitudine la fel de sceptică față de toate superstițiile religioase și își bătea joc mai mult de adepții vechilor religii decît de creștini.

Lucian îi descrie destul de amănunțit pe creștini în povestirea „Despre moartea lui Peregrin". După o tinerețe furtunoasă și foarte puțin morală, eroul acestei lucrări face cunoștință cu învățătura creștinilor, devine după scurt timp șeful lor, le compune chiar scrierile sfinte, „transformînd pe preoții și pe cărturarii creștini în prunci". Cînd a fost întemnițat, „dis-de-dimineață puteau fi văzuți lîngă închisoare femei bătrîne, văduve și copii orfani. Iar căpeteniile creștinilor își petreceau chiar noaptea cu el în închisoare". În continuare, Lucian menționează că, în așteptarea răsplății în împărăția cerească, creștinii „disprețuiesc în egală măsură orice avere, considerînd că ea aparține tuturor. Și de aceea, cînd vine la ei un impostor, maestru în această îndeletnicire, care știe să profite de împrejurări, el devine curînd foarte bogat, bătîndu-și joc de cei naivi și proști".

Lucian are, evident, o oarecare compasiune pentru creștini, victime ale unor șarlatani de genul lui Peregrin. El subliniază faptul că aceștia cred în tot felul de zvonuri și născociri, sînt solidari în nenorocire și speră într-o grabnică răsplată pentru fapte pioase. Trăsăturile vieții comunităților creștine relevate de Lucian au contribuit în cel mai înalt grad la răspîndirea a tot felul de povești și zvonuri despre minuni, asemănătoare celor pe care le întîlnim la fiecare pas în evanghelii. Cine știe dacă autorii acestora n-au fost oameni de tipul lui Peregrin?

„Cuvîntul cel adevărat" al lui Celsus

Voluminoasa lucrare a lui Celsus „Cuvîntul cel adevărat", scrisă în jurul anului 175, nu a ajuns pînă la noi. În schimb s-au păstrat numeroase citate din Celsus în lucrarea „Împotriva lui Celsus", scrisă de Origene, unul dintre „părinții bisericii". Aceste citate ne dau o imagine destul de completă

despre conținutul cărții. Lucrarea lui Celsus era alcătuită din patru părți. În prima, creștinismul era criticat de pe pozițiile mozaismului ; în a doua, din punctul de vedere al filozofiei și al istoriei greco-romane ; în partea a treia erau analizate diferitele dogme ale creștinismului ; în sfîrșit, în partea a patra se făcea încercarea de a se demonstra posibilitatea unei împăcări a noii religii cu regimul politic al imperiului. Celsus era un foarte bun cunoscător atît al literaturii iudaice cît și al celei creștine. Îl indigna în special faptul că „unii credincioși, de parcă s-ar afla într-o stare de beție..., refac și modifică de trei, de patru și chiar de mai multe ori primul capitol din evanghelie pentru a putea respinge demascările" (II, 27). Unor prelucrări de felul acesta le-au fost supuse, fără îndoială, și evangheliile canonice. Celsus arăta apoi că a avut prilejul să vadă mulți „profeți" creștini care, prinși cu minciuna, au mărturisit că născociseră chiar ei cuvîntările lor incoerente.

Celsus acorda multă atenție și luptei dintre diferitele secte creștine. El scria : „La început erau puține la număr, dar exista unitate de vederi. După ce s-au înmulțit însă, s-a destrămat imediat unitatea lor, s-au dezbinat... Unicul lucru comun pe care-l au este, ca să spunem așa, denumirea, tot restul e diferit" (III, 10—12). Spiritul de observație al lui Celsus este demonstrat, printre altele, de faptul că în jurul anului 175 el a remarcat că la creștini există o „biserică principală" (V, 59), care recunoaște pe același dumnezeu ca și evreii și acceptă cosmogonia biblică. După cum am văzut, această remarcă corespunde întru totul adevărului.

Celsus sublinia că, deși printre creștini întîlnești „ici-colo și unii oameni cu stare", învățătura lor „a fost adoptată numai de oamenii simpli" (I, 26). Printre cei mai activi propovăduitori ai creștinismului se numără : „țesători de lînă, cizmari, piuari, oameni dintre cei mai grosolani" (III, 55). El nu a putut înțelege că tocmai aceasta era forța creștinismului primitiv, forța care mai tîrziu a determinat puterea imperială să recunoască noua religie.

Scopul principal urmărit de Celsus în cartea sa era de a-i atrage pe creștini în serviciul statului. „Creștinii — scrie el — trebuie să-l apere pe împărat din răsputeri, să trudească cinstit alături de el, să lupte pentru el, să participe la campaniile lui militare" (VIII, 73). În aceste condiții, creștinii

ar putea obține dreptul de a-și practica deschis religia. În lucrarea lui Celsus, cercurile guvernante ale imperiului formulau astfel, pentru prima oară, ideea unui compromis cu creștinismul.

Locul apariției creștinismului

Potrivit tradiției bisericești, creștinismul a luat naștere în Palestina; întemeietorul lui — Iisus Hristos — ar fi fost un urmaș direct al regelui evreu David, iar comunitatea apostolică din Ierusalim ar fi reprezentat mult timp centrul organizatoric și ideologic al noii religii. Toate aceste afirmații sînt greșite. Autorul Apocalipsului nu cunoaște decît șapte comunități din Asia Mică. Primele epistole ale lui Pavel nu sînt adresate creștinilor palestinieni. Nici Tacit, nici Pliniu nu pomenesc de comunități creștine în Iudeea. Alte scrieri timpurii, ca „Didahiile", epistolele lui Ignațiu și Clement, nu menționează nici ele pe creștinii palestinieni. Plasarea tradițională a primilor creștini în Palestina a fost determinată numai de străduința de a pune de acord descrierea vieții întemeietorului legendar al religiei cu prezicerile profeților din Vechiul testament despre mesia, care în mod obligatoriu trebuia să se tragă din neam regesc și să-și desfășoare activitatea la Ierusalim.

Cele mai vechi comunități creștine cunoscute nouă sînt cele din Efes, Smirna, Pergam, Tiatira, Sardes, Filadelfia și Laodiceea. Aceste orașe, situate în partea apuseană a Asiei Mici, erau centre comerciale cu o populație amestecată. În comunitățile iudaice locale (sinagogi), care urmăreau cu înfrigurare desfășurarea războiului evreilor împotriva Romei (66—73), erau foarte puternice tendințele antiromane. Deprimați de înaintarea legiunilor romane în interiorul Palestinei și de înfrîngerile răsculaților, supuși unor permanente persecuții, credincioșii exaltați își puneau tot mai mult nădejdea în intervenția unor forțe cerești care trebuiau să nimicească „desfrînata cea mare" (Roma), împreună cu regii și cu bogătașii aflați în slujba ei, și să instaureze împărăția lui dumnezeu — Ierusalimul ceresc. Apocalipsul prezintă drept asemenea forță cosmică, cerească pe Iisus, care ținea în mîna dreaptă șapte stele și din a cărui gură ieșea o sabie ascuțită cu două tăișuri, iar ochii lui erau ca para focului (I, 14—16). Acest Iisus, mielul înjunghiat, care avea șapte

coarne și șapte ochi, precum și celelalte personaje menționate în Apocalips, nu au, în afară de nume, nimic comun cu omul-dumnezeu din evanghelii.

Compoziția și organizarea comunităților creștine primitive

Comunitățile creștine din prima perioadă erau alcătuite mai ales din sclavi, sărăcime liberă și, în genere, oameni ai muncii. După spusele lui Celsus, încă în a doua jumătate a secolului al II-lea, creștinii „căutau să-și propage învățătura numai printre oamenii inculți și proști, necunoscători în ale filozofiei. Victime ale predicilor lor devin mai ales sclavii, femeile și copiii" (III, 44—45). Despre sclavele creștine pomenește și Pliniu. În Epistola I către corinteni (I, 26—28) se dezvoltă o teorie întreagă care afirmă că printre cei „chemați" se aflau puțini „înțelepți, puternici... de neam", deoarece dumnezeu a ales în mod special pe oamenii din păturile de jos pentru a-i face de rușine pe bogătași și pe cei de vază.

În Apocalips nu se pomenește nimic de botez, de împărtășanie, de purificarea prin credință sau de alte dogme creștine fundamentale, deoarece pe vremea aceea nici nu putea fi vorba de aceste dogme. Autorul Apocalipsului nu cunoaște nici biserica ecumenică, nici episcopi, nici diaconi și, în genere, nici un fel de aparat bisericesc. Grecescul „ekklesia", căruia în traducerea sinodală îi corespunde cuvîntul „biserică", avea pe vremea aceea accepția de „adunare populară" sau de „comunitate". Pe atunci conducerea primelor comunități creștine se afla în mîna unor bătrîni — „prezbiteri" sau „harismatici" —, persoane „înzestrate cu har".

Viața din aceste comunități a reprezentat, după cunoscuta expresie a lui F. Engels, o adevărată luptă darvinistă pentru existență între mai multe grupări. Aveau loc dispute în legătură cu diferite probleme: care să fie atitudinea față de „legea lui Moise", dacă creștinii au sau nu voie să mănînce carnea animalelor sacrificate zeilor păgîni și împăraților etc. Singurul lucru care-i unea pe toți creștinii pe vremea aceea era așteptarea împărăției lui dumnezeu, care avea să vină în curînd. De cîteva ori autorul Apocalipsului declară în numele lui Iisus: „cele ce trebuie să se petreacă în curînd"; „Iată vin curînd" etc. (I, 1; XXII, 12 etc.). Tocmai această promisiune a viitoarei osîndiri a păcătoșilor și a răsplătirii celor drepți constituia cea mai eficace armă a

propagandei creştine. O trăsătură distinctivă a Apocalipsului a fost, sub acest raport, îmbinarea predicii despre sfîrşitul lumii cu ura deschisă faţă de Imperiul roman.

Despărţirea de iudaism

Etapa următoare a dezvoltării creştinismului poate fi uşor urmărită după primele epistole ale lui Pavel. Ele înfăţişează îndeosebi despărţirea treptată, deşi destul de rapidă, de iudaism, însoţită de formarea paralelă a unei ideologii pur creştine. Originea iudaică a creştinismului i-a pus acestuia de la început problema: să rămînă una dintre numeroasele secte ale iudaismului sau să devină o religie nouă, de sine stătătoare? Firește, numai a doua cale îi deschidea vaste perspective de dezvoltare şi de transformare într-o religie mondială. Dacă ar fi continuat să aparţină de iudaism, creştinismul ar fi trebuit să admită că numai iudeii sînt „poporul ales" şi să respecte nenumăratele prescripţii ale ritualului iudaic, în special circumcizia, ceea ce ar fi îngreuiat enorm propaganda printre adepţii celorlalte religii. În scrierile Noului testament, ruptura de iudaism este legată de numele lui Pavel, „apostolul păgînilor". Epistolele care-i sînt atribuite datează, după cum s-a mai arătat, de la sfîrşitul secolului I şi din secolul al II-lea, ceea ce face imposibil să-l considerăm ca pe o personalitate care a existat real şi a acţionat, potrivit tradiţiei bisericeşti, la jumătatea secolului I.

Autorul Epistolei către romani consideră necesară circumcizia ca simbol al legămîntului lui Iahve cu evreii, dar o socoteşte obligatorie numai pentru creştinii de origine evreiască. Pentru păgîni, el era de părere că este suficient să păzească „poruncile legii", adică prescripţiile rituale ale mozaismului, dar nu şi circumcizia, pe care păgînii o luau în derîdere (II, 26). Într-o epistolă mai tîrzie către galateni, „legea" iudaică este denumită „jugul robiei", iar despre circumcizie se spune categoric: „...Dacă vă veţi tăia împrejur, Hristos la nimic nu vă va folosi" (V, 1—4).

În această epistolă se formulează faţă de credincioşi, drept cerinţă fundamentală şi unică, teza: „...Omul nu se îndreptează din faptele legii, ci numai prin credinţa în Iisus Hristos" (II, 16). Această afirmaţie înseamnă o ruptură categorică nu numai cu iudaismul, dar şi cu toate celelalte religii premergătoare creştinismului, căci astfel se renunţa la „fapte"

prin care se înțelegea respectarea prescripțiilor rituale. Teza „nu mai este iudeu, nici elin ; nu mai este rob, nici slobod..." (III, 28), expusă mai sus, a constituit în condițiile imperiului roman, în care trăiau mai multe neamuri și se vorbeau mai multe limbi, cea mai puternică armă de propagare a creștinismului în masele populare. Această teză a oferit propovăduitorilor creștini cea mai eficace armă în lupta împotriva celorlalte religii din antichitate.

Atitudinea față de sclavie

Propovăduitorii noii religii au acordat o atenție deosebită sclavilor. În comunitățile creștine, sclavii se simțeau oameni ale căror păcate fuseseră răscumpărate prin sîngele fiului lui dumnezeu. Ei obțineau aici mai lesne o situație pe care nu o puteau avea în celelalte cercuri sociale. Nu întîmplător în legendarele liste ale primilor episcopi ai comunității romane se întîlnesc multe nume de sclavi (Lin, Anaclit, Clement, Elefterie — *Eusebiu,* Istoria bisericii, V, 6). Deși recunoștea egalitatea sclavilor și a oamenilor liberi în fața lui dumnezeu, creștinismul n-a formulat niciodată revendicarea categorică a eliberării sclavilor și a desființării sclaviei. Creștinismul primitiv nu cerea sclavilor decît un singur lucru : smerênie. Sclavilor li se poruncea să asculte pe stăpîni „cu frică și cu cutremur, întru curăția inimii voastre, ca și pe Hristos" (Epistola către efeseni, VI, 5). Autorul acestei epistole cere sclavilor să-și slujească stăpînii „nu numai în față, ca unii care caută să placă oamenilor, ci în curăția inimii, temîndu-vă de Domnul". Slujirea stăpînilor este pusă pe aceeași treaptă cu slujirea lui dumnezeu (vezi Epistola către coloseni, III, 22). Dar chiar și simpla proclamare, deși numai pe plan strict religios, a egalității dintre sclavi și oamenii liberi a contribuit la răspîndirea creștinismului printre cei asupriți și obidiți, dintre care o bună parte erau sclavi.

Atitudinea față de autoritățile romane

În literatura bisericească, creștinismul este înfățișat nu numai ca adept al eliberării sclavilor, dar și ca dușman neîmpăcat al puterii imperiale, vinovată de crime și pătată de sîngele martirilor creștini. Chiar în faimoasa maximă evanghelică : „Dați deci cezarului cele ce sînt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu" (Matei, XII, 21), clericii se învrednicesc să vadă nu o năzuință spre compromis cu autoritățile lumești, ci, dimpo-

trivă, o nerecunoaștere a puterii pămîntești. Ei trec însă sub tăcere faptul că încă în Epistola către romani (XIII, 1—5) se spune: „...Nu este stăpînire fără numai de la Dumnezeu... Pentru aceea cine se împotrivește stăpînirii se împotrivește rînduielii lui Dumnezeu. Dregătorii nu sînt spaimă pentru fapta bună, ci pentru cea rea... Dregătorul este slujitorul lui Dumnezeu... De aceea nevoie este să vă supuneți nu numai de frica pedepsei, dar și pentru cugetul vostru". Aceste apeluri și altele similare se repetă în aproape toate scrierile creștine din prima perioadă, deoarece printre creștinii de rînd s-a mai menținut mult timp tendința de răzvrătire și ei își legau speranțele în venirea împărăției lui dumnezeu de pieirea odioasei stăpîniri romane.

Chipul lui Iisus în epistole

Pe cînd în Apocalips nu se vorbește încă despre existența pămîntească a lui Iisus, în epistolele lui Pavel chipul fiului legendar al lui dumnezeu începe să capete trăsături omenești, deși nici aici nu se întîlnește mitul evanghelic, împestrițat cu amănunte pseudoistorice. În primele epistole se menționează că Iisus este „născut din femeie" (Epistola către galateni, IV, 4), „a murit pentru păcatele noastre..., a înviat a treia zi" (Prima epistolă către corinteni, XV, 3—4). În Epistola I către tesaloniceni (II, 15) apare întîia oară acuzația că evreii l-ar fi ucis pe Iisus. În nici o epistolă nu se întîlnește însă vreuna dintre cugetările lui Iisus, atît de numeroase în evangheliile canonice. Faptul că din epistole lipsesc amănuntele biografiei evanghelice și cuvintele atribuite lui Iisus demonstrează în mod incontestabil că pe vremea aceea mitul evanghelic abia se înfiripa.

Iisus în scrierile lui Iustin

Unul dintre stadiile finale ale formării mitului despre Hristos poate fi urmărit la apologetul Iustin. Scrierile lui („Apologia" și „Convorbire cu Trifon iudeul") datează, după cum am arătat, aproximativ din anul 150. În literatura creștină, Iustin este denumit „filozoful"; nivelul gîndirii filozofice a lui Iustin poate fi apreciat cel mai bine după cuvintele sale: „Profeții se află pe o treaptă mai înaltă decît filozofii, vorbele lor au fost inspirate de sfîntul duh. Ei nu au încercat să dovedească, deoarece sînt mai presus de orice dovadă. Ei merită a fi crezuți pentru minunile pe care le-au săvîrșit" („Apologia", I, 7).

Iustin nu cunoaște evangheliile canonice, dar se referă la o culegere de cugetări ale lui Iisus (Apologia, I, 14), din care s-au informat, probabil, evangheliștii. Culegerile de cugetări ale lui Iisus, așa-numitele Logii, au cunoscut o largă răspîndire printre creștinii din secolul al III-lea, chiar după crearea evangheliilor canonice. Este caracteristic faptul că un anumit număr din aceste cugetări nu au fost incluse în evanghelii. Biografia lui Iisus descrisă de Iustin coincide în multe privințe cu cea din evanghelii, dar numeroase amănunte diferă. Iustin nu cunoaște încă genealogia lui Iisus. La el, acesta e prezentat ca o ființă veșnică : „Dumnezeu a născut din sine însuși o forță înzestrată cu rațiune, care are mai multe denumiri : Fiu, Înger, Domn, Cuvînt" („Convorbire cu Trifon iudeul", 61). Iustin nu se hotărăște să-i condamne pe creștinii iudei care „vor să trăiască după legea lui Moise, dar în același timp cred în Iisus răstignitul" (ibid., 4). Totodată, el vorbește însă în amănunțime despre diferitele taine creștine, printre care despre taina cuminecăturii. Menționînd că unele dintre tainele creștine sînt apropiate de riturile adepților lui Mithra, Iustin vede în aceasta, contrar realității, nu preluarea unor rituri din cultul lui Mithra, ci doar uneltiri ale demonilor („Apologia", II, 66). El formulează, ce-i drept pe scurt, un crez. Așadar, la Iustin creștinismul apare pentru prima oară ca o religie cu o dogmatică, un crez și un ritual propriu. Nu mai rămăsese decît un pas pentru a consfinți toate aceste teze prin autoritatea „inspirației divine". Acest pas a fost făcut, scurt timp după Iustin, în evangheliile Noului testament.

Crearea canonului Noului testament și programul social al evangheliilor

Au existat foarte multe și variate evanghelii creștine ; oamenii de știință consideră că ele sînt în număr de aproximativ 30. Evangheliile incluse în Noul testament nu sînt, bineînțeles, cu nimic mai autentice decît celelalte. Consacrarea lor, recunoașterea lor ca fiind „de inspirație divină" a fost determinată de multe împrejurări, întru nimic legate de gradul de autenticitate al conținutului lor. În această chestiune, un rol important l-a jucat răspîndirea lor în centrele principale, necesitățile polemicii cu ereziile etc. Canonizarea evangheliilor Noului testament a avut loc în primul pătrar al secolului al II-lea. Irineu este primul care le menționează nominal, în jurul anului 180. Cam în aceeași perioadă, Tatian, discipol al lui Iustin, a alcă-

tuit, pe baza celor patru evanghelii canonice, o evanghelie sintetizată, denumită „Diatessaron" („În patru părți"). În sfîrșit, în jurul anului 200, așa-numitul Canon Muratori (document creștin, reprezentînd o listă de opere creștine socotite ca „inspirate de dumnezeu") enumeră ca „inspirate de dumnezeu" 22 dintre cele 27 de scrieri ale Noului testament. În privința unora dintre ele, de pildă a Apocalipsului, discuțiile dintre fețele bisericești au continuat foarte mult timp, pînă în secolul al IV-lea.

Stabilirea canonului a fost de mare însemnătate pentru dezvoltarea ulterioară a ideologiei creștine. Prin aceasta s-a încheiat, în linii mari, procesul creării de mituri în privința omului-dumnezeu și, în același timp, aparatul bisericesc în curs de formare a căpătat o armă pentru combaterea ereziilor.

Clericii consideră evangheliile drept cea mai importantă parte a Noului testament, deoarece ele nu se rezumă să istorisească viața legendarului întemeietor al creștinismului, dar și citează numeroase cugetări atribuite lui, „cuvintele domnului însuși". Aceste pilde și parabole ne oferă cel mai bogat material pentru ilustrarea concepțiilor social-politice ale ideologilor creștini din a doua jumătate a secolului al II-lea. După cum era de așteptat, aceste concepții poartă pecetea compromisului. Deși textul evangheliilor cuprinde numeroase contradicții, se poate stabili suficient de clar cum a evoluat în acest timp creștinismul în privința atitudinii față de sclavie și față de autoritățile laice.

În prima problemă, cel mai bogat material ne furnizează parabolele. În ele, stăpînii, de obicei foarte bogați, ne sînt înfățișați ca oameni care au o purtare dreaptă față de sclavi. Aceștia din urmă sînt adesea prezentați ca leneși și ca slugi neconștiincioase. În parabole este socotit sclav ideal acela care nu-și cruță forțele pentru binele stăpînului său. În timp ce în epistole li se mai recomandă totuși stăpînilor să fie blînzi cu sclavii, în evanghelii asemenea îndemnuri lipsesc cu desăvîrșire.

Nu vom găsi în evanghelii nici declarații îndreptate împotriva autorităților romane. Vina pentru răstignirea lui Iisus este atribuită exclusiv evreilor, iar guvernatorului Pilat îi rămîne rolul de observator pasiv. Trebuie să menționăm de asemenea că, într-o evanghelie mai tîrzie (cea a lui Luca), Pilat e înfățișat mai blînd decît în primele două evanghelii. Îndem-

nul de a oferi obrazul stîng „cui te lovește peste obrazul drept" (Matei, V, 39) corespundea cum nu se poate mai bine cerințelor autorităților imperiale față de supuși. În evanghelii, propovăduirea viitoarei împărății cerești își pierde definitiv orientarea antiromană dinainte.

În evanghelii și-a găsit desăvîrșirea mitul omului-dumnezeu, fiului lui dumnezeu care a îndurat chinuri și a fost ucis pentru a ispăși păcatele neamului omenesc. Amănuntele pseudoconcrete ale biografiei lui Iisus nu amintesc evenimente reale, ci au fost create mai ales pe baza profețiilor despre mesia cuprinse în Vechiul testament. Nu degeaba aproape după fiecare dintre aceste amănunte urmează fraza-șablon: „Ca să se împlinească ceea ce s-a zis de domnul prin proroci" (Evanghelia lui Matei I, 22; II, 5, 15, 17; III, 3, 6; IV, 6 etc.). Genealogia lui Iisus, numele lui, locul nașterii, fuga în Egipt, povestea lui Ioan Botezătorul, toate aceste momente precum și multe altele au fost introduse în istorisire pentru a dovedi că eroul poveștii evanghelice era mesia cel anunțat de mult. Cu toate acestea, în evangheliile canonice, scrise în secolul al II-lea, pe lîngă elementele luate de la profeții evrei din Vechiul testament se întîlnesc și elemente din lumea greco-romană. Acest amestec bizar de diferite izvoare ale mitului evanghelic nu se vădește nicăieri atît de limpede ca în genealogia lui Iisus. Potrivit Vechiului testament, mesia trebuia să fie neapărat un urmaș în linie dreaptă al regelui David. În evangheliile lui Matei și Luca se dă într-adevăr genealogia de la David pînă la Iosif, soțul Maicii Domnului. Dar, potrivit acelorași evanghelii, Iisus n-a fost fiul lui Iosif. Pe de altă parte, mozaismului îi era străină ideea vreunei legături între dumnezeu și o muritoare. Ideea zămislirii fizice a cuiva din dumnezeu cu ajutorul unei femei părea profanatoare pentru orice evreu drept-credincios. În schimb această idee era caracteristică mitologiei grecești.

Premisele apariției bisericii

Potrivit teologilor, biserica a existat ca „trup al lui Hristos" de la facerea lumii, iar din punct de vedere istoric ea s-a născut, după părerea lor, din cercul apostolilor și ai primilor credincioși din Ierusalim. Din afirmația că biserica a existat dintotdeauna se trage concluzia că dogmele creștine

sînt invariabile, iar „locţiitorii lui Hristos" pe pămînt — infailibili.

În realitate, biserica a apărut mult mai tîrziu decît creştinismul. În cursul primului secol de existenţă, comunităţile creştine n-au avut un aparat special de conducere. În toate epistolele Noului testament (cu excepţia celor pastorale) nu se vorbeşte de episcopi decît într-un singur loc (Epistola către filipeni, I, 1), această menţiune fiind considerată îndeobşte drept o interpolare ulterioară.

Apariţia bisericii constituie o etapă importantă în evoluţia creştinismului primitiv. Atîta timp cît comunităţile credincioşilor au trăit izolate, cît lupta dintre secte s-a desfăşurat liber înăuntrul fiecărei comunităţi şi nu se elaborase dogmatica creştină, fixată în scrieri proclamate drept „inspirate de dumnezeu", nu s-a simţit nevoia unui organ centralizat, învestit cu autoritate, care să poată decreta principiile religiei şi să-i îndepărteze pe eretici din „turma lui dumnezeu". Procesul de formare a bisericii a mers paralel cu alcătuirea unui codice de scrieri sfinte şi cu canonizarea dogmei.

Începuturile instituţiei episcopatului

Pe plan social, procesul constituirii şi consolidării treptate a aparatului bisericesc a fost determinat de importantele schimbări care s-au produs în compoziţia comunităţilor creştine din acea vreme. Iniţial, ele erau alcătuite aproape exclusiv din oameni săraci. Pe măsură însă ce numărul comunităţilor creşte, în ele încep să joace un rol tot mai mare păturile avute ale populaţiei. Încetul cu încetul, comunităţile creştine adună oarecare avere. Pentru administrarea acestei averi, credincioşii aleg episcopi dintre creştinii cei mai înstăriţi.

Este interesant de urmărit cum s-a schimbat atitudinea faţă de episcopi. În „Didahii" (XV, 1) se arată că episcopii, de altfel încă aleşi şi nu învestiţi, trebuie „veneraţi alături de proroci şi de învăţători". Totuşi, autorul acestei scrieri nu resimte faţă de episcopi un respect deosebit şi îi pune în gardă să nu cadă în păcatul cupidităţii. Aceeaşi idee revine mereu şi în epistolele pastorale. Episcopilor şi diaconilor li se prescrie să nu fie iubitori de argint şi agonisitori de cîştig ruşinos (Epistola I către Timotei, III, 3 şi 8; Epistola către Tit, I, 7). Ca principală condiţie li se cere episcopilor „să nu se certe pentru cuvinte, ceea ce la nimic nu foloseşte fără numai

la surparea ascultătorilor" (Epistola a II-a către Timotei, II, 14 și 23; Epistola I către Timotei, I, 4; IV, 2; VI, 4). Dar în epistolele lui Ignațiu se pretinde ca nimeni să nu facă nici un pas fără consimțămîntul episcopului (Epistola către magneziți, 7) și se spune că oamenii care nu ascultă de episcop nu sînt demni de a fi membri ai comunității creștine (Epistola către traliți, 3 și 7).

Așadar, încă din a doua jumătate a secolului al II-lea, puterea efectivă în comunități trece în mîinile episcopilor, reprezentanții intereselor creștinilor bogați. Ei nu se ocupă numai de administrarea bunurilor, ci conduc toate treburile comunității. Principala lor îndeletnicire este lupta împotriva ereziilor.

Întreaga evoluție ulterioară a creștinismului este însoțită și, în mare măsură, determinată de dezvoltarea ierarhiei bisericești. În secolul al III-lea apar horepiscopii (episcopi regionali), care mai tîrziu încep să fie denumiți arhiepiscopi. Episcopii marilor orașe purtau denumirea de mitropoliți. Toți acești arhiepiscopi, mitropoliți, episcopi, protopresbiteri, diaconi și ceilalți titulari de funcții bisericești alcătuiau o puternică corporație de clerici centralizată, care se ridica tot mai categoric împotriva tendințelor democratice din cadrul creștinismului primitiv și năzuia fățiș spre o conciliere cu puterea imperială romană.

Primele erezii

În procesul de formare a aparatului bisericesc și de stabilire a canonului, conducătorii comunităților creștine renunțau tot mai hotărît la orientarea social-politică a creștinismului primitiv. Aceasta a provocat protestul unei părți însemnate a creștinilor, protest care și-a găsit expresia sub forma diferitelor erezii. Primele erezii creștine n-au putut să apară, bineînțeles, înainte de jumătatea secolului al II-lea, deoarece pînă atunci n-au existat nici biserică, nici dogme recunoscute. Ereziile din secolul al II-lea și parțial cele din secolul al III-lea se deosebesc de numeroasele doctrine eretice de mai tîrziu prin faptul că se pronunțau împotriva tezelor în curs de stabilire ale dogmaticii creștine, iar nu a tezelor definitiv stabilite.

Cu toate că între diferitele erezii din perioada timpurie existau deosebiri esențiale, ele aveau o serie de elemente comune. Toate aceste erezii luptau împotriva instituției episcopatului. Într-o formă sau alta, cele mai multe dintre ele sus-

ţineau ideile creştinismului primitiv. În măsura în care acest lucru poate fi urmărit din puţinele izvoare ce ne-au parvenit, suportul social al mişcărilor eretice de masă erau păturile de jos ale comunităţilor creştine : sclavii, liberţii şi sărăcimea liberă. Primele erezii se împart de obicei în trei grupe mari : montanismul, iudeo-creştinismul şi gnosticismul ; ultimele două se împart, la rîndul lor, într-o mulţime de subgrupe.

Montanismul a luat naştere în Asia Mică, unde s-a şi răspîndit cel mai mult. Adepţi ai acestei erezii existau însă şi în Africa, la Roma, în Galia şi în Balcani. Printre alţii a trecut la montanism şi Tertulian, cel mai cunoscut scriitor creştin din partea apuseană a imperiului (sfîrşitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea). Montanus, întemeietorul acestei erezii, şi-a formulat doctrina în anul 157. Conţinutul ereziei este expus destul de precis de către Ieronim (I, 188) : „La noi — scrie el — primul loc îl ocupă episcopii ; la ei episcopii sînt pe locul al treilea, primul loc fiind deţinut de patriarhii oraşului Pepuză din Frigia [1], iar al doilea — de aşa-numiţii părtaşi". Montaniştii îşi îndemnau adepţii să postească mai des, să renunţe la viaţa conjugală, să abandoneze întreaga avere şi să plece la Pepuza pentru a grăbi în felul acesta venirea împărăţiei cereşti. Ei au păstrat de asemenea vechea datină creştină a meselor în comun. Un mare rol în mişcarea montaniştilor îl aveau proorocii, printre care erau şi femei. Pe vremea aceea, biserica nu mai admitea ca femeile să facă parte din cler, iar dreptul de prorocire îl rezerva exclusiv clerului. Ascetismul, negarea instituţiei episcopatului şi aşteptarea înfrigurată a celei de-a doua veniri a lui Hristos ne arată că montanismul se sprijinea înainte de toate pe „săraci, orfani şi văduve". *(Eusebiu,* Istoria bisericească, V, 18). Cu toate represiunile necruţătoare din partea împăraţilor creştini, erezia montaniştilor a dăinuit pînă în secolul al VIII-lea.

Printre *ereziile iudeo-creştine* se numără acelea ale *ebioniţilor, nazareilor* şi *elxaiţilor.* Adepţii acestor erezii se străduiau să găsească, pe o cale sau alta, un compromis între mozaism şi creştinism. Respectînd toate prescripţiile rituale ale mozaismului, inclusiv sărbătorirea sîmbetei şi nu a duminicii, ebioniţii — principala sectă iudeo-creştină — îl considerau pe Iisus drept „un om sărac şi obişnuit, care este recunoscut fără prihană numai din cauza desăvîrşirii firii sale şi care s-a

[1] Regiune din Asia Mică. — *Nota red.*

născut din unirea unui bărbat cu Maria" *(Eusebiu,* op. cit., III, 27). Ebioniții (în ebraica veche : „săracii") nu găseau, desigur, sprijin decît printre creștinii de origine evreiască. Pe măsură ce creștinismul rupea legăturile cu mozaismul și își adresa predicile mai ales „păgînilor", influența ebioniților descreștea tot mai mult. Celelalte secte iudeo-creștine aveau cam aceleași concepții ca și ebioniții.

Denumirea de *gnosticism* o purta nu numai o doctrină mistică creștină, dar și doctrina păgînă despre căile misterioase ale cunoașterii („gnosis" în limba greacă înseamnă „cunoaștere") esenței lui dumnezeu. Pornind de la teza că dumnezeu, care este în toate privințele desăvîrșit, nu poate avea nici un fel de contact direct cu lumea materială păcătoasă, creată din voința sa, gnosticii au născocit un număr imens de tot felul de ființe cerești intermediare, eonii. Potrivit spuselor lui Irineu („Combaterea ereziilor", I, 11), gnosticul Valentin afirma că din prima pereche de eoni — Nespusul și Tăcerea — a luat ființă perechea următoare : Părintele și Adevărul. Acești eoni au creat o pereche nouă, Cuvîntul și Viața, care, la rîndul lor, au dat naștere Omului și Bisericii. Un asemenea eon era și Hristos. Gnosticii negau deci, de fapt, esența omenească a lui Iisus și se pronunțau împotriva mitului evanghelic despre omul-dumnezeu. Doctrina gnosticilor, îndreptată destul de evident împotriva rădăcinilor iudaice ale creștinismului, amenința să provoace o sciziune într-un moment cînd biserica, în curs de constituire, urmărea să ajungă la un compromis între principalele curente din creștinism.

Criticile aduse de gnostici mitului evanghelic al omului-dumnezeu subminau cea mai eficace armă a propagandei creștine în mase, care erau total indiferente față de speculațiile filozofice ale gnosticilor. Iată motivul pentru care biserica, după ce împrumutase destul de multe de la gnostici, s-a văzut totuși nevoită în cele din urmă să condamne această doctrină ca eretică.

Examinarea principalelor curente eretice din secolul al II-lea ne arată că creștinismul primitiv nu a luat naștere din comunitatea apostolilor, după cum afirmă tradiția bisericească, ci s-a format în cadrul unei lupte înverșunate pentru existență care se dădea între numeroase secte. În general, ereziile din secolul al II-lea nu combăteau, ci apărau credințele predece-

sorilor lor — vechile comunități creștine din vremea Apocalipsului lui Ioan. La aceste credințe renunțase biserica recent născută, care năzuia spre o conciliere cu puterea imperială.

Imperiul roman în secolul al III-lea

Sub dinastia Antoninilor (secolul al II-lea), statul roman a trecut printr-o perioadă de relativă prosperitate. Dușmani externi primejdioși nu existau, iar în interiorul țării se ajunsese la o înțelegere între împărați și senat, reprezentantul intereselor păturilor de sus în imperiul sclavagist. Situația s-a schimbat radical cînd în locul Antoninilor s-a urcat pe tron dinastia Severilor (193—235), care se sprijinea mai ales pe armată. Din cei opt împărați ai acestei dinastii, numai unul a murit de moarte bună. În următoarea jumătate de secol, Imperiul roman a fost zguduit de o profundă criză, ajungînd în pragul destrămării definitive. În acest interval s-au succedat circa 30 de împărați oficial recunoscuți, fără a mai vorbi de nenumărații uzurpatori. În anul 260 trupele perșilor au cucerit cele mai bogate provincii răsăritene; pentru prima oară în istorie, un împărat roman, Valerian, a căzut prizonier. Aproape concomitent, francii au invadat Galia, iar goții au străbătut distanța de la Dunăre pînă la Atena. Pe teritoriul imperiului au luat ființă o serie de state independente. Totodată, în Italia și în Sicilia au avut loc mari răscoale populare.

Numai printr-o încordare extremă a tuturor forțelor, proprietarii de sclavi au izbutit, sub Dioclețian (284—305), să refacă în oarecare măsură și pentru scurt timp imperiul. Sprijinindu-se pe marii latifundiari, acest împărat a respins oștile dușmane, a înăbușit mișcările populare de eliberare și a unit toate teritoriile Imperiului roman. Politica sa s-a rezumat, bineînțeles, la o restabilire cît mai completă a tuturor vechilor rînduieli romane, printre care și a religiei romane. Acest fapt a determinat atitudinea dușmănoasă a aparatului de stat față de creștinism. Cu Dioclețian începe ultima perioadă de existență a imperiului, caracterizată printr-o centralizare extremă a puterii.

Numărul creștinilor în secolul al III-lea

În aceste condiții, cînd temeliile multiseculare se năruiau și se părea că Roma milenară își trăiește ultimele zile, s-a creat o situație excepțional de favorabilă pentru succesul propagandei creștine. Toate nenorocirile care se

abătuseră asupra populației imperiului erau explicate de către reprezentanții noii religii ca semne prevestitoare ale judecății de apoi și ale celei de-a doua veniri a lui Iisus Hristos, atît de mult așteptată. În afară de aceasta, mulți reprezentanți ai cercurilor avute, oameni educați în spiritul culturii antice, vedeau în creștinism și în biserică singurul reazem al ordinii și un refugiu în mijlocul atmosferei de anarhie și de haos. În timpul crizei din secolul al III-lea, biserica creștină s-a transformat într-o forță de care cercurile guvernante ale imperiului au început să țină serios seama.

Dar chiar și pe la jumătatea secolului al III-lea numărul creștinilor era mult mai mic decît al adepților celorlalte religii. Ne putem face întrucîtva o idee despre numărul de membri pe care-l avea în anul 251, adică în toiul crizei, comunitatea romană (probabil cea mai puternică) după o relatare a lui Eusebiu (op. cit., VI, 43). Acesta afirma că pe vremea aceea existau la Roma 46 de prezbiteri, 7 diaconi, 7 subdiaconi, 42 de slujitori, 52 de exorciști, lectori și ușieri, peste 1.500 de văduve și de neputincioși. Pe baza acestor date se presupune că în capitala imperiului — oraș cu o populație de aproape 1.500.000 de oameni — trăiau între 30.000 și 50.000 de creștini. În aceeași perioadă, în mari centre ale creștinismului, ca Alexandria și Cartagina, existau 6 și, respectiv, 8 prezbiteri.

A. Harnack, unul dintre teologii protestanți de vază care s-a ocupat în mod special de această problemă, socotește că în anul 325, adică după ce fusese recunoscut de Constantin, creștinismul era predominant numai în Asia Mică, Armenia și Tracia și se bucura de popularitate în Siria, Egipt, Africa de nord-vest și în alte cîteva regiuni de pe litoralul Mării Mediterane. El menționează că pe vremea aceea creștinismul era slab răspîndit în regiunile centrale ale Peninsulei balcanice și ale celei iberice, în Italia și în Sicilia. În ceea ce privește celelalte provincii, nu s-a putut stabili, în general, existența unor comunități creștine. Așadar, chiar și la începutul secolului al IV-lea, numărul creștinilor nu depășea 10—15% din populația imperiului. Principala superioritate a bisericii creștine asupra celorlalte religii nu consta în numărul adepților, ci în organizarea și în centralizarea ei, datorită cărora comunitățile creștine reprezentau o reală forță politică.

Comunitatea creştină din Roma

După cum se ştie, „temeiul" ideologic al pretenţiilor Vaticanului la dominaţie asupra lumii creştine îl constituie afirmaţia că papii de la Roma ar fi urmaşii direcţi ai lui Petru, principalul apostol. Pentru confirmarea acestor pretenţii, la Roma, sub catedrala Petru şi Pavel, s-au efectuat nu de mult săpături care au durat un deceniu, pînă după 1950. Cu toată zarva făcută de presa catolică despre găsirea... moaştelor apostolului Petru, în realitate cea mai veche descoperire făcută în criptele de sub catedrală este un mic altar creştin, datînd aproximativ din anul 140. De asemenea s-au descoperit cîteva morminte creştine de la sfîrşitul secolului al II-lea şi în special din secolul al III-lea, dintre care unul destul de bogat. Aceste date confirmă teza, acceptată de ştiinţă, potrivit căreia lista episcopilor romani transmisă de Irineu nu este demnă de încredere decît începînd de la jumătatea secolului al II-lea.

Abia de pe vremea lui Irineu au început episcopii de la Roma să pretindă a ocupa un loc deosebit în biserica creştină. Timp îndelungat pretenţiile lor au întîmpinat însă o puternică rezistenţă din partea celorlalţi episcopi. Cînd în anul 178 episcopul Elefterie din Roma a luat atitudine împotriva montaniştilor, comunităţile din Galia l-au silit să accepte o conciliere. Tertulian l-a întrebat ironic pe episcopul din Roma dacă nu cumva se consideră „pontifex maximus [1] şi dacă, în calitate de episcop al episcopilor, nu are de gînd să le dea ordine acestora din urmă". Numai graţie sprijinului acordat de împăraţi, episcopii din Roma şi-au putut atinge treptat scopul. Cînd, sub împăratul Aurelian (270—275), s-a produs în Antiohia o sciziune printre creştini, împăratul a dispus să se predea lăcaşul bisericesc „acelora cu care episcopii din Italia şi de la Roma întreţin corespondenţă în materie de doctrină religioasă" *(Eusebiu*, op. cit., VII, 30). Aşa arăta în practică, cu mult înainte de Constantin, „antagonismul" dintre biserică şi imperiu.

Prigoanele din secolul al III-lea

În primele secole ale existenţei sale, creştinismul nu a fost nici pe departe o religie tot timpul prigonită. În imperiu domnea toleranţa religioasă, iar prigoanele nu aveau niciodată un caracter religios, ci numai unul politic, şi erau

[1] Preot suprem în vechea religie romană. — *Nota trad.*

de scurtă durată. Se poate afirma cu certitudine că prigoane de mari proporții care s-au extins în întregul imperiu au existat numai pe la jumătatea secolului al III-lea (în anul 250 și între anii 257 și 260), precum și pe vremea lui Dioclețian. Astfel, cu ocazia primei prigoane menționate mai sus, s-a cerut tuturor locuitorilor imperiului să aducă jertfe în cinstea zeilor romani. Autoritățile romane considerau că refuzul de a aduce jertfele era echivalent cu o atitudine politică ostilă. Cei care se eschivau erau amenințați cu confiscarea averii și cu întemnițarea. În general, creștinii bogați au executat ordinele autorităților. Reprezentanții clerului creștin — ca, de pildă, Ciprian, episcopul Cartaginei — au fugit pentru a-și salva viața. Numai o mică parte dintre cei mai dîrji creștini au preferat să se expună represiunilor decît să renunțe la credința lor. După sfîrșitul prigoanei, creștinii care aduseseră jertfe, denumiți „lapși" (cei decăzuți), au căutat să se înapoieze în comunitățile lor. Clerul a avut față de ei o atitudine conciliantă, ceea ce a dat naștere unei noi erezii, novatismul, care în multe privințe a reprezentat o continuare a montanismului.

Ultima prigoană împotriva creștinilor — cea de pe timpul lui Dioclețian — a fost deosebit de crudă și de sistematică. În perioada aceea, mulți creștini au fost executați, bisericile închise, cărțile „sfinte" distruse etc. Dar și atunci aparatul de stat persecuta biserica nu din considerente religioase, ci din considerente politice, legate de politica de restaurație dusă de autoritățile imperiale după criza de la jumătatea secolului al III-lea. Cu toate acestea, Dioclețian nu a izbutit să distrugă creștinismul. După abdicarea sa, prigoana a încetat și comunitățile creștine au revenit la o situație semilegală.

Transformarea creștinismului în religie dominantă

În lupta pentru tronul imperial desfășurată după abdicarea lui Dioclețian, unul dintre pretendenți — Constantin — a hotărît să încerce a folosi creștinismul împotriva rivalului său și, în anul 313, a recunoscut la Milano egalitatea religiei creștine cu toate celelalte religii ale Imperiului roman. Sub conducerea aceluiași împărat Constantin, încă „păgîn", a fost convocat în anul 325 sinodul

de la Niceea, la care s-a încheiat o alianță oficială între puterea imperială și biserică; de atunci aceasta din urmă a sprijinit cu întreaga sa autoritate imperiul sclavagist pe cale de prăbușire. Datorită organizării lor, clericii și-au cucerit repede o situație dominantă la curtea imperială și, curînd, au început să persecute celelalte religii, folosind în acest scop întreaga putere a aparatului de stat al imperiului. Astfel, creștinismul s-a transformat dintr-o religie prigonită într-una dominantă, consfințind toate rînduielile sociale care stîrniseră revolta și ura primilor creștini.

ORTODOXISMUL

ORIGINEA ORTODOXISMULUI, ESENȚA DOCTRINEI ȘI BISERICILE ORTODOXE CONTEMPORANE

Originea ortodoxismului

Ortodoxismul este ramura răsăriteană, sau bizantină, a creștinismului, unul dintre cele trei principale curente ale lui (catolicismul, protestantismul, ortodoxismul). Numărul adepților ortodoxismului în întreaga lume, după datele mult exagerate ale statisticii bisericești, este de 120.000.000.

Ortodoxismul a apărut pe teritoriul Bizanțului după împărțirea Imperiului roman în Imperiul de apus și Imperiul de răsărit și există ca biserică independentă de cînd biserica creștină s-a scindat (1054) în cea catolică, apuseană, și cea ortodoxă, răsăriteană. Atît înainte cît și după separare, fiecare dintre cele două biserici — răsăriteană și apuseană — se considera singura adevărată; pe de o parte își zicea ortodoxă, drept-credincioasă, iar pe de altă parte catolică, adică mondială, universală, ecumenică. Cu trecerea timpului, denumirea de catolică s-a dat bisericii apusene și ea a început să se numească romano-catolică sau numai catolică, iar adepții bisericii răsăritene și-au luat denumirea de ortodocși, pentru a sublinia atitudinea lor negativă față de inovațiile de ordin dogmatic și de ordin ritual din biserica apuseană. Biserica răsăriteană a început să se numească greco-orientală sau ortodoxă.

Deosebirea dintre ortodoxism și catolicism

Ramura răsăriteană a creștinismului (ortodoxismul) s-a format în condițiile istorice specifice părții răsăritene a Imperiului roman. Particularitățile caracteristice Imperiului bizantin, ca procesul lent de feudalizare, puterea despotică a împăratului, existența unui aparat central de stat puternic și trainic, și-au pus amprenta și pe conținutul dogmelor, și pe caracterul activității și pe formele de organizare bisericească ale creștinismului ortodox.

Dată fiind marea putere de care se bucura împăratul în Bizanț, biserica ortodoxă a jucat în stat un rol auxiliar, subordonat. Șeful bisericii, patriarhul din Constantinopol, căruia i s-a atribuit titlul de ecumenic, nu a dobîndit o influență asemănătoare cu aceea a papii de la Roma nici față de biserica proprie și nici în raporturile sale cu bisericile și statele apărute în Răsărit după destrămarea Imperiului bizantin. În aceste state s-au constituit biserici de sine stătătoare. De aceea bisericile ortodoxe nu au nici astăzi un centru mondial unic (așa cum îl are biserica catolică: papa și Vaticanul). Deși poartă titlul de ecumenic, patriarhul din Constantinopol nu dispune de nici o autoritate administrativ-bisericească asupra celorlalte biserici ortodoxe și este, în virtutea tradițiilor bisericești, numai primul între egali.

Controlul sever exercitat de statul monarhic a silit clerul ortodox să renunțe cu supunere la introducerea oricăror elemente noi în dogme și ritual. De aceea trăsăturile caracteristice ale ortodoxismului sînt conservatorismul și misticismul în doctrină, în ritual, în activitatea diverselor fețe „sfinte" ortodoxe etc.

Esența doctrinei ortodoxe este expusă în „crezul" adoptat la sinodul de la Niceea (325) și la sinodul de la Constantinopol (381) și completat cu hotărîri ale sinoadelor care au avut loc ulterior, sfîrșind cu cel de-al șaptelea sinod ecumenic, de la Niceea (787). După separarea formală a celor două biserici, în anul 1054, bazele ortodoxismului au fost expuse în multe rînduri în așa-numitele cărți simbolice, din care face parte și cunoscutul „Mare catehism creștinesc" al bisericii ortodoxe.

Izvoarele dogmelor ortodoxe sînt sfînta scriptură (cărțile din Vechiul și Noul testament) și sfînta tradiție (simbolurile credinței, hotărîrile sinoadelor ecumenice și ale sinoadelor

locale, scrierile lui Atanasie cel Mare și Vasile cel Mare, ale lui Ioan Gură de Aur, Grigore Teologul și alții).

La baza doctrinei ortodoxe se află reprezentarea lui dumnezeu, care nu poate fi cunoscut cu ajutorul rațiunii, în esență unic, dar apărînd sub trei chipuri : dumnezeu-tatăl (creatorul tuturor celor văzute și nevăzute), dumnezeu-fiul (Iisus Hristos) și dumnezeu-sfîntul duh, care purcede numai de la dumnezeu-tatăl.

Locul central în credința ortodoxă îl ocupă dogma că toți oamenii sînt păcătoși și trebuie să se mîntuiască prin îndeplinirea ritualurilor și prin respectarea anumitor norme de comportare. Clericii ortodocși susțin că pricina relelor care domnesc pe pămînt este aceea că omul se bucură de libertatea voinței și că drept-credinciosul nu poate dobîndi împărăția cerurilor decît dacă este smerit și dacă se roagă cu lacrimi în ochi pentru ca domnul cel milostiv să-i primească ruga, jertfirea de sine și toate celelalte fapte bune și să-i acorde iertarea păcatelor. Idealul celor care propovăduiesc ortodoxismul este omul pătruns de misticism, care-și petrece vremea în rugăciuni, monahul-ascet, care se supune la chinuri trupești. Propovăduirea ascetismului creștin, a desprinderii de lumea pămîntească este una dintre trăsăturile cele mai caracteristice ale ortodoxismului.

Ortodoxismul are un cult elaborat în toate amănuntele și un ritual fastuos, menit să exercite o înrîurire emoțională asupra credincioșilor.

Clerul este declarat mijlocitor între dumnezeu și credincioși și purtător al harului divin, care i-a fost dat pentru mîntuirea credincioșilor prin săvîrșirea așa-numitelor taine. Biserica ortodoxă recunoaște șapte taine : taina botezului, taina ungerii cu mir, taina spovedaniei, taina împărtășaniei, taina cununiei, taina hirotonisirii și taina sfîntului maslu.

Tainele sînt însoțite de rituri care prezintă unele deosebiri la ortodocși și la catolici. Botezul, de pildă, se face la ortodocși prin cufundare în apă, iar la catolici prin stropire ; la ortodocși ungerea cu mir se săvîrșește la noii-născuți imediat după botez, iar la catolici după ce copilul atinge vîrsta de 7—8 ani (ritul confirmării) ; ortodocșii se împărtășesc cu pîine și vin, pe cînd la catolici împărtășania cu pîine și vin este rezervată exclusiv clerului, iar credincioșii de rînd se împărtășesc numai cu pîine. Există și alte deosebiri rituale.

În ciuda unor deosebiri de conținut al dogmelor, al riturilor și al formelor de organizare bisericească, esența socială a ortodoxismului și a catolicismului este aceeași. Ambele au slujit și slujesc claselor dominante, sprijină și consolidează orînduirea socială și politică bazată pe exploatare și asuprire, făcînd uz de întreaga lor influență pentru a ține în supunere masele muncitoare, făgăduindu-le răsplată pe „lumea cealaltă".

Constituirea bisericilor ortodoxe independente

În secolul al V-lea, Imperiul bizantin a fost împărțit din punct de vedere bisericesc în patru districte, care au căpătat denumirea de patriarhii : Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Pe baza acestor patriarhii s-au constituit mai tîrziu biserici ortodoxe de sine stătătoare (autocefale), care există și astăzi. În cursul dezvoltării istorice, pe teritoriul fostului Bizanț și al statelor învecinate s-au format și alte biserici ortodoxe independente.

În prezent există 14 biserici ortodoxe autocefale : biserica din Constantinopol (Turcia), în frunte cu un patriarh, care poartă, după cum s-a amintit mai sus, titlul de ecumenic ; biserica din Alexandria (Egipt), care își extinde influența asupra întregii Africi ; biserica din Antiohia (Siria și Liban) ; biserica din Ierusalim, care își are sediul în partea arabă a Ierusalimului ; biserica din Cipru (există din secolul al V-lea) ; biserica gruzină (de la începutul secolului al XIX-lea face parte, cu drepturi de exarhat, din biserica rusă), care în prezent este o biserică independentă ; biserica sîrbă (Iugoslavia) ; biserica română ; biserica elină (greacă) ; biserica bulgară (există din secolul al X-lea). După terminarea celui de-al doilea război mondial s-au constituit biserici ortodoxe de sine stătătoare în Albania, Polonia, Cehoslovacia. În sfîrșit, cea mai mare și una dintre cele mai vechi este biserica ortodoxă rusă (există din secolul al XI-lea).

În S.U.A. există o biserică ortodoxă rusă, care s-a proclamat autocefală, avînd ca mitropolit pe Leontie, și care numără peste 2.000.000 de credincioși ; tot acolo există și un așa-numit sinod arhieresc din străinătate, care grupează cele mai reacționare elemente ale emigrației ruse din diverse țări

ale Americii, Europei și Australiei și care refuză în mod categoric să întrețină vreo legătură cu biserica ortodoxă rusă de care s-a separat.

Cea mai mare din toate bisericile autocefale ortodoxe este biserica ortodoxă rusă. De aceea, atunci cînd este vorba de ortodoxismul contemporan, se are în vedere în primul rînd biserica ortodoxă rusă.

Prin orientarea sa politică, ortodoxismul contemporan nu este unitar. Bisericile ortodoxe din Uniunea Sovietică și din țările de democrație populară, care reunesc majoritatea populației ortodoxe din lume, sprijină politica internă și externă a statelor lor și participă la mișcarea internațională a partizanilor păcii. Poziția politică a celorlalte biserici ortodoxe este foarte diferită, fiind determinată de politica statelor pe teritoriul cărora se află.

BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ
(Scurt istoric)

Religia slavilor înainte de adoptarea creștinismului

Înainte de adoptarea creștinismului, slavii din răsărit erau păgîni. Cele mai vechi culte păgîne ale slavilor constau în divinizarea forțelor naturii : apa, focul, pămîntul, plantele, animalele. Principalele zeități ale slavilor erau : Dajd-bog, zeul soarelui ; Veles, zeul vitelor ; Stribog, zeul vîntului ; Svarog, zeul focului ; Perun, zeul furtunii. În afară de aceștia mai erau adorate numeroase alte zeități. Astfel, slavii credeau că în păduri trăiesc leșii (păduroii), considerați ca patroni ai vînătorii. Cînd plecau la vînătoare, oamenii aduceau jertfă păduroiului un codru de pîine, pe care-l puneau pe o buturugă. Pescarii aduceau jertfe zeului apei, adică zeului care, după credința lor, trăia în rîu. Potrivit credinței slavilor, gospodăria era sub oblăduirea unui zeu special, domovoi. Fiecare familie își avea domovoiul său ; cînd se mutau în altă casă, slavii săvîrșeau anumite rituri prin care credeau că pot determina domovoiul să se mute și el în noua locuință. Aceste credințe oglindeau relațiile sociale nedezvoltate din comuna primitivă.

Pătrunderea creștinismului în statul rus al Kievului și creștinarea Rusiei

În secolul al X-lea, orînduirea gentilică a slavilor răsăriteni, și în special a acelora care întreținеau legături permanente cu țările vecine mai dezvoltate — Imperiul bizantin și țările din Apusul Europei —, a intrat într-un stadiu de descompunere. Au început să apară comunități politice și comerciale, care în cursul secolelor IX—X s-au unit într-un stat mare — statul rus al Kievului. Orînduirii sociale fără clase i-a luat locul aici orînduirea socială bazată pe existența claselor, a cărei formare a fost accelerată de influența feudalismului bizantin și a celui apusean.

Clasa dominantă apărută în Rusia avea nevoie de o religie care să consfințească noua orînduire bazată pe exploatare și să îndemne poporul la răbdare și la supunere. Vechile credințe păgîne ale slavilor, care luaseră naștere în condițiile orînduirii gentilice, fără clase, nu puteau servi acestor scopuri.

Creștinismul n-a fost singura religie a societății împărțite în clase pe care au cunoscut-o slavii răsăriteni. Kievul întreținea legături economice și politice cu regiunea Volgii. Din statul bulgar de pe Volga veneau în statul rus al Kievului misionari musulmani, iar din statul hazarilor — predicatori ai mozaismului. Totuși, din toate aceste influențe care s-au încrucișat în Rusia, cea mai puternică a fost influența bizantină. Drujinicii kieveni transportau la Constantinopol piei, miere, ceară, căpătînd în schimb obiecte lucrate de meșteșugarii bizantini, obiecte de lux etc. Mulți dintre ei rămîneau în slujba împăratului Bizanțului și se întorceau apoi creștinați acasă. Între cnejii kieveni și Bizanț s-au încheiat numeroase tratate de alianță și de pace. De aceea Rusia a preferat uniunea cu Bizanțul în problemele religioase. Vîrfurile conducătoare ale statului rus al Kievului au început să graviteze spre creștinism, pe care îl cunoșteau mai îndeaproape datorită dezvoltării relațiilor cu Apusul și îndeosebi cu Bizanțul. Creștinismul a început să se răspîndească în Rusia cu mult înainte de creștinarea ei. Chiar dintre demnitarii lui Igor (mort în 945), mulți erau creștini ; la Kiev exista de pe atunci o biserică a sfîntului Ilie (biserica Sobornaia). Prințesa Olga a Kievului (945—957) era ea însăși creștină. Așadar, încă înainte de a fi recunoscut ca religie de stat,

creştinismul avea adepţi în Rusia, mai ales printre vîrfurile societăţii.

În anul 988 creştinismul răsăritean a fost declarat religia oficială a statului rus al Kievului. Una dintre cauzele adoptării de către Rusia kieviană tocmai a creştinismului răsăritean a fost gradul mai mare de toleranţă manifestat de biserica bizantină: spre deosebire de biserica de la Roma, în care oficierea slujbei în limba latină era obligatorie, biserica bizantină a admis liturghia în limba slavonă. De aceea aici nu exista, ca în Occident, o ruptură între limba bisericească şi limba vorbită de popor. Acest fapt înlesnea folosirea bisericii ca instrument de influenţare a maselor. În plus, cneazul Kievului şi cei de la curtea sa au considerat important faptul că în Bizanţ capul bisericii nu se bucura de independenţa papii de la Roma, ci se supunea puterii laice.

Popoarele din cuprinsul statului rus al Kievului n-au primit creştinarea cu prea mult entuziasm, vechea credinţă necedînd imediat locul celei noi. Kievenii au fost botezaţi de preoţi greci, aduşi de Vladimir din Kersones. După cum arată cronicarul, locuitorii au fost mînaţi „la rîu ca o turmă" şi „mulţi s-au botezat nu din convingere, ci de teama stăpînitorului". La fel au fost creştinaţi şi locuitorii Novgorodului. Şi după adoptarea creştinismului mulţi slavi şi-au păstrat vechii idoli şi au continuat să aducă jertfe izvoarelor, să se roage în crîngurile sacre. Tribul slav al veaticilor (de pe Oka şi de pe rîul Moscova) mai era încă păgîn la începutul secolului al XII-lea şi a ucis chiar un misionar creştin, pe călugărul Kukşa. La Novgorod, în jurul anului 1070, un vrăjitor păgîn a ridicat populaţia împotriva episcopului creştin.

Răscoalele şi răzmeriţele care au însoţit răspîndirea creştinismului au constituit un protest stihinic, inconştient al oamenilor muncii împotriva înăspririi exploatării şi jugului social, consfinţite de noua religie. Această religie a fost folosită de cnejii kieveni ca mijloc de înfrînare spirituală a poporului, ca un instrument de seamă în vederea consolidării puterii lor.

Trecerea la creştinism apropia statul rus al Kievului de restul Europei. Vastele legături de rudenie între cnejii kieveni şi cîrmuitorii statelor europene, legături de mare importanţă politică, s-au bazat în bună parte pe trecerea la creştinism. Biserica creştină mărea puterea cneazului din Kiev şi con-

solida legătura dintre diferitele părți ale statului. În Rusia, creștinarea a contribuit la dezvoltarea scrierii, picturii, artei construcțiilor etc.

Nu trebuie să omitem însă aspectele negative ale creștinării. Creștinismul consfințea în numele domnului puterea cnejilor și a claselor conducătoare asupra maselor muncitoare. Preluînd de la Bizanț caracteristicile specifice ramurii răsăritene a creștinismului, adică ortodoxismului — și anume organizarea vieții religioase în jurul bisericii, teoria și practica strînsei uniuni între puterea bisericească și puterea de stat, ascetismul, misticismul, desprinderea de cele lumești în numele mîntuirii sufletului —, și impunînd o concepție religioasă rigidă despre lume, concepție consfințită în numele domnului și care nu putea suferi nici un fel de schimbări, creștinismul încătușa, înfrîna și persecuta încercările oamenilor de a pătrunde în tainele naturii și ale omului, de a cunoaște legile dezvoltării naturii și societății omenești.

Constituirea bisericii ortodoxe ruse, structura administrativă și veniturile ei

Biserica ortodoxă rusă a luat ființă scurt timp după adoptarea creștinismului de către statul rus al Kievului și a căpătat forma definitivă sub Iaroslav cel Înțelept (1019—1054), cînd a fost înființată mitropolia din Kiev, în frunte cu mitropolitul Leontie. Pe timpul lui Iaroslav cel Înțelept a fost pusă temelia catedralei sf. Sofia din Kiev și a fost întemeiată mănăstirea Pecerskaia din Kiev (1051).

Sub raport administrativ, biserica ortodoxă rusă era împărțită în eparhii — districte bisericești în fruntea cărora stăteau episcopi. Primele eparhii ruse au fost cele din Kiev, Novgorod, Cernigov, Rostov, Pereiaslav, Vladimir-Volînski, Belgorod etc. La Kiev se afla centrul administrativ al bisericii și își avea reședința șeful bisericii, mitropolitul. Hotarele eparhiilor coincideau cu hotarele cnezatelor. Cu excepția Novgorodului, unde episcopul (avînd rang de arhiepiscop) era ales de către vece [1], episcopii tuturor eparhiilor erau numiți de mitropolit, cu consimțămîntul cnejilor.

Din primele zile ale existenței sale, biserica rusă a căpătat o bază materială trainică. Pentru întreținerea bisericii, cneazul

[1] Adunarea poporului, dominată de fapt de aristocrația feudală, iar în unele orașe și de vîrfurile negustorimii. — *Nota trad.*

Vladimir al Kievului a instituit „zeciuiala", a zecea parte a veniturilor de pe toate domeniile moștenite ; ulterior, zeciuiala a căpătat caracterul unui bir regulat, încasat de la populație în folosul bisericii. O mare parte a acestui venit revenea episcopilor. Un venit însemnat al bisericii îl constituiau taxele judiciare. În afara zeciuielii și a taxelor judiciare, venitul bisericii mai era alcătuit din colectele făcute cu ocazia inaugurării bisericilor și a numirii preoților, precum și din colecte efectuate în rîndurile populației și din ofrande ale populației, care erau folosite pentru întreținerea mitropoliților, episcopilor și eparhiilor. Pe domeniile lor, episcopii exploatau crunt pe țărani. Ei au dus o luptă îndîrjită și tenace pentru a-și extinde posesiunile și a spori numărul țăranilor de pe pămînturile bisericești și mănăstirești. Mitropoliții, arhiepiscopii și episcopii erau mari feudali, avînd largi drepturi asupra posesiunilor lor.

Clerul inferior primea așa-numita rugă, adică leafă din vistieria cneazului ; în plus el se întreținea din pomenile cnejilor și ale boierilor. Principalul venit al clerului inferior îl constituiau însă sumele plătite de credincioși pentru oficierea de slujbe, precum și birul în natură, stors de la populație.

Biserica s-a transformat repede într-un mare feudal.

Proprietari funciari feudali deosebit de mari erau mănăstirile, printre care se distingeau mănăstirile Troițe-Serghieva, Kirillo-Belozerski și Solovețki. Mănăstirile își extindeau posesiunile prin „danii" ale cnejilor, de la care căpătau uriașe întinderi de pămînt cu păduri, lacuri și rîuri, precum și pămînturi „rînduite", sate întregi cu țăranii care locuiau în ele cu tot.

La început mănăstirile au jucat un important rol de colonizare și de apărare, au fost puncte în care s-a concentrat cultura scrisă ; în mănăstiri se întocmeau cronicile care consemnau cele mai importante evenimente din viața statului. Totodată ele erau însă mari domenii feudale, care exploatau sîngeros pe țărani ; în perioada monarhică ele au semănat ideologia reacționară monarhică-religioasă și au constituit centre de luptă împotriva mișcării revoluționare și de eliberare din cuprinsul țării.

Așadar, de la începutul răspîndirii creștinismului în Rusia, biserica ortodoxă nu numai că a devenit sluga exploatatorilor, dar s-a și transformat ea însăși într-un mare exploatator al oamenilor muncii.

Biserica și fărîmițarea feudală a Rusiei

Din secolul al XII-lea a început declinul statului rus al Kievului. Acesta s-a dezmembrat în mai multe cnezate feudale independente. Fărîmițarea feudală a țării s-a răsfrînt și asupra bisericii. Fiecare cneaz, fiecare boier își avea biserica lui, fiecare cnezat „sfinții" săi protectori și icoanele sale „făcătoare de minuni".

În secolul al XIII-lea, profitînd de luptele dintre cneji și de slăbirea țării, hanii tătari au subjugat Rusia. Cuceritorii mongoli au pustiit țara, au distrus orașele și au impus populației un tribut peste puterile ei. Feudalii, inclusiv proprietarii de pămînt din rîndurile clerului, socoteau că este în avantajul lor să trăiască în pace cu cuceritorii. Preoții ortodocși s-au împăcat repede cu dominația hanilor tătari. În biserici ei făceau rugăciuni pentru aceștia, chemau poporul la supunere față de cuceritori. Pentru serviciul credincios, hanii tătari au acordat bisericilor și mănăstirilor diferite privilegii. Astfel, în 1270, hanul Mengu-Timur a scutit biserica de plata tributului.

Cîrmuitorii de astăzi ai bisericii ortodoxe ruse susțin că niciodată, „nici în perioada cnezatelor, nici la năvălirea tătarilor, nici în vremurile de restriște, biserica nu și-a trădat patria dușmanului și n-a folosit în interesul ei starea de neputință în care se afla aceasta". Faptele istorice dovedesc însă că biserica s-a pus în slujba hanilor tătari, ca și a celorlalți asupritori ai poporului: cnejii, țarii, moșierii și burghezia.

După decăderea Kievului, desăvîrșită de jafurile mongole, capul bisericii — mitropolitul — s-a strămutat la Vladimir pe Kleazma.

Biserica ortodoxă în perioada formării statului centralizat rus

O dată cu ascensiunea Moscovei și a cnezatului moscovit, cînd teritoriile ruse au început să se unească în jurul Moscovei formînd un stat centralizat unitar, capii bisericii ortodoxe își leagă soarta de cea a cnejilor moscoviți și contribuie din toate puterile lor la înălțarea acestora. Mutarea de către cneazul Ivan Kalita (1328—1340)

şi mitropolitul Petru a centrului bisericii de la Vladimir la Moscova a prezentat o mare importanţă atît pentru cnejii moscoviţi, interesaţi în folosirea influenţei economice şi politice a bisericii în politica lor de unificare, cît şi pentru biserica ortodoxă, care avea nevoie de o puternică autoritate de stat, în stare s-o apere de presiunea catolicismului, dornic de a-şi extinde influenţa asupra poporului rus, şi să-i asigure independenţa faţă de Bizanţ.

A fost elaborată teoria că Moscova ar fi „a treia Romă", iar marele cneaz al Moscovei, care se intitulase ţar, — urmaşul împăraţilor romani şi bizantini : „Roma veche" a căzut din cauza „necredinţei", „a doua Romă" — Constantinopolul şi biserica lui — a fost înfrîntă de turci (1453), iar acum s-ar fi ridicat „o nouă Romă", a treia — Moscova —, în frunte cu ţarul şi cu biserica care-l binecuvîntează.

Lupta dusă de biserica rusă pentru independenţă faţă de patriarhul din Constantinopol

În primele secole ale existenţei sale, biserica ortodoxă rusă a depins de patriarhul din Constantinopol, care numea în fruntea bisericii ruse pe oamenii săi, sau confirma pe candidaţii propuşi de cnejii ruşi. Nu numai patriarhul din Constantinopol, dar şi împăraţii Bizanţului, care primeau pentru numirea mitropoliţilor mari daruri, aveau interes ca biserica rusă să fie subordonată celei bizantine.

Cnejii ruşi nu s-au împăcat cu această situaţie şi au luptat pentru independenţa bisericii ortodoxe ruse. Astfel, în 1051, cneazul Iaroslav cel Înţelept l-a numit mitropolit pe preotul rus Ilarion, un om cult şi cu un mare talent oratoric. Patriarhul din Constantinopol nu a confirmat însă această numire şi mitropoliţii au continuat să fie greci. În 1147, Izeaslav, nepotul lui Vladimir Monomahul, a înscăunat pe mitropolitul rus Klim, despre care se spune în cronică „fost-a el om de carte şi filozof fără seamăn pe pămîntul rus". Din cauza luptelor dintre cneji, Klim (Kliment) nu şi-a putut însă păstra mult timp scaunul.

În secolul al XV-lea, cînd, sub presiunea turcilor, Imperiul bizantin s-a văzut ameninţat să-şi piardă independenţa, el a cerut ajutor influentei şi puternicei biserici romano-catolice. În acest scop, patriarhul din Constantinopol a început tratative pentru încheierea unei uniuni bisericeşti, adică pentru unirea bisericii răsăritene şi a celei apusene, urmînd

ca biserica răsăriteană să fie subordonată papii de la Roma, dar să păstreze ritualul care se stabilise în biserica răsăriteană. Atît împăratul Bizanțului cît și papa considerau că principalul era să obțină recunoașterea unirii de către biserica rusă.

La conciliul de la Florența din 1439, capul bisericii ruse, mitropolitul Isidor, adept al unirii, a semnat în numele bisericii ruse actul unirii. Cneazul moscovit și biserica rusă n-au recunoscut însă unirea, iar la întoarcerea sa de la acest conciliu mitropolitul Isidor a fost destituit și arestat.

În 1448 a fost convocat la Moscova un sinod al episcopilor ruși, care a respins unirea de la Florența și a ales un nou mitropolit, căruia i s-a conferit titlul de „mitropolit al Moscovei și al întregii Rusii". De atunci, biserica rusă s-a eliberat de subordonarea față de patriarhul de la Constantinopol, devenind independentă (autocefală).

Înființarea patriarhiei ruse

Constituirea statului centralizat rus a făcut necesară și centralizarea administrației bisericești și a cultelor. Din inițiativa țarului Fedor Ioannovici și cu consimțămîntul patriarhilor răsăriteni, șeful bisericii ortodoxe ruse a căpătat în 1589 titlul de patriarh al Moscovei și al întregii Rusii, ocupînd locul al cincilea după patriarhii vechilor biserici răsăritene, din Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. El a păstrat acest loc pînă în prezent. Primul patriarh a fost mitropolitul Iov (1589—1605), promovat în această funcție de Boris Godunov.

Nu numai biserica, dar și statul avea interes ca administrația bisericească să fie centralizată. Primind înaltul titlu de patriarh, șeful bisericii și-a propus să lichideze independența prea mare a arhiepiscopilor și episcopilor, adică să lichideze fărîmițarea feudală din cadrul bisericii, să-și subordoneze întreaga activitate a bisericilor locale, să ridice rolul și influența bisericii.

Puterea de stat care-l sprijinea pe patriarh voia să creeze o biserică de stat, adică să transforme biserica într-o instituție oficială, subordonată țarului.

În sistemul statului centralizat, biserica rămăsese, în esență, ultima organizație feudală care încălca într-o anumită măsură principiul puterii de stat centralizate.

De aceea, în ultimă instanță, devenise inevitabil un conflict între puterea bisericească și puterea de stat, care tindea să devină putere unică.

Baza forței și influenței bisericii o constituiau pămînturile pe care le stăpînea și scutirile de impozite și privilegiile de care se bucura.

Extinderea proprietății funciare bisericești continua în dauna intereselor statului. Acesta, avînd nevoie de pămînturi pentru a le împărți oștenilor, care formau baza socială a absolutismului în perioada formării lui, nu putea tolera concentrarea unor întinderi uriașe de pămînt în mîinile bisericii și ale mănăstirilor.

Ultima răbufnire a luptei dintre biserică și stat a avut loc în timpul patriarhului Nikon (1652—1667). Patriarhul Nikon a ridicat chestiunea primatului puterii spirituale asupra puterii laice. El spunea: „De multe ori s-a arătat că preoția este mai presus de împărăție: preoția nu se capătă de la împărați, dar preotul îl unge pe împărat".

Pentru a putea susține un punct de vedere opus concepțiilor lui Nikon asupra puterii clerice și laice, țarul Aleksei Mihailovici s-a adresat patriarhilor răsăriteni, rugîndu-i să curme disputa dintre el și Nikon. Răspunsurile sosite de la acești patriarhi n-au fost în favoarea lui Nikon. Ei au declarat că supunerea față de puterea laică și îndeplinirea cerințelor ei trebuie să fie lege pentru biserică.

În 1667 a avut loc un sinod al bisericii ruse la care au participat doi patriarhi răsăriteni și la care a fost găsită o cale de împăciuire: țarul este independent și de sine stătător în cîrmuirea țării, iar patriarhul este independent și de sine stătător în treburile bisericești. Prin această formulă biserica și statul nu erau însă declarate egale în drepturi. De fapt, biserica ocupa o poziție de subordonare față de puterea țaristă. Patriarhul Nikon a fost condamnat și destituit. Motivul acestei condamnări nu era vreo încălcare a canoanelor, ci încercarea de a se opune țarului.

Ruptura produsă în sînul bisericii

Tot în această perioadă a avut loc și unul dintre cele mai de seamă evenimente din viața bisericii ortodoxe ruse: schisma bisericească.

Pretextul schismei a fost înfăptuirea reformei bisericii ruse (1653—1660), al cărei inițiator a fost țarul.

Esența reformei, cu înfăptuirea căreia fusese însărcinat patriarhul Nikon, consta în lichidarea deosebirilor dintre cărțile și ritualurile bisericești ruse și textele și ritualurile grecești, în corectarea cărților destinate serviciului divin după modelele tipărite grecești. Semnul crucii, care pînă atunci se făcea cu două degete, urma să se facă cu trei degete etc.

O parte a clerului și a mirenilor au refuzat să recunoască reformele lui Nikon, s-au separat de biserica ortodoxă dominantă și au început să se numească credincioși de rit vechi. Această schismă a reprezentat o formă specifică de protest împotriva rînduielilor existente și a celor introduse recent în biserică și în stat.

Disputele religioase pe tema riturilor, cărților bisericești, credinței vechi și noi ascundeau lupta politică dintre diferitele grupuri ale populației. Pentru menținerea vechilor ritualuri și a vechii credințe se pronunțau reprezentanții boierimii care-și pierdeau privilegiile, negustorimea nemulțumită de politica comercială a guvernului, care îi proteja pe negustorii străini, clerul care suferea de pe urma samavolniciei patriarhului Nikon, păturile de jos ale poporului care se ridicau împotriva înăspririi jugului iobăgiei.

Cu timpul, majoritatea credincioșilor de rit vechi — este vorba mai ales de bogați, de grupuri înstărite — s-au împăcat cu orînduirea politică existentă.

Lichidarea funcției de patriarh și înființarea sinodului

Subordonarea totală a bisericii ortodoxe față de autocrație a fost obținută abia de Petru I. În 1700, după moartea patriarhului Adrian (1690—1700), nu a fost numit un succesor al acestuia. Din ordinul lui Petru I a fost înființată funcția de vicar al scaunului patriarhal.

În ianuarie 1721 s-a instituit Colegiul duhovnicesc prin decizia de înființare a Colegiului duhovnicesc, sau a sinodului. În decizia cu privire la Colegiul duhovnicesc, în așanumitul regulament bisericesc au fost expuse motivele schimbărilor întreprinse de puterea de stat în privința bisericii și a conducerii ei ; ca principale argumente pentru înlocuirea puterii unipersonale a patriarhului cu puterea colegială a Colegiului duhovnicesc, sau a sinodului, se arătau următoarele :

„De la o cîrmuire sobornicească țara nu are a se teme de răzvrătiri și tulburări, ca cele care se pot întîmpla sub un cîrmuitor duhovnicesc unic, căci poporul simplu nu știe prin ce se deosebește puterea duhovnicească de puterea autocrată, dar, impresionat de cinstea și slava marelui și înaltului păstor, crede că un asemenea cîrmuitor este un al doilea suveran, la fel de puternic ca monarhul autocrat sau chiar superior lui, și că demnitatea duhovnicească reprezintă o altă suveranitate, mai bună ; poporul s-a obișnuit el însuși să gîndească astfel ; ce se va întîmpla dacă se vor mai adăuga vorbele dăunătoare ale unor clerici însetați de putere și paiele uscate vor lua foc ?"

Înființarea sinodului a însemnat lichidarea totală a independenței bisericii față de puterea de stat. O dată cu instituirea sinodului, biserica s-a transformat într-un organ guvernamental. În fruntea sinodului a fost numit un funcționar de stat — procurorul general al sinodului —, care era „ochiul țarului și apărător al treburilor statului" și, de fapt, conducea biserica și „colegiul sinodal", cum i se spunea sinodului pe timpul lui Petru.

Conform ucazului senatului din 22 aprilie 1723, fiecare slujitor al bisericii trebuia să depună un jurămînt că va fi „un rob și un supus bun, credincios și ascultător" al monarhului aflat pe tron și al urmașilor săi, fără a-și precupeți la „nevoie" chiar viața ; să raporteze organelor în drept tot ceea ce poate dăuna intereselor statului. Acest jurămînt prescria cu cinism clerului să folosească încrederea pe care i-o acordă credincioșii pentru a face denunțuri politice. Preoții trebuiau să aducă la cunoștință orice ar fi aflat la spovedanie despre „hoție, trădare sau răscoală împotriva țarului".

Principala sarcină care a fost dată bisericii ortodoxe era însă aceea de a consfinți prin autoritatea religiei puterea absolutistă a țarului. Clerul trebuia să facă tedeumuri în așanumitele „zile ale țarului". Preoții proslăveau în predicile lor orînduirea existentă, orînduire bazată pe exploatare, și cereau supunere față de autorități.

În ceea ce-l privea, statul asigura lefuri mari înaltului cler, decorîndu-l chiar, alături de persoanele cu funcții civile.

Situația bisericii în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea

Următoarele date ne arată care a fost poziția bisericii ortodoxe pe vremea lui Petru cel Mare și în perioada imediat următoare, precum și situația ei economică și juridică.

În 1679 mitropolia din Moscova și eparhiile ei numărau 11.521 de biserici, adică, socotind populația din vremea aceea la 16.000.000 de oameni, cîte 72 de biserici la 100.000 de locuitori. În 1702 existau în întreaga Rusie 12.076 de biserici, dintre care în Siberia 160.

În 1738 existau 16.901 biserici cu 124.923 de clerici „albi", 948 de mănăstiri cu 14.282 de călugări și frați, dintre care 7.829 în mănăstirile de bărbați; în mănăstirile de femei se aflau 6.453 de călugărițe și novice.

Biserica continua să fie unul dintre cei mai mari proprietari funciari. Sub Petru I, pe pămînturile mănăstirești și bisericești trăiau 752.000 de țărani iobagi. Numai pe pămînturile aparținînd patriarhiei existau pe timpul ultimului patriarh, Adrian, 26.899 de iobagi. După datele reviziei (recensămîntului) din 1760, în Rusia europeană și în Siberia numărul țăranilor de sex masculin aparținînd instituțiilor bisericești se cifra la 991.761, adică 13,8% din populația rurală. Numai mănăstirea Troițe-Serghieva poseda aproximativ 106.000 de iobagi de sex masculin. Interesant de relevat este faptul că cel mai mare proprietar funciar de pe vremea aceea, contele P. B. Șeremetiev, poseda 44.561 de iobagi de sex masculin.

Clerul era nemulțumit de reforma bisericească introdusă de Petru, iar această nemulțumire nu era provocată atît de considerentele de ordin canonic prin care el își masca protestul împotriva reformei, cît de faptul că această reformă atingea în mod simțitor avutul său și situația sa juridică. Întărirea economică și militară a statului — construirea de orașe, de fortărețe, crearea unei flote, construirea de canale, fabrici, școli — cereau sume uriașe. Iar Petru I nu putea să nu folosească în scopurile sale înnoitoare o asemenea sursă de mijloace cum erau biserica, mănăstirile bogate și pămînturile acestora, pe care el le numea „pămînturi care se prăpădesc în zadar".

În 1701 a fost reînființat așa-numitul „departament al mănăstirilor", la care țarul Aleksei Mihailovici fusese nevoit să renunțe. Acest departament se ocupa cu administrarea tuturor

așezămintelor bisericești și cu judecarea fețelor bisericești. Ulterior el a fost subordonat unor colegii guvernamentale: colegiul finanțelor și colegiul justiției. Departamentul mănăstirilor avea dreptul de a numi pe conducătorii așezămintelor bisericești, de a aduna veniturile lor, de a le vinde sau dărui unor persoane laice. Din sumele băneşti care intrau în casa departamentului, o anumită parte era alocată anual clerului, iar restul era folosit pentru nevoile statului.

Reforma bisericească a lui Petru I, care a pus biserica în slujba statului, a subminat baza materială a bisericii și a dat o lovitură extrem de puternică încercărilor bisericii de a împiedica reformele în stat. În acest sens ea a fost o măsură de mare importanță în viața de stat.

Petru I — reprezentant al intereselor moșierilor și negustorilor — nu-și punea drept sarcină slăbirea bisericii. Dimpotrivă, în scopul ridicării rolului și sporirii influenței bisericii, el a decretat obligativitatea participării populației la slujbele religioase, obligativitatea spovedaniei etc.

În același timp el a luptat împotriva înapoierii, fățărniciei, profundei ignoranțe a clerului și a înșelării fățișe a credincioșilor. Prin reforma sa bisericească, Petru urmărea să pună în slujba statului o biserică îmbunătățită, supusă, eliberată de înapoiere și de conservatorism. Aici se manifesta, probabil, și o anumită influență a protestantismului, pe care Petru îl cunoscuse în timpul călătoriilor sale în străinătate.

În 1764, sub Ecaterina a II-a, majoritatea pămînturilor bisericești au fost secularizate. Pămînturile luate de la biserică, împreună cu țăranii care trăiau pe ele, în număr de 910.866, au fost predate spre administrare Colegiului economic, creat special în acest scop, și au căpătat denumirea de pămînturi „economice".

Biserica ortodoxă în slujba statului moșierilor și capitaliștilor

În Rusia țaristă, biserica ortodoxă era biserică de stat, dominantă, și se bucura de avantaje și privilegii pe care celelalte religii nu le aveau. Biserica făcea parte integrantă din aparatul de stat și îndeplinea unele funcții de stat, ca, de pildă, înregistrarea actelor de stare civilă. Statul nu recunoștea decît căsătoria religioasă. Copiii născuți din părinți care nu încheiaseră o căsătorie religioasă erau considerați, potrivit terminologiei de

pe vremea aceea, „născuți în afara legii" și li se aplicau unele restricții, de exemplu la ocuparea unei slujbe în instituțiile de stat, la înscrierea în instituțiile de învățămînt, la moștenirea averii etc.

Întrucît biserica constituia o parte integrantă a statului, ideologia bisericească era totodată și ideologia de stat. De aceea oricine se îndoia de justețea și de adevărul ideologiei bisericești, o nega sau lupta împotriva ei devenea implicit un infractor care lupta împotriva statului și era pasibil de pedepsele prevăzute de legile penale cu privire la crimele împotriva siguranței statului.

Articolul 178 din vol. XV al „Codului de legi" suna astfel: „Cine se va încumeta, într-un loc public ori la o întrunire mai mult sau mai puțin numeroasă, să ponegrească intenționat credința creștină sau biserica ortodoxă, să hulească sfînta scriptură sau sfintele taine va fi lipsit de toate drepturile civile și va fi trimis la muncă silnică pe termen de șase pînă la opt ani".

Biserica ortodoxă a slujit cu credință absolutismul țarist. Ea l-a proclamat pe țar cap al bisericii. În legea fundamentală a Imperiului rus stătea scris: „Împăratul, ca suveran creștin, este supremul apărător și păstrător al dogmelor credinței dominante, păzitor al ortodoxiei și al tuturor datinilor sfintei biserici".

Biserica a fost un instrument al țarismului în aplicarea politicii de asuprire național-colonială a popoarelor care practicau alte religii: evreii, musulmanii etc.

Cînd în 1905 a fost înființată „Uniunea poporului rus" — organizație pogromistă, ultrareacționară, care grupa pleava societății, punea la cale pogromuri împotriva evreilor și se deda la atacuri împotriva studenților revoluționari —, majoritatea covîrșitoare a episcopilor bisericii ortodoxe, în frunte cu viitorul patriarh Tihon și cu însuși țarul, au aderat imediat la această organizație pogromistă.

O largă extindere a luat așa-numita activitate misionară a bisericii ortodoxe, care avea drept scop atragerea unui număr cît mai mare de adepți, ruperea lor de alte confesiuni religioase. Activitatea misionară atîța fanatismul religios. Proslăvind ortodoxismul și ponegrind celelalte religii, ea întărîta o parte a populației împotriva alteia. Iar cum

deosebirile religioase coincideau, de regulă, cu deosebirile naționale, activitatea misionară genera în fond discordia între naționalități, dezbina pe oamenii muncii și-i abătea de la lupta de clasă împotriva exploatării și asupririi, ceea ce era în interesul claselor dominante.

În 1914, cu cîțiva ani înainte de revoluție, în Rusia existau 77.767 de biserici, case de rugăciuni și paraclise ortodoxe, iar clerul care le deservea număra 117.916 persoane.

Aproape în fiecare centru gubernial exista cîte un seminar teologic și o școală eparhială de fete, în care fiii de preoți erau pregătiți spre a sluji în biserici ca preoți și diaconi, iar fiicele de preoți ca învățătoare la școlile eparhiale.

În 1914 existau 57 de seminarii teologice cu 22.734 de elevi și 72 de școli eparhiale cu 27.671 de eleve. În afară, de acestea existau 4 academii teologice (la Petrograd, Moscova, Kiev și Kazan), în care studiau 995 de persoane.

Biserica își pusese amprenta asupra tuturor aspectelor vieții publice, sociale și particulare a populației. Orice eveniment mai însemnat din viața publică sau socială era însoțit de liturghii și slujbe speciale. În general, toate slujbele bisericești se terminau cu rugăciuni pentru sănătatea și propășirea țarului și a familiei sale, întrucît principala misiune a bisericii era aceea de a contribui prin toate mijloacele la consolidarea absolutismului țarist.

Toate evenimentele din viața economică a orașului și a satului — scoaterea vitelor la pășunat, începutul și sfîrșitul muncilor agricole, construirea de case noi, de noi întreprinderi industriale și comerciale — erau însoțite de slujbe religioase, simple sau cu acatiste, cu sau fără sfințire cu agheazmă. Calendarul bisericesc era călăuza în viața economică a satului: la Sfîntul Gheorghe erau scoase vitele la pășunat, la Sînpetru începea cositul, la Ispas secerișul etc.

Toate evenimentele din viața privată sau familială — nașterea unui copil, căsătoria, o boală sau moartea — erau însoțite de diferite taine sau rituri, ca botezul, cununia, maslul, spovedania, împărtășania. Fiecare pas din viața oamenilor era însoțit de rugăciuni: oamenii se rugau la sculare și înainte de culcare, se rugau înainte de începerea și la terminarea lucrului, cînd se așezau și cînd se sculau de la masă.

Biserica ținea în mînă întreaga lume spirituală, întreaga viață intimă a omului, psihicul lui și, înspăimîntîndu-l cu chinurile iadului, îl făcea umil, smerit, pocăit, ascultător, supus în întregime puterii bisericești. Biserica sublinia în orice clipă, în toate acțiunile sale, faptul că omul este robul lui dumnezeu. La botez preotul rostea : „Se botează robul lui dumnezeu" ; la cununie : „Se cunună robul lui dumnezeu", iar după moarte se citeau rugăciuni pentru iertarea păcatelor robului lui dumnezeu etc.

Ideologia religioasă genera cele mai abrutizante obiceiuri, moravuri, prejudecăți și superstiții, care învăluiau pe om din toate părțile, întunecîndu-i conștiința. Biserica a pus bariere în calea înlăturării ignoranței, a înapoierii, în calea pătrunderii cunoștințelor științifice în mase.

Biserica și învățămîntul public

Biserica a exercitat o influență directă asupra învățămîntului public. Dintre școlile elementare, 40% erau în mîna sinodului ; peste 2.000.000 de elevi (dintr-un total de 6.000.000) învățau în școli parohiale. În instituțiile de învățămînt, toate științele trebuiau predate în conformitate cu dogmele sfintei scripturi. Astfel, la baza științelor naturii a fost pusă legenda biblică despre crearea lumii în șase zile etc. În școli se preda în mod obligatoriu religia, iar de sărbători elevii și profesorii erau obligați să meargă la biserică.

Biserica s-a opus oricăror idei avansate. Ea a persecutat pe savanți și scriitori pentru convingerile lor materialiste; clericii au cerut ca operele lui M. V. Lomonosov să fie aruncate în foc în public, „sub o spînzurătoare și de către un gîde", iar Lomonosov însuși să fie chemat în fața sinodului „pentru povățuirea și îndreptarea lui" ; biserica a intervenit pe lîngă guvern ca „domnul Secenov să fie trimis pentru îndreptarea și pocăirea lui" la mănăstirea Solovețki din cauza lucrării sale „Reflexele creierului".

Conform prescripțiilor bisericii, toate științele, inclusiv matematica, trebuiau să fie predate în spiritul sfintei scripturi. Magnițki, epitropul districtului școlar Kazan, a ordonat în 1819 Universității din Kazan să îngroape după datinile creștinești toate cadavrele destinate disecțiilor, iar anatomia și fiziologia să fie studiate pe manechine.

Biserica ortodoxă și mișcarea revoluționară de eliberare

Sprijinind orînduirile exploatatoare, biserica ortodoxă rusă a luat întotdeauna atitudine împotriva mișcărilor revoluționare de eliberare și răscoalelor populare.

În 1667—1671, cînd a avut loc o largă mișcare populară antiiobăgistă condusă de Stepan Razin, preoții s-au ridicat împotriva răsculaților. Marx a prezentat în felul următor reacția cercurilor guvernamentale la aflarea știrii că Razin a fost prins de trupele țariste: „Țarul nu mai putea de bucurie și, la ordinul său, mielul lui dumnezeu, patriarhul din Moscova, a aruncat anatema asupra lui Stenka (răscoala lui era, firește, îndreptată și împotriva popilor!). Și toți popii au proclamat solemn: «Anatema asupra tîlharului, renegatului și hulitorului sfintei biserici, Stenka Razin, și asupra tuturor complicilor săi»"[1].

Biserica și-a manifestat în modul cel mai evident caracterul ei antipopular și exploatator prin atitudinea față de mișcarea țărănească desfășurată în 1773—1775 în Rusia, sub conducerea lui Emelian Pugaciov. Preoțimea a luat parte activă la lupta împotriva răscoalei, sprijinind fără rezerve guvernul țarist și clasele dominante. Sinodul a aruncat anatema asupra lui Pugaciov și a tuturor partizanilor săi.

Biserica ortodoxă a participat activ și la zdrobirea mișcării decembriștilor. În ziua răscoalei, la 14 decembrie 1825, mitropolitul Serafim, cu crucea în mînă, a ieșit în Piața Senatului din Petersburg, căutînd să convingă trupele răsculate să se supună țarului. Mulți preoți au fost decorați de guvernul țarist pentru spionarea asociațiilor secrete ale decembriștilor.

La ordinul lui Nicolaie I, preotul Piotr Mîslovski îi vizita pe decembriștii arestați și îi iscodea pentru a obține informații despre participanții la mișcare. Drept răsplată pentru activitatea sa, P. Mîslovski a fost ridicat la rangul de protoiereu și i s-au conferit ordinul Sf. Ana clasa a II-a și titlul de membru al Academiei de științe.

Clerul ortodox a apărat orînduirea iobăgistă. În ajunul desființării iobăgiei, mitropolitul Filaret al Moscovei a al-

[1] *K. Marx:* „Stenka Razin" (din manuscrisele nepublicate), în „Molodaia gvardiia" nr. 1, 1926, pag. 124—125.

cătuit o notă privind sarcinile clerului sătesc în fața acțiunilor revoluționare ale țăranilor. „Este o îndatorire permanentă a preoților de a-i povățui pe enoriași să păstreze credința față de țar și supunerea față de autoritățile instituite de el, să execute neabătut și conștiincios prestațiile legale, să plătească dările stabilite, să caute să se apere și să-și ușureze situația pe cale legală și să aștepte cu răbdare ca autoritățile să ia măsuri de îndreptare".

Pe marginea sălbaticelor schingiuiri la care au fost supuși țăranii după înăbușirea răscoalei din 1861 din satul Bezdna, Filaret scria: „Dacă statul va găsi necesar să recurgă în unele cazuri la pedeapsa corporală, creștinismul nu va condamna această asprime". Țarul Alexandru al II-lea a pus pe acest mitropolit, care se străduise din toate puterile să dovedească că „iobăgia e sfîntă", să întocmească un manifest prin care-i chema pe țărani să mulțumească guvernului pentru desființarea iobăgiei.

Biserica ortodoxă s-a situat pe o poziție contrarevoluționară și în 1905. După ce muncitorii neînarmați și înșelați de popa Gapon, provocator aflat în slujba poliției, au fost masacrați la 9 ianuarie 1905 pe străzile Petersburgului, sinodul a publicat o proclamație calomnioasă prin care muncitorii revoluționari erau învinuiți de a fi primit bani de la japonezi. Preoții au elaborat chiar o rugăciune specială împotriva revoluției.

Biserica insufla oamenilor convingerea că suferințele sînt trimise de dumnezeu, că ele trebuie suportate și dumnezeu va răsplăti pe cei ce îndură fără să crîcnească nenorocirile, greutățile și calamitățile. Cine rabdă pînă la capăt se va mîntui, zicea ea, invocînd sfînta scriptură. Biserica consola pe oameni cu ideea că „pe lumea cealaltă" omul va fi răsplătit pentru suferințele, lipsurile și chinurile pe care le îndură. Pentru aceasta el trebuie însă să-și mîntuiască sufletul, să se curețe de păcate, adică de tot ceea ce contravine prescripțiilor religioase și bisericești; pentru mîntuirea sufletului și dobîndirea fericirii veșnice trebuie să te izolezi de viață, să părăsești lumea păcătoasă din jurul tău, călugărirea fiind fapta cea mai eroică.

În preajma revoluției, în fiecare oraș mai mare sau mai mic exista cîte o mănăstire: în 1914 existau 1.025 de mănăstiri, dintre care 478 de călugări și 547 de călugărițe, cu un

număr total de 94.629 de monahi. Lavra Troițe-Serghieva, lavra Pecerskaia din Kiev, lavra Poceaevskaia, mănăstirile Soloveţki, Valaamski, Kirillo-Belozerski erau cele mai mari.

Cu toate acestea, ideile noi, înaintate, pline de lumină, care cereau rînduirea unui trai drept pe pămînt fără participarea forţelor „supranaturale", şi-au croit drum prin ceaţa religiei care învăluia pămîntul şi întuneca conştiinţa poporului.

Ele au năruit miturile religioase, insuflînd poporului încrederea în sine, în forţele sale. Poporul a rupt lanţurile în care era ferecat de veacuri, pornind pe calea prefacerii revoluţionare a vieţii sale.

Biserica ortodoxă şi Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie

În februarie 1917, o dată cu prăbuşirea regimului ţarist, biserica ortodoxă a fost cuprinsă de o teamă de moarte în faţa desfăşurării evenimentelor revoluţionare. Spre a-şi strînge rîndurile şi a se opune revoluţiei proletare care se maturiza, biserica a hotărît să reintroducă funcţia de patriarh. În această hotărîre erau interesate şi elementele exploatatoare, care doreau să folosească religia pentru a pune frîu revoluţiei.

În august 1917 s-a întrunit la Moscova sinodul pe întreaga Rusie al clerului ortodox, care a ales patriarh pe Tihon, mitropolitul Moscovei. Clerul grupat în jurul lui a pornit de îndată o luptă înverşunată împotriva Puterii sovietice, care biruise în octombrie 1917.

În 1918, o dată cu adoptarea decretului cu privire la separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică, biserica ortodoxă a încetat să mai fie biserică de stat; s-a înfăptuit cea mai deplină şi mai consecventă libertate a cultelor, egalitatea tuturor religiilor şi bisericilor, libertatea propagandei ateiste.

Clericii au declarat că aceste măsuri ale guvernului muncitoresc-ţărănesc constituie „un atentat împotriva drepturilor bisericii" şi au început să vocifereze chiar despre „prigonirea" credinţei.

Sub pretextul apărării religiei şi bisericii, ei se străduiau să mobilizeze pe credincioşi la luptă împotriva Puterii sovietice în scopul restaurării vechii orînduiri. Ei acţionau în acest scop mînă în mînă cu clericii catolici, mozaici, musulmani şi sectanţi.

Poziția antipopulară a clerului ortodox a fost dată cel mai bine în vileag în perioada intervenției militare străine și a războiului civil din U.R.S.S.; mulți conducători ai bisericii s-au aliat cu intervenționiștii și albgardiștii.

În armata generalului Denikin erau aproape 1.000 de preoți, în cea a lui Vranghel peste 500, iar în armata lui Kolceak cîteva mii. Printre îndatoririle preoților militari, în afară de oficierea slujbelor religioase intra și agitația contrarevoluționară, spionarea soldaților, sprijinirea ofițerilor. Activitatea contrarevoluționară a preoțimii se manifesta nu numai prin apeluri către credincioși de a se împotrivi măsurilor Puterii sovietice, ci și în organizarea de detașamente speciale de luptă împotriva tinerei Republici sovietice: „regimentele lui Iisus", „regimentele Maicii Domnului" și altele.

În 1921—1922 Republica sovietică a fost lovită de o teribilă calamitate: foametea. În 16 gubernii din regiunea Volgii flămînzeau aproximativ 14.000.000 de oameni. La cererea populației din regiunile înfometate, guvernul sovietic a emis la 22 februarie 1922 un decret cu privire la confiscarea obiectelor bisericești de preț pentru a se cumpăra cereale din străinătate. Patriarhul Tihon s-a ridicat împotriva acestei măsuri și a chemat preoțimea să ascundă obiectele bisericești de preț. Slujitorii bisericii au hotărît să folosească foametea în lupta contra Puterii sovietice. Ei susțineau că foametea ar fi o „pedeapsă divină" pentru păcatele săvîrșite. În anii transformărilor radicale în domeniul agriculturii, clericii au sabotat măsurile de colectivizare a agriculturii.

La rîndul său, Statul sovietic a luat măsurile necesare împotriva activității contrarevoluționare a bisericii ortodoxe. Unii slujitori ai cultelor au fost trași la răspundere de către stat, dar nu pentru activitatea lor religioasă, ci pentru cea antiguvernamentală, îndreptată împotriva intereselor poporului sovietic, în favoarea contrarevoluției interne și a imperialismului internațional.

Aceste măsuri ale Statului sovietic au fost răstălmăcite de către elementele dușmănoase din țară și din străinătate drept prigonire a religiei, a bisericii. Acum înșiși reprezentanții bisericii arată că acest lucru nu a fost adevărat. Astfel, în culegerea „Adevărul despre religie în Rusia", apărută în 1942 sub redacția patriarhului Serghei, pe vremea aceea mitropolit al Moscovei, se spune: „În anii de după Revoluția din Oc-

tombrie, în Rusia au avut loc în repetate rînduri procese împotriva unor clerici. Pentru ce erau ei judecați? Exclusiv pentru faptul că la adăpostul rasei și al flamurii bisericești au dus o activitate antisovietică. Acestea au fost procese politice, care nu aveau nimic comun cu viața pur bisericească a organizațiilor religioase și cu activitatea pur duhovnicească a preoților".

Revizuirea atitudinii bisericii față de Statul sovietic

Consolidarea Puterii sovietice, refacerea cu succes a economiei naționale, sprijinul acordat de întregul popor acțiunilor Statului sovietic, urmărind creșterea bunăstării poporului și ridicarea nivelului său cultural, au convins preoțimea că biserica trebuie să-și revizuiască atitudinea față de Statul sovietic pentru a nu risca să piardă orice credit în popor.

În 1922 a luat ființă în rîndurile clerului ortodox rus așanumitul curent „înnoitor", avînd în frunte pe mitropolitul Aleksandr Vvedenski. „Înnoitorii" și-au propus „să înnoiască" biserica, să-i modifice activitatea potrivit situației politice create. „Înnoitorismul" era împotriva activității monarhice reacționare a clerului superior și se pronunța pentru o atitudine loială față de Puterea sovietică. În programul său bisericesc, „înnoitorismul" prevedea o serie de reforme, privind mai ales administrarea bisericii și modul de trai al clerului. Deși activitatea „înnoitorilor" nu a căpătat o largă răspîndire, ea a determinat unele pături ale clerului să-și revizuiască poziția față de Statul sovietic. Cînd biserica patriarhală și-a schimbat atitudinea față de Puterea sovietică, preoții care aderaseră la mișcarea „înnoitoare" au revenit în sînul bisericii patriarhale. „Înnoitorismul" și-a încetat definitiv existența în 1946, o dată cu moartea mitropolitului Vvedenski.

În 1923 patriarhul Tihon a declarat că renunță la activitatea antisovietică. „Ca cetățeni — a scris el — trebuie să fim loiali față de Puterea sovietică și să lucrăm pentru binele comun, condamnînd orice agitație, fățișă sau ascunsă, împotriva noii orînduiri de stat". În 1927 mitropolitul Serghei, pe atunci vicar al scaunului patriarhal, a publicat o declarație prin care îi îndemna pe credincioși să recunoască Puterea sovietică din convingere și din toată inima. Declarația s-a bucurat de sprijinul credincioșilor și al majorității clerului.

Unii reprezentanți ai bisericii ortodoxe au continuat însă să desfășoare o activitate antisovietică și în anii următori, în perioada industrializării și colectivizării agriculturii.

Biserica în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei

În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1941—1945), biserica ortodoxă și-a dovedit loialitatea față de Statul sovietic, chemînd pe toți credincioșii la lupta împotriva cotropitorilor fasciști, strîngînd fonduri pentru fabricarea de tancuri și avioane, precum și pentru alte nevoi ale apărării.

Unii fruntași ai bisericii au fost decorați de guvern pentru activitatea lor patriotică.

Nu este însă cazul să se supraaprecieze importanța activității patriotice depuse de biserica ortodoxă rusă în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Cu toată însemnătatea ei pozitivă, nu ea a adus contribuția hotărîtoare (după cum încearcă să prezinte lucrurile unii clerici în predicile lor) la zdrobirea cotropitorilor germano-fasciști. Poporul sovietic a repurtat victoria nu fiindcă în timpul războiului în biserici se făceau rugăciuni ca dumnezeu „să dăruiască armatelor ruseşti biruința", ci fiindcă poporul a dat dovadă de eroism în masă, fiindcă a fost condus de către partidul comunist și Statul sovietic.

Mai trebuie menționat și faptul că, pe teritoriul vremelnic ocupat, reprezentanți reacționari ai clerului ortodox au colaborat cu ocupanții, au îndemnat pe credincioși să se supună cuceritorilor germano-fasciști și au acționat împotriva intereselor naționale ale poporului sovietic. Una dintre manifestările rolului trădător jucat de un mare grup al clerului ortodox a fost Sinodul bisericii ortodoxe bieloruse, care a avut loc la Minsk între 30 august și 2 septembrie 1942 și care a declarat biserica bielorusă autocefală. Acest sinod a fost pregătit cu participarea activă a autorităților de ocupație. Filofteu, arhiepiscopul Moghilevului și al Mstislavului, a propus să se trimită o telegramă de salut „führerului Adolf Hitler", în care să i se mulțumească pentru „eliberarea Bielorusiei de sub călcîiul bolșevicilor fără dumnezeu" și să i se ureze „o victorie cît mai grabnică".

În timpul războiului, în 1943 a fost înființat Consiliul pentru treburile Bisericii ortodoxe ruse de pe lîngă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S., care supraveghează respectarea legilor

și a hotărîrilor guvernamentale ce se referă la biserica ortodoxă rusă. În același an a avut loc o adunare a episcopilor la care mitropolitul Serghei a fost ales patriarh, cu titlul de „patriarh al Moscovei și al întregii Rusii". Biserica a început să organizeze instituții de învățămînt teologic și să desfășoare o activitate editorială. Toate aceste măsuri au dus la normalizarea definitivă a raporturilor dintre stat și biserică.

Trebuie să subliniem că normalizarea raporturilor dintre stat și biserică nu trebuie înțeleasă ca o schimbare sau abandonare a pozițiilor principiale pe care se situează Statul sovietic și partidul comunist în privința religiei și a bisericii. În atitudinea sa față de religie și de biserică, Statul sovietic se conduce neabătut după decretul leninist din 23 februarie 1918 cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică.

Sinodul general din 1945 și lichidarea unirii în regiunile apusene ale Ucrainei și Bielorusiei

După moartea patriarhului Serghei (1944), biserica ortodoxă a convocat la începutul anului 1945 un sinod general pentru alegerea noului patriarh. La acest sinod, ținut în ianuarie-februarie 1945, au venit reprezentanți ai majorității bisericilor ortodoxe din lume, printre care șefii vechilor biserici răsăritene : patriarhul din Alexandria și cel din Antiohia. La sinod a fost ales ca patriarh Aleksei, mitropolit de Leningrad și Novgorod. Sinodul a adoptat și un „Regulament de funcționare a Bisericii ortodoxe ruse".

După sinodul din 1945 a fost lichidată unirea de la Brest. Unirea de la Brest — unirea bisericii catolice și a celei ortodoxe de pe teritoriul vechii Polonii — fusese hotărîtă la sinodul de la Brest din 1596. Potrivit actului de unire, biserica ortodoxă din Polonia și din Lituania trebuia să recunoască supremația papii de la Roma și principalele dogme ale bisericii catolice, menținînd însă riturile și serviciul religios după cum fuseseră stabilite de biserica ortodoxă. Unirea a fost unul dintre mijloacele de catolicizare a populației ortodoxe din Ucraina și din Bielorusia, avînd drept scop ruperea legăturilor ei religioase și politice cu Moscova. Timp de trei secole și jumătate, popoarele ucrainean și bielorus din regiunile apusene ale Ucrainei și Bielorusiei au dus o luptă înverșunată împotriva jugului Poloniei panilor și împotriva unirii care consfințea acest jug, pentru reunirea cu Rusia. La si-

nodul clerului unit care s-a ținut la Lvov în martie 1946 a fost luată în unanimitate hotărîrea de a se lichida unirea, de a ieși din subordonarea față de papa de la Roma și de a reveni la biserica ortodoxă, condusă de patriarhul Moscovei și al întregii Rusii.

Actuala organizare a bisericii ortodoxe ruse

În fruntea bisericii ortodoxe ruse se află patriarhul Moscovei și al întregii Rusii și sfîntul sinod, compus din 6 membri. Din sinod fac parte ca membri permanenți mitropolitul de Krutița (al Moscovei), mitropolitul Leningradului și mitropolitul Kievului.

Pentru clerul bisericii ortodoxe ruse a fost stabilită următoarea scară ierarhică: patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, arhiereul eparhial (șeful eparhiei), vicarul episcopal (locțiitorul arhiereului eparhial), protoiereul (șeful unui district bisericesc), preotul-paroh, preotul, diaconul.

Persoanele care dețin un rang inferior și o funcție inferioară se supun necondiționat superiorilor lor. Nesupunerea este aspru pedepsită. Se practică următoarele măsuri de pedeapsă: amînarea promovării într-o funcție bisericească superioară, trecerea la o eparhie sau biserică cu mai puține venituri, lipsirea de distincțiile bisericești sau chiar de rang, penitența, trimiterea pe diverse termene la mănăstire, unde sînt stabilite măsuri speciale de pedeapsă.

Așadar, biserica ortodoxă rusă de astăzi reprezintă, din multe puncte de vedere, un fel de frîntură a vechii mașini bisericești centralizate.

În U.R.S.S., în afară de bisericile ortodoxe și de casele de rugăciuni există și cîteva mănăstiri (de călugări și călugărițe).

Biserica ortodoxă rusă are instituții de învățămînt proprii pentru pregătirea de cadre: seminare teologice și academii teologice. Atît în seminarele cît și în academiile teologice, în afară de disciplinele teologice se mai predau și Constituția U.R.S.S., limba greacă veche, latina etc. Instituțiile de învățămînt sînt susținute exclusiv și în întregime pe cheltuiala bisericii. Biserica ortodoxă rusă editează „Revista Patriarhiei din Moscova", organ lunar, în care sînt publicate materiale oficiale: hotărîrile și dispozițiile patriarhului și ale sinodului, articole de teologie, de istorie a bisericii, predici și didahii, cronica vieții bisericești etc. În afară de aceasta se editează

calendare bisericești, cărți de rugăciuni, îndrumare pentru preoți, cărți de cult etc. Publicațiile patriarhiei din Moscova se tipăresc în tipografiile de stat.

În afară de biserica ortodoxă rusă, pe teritoriul Uniunii Sovietice există biserica ortodoxă autocefală gruzină, în frunte cu un catolicos — patriarh — al întregii Gruzii.

CATOLICISMUL

Alături de ortodoxism și de protestantism, catolicismul este unul dintre principalele curente ale creștinismului.

Istoria bisericii catolice

Creștinismul, apărut acum aproape 2.000 de ani pe teritoriul vechiului Imperiu roman, a devenit încă din secolul al IV-lea religie de stat. În anul 330 capitala imperiului a fost mutată de la Roma la Constantinopol, iar în anul 395 imperiul a fost împărțit în Imperiul de răsărit și cel de apus. În secolul al V-lea, acesta din urmă a fost cotropit de triburi germanice și de alte triburi, iar pe teritoriul lui s-au constituit cu timpul un șir de state feudale. Toate aceste procese au influențat situația bisericii în Răsărit și în Apus.

În Răsărit, în Imperiul bizantin, biserica se afla într-o pronunțată dependență față de puterea imperială. Împăratul convoca sinoadele bisericești, confirma hotărîrile lor, avea cuvîntul decisiv în disputele teologice, în alegerea patriarhului și în numirea celorlalți înalți prelați ai bisericii.

În Apus, altul a fost istoricul bisericii. Acolo, episcopii din Roma au căpătat treptat tot mai multă importanță, la început ca episcopi ai capitalei imperiului, iar apoi ca episcopi care stăteau în fruntea întregii biserici apusene. Episcopii din Roma au cîștigat de pe urma mutării capitalei la Constantinopol, deoarece acest fapt a contribuit la slăbirea dependenței lor față de puterea imperială. În mîinile episcopilor din Roma s-au concentrat mari bogății.

Episcopul din Roma a preluat strîngerea impozitelor, împrumuta bani împăraților, ajungînd astfel să aibă nu numai o influență economică, dar și una politică.

Toate aceste împrejurări au contribuit la creșterea rolului episcopului de la Roma în cadrul bisericii. În perioada timpurie a istoriei bisericii, toți episcopii erau numiți papi (de la

grecescul *pappas* — „părinte"). O dată cu creșterea importanței episcopului de la Roma, titlul de „papă" a devenit un titlu aproape exclusiv al acestuia. (Patriarhul ortodox al Alexandriei poartă și în zilele noastre titlul de „papă și patriarh".)

Mizînd pe contradicțiile dintre diversele state feudale care se formau în Europa occidentală, cochetînd cînd cu unii dintre cîrmuitorii acestor state, cînd cu alții, papii de la Roma și-au consolidat poziția. În condițiile fărîmițării politice caracteristice Europei apusene în evul mediu, biserica catolică, condusă dintr-un centru unic — Roma —, s-a transformat cu timpul într-un mare centru internațional al lumii feudale.

Pe o mică parte a teritoriului Italiei de azi s-a constituit în anul 756 Statul papal, regiune bisericească de sine stătătoare. Regele francilor Pepin cel Scurt a dat papii, drept mulțumire pentru că-l ajutase să devină rege, orașul Roma și regiunea înconjurătoare. După cuvintele lui Marx, de atunci papa a început să se poarte ca un prinț mirean. Urmașii lui Pepin au extins posesiunile papale, păstrîndu-și însă puterea supremă asupra acestui teritoriu. De la sfîrșitul secolului al XIV-lea, palatul Vaticanului din Roma este reședința permanentă a papilor. Tot acolo este și reședința actualului cap al bisericii catolice, papa Ioan al XXIII-lea.

Ideea că papalitatea ar fi fost cu totul independentă față de conducătorii statelor din Europa medievală nu corespunde realității. În diferite momente papii au depins de regii franci, de împărații germani, de regii francezi (aproape în tot cursul secolului al XIV-lea papii au fost de fapt prizonieri ai regilor francezi la Avignon, în sudul Franței). E adevărat că, încă din prima perioadă, papii au avut pretenția de a deține puterea supremă nu numai în cadrul bisericii, ci și în societatea civilă, și au luptat cu tenacitate pentru ca episcopul din Roma să aibă o poziție dominantă față de autoritățile laice. Lupta pentru teocrația papală a atins o deosebită intensitate în secolele XI—XIII. Au fost momente cînd papalitatea a obținut succese importante, dar o dată cu întărirea monarhiilor feudale pretențiile teocratice ale papilor s-au năruit.

Pretențiile papilor din evul mediu de a exercita puterea supremă în cadrul bisericii și în societatea civilă i-au făcut să intre în conflict nu numai cu suveranii laici, dar și cu alți episcopi ai lumii creștine, în primul rînd cu cei din Răsărit.

Patriarhii din Constantinopol, care revendicau de asemenea întîietatea în cadrul bisericii, se intitulau „ecumenici" și „preasfinți". Lupta dintre ei și episcopii din Roma s-a terminat în 1054 prin separarea bisericilor. Pretextul folosit a fost faptul că papa Leon al IX-lea a cerut împăratului Bizanțului și patriarhului din Constantinopol, Mihail Cerularie, un teritoriu din sudul Italiei, care ar fi fost dăruit papii încă de împăratul Constantin. Legații papali veniți la Constantinopol pentru tratative, întîmpinînd un refuz, au aruncat anatema asupra patriarhului și au părăsit capitala. Ca răspuns, împăratul Bizanțului a convocat un sinod bisericesc, care a aruncat la rîndul său anatema asupra legaților papali și a adus papii acuzația de erezie. Sinodul a hotărît să rupă orice legătură cu scaunul papal și cu biserica apuseană.

Divergențele dintre biserica răsăriteană și biserica apuseană, care au culminat cu separarea bisericilor, reflectau contradicțiile apărute ca urmare a particularităților dezvoltării feudalismului în Imperiul bizantin și în țările din Europa apuseană.

Biserica catolică a atins apogeul puterii sale în evul mediu în țările Europei apusene, cînd catolicismul a devenit ideologia dominantă a societății feudale. Biserica catolică era ea însăși pe atunci unul dintre cei mai mari proprietari funciari feudali și exploata fără cruțare mari mase de țărani iobagi. Ea consfințea prin religie orînduirea feudală, „ca orînduire statornicită de dumnezeu". În secolele XI-XIII papalitatea a fost unul dintre principalii organizatori ai cruciadelor în Orient, în care erau interesate clasele dominante ale societății feudale și biserica însăși, care a reușit, grație acestor expediții, să-și consolideze poziția și să-și sporească bogățiile, și pînă atunci uriașe.

Timp de 1.000 de ani după separarea celor două biserici, papalitatea nu și-a precupețit forțele pentru a-și subordona (în special sub forma unirii) bisericile ortodoxe răsăritene. De acest fapt este legată și expansiunea papalității în țările slave, expansiune îndreptată în primul rînd împotriva Rusiei și care urmărea să introducă aici catolicismul nu atît prin mijloace pașnice, cît cu ajutorul războiului, bazîndu-se pe forțele externe ostile Rusiei. Papalitatea duce și în zilele noastre această politică, sub forme noi. Papalitatea a binecu-

vîntat cruciadele împotriva popoarelor slave. Sub pretextul răspîndirii catolicismului, ordinul cavalerilor teutoni a întreprins în secolul al XIII-lea, cu binecuvîntarea papilor Inocențiu al III-lea și Grigore al IX-lea, expediții prădalnice în Răsărit, cu scopul de a cuceri teritorii ruse și baltice. În anul 1242 cruciații au fost zdrobiți de Alexandr Nevski pe gheața lacului Ciud.

Biserica catolică a ajutat prin toate mijloacele pe feudalii polonezi să înrobească pe țăranii polonezi, precum și pe cei bieloruși și ucraineni. Cu aprobarea papii Clement al VIII-lea și a urmașilor lui, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, sub aparența unirii (bisericii catolice cu cea ortodoxă), pe teritoriile bieloruse și ucrainene a fost introdus cu forța catolicismul.

Papalitatea s-a manifestat ca dușman neîmpăcat al științei. Biserica a ars pe rugurile inchiziției instituite de papalitate reprezentanți de seamă ai științei și gîndirii sociale înaintate. Începînd de la jumătatea secolului al XVI-lea și pînă în zilele noastre, papalitatea editează „Indexuri" — liste cu cărțile a căror citire este interzisă catolicilor. În aceste „Indexuri" au fost și sînt incluse cele mai bune opere ale gîndirii omenești, lucrări de știință, opere literare, precum și scrieri teologice, dacă ele se abat cît de cît de la concepția medievală a papalității despre lume.

Biserica catolică și papalitatea s-au sprijinit în activitatea lor pe forța tradiției religioase, pe ajutorul statului, pe puterea lor economică și politică, pe influența lor spirituală aproape neîngrădită. Dar chiar în perioada cînd papalitatea și biserica catolică se aflau la apogeul puterii, diferite pături ale societății au dus o luptă înverșunată împotriva lor.

Influența spirituală și politică a bisericii catolice a fost subminată, în primul rînd, de mișcările populare împotriva feudalilor clerici și laici, mișcări care în evul mediu îmbrăcau de obicei forma ereziilor religioase. Cele mai puternice lovituri au fost date catolicismului, în secolele XV—XVI, de mișcarea husită din Cehia, iar ulterior de războiul țărănesc și de Reformă, care s-au desfășurat în Germania și în alte țări. Ca rezultat al Reformei, în secolul al XVI-lea s-au desprins de catolicism bisericile și multe comunități religioase din Anglia, din țările scandinave, dintr-o serie de state ger-

mane, din Elveţia şi dintr-o serie de alte ţări, unde s-au constituit confesiuni protestante independente.

În alianţă cu alte forţe reacţionare, papalitatea a dus o luptă înverşunată împotriva Reformei, mişcărilor populare şi gîndirii progresiste. Totuşi dictatura spirituală a bisericii catolice şi a centrului ei — papalitatea — a fost subminată.

În secolul al XIX-lea, păstrînd numeroase trăsături feudale, catolicismul devine, în ţările dezvoltate sub raport industrial, o religie tot mai adaptată intereselor burgheziei, iar biserica catolică se subordonează capitalului. De acum înainte ea consfinţeşte prin religie rînduielile capitaliste şi exploatarea proletariatului, după cum în trecut consfinţise rînduielile feudale şi exploatarea iobăgistă a oamenilor muncii. Din acest moment, în întreaga activitate a bisericii şi a papalităţii ocupă un loc important lupta împotriva socialismului ştiinţific. Pe măsură ce se întăreşte mişcarea muncitorească socialistă, burghezia foloseşte pe scară tot mai largă catolicismul în lupta contra acestei mişcări. În 1891 papa Leon al XIII-lea a publicat enciclica „Rerum novarum" („Despre lucruri noi"), îndreptată împotriva luptei de clasă a oamenilor muncii, împotriva socialismului. Pentru a scinda şi a slăbi mişcarea muncitorească, papa a dat dispoziţie bisericii să creeze organizaţii muncitoreşti catolice, bazate pe principiul „colaborării între clase" şi pe renunţarea la lupta de clasă.

Procesul de subordonare totală a catolicismului faţă de capital s-a încheiat în epoca imperialismului. Organizaţiile bisericii catolice, şi în primul rînd centrul ei conducător — Vaticanul —, acţionează în epoca imperialismului ca duşmani înverşunaţi ai socialismului, ca apărători ai orînduirii capitaliste.

Particularităţile religiei catolice

În principalele probleme ale doctrinei, catolicismul nu se deosebeşte prea mult de ortodoxism. Ca şi ortodoxismul, el predică credinţa în sfînta treime : dumnezeu-tatăl, care a creat lumea ; fiul său Iisus Hristos, care „a răscumpărat păcatele lumii", şi sfîntul duh. Totodată catolicismul are particularităţi în domeniul doctrinei şi al cultului, ca şi în organizarea bisericească.

Catolicismul consideră drept izvor al doctrinei sale sfînta scriptură, adică Biblia, şi sfînta „tradiţie" (tradiţia orală, ho-

tărîrile conciliilor bisericești, mesajele papilor). Biserica catolică nu recunoaște drept canonică decît Biblia în limba latină, pe care majoritatea covîrșitoare a credincioșilor n-o înțeleg. În evul mediu, papii și episcopii interziceau credincioșilor să citească Biblia. În prezent, biserica catolică cere ca Biblia și exegezele ei să nu fie publicate fără aprobarea cenzurii bisericești. Faptul că alături de Biblie este recunoscută drept izvor al doctrinei tradiția permite papalității să adapteze catolicismul la condițiile epocii respective, printre altele să introducă noi dogme.

Una dintre principalele deosebiri dintre catolicism și celelalte curente creștine o constituie învățătura despre supremația în biserică a pontifului de la Roma, papa. Catolicismul îl consideră drept „locțiitor al lui Hristos pe pămînt" și „urmaș al apostolului Petru". În catolicism, această teză reprezintă o dogmă, adică unul dintre principalele puncte ale doctrinei, obligatorie pentru toți credincioșii.

Pentru a-și justifica pretențiile la întîietatea față de toți episcopii bisericii creștine, episcopii din Roma (papii) au afirmat încă din secolul al IV-lea că ei sînt urmașii apostolului Petru, care ar fi fost primul episcop al Romei și căruia Hristos însuși, după afirmațiile lor, i-ar fi făgăduit primatul asupra întregii biserici. Pentru a-și întări pretențiile, papalitatea a plăsmuit o serie de documente.

Spre a dovedi că apostolul Petru a trăit și a propovăduit într-adevăr la Roma, în 1939, la indicația papei Pius al XI-lea, biserica catolică a inițiat săpături arheologice sub catedrala Sf. Petru cu scopul de a găsi mormîntul acestui apostol. Săpăturile au durat pînă în 1950. La sfîrșitul acelui an, papa Pius al XII-lea, luînd cuvîntul în fața unor pelerini, a declarat că, în sfîrșit, a fost găsit mormîntul lui Petru. Dar, un an mai tîrziu, publicații catolice destinate unui cerc restrîns de cititori au anunțat că nu s-a găsit mormîntul lui Petru, ci „locul unde a fost el înmormîntat". Știința istoriei a dovedit că, întocmai ca Iisus Hristos, apostolul Petru este un personaj legendar, care n-a existat niciodată, astfel că nu există nici „mormîntul" „apostolului Petru". Cît despre afirmațiile clericilor catolici că încă de la începuturile bisericii creștine s-ar fi recunoscut primatul puterii episcopului din Roma, ele nu corespund faptelor istorice.

Dogma infailibilității papii

O altă teză importantă a doctrinei catolice o constituie dogma „infailibilității" papii. Lupta pentru recunoașterea „infailibilității" papilor a fost dusă încă de la începutul evului mediu, dar nici ierarhii bisericii și nici suveranii laici n-au vrut s-o accepte. Abia în 1870, cînd puterea laică a papilor își trăia ultimele zile, un conciliu care se ținea la Vatican a proclamat, sub presiunea iezuiților, dogma „infailibilității" papilor.

Conform acestei dogme, atunci cînd papa vorbește de pe amvon ca părinte duhovnicesc al tuturor creștinilor, el este „infailibil" în chestiunile de credință și de morală. Interpretînd însă această teză în sens literal, corect, orice cuvîntare a papii trebuie considerată „infailibilă", deoarece atunci cînd vorbește în public el ia întotdeauna cuvîntul în calitate de cap al bisericii, de „păstor al tuturor creștinilor". Așadar, dogma „infailibilității" papale înseamnă, de fapt, recunoașterea că întreaga activitate a papilor este „infailibilă", căci aspectul religios al acestei activități nu poate fi separat de cel politic.

În trecut, scaunul papal a fost ocupat de oameni desfrînați, necinstiți, imorali. Și pe acești papi biserica catolică îi consideră infailibili. În literatura catolică contemporană se recunoaște că au fost și „papi răi", dar se afirmă totodată că în chestiunile de credință nici acești papi n-au greșit, căci erau infailibili. Scriitorii catolici susțin că, indiferent dacă e un sfînt sau un păcătos, papa e „ferit de dumnezeu" să inducă biserica în eroare în materie de credință. Biserica pretinde credincioșilor să creadă că și papii imorali transmiteau „adevărul dumnezeiesc" și erau infailibili.

În prezent se poate observa în catolicism o tendință de divinizare a persoanei papii. În 1954 papa Pius al XII-lea l-a canonizat, adică l-a proclamat „sfînt", pe papa Pius al X-lea (decedat în 1914). Încă pe cînd era în viață, Pius al XII-lea (decedat în octombrie 1958) era prezentat de către presa catolică ca un om sfînt care avusese cinstea să-l vadă pe Hristos și să stea de vorbă cu el. În realitate, Pius al XII-lea n-a fost nici pe departe un om sfînt. Pe vremea cînd a deținut funcția de secretar de stat al Vaticanului, el a jucat un rol

important în încheierea concordatului dintre Vatican și guvernul fascist al Germaniei, iar pe scaunul papal s-a manifestat ca adversar neîmpăcat al comunismului și apărător al capitalismului.

Dogma purgatoriului și controversa despre filioque

Catolicismul susține că există nu numai raiul și iadul (ceea ce admite și ortodoxismul), dar și un „purgatoriu", menit, după cum scriu autorii catolici, „să purifice sufletele insuficient de curate pentru a fi admise în rai". De credința în purgatoriu sînt legate de asemenea învățătura despre „iertarea păcatelor" și comerțul cu „indulgențe" (certificate de iertare a păcatelor). Potrivit acestei „teorii", Hristos și „sfinții" au săvîrșit multe fapte bune și au acumulat o asemenea rezervă de „grație divină", încît cu ea pot fi compensate (răscumpărate) păcatele tuturor oamenilor. De această rezervă dispun biserica și capul ei, papa, de la care poate fi cumpărată „iertarea" oricăror păcate, trecute și viitoare, adică în fond se poate primi din partea bisericii absolvirea de orice crime. Comerțul cu indulgențe a fost practicat pe scară foarte largă în evul mediu. Biserica catolică îl mai practică și azi.

Dogma catolică a purgatoriului reprezintă atît un mijloc de influențare a conștiinței credincioșilor, cît și o sursă de venituri pentru biserică. Semnificația e aceasta: o dată sufletul decedatului ajuns în purgatoriu, depinde de credincioși — de rudele și de prietenii mortului — ca sufletul acestuia să meargă în rai sau în iad; dacă se vor ruga și vor da bani bisericii, ei pot „salva sufletul" de chinurile iadului.

Una dintre primele probleme care au provocat divergențe între biserica din Răsărit și cea din Apus a fost aceea a „purcederii sfîntului duh" (așa-numita controversă despre filioque). Catolicismul susține că „sfîntul duh" purcede și „de la tatăl, și de la fiul", pe cînd biserica ortodoxă consideră că acest „duh" purcede numai de la „tatăl". Controversa absurdă dintre biserici în legătură cu „purcederea sfîntului duh" durează de multe secole.

Cultul Maicii Domnului

În catolicism a căpătat o mare amploare adorarea Maicii Domnului. În 1854 papa Pius al IX-lea a proclamat dogma imaculatei concepțiuni a fecioarei Maria. În 1950 papa Pius al XII-lea a proclamat dogma înălțării trupești la ceruri

a fecioarei Maria ; de atunci catolicul este obligat să creadă că mai întîi s-a înălțat la cer sufletul legendarei fecioare Maria, apoi trupul ei, iar în cer sufletul și trupul s-au unit.

Biserica catolică folosește pe scară largă adorarea Maicii Domnului pentru a-și extinde influența în rîndurile femeilor. Ea afirmă că fecioara Maria este o „puternică apărătoare" a oamenilor în fața lui dumnezeu ; biserica îndeamnă pe femei să se roage fecioarei Maria ori de cîte ori dă o nenorocire peste ele. În felul acesta ea caută să împiedice femeile muncitoare să participe la lupta comună a proletariatului pentru eliberarea sa, pentru o viață mai bună. Povestea „minunii de la Fatima" și a altor „apariții ale Maicii Domnului", organizate de clerici sau din ordinul lor, ne arată cum este folosit cultul Maicii Domnului pentru atîțarea fanatismului religios.

Povestea „minunii de la Fatima" este următoarea. După cum afirmă propaganda catolică, la Fatima (sat din apropierea Lisabonei, în Portugalia) Maica Domnului ar fi apărut în mai 1917 (și ulterior de cîteva ori) în fața a trei fete de țărani, transmițîndu-le un „mesaj important". După spusele clericilor catolici, ea și-ar fi exprimat dorința ca oamenii să se roage și să se ocupe de „convertirea păcătoșilor". Dar principala dorință a lui dumnezeu, a spus ea, este ca Rusia să fie „închinată inimii ei" (a Maicii Domnului) și convertită la catolicism ; atunci va veni pacea pe pămînt. „Minunea de la Fatima" are o orientare politică precisă și e folosită de biserica catolică în scopuri de propagandă antisovietică, pentru propagarea unei „cruciade" împotriva U.R.S.S.

Organizarea bisericii catolice

Organizarea bisericii catolice se distinge printr-o centralizare strictă, avînd un caracter monarhic și ierarhic. În fruntea bisericii catolice stă papa de la Roma. Lui îi sînt subordonați cardinalii, arhiepiscopii și episcopii, de care depinde clerul inferior. În catolicism, clerul constituie o castă închisă, avînd rolul de mijlocitor între oameni și dumnezeu și dispunînd, potrivit doctrinei catolice, de o putere specială, supranaturală — „harul" —, necesar mîntuirii sufletului. Preoții catolici sînt obligați să trăiască în celibat, adică nu au voie să se căsătorească. Celibatul a fost introdus de papalitate în secolul al XI-lea și a avut drept scop să împiedice jefuirea uriașelor averi bisericești de pe vremea aceea de

către preoții căsătoriți și să contribuie la întărirea disciplinei bisericești. Prin propovăduirea fățarnică a ascetismului, a renunțării la bunurile pămîntești, catolicismul încearcă să-i împace pe oamenii muncii cu sărăcia și mizeria la care sînt condamnate masele populare în capitalism. Clerul catolic n-a dus însă niciodată o viață ascetică.

Biserica catolică are un uriaș aparat de propagandă religioasă și politică. Armata clerului constituie osatura bisericii : în lume există circa 400.000 de preoți catolici, iar ordinele monahale numără peste 1.200.000 de membri (bărbați și femei). Ordinul cel mai influent și mai bogat, care participă activ la viața politică în interesul burgheziei reacționare, este cel al iezuiților, care numără 35.000 de membri. Cea mai mare organizație a lui se află în S.U.A, și numără peste 8.000 de oameni. Acest ordin a fost și a rămas dușmanul neîmpăcat a tot ce e progresist în lume, în special al comunismului, al U.R.S.S. și al tuturor țărilor socialiste. Iezuiții dețin posturile-cheie în Vatican, în diplomația acestuia, în organele lui de propagandă și în aparatul lui diplomatic.

Numeroasele asociații laice de masă controlate de biserica catolică sînt grupate de obicei în organizații ale Acțiunii catolice. În Italia, de pildă, Acțiunea catolică grupează asociații de femei, tineri și tinere, studenți, oameni de știință, artiști etc. Organizațiile catolice de masă reprezintă reazemul bisericii, precum și al partidelor catolice („creștine"), care se află la putere în multe țări din Europa occidentală. În timpul campaniilor electorale, aceste organizații catolice fac propagandă împotriva candidaților partidelor comuniste și sprijină pe candidații partidelor burgheze susținuți de biserică. Bizuindu-se pe vasta rețea a organizațiilor sale, biserica catolică are posibilitatea să desfășoare o propagandă religioasă și politică în cele mai diferite pături ale populației — muncitori, meseriași, mica burghezie de la orașe, țărani, femei și tineri —, își trimite propagandiștii în țările coloniale, în armată etc. Numeroasele organizații filantropice catolice, create cu ajutorul capitaliștilor, pun pe mulți oameni săraci și oropsiți într-o situație de dependență față de biserică. Într-o serie de țări, biserica catolică exercită o influență hotărîtoare asupra învățămîntului, educînd tineretul, atît în școlile controlate de ea cît și în școlile de stat, în spiritul principiilor reacționare.

Vaticanul și politica lui

Statul papal, care a fost creat în secolul al VIII-lea, a existat peste 1.000 de ani. El a fost un stat feudal cu un regim teocratic reacționar. În cadrul procesului de unificare a Italiei, acest stat a fost lichidat în 1870. În urma acordului încheiat în 1929 de papa Pius al XI-lea cu guvernul fascist al lui Mussolini, a fost înființat din nou un mic stat papal: cetatea Vaticanului.

Vaticanul este un stătuleț situat pe o parte din teritoriul orașului Roma, capitala Italiei. Suprafața acestui stat este de 108 acri (44 ha), iar numărul total al supușilor săi se ridică la aproximativ 1.000 de oameni. Vaticanul dispune de o cale ferată în lungime de cîteva sute de metri, legată de căile ferate italiene, are o centrală electrică, un post de radio, monedă și mărci poștale proprii, o școală elementară, forțe armate, o jandarmerie, precum și o închisoare de arest preventiv. Cîrmuitorul absolut al statului Vatican este papa, el fiind și capul bisericii catolice. Primul paragraf al legii fundamentale a acestui stat sună astfel: „Șeful suprem al bisericii, suveranul statului Vatican, deține puterea legislativă, executivă și judecătorească deplină".

Statul pitic al Vaticanului joacă un rol însemnat în viața internațională, deoarece este centrul catolicismului, iar conducătorul său este capul bisericii catolice. Caracterul centralizat al organizării acestei biserici și tradiționala subordonare a clerului inferior față de cel superior și față de papă dau acestuia posibilitatea de a dicta clerului și credincioșilor din fiecare țară linia de comportare nu numai în problemele religioase, ci și în problemele politice. De aceea guvernele burgheze caută să-și asigure sprijinul Vaticanului, colaborează cu el, stabilesc relații diplomatice cu Vaticanul, încheie cu el tratate; astfel, guvernele burgheze folosesc religia în scopurile lor politice. La începutul primului război mondial, guvernul protestant al Angliei a stabilit relații diplomatice cu Vaticanul. Scurt timp după ce fasciștii au acaparat puterea în Italia, guvernul Mussolini a început să ducă cu Vaticanul tratative, care s-au încheiat în 1929 prin semnarea unei serii de acorduri (acordurile de la Lateran). Cîteva luni după ce a pus mîna pe putere în Germania, Hitler a încheiat în 1933 un acord (concordat) cu Vaticanul. La începutul celui de-al doilea război mondial, guvernul S.U.A. a tri-

mis la Vatican un reprezentant al său (considerat ca reprezentant personal al președintelui). În prezent, Vaticanul întreține relații diplomatice cu peste 60 de state, printre care și cu unele unde predomină alte religii decît cea creștină.

Activitatea Vaticanului reprezintă un exemplu concludent de folosire abuzivă a religiei în scopuri politice reacționare. Vaticanul privește cu simpatie și sprijină tot ce există mai reacționar și mai înapoiat pe lume, tot ce este ostil comunismului, democrației, progresului și luptei de eliberare a popoarelor.

Vaticanul s-a aflat și continuă să se afle în lagărul dușmanilor Statului sovietic. În martie 1917, reprezentantul guvernului țarist pe lîngă Vatican, comunicînd la Petersburg impresia pe care a produs-o acolo revoluția burghezo-democratică rusă din februarie, scria că pe de o parte, Vaticanul speră că răsturnarea puterii țariste va permite o vastă propagare a catolicismului în Rusia, iar pe de altă parte se teme că revoluția va lua proporții și nu se va limita la răsturnarea țarismului.

Cînd în octombrie 1917 revoluția proletară a repurtat victoria în Rusia, Vaticanul și organizațiile clericale catolice din întreaga lume s-au aliat cu albgardiștii și cu intervenționiștii. Multă vreme după victoria Revoluției din Octombrie, guvernele albgardiste, care nu mai existau, au continuat să aibă un reprezentant diplomatic la Vatican.

Dușmănia față de comunism a determinat o serie de personalități din conducerea Vaticanului să participe activ la lupta pe care statele imperialiste o duc de peste 40 de ani împotriva primului stat proletar din lume. Vaticanul răspîndește informații false despre situația din U.R.S.S. și despre politica guvernului sovietic, duce sistematic o propagandă antisovietică, în special prin născociri despre pretinse „prigoane religioase" în U.R.S.S., urmărind prin aceasta să-i ridice pe credincioșii din țările burgheze împotriva U.R.S.S., precum și împotriva comuniștilor. Diplomația papală și diferite organizații ale Vaticanului au participat și participă direct la comploturile imperialiste împotriva Statului sovietic.

O politică ostilă Statului sovietic a dus cu tenacitate papa Pius al XII-lea (Eugenio Pacelli) (1939—1958), care încă înainte de a fi ales papă a exercitat o puternică influență asupra politicii Vaticanului, fiind una dintre personalitățile de seamă

ale acestuia. Ura împotriva comunismului a făcut din el un aliat al statelor fasciste înainte şi în timpul celui de-al doilea război mondial, iar după înfrîngerea fascismului un aliat al celor mai reacţionare cercuri influente din S.U.A. şi al revanşarzilor vest-germani.

Vaticanul şi reprezentanţii de frunte ai bisericii catolice au primit cu ostilitate victoria repurtată de oamenii muncii, după terminarea celui de-al doilea război mondial, într-o serie de ţări din Europa şi din Asia, precum şi instaurarea orînduirii democrat-populare în aceste ţări. Vaticanul şi episcopatele catolice din multe ţări au participat direct la toate comploturile imperialiştilor împotriva statelor socialiste. Se ştie, de pildă, că în noiembrie 1956 cardinalul Mindszenty a luat parte activă la rebeliunea contrarevoluţionară din Ungaria. Complotiştii aveau de gînd să-l numească pe Mindszenty şef al guvernului contrarevoluţionar. Activitatea lui Mindszenty şi a celorlalţi complotişti a fost aprobată de Vatican.

Biserica catolică are organizaţii de misionari în ţările coloniale. La timpul lor, ele au ajutat activ pe cotropitorii colonialişti să înrobească popoarele Asiei, Africii şi Americii de Sud. Astăzi, în perioada prăbuşirii sistemului colonial, cînd popoarele ţărilor coloniale s-au ridicat la luptă pentru eliberare, misionarii luptă în noile condiţii pentru menţinerea poziţiilor imperialiştilor în ţările Asiei şi ale Africii.

Vaticanul acordă astăzi o deosebită atenţie consolidării poziţiilor sale în Africa, unde numeroase popoare care s-au aflat vreme îndelungată în robia colonialiştilor europeni şi americani îşi construiesc astăzi o viaţă independentă. Vaticanul şi organizaţiile catolice din ţările Africii se erijează acum în prieteni ai acestor popoare, pe care le sperie cu „pericolul comunismului", străduindu-se să menţină în noile condiţii poziţiile imperialiştilor în aceste ţări. Orientîndu-se spre cercurile locale reacţionare, feudale şi legate de imperialişti, Vaticanul tinde să creeze din mediul lor o ierarhie bisericească locală, contînd pe faptul că aceasta se va bucura de mai multă încredere din partea populaţiei. De această politică este legată, de pildă, ridicarea în 1960 de către papa Ioan al XXIII-lea a episcopului negru din Tanganica la rangul de cardinal. Vaticanul se pronunţă împotriva luptei revoluţio-

nare, de eliberare a popoarelor din Asia, Africa și America de Sud, ridică în slăvi așa-zisul rol civilizator al colonialiștilor, chemînd aceste popoare la colaborare cu imperialiștii.

Vaticanul s-a orientat întotdeauna spre cele mai puternice state cu regimuri politice reacționare. După primul război mondial, în ciuda divergențelor pe care le avea într-o serie de probleme cu guvernele fasciste din Italia și din Germania, Vaticanul a colaborat cu aceste guverne, deoarece spera că ele vor înăbuși mișcarea comunistă în țările respective și în întreaga Europă. După al doilea război mondial, Vaticanul a început să se orienteze spre cercurile imperialiste din S.U.A. și sprijină politica acestora. Totodată, în ultimii ani Vaticanul a început să susțină tot mai mult cercurile imperialiste revanșarde din R.F.G., în care vede o forță de șoc a imperialiștilor împotriva țărilor socialiste.

Deși în cuvîntările și articolele lor mulți episcopi catolici și reprezentanți ai Vaticanului vorbesc mereu despre pace, Vaticanul nu sprijină larga mișcare a partizanilor păcii. El nu a condamnat pe episcopii catolici germani, în frunte cu cardinalii Frings și Wendel, care au binecuvîntat politica de înarmare atomică a armatei vest-germane, de reînviere a militarismului german și care atîță tendințele revanșarde.

Astăzi, la Vatican, în timpul papii Ioan al XXIII-lea, ca și pe timpul predecesorului său, papa Pius al XII-lea, atmosfera politică o creează cercurile cele mai ostile față de comunism și față de țările socialiste. De aici atitudinea cu totul negativă a Vaticanului și a înaltei ierarhii bisericești catolice din multe țări față de ideea coexistenței pașnice a statelor cu orînduiri sociale diferite. Episcopii din S.U.A., Franța și Austria, care au adoptat o poziție ostilă față de vizitele întreprinse în aceste țări în cursul anilor 1959 și 1960 de delegațiile guvernamentale sovietice în frunte cu N. S. Hrușciov, au demonstrat în fața întregii lumi că resping această idee. Aceeași atitudine negativă au adoptat-o cercurile influente ale Vaticanului (cardinalul Ottaviani și alții) față de călătoria întreprinsă în 1960 de președintele Italiei, Gronchi, în U.R.S.S. Faptul că episcopii din diverse țări au adoptat absolut aceeași atitudine față de toate aceste evenimente dovedește că linia politică generală a Vaticanului este aceea a continuării „războiului rece".

Al 37-lea congres internațional euharistic, care a avut loc în august 1960 la München (R.F.G.) și la care au participat numeroși cardinali și episcopi, precum și un legat papal, s-a transformat într-o demonstrație clericalistă războinică a țărilor membre ale N.A.T.O. împotriva comunismului și țărilor socialiste. E suficient să amintim că la acest congres „religios" au participat soldați și ofițeri ai armatei revanșarde vest-germane, precum și ai armatelor S.U.A., Angliei, Belgiei, Spaniei și altor țări, iar cardinalii și episcopii care au ținut predici (Wendel, Spellman și alții) au atițat ura față de țările socialiste și au binecuvîntat arma atomică.

Partidele catolice de guvernămînt

Dintre organizațiile politice legate de biserica catolică fac parte partidele catolice — democrat-creștin, social-creștin și altele —, care după al doilea război mondial au devenit partide de guvernămînt în R.F. Germană, Italia, Belgia, Franța, Olanda, Luxemburg și în alte cîteva țări.

În cei peste 10 ani de guvernare a acestor partide într-o serie de țări din Europa occidentală s-a văzut că ele apără cu credință dominația burgheziei. Nici unul dintre partidele creștine care au ajuns la cîrma țării nu a înfăptuit reforme sociale radicale în interesul oamenilor muncii. Cercuri influente ale acestor partide (din Italia, R.F. Germană, Franța) se pronunță pentru politica anticomunismului agresiv și a „războiului rece". Partidul creștin-democrat condus de cancelarul Adenauer a instaurat în R.F. Germană un regim clerical-militarist. În R.F.G. a fost interzis partidul comunist și totodată s-a dat libertate de acțiune fasciștilor. Partidul catolic aflat la putere în R.F.G. reînvie militarismul german, încurajează pe revanșarzi și a împînzit aparatul de stat cu foști naziști, participanți activi la crimele regimului hitlerist.

Partidele catolice se bizuie pe sprijinul bisericii catolice, iar într-o serie de cazuri și pe cel al bisericii protestante. În timpul campaniei electorale din septembrie 1957 din R.F. Germană, episcopatul catolic a dat publicității un apel prin care îi chema pe credincioși să voteze pe candidații „ale căror principii creștine sînt cunoscute", adică pe candidații partidului creștin-democrat. Cu sprijinul bisericii catolice, care caută să-i convingă pe credincioși că așa-numitele partide „creștine" duc o politică „creștină" și apără „morala și religia",

partidele burgheze reușesc să smulgă voturile credincioșilor, inclusiv voturi ale oamenilor muncii, deși politica partidelor respective este profund ostilă intereselor acestora.

În programele lor, partidele catolice declară că se bizuie pe „principiile sociale ale bisericii". Dar politica acestor partide, politică dusă exclusiv în interesul claselor exploatatoare, dovedește că „principiile" creștine de la care pornesc în activitatea lor partidele catolice nu pot constitui baza pentru construirea unei lumi noi, fără mizerie și robie, fără exploatare.

Ideologia catolicismului contemporan

Încă în 1879, papa Leon al XIII-lea a proclamat doctrina scolasticului obscurantist medieval Toma d'Aquino drept filozofia oficială a catolicismului. Sub forma neotomismului, catolicismul contemporan adaptează această doctrină medievală intereselor burgheziei, folosind-o în scopul idealizării evului mediu, al apărării capitalismului, pentru combaterea marxismului și a științei progresiste.

Ca orice altă religie, catolicismul propovăduiește o concepție antiștiințifică despre lume și despre societatea omenească.

Timp de multe secole, biserica catolică, în frunte cu papalitatea, a prigonit știința, iar pe mulți dintre cei mai de seamă reprezentanți ai gîndirii științifice înaintate i-a ars pe rug ca „eretici". Papalitatea și biserica considerau că progresul științei ar fi un grav pericol pentru monopolul bisericii în domeniul vieții spirituale a societății. Dușmănia față de știință și de gîndirea socială înaintată, față de comunism caracterizează și catolicismul contemporan, cu toate că ideologii și conducătorii lui, nevoiți să țină seama de succesele științei, afirmă tot mai des că între știință și religie n-ar exista contradicții principiale. În realitate, la adăpostul declarațiilor despre necesitatea unei colaborări între religie și știință, biserica catolică încearcă să-și instituie controlul asupra științei. Teologii și filozofii ei denaturează și falsifică concluziile științei în favoarea credinței.

Afirmațiile reprezentanților bisericii catolice că n-ar exista contradicții între religie și știință sînt lipsite de orice temei, deoarece azi, ca și acum o mie de ani, catolicismul propovăduiește credința în forțe supranaturale, respinge legitatea

fenomenelor naturii, recunoaşte posibilitatea „minunilor", pretinde că lumea ar fi fost creată din nimic etc.

În prezent, biserica catolică şi ideologii ei acordă deosebit de multă atenţie problemelor sociologice, problemelor vieţii sociale.

În numeroase enciclice papale, mai ales începînd de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, se încearcă în mod stăruitor să se demonstreze că orînduirea socială burgheză ar fi dată de dumnezeu, că proprietatea privată, împărţirea societăţii în clase şi inegalitatea de clasă ar fi de asemenea instituite de dumnezeu şi că de aceea lupta pentru o societate fără clase ar fi o luptă împotriva rînduielilor stabilite de dumnezeu. Sociologia catolică este sociologie burgheză îmbrăcată în haină religioasă. În cuvîntările şi scrierile lor, reprezentanţii bisericii îşi permit uneori să critice capitalismul, mizînd mai ales pe ura profundă a oamenilor muncii faţă de dominaţia capitalului. Dar teologii şi sociologii catolici declară în acelaşi timp că, în sine, capitalismul nu e rău, că trebuie doar înlăturate şi îndreptate „lipsurile" sale pentru ca totul să meargă bine. „Criticile" aduse capitalismului de reprezentanţii bisericii catolice nu sînt altceva decît demagogie socială. Doctrina catolică despre societate apără capitalismul şi este pe de-a-ntregul îndreptată împotriva comunismului.

În ţările burgheze, vîrfurile bisericii catolice — papa, cardinalii, episcopii — au strînse legături cu lumea capitalistă. Biserica catolică, cu centrul ei — Vaticanul — şi cu numeroasele sale organizaţii, posedă mari capitaluri şi proprietăţi funciare. Acest fapt leagă şi mai strîns biserica catolică şi vîrfurile ei de lumea capitalistă.

În ţările burgheze, Vaticanul şi biserica catolică sînt promotorii propagandei anticomuniste a burgheziei. Prelaţii catolici încearcă să-i convingă pe oamenii muncii catolici să nu-i sprijine pe comunişti. Spre a-i instiga pe credincioşi împotriva comuniştilor, papa Pius al XII-lea a emis în 1949 un decret de excomunicare a tuturor acelora care-i sprijină pe comunişti, citesc ziare comuniste şi votează la alegeri pentru candidaţii comunişti.

Actualul papă, Ioan al XXIII-lea (ales în octombrie 1958), a aprobat la 2 aprilie 1959 un nou decret anticomunist cu pri-

vire la excomunicarea acelora care, deși nu resping bazele religiei catolice și chiar se intitulează creștini, colaborează de fapt cu comuniștii și-i sprijină prin acțiunile lor. Prin aceasta, ca și prin atacurile sale împotriva comunismului și țărilor socialiste, el a demonstrat că anticomunismul rămîne principala orientare a politicii papale.

Biserica catolică nu se limitează la propagandă și la predici anticomuniste. Pentru a-i abate pe muncitori de la lupta de clasă, ea a căutat cu deosebită tenacitate, chiar de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, să provoace o sciziune a mișcării muncitorești pe criterii religioase și, în acest scop, a început să înființeze organizații muncitorești catolice și sindicate creștine, avînd la bază principiul colaborării dintre muncă și capital. Dar, cu tot sprijinul acordat de biserică și de patroni, sindicatele creștine au atras în rîndurile lor numai o parte relativ neînsemnată a muncitorilor. Confederația internațională a sindicatelor creștine, care grupează sindicatele creștine din Franța, Italia, Belgia, Olanda, R.F. Germană, Spania și alte cîteva țări, nu are mai mult de 3.000.000 de membri.

Biserica catolică se străduiește, sub diferite forme, să pătrundă în rîndurile clasei muncitoare, înființează în acest scop organizații speciale și pregătește cadre speciale. Acest lucru nu este dictat de simpatiile pe care le-ar resimți vîrfurile bisericești și ale Vaticanului pentru clasa muncitoare, ci de teama față de influența crescîndă a ideilor comuniste.

Adresîndu-se maselor, biserica catolică afirmă că ea ar fi „biserica săracilor" și „prietena muncitorilor". Pînă nu de mult, ea avea o atitudine ostilă față de sărbătoarea proletară a zilei de 1 Mai. În 1955 papa Pius al XII-lea a proclamat însă ziua de 1 Mai drept sărbătoare religioasă a „dulgherului Iosif" și i-a îndemnat pe muncitorii catolici să prăznuiască această zi, dar nu ca sărbătoare proletară de luptă și nu împreună cu toți muncitorii, ci la biserică, prin rugăciuni.

Adesea, biserica catolică se pretinde în mod demagogic a fi a „treia" forță, susținînd că nu ar fi nici pentru capitalism, nici pentru comunism, ci că ar indica omenirii o altă cale, a „treia", de rezolvare a problemelor care stau în fața acesteia. În realitate, biserica catolică este un reazem de nădejde al capitalismului. Din punct de vedere ideologic, poziția unei a „treia forțe" îi apropie pe clericii catolici de socialiștii de

dreapta, care susțin și ei că ar fi adepți ai unei a „treia căi". Într-o serie de țări, socialiștii de dreapta colaborează pe plan politic cu clericii catolici și cu militanții partidelor catolice și se apropie de ei sub raport ideologic.

Lupta comuniștilor pentru unitatea oamenilor muncii

Potrivit datelor (vădit exagerate) ale statisticii bisericești, în lume există azi circa 500.000.000 de catolici.

În Europa, catolicismul este mai răspîndit în Italia, Spania, Portugalia, Franța, Republica Federală Germană și Belgia. Catolicismul este foarte răspîndit în țările Americii de Sud, iar în S.U.A. reprezintă o biserică cu mare influență politică, dispunînd nu numai de o puternică organizație, dar și de o avere considerabilă. Dintre țările de democrație populară, catolicismul este răspîndit în Polonia, în Cehoslovacia (mai ales în Slovacia) și în Ungaria. În U.R.S.S., catolicismul are adepți în Lituania (în Lituania burgheză catolicismul era religie de stat), în regiunile apusene ale Ucrainei și Bielorusiei, precum și, într-o oarecare măsură, în Letonia.

Adepții catolicismului nu constituie o masă unitară de oameni, solidară în toate problemele. Majoritatea catolicilor sînt oameni ai muncii (muncitori, țărani, funcționari, intelectuali). Dar, printre catolici sînt și burghezi, capitaliști, fabricanți, funcționari superiori din aparatul de stat etc. Deși în minoritate, aceștia exercită o influență hotărîtoare asupra activității bisericii catolice și a organizațiilor ei. Primul și al doilea grup nu au nici un fel de interese de clasă comune. Faptul că papalitatea și cercurile conducătoare ale bisericii catolice și-au legat soarta de lumea capitalului și au o atitudine ostilă față de mișcările progresiste din zilele noastre, față de comunism și de țările socialiste nemulțumește nu numai pe muncitorii catolici, dar și pe unii militanți ai mișcării catolice.

După al doilea război mondial au apărut într-o serie de țări grupuri de „catolici de stînga", care, deși respectau întru totul dogma catolică, cereau ca în problemele vieții sociale biserica catolică să se apropie de cercurile democratice ale societății, ca biserica și papalitatea să sprijine lupta pentru pace. Vaticanul a prigonit și continuă să prigonească pe militanții catolici care susțin asemenea concepții. Cu toate

acestea, există printre catolici oameni care nu sînt de acord cu politica dusă de papalitate. Numărul lor e destul de mare în țările burgheze, dar și mai mare în țările de democrație populară, unde cercuri catolice influente, rămînînd credincioase papalității în problemele doctrinei religioase, nu consideră însă obligatorii directivele ei în problemele politice și în ceea ce privește atitudinea față de statul democrat-popular.

Într-o serie de cazuri, ca răspuns la politica reacționară a bisericii catolice, muncitorii se retrag din organizațiile religioase. Din materialele publicate în presă reiese că în Franța, de pildă, se observă o masivă îndepărtare a muncitorilor de religie. Astfel, numai 15—30% din locuitorii orașelor franceze merg la biserică și îndeplinesc riturile religioase. Indiferența față de religie și îndepărtarea de biserică pot fi observate și în Italia, în Spania, ca și într-o serie de alte țări.

În U.R.S.S., reprezentanții cercurilor conducătoare ale bisericii catolice recunosc drept obligatorie pentru ei autoritatea religioasă a papii, dar după terminarea celui de-al doilea război mondial ei au făcut în repetate rînduri declarații de loialitate față de orînduirea socială sovietică.

Comuniștii nu i-au privit niciodată și nu-i privesc nici azi pe catolici drept o „masă reacționară unică". Comuniștii consideră că ideologia catolicismului este antiștiințifică și reacționară, că politica dusă de organizațiile conducătoare ale bisericii catolice, în frunte cu Vaticanul, slujește interesele burgheziei imperialiste și este contrară intereselor oamenilor muncii. În ce-i privește însă pe oamenii muncii catolici, comuniștii îi consideră deopotrivă ca pe toți ceilalți oameni ai muncii, indiferent de concepțiile lor religioase, drept frați de muncă și de luptă. Majoritatea covîrșitoare a catolicilor sînt oameni ai muncii. Ca toți oamenii muncii, ei au tot interesul să nu fie război, să nu fie șomaj și să nu existe exploatarea omului de către om; ei au tot interesul ca în societate să învingă o orînduire dreaptă. Or, această orînduire este numai comunismul. Dezvăluind esența reacționară a ideologiei catolice și spunînd adevărul despre politica antipopulară a Vaticanului și a principalelor organizații catolice, comuniștii întind totodată oamenilor muncii catolici mîna în vederea luptei comune pentru pace, pentru o viață mai bună.

PROTESTANTISMUL

Protestantismul reprezintă un ansamblu de diferite biserici și organizații creștine de sine stătătoare care, direct sau indirect, își trag obîrșia de la Reformă — mișcare anticatolică care a avut loc în Europa în secolul al XVI-lea și îndărătul căreia se ascundea prima încercare de înfăptuire a revoluției burgheze.

Reforma și apariția protestantismului

Reforma a fost precedată de o serie întreagă de evenimente. În tot cursul evului mediu se constată o opoziție revoluționară față de feudalism a maselor populare și a burgheziei care se forma, opoziție care se manifestă cînd sub formă de misticism, cînd de erezii, cînd de răscoale armate. Mișcarea anticatolică husită, în frunte cu Jan Hus (1369—1415), precum și mișcarea de eliberare națională anticatolică și antifeudală a taboriților, condusă de Jan Ziska, discipol al lui Hus, au constituit un fel de repetiție generală a Reformei. În epoca Reformei propriu-zise, multe teze enunțate de Hus au fost adoptate fățiș de Martin Luther, iar mișcarea anabaptiștilor a reprezentat o continuare a mișcării populare a taboriților.

În Reformă au existat de la început două aripi : cea burgheză și cea țărănească-plebee. De aceea se vorbește de o Reformă burgheză și de una populară. În perioada Reformei, lupta forțelor revoluționare împotriva feudalismului și catolicismului a fost însoțită de o luptă internă ce se dădea în rîndurile opoziției între tabăra burgheză și cea țărănească-plebee ; în mai multe rînduri tabăra burgheză a căzut la înțelegere cu feudalismul pe seama poporului, iar într-o serie de cazuri Reforma și ideile ei au fost folosite de feudali în interesul lor.

Martin Luther a fost unul dintre inspiratorii reprimării sîngeroase a marii răscoale țărănești din Germania (1524—1525) ; el a contribuit de asemenea la zdrobirea Reformei populare a anabaptiștilor. În pamfletul „Cu privire la cele 12 teze", publicat la începutul războiului țărănesc, el a declarat că revendicările țăranilor sînt sugerate de diavol. În pamfletul „Împotriva bandelor asasine și prădalnice ale țăranilor", el îndemna la nimicirea necruțătoare a răsculaților. Prima scriere religioasă a unui alt întemeietor al Refor-

mei, Calvin, a fost îndreptată împotriva anabaptiștilor, iar nu împotriva bisericii catolice. Calvin l-a ars pe rug pe savantul spaniol Servet, care se alăturase anabaptiștilor și aderase la doctrina protestantă rațională cunoscută sub denumirea de unitarism sau socianism.

Reforma nu se ridica împotriva bisericii și religiei ca atare, ci împotriva bisericii catolice, feudale, opunîndu-i o biserică nouă, adaptată intereselor burgheziei. Faptul că pînă și atunci partidele aflate în luptă își apărau interesele invocînd textul sfintei scripturi se explică prin lipsa de maturitate a conștiinței sociale din acea vreme, prin puterea religiei, care în secolul al XVI-lea și parțial în secolul al XVII-lea continua să fie forma predominantă a conștiinței sociale. Cultura laică a Renașterii nu a exercitat o influență prea puternică, religia rămînînd concepția despre lume a majorității oamenilor. Stindardul revoluționar al epocii a devenit „evanghelia pură", „adevăratul cuvînt al domnului", care trebuia purificat de denaturările făcute cu rea-credință de către catolicism. Conducătorii Reformei au tradus sfînta scriptură în limbile diferitelor popoare, Biblia devenind pentru prima oară accesibilă maselor largi populare [1], care n-au întîrziat să vadă în unele dintre tezele ei justificarea luptei lor pentru egalitate socială.

Cînd facem distincție între Reforma populară și cea burgheză, trebuie să avem în vedere că Reforma burgheză căuta prin toate mijloacele să restabilească în popor influența religiei — influență zdruncinată de metodele cinice ale catolicismului —, să exalteze credința și să reducă importanța rațiunii. „Credința — declara Luther — are meritul că sucește gîtul rațiunii și sugrumă fiara, care altfel ar putea înăbuși întreaga lume, cu toate creaturile ei". „Rațiunea — spunea Luther — este prima tîrfă a diavolului"; de aceea, „renunțînd la rațiune, aducem lui dumnezeu cea mai plăcută jertfă care îi poate fi adusă". Protestantismul burghez sublinia slăbiciunea omului față de natură, căuta să-l convingă că este condamnat la chinuri veșnice. Reforma populară însă urmărea progresul social; masele populare înțelegeau Reforma nu atît ca reformă religioasă, cît socială, ca înfăptuire a acelui „drept

[1] În ce măsură Biblia era ascunsă poporului ne-o arată chiar și faptul că M. Luther a văzut-o pentru prima dată abia la vîrsta de 20 de ani. — *Nota red.*

dumnezeiesc" despre care citeau în Biblie şi care îşi avea obîrşia în creştinismul primitiv. Adesea Reforma populară nu îmbrăca decît haina religiei, îndărătul ei ascunzîndu-se idei raţionaliste şi chiar ateiste.

În Europa, protestantismul este răspîndit în special în Germania, Elveţia, Danemarca, Suedia, Norvegia, Finlanda, Anglia, Olanda, Cehia, Ungaria. Din secolul al XVII-lea începe răspîndirea protestantismului în coloniile din America de Nord ale ţărilor europene, unde s-au refugiat pentru a scăpa de persecuţii reprezentanţi ai celor mai variate curente ale protestantismului. Cu timpul, protestantismul s-a extins şi în alte colonii.

Principalele particularităţi ale protestantismului

În conformitate cu principiile de bază ale Reformei, Biblia era considerată drept unicul izvor al revelaţiei divine şi se nega necesitatea unor mijlocitori speciali între dumnezeu şi oameni, cum ar fi clerul, biserica catolică, papa. În protestantism, clerul nu mai e socotit a avea harul pe care i-l atribuie catolicismul şi ortodoxismul. Protestantismul a desfiinţat împărţirea oamenilor în mireni şi slujitori ai altarului, înzestraţi cu o putere mistică deosebită. Potrivit doctrinei protestante, omul e mîntuit exclusiv prin credinţa sa în răscumpărarea păcatelor de către Hristos. Mîntuirea omului depinde numai de credinţa sa personală, individuală, iar nu de biserică. Principiul mîntuirii prin credinţă însemna totodată negarea majorităţii riturilor catolice: închinarea la icoane, la moaşte sfinte, la fecioara Maria şi la alţi mijlocitori între dumnezeu şi oameni. Laicizarea religiei şi-a găsit expresia în faptul că protestantismul neagă celibatul clerului, călugăria şi mănăstirile, condamnă izolarea de lume şi recomandă credinciosului să-şi caute mîntuirea pe calea activităţii practice, pămînteşti (potrivit calvinismului, succesul în afaceri era considerat un indiciu că omul respectiv a fost predestinat de dumnezeu mîntuirii). Protestantismul nu recunoaşte infailibilitatea bisericii catolice, nu o consideră atotmîntuitoare, respinge supremaţia papii, purgatoriul, învăţătura despre faptele bune, postul, obligativitatea mersului la biserică, îndeplinirea riturilor, majoritatea tainelor (cinci din şapte: ungerea cu mir, cununia — ca taină —, hirotonisirea, maslul,

iertarea păcatelor) ; protestantismul neagă de asemenea tot ce nu e biblic în simbolistica catolicismului. Protestantismul acceptă numai taina botezului și taina împărtășaniei ; el extinde împărtășania cu pîine și vin asupra tuturor credincioșilor, pe cînd în biserica catolică se împărtășește cu vin numai clerul.

Teza potrivit căreia în religie principalul nu constă în îndeplinirea orbească a riturilor, ci în credința personală era o consecință a individualismului burghez în curs de formare, considerîndu-se că mîntuirea credinciosului este o chestiune care depinde de el însuși. Protestantismul a creat o biserică necostisitoare, ceea ce corespundea cerințelor burgheziei din epoca acumulării primitive a capitalului. Protestantismul a pregătit subordonarea bisericii față de statul burghez, deși în calvinismul inițial exista tendința spre crearea unei teocrații.

LUTERANISMUL

Luteranismul este una dintre primele forme ale protestantismului, iar biserica luterană din Germania este străbuna tuturor bisericilor protestante. În Germania, Reforma a luat caracterul unei vaste mișcări a întregului popor și a constituit imboldul pentru luptele de clasă din 1522—1525. Ea a început cu acțiunea întreprinsă la Wittenberg de călugărul Martin Luther (1483—1546), pînă atunci profesor de teologie. La 31 octombrie 1517 el a luat atitudine fățișă împotriva Romei, afișînd pe ușa bisericii din Wittenberg 95 de teze îndreptate împotriva indulgențelor și altor abuzuri ale bisericii catolice.

M. Luther, întemeietorul luteranismului

Luther se trăgea din familia unui miner din Turingia, devenit burghez înstărit. Părinții lui Luther, pentru vremea lor oameni culți și foarte evlavioși, l-au crescut pe Martin după principiile religiei. În 1501 Luther s-a înscris la Universitatea din Erfurt, unde cîtva timp s-a apropiat de cercul umaniștilor. După ce obține în 1505 titlul de magistru în teologie, el intră într-o mănăstire de călugări augustini. Din 1507 este profesor la Universitatea din Wittenberg. Concepțiile sale religioase s-au cristalizat în

1513—1514. La baza lor el a pus teza „îndreptării prin credință" din Epistola sfîntului apostol Pavel către romani („...Omul se îndreptează prin credință, fără faptele legii", cap. III, vers. 28). Ulterior, în traducerea germană a Bibliei făcută de el, Luther a comis un fals, adăugînd cuvîntul „exclusiv", astfel încît teza lui Pavel a căpătat forma: „Omul se îndreptează exclusiv prin credință..."

Luther nu era primul care luase atitudine împotriva indulgențelor. Înaintea lui se pronunțaseră contra indulgențelor John Wiclif, Jan Hus și, la timpul lui, Erasm din Rotterdam și alți umaniști. Luther însă nu a făcut altceva decît să retușeze doctrina catolică a grației divine, potrivit căreia faptele lui Hristos, ale apostolilor și ale sfinților ar fi acumulat har, pe care biserica îl poate distribui păcătoșilor în schimbul unei sume de bani pentru răscumpărarea păcatelor lor. El susținea că îndurarea divină nu constă în dăruirea de-a gata a absolvirii de către dumnezeu prin intermediul bisericii, ci în dăruirea credinței cu ajutorul căreia omul să dobîndească singur mîntuirea. Principalul sens al tezei lui Luther cu privire la „îndreptarea prin credință" constă în negarea rolului dominant al bisericii și clerului, care constituie starea întîi în feudalism. Aceste teze au fost apoi dezvoltate de Luther în cursul luptei împotriva bisericii catolice. În vara anului 1519, Luther a avut o dispută cu catolicul Eck, în cursul căreia a declarat că în învățătura lui Hus există teze cu adevărat creștine. În 1520 Luther a chemat la luptă armată împotriva catolicismului. La 21 octombrie 1520 Luther a fost excomunicat. La 10 decembrie 1520 el a ars bula papală de excomunicare în curtea Universității din Wittenberg, în prezența studenților. Chemat în 1521 de către Carol Quintul în fața dietei de la Worms, Luther refuză să-și retracteze învățătura. Edictul de la Worms din 1521 l-a pus pe Luther și pe adepții săi în afara legii. Împăratul a interzis practicarea luteranismului și a ordonat arderea cărților lui Luther, chemînd pe toți cetățenii să prigonească noua învățătură. Soarta ulterioară a lui Luther s-ar fi deosebit foarte puțin de cea a lui Jan Hus, ars pe rug de către catolici, dacă el n-ar fi fost susținut de opoziția prinților împotriva catolicismului și împăratului sfîntului Imperiu roman. Prințul elector al Saxoniei l-a luat pe Luther sub pro-

tecția sa. S-a format un lagăr al opoziției, alcătuit din prinți și reprezentanți ai orașelor. În lupta de clasă ce se dădea pe vremea aceea, Luther și-a legat soarta nu de mișcarea revoluționară a maselor țărănești-plebee, ci de Reforma burgheză moderată, care căuta să obțină protecția prinților. În cele din urmă, Reforma luterană a devenit o unealtă a absolutismului princiar și un mijloc de secularizare a domeniilor bisericești în favoarea prinților.

Organizarea luteranismului și lupta lui împotriva catolicismului

În vara anului 1526, la prima dietă din Speyer, prinții luterani au obținut adoptarea hotărîrii ca fiecare prinț să aibă dreptul de a decide ce religie să practice supușii de pe teritoriul său. În 1529 a doua dietă din Speyer a abrogat hotărîrea primei diete. Cinci prinți luterani și reprezentanții cîtorva orașe imperiale au protestat împotriva acestei decizii. Protestul lor a intrat în istorie, deoarece de la el provine termenul de „protestantism", care cu timpul a început să fie aplicat tuturor bisericilor creștine legate prin origine și doctrină de Reformă.

Pentru a încerca o împăcare a catolicilor și luteranilor, împăratul a convocat în 1530 dieta de la Augsburg. Protestanților li s-a cerut să-și formuleze concepțiile. Astfel a apărut prima carte conținînd crezul luteran, „Confesiunea de la Augsburg", al cărei părinte ideologic a fost Luther (acesta nu a putut participa la dietă, fiind excomunicat și pus în afara legii). Autorul ei efectiv este însă Melanchton. O dată cu teza că prințul și nu papa este șeful bisericii, această carte a mai stabilit latura rituală și cea exterioară a luteranismului. După respingerea „Confesiunii de la Augsburg" de către catolici, Melanchton a scris, ca răspuns la criticile acestora, „Apologia confesiunii de la Augsburg", al doilea document care stă la baza crezului luteran.

În 1531 luteranii au organizat o alianță militară: Liga de la Schmalkalden. Războiul acesteia împotriva lui Carol Quintul s-a încheiat în 1555 prin pacea de la Augsburg. În baza tratatului de pace, luteranismul a devenit în Germania un cult egal în drepturi cu catolicismul, după principiul: „A cui e țara, a aceluia e și religia", adică prințul putea alege între religia luterană și cea romano-catolică, iar religia adoptată de el trebuia adoptată și de toți supușii săi.

Cărțile care expuneau crezul luteran au fost „Marele" și „Micul" catehism al lui Luther, „Formula concordiei" (1577) etc. Culegerea tuturor cărților luterane de doctrină poartă denumirea de „Cartea concordiei".

Particularitățile bisericii luterane

Prin însăși denumirea ei, biserica evanghelică luterană subliniază că ea se călăuzește după evanghelii și nu acceptă nimic care nu-și găsește o confirmare explicită în scrierile evanghelice și apostolice. Biserica este definită ca adunare a tuturor credincioșilor unde evanghelia este just propovăduită, iar tainele sînt săvîrșite așa cum trebuie. Biserica luterană este considerată „văzută" și „nevăzută"; ea este „văzută" întrucît există pretutindeni unde tainele sînt just săvîrșite și evanghelia corect propovăduită și este „nevăzută" deoarece credința din inima oamenilor este invizibilă și cunoscută numai de dumnezeu. În luteranismul contemporan există divergențe în această problemă: unii luterani subliniază caracterul „văzut" al bisericii, alții pe cel „nevăzut".

Spre deosebire de principiul ierarhic de organizare a bisericii, luteranismul a formulat principiul democratic. „Cel ales de obște — scria Luther — va fi un păstor adevărat, întocmai ca și cum ar fi fost hirotonisit de toți episcopii și papii". Spre deosebire de biserica catolică, cea luterană nu este centralizată; în lume există o serie de biserici luterane independente. Nucleul de bază al bisericii este comunitatea bisericească, sau congregația — adunarea credincioșilor din parohia respectivă —, administrată de un consiliu bisericesc, în frunte cu un pastor numit de congregație, dar pe care aceasta nu-l poate revoca. Consiliul bisericesc este alcătuit din mireni aleși de enoriași.

Drepturile comunității sînt limitate. Ea este subordonată aproape total organizațiilor bisericești superioare, care, la rîndul lor (în țările scandinave, de pildă, și astăzi), sînt subordonate autorităților laice.

Principiile fundamentale ale dogmei și cultului

Luteranismul pune accentul pe mitul care susține că toți oamenii sînt păcătoși. Potrivit doctrinei sale, oamenii nu pot obține prin forțele, meritele sau faptele lor iertarea pretinselor păcate săvîrșite față de dumnezeu și nu se pot îndrepta decît grație îndurării lui Hristos,

prin „harul credinței". Oamenii ca atare nu sînt capabili decît de rele ; tot ce e bun în ei se datorează lui dumnezeu. Luteranii neagă însă „predestinarea absolută" pe care o susțin calviniștii. În luteranismul contemporan există divergențe în problema naturii păcătoase a omului : luteranii liberali neagă ideea că păcatul ar fi un atribut inevitabil și general al omului, pe cînd cei ortodocși pun accentul tocmai pe această latură a doctrinei, folosind-o pentru combaterea ideologiei umaniste, progresiste.

Dintre taine nu sînt recunoscute decît botezul și împărtășania, luteranii interpretînd însă împărtășania (euharistia) într-un mod cu totul aparte. Deși neagă învățătura catolică (și ortodoxă) că în împărtășanie pîinea și vinul s-ar transforma în trupul și sîngele lui Hristos, luteranismul recunoaște totuși, spre deosebire de zwinglism și calvinism, prezența reală a trupului și sîngelui lui Hristos în momentul împărtășaniei. „Formula concordiei" vorbește despre „misterioasa unire a trupului și pîinii în forma lor proprie", iar „Confesiunea de la Augsburg" spune : „Adevăratul trup și sînge al lui Hristos sînt cu adevărat prezente în împărtășanie sub formă de pîine și de vin ; ele sînt împărțite și primite".

Dat fiind că luteranismul nu recunoaște cununia drept taină, ca și protestantismul în general, el admite divorțul și recăsătorirea.

Ritualul luteran a fost creat ținîndu-se seama de dorința burgheziei de a avea o „biserică necostisitoare" : au fost suprimate fastul cultului catolic, ca și închinarea la icoane și la moaște, menținîndu-se numai imaginea crucii, altarul și veșmintele preoțești simple. În locul liturghiei a fost introdusă predica ; imnurile religioase ocupă un loc important în slujba religioasă, care e oficiată în limba maternă.

Starea actuală a luteranismului

Prima încercare de unire organizatorică a luteranismului pe scară internațională s-a făcut în 1923, cînd a fost creată (la Eisenach, Germania) Convenția luterană mondială, reprezentînd 147 de delegații din 22 de țări. După două congrese — de la Copenhaga (1929) și Paris (1935) — Convenția a fost reorganizată în 1947 și transformată în Federația lute-

rană mondială, care grupează în prezent bisericile luterane din 28 de țări, numărînd 51.000.000 de aderenți. Biserici luterane există în peste 60 de țări, iar numărul total al luteranilor este de aproximativ 70.000.000. Luteranismul este cel mai important curent protestant. Țările în care luteranismul este cel mai răspîndit sînt Germania (40.000.000 de luterani), S.U.A. (19 biserici luterane independente, cu 8.400.000 de enoriași), Suedia (7.000.000), Danemarca (4.300.000), Finlanda (4.000.000) și Norvegia (3.400.000).

ANABAPTISMUL

La începutul secolului al XVI-lea, Reforma populară a fost reprezentată de către secta protestantă a anabaptiștilor, care a luat ființă printre meseriașii din orașul german Zwickau. Anabaptiștii cereau ca botezul să se facă atunci cînd omul ajunge la maturitate, deoarece copiii nu sînt în stare să-și ia răspunderea pe care o implică taina botezului. Sub influența lui Thomas Münzer (1490—1525), anabaptismul a ieșit din cercul îngust al ideilor sectare și a desfășurat o vastă propagandă pentru Reformă în înțelesul pe care i-l dădea poporul ; cu alte cuvinte, anabaptiștii considerau că sarcina Reformei nu este de a stabili o nouă dogmă religioasă, ci de a proclama o apropiată revoluție social-economică, care trebuia să fie săvîrșită de masa țăranilor și a sărăcimii de la orașe.

Fiu de țăran care, datorită capacității și sîrguinții sale, a obținut titlul de doctor în teologie, Thomas Münzer cerea ca în Germania întreaga putere să treacă, pe calea răscoalei, în mîna poporului, să fie introduse egalitatea socială și comunitatea averilor. El a criticat cu asprime rînduielile existente. „Priviți — spunea Münzer —, cei care practică hoția, tîlhăria și cămătăria sînt în primul rînd principii și nobilii ; ei își asumă dreptul de proprietate asupra tuturor ființelor, a peștilor din apă, a păsărilor din aer și a tuturor roadelor pămîntului. Și apoi mai cutează să predice săracilor porunca : «Să nu furi», cînd ei înșiși iau de unde pot, îl jupoaie și-l storc pe țăran și pe meseriaș. Dar dacă un om simplu își însușește

un lucru de nimic este spînzurat, și la toate acestea «doctorul mincinos» (Luther) nu găsește altceva de spus decît : «amin»".

Münzer a zugrăvit cu multă însuflețire în fața țăranilor răsculați din regiunea Saxonia-Turingia, adunați în tabăra de la Frankhausen, tabloul grandios al „împărăției lui dumnezeu pe pămînt". F. Engels a calificat învățătura lui Münzer drept anticipare în fantezie a unui viitor îndepărtat. „Cuvîntul domnului" a fost interpretat de Münzer în mod raționalist, ca voce a rațiunii. „Credința pentru Münzer — spune Engels — nu este altceva decît trezirea rațiunii în om". F. Engels a mai arătat că filozofia religioasă a lui Münzer friza ateismul.

Münzer a făcut încercarea eroică de a uni toate forțele răsculaților pe baza unei tactici revoluționare. Această încercare a constituit punctul culminant al marelui război țărănesc din Germania. Înfrîngerea răsculaților în tabăra de la Frankhausen și executarea lui Münzer la 25 mai 1525 nu au pus capăt Reformei populare. În 1533 anabaptiștii au cucerit puterea la Münster, oraș situat în apropierea Țărilor de Jos. Timp de 14 luni ei și-au apărat comunitatea, în care se făcuseră primii pași spre realizarea egalității sociale. Comunitatea a fost distrusă, iar conducătorii ei executați, după ce fuseseră mai întîi supuși unor torturi sălbatice. Ulterior, anabaptiștii au început să propovăduiască o răsturnare pașnică și neîmpotrivirea prin violență la rău.

În Țările de Jos, urmașii anabaptiștilor au fost m e n n o n i ț i i, a căror denumire se trage de la întemeietorul sectei, Menno Simons (1496—1561). Mennoniți mai există și în zilele noastre. Ei sînt în număr de aproximativ 500.000, dintre care 70.000 în Olanda, 12.500 în Germania, 50.000 în Canada și 250.000 în S.U.A. Ei propovăduiesc neîmpotrivirea prin violență la rău, iar unii dintre ei refuză să presteze serviciul militar și să depună jurăminte. De la început, în timp ce atît luteranii cît și calviniștii și anglicanii erau fanatici, mennoniții au formulat principiul toleranței religioase, căutînd să demonstreze că profesarea unei alte credințe nu aduce prejudicii statului și că ereticii pot fi convertiți la credința ta numai prin cuvîntul domnului și nu prin violență. Mennoniții sînt împotriva oricărei organizări bisericești ; fiecare comu-

nitate e complet independentă și toți membrii ei — bărbați sau femei — sînt egali. Ei nu admit botezul copiilor.

Anabaptiștii au fost persecutați atît de catolici cît și de luterani, calvini și anglicani. Ortodoxismul a avut de asemenea o atitudine dușmănoasă față de această sectă.

ANGLICANISMUL

Istoria nașterii bisericii anglicane

Avînd în vedere că s-a despărțit de Roma și și-a însușit principiile fundamentale ale protestantismului, biserica reformată anglicană este de obicei socotită drept protestantă, dar ea are particularități care o apropie cel mai mult de catolicism. De aceea ea este uneori privită drept o variantă aparte a creștinismului, alături de catolicism, ortodoxism și protestantism. Reforma engleză a rupt de Roma nu numai Anglia, ci ulterior și întregul imperiu colonial englez. În timp ce în secolul al XVI-lea Reforma se transformase în Europa într-o impunătoare mișcare socială, în Anglia ea nu a fost la început decît opera exclusivă a puterii regale.

Încă de pe vremea cuceririi normande (1066), Anglia s-a opus influenței papale. Treptat s-a interzis să se lase moștenire sau să se doneze bunuri bisericii, a fost oprit accesul în Anglia al ierarhilor de origine străină numiți de papă, în special al italienilor, și, în general, nu se recunoșteau bulele papale de numire. Ruptura totală de Roma s-a produs în 1534, cînd, prin „Actul de supremație", parlamentul englez, la cererea lui Henric al VIII-lea, l-a proclamat pe rege șef al bisericii anglicane. Treptat au fost interzise contribuțiile în favoarea vistieriei papale, a fost abrogată jurisdicția supremă a papii asupra clerului englez, iar dreptul de numire al episcopilor și arhiepiscopilor a trecut asupra regelui. Mănăstirile (circa 700) au fost desființate, iar pămînturile lor confiscate în favoarea coroanei și a nobilimii; serviciul divin a început să fie oficiat în limba engleză. S-a cerut englezilor supunere totală față de noua biserică, iar pentru vina de a nega principiile ei fundamentale s-au instituit pedepse, mergînd pînă la pedeapsa cu moartea.

După moartea lui Henric al VIII-lea și a fiului său Eduard al VI-lea, reacțiunea feudal-catolică a triumfat pentru cîtva timp (domnia reginei catolice Maria Tudor, poreclită „cea sîngeroasă" din cauza persecutării militanților Reformei).

Principalele particularități ale anglicanismului

Anglicanismul a triumfat definitiv sub regina Elisabeta, care, printr-un act parlamentar din 1563, a proclamat „cele 39 articole" ale bisericii anglicane drept crez englez. Aceste articole sînt pătrunse de spirit protestant, dar ocolesc în mod deliberat problemele care-i dezbinau pe protestanți în secolul al XVI-lea și continuau să-i mai dezbine și în secolul al XVII-lea, și anume problema împărtășaniei și cea a predestinării.

Articolele au fost alcătuite sub influența și cu participarea unor teologi protestanți de pe continent, lucrarea de bază fiind „Confesiunea de la Augsburg". În aceste articole trebuie făcută distincție între: 1) dogmele cu caracter general creștin, cum ar fi învățătura despre dumnezeu, exprimat prin trinitatea divină — creatorul, deținătorul destinelor lumii —, despre fiul lui dumnezeu, despre întruparea acestuia și îmbinarea în el a două esențe, divină și omenească, despre reînvierea și înălțarea lui, despre a doua venire a lui etc.; 2) negarea protestantă a purgatoriului și a indulgențelor, ținerea predicii și oficierea slujbelor în limba poporului, desființarea celibatului obligatoriu al clerului, nerecunoașterea puterii papale, învățătura că sfînta scriptură conține tot ce este necesar pentru mîntuire, doctrina îndreptării numai prin credință, negarea închinării la icoane și la moaște, negarea transsubstanțierii; 3) afirmarea supremației coroanei asupra bisericii, șeful suprem al bisericii anglicane fiind regele, care-și exercită puterea prin intermediul unui cler docil. În Anglia, puterea regală are dreptul să numească episcopi în locurile vacante, să hotărască întrunirea convocațiilor, adică a conciliilor, alcătuite din toți episcopii provinciilor și din reprezentanți aleși ai clerului inferior; ea este totodată instanța supremă de apel în toate chestiunile bisericești. Cu timpul, supremația bisericească a regelui s-a transformat într-un primat al parlamentului asupra bisericii. Numirea episcopilor depinde de primul-ministru, iar rolul de instanță supremă de apel îl are un consiliu protestant special, ai cărui membri nu trebuie să fie neapărat anglicani și, de regulă, nici nu sînt.

Cea mai caracteristică particularitate a bisericii anglicane este faptul că ea a menținut ierarhia bisericească. Potrivit doctrinei bisericii anglicane, numai clerul e înzestrat cu harul divin al adevăratei ierarhii ; clerul are o situație specială, deosebindu-se de mireni, care sînt înlăturați de la conducerea vieții bisericești. Anglicanismul a îmbinat în mod eclectic dogma catolică despre puterea mîntuitoare a bisericii cu dogma îndreptării prin credință.

Ca structură, biserica anglicană este episcopală. Slujitorii altarului sînt împărțiți în trei grupuri : episcopi, prezbiteri și diaconi, care toți își capătă rangul prin hirotonisire episcopală. Credincioșii, grupați în jurul bisericii lor, alcătuiesc comunitatea bisericească. În adunările lor parohiale, credincioșii stabilesc impozitul în favoarea bisericii, iar pentru conducerea treburilor parohiei aleg din rîndurile lor un epitrop. Preoții parohiei sînt numiți de cei care patronează biserica locală. Au fost menținute instanțele judiciare bisericești, episcopul împărțind dreptatea în tribunalul episcopal. Prin rangul lor, episcopii au poziția de lorzi și mulți dintre ei sînt membri ai Camerei lorzilor.

Serviciul divin al bisericii anglicane este expus în „Cartea generală de rugăciuni", care reprezintă traducerea engleză, puțin modificată, a cărții romano-catolice de rugăciuni folosite în Anglia pînă la Reformă. Anglicanismul a păstrat un cult plin de fast și folosește odoare sfinte.

Situația actuală a anglicanismului

Sub raportul administrației bisericești, Anglia este împărțită în două provincii : Canterbury și York, în fruntea cărora se află cîte un arhiepiscop ; arhiepiscopul de Canterbury poartă denumirea de primat al întregii Anglii.

Activitatea bisericii anglicane nu se limitează însă la hotarele Angliei ; ramuri de sine stătătoare ale ei există în diferite părți ale lumii. În afara bisericii din Anglia, mai există 14 biserici anglicane independente : biserica din Wales, biserica din Irlanda, biserica episcopală din S.U.A., bisericile din Scoția, Australia și Tasmania, Noua Zeelandă, Africa de sud, Mexic, Brazilia, Coreea, Japonia, biserica din India, Pakistan, Birmania și Ceilon, biserica din Africa occidentală.

Anglicanismul a pătruns în America de Nord chiar la începutul colonizării acesteia. Prima așezare europeană din Ame-

rica de Nord (Jamestown, 1607) a fost întemeiată de anglicani. În 1787 anglicanii americani au fondat o biserică episcopală protestantă de sine stătătoare. Ea nu are nici o legătură juridică cu biserica din Anglia ; în fruntea ei se află Convenția generală, alcătuită din două camere : camera episcopilor și camera delegaților clerici și laici.

Începînd din 1867, toate conciliile sau conferințele anglicane, la care participă episcopi din întreaga lume, se întrunesc în palatul Lambert, aparținînd arhiepiscopului de Canterbury. La aceste adunări sînt discutate și rezolvate probleme de doctrină, morală, organizare bisericească etc., dar hotărîrile adoptate nu au putere de lege pentru bisericile anglicane. Începînd din secolul al XVIII-lea, se fac încercări de apropiere între biserica din Anglia și biserica ortodoxă rusă.

CALVINISMUL

Calvinismul este o variantă a protestantismului, care a corespuns cel mai bine nevoilor burgheziei din perioada acumulării primitive. El a reprezentat o desăvîrșire a teoriei și practicii ereziilor burgheze și nu a avut tendința caracteristică luteranismului de a ajunge la un compromis cu feudalismul.

Întemeietorul calvinismului, J. Calvin

Reformatorul de la Geneva („papa de la Geneva"), Jean Calvin (1509—1564), s-a născut în nordul Franței, la Noyon (provincia Picardia). Tatăl său era funcționar de stat. Încă din copilărie, Calvin a dat dovadă de religiozitate și de austeritate. Calvin a căpătat o educație umanistă și cunoștea limbile greacă, latină și ebraică. La vîrsta de 12 ani a ocupat funcția de capelan la catedrala din Noyon. Între 1523 și 1528 a studiat teologia la Paris, a fost hirotonisit preot, iar după aceea a început să studieze științele juridice, obținînd titlul de doctor în drept. Unul dintre profesorii săi, care era luteran, a sădit sămînța protestantismului în conștiința lui Calvin. În 1534 Calvin a aderat ferm la protestantism. Din cauză că în Franța protestanții erau prigoniți, Calvin și-a părăsit pentru totdeauna patria și a plecat la Strasbourg, iar apoi la Basel (1535). În prima sa scriere teologică, Calvin

nu atacă biserica catolică, ci pe anabaptiști, iar în lucrările sale ulterioare îi califică pe anabaptiști drept rebeli și eretici. În 1536 apare la Basel prima ediție a lucrării fundamentale a lui Calvin „Instituțiile creștine". Ulterior, Calvin a mai reeditat această lucrare de șapte ori, mărindu-i de fiecare dată proporțiile. Ultima ediție, a opta, scoasă încă în timpul vieții sale (1559), era de cinci ori mai voluminoasă decît prima și avea 80 de capitole în loc de șase.

De la o ediție la alta, Calvin s-a preocupat tot mai mult de problema organizării bisericii, subliniind rolul determinant al acesteia în viața societății. De pildă, în ediția a treia (1543), Calvin a proclamat că bisericii — ca o completare a instanțelor lumești — îi revine judecarea greșelilor comise de membrii ei, că biserica e independentă de puterea laică și o poate chiar judeca. În aceeași ediție au fost stabilite în amănunțime drepturile și obligațiile preoților, prezbiterilor și diaconilor, aleși de popor sub conducerea exclusivă a autorităților bisericești.

La vîrsta de 27 de ani, în 1536, Calvin se mută la Geneva, unde (în baza reformei lui Zwingli) este ales pastor, dar la început încercările sale de a-și introduce sistemul nu au fost încununate de succes și, în urma victoriei obținute în alegeri de către partidul conservator burghez, este chiar izgonit din oraș. Cînd, în 1541, a învins însă din nou partidul radical burghez, care introdusese la timpul său zwinglismul în Geneva, Calvin este rechemat în acest oraș pentru a continua aplicarea Reformei. Calvin a introdus la Geneva un regim extrem de sobru („ascetism mirean"), care a fost idealul burgheziei din perioada acumulării primitive și a intensificării exploatării poporului. Pastorii colindau casele cetățenilor, controlau viața lor particulară, supravegheau purtarea cuviincioasă, zelul religios și profesional al cetățenilor. Nefrecventarea bisericii era foarte aspru pedepsită, iar pentru sacrilegiu era prevăzută pedeapsa cu moartea.

Pentru a se spori numărul zilelor lucrătoare au fost suprimate numeroase sărbători catolice ; nu se admitea nici o manifestare a bucuriei de a trăi, se interziceau dansurile și jocurile, purtarea hainelor de culoare deschisă. Toți cei care aveau alte concepții erau arși pe rug (ex. Servet). Sute de femei au fost executate ca „vrăjitoare".

Sistemul teologic al calvinismului

Cu unele modificări, sistemul teologic al lui Calvin a fost adoptat de bisericile reformate și prezbiteriene contemporane. Calvinismul consideră Biblia drept singurul izvor al credinței, acceptă învățătura despre îndreptarea exclusiv prin credință, consideră riturile ca mijloc auxiliar de întărire a legăturii religioase, respinge cultul icoanelor, al sfinților și al fecioarei Maria, precum și orice rituri religioase fastuoase, serviciul divin e redus la citirea Bibliei, predici și cîntarea în comun a psalmilor.

Calvinismul nu consideră preoția drept o taină, suprimă împărțirea credincioșilor în preoți, înzestrați cu o putere specială, și în mireni. Conducerea bisericii calvine nu este numită, ci aleasă de către comunitatea credincioșilor.

Spre deosebire de luteranism, calvinismul respinge subordonarea bisericii față de stat. La început, bisericile calvine aveau tendințe teocratice (Zürich, Geneva, unele colonii din America de Nord). Mai tîrziu, calvinismul s-a mulțumit cu separarea bisericii de stat și cu neamestecul statului în viața bisericească. Instituția prezbiterilor constituie o trăsătură distinctivă a bisericii calvine. La catolici, autoritatea supremă aparține papii, la anglicani episcopilor, iar la calviniști unui grup de persoane (prezbiteri), reprezentînd o serie de biserici locale și, de obicei, alcătuit din oameni bogați, ceea ce permite burgheziei să conducă viața religioasă.

Documentul calvinist care se bucură de cea mai mare autoritate este „A doua confesiune helvetică" (1566), întocmită de Bullinger, un teolog de vază al calvinismului. Un alt document important al calvinismului este „Catehismul de la Heidelberg" (1563).

O particularitate caracteristică a calvinismului ortodox o constituie învățătura despre predestinarea absolută. La prima vedere, Calvin a dus la absurd doctrina luterană despre mîntuirea prin credință și nu prin fapte. El afirma că, în prevederea sa absolută, dumnezeu a predestinat încă de la crearea lumii pe unii oameni pentru mîntuire și beatitudine eternă, iar pe alții pentru pieire în chinurile iadului, și că Hristos ar fi murit numai pentru ca cei aleși să fie mîntuiți. Acest verdict al lui dumnezeu este absolut imuabil și de neînlăturat. Omul păcătos este atît de slab și de vicios, încît nici un fel de strădanii ale sale nu-i pot asigura dreptul la mîntuire. S-ar

părea că această doctrină fatalistă ar fi trebuit să stîrnească printre protestanți un val de apatie, dar în realitate tocmai calviniștii au manifestat un zel deosebit în acumularea capitalistă. Explicația este că, potrivit calvinismului, deși omul nu poate ști cu siguranță dacă a fost sau nu ales de dumnezeu, succesul în afaceri poate fi interpretat, cu oarecare probabilitate, drept un indiciu că face parte dintre cei aleși. Activitatea economică a început să fie privită ca un lucru plăcut lui dumnezeu. Un predicator calvinist spunea: „Trebuie să lucrați pentru dumnezeu, ca să vă îmbogățiți". În doctrina predestinării se reflectă într-o formă fantastică realitatea capitalistă, în care succesul și falimentul depind de capriciile unor forțe spontane, pe atunci necunoscute.

Situația actuală a calvinismului

În Anglia, calvinismul a apărut la sfîrșitul secolului al XVI-lea sub forma congregaționalismului. Congregaționaliștii socoteau că fiecare parohie, fiecare congregație, fiecare comunitate bisericească trebuie să-și păstreze o independență completă în toată viața bisericească, atît în alegerea clerului cît și în privința doctrinei, disciplinei și ritualului.

În prezent există circa 2.000.000 (după alte surse circa 5.000.000) de congregaționaliști. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, numărul comunităților congregaționaliste se cifra în S.U.A. la 4.869, în Anglia și Irlanda la 4.814, în coloniile britanice și în Europa la 1.072, în total 10.754 de comunități.

Baza congregației o constituie membrii ei, care sînt aleși prin vot la propunerea unei comisii speciale. În afara lor, din comunitate mai face parte și un grup de persoane care, fără a fi membri cu drepturi depline, aduc totuși contribuții bănești în favoarea bisericii și participă la alegerea pastorilor. Funcționari ai comunității sînt pastorul și cîțiva mireni, clericii nedeosebindu-se însă în privința drepturilor aproape de loc de mireni. Consacrarea unui pastor nou se face de către pastorul comunității vecine. Forma uzuală a slujbei duminicale o constituie imnurile, citirea sfintei scripturi, rugăciunile și predica.

Congregaționalismul nu este însă singurul curent al calvinismului contemporan. Acesta există și sub forma bisericilor reformate (Europa) și prezbiteriene (Anglia, S.U.A. și

alte țări). Uniunea prezbiteriană mondială numără 125 de biserici calvine diferite. În prezent există peste 40.000.000 de reformați și prezbiterieni.

DEZVOLTAREA ULTERIOARĂ A PROTESTANTISMULUI

Pe baza curentelor protestante apărute în epoca Reformei s-au format ulterior altele noi. La începutul secolului al XVII-lea a luat ființă baptismul, care îmbină congregaționalismul în organizarea comunității cu botezul la vîrstă adultă. În Anglia s-au ivit organizațiile quakerilor, metodiștilor; în S.U.A. adventiștii și secta „știința creștină".

Quakerii

Secta quakerilor, bazată pe erezia anabaptistă și pe alte erezii, a apărut în timpul revoluției burgheze din Anglia în rîndurile sărăcimii de la orașe. Ea s-a ivit în urma dezamăgirii pricinuite de revoluție, care nu a dat nimic poporului. Întemeietorul acestei secte, George Fox (1624—1691), a ajuns la concluzia că adevărul nu rezidă în cărțile sfinte, ci în inima oamenilor, că trebuie căutat în „lumina lăuntrică" de care e pătruns omul. Această lumină e dovada prezenței lui Hristos în inima credinciosului. Învățătura care pune „lumina lăuntrică" mai presus de scriptură și de biserică reprezintă punctul principal al doctrinei quakerilor.

Termenul „quaker" înseamnă „tremurător"; denumirea a fost dată în derîdere din cauza mișcărilor convulsive și dezordonate pe care le făceau quakerii în timpul rugăciunilor în prima perioadă a existenței lor. Quakerii neagă orice serviciu divin organizat, tainele, riturile și clerul. Întrunirile quakerilor au loc în odăi goale; cu capul acoperit, ei stau în tăcere, așteptînd să le vină lumina de sus, pînă cînd unul dintre membrii comunității se simte pătruns de lumină și începe să predice. La întrunirile quakerilor pentru rugăciuni nu sînt admise nici cîntatul, nici muzica instrumentală. Căsătoriile dintre quakeri se săvîrșesc prin simpla făgăduială de credință, dată în prezența conducătorilor comunității. Înhumarea se face fără nici un fel de ceremonie. Caracteristică pentru quakeri este interzicerea luxului; în prima perioadă ei nu admiteau teatrul, dansurile, sportul. Quakerii prețuiesc foarte mult independența exterioară a omului; de aceea ei

nu-şi descoperă capul în faţa nimănui, nu recunosc titlurile, se adresează tuturor cu „tu" şi nu îngenunchează.

Quakerii afirmă că nu trebuie să contezi pe schimbarea oamenilor aflaţi la cîrma statului ; o îmbunătăţire poate veni numai de la spirit. Ei sînt împotriva violenţei, războiului şi prestării de jurăminte şi propovăduiesc „neîmpotrivirea prin violenţă la rău". Ei vorbesc despre frăţie universală între oameni, practică pe scară largă filantropia, dau dovadă de toleranţă religioasă. Morala reacţionară a quakerilor este sterilă, deoarece substituie revoluţiei sociale evoluţia morală.

Fiecare comunitate se întruneşte o dată pe lună pentru o judecată morală, pentru a da ajutor prin sfaturi şi a soluţiona eventualele litigii între membri. Instanţa supremă este adunarea anuală a quakerilor din ţara respectivă ; o instanţă inferioară sînt adunările trimestriale ale cîtorva congregaţii.

La început quakerii au fost crunt prigoniţi. În perioada 1656—1658, de pildă, au fost întemniţaţi în Anglia 9.000 de quakeri. Legea din 1689 cu privire la toleranţa religioasă a pus capăt prigonirii quakerilor în Anglia. În 1682 quakerul Penn a cumpărat de la guvernul englez un teritoriu situat de-a lungul fluviului Delaware din America de Nord şi a întemeiat Pennsylvania, o colonie a quakerilor, dar în alte colonii din America de Nord persecutarea quakerilor a încetat abia în 1724. Quakerii se pronunţau pentru libertatea negrilor ; unii dintre ei au participat la războiul Nordului împotriva Sudului. În 1957 existau 180.000 de quakeri, dintre care 120.000 în S.U.A., 22.000 în Anglia şi 20.000 în Africa orientală. Quakerii se pronunţă pentru coexistenţa paşnică.

Metodismul

Metodismul este o sectă religioasă care a apărut în sînul bisericii anglicane în prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi s-a separat definitiv de anglicanism în 1891.

Secta a fost întemeiată de doi fraţi, studenţi la Oxford, John Wesley (1703—1791) şi Charles Wesley (1707—1788). În 1729 cîţiva tineri au întemeiat la Oxford „clubul sfînt" (membrii lui s-au numit „metodişti"), ai cărui membri au hotărît să aplice metodic normele creştine de comportare. John Wesley era extrem de energic şi avea aptitudini organizatorice ; el era mereu pe drumuri, de cele mai multe ori mergea călare, ţinea cîte două-trei predici pe zi sub cerul liber în faţa a mii de ascultători. În total a rostit 40.000 de predici, care au

produs o puternică impresie asupra ascultătorilor. Mulți dintre aceștia, înspăimîntați de imaginea judecății de apoi, erau cuprinși de convulsiuni. Valul de bigotism religios stîrnit de metodiști a înăbușit nemulțumirea maselor, provocată de revoluția industrială. J. Wesley a apărat principiul proprietății private și a susținut cu energie capitalismul.

La început metodismul nu a adus nimic nou în anglicanism; el nu se deosebea prea mult de biserica anglicană în domeniul cultului și al dogmaticii. Biserica metodistă a deplasat centrul de greutate spre aplicarea practică de către creștini a obligațiilor ce le reveneau. J. Wesley califica metodismul drept „religie a inimii". Creștinul trebuie înainte de toate „să se convertească", adică să-și dea seama de întreaga deșertăciune și păcătoșenie a comportării sale anterioare.

Nucleul de bază al organizației este comunitatea, împărțită în clase de cîte 12 persoane, una dintre acestea stînd în fruntea clasei; deasupra comunității se află districtul, condus de un superintendent, și conferința, care se întrunește anual. Noii convertiți sînt primiți pentru o perioadă de încercare de șase luni. În afara predicatorilor de profesie, metodismul cunoaște și predicatori mireni, printre care și femei. Crezul e alcătuit din „articolele de credință", în număr de 25, prelucrate de John Wesley din cele 39 de articole ale anglicanismului.

În prezent există 30.000.000 de metodiști, dintre care 12.000.000 în S.U.A. (Biserica metodistă episcopală americană), unde, după baptism, metodismul este cel mai numeros curent protestant. În Germania, metodismul este răspîndit în Württemberg și la Bremen.

„Știința creștină" Secta „Știința creștină" este de origine americană și s-a constituit definitiv în 1879. Ea a fost întemeiată de o americană, Mary Eddy, care pînă atunci fusese congregaționalistă. În 1875 a fost publicată principala ei lucrare, „Știința și sănătatea", care a devenit crezul noii secte. Ea e citită, alături de Biblie, în timpul serviciului divin. „Știința creștină" afirmă că prin eforturile spiritului pot fi învinse răul, bolile și moartea, fiind suficient ca omul să se convingă de irealitatea lor. Eddy a declarat că materia este o iluzie a simțurilor și izvorul răului: „În materie nu există nici viață, nici adevăr, nici intelect, nici substanță.

Totul e spiritul infinit și nenumăratele sale manifestări, căci dumnezeu este totul în toate".

Potrivit acestei doctrine șarlatanești, convingerea că materia există în mod real constituie izvorul răului, al tristeței și al morții, cărora li se pot opune credința în dumnezeu și convingerea că lumea este ideală. Membrii sectei resping serviciile medicinii și „se lecuiesc" prin rugăciuni.

În prezent secta numără în S.U.A. aproape 300.000 de adepți. Există peste 3.100 de filiale ale sectei în diferite țări. Ziarul sectei, „Christian Science Monitor", care apare la Boston, se bucură de o largă popularitate.

Ideologia protestantismului contemporan

Fărîmițarea protestantismului într-un mare număr de biserici și secte face posibil ca în cadrul său să existe organizații și persoane care profesează concepții diferite. În protestantismul contemporan putem distinge patru orientări ideologice: modernismul, fundamentalismul, neoortodoxismul și „comunismul creștin".

În secolul al XIX-lea a căpătat o largă răspîndire în protestantism modernizarea creștinismului, adică adaptarea religiei la știință, legată de abandonarea unui număr de teze dogmatice. Moderniștii protestanți admiteau critica istorică a Bibliei, ideea unei dezvoltări progresive a societății și posibilitatea perfecționării omului. De modernism erau legate și propovăduirea „evangheliei sociale", mișcarea pentru „creștinizarea rînduielilor sociale".

În epoca imperialistă, o dată cu creșterea rolului religiei în suprastructura capitalistă, s-au produs în protestantism schimbări importante. În S.U.A. a apărut o orientare ultrareacționară, cunoscută sub denumirea de „fundamentalism". Ea cere să se recunoască fără rezerve toate dogmele creștine, mergînd pînă la negarea directă a științei. În timp ce modernismul cocheta cu teoria evoluționistă, fundamentaliștii cereau ca predarea acestei teorii să fie interzisă. În patru state din S.U.A. au fost adoptate legi antievoluționiste. În 1925 fundamentaliștii au înscenat în statul Tennessee procesul „maimuței", care a stîrnit multă vîlvă. Unii sociologi constată că există multe elemente comune între fundamentalism și Ku-klux-klan. Din 1919, o dată cu organizarea Asociației mondiale a fundamentaliștilor creștini, fundamentalismul a devenit o mișcare internațională.

Printre teologii protestanți din Elveția și Germania a apărut, după primul război mondial, „teologia crizei" sau „teologia dialectică". Aceasta este una dintre orientările filozofiei și sociologiei burgheze contemporane, care încearcă să explice contradicțiile societății burgheze ca fiind o consecință a „crizei spirituale a omului" : criză în domeniul moralei, al religiei și, în general, al ideologiei. „Teologia crizei" recunoaște existența unei crize a societății burgheze și consideră că misiunea sa este de a interpreta natura acestei crize de pe poziții teologice. Caracteristice pentru acest curent sînt antiumanismul său militant, încercările de a vedea cauza tuturor relelor sociale în natura pretins păcătoasă a omului. De aici și cererea de a se recunoaște integral învățătura creștină despre „păcatul originar", despre inevitabilitatea păcatului omenesc și tragismul soartei omului. „Teologia crizei" neagă progresul, este specializată în lupta contra marxismului și ponegrește mișcarea comunistă. Printre reprezentanții ei se numără Emil Brunner, Paul Tillich, Reinhold Niebuhr.

Printre clericii protestanți există însă și oameni care încearcă să realizeze o apropiere între creștinism și marxism. Concepțiile lor sînt în multe privințe opuse „teologiei crizei". Ei consideră că tot ce slujește progresul e în acord cu creștinismul, că făurirea unei societăți drepte este posibilă, că omul este în stare să rezolve problemele sale. „Bazele marxismului nu sînt în conflict cu creștinismul", afirmă un reprezentant al acestui curent, englezul Stanley Evans.

Acest curent are puțini adepți. Cea mai mare parte a ideologilor protestanți din țările capitaliste se situează pe poziția anticomunismului și sprijină politica cercurilor imperialiste.

SECTELE CREȘTINE ÎN U.R.S.S.

Ce sînt sectele ? Adaptîndu-se condițiilor istorice, sociale și politice care se schimbă, creștinismul s-a fărîmițat în decursul existenței sale într-un mare număr de curente. Asociațiile religioase ale credincioșilor care s-au separat de biserica dominantă într-o țară sau de curentul religios dominant poartă denumirea de secte (de la cuvîntul latin „secta", care înseamnă „școală").

Secte există în toate religiile așa-zis mondiale: în creștinism, în islamism, în budism. Principalele cauze ale apariției lor trebuie căutate în contradicțiile de clasă care scindau întreaga societate bazată pe exploatare, inclusiv organizațiile religioase, în grupuri ostile. Apariția sectelor reprezintă expresia ideologică exterioară a opoziției dintre interesele de clasă ale diferitelor grupuri sociale de credincioși având aceeași religie.

Sectele în creștinism au apărut încă în imperiul sclavagist roman, cînd religia creștină a devenit religie de stat. În Rusia, mișcarea sectantă a apărut în secolul al XVI-lea, la început sub formă de erezii, iar apoi și sub formă de curente religioase separate (ritul vechi, duhoborii, molocanii etc.). Doctrina unor secte cum ar fi creștinii după evanghelie, baptiștii, penticostalii, adventiștii, iehoviștii etc. a pătruns în Rusia dinspre apus. Separîndu-se de curentele religioase dominante, sectele au adus unele modificări în interpretarea diferitelor dogme biblice și în organizarea cultului, lăsînd neatinse bazele generale ale concepției religioase despre lume.

Renunțînd la unele rituri vădit învechite, perimate, preluate de creștinism de la religiile idolatre (închinarea la icoane, la cruce, botezul noilor-născuți, prohodirea morților etc.), sectanții se străduiesc să mențină cu acest preț ceea ce e principalul în religie, credința în dumnezeu, și ceea ce e esențial în creștinism, credința în misiunea de mîntuitor a lui Hristos. Totodată ei apără morala religioasă.

Principala particularitate a sectelor este că ele caută să facă din religie „lumea lăuntrică" a fiecărui credincios, să-l transforme pe om într-un fanatic convins. Sectelor le este caracteristică tendința „de a pune în locul popilor din oficiu popi din convingere, adică cultivarea celui mai rafinat și, de aceea, deosebit de odios obscurantism" [1].

În U.R.S.S. sectele reprezintă o rămășiță a trecutului.

O bună parte dintre conducătorii sectelor au întîmpinat Revoluția din Octombrie cu ostilitate, situîndu-se fățiș de partea contrarevoluției. În anii războiului civil, mulți dintre ei au sprijinit activ pe intervenționiști, iar ulterior au luat atitudine împotriva colectivizării agriculturii și industrializării țării. Căutînd să zădărnicească construcția colhoznică, ei îi speriau pe credincioși cu iminența judecății de apoi.

[1] V. *I. Lenin*, Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 194.

Succesele construcției socialiste, lichidarea claselor exploatatoare, ridicarea rapidă a bunăstării oamenilor muncii, consolidarea orînduirii sovietice, care se bucură de sprijinul întregului popor, au determinat pe mulți dintre membrii sectelor să-și schimbe atitudinea față de Puterea sovietică și de socialism, să condamne activitatea contrarevoluționară a vechii lor conduceri.

O dată cu victoria socialismului, milioane și milioane de credincioși au rupt cu religia și multe dintre sectele care au existat odinioară s-au destrămat. Dar unele dintre cele rămase au reușit să găsească noi procedee prin care să-și propage ideologia și să atragă credincioși și necredincioși la adunările lor ; ele s-au întărit din punct de vedere organizatoric și material.

Sectele care nu duc o propagandă antisovietică și nu au ritualuri barbare sînt libere să-și țină adunările. În condițiile socialismului, sectele dau dovadă de o deosebită inventivitate în atragerea populației, mai ales a femeilor, tinerilor și copiilor, în comunitățile lor, adaptîndu-și doctrina la viața nouă a oamenilor muncii și perfecționîndu-și ritualul cu scopul de a-i influența nu numai pe credincioși, ci și pe necredincioși.

Sectele sînt un fenomen foarte complex. Din ele fac parte formații religioase diverse și adesea opuse, fiecare avînd structura sa organizatorică, doctrina sa, ritualul și istoria sa.

Ritul vechi

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea a apărut în Rusia o vastă mișcare sectară, intrată în istorie sub denumirea de „schismă", sau de „rit vechi".

„Ritul vechi" a constituit o formă ideologică de exprimare a contradicțiilor de clasă care s-au ascuțit în urma intensificării jugului iobăgist. Sub țarul Aleksei Mihailovici s-au introdus o serie de noi legi care intensificau jugul iobăgiei, precum și noi rînduieli privind prestațiile către stat, serviciul militar, birul pe cap de locuitor etc. Noile legi au stîrnit nemulțumirea diferitelor pături sociale, iar lupta împotriva rînduielilor instaurate a îmbrăcat forma religioasă a luptei pentru vechile datini în biserică și în viața de toate zilele.

Pretextul sciziunii l-a constituit hotărîrea patriarhului Nikon de a modifica unele rituri ale ortodoxismului și de a corecta cărțile bisericești după izvoarele grecești din acea

vreme. Schimbările nu erau esențiale. Astfel, pînă la Nikon, în Rusia ortodocșii făceau semnul crucii cu două degete, iar el a hotărît să fie făcut cu trei degete, cum se făcea pe atunci în Grecia. Pînă atunci numele lui Hristos era pronunțat și scris cu un singur „i", „Isus", și se venera numai crucea cu opt brațe ; Nikon a ordonat să se scrie „Iisus" și să se venereze crucea cu șase brațe etc.

Împotriva patriarhului s-a ridicat un grup de clerici, în frunte cu protopopul Avacum, nemulțumiți de schimbările introduse în viața bisericească. Inspiratorii scizioniștilor au fost la început boierii de viță veche și marii negustori, care luptau împotriva oricăror inovații și doreau o limitare a puterii țariste. Forța de bază a acestei mișcări au constituit-o însă țăranii, care căutau căi de luptă împotriva înrobirii tot mai accentuate și a cumplitei exploatări, precum și sărăcimea de la orașe, strivită de dările insuportabile. La schismă au aderat și precupeții, care-și apărau vechile privilegii și erau nemulțumiți de avantajele acordate de țar comercianților străini. Așadar, sub haina religiei, s-a dezlănțuit o înverșunată luptă de clasă. Prigoniți de autorități, adepții ritului vechi fugeau în regiunile periferice ale statului moscovit : în Ural, în pădurile din Nord, pe Don. Cu timpul, creștinii de rit vechi s-au împărțit, în funcție de interesele de clasă ale diferitelor grupuri din rîndurile lor, în două curente principale : *popovții* (cu preoți) și *bezpopovții* (fără preoți).

Curentul popovților era alcătuit din acea parte a adepților ritului vechi care, prin interesele lor economice, erau indisolubil legați de clasa dominantă și, din această cauză, erau dispuși să ajungă la un compromis cu ea, subordonînd statului masa credincioșilor cu ajutorul ierarhiei bisericești proprii. La începutul secolului al XIX-lea, popovții au înființat cîteva biserici aparte de rit vechi, care în fond încetaseră a mai fi secte. Popovții se împart într-o serie de curente : edinoverții, beglopopovții, ierarhia de la Belaia Kriniția, ierarhia de la Belovodsk.

Edinoverții și-au păstrat ritualul, dar s-au supus arhiereilor eparhiali locali, ceea ce a constituit una dintre formele de împăcare a adepților ritului vechi, proveniți din burghezia mare și mijlocie, cu biserica ortodoxă dominantă.

Ierarhia de la Belaia Kriniția a luat ființă ca expresie a năzuințelor acelei părți dintre adepții popovți ai ritului vechi

care nu voiau să accepte o împăcare totală cu biserica oficială. Ei recunoșteau drept șef al lor pe arhiepiscopul de Bosnia, Ambrosius, care a făcut din localitatea Belaia Kriniţa, aflată în Austria, centrul unei organizaţii a bisericii de rit vechi. Administrarea tuturor treburilor acestor creștini de rit vechi era concentrată la comunitatea cimitirului Rogojskoe din Moscova.

Întemeietorii comunităţilor beglopopovţilor erau, de regulă, persoane care se ascundeau de autorităţi (ţărani iobagi fugiţi de la stăpînii lor, recruţi nesupuși la încorporare, ţărani ruinaţi etc.), iar membri erau ţărani iobagi de rînd. Aceste secte au preoţii lor, episcopii lor și o ierarhie bisericească proprie. Slujba se oficiază în biserici și se deosebește de ritualul oficial ortodox numai prin amănunte neînsemnate. Aceste deosebiri nu privesc, bineînţeles, esenţa credinţei religioase.

Bezpopovţii nu recunoșteau ierarhia bisericească și nici slujbele religioase. Ei au eliminat din serviciul divin toate tainele pentru a căror oficiere este necesar un preot. În locul popilor aveau „ustavnici" și „naciotcici". Înainte de Revoluţia din Octombrie, bezpopovţii se împărţeau într-o mulţime de curente și subsecte, în funcţie de atitudinea lor faţă de ţar, de sinod și de biserică, precum și în funcţie de riturile religioase practicate. Printre bezpopovţi există curente extremiste, care merg pînă la negarea cu desăvîrșire a oricărei puteri de stat, ca fiind putere a antihristului („begunii").

În secolele XIX-XX, conducători ai adepţilor ritului vechi au fost mari capitaliști: Gucikov, care după revoluţia din februarie a devenit ministru de război în guvernul provizoriu, Reabușinski, care a amenințat să sugrume Revoluţia din Octombrie cu mîna osoasă a foametei, Rahmanov, Sirotkin, Șcerbakov. În fruntea bezpopovţilor se afla cunoscuta familie de fabricanţi Morozov. Ei au dus, firește, o luptă activă împotriva Puterii sovietice, căutînd să atragă de partea lor și pe credincioși. Melentie, arhiepiscopul ritului vechi ca și Tihon, patriarhul ortodox, a chemat la luptă armată împotriva bolșevicilor. Schiturile ritului vechi au fost mult timp adăposturi pentru contrarevoluţionari.

Adepţii ritului vechi continuă și azi să îndemne la o viaţă ca „în vremurile bătrînești". Pînă și anii îi numără de la

așa-numita facere a lumii. Fără a mai urmări scopuri politice, adepții ritului vechi caută în prezent numai să ferească pe membrii sectei lor de influența vieții. Ei se cramponează cu îndîrjire de vechiul mod de trai, de lipsa de civilizație, de ignoranță, care devin de domeniul trecutului, și proclamă drept „cu adevărat creștine" cele mai sălbatice obiceiuri și tradiții ale modului de viață iobăgist. Conducătorii sectelor de rit vechi interzic credincioșilor să meargă la teatru, să învețe, să citească ziare și cărți, să vizioneze filme. Ei interzic pînă și rasul bărbii, purtatul hainelor de croială modernă, băutul ceaiului și al cafelei etc. Fanatismul unora dintre adepții ritului vechi merge atît de departe, încît nu mănîncă dintr-un vas de care s-a atins un om de altă credință. Orice străin, credincios sau necredincios, este pentru ei „spurcat".

Spre deosebire de toate celelalte secte, credincioșii de rit vechi nu se ocupă de propagarea activă a învățăturii lor. De aceea sectele lor cresc, în general, numai prin creșterea familiilor lor. Acest lucru limitează posibilitățile de răspîndire ale sectelor ritului vechi, dar îngreuiază totodată propaganda ateistă, atît individuală cît și prin conferințe, printre membrii lor.

„Oamenii lui dumnezeu" (hlîștii)

Concomitent cu biserica de rit vechi a luat ființă în sînul păturilor de jos ale poporului secta „creștinilor spirituali", cărora popii le-au dat denumirea de „hlîști". Potrivit legendelor acestei secte, ea s-a constituit pe la mijlocul secolului al XVII-lea. În legendele lor, hlîștii consideră drept primii lor prigonitori pe țarul Aleksei Mihailovici și pe patriarhul Nikon. Potrivit surselor oficiale, secta este cunoscută din 1732, cînd a avut loc prima anchetă judiciară împotriva hlîștilor. În virtutea tradiției, secta poartă și astăzi în popor denumirea de secta hlîștilor. Membrii ei își spun „oamenii lui dumnezeu", „izrael" etc.

Cu ajutorul unui ascetism extrem, care a provocat îmbolnăvirea grea și chiar moartea multor credincioși, al unor ceremonii și ritualuri barbare, care au provocat credincioșilor tulburări psihice, conducătorii acestei secte au distras pe oameni de la problemele importante ale vieții, i-au abătut de la lupta politică împotriva asupririi și exploatării, le-au încovoiat voința.

În rîndurile hlîștilor există cîteva curente, între care nu sînt deosebiri esențiale. Astfel, cei care se intitulează *„noul izrael"* (cuvîntul „izrael" fiind folosit în sens de „popor ales de dumnezeu") se roagă tropăind și cu hohote de plîns isterice. Secta *„vechiului izrael"* are aceleași dogme, dar rugăciunile lor decurg mai liniștit.

La baza doctrinei creștinilor spirituali stă ideea mistică a reîncarnării, a transmigrației sfîntului duh. Creștinii spirituali cred că dumnezeu se poate întrupa în orice om care a meritat acest iucru și a devenit un „recipient demn". Pe un asemenea om îl numesc „hristos". Un „hristos" poate, încă în timpul vieții, să transmită altuia calitățile sale. De aceea ei se închină unui dumnezeu viu, conducătorului lor spiritual. Sectele își trăgeau deseori denumirea de la numele întemeietorilor lor.

Hlîștii cred în comuniunea directă a omului cu sfîntul duh. Această comuniune ar avea loc în timpul așa-numitelor „radenii", principalul rit al sectei. Radeniile se săvîrșesc în cămăși albe speciale. În timpul radeniilor, unii se clatină, sar și strigă : „O, dumnezeule ! O, duh ! Har !" etc. Radenia continuă pînă la totala istovire fizică și psihică. Atunci încep „prorocirile", adresate întregii adunări sau anumitor membri ai acesteia. Prorocesc cei în care cică și-a făcut sălaș sfîntul duh. După părerea sectanților, un asemenea om este egalul lui dumnezeu și poate face orice minuni, poate prezice viitorul.

Pe Iisus Hristos hlîștii îl consideră drept un om în care s-a întrupat sfîntul duh. De aceea nu recunosc revelația lui Iisus drept obligatorie pentru ei, deși nu o resping direct. Cărțile sfinte existente sînt considerate de ei ca fiind falsificate de către biserică. Ei tălmăcesc Vechiul testament și evangheliile în mod alegoric, strîngînd aceste tălmăciri într-un singur tot, denumit „cartea vie" (adică o carte care trăiește în memorie, în inimi, o carte a vieții, în opoziție cu cărțile scrise de părinții bisericii). De aceea principalul izvor al ideilor hlîștilor îl constituie predicile „hristoșilor" și „prorocilor" lor, din care cauză religia lor se schimba apreciabil în funcție de condițiile politice și sociale, de apartenența socială a „hristoșilor" și a „prorocilor".

Locul principal în ideologia hlîştismului îl ocupă propovăduirea ascetismului. În argumentarea ascetismului lor, hlîştii proclamă că spiritul este principiul bun, iar trupul este izvorul răului. Ei afirmă că trupul omului, ca şi tot ce e vizibil şi palpabil, este creat de diavol după chipul şi asemănarea lui, şi de aceea se află în puterea sa. Dumnezeu a insuflat însă acestei creaţii diabolice un suflet după chipul şi asemănarea sa. De aceea scopul vieţii omului este izbăvirea sufletului de puterea trupului cu ajutorul posturilor şi al radeniilor, al istovirii psihice şi fizice. Principalul, spun hlîştii, e să-ţi urăşti trupul ca temniţă a sufletului. Unul dintre preceptele hlîştilor sună: „Cei necăsătoriţi să nu se căsătorească, cei căsătoriţi să se despartă de nevestele lor. Voi, sexul bărbătesc, priviţi cît mai rar posibil la femei şi fete. Voi, femei şi fete, temeţi-vă de bărbaţi mai rău ca de foc... Nu mergeţi la nunţi şi la botezuri".

Sectele hlîştilor neagă biserica, tainele şi riturile ei, nu recunosc preoţii, nu au icoane. Un anumit timp, membrul nou intrat în sectă nu e admis la adunările lor. După ce fidelitatea sa, priceperea sa de a tăcea, de a păstra secretul, de a-şi ascunde gîndurile şi totodată de a propaga, oriunde este cu putinţă, credinţa sa au fost supuse unor încercări speciale, neofitul este admis la o adunare, unde este primit în primul grad al membrilor sectei. El depune jurămîntul solemn de a renunţa „la lume", la rude, soţie, copii şi de a nu recunoaşte decît autoritatea şi interesele comunităţii. Cel care intră în sectă jură, sub ameninţarea cu moartea, să păstreze esenţa credinţei, să nu destăinuie nimănui nici un cuvînt despre comunitate, despre membrii şi conducătorii ei. Atmosfera întregii vieţi interne a sectei favorizează fanatismul şi aducerea de jertfe, care se înfăptuiesc de bunăvoie sau silit. Aducerea de jertfe este considerată de hlîşti ca cea mai bună „ispăşire a păcatelor".

În Uniunea Sovietică sînt puţini oameni care să accepte misticismul extrem cultivat de aceste secte.

În secolul al XVIII-lea, din hlîşti s-a desprins secta aşa-numiţilor scapeţi. Aceştia afirmau că unica condiţie pentru mîntuirea sufletului este „lupta împotriva cărnii" prin castrare.

În prezent, în U.R.S.S. secta scapeţilor a dispărut complet.

Duhoborii și molocanii

Sectele duhoborilor și molocanilor au apărut în Rusia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Deosebirea dintre dogmele lor este neînsemnată. Atît o sectă cît și cealaltă nu admit icoanele, preoții, moaștele, crucea și semnul crucii, respingînd toate tainele și ritualurile ortodoxe, pe sfinți, datinile bisericești, posturile, rugăciunile și slujbele ortodoxe. În fruntea acestor secte se află predicatori și președinți aleși ai consiliilor comunităților.

Molocanii înțeleg botezul ca pe un botez prin învățătură și spirit, împărtășania ca o cunoaștere a verbului (cuvîntului) lui dumnezeu. Ei și-l închipuie pe dumnezeu nu ca pe o ființă asemănătoare omului, ci ca un spirit omniprezent. Dogma sfintei treimi este interpretată de duhobori în sens simbolic: dumnezeu-tatăl este memoria, dumnezeu-fiul — mintea, dumnezeu-sfîntul duh este voința. Molocanii înțeleg în chip spiritual și sărbătoarea paștilor, considerînd-o ca o izbăvire de păcate, mulțumită jertfei expiatoare a lui Hristos. Ei interpretează învierea lui Hristos nu ca o înviere miraculoasă din morți a trupului lui Hristos, ci ca învierea învățăturii lui Hristos în sufletele adepților lui.

Duhoborii nu recunosc Biblia. Recită și cîntă „cartea vie", sau cartea vieții. Potrivit credinței duhoborilor, această carte a fost creată de „spiritul" duhoborilor, care luptă pentru existența sectei lor. Ei consideră că această carte expune adevărata istorie a creării sectei și chiar viitorul duhoborilor. „Cartea vie" este alcătuită din psalmi în versuri, care sînt învățate din copilărie și transmise din generație în generație.

În timpul adunării de rugăciune, duhoborii cei mai bătrîni recită din memorie psalmii, ale căror ultime versuri sînt reluate de toți cei de față și cîntate în cor. Și molocanii cîntă psalmi. În aceasta constă, de altfel, slujba religioasă la ei, cu singura deosebire că în plus se citește și se explică Biblia și se rostesc predici.

Duhoborii se împart în trei grupuri: lukerieni, verighiniști și independenți.

Grupuri izolate de molocani se întîlnesc în zilele noastre în regiunile Orenburg, Tambov și altele, în Azerbaigean, în Ucraina

Mennoniții În secolul al XVIII-lea au apărut în Rusia primele secte evangheliste, reprezentînd un creștinism modificat conform intereselor burgheziei. Ele au simplificat ritualurile bisericești într-atît, încît să poată răspîndi credința religioasă în orice condiții, fără a crea lăcașuri de închinăciune. Ei au proclamat ca principală condiție pentru „salvarea sufletului" nu închinarea la relicve sfinte, la icoane etc., ci credința fanatică în dumnezeu și imitarea în toate a lui Iisus Hristos. În fruntea comunităților religioase evangheliste se află prezbiterii, care conduc întreaga viață a comunității, în timp ce conducerea moral-spirituală este înfăptuită de predicatori pregătiți special în acest scop. Acești predicatori, apărînd interesele burgheziei, îndemnau la un „trai cu teamă de dumnezeu", „cucernic", la neîmpotrivire față de rău, la iubirea dușmanului, la așteptarea unei vieți mai bune în viața de apoi.

Mennoniții au fost prima sectă evanghelistă apărută în Rusia.

După victoria repurtată asupra Turciei în războaiele din 1768—1774 și 1787—1797, Rusia a alipit teritoriile de pe țărmurile Mării Negre și Mării de Azov și peninsula Crimeea. Pentru colonizarea acestor teritorii au fost atrași într-o largă măsură coloniști din Apus. Pe pămînturile ucrainene și-au făcut apariția grupuri numeroase de coloniști germani, în majoritatea lor mennoniți.

La început, credința mennonită n-a trezit nici un ecou în rîndurile țăranilor ruși care lucrau în coloniile germanilor din sudul Ucrainei. Pentru a-și intensifica influența asupra lor, conducătorii coloniștilor au introdus pentru argați „ore biblice" speciale, în care se citea Biblia, se țineau predici și se cîntau cîntece bisericești. Astfel a luat naștere mișcarea sectantă denumită „ștundism", o mișcare originală, lipsită de o religie închegată, unitară. Denumirea sectei provine de la cuvîntul german „Stunde", care înseamnă „oră". Religia sectei era un amestec de evanghelism și duhoborism.

În 1859 predicatorul ștundist Unger din colonia germană Hortița a stabilit legături cu Onken, conducătorul baptiștilor din Germania. Ca rezultat al negocierilor dintre ei au venit curînd în Ucraina numeroși misionari baptiști, care au în-

ceput să predice religia baptistă în rîndurile ștundiștilor și ale mennoniților. A început un proces rapid de transformare a comunităților ștundiste în comunități baptiste, care dispuneau de fonduri considerabile, aveau legături internaționale și o puternică organizare centralizată.

În prezent, ștundismul prezintă doar un interes istoric, ca predecesor al baptismului. Pe alocuri baptiștii mai sînt și azi numiți ștundiști.

Baptismul

Denumirea acestei secte vine de la cuvîntul grec „baptidso", care înseamnă „a cufunda în apă". În religia creștină a început să însemne „botez". Secta își trage obîrșia de la mișcările anticatolice medievale din Europa occidentală, ai căror adepți botezau nu pe copiii nou-născuți, ci pe adulții care „aveau credința". Prima comunitate de baptiști a luat ființă la Londra la începutul secolului al XVII-lea. În prezent conducerea centrală a baptiștilor se află în S.U.A.

În Rusia, baptismul a pătruns din Germania, răspîndindu-se la început printre coloniștii germani din sudul țării, iar apoi printre țăranii bogați ruși și ucraineni și mica burghezie. Sub țarism, baptismul era prigonit și avea o situație semilegală. Baptiștii au căpătat libertate deplină abia după decretul din 23 ianuarie 1918 cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică.

În urma victoriei socialismului în țara noastră, rădăcinile religiei au fost zdruncinate din temelii și oamenii muncii au început să părăsească în masă sectele. Pentru a-și menține resturile comunităților, baptiștii s-au hotărît în 1944 să se unifice cu evangheliștii, care se adaptaseră mai bine la noile condiții social-politice. În 1945 li s-au alăturat penticostalii. După unificare, sectele și-au intensificat activitatea. Crearea unei organizații unice a întărit simțitor influența sectelor asupra credincioșilor, metodele lor de propagandă devenind mai variate și mai abile. Unele comunități penticostale și evangheliste nu s-au unit nici pînă acum cu comunitățile locale ale baptiștilor, iar în ultima vreme tot mai mulți penticostali renunță la unire.

Asemenea tuturor celorlalte secte, baptismul nu este unitar, deși baptiștii înșiși ascund contradicțiile dintre diferitele curente din sînul lor. În S.U.A., bunăoară, există în baptism aproximativ vreo zece curente diferite.

În U.R.S.S., baptismul are de asemenea o serie de curente. Alături de creștinii după evanghelie-baptiști există în regiunile vestice ale Ucrainei baptiști-reformiști, iar într-o serie de regiuni ale țării există în mod separat creștini după evanghelie și „adevărați baptiști", care nu recunosc unirea cu penticostalii.

Esența credinței baptiste se reduce la următoarele teze fundamentale, caracteristice și pentru majoritatea sectelor evangheliste.

A. *Credința în atotputernicia și omniprezența lui dumnezeu.* Predicatorii sectei caută să-i convingă pe credincioși că singura comoară care merită atenție aici pe pămînt, „comoara veșnică și nepieritoare", este credința în dumnezeu. Baptiștii nu-l înfățișează pe dumnezeu pe icoane, întrucît nu și-l reprezintă ca pe un om, ci ca pe un spirit omniprezent lipsit de întruchipare materială. Închinarea la „duhul sfînt" nu se deosebește cu nimic de idolatria omului primitiv sau de închinarea la icoane, deoarece baptiștii se adresează unui dumnezeu inexistent cu tot felul de rugăminți irealizabile, crezînd că el poate să calce orice legi ale naturii și ale societății.

B. *Credința în facerea lumii de către dumnezeu.* Predicatorii și teologii sînt nevoiți să țină seama de argumentele științei care demască dogma facerii lumii de către dumnezeu. Dar ei nu cedează dintr-o dată. Unii dintre ei afirmă că dumnezeu a creat doar primul atom, prima celulă vie, iar după aceea universul, Pămîntul, regnul vegetal și regnul animal s-au dezvoltat așa cum arată știința. Alții prezintă lucrurile în așa fel, încît „zilele facerii" nu sînt de loc zile, ci epoci întregi de milioane și miliarde de ani, în cursul cărora au luat ființă pe Pămînt succesiv uscatul, plantele, animalele, omul. Recurgînd la asemenea șiretlicuri, predicatorii religioși au fost nevoiți să submineze cu propriile lor mîini temeliile religiei, deoarece îi silesc pe credincioși să caute o explicație rațională a miturilor și legendelor biblice. Asemenea căutări îi fac, de regulă, pe oameni să înțeleagă că Biblia este incompatibilă cu rațiunea. Și credincioșii se conving tot mai mult de aceasta.

C. *Credința în predestinarea divină.* Asemenea tuturor creștinilor, baptiștii consideră că dumnezeu cîrmuiește atît lumea întreagă cît și comportarea fiecărui om. Între diferi-

tele curente ale baptiștilor se desfășoară, e drept, dispute despre gradul de libertate a voinței dat omului de către dumnezeu. Unii dintre ei socotesc că această libertate este deplină, iar alții că este limitată. Toți cred însă în predestinarea divină. Potrivit mitului biblic despre căderea în păcat a lui Adam și a Evei, baptiștii îl socotesc pe om păcătos din naștere. Numai grație îndurării lui dumnezeu are omul posibilitatea să-și salveze sufletul și să dobîndească raiul. Această „grație" nu este hărăzită tuturor. Predicile, ritualurile, cîntecele, imnurile, rugăciunile baptiștilor amintesc credincioșilor zi de zi, oră de oră că păcătuiesc față de dumnezeu, că viața pămîntească nu-i decît drumul spre cea de apoi, că dumnezeu așteaptă de la ei rugăciuni permanente în care să implore iertare și să se pocăiască.

D. *Credința în misiunea salvatoare a lui Hristos și a doua venire a lui pentru a săvîrși cumplita judecată de apoi asupra omenirii și a împărți oamenilor după merit, în fața lui dumnezeu, locuri în rai și în iad.* Ridicîndu-se împotriva rămășițelor politeismului, baptiștii au lăsat totuși în dogma lor treimea creștină, dîndu-i o interpretare aparte. Ei îl socotesc pe Iisus Hristos o întruchipare vie a „treimii", presupunînd că credincioșii vor accepta mai ușor astfel raționamentele nebuloase despre trinitatea lui dumnezeu. Folosind această interpretare a mitului despre Hristos, ei se străduiesc să concentreze toată atenția credincioșilor exclusiv asupra credinței în misiunea expiatoare a lui Hristos, pe care-l socotesc unicul mijlocitor între oameni și dumnezeu. Ei nu recunosc nici un fel de alți „împuterniciți" și „protectori" în fața lui dumnezeu pentru sufletele credincioșilor : sfinți, preoți, călugări. Omul, preconizează ei, se poate salva de păcate și de pedeapsa divină numai prin credința în faptul că Hristos a suferit deja pentru el.

Credința în mesia îi osîndește pe credincioși la așteptarea pasivă a unei vieți fericite. Ea îi împiedică să participe cu toată energia și inițiativa la lupta pentru construirea unei vieți fericite pe pămînt. Și oricît ar încerca predicatorii baptiști să dovedească că ei ajută la construirea comunismului, că credința lor nu contrazice idealurile comuniste, ci chiar le-ar corespunde, oricine încearcă să pătrundă mai adînc sensul credinței lor în a doua venire a „mîntuitorului" pe pămînt va vedea limpede că, de fapt, lucrurile nu stau așa. Dogmele

baptiștilor sînt contrare credinței noastre în fericirea oamenilor, în capacitatea lor de a clădi o viață mai bună pe pămînt, fără clase, fără exploatatori, fără războaie, șomaj și sărăcie.

E. *Credința în învierea morților.* Baptiștii cred că dumnezeu poate să-l învie pe om chiar după ce trupul omului s-a descompus de tot, devenind hrană pentru plante și animale. Ei consideră că dumnezeu poate să adune de pe întregul pămînt chiar și atomii care au alcătuit cîndva trupul unui om.

F. *Credința în posibilitatea comunicării cu dumnezeu.* Cu toată aparenta lor „civilizație", baptiștii nu renunță la credința în putința comunicării cu dumnezeu prin intermediul rugăciunilor și al ritualurilor. Ei cred că poți să stai de vorbă cu dumnezeu, că poți să-l rogi să nesocotească legile naturii și ale societății, să fie bun cu unii și crud cu alții.

Majoritatea predicatorilor înșiși s-au convins, se vede, de naivitatea acestei credințe. Adunările de rugăciune se transformă tot mai mult dintr-un ritual al comunicării cu dumnezeu într-o formă de educație religioasă colectivă. În aceste adunări se desfășoară principala activitate de întunecare a conștiinței membrilor sectei. Aici li se citesc regulat credincioșilor predici și se țin cu ei convorbiri despre zădărnicia lumii și a vieții omului, a cărui soartă ar fi fost predestinată de mult de către dumnezeu, aici sînt înfricoșați cu născociri despre „sfîrșitul lumii". Fiecare cuvînt al predicii baptiste este străbătut de o deznădejde fără margini, de neîncredere în puterea omului, de ură față de el, de tristețe.

Baptiștii se întrunesc la răstimpuri pentru oficierea serviciului divin. Slujba religioasă este oficiată în haine obișnuite. Nici prezbiterii baptiști nu au odăjdii preoțești sau vreo altă îmbrăcăminte specială. Baptiștii nu se închină la cruce și la icoane, nu fac semnul crucii. În trecut, ei atacau cu o deosebită vehemență ortodoxismul și catolicismul pentru caracterul teatral, solemn și fastul serviciului divin. Dar baptiștii s-au convins prin proprie experiență că credința religioasă nu poate fi menținută fără a se exercita o influență asupra simțurilor credincioșilor cu ajutorul unor rituri mistice. Conducătorii sectelor au început să se preocupe de perfecționarea riturilor, de crearea unor ritualuri mistice, so-

lemne, capabile să-i aducă pe credincioși în stare de „înălțare sufletească". Adunările lor de rugăciuni se apropie tot mai mult de slujbele bisericești solemne. Se oficiază în mod solemn botezul, cununia, înmormîntarea și prohodirea morților. Baptiștii sărbătoresc ziua de naștere, de botez și de nuntă a membrilor comunităților lor, folosind aceste sărbători familiale pentru a ameți cu opiul religiei atît pe membrii comunităților cît și pe oamenii apropiați de ei. S-a introdus obligativitatea rugăciunii zilnice. După adunare are loc o chetă, la fel ca în biserică.

Baptiștii celebrează unele mari sărbători creștine, legate de numele lui Hristos (crăciunul, paștile, rusaliile, schimbarea la față). Ei au și sărbători proprii : ziua recoltei, ziua unității etc., care constituie un mijloc pentru a recruta noi prozeliți și a face propagandă religioasă în public.

Principalele rituri ale baptiștilor sînt : botezul în apă, frîngerea pîinii, hirotonisirea prezbiterilor. Botezul în apă trebuie să-l săvîrșească toți cei care aderă la sectă, dar nu imediat, ci după ce au trecut „proba". Candidatul la calitatea de membru al sectei rămîne un timp „apropiat". După o verificare minuțioasă, o „renaștere spirituală" și o pregătire specială e admis la pocăință publică, săvîrșită la o adunare generală de rugăciuni la care participă corul și iau cuvîntul cei mai activi membri ai sectei, dînd povețe noului aderent. Abia după aceea are loc botezul în apă.

Adunările baptiștilor încep și se încheie prin intonarea unor cîntece. La adunări cîntă corul, iar diferiți membri ai comunității citesc predici, Biblia, evanghelia etc. Din cînd în cînd toți îngenunchează, iar unul dintre ei, care s-a pregătit dinainte, începe să se roage cu glas tare, înălțînd spre dumnezeu cuvinte de recunoștință, de rugă și de pocăință. Uneori sînt pregătiți pentru aceste adunări copiii, care cîntă și recită, ceea ce are un efect psihologic puternic asupra celor prezenți. În ultimul timp, la adunările de rugăciuni ale multor comunități participă cercuri dramatice care dau reprezentații pe teme biblice. Cîntecele sînt acompaniate de orgă, pian, acordeon sau de instrumente cu coarde.

Împărtășania baptistă poartă denumirea de „frîngerea pîinii". Ea se săvîrșește spre a aminti așa-numita cină de taină a lui Iisus. Cu prilejul îndeplinirii acestui rit, toți cei de față mănîncă bucățele de pîine, distribuite de prezbiter,

și beau vin îndoit cu apă dintr-un taler sau ceașcă comune. Apoi toți se îmbrățișează, înfăptuiesc ritul sărutului, care simbolizează „frăția întru Hristos". Pentru a se întări înrîurirea morală asupra membrilor sectei, au fost instituite, sub diferite pretexe, posturi negre.

Ca multe alte secte, baptismul privește obligațiile credincioșilor cu totul altfel decît ortodoxismul sau catolicismul. La baptiști, întreaga viață internă a sectei se bazează pe obligația credinciosului de a răspîndi activ doctrina sectei, de a aduce anual unul sau doi necredincioși „la credința lui Hristos", de a lua cuvîntul la adunările de rugăciune, dînd dovadă de „tărie în credință", de a urmări care e gradul de credință la ceilalți „frați" și „surori" etc. Cînd un membru al sectei își schimbă domiciliul și implicit intră într-o altă comunitate, se cere în mod obligatoriu o adeverință că s-a botezat. Toți membrii comunității au anumite îndatoriri în privința casei de rugăciuni, „sectorul" lor de „slujire a lui dumnezeu": unii se îngrijesc de curățenia casei de rugăciuni, alții veghează la păstrarea ordinii în timpul adunărilor de rugăciuni, alții strîng daniile, alții veghează la „tăria în credință" a celor șovăielnici, alții, în sfîrșit, îndrumează educarea tineretului. Prin asemenea reguli se creează în sectă o răspundere colectivă, o spionare reciprocă, o disciplină riguroasă.

Baptiștii fac mult caz de democratismul lor, care, de fapt, are un caracter formal, de paradă. Alegerea prezbiterilor și conducerea comunităților nu sînt cîtuși de puțin democratice. În fond, întreaga sectă este condusă de predicatori profesioniști, care sînt numiți pe scară ierarhică.

În fruntea comunității stau un prezbiter ales (alegerea se face la recomandarea consiliului de grad superior și este confirmată de prezbiterul principal al regiunii) și consiliul comunității. Alegerea nu este însă suficientă; în afară de ea, noul ales trebuie hirotonisit (inițiat) de către un prezbiter hirotonisit. Hirotonisirea nu are loc imediat, ci după ce alesul „își vădește calitățile". Majoritatea prezbiterilor rămîn un an sau doi nehirotonisiți, iar unora chiar li se refuză hirotonisirea. În felul acesta, conducătorii sectei con-

trolează alegerea conducătorilor comunităților, transformînd de fapt alegerea într-o numire.

Baptiștii acordă o foarte mare atenție întăririi organizației lor. Ei spun că „acum dumnezeu nu ține seama de persoane, ci de organizație". Comunitățile sînt conduse prin intermediul revistei „Bratski Vestnik" („Buletinul frăției"), al unor circulare, precum și al prezbiterilor principali, care se deplasează în acest scop în diferite localități.

Prezbiterul comunității este de fapt un preot: el e conducătorul spiritual al comunității, oficiază botezul, împărtășania, cununia etc.

Prezbiterul principal de regiune îndrumează activitatea comunităților, selecționează pe predicatori și pe prezbiteri, eliberează certificate de prezbiter. El îndeplinește aceleași funcții ca episcopul catolic sau ortodox.

Organul suprem al sectei este Consiliul unional al creștinilor baptiști-evangheliști. Prezbiterii principali ai consiliului supraveghează în permanență activitatea comunităților locale, organizînd convorbiri cu prezbiterii și adunări model, soluționînd litigiile, aplanînd conflictele din cadrul comunităților etc.

Membrii comunităților baptiste, ca și ceilalți credincioși, sînt nevoiți să întrețină pe socoteala lor un aparat imens de prezbiteri. Fiecare comunitate trimite lunar o anumită cotă din fondurile adunate de ea prezbiterului superior pe regiune și prezbiterului superior pe republică, asigură întreținerea completă a prezbiterului comunității și a casei de rugăciuni. După cum vedem, baptiștii n-au făcut decît să schimbe forma „ofrandelor".

Conducătorii comunității consacră o parte din fonduri unor scopuri filantropice. Obiectul acestei filantropii îl constituie de obicei oamenii care se află vremelnic într-o situație materială grea. Baptiștii îi pot ajuta pe oamenii aceștia să-și repare casa, să-și cumpere haine, dîndu-le chiar și împrumuturi în bani. Membrii sectei desfășoară de obicei în jurul unor asemenea cazuri o propagandă turbată despre „dragostea frățească" pentru oameni a baptiștilor. Aceste așa-zise acte filantropice reprezintă un mijloc de prozelitism, o metodă de atragere a credincioșilor altor culte la baptism.

Creştinii după evanghelie (evangheliştii)

Prin natura sa socială şi prin doctrină, această sectă este apropiată de baptism. Ambele secte fac de mult parte din Uniunea mondială a baptiştilor.

Spre deosebire de baptişti, comunităţile evangheliştilor nu sînt conduse de prezbiteri, ci de „consilii frăţeşti". La evanghelişti, botezul, frîngerea pîinii şi cununia se pot săvîrşi şi fără prezbiteri. Hirotonisirea „predicatorilor biblici" nu este obligatorie. Botezul se oficiază fără binecuvîntare preoţească, iar frîngerea pîinii se săvîrşeşte prin ruperea ei în cîteva bucăţi mari. Evangheliştii au pus la baza doctrinei lor credinţa că Iisus s-a jertfit pentru a ispăşi păcatele oamenilor. Ei susţin că, pentru a se mîntui, oamenii nu trebuie să aparţină de biserică şi nici să săvîrşească tot felul de taine, ci să creadă din tot sufletul în Hristos. Dintre cărţile sfinte, evangheliştii nu recunosc decît evanghelia, pe care o interpretează în mod alegoric.

În Rusia, secta creştinilor după evanghelie s-a răspîndit la sfîrşitul secolului al XIX-lea în cercurile aristocratice din Petersburg şi Moscova. Primii discipoli ai lordului englez Radstoke, care a răspîndit evanghelismul în Rusia, au fost: marele moşier colonelul Paşkov, contele Bobrinski, contesa Şuvalova şi baronul Korf. Era deci firesc ca, în timpul revoluţiei socialiste, conducătorii sectei să fie de partea contrarevoluţiei, iar ulterior de partea albgardiştilor. Ei chemau la unirea tuturor religiilor şi sectelor în lupta contra Puterii sovietice; mulţi dintre ei au fost în slujba serviciilor de spionaj ale puterilor străine, au fugit în străinătate şi de acolo s-au străduit să influenţeze pe membrii sectei care mai rămăseseră în unele localităţi din U.R.S.S.

Sub presiunea credincioşilor de rînd, conducerea sectei a fost nevoită să adopte o atitudine loială faţă de Puterea sovietică. Deşi în 1944 evangheliştii s-au unit cu baptiştii, în U.R.S.S. mai există membri ai acestei secte care nu recunosc unirea.

Penticostalii

Secta „penticostală" a luat fiinţă în S.U.A. în 1907. Ea a căpătat această denumire fiindcă adepţii ei atribuie o importanţă deosebită sărbătorii creştine a rusaliilor (a 50-a zi după paşti). „Dacă vei fi plin de zel în credinţă — afirmă membrii sectei —, poate pogorî asupra ta sfîntul duh, care pe vremuri a pogorît

asupra apostolilor ; atunci vei avea posibilitatea să vorbești cu el în «limba evanghelică» și să-i ceri tot ce-ți dorești".

În Rusia, secta penticostală a început să se răspîndească în jurul anului 1920. Ideile ei au fost propagate de predicatori americani, care în 1921 și-au început ofensiva religioasă împotriva U.R.S.S., lansînd lozinca : „America și Rusia pentru Hristos !"

Doctrina sectei penticostale nu se deosebește esențial de cea a baptismului. Fiecare dintre sectele penticostale are dogma sa, constînd din fragmente din evanghelie și epistolele apostolilor, interpretate într-un spirit deosebit de mistic și răspîndite sub forma unor scrieri tainice. Penticostalii folosesc mai puțin decît baptiștii și evangheliștii masca predicării dragostei de oameni. Toate predicile lor sînt pătrunse de disprețul față de om. Ei neagă existența lui dumnezeu-treime, considerînd că în Hristos a apărut atît tatăl, cît și fiul și sfîntul duh. Ei resping credința că Hristos s-a jertfit pentru ispășirea păcatelor oamenilor. Ei cred în reincarnarea sfîntului duh, care poate sălășlui în orice om (la fel cum a sălășluit pe vremuri în Hristos și s-a pogorît asupra apostolilor lui în a cincizecea zi după paști), revelîndu-se prin el. Cu o asemenea „vorbire" în numele „sfîntului duh" nu se îndeletnicesc, de regulă, decît membrii „activi" ai sectei. Membrii sectei iau drept „convorbire cu sfîntul duh" chiar și bolborosirea fără rost a oamenilor anormali din punct de vedere psihic, a istericilor. La penticostali, istericii devin profeți și profeție (membrii sectei privesc isteria nu ca pe o boală, ci ca pe o „binecuvîntare", ca pe un „dar al duhului divin"). De fapt, acest soi de oameni ajung lesne în starea extatică necesară pentru a oficia rugăciuni în timpul ceremoniilor lor barbare și înrîuresc cu nebunia lor întreaga asistență.

Conducătorii sectei înțeleg bine că numai aducîndu-i pe credincioși pînă la pierderea rațiunii, pînă la întunecarea vremelnică sau permanentă a minții, numai menținîndu-i zi de zi într-o stare de exaltare nervoasă, torturîndu-le în fel și chip psihicul, pot obține ca omul să se smulgă din ritmul general al vieții socialiste și să înceapă să tremure și să plîngă în adunările de fanatici. În acest scop ei au elaborat metode speciale, un întreg sistem de extenuare psihică. „Binecuvîntarea

dată unei penticostale — spun predicatorii penticostali — trebuie să fie precedată de o mare prefacere sufletească", la care se ajunge prin oficierea unor ritualuri speciale, prin „abstinența trupului", prin „istovire".

Rugăciunea începe cu o predică sau cu citirea evangheliei, în urma căreia credincioșii cad treptat în extaz. La baza extazului religios stau legile firești ale excitației psihice. Trebuie doar să stîrnești interesul omului pentru rugăciune, că după aceea se lasă antrenat de isteria colectivă. Iată de ce predicatorii caută să-l atragă pe noul prozelit în primul rînd la o adunare a sectei.

Exaltarea îi cuprinde mai întîi pe cei mai slabi, iar apoi și pe ceilalți, aducîndu-i într-o stare de frenezie totală. După cum mărturisesc credincioșii înșiși, ei „uită de sine", „nu sînt conștienți de faptele lor". Uitarea de sine merge pînă la dedublarea personalității, stadiu în care iluziile, halucinațiile pun stăpînire pe conștiința omului. Credincioșii încep să vadă tocmai ceea ce constituie obiectul rugăciunii lor, ceea ce doresc : pe Hristos, pe fecioara Maria, iadul, raiul etc. În asemenea clipe este ușor să-i sugerezi unui credincios că este posedat de demoni sau de sfîntul duh, că asupra lui „a pogorît duhul", care-i insuflă noi sentimente și gînduri și pe care le exprimă în „glose". Astfel încep penticostalii „convorbirile cu dumnezeu", în cadrul cărora participanții la adunare exclamă, ținînd isonul conducătorului lor, felurite cuvinte lipsite de sens și scot sunete nearticulate. Toate acestea creează iluzia „clarviziunii", a „darului profetic".

Penticostalii, care consideră că sfîntul duh este dizolvat în aer sub forma unui gaz răspîndit pretutindeni și pătrunzînd peste tot, au adesea halucinații olfactive, părîndu-li-se că simt un anumit „miros al sfîntului duh". De aceea se străduiesc să-l prindă cu gura larg deschisă, aspirînd cu lăcomie aerul, sau își suflă unul altuia în gură.

Halucinațiile pot pune stăpînire simultan pe întregul grup de oameni care participă la rugăciunea colectivă. Asemenea fenomene determină o și mai mare explozie de fanatism religios. Ideile despre apropierea judecății de apoi, despre apariția lui Hristos, despre a doua lui venire etc., sugerate în aceste condiții de predicatori, pot da naștere unor năluciri colective.

Credincioșii atribuie asemenea vedenii acțiunii unor forțe misterioase, lui dumnezeu, „sfinților" etc. De fapt ele nu au nimic supranatural.

O mare încordare psihică, un intens efort al minții pot provoca halucinații și unui om perfect sănătos. Asemenea imagini iau naștere datorită faptului că organele de simț sînt excitate de impulsuri nervoase pornite din creier, cu alte cuvinte are loc un proces opus celui al perceperii normale a realității, cînd excitațiile sînt transmise de la organele de simț spre creier. I. P. Pavlov a descoperit natura psihologică a acestui fenomen. Halucinațiile sînt aceleași reprezentări, aduse însă pînă la intensitatea unor percepții reale. Ele se produc ca rezultat al precumpănirii vădite a proceselor de excitație asupra celor de inhibiție. O asemenea stare se poate produce în urma unui surmenaj nervos, a unei supărări, a acțiunii unor substanțe otrăvitoare ca alcoolul, opiul, hașișul etc.

Întîlnim aici cel mai flagrant exemplu de pervertire a psihicului oamenilor de către religie, prin folosirea în scopuri religioase a unor tulburări psihice destul de curente.

Afirmațiile despre legătura nemijlocită cu dumnezeu par, în asemenea cazuri, absurde doar oamenilor care nu sînt robii prejudecăților religioase. Credincioșii însă, care au fost crescuți în spiritul legendelor biblice și pentru care întregul univers este populat de spirite omniprezente și atotputernice, iau fără șovăire iluziile, halucinațiile și alte fenomene bolnăvicioase ale psihicului omului drept revelații divine, iar pe bolnavii psihici îi includ printre „sfinți" și „proroci", creînd noi secte în jurul lor. Așa se explică numărul mare de curente în rîndurile penticostalilor.

Sectele penticostale nu se îndeletnicesc doar cu simpla propovăduire a miturilor biblice. Aceste secte urmăresc să-i țină pe credincioși într-o stare psihică deosebită, recurgînd în acest scop la atmosfera mistică, la sugestie, la autosugestie, la prorociri, la revelații, la istovirea fizică și psihică. Predicatorii caută să provoace la prozelit și apoi să mențină în el tot timpul cît face parte din sectă sentimentul de spaimă, sentimentul de adorație față de „slujitorii lui dumnezeu", „proroci" și „proroci țe", precum și sentimentul propriei neputințe. Datoria și îndeletnicirea de căpetenie a

predicatorului constă în a insufla credincioşilor spaima toată viaţa, de la naştere şi pînă la moarte, şi să-i menţină sub stăpînirea ei.

Adventiştii

Denumirea sectei provine de la cuvîntul latin „adventus", care înseamnă „venire". Punctul principal al doctrinei ei este credinţa în iminenta venire pentru a doua oară a lui Hristos.

Secta a apărut în S.U.A., cînd adepţii lui V. Miller, care în 1831 începuse să predice că se apropie sfîrşitul lumii, au ieşit din comunităţile baptiste. Interpretînd textual proorocirile lui Daniil (8, 14), Miller a prezis chiar data exactă a acestui eveniment: 21 martie 1843. Oamenii care i-au dat crezare şi-au părăsit munca şi şi-au împărţit averea, pregătindu-se în vederea acestui eveniment. Însă „profeţia" lui Miller nu s-a adeverit nici în 1843, nici în 1844. Mulţi dintre adepţii săi l-au părăsit, considerîndu-l mincinos, iar în 1845 el a fost exclus din comunitatea baptistă. În prezent, adventiştii nu mai indică data precisă a venirii lui Hristos, dar afirmă că ea e „apropiată" şi că nimeni nu cunoaşte „nici ziua, nici ora venirii lui".

În 1846 ia naştere un nou curent adventist, întemeiat de Hellen White şi de soţul ei J. White. Hellen White a avut, chipurile, o „viziune a sîmbetei", în cursul căreia l-ar fi văzut pe dumnezeu care i-a poruncit să transmită îndrumările sale tuturor credincioşilor. Această „viziune" a lui Hellen White a determinat particularităţile curentului adventiştilor de ziua a şaptea, care mai tîrziu a devenit cel mai răspîndit:

1. „Îndrumarea" cu privire la sărbătorirea sîmbetei.

2. Cele trei aşa-numite vestiri din capitolul 14 al Apocalipsului lui Ioan.

Prima „vestire" se referă la judecata de apoi. Interpretarea acestei „vestiri" s-a schimbat de zeci de ori în decursul existenţei sectei, ceea ce a dat naştere la o serie de curente ale ei: adventiştii-milenişti, adventiştii veacului viitor etc. Mai demult, adventiştii socoteau drept semne ale apropierii judecăţii de apoi eclipsele de Soare şi de Lună, căderea meteoriţilor, cutremurele de pămînt. Larga răspîndire a cunoştinţelor ştiinţifice a răpit foarte curînd adventiştilor posibilitatea de a specula aceste fenomene ale naturii. În prezent, adventiştii se referă tot mai des la fenomene ale vieţii so-

ciale, proclamînd ca semne ale apropierii sfîrșitului lumii creșterea ateismului, răspîndirea cunoștințelor științifice, „marea îndepărtare a bisericii creștine" de la sfînta scriptură, decăderea moravurilor, care este reală în țările burgheze, groaza oamenilor față de războiul atomic și încordarea internațională, provocată de imperialiștii americani.

A doua „vestire" este profeția biblică despre „căderea Babilonului" (a Romei), pe care adventiștii o interpretează ca o cădere a tuturor bisericilor și sectelor care s-ar fi îndepărtat de la „poruncile domnului", precum și despre ivirea adevăraților „copii ai domnului", adventiștii.

A treia „vestire" constă în misiunea încredințată adventiștilor de a propovădui „poruncile domnului și credința lui Iisus", în pofida tuturor persecuțiilor la care-i supune „falsul creștinism".

3. „Îndrumarea" cu privire la faptul că sufletul omului este muritor. După cum se știe, catolicii, ortodocșii, baptiștii și alte curente și secte creștine admit nemurirea sufletului. Adventiștii însă au găsit că în Biblie se vorbește de 853 de ori despre sufletul omului, dar nu se spune nici un cuvînt despre nemurirea sufletului. Una dintre tezele fundamentale ale credinței lor a devenit afirmația că numai adventiștii vor căpăta nemurirea, pe cînd „necredincioșii" (adică cei care nu sînt adventiști) vor fi nimiciți pentru totdeauna. Diferitele curente ale adventismului interpretează în chip felurit această „îndrumare". Astfel, adventiștii-evangheliști, respingînd credința în caracterul muritor al sufletului, cred că după cea de „a doua venire" vor învia și vor căpăta nemurire mai întîi sfinții, iar apoi toți ceilalți. Ei consideră că, după înviere, păcătoșii vor nimeri în iad. Adventiștii-creștini, spre deosebire de adventiștii-evangheliști, cred că după „a doua venire" trupurile păcătoșilor vor fi nimicite pentru vecie. Ei presupun că viața veșnică, chiar și în iad, este un dar atît de prețios, încît păcătoșii nu-l merită. Adventiștii care țin de „societatea vieții și a celei de a doua veniri" consideră că oamenii răi adorm pur și simplu pe veci, pentru ca să nu se mai trezească niciodată din somnul veșnic.

4. „Îndrumarea" despre așa-numita „reformă sanitară" — interdicția de a consuma o seamă de alimente (carne de porc, unele specii de pești, grăsimi animale, cafea, cacao), băutu-

rile alcoolice, o serie de medicamente, interdicția de a fuma tutun, opiu etc.

În rest, credința adventiștilor se deosebește prea puțin de baptism. Ei cred, ca și baptiștii, că Biblia este de „inspirație divină" și-și întemeiază întreaga lor morală pe așa-numitele „porunci ale lui Moise". Adventiștii cred în trinitatea divină, în apropiata venire a lui Hristos și în judecata de apoi, în propria lor nemurire viitoare, în „nimicirea definitivă a necredincioșilor". Ei admit ca ritualuri : botezul prin scufundarea în apă, spălarea picioarelor, cina cea de taină. Ei nu recunosc însă icoanele, moaștele, sfinții, semnul crucii, liturghia, odăjdiile preoțești, folosirea limbii slavone bisericești la slujbe.

Structura și chiar denumirea organizațiilor adventiste sînt luate din armata americană. Comunitățile formează „unități", conduse de „comitete executive". „Unitățile" se constituie în „uniuni". Din „uniuni" se formează „divizioane". Adventiștii din U.R.S.S. sînt considerați „divizion" și au un centru propriu : „Consiliul unional al adventiștilor de ziua a șaptea". Centrul mondial al adventiștilor se află în S.U.A.

În Rusia, primele comunități adventiste au apărut în perioada 1880—1900, printre coloniștii germani din Ucraina. Adventismul a fost propagat de misionari americani și germani. Sub țarism, conducătorii sectei sprijineau pe toate căile absolutismul și pe moșieri, luptau împotriva progresului și științei. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, conducătorii adventiștilor n-au recunoscut multă vreme puterea poporului muncitor și au sabotat măsurile ei, situîndu-se de partea intervenționiștilor și albgardiștilor ; ei căutau să-i sperie pe credincioși, vestind că se apropie sfîrșitul lumii. Această propagandă s-a intensificat deosebit de mult în perioada colectivizării.

Principalul curent al adventismului contemporan îl constituie adventiștii de ziua a șaptea. La adunările de rugăciuni are loc, de fapt, ritualul împărtășaniei, denumit „cina cea de taină" : toți participanții la adunare mănîncă mici bucăți de pîine, distribuite de diacon, și beau vin din aceeași cupă. După aceea toți se îmbrățișează. Spre deosebire de baptiști, la adventiști acest rit este precedat de spălarea reciprocă a picioarelor. La adventiști, posturile nu sînt reglementate : fiecare postește cînd vrea. La adunările de rugăciuni ale

adventiștilor se citește Biblia, se țin predici și se cîntă imnuri din culegerea „Psalmii Sionului". Ca și baptiștii, ei se roagă improvizînd rugăciuni prin care adresează tot felul de cereri lui dumnezeu.

La adventiști este obligatorie „zeciuiala" : vărsarea unei zecimi din venit în fondurile comunității.

În afara curentului principal, al adventiștilor de ziua a șaptea, în această sectă mai există și alte curente. În R.S.S. Moldovenească și în regiunile apusene ale Ucrainei mai poate fi întîlnită o sectă, puțin numeroasă, dar ultrareacționară : *adventiștii-reformiști*. Ea a luat ființă în 1914, în urma unei sciziuni care s-a produs în comunitățile adventiste din pricina desperării și fricii care a cuprins mediul mic-burghez în momentul cînd a izbucnit primul război mondial.

Adventiștii-reformiști cer membrilor comunităților adventiste să îndeplinească cu strictețe riturile, în special ținerea sîmbetei ; ei sînt obligați să refuze prestarea serviciului militar, să nu poarte haine elegante, podoabe, fuste scurte, adică le este interzis tot „ce provoacă dorințe omenești", inclusiv frecventarea oricăror spectacole, citirea de literatură ; ei trebuie să plătească regulat „zeciuiala", care este extinsă asupra întregii averi și a tuturor veniturilor membrilor comunității. Adventiștii-reformiști nu au case de rugăciuni și duc mai ales convorbiri individuale în piețe, parcuri, restaurante, magazine etc. Ei refuză să presteze serviciul militar în Armata Sovietică, să participe la alegeri, la viața socială etc. Sub masca religiei, în cadrul acestei secte activează adesea dușmani ai orînduirii sovietice.

De adventiști s-a desprins și una dintre cele mai reacționare secte contemporane : „martorii lui Iehova".

Iehoviștii

În iehovism există două curente : cel al lui Ilin (de origine rusă) și cel al lui Russel-Rutherford (de origine americană), acesta din urmă purtînd denumirea de „martorii lui Iehova".

Curentul ilinist al iehoviștilor *(iehoviștii iliniști)* a luat ființă în perioada 1840—1850. Întemeietorul sectei a fost N. Ilin, locotenent-major în armata țaristă. Baza doctrinei lor este teza că în lume ar avea loc o luptă între Iehova-Hristos și Lucifer (satana), fiul nesupus al lui Iehova.

În urma sciziunii care s-a produs în 1872 în secta adventistă, a luat ființă grupul russeliștilor, denumit astfel după

Ch. Russel, întemeietorul sectei. Sub raportul doctrinei, acest grup se deosebea la început foarte puțin de secta adventistă. După moartea lui Russel, conducerea sectei a fost preluată de judecătorul Rutherford, iar din 1942 se află în fruntea ei Knorr, care se intitulează „președintele societății martorilor lui Iehova". Centrul organizației se află în S.U.A.

Doctrina iehoviștilor se întemeiază pe o interpretare aparte a cărților creștine, adaptată intereselor propagandei imperialiste. Nedorind să intre în contradicție cu știința contemporană, iehoviștii resping unele mituri, legende și idei biblice, vădit opuse științei. Ei resping, de pildă, natura dumnezeiască a lui Hristos, ideea jertfei sale expiatoare, învierea corporală etc. și-l declară pe Hristos drept „ființă spirituală slăvită", revenită pe pămînt, fără a fi văzută, pentru a pregăti nimicirea tuturor acelora care „au încălcat voința dumnezeului Iehova" și pentru „a umple pămîntul cu ființe credincioase și supuse". O particularitate a doctrinei iehoviste este negarea nemuririi sufletului omenesc, a vieții de apoi, cu toate atributele sale (purgatoriul, iadul, chinurile veșnice ale păcătoșilor etc.). Speculînd starea de spirit a unor largi mase populare, care refuză să creadă în basme biblice despre fericirea de după moarte și caută să-și cucerească aici, pe pămînt, condiții omenești de viață, iehoviștii au modificat un punct fundamental al creștinismului, promițînd adepților lor viața fericită nu în lumea de apoi, ci pe pămînt. Dar ei își închipuie că acest „rai pămîntesc" este organizat după modelul societății burgheze, ca un rai unde „un număr limitat de persoane va deține dominația asupra numărului nelimitat de persoane care trăiesc pe pămînt".

Ei au adaptat intereselor burgheziei imperialiste contemporane și vechiul basm biblic despre războiul dintre dumnezeu și satana. „Martorii lui Iehova" afirmă că omenirea s-ar împărți în două tabere: iehoviștii, adepții dumnezeului Iehova, oameni nemuritori, „oastea lui dumnezeu", și sataniștii, adepții satanei, oameni muritori, „oastea satanei". Ei afirmă că în curînd va sosi timpul cînd Iehova va declara pe față război satanei. În urma acestui război sfînt (armaghedon), statele existente — create, chipurile, de satana — vor pieri și în locul lor va lua ființă un stat teocratic, „divin", în frunte cu dumnezeul Iehova, din care nu vor face parte decît adepții acestei secte.

De fapt, secta „martorilor lui Iehova" nu este o organizație religioasă, ci una politică. De obicei iehoviștii din U.R.S.S. nu participă la alegeri, nu-și pun semnătura pe apelurile Consiliului Mondial al Păcii cu privire la interzicerea armelor de exterminare în masă, au o atitudine ostilă față de sindicate și față de celelalte organizații de masă.

În activitatea sa, secta aplică cele mai severe reguli ale conspirației. Nucleele ei de bază sînt cercuri care reunesc 15—20 de oameni. Mai multe cercuri alcătuiesc grupe, care, la rîndul lor, formează așa-numitele „strefe". Strefele se supun unui birou regional, care conduce activitatea întregii organizații din țară. Conducătorii poartă denumirea de „slugile lui Iehova". În toată activitatea lor, ei se călăuzesc după directivele primite de la forurile lor superioare și prezintă organelor superioare dări de seamă lunare și anuale cu privire la activitatea lor. Directivele și literatura se primesc de la centrul lor mondial, din S.U.A. Legătura dintre organizațiile inferioare și centrele din străinătate se face numai în mod clandestin, prin agenți. În Uniunea Sovietică, organizația clandestină a iehoviștilor a devenit refugiul unor criminali de război, colaboratori ai comenduirilor fasciste, informatori ai gestapoului ; cei mai mulți dintre ei au fost atrași în sectă în lagărele pentru persoanele strămutate. Acești oameni au, de obicei, posturi de conducere în organizațiile iehoviste. Credincioșii de rînd nu știu adesea cine sînt de fapt conducătorii organizației iehoviste, nu înțeleg caracterul antisovietic și antipopular al sectei „martorilor lui Iehova". Propagandiștii care desfășoară o activitate ateistă trebuie să deschidă ochii credincioșilor iehoviști de rînd, arătîndu-le care este realitatea.

Principala calitate cultivată în comunitățile iehoviste este supunerea față de conducere. Întrunirile iehoviste sînt consacrate în mod special acestei educații și poartă denumirea de „școli teocratice". Întrunirile se țin strict conspirativ, o bună parte dintre ele fiind consacrate studierii broșurilor, cărților, revistelor și instrucțiunilor primite din S.U.A. Există două feluri de întruniri. Pentru novici se organizează discuții în cadrul cărora se interpretează Biblia. Cu acest prilej iau cuvîntul numai membri de rînd ai sectei. La întrunirile iehoviștilor de încredere, verificați, de care nu știu chiar

mulți membri ai sectei, iau cuvîntul „slugile lui Iehova", predicatori care dau citire instrucțiunilor și scrisorilor primite de la centrele conducătoare.

Sectele ortodoxe

În primii ani după victoria Puterii sovietice, sectele ortodoxe, care au luat ființă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — ioaniții, inochentiștii, illidorienii, enohienii, ilinții etc. —, au devenit secte antisovietice înverșunate. Trăsătura lor caracteristică rezidă în propovăduirea „sfîrșitului apropiat al lumii", larg folosită de elementele contrarevoluționare în scopul propagandei antisovietice.

Ici-colo se mai întîlnesc și în zilele noastre rămășițele uneia dintre aceste secte, cea a ioaniților. Această sectă îl divinizează pe iereul Ioann din Kronstadt, care, chipurile, ar fi avut o „viziune minunată", ajunsă temelia „noii" lor „credințe". În această viziune, „sfîntul duh" l-ar fi anunțat pe Ioann de venirea apropiată a sfîrșitului lumii și a judecății de apoi, în urma căreia credincioșii vor ajunge în rai, iar toți ceilalți în iad. Faptele ne arată însă că născocirile despre viziunile lui Ioann din Kronstadt, care se răspîndesc și în zilele noastre, nu au fost scrise în 1907, cum se afirmă în ele, ci abia după 1917 și urmează de obicei linia propagandei dușmănoase duse de elementele contrarevoluționare împotriva Puterii sovietice după victoria ei. Ritualurile acestei secte, precum și ale celorlalte secte de acest gen nu se deosebesc de ritualurile ortodocșilor, dar membrii lor nu se duc la bisericile ortodoxe. Ei au biserici proprii în unele locuințe ale lor, cu icoane, candele, cruci și toate celelalte obiecte ale cultului ortodox.

Secta inochentiștilor a luat ființă în 1908. Ea este un produs al descompunerii ortodoxismului. În condițiile declinului mișcării revoluționare și ale înfloririi misticii, ieromonahul Inochentie de la mănăstirea din Balta s-a proclamat drept întruchiparea celei de-a treia ipostaze a „sfintei treimi" și a început să adune în jurul său oameni superstițioși. Era un om hrăpăreț, descompus din punct de vedere moral. Organizatorul sectei folosea propovăduirea apropierii sfîrșitului lumii în scopul propriei sale îmbogățiri, silindu-i pe credincioși să renunțe la resturile avutului lor. Sensul vieții, propovăduia el, constă în pregătirea pentru judecata de apoi, așadar nu este nevoie să ai avere, familie, morală. Propovăduind

ignoranța, căpeteniile inochentiștilor îi abăteau pe credincioși de la lupta împotriva exploatatorilor. Propovăduind renunțarea la căsătorie, își creau condiții pentru o viață desfrînată; propovăduind ascetismul, acaparau avuturile altora.

După moartea lui Inochentie (1917), între adepții lui a început lupta pentru rolul conducător în sectă. Ei au născocit și au răspîndit legenda potrivit căreia Inochentie ar fi fost întruchiparea „sfîntului duh" și s-ar fi înălțat la cer încă în viață. În cinstea lui au fost compuse numeroase rugăciuni și s-au zugrăvit icoane.

În cadrul sectei se săvîrșeau omoruri și alte crime. Oamenii care știau multe despre nelegiuirile căpeteniilor sectei erau de obicei uciși. Oamenii erau lăsați să moară de foame în niște camere speciale ale morții și apoi îngropați de obicei fără sicrie în curte. Un număr de asemenea camere au fost descoperite în orașul Bălți.

Rămășițele claselor exploatatoare lichidate în U.R.S.S. au folosit în lupta împotriva Puterii sovietice nu numai vechile organizații ale sectelor, cu ajutorul cărora încercau să-și camufleze activitatea contrarevoluționară. Ele au înființat și o serie de secte al căror scop principal era să adune elementele antisovietice, îndeosebi elementele chiaburești, în vederea pregătirii unor rebeliuni armate, a luptei împotriva măsurilor luate de Puterea sovietică. Toate aceste secte erau mai curînd niște bande înarmate decît organizații religioase. În Caucazul de nord, bunăoară, a fost înființată organizația religioasă-monarhică chiaburească a imeaslavilor. Conducerea acestei organizații era alcătuită din fostul colonel P. Grigorovici, fostul locotenent Iakovlev, fostul ofițer de jandarmi Butenko și fostul jandarm Pubaiko. Ei îi puneau să jure pe cei care intrau în sectă că nu vor lucra în instituții sovietice, că vor zădărnici colectările de grîne, vor lupta împotriva colectivizării, nu-și vor da copiii la școală și nu vor citi nici ziare, nici cărți. Secta aduna arme. Ancheta judiciară a stabilit că membrii ei îndeplineau și misiuni încredințate de serviciile de spionaj străine și primeau mari sume de bani din America.

În regiunile Tambov, Cernigov, Rovno, precum și în alte regiuni ale țării mai există rămășițe ale sectei așa-numiților „adevărații creștini ortodocși". Aceasta este o sectă ortodoxă contrarevoluționară, înființată la sfîrșitul deceniului al 3-lea,

de către elementele chiaburești, în vederea desfășurării activității subversive împotriva colhozurilor și Puterii sovietice. Ritualurile ei nu se deosebesc de cele ale ortodocșilor, dar sînt oficiate în secret. Membrii acestei secte nu frecventează bisericile ortodoxe și nu-l recunosc pe patriarhul ortodox. Secta are un corp preoțesc, dar în unele locuri ritualurile religioase sînt oficiate chiar de simpli credincioși. De marile sărbători religioase, membrii sectei se adună la diferite „izvoare sfinte" (lacuri, izvoare etc.), unde-și desfășoară propaganda feluriți „clarvăzători", „prezicători", nebuni, care se bucură în sectă de o trecere deosebită.

„Adevărații creștini ortodocși" n-au adus nimic nou în doctrină, în cultul religios și nici măcar în ritualuri. Ei au păstrat în totul doctrina și ritualul ortodox. Ei își desfășoară propaganda antisovietică camuflîndu-se sub propovăduirile despre apropiatul sfîrșit al lumii.

Căutînd să-i sustragă pe credincioși de sub influența realității sovietice, conducătorii sectei, pentru a-i speria pe membrii ei, folosesc mitul că din 1917 încoace ar domni în lume anticristul. Pentru a nu-i cădea în mreje, „adevărații" creștini trebuie să ducă un trai închis, de sihastru, să-și petreacă tot timpul liber în rugăciuni și să nu participe la viața obștească.

* * *

După cum am văzut mai sus, tezele fundamentale ale doctrinelor sectelor nu se deosebesc cu nimic de concepția despre lume propagată de biserica ortodoxă sau de cea catolică. La baza acestor doctrine stă aceeași credință oarbă într-un dumnezeu atotputernic, în neputința omului, în păcătoșenia lui față de dumnezeu. În ceea ce privește deosebirile dintre secte, ele sînt atît de neînsemnate, încît, dacă unui membru al unei secte îi dă prin gînd să treacă într-o altă sectă, el nu are nevoie să renunțe la vechile sale convingeri. Și, într-adevăr, ce însemnătate are dacă un credincios își face semnul crucii cu două degete, iar altul cu trei sau nu-și face de loc cruce cînd vede o icoană și dacă omul se închină la icoane sau nu, serbează 20 sau 50 de sărbători religioase, așteaptă venirea dumnezeului-om sau întruchiparea spiritului

acestuia în om, se închină lui Iehova, Hristos sau unui dumnezeu viu ?

Sectanții dau de obicei dovadă de mai multă îndemînare și mai mult rafinament decît, bunăoară, biserica ortodoxă în ceea ce privește organizarea activității printre credincioși și camuflarea ideilor lor reacționare. Ei desfășoară mai ales o activitate individuală printre credincioșii șovăielnici, nesiguri în problemele concepției despre lume. Pe oamenii aflați într-o situație materială grea ei îi ademenesc cu pomeni mărunte. Activitatea desfășurată de propagandiștii lor urmărește, în primul rînd, să-l rupă pe om de colectiv. Conducătorii sectelor condamnă orice activitate obștească a membrilor comunităților.

COMUNISMUL ȘI CREȘTINISMUL

Principiile sociale ale creștinismului

După cum a relevat F. Engels, inițial, creștinismul se adresa celor asupriți, promițîndu-le izbăvire de robie și de mizerie. Însă creștinismul „nu voia... să înfăptuiască transformarea socială în această lume, ci în lumea de apoi, în cer, în viața veșnică de după moarte, în apropiata «împărăție de o mie de ani»" [1].

În opoziție cu creștinismul, mișcarea comunistă are drept scop eliberarea reală, pe pămînt, a oamenilor muncii ; ea se călăuzește după concepția materialistă a istoriei, care consideră că răul social își are rădăcinile în relațiile economice din societatea bazată pe exploatare ; eliberînd societatea, comunismul eliberează individul. Doctrina creștină este profund ostilă luptei pentru eliberarea socială a oamenilor muncii.

Trăsătura esențială a interpretării date de creștinism vieții sociale o constituie teoria despre „natura păcătoasă" a omului și inevitabilitatea suferințelor lui. „La toate tînguirile cu privire la timpurile grele și la mizeria generală materială și morală, conștiința creștină a păcatului răspundea : așa este și nici nu poate fi altfel, de stricăciunea lumii ești

[1] *K. Marx* și *F. Engels,* Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 285.

tu vinovat, voi toți, stricăciunea ta interioară, stricăciunea voastră interioară!" [1] De aici rezultă și rețeta universală, cerința universală a creștinismului, pusă pe primul plan în cazul oricăror nenorociri: „salvarea sufletului"; în plus, cererea aceasta se adresează nu societății sau vreunui grup al ei, ci indivizilor izolați.

Creștinismul s-a dovedit a fi cea mai generală formă de concepție religioasă a societății bazate pe exploatare, „temeiul ei general de consolare și de justificare" [2], potrivită pentru diferite țări și perioade, capabilă să consfințească dominația exploatatorilor și în același timp să-i consoleze pe exploatați. În condițiile de azi, încercările de a uni creștinismul cu comunismul reflectă fie lipsa de maturitate a conștiinței maselor, care trec de la smerenia creștină la lupta activă pentru interesele lor, fie înșelarea conștientă a maselor de către ideologii reacțiunii, care caută să reducă revolta provocată de orînduirea bazată pe exploatare la un protest religios împotriva lumii reale.

A avut oare creștinismul primitiv un caracter comunist?

Într-o serie de cărți ale Vechiului și Noului testament întîlnim proteste împotriva nedreptății sociale. Astfel, în cărțile lui Amos, Isaia, Iezechil sînt condamnate cruzimea regilor și lăcomia bogătașilor, se pot întîlni apeluri ca de pildă: „Învățați să faceți fapte bune, sîrguiți-vă după dreptate, ajutați pe cel împilat, faceți dreptate orfanului, apărați pricina văduvei!" (Isaia, I, 17); Hristos din evanghelii cheamă la el pe cei „săraci și flămînzi", făgăduind celor săraci că „plata voastră multă este în cer" și amenințînd cu nenorociri pe cei bogați, spunîndu-le: „Vai, vouă, bogaților, că vă luați pe pămînt mîngîierea voastră" (Luca, VI, 20, 21, 24—25 etc.). În asemenea declarații s-au reflectat incontestabil, într-o anumită măsură, sentimentele și dezideratele maselor care protestau împotriva asupririi. Problema este însă: cum propunea doctrina creștină să fie realizate aceste deziderate?

În creștinismul primitiv existau, după cît se pare, și curente care cereau pedepsirea efectivă a asupritorilor și înfăptuirea „împărăției lui dumnezeu" pe pămînt. Aceasta din

[1] Op. cit., pag. 184.
[2] Op. cit., pag. 37.

urmă era de obicei identică cu eliberarea de sub stăpînirea romană. Însă valul protestului social, într-adevăr activ, s-a dizolvat curînd într-o ideologie de condamnare pasivă a „lumii păcătoase" și de așteptare a fericirii în lumea de dincolo de mormînt. Potrivit evangheliilor, Hristos cheamă pe asupriți la el numai pentru a-i liniști, iar „împărăția lui dumnezeu" se dovedește a fi „nu pe lumea aceasta" ; epistolele apostolice cer sclavilor să se supună în totul stăpînilor, „nu numai celor buni și blînzi, ci și celor greu de mulțumit" (1 Petru, II, 18 ; Efeseni VI, 5—7 ; Coloseni, III, 22, 24 etc.).

Doctrina socială a evangheliilor reprezintă un protest religios pasiv împotriva nedreptății, o revoltă în genunchi, care de fapt însemna justificarea asupririi, în primul rînd justificarea principalei racile sociale a antichității : sclavia. Creștinismul nu a fost ideologia unor oameni asupriți care se ridică la luptă revoluționară, ci ideologia unor oprimați care și-au pierdut orice speranță în luptă și caută ieșirea în rugăciuni, în nădejdea unei mîntuiri miraculoase.

În unele teze ale literaturii creștine timpurii este condamnată proprietatea privată. În evanghelii există, de pildă, pasaje în care se cere împărțirea averii (Matei, XIX, 21 ; Luca XIV, 33), iar despre viața apostolilor, în frunte cu Iisus, se spune că „aveau toate deobște" (Faptele apostolilor, II, 44—45 ; IV, 32—35). Datele istorice ne arată că precursorii creștinismului, esenienii, și poate chiar unele grupuri dintre primii creștini duceau gospodărie comună. Acesta a și fost motivul pentru care unii cercetători (printre alții K. Kautsky) vorbesc despre „comunismul" (sau „comunismul de consum") al creștinismului primitiv. Ideea revenirii la rînduielile comunei primitive, enunțată în repetate rînduri în antichitate și în evul mediu, nu are însă nimic comun cu comunismul și reprezintă, în fond, o utopie reacționară. De altfel evanghelia vorbește în genere nu despre socializarea proprietății, ci despre împărțirea averilor, despre disprețuirea bunurilor „lumești" etc. Totodată poți fi un bun creștin și dacă împarți cu săracii numai o parte din averea obținută prin înșelăciune (Luca, XIX, 8).

Creștinismul primitiv nu a conținut și nici nu putea să conțină vreun element al ideologiei comuniste. „Dacă

unele pasaje din Biblie par a fi în favoarea comunismului — scria Engels —, în schimb întregul spirit al învățăturii ei este cu totul potrivnic acestuia, ca de altfel oricărei măsuri raționale" [1].

Justificarea de către religie a orînduirii exploatatoare

Chiar în primele secole ale existenței creștinismului (în mare măsură încă înainte de transformarea lui în religia de stat a Imperiului roman), teologii au elaborat în amănunțime un întreg sistem de justificare creștină a exploatării și a inegalității sociale. Încă de la jumătatea secolului al II-lea, un autor creștin scria: „Săracul e bogat în rugăciune... Săracul aduce mulțumiri lui dumnezeu pentru bogatul care i-a dăruit ceva. Și unul și celălalt fac o faptă bună". Lactanțiu (începutul secolului al IV-lea), considerat drept „primul sociolog catolic", încerca să demonstreze că nu proprietatea privată trebuie înlăturată, ci trufia și nerăbdarea oamenilor. Ambrozie, episcopul Mediolanului [2] (secolul al IV-lea), canonizat ulterior, a scris că dumnezeu a dat totul în comun, dar că proprietatea privată este un rău inevitabil, apărut ca rezultat al păcatului. Astfel, condamnarea bogăției s-a transformat de fapt într-o justificare a inegalității sociale, procedeu pe care biserica l-a folosit ulterior pe scară largă și pe care îl folosește și astăzi. Ioan Gură de Aur, cunoscut teolog din secolul al IV-lea, a spus că, „dacă dumnezeu ar fi dăruit fiecăruia bogăție, el ar fi luat prin aceasta mijlocul de a se ajunge la virtute, și de aceea nu a împărțit toate în mod egal". După spusele lui, „bogăția nu e un rău dacă vom dori s-o folosim cum trebuie; rele sînt mîndria și vanitatea".

Făcînd bilanțul activității bisericii creștine, Augustin, supranumit *fericitul* (secolul al IV-lea), a scris că Hristos „face din sclavi răi sclavi buni... Bogătașii sînt nespus de mult îndatorați lui Hristos, fiindcă a adus o rînduială bună în casele și gospodăriile lor".

Timp de sute de ani, teologii au completat și au dezvoltat „temeiurile" religioase în favoarea asupririi sociale. Toma d'Aquino (secolul al XIII-lea) afirma că proprietatea este o adaptare necesară la „natura nedesăvîrșită a omului". Potri-

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 533.
[2] Mediolanum, numele latinesc al orașului Milan. — *Nota trad.*

vit spuselor sale, împărțirea în bogați și săraci stimulează inițiativa oamenilor, ușurează colaborarea între ei și favorizează pacea socială.

Ideologii Reformei bisericești au continuat justificarea „evanghelică", devenită tradiție în creștinism, a nedreptății sociale. „Dumnezeu și nu omul este cel care spînzură și trage pe roată, decapitează și biciuiește, dumnezeu este cel care poartă războaiele", a scris Luther. „Hristos n-a vorbit decît despre libertatea spirituală și creștinul trebuie să suporte iobăgia cu curaj și voie bună", declara prietenul său Melanchton, blestemînd pe țăranii răsculați. Calvin spunea: „Dacă un domnitor tiran ne chinuie amarnic... acest lucru trebuie să trezească în noi, înainte de toate, gîndul la păcatele noastre... Atunci supunerea va spori răbdarea noastră. Atunci ne vom gîndi de asemenea că nu avem dreptul să lecuim acest rău, că nu ne rămîne decît să implorăm ajutorul lui dumnezeu, în mîna căruia se află inimile regilor și schimbarea împărățiilor". Biserica rusă susținea: „Robia și pedepsele crude nu sînt potrivnice spiritului creștinismului, căci suferința fizică nu dăunează mîntuirii sufletului, singurul obiect al religiei noastre".

Predicatorii creștini contemporani, care caută să justifice orînduirea burgheză, recurg la aceleași argumente. Ideologii catolicismului repetă mereu tezele despre clase și proprietate formulate de Toma d'Aquino. Teoreticienii protestanți, de pildă cei din școala „teologiei dialectice" (K. Barth, P. Tillich, E. Brunner, R. Niebuhr), proclamă „voința liberă" a oamenilor drept sursă a păcatului și rădăcină a tuturor relelor sociale. După părerea reprezentanților acestei școli, antagonismele sociale sînt principial insolubile. După cum a arătat Marx, „principiile sociale ale creștinismului consideră că toate mîrșăviile asupritorilor față de asupriți sînt pedeapsa dreaptă pentru păcatul originar și pentru alte păcate sau încercări trimise de dumnezeu în nesfîrșita lui înțelepciune celor mîntuiți" [1]. Cei mai fideli propovăduitori ai creștinismului contemporan (K. MacIntire, B. Graham, „integriștii" francezi) spun de-a dreptul că, „potrivit Bibliei", capitalismul trebuie să fie starea veșnică a omenirii. Dată fiind creșterea

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 76—77.

mișcării de eliberare a oamenilor muncii, cei mai mulți dintre acești predicatori preferă însă să răspîndească asemenea idei sub o formă camuflată, adesea sub masca unei critici a rînduielilor burgheze.

Creștinismul eretic și socialismul utopic

În evul mediu au avut loc în Europa o serie de mișcări populare care, în acea epocă de predominare a ideologiei religioase, au îmbrăcat forma ereziilor creștine. De obicei, aceste erezii erau în divergență cu biserica oficială și în ceea ce privește interpretarea principiilor sociale ale sfintei scripturi. Masele, care căutau în creștinism o armă spirituală în lupta pentru interesele lor, înțelegeau promisiunea biblică a „împărăției de o mie de ani" într-un mod cît se poate de nemijlocit, în sensul eliberării pămîntești de asuprire. În considerațiile biblice despre natura păcătoasă a trupului, multe erezii populare aveau tendința de a vedea o chemare la lichidarea proprietăților moșierești și la o viață austeră în cadrul obștii.

Asemenea trăsături pot fi găsite în ereziile catarilor și valdenzilor (secolul al XI-lea), în răscoala condusă de Dolcino (secolul al XIII-lea), în predicile lui John Ball, unul dintre conducătorii răscoalei lui Wat Tyler (secolul al XIV-lea), în ideologia taboriților, aripa cea mai revoluționară a mișcării husite din Cehia (începutul secolului al XV-lea), în activitatea revoluționară a anabaptiștilor și a lui T. Münzer din perioada Reformei germane (secolul al XVI-lea), iar într-o oarecare măsură și mai tîrziu la levelleri și la diggeri în timpul revoluției engleze din secolul al XVII-lea. Din învățătura biblică potrivit căreia întreaga omenire se trage de la Adam și Eva, John Ball, de pildă, a tras următoarea concluzie: „În Anglia, viața nu va deveni mai bună cît timp nu va fi introdusă comunitatea averilor". Anabaptiștii judecau astfel: „Cea mai însemnată poruncă a lui dumnezeu este iubirea. Iubirea se manifestă în comunitatea bunurilor pămîntești". Winstanley, ideologul diggerilor, declara că „scriptura trebuie înfăptuită în mod real și material". Firește că predicatorii acestei erezii au fost crîncen prigoniți de autorități și afurisiți de biserica dominantă.

În fond, „ereticii sociali" vedeau în creștinism ideile protestului revoluționar spre care îi împingea viața. „Masele fuseseră hrănite exclusiv cu idei religioase; de aceea, pentru

a dezlănțui o furtună a maselor, era necesar să li se prezinte propriile lor interese materiale sub un veșmînt religios"[1]. În virtutea necesității, și conștiința ideologilor maselor era hrănită cu „idei religioase"; de aceea idealurile lor religioase nu depășeau cadrul creștinismului, interpretat în mod democratic, cu promisiunile sale nebuloase în legătură cu o împărăție a lui dumnezeu pe pămînt, egalitate generală etc. Revendicarea comunității averilor dovedea năzuința acestor ideologi de a rupe în mod radical cu orînduirea existentă, dar nicidecum că ei ar fi înțeles nevoile timpului. Abia după ce „dictatura spirituală a bisericii fu înfrîntă"[2], au fost create anumite condiții pentru studierea liberă a problemelor sociale și pentru ca mințile înaintate să anticipeze efectiv, bineînțeles în formă utopică, trăsăturile viitoarei societăți în care să nu mai existe nedreptate.

O serie de reprezentanți ai socialismului utopic (în special ai celui timpuriu) au legat concepțiile lor de un creștinism „renăscut" și „înnoit". „Adevăratul creștinism — scria Saint-Simon papii de la Roma — are drept scop să-i facă pe oameni fericiți nu numai în cer, dar și pe pămînt". În sistemele socialiștilor utopici, creștinismul n-a avut însă, în general, decît un rol agitatoric; unii dintre utopiști (Meslier, Owen) au acționat fățiș ca atei. La baza socialismului utopic au stat nu visurile creștine, ci idei umaniste și materialiste.

Încercări de a da creștinismului primitiv o interpretare revoluționară au făcut și unii democrați revoluționari (V. G. Belinski în „Scrisoare către Gogol", M. V. Petrașevski, A. I. Jeleabov și alții), iar mai tîrziu lideri ai social-democrației (Kautsky). Programul „Uniunii din nord a muncitorilor ruși" cerea „să se reînvie măreața învățătură a lui Hristos despre frăție și egalitate". Numai învățătura marxist-leninistă a făcut posibilă eliberarea de aceste „tare congenitale" ale utopismului. Criticînd încercările lui G. Kriege de „a consolida" mișcarea socialistă cu ajutorul ideologiei religioase, Marx și Engels au scris: „Pornind de la acest punct de vedere religios, răspunsul la toate *întrebările reale* nu poate să constea decît în cîteva *imagini* religios-exaltate care întunecă orice înțelegere a lucrurilor, în cîteva etichete pompoase ca

[1] Op. cit., pag. 238.
[2] Op. cit., pag. 139.

«omenire», «umanitate», «specie» etc. și în transformarea oricărei *fapte reale* într-o *frază fantastică*" [1].

Socialismul feudal-creștin

„Socialismul creștin" se deosebește cu totul de încercările „eretice-utopice" de interpretare revoluționară a creștinismului. Propovăduitorii lui urmăreau de la început un alt scop : să pună mișcării muncitorești frîul blîndeței și al smereniei creștine. Trăsăturile caracteristice ale „socialismului creștin", în toate variantele lui, constau, pe de o parte, în încercările de a atribui doctrinei creștine — în ciuda adevărului istoric — unele idei politice ale aristocrației din secolul al XIX-lea sau ale burgheziei contemporane și ale reformismului, iar pe de altă parte, în încercările de a denatura sensul ideilor socialiste, de a le reduce la revendicarea unor reforme jalnice, care nu subminează bazele orînduirii capitaliste și nu ating rădăcinile religiei.

Primii ideologi ai „socialismului creștin" au apărut în perioada 1830—1850. În Franța, liderul lor a fost F. Lamennais, în Anglia F. Maurice, Ch. Kingsley și J. Ludlow. Cu toții declarau că năzuiesc „să socializeze" creștinismul. Reproșînd destul de vehement bisericii dominante lipsa ei de atenție față de nevoile poporului, aceștia încercau să demonstreze că, pentru a-și întări în mase prestigiul zdruncinat, creștinismul trebuie să sprijine unele revendicări ale oamenilor muncii, privind îmbunătățirea situației lor, reglementarea zilei de muncă etc.

Referindu-se la tezele evanghelice despre frăție și egalitate, „socialiștii creștini" denunțau în vorbă racilele capitalismului, condamnau goana după profit. „Dumnezeu nu a creat nici oameni mari, nici mici ; nici stăpîni, nici sclavi ; nici regi, nici supuși ; el i-a creat pe toți oamenii egali", spunea Lamennais. Dar din aceste raționamente (de altfel nicidecum originale) el trăgea concluzia modestă că este necesară „o mai bună împărțire a bogățiilor" (adică a bunurilor de consum), ceea ce s-ar putea realiza „fără nici un fel de zguduire a proprietății existente". „Socialiștii creștini" propuneau să se atenueze contradicțiile de clasă înființîndu-se asociații de tipul breslelor medievale (Maurice) sau al cooperativelor de

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 4. Editura politică, 1958, pag. 13—14.

credit (Lamennais). Maurice adăuga că este vorba de „asociații de muncă și nu în vederea grevelor".

Principalul obiectiv al activității „socialiștilor creștini" (de fapt așa își spuneau numai prietenii lui Maurice, care editau ziarul „Socialistul creștin") era lupta împotriva mișcării revoluționare. Prin predicile lor, ei urmăreau să împace clasele antagoniste, să-i convingă pe oamenii muncii să renunțe la metodele revoluționare de luptă. În 1848 Ludlow scria lui Maurice din Parisul cuprins de revoluție: „Noul socialism trebuie creștinizat, căci altfel va zgudui creștinismul pînă în temelii". Lamennais implora: „Trebuie să înțelegeți cum pot deveni oamenii liberi. Pentru a fi liberi trebuie, în primul rînd, să-l iubiți pe dumnezeu; dacă-l iubiți pe dumnezeu, îi veți împlini voința...". Idealul „socialiștilor creștini" era colaborarea pașnică dintre clase în cadrul monarhiei feudal-creștine. Ei opuneau concurenței capitaliste sistemul breslelor, relațiile patriarhale dintre patroni și muncitori, dominația aristocrației. „Monarhia, aristocrația și socialismul sînt elemente și condiții obligatorii ale creștinismului organic", scria Maurice.

„Socialismul creștin — se spune în „Manifestul Partidului Comunist" — nu-i decît agheasma cu care popa sfințește necazul aristocratului" [1].

Dar socialismul feudal-creștin n-a izbutit nici să se răspîndească într-o măsură cît de cît însemnată în rîndul maselor și nici să obțină aprobarea bisericii; burgheziei i s-a părut periculos pînă și un joc atît de moderat cu cuvîntul „socialism". Prin două enciclice speciale, Vaticanul a condamnat concepțiile lui Lamennais. Dar ideile „socialiștilor creștini" n-au fost date uitării; într-o formă puțin modificată, ele au stat mai tîrziu la baza demagogiei sociale a predicatorilor creștini.

„Creștinismul social" contemporan

Succesele obținute de mișcarea muncitorească și democratică la sfîrșitul secolului al XIX-lea i-au silit pe clericali să adopte, cel puțin în vorbe, o politică mai liberală și să-și revizuiască doctrinele, pentru a prezenta creștinismul drept mijloc de rezolvare a problemelor sociale. O mare răspîndire a căpătat-o „creștinismul liberal" (care recunoaște

[1] Op. cit., pag. 490.

utilitatea unor reforme democratice, a instrucțiunii, a progresului tehnic) și, ca o ramură a lui, „socialismul creștin", denumit acum mai des „creștinism social". Reprezentanții acestui ultim curent au preluat de la „socialiștii" feudal-creștini tezele lor de bază. Totodată, critica făcută capitalismului a început să devină mai vagă, apelurile către păturile cele mai oropsite au fost înlocuite prin apeluri către toate clasele. S-a renunțat și la denumirea în care figura periculosul cuvînt „socialism". În afară de aceasta, actualii „creștini sociali" au fost nevoiți să renunțe la speranța de a restaura rînduielile feudal-monarhice. Dacă în „Manifestul Partidului Comunist" Marx și Engels constatau că „socialismul popesc merge alături de socialismul feudal" [1], în condițiile de azi el se prezintă ca o variantă a ideologiei burgheze.

Drept manifest al „catolicismului social" este de obicei considerată enciclica papii Leon al XIII-lea „Condiția clasei muncitoare" (cunoscută sub denumirea de „Rerum Novarum") (1891). Enciclica proclamă hotărîrea bisericii de a ajuta proletariatul să-și îmbunătățească situația și vorbește despre necesitatea de a asigura un minim de trai, de a se ocroti munca femeilor, de a se reduce ziua de muncă etc. Toate aceste revendicări fuseseră de mult formulate de mișcarea muncitorească. Dar în timp ce proletariatul căuta să le realizeze pe cale revoluționară, „creștinismul social" propunea o altă cale: calea înțelegerii creștinești între clase. Totodată, proprietatea privată asupra mijloacelor de producție era proclamată baza de nezdruncinat a societății. „Omenirea trebuie să-și poarte povara fără să cîrtească, căci inegalitatea socială nu poate fi desființată pe lume", scria Leon al XIII-lea. Schimbările sociale pe care le admite „catolicismul social" se reduc la „o mai bună repartizare a bunurilor pămîntești" (filantropie, atitudine „atentă" a capitaliștilor față de muncitori, intervenția statului, sub îndrumarea bisericii, în relațiile economice cu scopul unei atenuări a contradicțiilor de clasă). „Catolicii sociali" atribuie un rol deosebit în realizarea acestor năzuințe „asociațiilor" sau „corporațiilor", menite să fie organe de colaborare între muncă și capital. (Acestei idei i s-a făcut multă reclamă în a doua „mare" enciclică socială,

[1] Ibid.

„Quadregessimo Anno", publicată în 1931 de către Pius al XI-lea).

De obicei, „catolicii sociali" învinuiesc capitalismul de a fi subordonat întreaga viață a societății goanei „materialiste" după profit, iar pe ei înșiși se înfățișează drept a „treia" forță, care indică omenirii calea spre „democrația creștină", deosebită atît de comunism cît și de capitalism. Dar idealurile lor se rezumă la a subordona moralei creștine această goană după profit, asigurîndu-se astfel pacea între clase, adică, în fond, la o reformă „spirituală" a capitalismului și la schimbări economice parțiale în cadrul modului de producție burghez.

„Catolicismul social" consideră că principalul lui dușman este revoluția socialistă. În 1937 Pius al XI-lea a adresat clerului o enciclică specială, „Despre comunismul ateu", în care declara că „comunismul este imoral în cea mai profundă esență a sa", că ideea necesității luptei de clasă și a rezolvării problemelor omenirii pe calea revoluției sociale este incompatibilă cu creștinismul. În 1949 Vaticanul a amenințat cu excomunicarea, ca „dușmani ai lui dumnezeu, ai adevăratei religii și ai bisericii lui Hristos", pe toți catolicii „care cred în doctrinele materialiste și anticreștine ale comuniștilor și în special pe cei care-i apără". Ideologii catolici pretind că ar fi în stare să dea „milioanelor de oameni o teorie mai frumoasă și un plan de viață mai bine chibzuit" decît învățătura comunistă. La ce se reduce acest „plan", am văzut mai sus.

Frate bun cu „catolicismul social" este „evanghelismul social" (sau „socialismul evanghelic"), propovăduit de o serie de organizații protestante. El și-a găsit o oarecare reflectare în activitatea Consiliului mondial al bisericilor, care, în unele dintre declarațiile sale, s-a erijat în aspirant la rolul unei a „treia" forțe care s-ar situa „deasupra" celor două tabere dușmane. Astfel, într-una din hotărîrile acestuia se aduce orînduirii capitaliste învinuirea de a pune scopurile economice mai presus de orice și de a crea inegalitatea; totodată este respins comunismul, în primul rînd din cauza promisiunii unei „eliberări totale a omului în istorie", adică în viața reală. De altfel, în alte documente ale Consiliului mondial al bisericilor este elogiat fățiș capitalismul pretins „înnoit". Atunci cînd zugrăvesc căile de îmbunătățire a societății,

teoreticienii protestanți, spre deosebire de cei catolici, pun accentul nu pe transformarea bisericii în forța dominantă a societății, ci pe educarea membrilor societății în spiritul principiilor evanghelice. W. Rauschenbusch, un teoretician american de seamă al „protestantismului liberal", vorbea despre „o revoluție social-economică fără violență și vărsare de sînge", revoluție care urmează să aibă loc în virtutea faptului că atît muncitorii cît și intelectualii și burghezia recunosc „principiile sociale ale lui Hristos". După spusele sale, „împărăția lui dumnezeu" trebuie să înceapă pe pămînt, prin „punerea proprietății private în slujba binelui obștesc". W. Temple, arhiepiscop de Canterbury, scria că „evanghelia nu propovăduiește altceva decît socialismul evoluționist". Ca și colegii lor catolici, „socialiștii evanghelici" urmăresc doar o oarecare reformă a capitalismului, mai ales morală. Acest lucru este clar exprimat în lozinca protestanților liberali din America, care spun: „Sufletul reformei constă în reforma sufletului".

„Creștinismul social" și social-reformismul

Reducînd idealul socialist la o sumă de deziderate pioase și înlocuind revoluția proletară prin pacea între clase pe baza unui capitalism „corectat", pozițiile „creștinilor sociali" se apropie de cele ale reformismului contemporan. Această apropiere se bazează pe faptul că social-democrația de dreapta renunță la concepția marxistă despre lume și, înainte de toate, la explicarea materialistă a istoriei.

Teza greșită că pentru partidul muncitoresc religia ar fi o chestiune particulară a fiecărui membru al lui, teză care a început să se răspîndească în rîndurile partidelor social-democrate din Europa occidentală încă de la sfîrșitul secolului trecut, a fost folosită ca argument pentru renunțarea la orice luptă împotriva concepției idealist-religioase despre lume. Prin aceasta, oportuniștii s-au situat pe pozițiile liberalismului burghez, care admite (mai mult în vorbe) lupta împotriva politicii clericale, dar acceptă ideologia religioasă. Social-democrația din zilele noastre a mers și mai departe pe această cale. În „Declarația despre socialism și religie", adoptată de o conferință specială a Internaționalei Socialiste (1953), se spune că „socialismul reprezintă protestul moral împotriva înjosirii omului în societatea contemporană", că „în sine el nu este nici religios, nici antireligios", și de aceea

„politica socialistă... poate fi dedusă atît din izvoare religioase cît și nereligioase". În acest document programatic, reformiștii consideră evanghelia drept „unul dintre izvoarele spirituale și etice ale gîndirii socialiste" și salută faptul că, „în măsură tot mai mare, creștinii înțeleg aplicarea socială a acestei evanghelii". Programul Partidului socialist din Austria, adoptat în 1958, reia raționamente similare și trage concluzia că „socialismul este perfect compatibil cu creștinismul — religia dragostei față de aproape". Autorii programului au recunoscut că el „se apropie de doctrina socială catolică" și că prevederile lui economice „cer mai puțin decît au cerut mulți reformatori creștini". Programul social-democrației vest-germane (1959) a proclamat că „«socialismul democratic»... își are rădăcinile în etica creștină" și „nu se substituie religiei".

Ideologii creștinismului social au aprobat în repetate rînduri poziția reformismului, declarînd că ea are un conținut „creștin". În același timp însă, ei nu contenesc să sublinieze că nu este cazul să te înflăcărezi pentru nici o transformare a „vieții pe pămînt". Adresîndu-se Confederației internaționale a sindicatelor creștine, papa Pius al XII-lea a spus (1955): „Voi lucrați la un program practic, călăuziți de un plan divin și nu de indicațiile vreunui umanism sau socialism oarecare, indiferent de denumirea care a adoptat-o sau de masca îndărătul căreia s-ar ascunde".

Biserica rusă și „socialismul creștin"

În Rusia țaristă, „socialismul creștin" nu a avut condiții de dezvoltare. Cînd în Occident au ajuns la modă interpretările liberale și sociale ale creștinismului, ortodoxismul a continuat să se mențină la tradițiile „bizantine". Această poziție a bisericii era determinată, pe de o parte, de puternicul spirit revoluționar al proletariatului rus, iar pe de altă parte de rolul bisericii în sistemul țarist, precum și de faptul că ea nu avea tradiția manevrelor politice.

În 1917 sinodul a editat o broșură în care se spunea că toate considerațiile pe tema „socialismului creștin" pornesc de la erezii și sînt străine „adevăratului creștinism". În altă lucrare, aprobată de sinod, se declara: „E timpul să recunoaștem că, fără nici un fel de corectări și propteli socialiste, creștinismul este în sine suficient pentru a organiza viața oamenilor în chipul cel mai bun". Filozoful clericalist V. So-

loviov a îndemnat zadarnic clerul ortodox să folosească experiența catolicilor în materie de politică „socială".

Încercările făcute în 1905—1917 de unii aventurieri pe tărîm religios și politic de a crea în Rusia o mișcare creștin-socială s-au terminat printr-un eșec. S. Bulgakov și îndeosebi N. Berdeaev, care în emigrație a devenit cunoscut ca ideolog al bisericii ortodoxe și a avut influență asupra multor „creștini sociali" din Europa occidentală, au încercat să elaboreze o teorie a „socialismului creștin" rus. Declarînd că revoluția socialistă a fost o pedeapsă pentru păcatele creștinătății, acesta din urmă cerea să se înlăture inerția tradițională a bisericii ruse. După spusele sale, „biserica creștină trebuie să fie alături de poporul muncitor", pentru a-l salva de „veninul mortal al ateismului" și a-l duce la un oarecare „socialism personalist": împărăția „aristocrației spirituale".

După victoria revoluției socialiste, mulți militanți ai „înnoitorismului" au reluat tezele „socialismului creștin", căutînd să adapteze biserica la noile condiții. Aceste încercări și-au pierdut însă după scurt timp orice însemnătate, ca de altfel însăși biserica „înnoitoare". În societatea care urmează drumul arătat de știința marxist-leninistă nu rămîne loc pentru propovăduirea vreunei „căi creștine" de reorganizare a societății. Adoptînd o atitudine loială față de orînduirea sovietică, biserica ortodoxă rusă se conformează formulei sale tradiționale, potrivit căreia biserica este indiferentă față de condițiile sociale. După spusele militanților ei, „religia creștină are o misiune specială: să ne pregătească pentru a moșteni împărăția lui dumnezeu, care nu e pe pămînt, ci în cer". De aceea predicatorii ortodocși spun că idealul religiei „poate fi înfăptuit în orice condiții sociale".

De ce nu este posibil „creștinismul comunist"

Credincioșii din țările socialiste caută uneori căi de conciliere a vechilor lor convingeri religioase cu noua realitate. O anumită parte a clerului din țările de democrație populară, ca și o serie de militanți progresiști dintre clericii țărilor burgheze (H. Johnson, J. Macmurray, S. Evans și F. Clark în Anglia, J. Endicott în Canada, E. Fuchs în R.D.G. și alții), susțin că societatea socialistă trebuie considerată ca înfăptuire a poruncilor lui Hristos și ca anticameră a „împărăției lui dumnezeu". Declarațiile acestor personalități au o

deosebită însemnătate pozitivă, deoarece arată marea forță de atracție pe care o exercită socialismul victorios asupra tuturor oamenilor progresiști. Asemenea declarații ajută la demascarea politicii imperialiste și a ipocriziei bisericii, care consfințește politica imperialistă. Ele contribuie la unirea forțelor democratice și iubitoare de pace.

Partea slabă în activitatea acestui grup (foarte puțin numeros) de clerici o constituie încercările de a argumenta apropierea sau chiar comunitatea ideologică dintre comunism și „adevăratul" creștinism. La baza acestor încercări stau două premise: 1) comunismul este succesorul ideilor creștinismului primitiv, „programele economice ale comunismului și socialismului putînd fi înfăptuite în practică, independent de orice teorii filozofice legate de aceste noțiuni"; 2) comunismul se limitează la eliberarea materială a oamenilor muncii, pe cînd creștinismul merge mai „în adîncime", căutînd să obțină și „purificarea spirituală a omului pentru viața pămînteasca și pentru cea de apoi". Ambele premise sînt eronate, provenind dintr-o greșită înțelegere a învățăturii marxist-leniniste.

În primul rînd, învățătura comunistă se deosebește de utopii și de bunele intenții tocmai prin faptul că este profund științifică și se sprijină pe fundamentul de granit al materialismului dialectic și materialismului istoric. Idealurile sale nu sînt rodul unei „credințe" oarbe, ci rezultatul unei analize științifice a legilor dezvoltării sociale. Aceste idealuri nu rămîn bune intenții, ci sînt în mod activ traduse în viață, deoarece concepția materialistă a istoriei arată calea sigură pentru realizarea lor: calea revoluției socialiste și a dictaturii proletariatului.

În al doilea rînd, țelul final al mișcării comuniste nu-l constituie numai eliberarea materială, ci și cea spirituală a omenirii, printre sarcinile sale figurînd lichidarea condițiilor sociale ale existenței religiei. Comunismul nu lasă loc pentru nici un fel de religie.

Comuniștii se străduiesc să unească în lupta pentru pace și socialism oameni de diferite concepții: atei și credincioși. Dar această luptă nu poate fi dusă cu succes pînă la capăt decît sub steagul științei marxist-leniniste, care respinge toate formele de ideologie religioasă.

CREȘTINISMUL ȘI MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ

În perioada capitalismului, organizațiile religioase ajută activ burghezia să lupte împotriva mișcării muncitorești. Pentru a subordona mișcarea muncitorească claselor dominante, clericii au început să înființeze, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, organizații muncitorești clericaliste, a căror conducere și-a propus ca obiectiv principal abaterea oamenilor muncii de la sarcinile arzătoare ale luptei de clasă.

Apariția mișcării muncitorești clericaliste

Primele organizații muncitorești clericaliste au fost întemeiate în Germania, în perioada 1860—1870, de către arhiepiscopul catolic baronul von Ketteler, ideolog al „socialismului creștin". Aceste organizații muncitorești clericaliste erau conduse de preoți și patroni, care considerau drept principala lor sarcină lupta împotriva influenței socialiste asupra clasei muncitoare.

În Franța, ideile lui Ketteler au căpătat o largă răspîndire printre clericaliști după reprimarea Comunei din Paris. Exponenții lor au fost contele Albert de Mun și marchizul René de la Tour du Pin, adepți ai regimului de la Versailles, deveniți după înăbușirea Comunei militanți „muncitori" clericaliști. Pe același tărîm activa clericalistul „social", industriașul Leon Armel, care preconiza constituirea de corporații — asociații de capitaliști și muncitori — avînd drept scop colaborarea între clase. În 1872, de Mun și René de la Tour du Pin au organizat în Franța mișcarea Cluburilor catolice. În declarația-program a acestei organizații se spune: „Mișcarea are drept scop să promoveze și să organizeze tutelarea clasei muncitoare de către clasa dominantă, pentru a readuce în fabrici religia, bunele moravuri și patriotismul, izgonite de acolo de spiritul revoluției".

În Belgia, aceeași politică o ducea Federația organizațiilor și asociațiilor filantropice creștine, întemeiată în 1867 și condusă de patroni, din inițiativa cărora a fost creată la Gand, în 1882, Liga muncitorească antisocialistă. În anii 1880—1890, clericalistul Helleput a înființat bresle muncitorești, care s-au unit în 1891, constituind Liga democratică belgiană.

În Germania, clericaliștii au reușit să organizeze în Ruhr un sindicat interconfesional al minerilor, care în perioada 1870—1880 număra aproximativ 30.000 de membri.

O dată cu publicarea enciclicii lui Leon al XIII-lea „Rerum Novarum" (1891), mișcarea muncitorească creștină intră într-o fază nouă, caracterizată prin crearea de sindicate și organizații obștești clericale ale oamenilor muncii, conduse de ierarhi ai bisericii.

În 1899 a fost convocat la Mainz (Germania) primul congres al mișcării sindicale creștine, la care au fost reprezentate 33 de sindicate, grupînd 111.000 de membri. Congresul a adoptat un program care proclama „neutralitatea" sindicatelor față de guvern. Punctul 4 al programului prevedea: „Întreaga activitate a sindicatelor creștine se bazează pe recunoașterea drepturilor și obligațiilor reciproce ale patronilor și oamenilor muncii. Munca și capitalul sînt factori ai producției care trebuie neapărat să colaboreze între ei".

În 1902 a fost întemeiată Confederația națională germană a sindicatelor creștine, cu secretariatul la Colonia. În preajma războiului mondial, din ea făceau parte 25 de uniuni pe ramuri.

În 1902 s-a întemeiat în Austria o federație a sindicatelor creștine.

În Belgia a luat ființă în 1908—1909 Confederația națională a sindicatelor creștine și libere.

În Italia a fost înființat în 1909 Secretariatul general al sindicatelor catolice, cu sediul la Bergamo. Activitatea lui era controlată de Acțiunea catolică.

În S.U.A., reprezentanții bisericii catolice au început să se intereseze de problema muncitorească încă de prin 1870. Din 1881, cînd s-a înființat Federația americană a muncii (A.F.L.), biserica catolică a exercitat în permanență presiuni asupra conducerii ei. La congresele A.F.L., clericaliștii constituiau o fracțiune și se ridicau întotdeauna împotriva delegaților progresiști.

Pe măsură ce mișcarea muncitorească creștină se dezvolta în diferite țări, luau ființă uniuni sindicale internaționale creștine pe ramuri. Prima dintre ele, Federația creștină internațională a muncitorilor din industria textilă, s-a constituit în 1907.

La consfătuirea de la Zürich din august 1908, reprezentanții sindicatelor creștine din Austria, Belgia, Germania, Italia, Olanda, Rusia[1], Suedia și Elveția au înființat Comisia internațională a mișcării muncitorești creștine, cu sediul la Zürich. În 1914 comisia grupa sindicate clericaliste cu un total de 542.213 membri, dintre care 342.785 în Germania.

În general, sindicatele creștine au încercat să frîneze dezvoltarea mișcării muncitorești revoluționare, conștientă de interesele sale de clasă, și să-i convingă pe oamenii muncii să se supună voinței capitaliștilor și guvernelor burgheze.

Mișcarea muncitorească clericalistă în perioada dintre cele două războaie mondiale

În timpul primului război mondial, conducerea sindicatelor creștine din țările beligerante a executat întocmai ordinele guvernelor lor imperialiste, inoculînd oamenilor muncii credincioși veninul șovinismului.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, Vaticanul și biserica catolică au îndrumat mișcarea muncitorească creștină să lupte împotriva comuniștilor și Uniunii Sovietice, să sprijine guvernele burgheze și să cadă la înțelegere, prin tot felul de compromisuri, cu regimurile fasciste din diferite țări.

În Germania, conferința sindicatelor creștine s-a pronunțat la 1 mai 1933 pentru instaurarea unui regim corporatist fascist. La 3 mai 1933 conducerea sindicatelor creștine a declarat oficial că se solidarizează cu regimul nazist.

Mișcarea muncitorească creștină din Austria a evoluat și ea în direcția fascismului.

Confederația franceză a oamenilor muncii creștini (C.F.M.C.), întemeiată în 1919, s-a bazat în activitatea sa pe principiul colaborării între clase. În perioada dintre cele două războaie mondiale, C.F.M.C. a militat pentru instaurarea unui regim corporatist. Cînd în 1941 Pétain a elaborat o „cartă a muncii" fascistă, ea a fost salutată de episcopatul francez și de mulți clericaliști ca o întruchipare a ideilor conținute în enciclicele sociale ale papilor și în postulatele programatice formulate la timpul lor de către de Mun și René de la Tour du Pin. Majoritatea membrilor C.F.M.C. au respins însă regimul lui Pétain. Prin urmare, cînd au văzut ce înseamnă în prac-

[1] Mai precis, ai sindicatelor catolice poloneze.

tică „ordinea creștină ideală", mulți catolici s-au îndepărtat de ea.

Și sindicatele creștine din alte țări înclinau spre fascism. În programul sindicatelor catolice din Elveția, adoptat în 1933, se spunea: „Sindicatele naționale catolice consideră că organizarea corporatistă a societății și a vieții economice constituie cel mai bun mijloc de înlăturare a luptei de interese și de clasă și de înlocuire a ei printr-o colaborare armonioasă între oamenii muncii și patroni".

În Italia a fost înființată în 1918 Confederația oamenilor muncii din Italia (C.M.I.), organizație clericalistă care s-a declarat adversară a luptei de clasă și a socialismului, adeptă a unei orînduiri corporatiste. La primul congres al C.M.I., conducătorul ei, Valente, a declarat: „Sufletul societății omenești trebuie să fie inspirația creștin-socială, iar trupul ei orînduirea socialist-corporatistă". Mergînd pe această cale, în cele din urmă, conducerea sindicatelor creștine a consimțit în 1926 să fuzioneze cu camerele de muncă fasciste.

Așadar, în perioada dintre cele două războaie mondiale, în țările europene „ordinea creștină ideală" și-a găsit întruchiparea practică în regimurile fasciste.

Cînd însă, în timpul celui de-al doilea război mondial, s-a văzut că fascismul este pe cale de a se prăbuși, biserica, pentru a-și consolida prestigiul zdruncinat, a fost nevoită să se declare de acord ca, în lupta contra fascismului, catolicii să colaboreze cu comuniștii, împotriva cărora aceeași biserică luptase timp de un secol.

Sindicatele creștine după al doilea război mondial

Falimentul fascismului a însemnat totodată și falimentul tradiționalei „doctrine sociale creștine". După al doilea război mondial, ideologii bisericii au adoptat o nouă mască, pe aceea de democrați și reformatori sociali „îndrăzneți". Locul vechilor teorii l-a luat ideea „participării" oamenilor muncii la conducerea și beneficiile întreprinderilor capitaliste. Ideologii clericaliști au început să afirme că patronul capitalist trebuie să devină capitalist-muncitor, iar muncitorul — muncitor-capitalist. Astfel, după al doilea război mondial, doctrina socială creștină s-a apropiat de doctrina socială a imperialismului american.

În Italia, după victoria din 1944 asupra fascismului, a fost întemeiată Confederația generală a muncii din Italia

(C.G.M.I), organizație unitară la care, sub presiunea maselor, au fost nevoiți să adere și clericaliștii. Concomitent însă, potrivit directivelor Vaticanului, în cadrul Acțiunii catolice a fost înființată Asociația creștină a oamenilor muncii italieni (A.C.M.I), care grupează pe activiștii sindicali catolici și este condusă de clerici.

Sprijinindu-se pe A.C.M.I., clericaliștii subminau activitatea C.G.M.I. și-i sabotau sistematic hotărîrile. În iunie 1948, folosind ca pretext greva de protest declarată în urma criminalului atentat săvîrșit împotriva lui Palmiro Togliatti, grevă pentru care votaseră chiar reprezentanții clericaliștilor, aceștia au părăsit C.G.M.I. și, cu sprijinul unor lideri sindicali reacționari, au înființat o organizație scizionistă proprie, Confederația generală liberă a oamenilor muncii italieni (C.G.L.M.I.), care, după scurt timp, a aderat la Confederația internațională a sindicatelor libere (C.I.S.L.).

În 1949 C.G.L.M.I. a fuzionat cu o parte dintre scizioniștii socialiști de dreapta, schimbîndu-și denumirea în Confederația italiană a sindicatelor libere. Sub paravanul ei continuă să activeze A.C.M.I., aflată în subordinea bisericii catolice. Potrivit datelor pe 1955, A.C.M.I. număra aproximativ 1.000.000 de membri. Cursurile de activiști organizate de ea erau urmate anual de circa 200.000 de oameni.

În Franța, după eliberarea țării, C.F.M.C. a refuzat să adere la C.G.M. C.F.M.C. continuă să rămînă o organizație tipic reformistă, renunță din principiu la lupta de clasă și nu recunoaște decît contractele colective care sînt capabile „să creeze relații pașnice" între capital și muncă.

Încercînd să întărească influența bisericii asupra oamenilor muncii, episcopatul francez a înjghebat încă din 1943 așanumita „Misiune franceză", un grup de preoți care erau obligați să lucreze în fabrici ca muncitori de rînd și să desfășoare acolo propagandă religioasă, pentru a demonstra astfel, prin propriul lor exemplu, că clerul sau, cel puțin, o parte a lui nu are nimic comun cu capitaliștii. Dar speranțele bisericii catolice de a-și subordona prin asemenea metode mișcarea muncitorească nu s-au împlinit.

În 1953 un grup de preoți-muncitori a dat publicității o declarație care condamna politica scizionistă a C.F.M.C. și susținea unitatea sindicală în cadrul C.G.M. Din ordinul Vaticanului, episcopatul francez a dizolvat în același an „Mi-

siunea franceză", ordonînd preoților-muncitori să părăsească fabricile. Majoritatea preoților-muncitori au refuzat să se supună hotărîrii episcopatului și au continuat să participe activ la mișcarea muncitorească.

În ciuda acestui eșec, conducerea bisericii catolice din Franța n-a renunțat la ideea de a pătrunde pe „teritoriul străin", în rîndurile clasei muncitoare. În ultimii ani, biserica acordă o atenție deosebită întăririi unor organizații ca Acțiunea catolică muncitorească, întemeiată în 1950, secțiile eparhiale și parohiale de activitate printre oamenii muncii (așa-numitele sectoare misionare), diferite ordine monahale, care acordă o atenție deosebită „problemei muncitorești". În 1957 episcopatul francez a înființat Secretariatul național al „misiunii muncitorești", care are sarcina de a îndruma și a coordona activitatea bisericii catolice printre oamenii muncii din Franța.

În R.F.G., în primii ani de după al doilea război mondial, clericaliștii au fost nevoiți să accepte unitatea sindicală. Ca urmare a opoziției partidului social-democrat față de politica de înarmare dusă de cercurile revanșarde, clericaliștii au provocat în 1955 o sciziune în sindicatele unificate, creîndu-și o organizație proprie: Mișcarea sindicală germană creștină (M.S.G.C.). Mulți catolici și protestanți nu i-au urmat însă pe scizioniști, care se sprijină mai ales pe funcționarii comunali, comerciali și bancari. M.S.G.C. se află sub controlul direct al partidului aflat la putere, Uniunea creștin-democrată. Deputați ai acestui partid în parlamentul R.F.G. se află în fruntea tuturor organelor conducătoare ale M.S.G.C.: Consiliul general, Comitetul executiv etc.

Activitatea Confederației internaționale a sindicatelor creștine

Sindicatele clericaliste din diferite țări sînt reunite în Confederația internațională a sindicatelor creștine (C.I.S.C.) (înființată în 1920), care și-a reluat activitatea în 1945.

Din C.I.S.C. fac parte, pe lîngă centrele sindicale creștine din diferite țări, federațiile regionale ale sindicatelor catolice din Europa, America latină și Africa, precum și uniunile internaționale pe ramuri ale sindicatelor catolice: ale minerilor, feroviarilor, lucrătorilor de la tramvaie, muncitorilor din

industria de prelucrare a lemnului, constructorilor, tipografilor, muncitorilor agricoli, metalurgiştilor, textiliştilor etc. Din C.I.S.C. mai fac parte ca membri cu drepturi depline sindicatele olandeze, elveţiene şi daneze, aflate sub influenţa bisericilor protestante, iar ca membru cu vot consultativ Asociaţia internaţională a muncitorilor protestanţi. Sindicatele care fac parte din C.I.S.C. au cîteva milioane de membri.

O trăsătură caracteristică a C.I.S.C. o constituie faptul că din ea fac parte tot felul de organizaţii contrarevoluţionare de emigranţi, printre care „Confederaţia organizaţiilor sindicale libere din Ucraina". Conducătorii acestor confederaţii inexistente sînt admişi la tribuna congreselor C.I.S.C. numai cu scopul de a aţîţa isteria anticomunistă şi de a speria masele catolice cu pretinsul pericol comunist.

Principiul programatic fundamental al C.I.S.C. este „participarea" muncitorilor la conducerea întreprinderilor. Clericaliştii nu vor să lichideze capitalismul, ci „să-l reformeze". Liderii C.I.S.C. încearcă să convingă cercurile dominante că numai sindicatele creştine pot deveni o piedică serioasă în calea extinderii influenţei comuniste asupra maselor muncitoare.

Conducerea C.I.S.C. respinge regulat propunerile F.S.M. cu prvire la unitatea de acţiune în lupta pentru pace, pentru drepturile oamenilor muncii. C.I.S.C. caută să scindeze sindicatele care aderă la F.S.M. şi să creeze (acolo unde nu există) sindicate clericaliste independente.

Dat fiind puternicul avînt al mişcării de eliberare naţională după al doilea război mondial, conducătorii C.I.S.C. acordă o atenţie deosebită ţărilor Asiei, Africii şi Americii latine, unde, cu sprijinul bisericii şi al imperialiştilor anglo-americani, se creează sindicate clericaliste.

În Filipine a luat fiinţă, după al doilea război mondial, o uniune sindicală clericalistă: Federaţia oamenilor muncii liberi; ea a fost întemeiată de iezuitul american Walter Hogan. În Asia, clericaliştii nu se pot lăuda cu succese prea mari. Ei au reuşit să înjghebeze o organizaţie proprie numai în Vietnamul de sud: Confederaţia vietnameză a muncii creştine.

În Africa a fost înfiinţată în iulie 1956, la congresul din Ugadugu (Africa Occidentală Franceză), Federaţia africană a oamenilor muncii credincioşi (F.A.M.C.), care a reunit organizaţiile sindicale clericale din Madagascar, Camerun, Sene-

gal, Dahomey, Togo, Coasta de Fildeș și alte foste colonii franceze. Este semnificativ că în denumirea noii organizații cuvintele „oameni ai muncii creștini" au fost înlocuite prin „oameni ai muncii credincioși", pentru a atrage în organizația clericală nu numai pe africanii catolici, dar și pe musulmani și pe adepții diferitelor culte locale. Frazeologia politică a acestei organizații ține seama de starea de spirit combativă a muncitorilor africani. În declarația adoptată la congresul de constituire al F.A.M.C. se spune: „Federația subliniază că eliberarea politică neînsoțită de independența economică și de progresul social al popoarelor indigene ar fi pură înșelăciune. Federația condamnă orice formă de economie colonială, în special așa-numita economie bazată pe schimb forțat, care reduce popoarele africane la rolul de furnizori de materii prime și de consumatori de produse nefolositoare, dacă nu chiar vătămătoare, fabricate de metropole".

Nu este cazul însă să se pună preț pe eficacitatea și sinceritatea acestui program, căci el nu arată căile reale pentru atingerea scopurilor propuse, și, ceea ce este principalul, liderii F.A.M.C. se pronunță împotriva unității de acțiune cu organizația sindicală progresistă Uniunea generală a oamenilor muncii din Africa neagră.

Conducătorii C.I.S.C. acordă o mare atenție țărilor din America latină. În 1954 s-a ținut la Santiago (Chile) congresul de constituire a Confederației sindicatelor creștine din America latină (C.S.C.A.L.), la care au fost reprezentate cinci organizații naționale. În 1958 confederația număra 15 organizații naționale: din Ecuador, Haiti, Argentina, Bolivia, Brazilia, Chile, insula Guadelupa, Guyana franceză, Jamaica, Surinam, Uruguay, Venezuela, Peru, insula Martinica, Panama.

Organele de conducere ale C.S.C.A.L. își au sediul la Santiago. Aici se editează buletinul informativ bilunar al confederației, se țin seminarii, funcționează o școală permanentă pentru activiștii sindicali clericaliști din țările Americii latine și se radiodifuzează materiale cu caracter propagandistic.

Urmînd exemplul conducătorilor C.I.S.C., cuvîntările liderilor C.S.C.A.L. abundă în propagandă anticomunistă. Chiar atunci cînd reclamă o îmbunătățire a situației oamenilor muncii și înfăptuirea anumitor reforme, ei o fac numai pentru a avea mai mult succes în lupta contra comunismului. Bise-

rica catolică și militanții sindicatelor clericaliste au sprijinit regimurile dictatoriale. Cînd devenea însă evident că aceste regimuri se vor prăbuși, clericaliștii treceau în opoziție, încercînd adesea să profite din punct de vedere politic de pe urma participării oamenilor muncii catolici și a unora dintre militanții sindicali clericaliști la lupta ilegală împotriva dictaturilor reacționare.

Organizațiile muncitorești ale Acțiunii catolice. Tineretul creștin

Formal, sindicatele creștine, inclusiv C.I.S.C., sînt organizații independente de biserică. Aceasta caută să conducă mișcarea sindicală prin oamenii săi de încredere care se află în fruntea sindicatelor clericaliste, precum și prin intermediul organizațiilor de oameni ai muncii care fac parte din Acțiunea catolică și sînt direct conduse de cler. Aceste organizații, care grupează pe activiștii clericaliști și în sînul cărora domnește o disciplină strictă, constituie totodată nucleul conducător al sindicatelor creștine.

Asemenea organizații sînt: în Italia, Asociația creștină a oamenilor muncii italieni; în Franța, Acțiunea catolică muncitorească; în Belgia și în Olanda, Mișcarea muncitorească catolică; în republicile Americii latine, Acțiunea socială catolică.

Biserica catolică acordă o deosebită atenție tineretului muncitoresc și sătesc. Pentru influențarea lui, ea folosește organizații ca Tineretul muncitoresc catolic (J.O.C.) și Tineretul sătesc catolic (J.A.C.). Aceste organizații există în Franța, Belgia, Spania și într-o serie de republici din America latină, ca Argentina, Paraguay, Salvador etc.

Dar, cu toate eforturile depuse de biserică, organizațiile clericaliste de tineret nu se bucură de succes. Ele sînt sfîșiate de contradicții și adesea în rîndurile lor se produc sciziuni. Membrii de rînd ai acestor organizații și unii dintre liderii lor iau de multe ori atitudine împotriva vîrfurilor clericaliste, criticîndu-le pentru sprijinirea „războiului rece" și pentru atitudinea lor negativă față de coexistența pașnică a statelor cu orînduiri sociale diferite. În 1959, în semn de protest față de politica reacționară a conducătorilor clericaliști, G. Chiarante și Lucio Magri, militanți de seamă ai tineretului clericalist, s-au înscris în Partidul Comunist Italian.

Lupta pentru unitatea oamenilor muncii

Clericalismul are, în general, o influență limitată în organizațiile muncitorești menționate. Propaganda reacționară a bisericii catolice nu are efect asupra maselor muncitoare, fapt recunoscut pînă și de mulți fruntași ai clericalismului contemporan.

Oamenii muncii creștini vor, ca și toți ceilalți tovarăși ai lor de clasă, reforme sociale care să transforme radical societatea capitalistă ; ei urăsc războiul și doresc cu înflăcărare instaurarea unei păci trainice. În ciuda interdicției conducătorilor lor, ei acționează adesea în front unic cu comuniștii în timpul grevelor și în lupta pentru pace. Cu toate divergențele ideologice, există o bază de colaborare între oamenii muncii credincioși și comuniști. Această bază o constituie lupta pentru pace și progres social, lupta pentru făurirea unei societăți noi, echitabile, fără clase.

ISLAMISMUL

ORIGINEA ISLAMISMULUI

Premisele social-economice şi ideologice ale apariţiei islamismului

Islamismul este una dintre cele mai răspîndite religii. El a luat fiinţă în Arabia la începutul secolului al VII-lea. În acea perioadă, la triburile nomade şi sedentare din Arabia, orînduirea comunei primitive se afla într-un proces de descompunere tot mai accentuat. În fiecare trib arab apăruse o pătură dominantă sau un grup dominant, din care se recrutau căpeteniile (şeicii) triburilor. Apariţia sclaviei şi sărăcirea multor crescători de animale nomazi au dat naştere unor contradicţii sociale, care, la rîndul lor, au provocat primele izbucniri ale luptei de clasă în triburile arabe.

Pentru înăbuşirea protestului activ al maselor populare trebuia creat un dumnezeu de temut şi răzbunător, care să ameninţe pe oamenii nesupuşi şi recalcitranţi cu pedepse nu numai pe pămînt, dar şi într-o lume imaginară, de dincolo de mormînt. Adorarea zeităţilor tribale şi locale, ale căror imagini din piatră grosolan cioplită erau aşezate în oaze şi în centrele populate, nu mai corespundea intereselor clasei dominante în curs de formare. Noua religie trebuia să fie o formă de monoteism, deoarece în Arabia triburile se grupau în uniuni tribale mari.

Primii monoteişti arabi au fost hanifii. Astfel erau denumiţi cei care luptau împotriva politeismului, reprezentat prin cultele diferitelor zeităţi tribale şi locale, şi îndemnau pe oameni să se închine unui singur dumnezeu: rahman (milostivul). În învăţătura hanifilor se făcea simţită influenţa creştinismului şi a iudaismului, care pe vremea aceea ajunseseră la o oarecare răspîndire printre triburile din Arabia de nord şi de vest.

Hanifismul, ca religie, a fost precursorul islamismului. Această religie nouă a apărut în orașul Mecca din regiunea Hegiaz (Arabia de vest). În comparație cu celelalte regiuni din Arabia, aici descompunerea orînduirii comunei primitive progresase cel mai mult. Principalele surse de existență ale tribului kureișiților, care alcătuiau majoritatea populației orașului Mecca, erau comerțul de caravane cu țările vecine și schimbul cu triburile beduine (crescători de animale nomazi). La Mecca, puterea se afla în mîna grupului dominant din cadrul acestui trib, grup alcătuit din mari negustori și cămătari.

Orașul comercial Mecca era totodată și un important centru religios. În mijlocul orașului se afla vechiul templu Kaaba (care înseamnă „cub"), o clădire în formă de patrulater cu acoperiș plat. La acest templu (în care, după cum spune legenda, se aflau idoli) veneau anual pelerini din triburile dependente de Mecca. Ei săvîrșeau riturile religioase prescrise de datină, jertfeau idolilor animale domestice și atingeau cu mîna „piatra neagră", unul dintre cele mai populare fetișuri. Cultul Kaabei era strîns legat de comerț: în lunile sfinte ale pelerinajului se țineau în împrejurimile orașului Mecca tîrguri foarte animate, unde beduinii din Hegiaz schimbau produse obținute din vînătoare și din creșterea animalelor pe produse meșteșugărești, aduse de kureișiți din țările civilizate vecine.

O dată cu formarea societății împărțite în clase în Arabia, triburile locale fură zguduite de o criză economică și socială care se intensifica tot mai mult. Faptul acesta a determinat apariția islamismului, menit să justifice inegalitatea socială și economică, precum și orînduirea exploatatoare în curs de statornicire. Noua religie cerea oamenilor supunere (în limba arabă „islam") față de un dumnezeu unic, allah. Adepții ei începură să fie denumiți „muslimani" sau musulmani, adică „smeriți".

Figura semilegendară a lui Mahomed, întemeietorul islamismului

Orientaliștii burghezi care se situează pe poziții idealiste consideră drept întemeietor al islamismului pe Mahomed, locuitor al orașului Mecca, membru al gintei hașim din tribul kureișiților. Dar a explica originea unei religii exclusiv prin activitatea întemeietorului ei înseamnă a renunța complet la interpretarea

științifică a fenomenului. În afară de aceasta, biografiile arabo-musulmane ale lui Mahomed ajunse pînă la noi și alcătuite la 100—150 de ani după moartea sa sînt în asemenea măsură împletite cu legende și mituri religioase, încît este foarte greu și uneori chiar imposibil să desprindem faptele istorice din viața și activitatea acestui propovăduitor al religiei.

Datele despre Mahomed din operele scriitorilor sirieni, armeni și bizantini din evul mediu timpuriu sînt de asemenea de domeniul legendelor și, în plus, sînt străbătute de spiritul dușmănos al intoleranței creștine. Nu s-au păstrat nici un fel de documente autentice care să provină de la Mahomed și de la contemporanii săi. Principala sursă din care obținem datele cele mai sigure despre islamismul inițial este Coranul. Dar pe baza acestei cărți ne putem face o imagine doar despre doctrina islamismului și despre organizarea musulmanilor sub forma comunității musulmane de credincioși. În Coran nu există nici fapte istorice, nici date, nici nume de oameni.

Potrivit tradiției, Mahomed și-a început activitatea de predicator în orașul său natal în jurul anului 610 e.n. Mai întîi a fost hanif. Dar fantasticul dumnezeu unic al hanifilor a dobîndit în imaginația predicatorului din Mecca trăsăturile caracteristice ale negustorului și stăpînului de sclavi.

Caracterul islamismului timpuriu

Tendința propagandiștilor și publiciștilor musulmani contemporani de a prezenta islamismul inițial ca o doctrină comunistă și pe profetul Mahomed ca pe un mare reformator social și chiar revoluționar nu are nici un fel de temei istoric. E adevărat că în unele sure (capitole) din perioada Mecca ale Coranului sînt condamnate lăcomia și necinstea bogătașilor, puterea locuitorilor avuți ai orașului Mecca. Această atitudine ostilă față de bogătași a determinat pe mulți săraci și sclavi de prin partea locului să adere la noua religie, deoarece sperau să-și îmbunătățească situația prin acțiuni energice împotriva cămătarilor și stăpînilor de sclavi. În afară de aceasta, Coranul interzicea luarea de dobîndă și cămătă. Dar în această carte a revelației divine musulmane nu găsim nicăieri o chemare la schimbarea orînduirii social-economice bazate pe exploatare. Dimpotrivă, Coranul consideră inegali-

tatea de avere (iar de aici și inegalitatea social-politică) drept o rînduială instaurată de cer, iar tot ce a fost statornicit de allah nu poate fi nici desființat, nici schimbat. Săracilor li se cere „să nu se uite cu ochi lacomi" la averea bogătașilor. Sclavia, de asemenea, este prezentată în Coran ca o stare instituită de allah. Contradicțiile social-economice sînt rezolvate într-o imaginară lume de apoi, în care săracii evlavioși vor trăi în tihnă și belșug în grădinile paradisului, iar bogătașii păcătoși se vor chinui în focul iadului. În viața pămîntească, musulmanul trebuie să fie supus și răbdător, să îndure fără a cîrti toate greutățile vieții și inechitatea orînduirii social-politice. Coranul insistă asupra ideii că supunerea față de autoritățile pămîntești este absolut necesară, deși în multe țări și orașe cîrmuirea e în mîna unor oameni păcătoși. Din cele spuse reiese clar că învățătura islamismului inițial, exprimată în Coran, nu are nimic comunist și revoluționar.

Lupta pentru instaurarea islamismului

La Mecca, islamismul a avut un număr neînsemnat de adepți. Aceasta se explică prin faptul că pătura dominantă a tribului kureișiților a avut o atitudine defavorabilă față de noua religie. Ea se temea că răspîndirea islamismului la Mecca va submina cultul zeităților locale, strîns legate de comerț. Populația liberă din Mecca se afla într-o permanentă dependență economică față de această pătură dominantă. Principala cauză a eșecului suferit de islamism la Mecca a fost însă faptul că sclavii și săracii erau dezamăgiți de o religie care le promitea eliberarea de asuprire și mizerie abia după moarte, într-o îndoielnică lume de apoi. Față de această situație fără ieșire, grupul musulmanilor din Mecca a fost nevoit să se mute la Medina. Această strămutare (în limba arabă : hegira) a avut loc în anul 622, considerat drept început al erei musulmane.

La Medina s-a constituit o comunitate musulmană, organizație care se situa deasupra ginților. Comunitatea reunea oamenii după criteriul apartenenței la aceeași religie, islamismul ; vechile relații de sînge și de gintă erau rupte. Potrivit tradiției musulmane, în fruntea acestei comunități se afla Mahomed, „trimisul lui allah", care pretindea că se află în legătură cu dumnezeul musulman. Musulmanii credeau că

activitatea comunității lor era condusă de allah, care dădea indicații trimisului său sub formă de revelații. Mahomed a fost cîrmuitorul absolut al Medinei, judecătorul și comandantul militar suprem al musulmanilor.

Pe plan extern, comunitatea musulmană a desfășurat o luptă armată împotriva orașului Mecca, căutînd să-și extindă influența asupra triburilor din Hegiaz. Potrivit tradiției, musulmanii au repurtat, încă în al doilea an după hegira, o victorie hotărîtoare asupra celor din Mecca în bătălia de la Bedra. Bătălia a avut loc din cauză că musulmanii încercaseră să captureze o caravană care se înapoia la Mecca venind din Siria. Fantezia generațiilor următoare a născocit multe amănunte miraculoase în legătură cu această victorie a musulmanilor. Astfel, istoricii musulmani afirmă că oastea îngerilor a ajutat pe tovarășii de luptă ai lui Mahomed, în timp ce diavolul era de partea kureișiților.

Atacurile musulmanilor împotriva caravanelor din Mecca au avut drept rezultat restrîngerea comerțului exterior al acestui oraș. Dorind să lichideze focarul de permanentă primejdie și neliniște, kureișiții au întreprins în anul 625 o campanie împotriva Medinei. Printre arabii din Medina existau pe vremea aceea disensiuni și, pentru un timp, crescuse influența „fățarnicilor" (denumire dată adversarilor ascunși ai lui Mahomed). De aceea nu toți locuitorii Medinei în stare să poarte arme au luat parte la lupta de lîngă muntele Ohod din apropierea Medinei. Musulmanii au fost înfrînți. După cum relatează biografii lui, Mahomed și-a pierdut dinții din față, fiind lovit de o piatră aruncată cu praștia. Mai tîrziu, diferiți escroci și șarlatani au făcut un negoț foarte rentabil cu dinți, despre care se pretindea că ar fi aparținut lui Mahomed, și cu fire din barba lui, de asemenea false.

Înfrîngerea musulmanilor lîngă muntele Ohod nu a zdruncinat autoritatea conducătorilor comunității din Medina, care au continuat să-și extindă influența asupra triburilor din Hegiaz. Asediul Medinei, întreprins de oastea din Mecca și de aliații ei beduini la un an după victoria de lîngă muntele Ohod, a fost ridicat după ce beduinii au părăsit tabăra asediatorilor. După acest asediu neizbutit, influența conducătorilor comunității musulmane asupra triburilor din Hegiaz a

crescut rapid. Multe dintre aceste triburi au trecut de partea musulmanilor, care au ştiut să profite de nemulţumirea acestora din pricina dominaţiei bogătaşilor din Mecca. În anul 630, Mecca a fost nevoită să capituleze în faţa armatei de sub conducerea lui Mahomed, alcătuită din muhagiri, ansari şi beduini aliaţi cu ei. Dar capitularea nu a fost necondiţionată. După cum relatează istoricii arabo-musulmani, cu cîţiva ani înainte de capitulare începuseră tratative secrete între Mahomed şi reprezentanţi ai aristocraţiei gentilice din Mecca, care veniseră în acest scop de mai multe ori la Medina. În urma tratativelor s-a ajuns la un compromis : kureişiţii au adoptat islamismul şi l-au recunoscut pe Mahomed drept profet al lui allah ; în schimb, Mecca şi-a păstrat însemnătatea ca centru religios, iar templul Kaaba (fără idoli, dar cu „piatra neagră") a devenit principalul sanctuar musulman ; fiecare musulman era îndemnat să facă aici un pelerinaj, hagialîcul.

Astfel a luat fiinţă islamismul, ideologia care reflectă procesul de trecere a arabilor de la orînduirea comunei primitive la societatea împărţită în clase. „Islamismul — a scris Engels — este o religie croită anume pentru orientali, în special pentru arabi, adică, pe de o parte, pentru nişte orăşeni a căror ocupaţie este negoţul şi meseriile, pe de altă parte pentru beduini, care duc o viaţă nomadă" [1].

Răspîndirea islamismului

Încă din evul mediu timpuriu, islamismul s-a răspîndit pe larg în rîndurile populaţiei dintr-un şir de ţări civilizate din Asia, Africa şi Europa. Răspîndirea noii religii s-a datorat cuceririlor şi propagandei făcute de adepţii ei. Primii propagatori ai islamismului au fost arabii, care în secolele VII—VIII au cucerit teritorii întinse pe cele trei continente. După moartea lui Mahomed (decedat, potrivit tradiţiei, la Medina în anul 632), în timpul domniei succesorilor săi — califii —, oştile triburilor arabe au invadat regiunile vecine civilizate din Imperiul bizantin şi din împărăţia iraniană a Sasanizilor. Arabii au supus populaţia din Siria, Palestina, Irak şi Egipt, iar în anul 651 au terminat cucerirea Iranului. În Apus, oştile arabe au invadat Africa de nord, iar de acolo au trecut în

[1] *K. Marx* şi *F Engels*, Despre religie, Editura politică, 1960, ediţia a II-a, pag. 285.

Peninsula iberică. Teritoriile cucerite au devenit provincii ale califatului : un întins stat feudal.

Cîrmuitorul suprem al acestui stat era califul, considerat drept conducător al comunității musulmane, adică al tuturor musulmanilor. El avea puterea unui suveran laic absolut și totodată autoritatea unui conducător spiritual, fiind imamul musulman suprem. Perioada de domnie ca și persoana primilor patru califi, veneraţi și azi de majoritatea musulmanilor drept califi „drepți", sînt înconjurate de aureola sfințeniei. Însă numai primul dintre acești califi, Abu-Bekr, a murit de moarte bună, după o domnie de doi ani. Urmașul său, Omar, pe care scriitorii musulmani l-au proslăvit întotdeauna ca pe un suveran ideal, a fost rănit de moarte de către un sclav persan. Al treilea calif, Osman (644—656), a fost ucis de către musulmanii răsculați împotriva sa. În sfîrșit, ultimul calif „drept", Ali (656—661), a pierit de pe urma unei lovituri de pumnal date de un sectant musulman terorist. Așadar, imaginea creată de tradiția musulmană — a veacului de aur al islamismului care ar fi existat sub califii „drepți" — nu corespunde realității.

Islamismul s-a răspîndit repede în rîndurile populației subjugate, aflate sub stăpînirea aristocrației arabe. Populația băștinașă a adoptat religia cuceritorilor mai ales pentru că voia să-și îmbunătățească situația materială și poziția socială. Cel de altă credință care se convertea la islamism era scutit în primul rînd de birul pe cap de locuitor. În afară de aceasta, dacă se bucura de protecția vreunui nobil arab sau a unui trib arab, putea să obțină o slujbă bănoasă. Totuși, băștinașii din țările cucerite, chiar dacă treceau la islamism, nu ajungeau să fie egali în drepturi cu arabii.

Suna

Chiar din primul secol al existenței sale, islamismul, adoptat de o mare parte a populației din țările cucerite de arabi, a început să sufere modificări, reflectînd noile condiții social-economice. Islamismul inițial, ce-și găsise expresia în Coran, nu putea corespunde cerințelor pe care trebuia să le satisfacă religia dominantă într-un stat feudal atît de întins cum era califatul.

Din această cauză a căpătat o însemnătate tot mai mare suna, tradiția sfîntă musulmană, alcătuită din hadisuri. Hadisul este o povestire în care e înfățișată o faptă a profetului Mahomed sau un aforism al său, spus la o anumită ocazie, sau

chiar numai o împrejurare oarecare cînd a tăcut. Mahomed, care în ochii adepților săi a fost întotdeauna musulmanul ideal, trebuia să fie pentru toți musulmanii o pildă demnă de urmat. De aceea, ori de cîte ori în țările feudale civilizate din cadrul califatului relațiile sociale dezvoltate (care nu puteseră fi, bineînțeles, prevăzute de Coran) cereau ca un fenomen nou să fie consacrat prin autoritatea religiei, se compunea un nou hadis potrivit nevoilor momentului.

Suna reflecta înainte de toate lupta de clasă din califatul feudal. Ideologii claselor antagoniste compuneau hadisuri în care își găseau expresie interesele social-economice și politice respective. În felul acesta s-a acumulat un număr imens de hadisuri. Unele dintre ele se contraziceau atît prin conținut cît și ca orientare, excluzîndu-se deci reciproc.

În dorința de a-i lipsi pe dușmanii lor de clasă de o armă puternică, ideologii feudalilor musulmani au procedat, sub pretextul unei analize a autenticității hadisurilor, la o selecționare a acestora în sensul dorit de ei. Selecționarea hadisurilor a fost efectuată în modul următor. Fiecare hadis consta din două părți : isnad (baza), care conținea numele celor care au transmis hadisul, și matn (textul), adică hadisul propriu-zis, povestirea. Încă de la sfîrșitul secolului al VIII-lea, o serie de buni cunoscători ai sunei dintre ideologii clasei dominante, oameni care se bucurau de autoritate în mediul lor, începuseră să analizeze nu conținutul hadisurilor, ci isnadurile lor. Dacă numele transmițătorilor erau găsite a fi demne de încredere, și conținutul hadisului era declarat „sănătos", adică autentic. Doar o mică parte dintre hadisuri a fost admisă ca autentică și inclusă în culegeri, care, scurt timp după aceea, au fost proclamate cărți sfinte. Dintre cele șase culegeri ale sunei, culegerea „as-Sahih", alcătuită de imamul Buhari (mort în anul 870) din Asia centrală, este socotită și astăzi ca avînd cea mai mare autoritate. În caz de divergență între prescripțiile Coranului și cele ale sunei se acordă preferință sunei. De aceea, încă din evul mediu unii musulmani considerau că suna înlocuiește Coranul. Ulterior însă s-a răspîndit concepția că suna nu face decît să completeze și să explice Coranul. Coranul și suna au constituit baza pentru elaborarea dreptului musulman, șariatul.

Majoritatea covîrșitoare a musulmanilor recunosc Coranul și suna drept literatură sfîntă, izvoare ale doctrinei și călăuză

pentru credincioşi. Aceşti musulmani, reprezentînd curentul principal în islamism, sînt cunoscuţi sub denumirea de „suniţi". Ei îl recunoşteau drept şef spiritual pe calif (pînă în 1924, cînd în Turcia a fost desfiinţat califatul). Califul era preotul suprem al musulmanilor, fiind considerat succesor al profetului Mahomed şi locţiitor al lui allah pe pămînt.

Teologia musulmană

În primul veac de existenţă a islamismului sunit, printre adepţii lui, care nu-şi elaboraseră încă o teologie proprie, predominau reprezentări destul de simple, bazate pe Coran, despre dumnezeu şi relaţiile lui cu oamenii. Dumnezeul musulman — allah — era imaginat ca o fiinţă cu chip de om, deoarece în Coran se spune că allah vede, aude, are faţă, se foloseşte cu îndemînare de mîini (de pildă, allah îl apucă pe păcătos de chică). Musulmanii şi-l reprezentau pe dumnezeul lor fantastic ca un cîrmuitor de temut şi necruţător, dar drept, şi judecător care pedepseşte după cum porunceşte legea pe sclavii lui nesupuşi şi răzvrătiţi. De dreptatea lui allah se lega ideea predestinării. Primele generaţii de musulmani credeau că toate faptele, cuvintele şi gîndurile lor erau hotărîte de allah cel atotputernic şi atotştiutor cu mult înainte de apariţia lor pe lume. În realitate, în Coran, ca şi în scrierile sfinte ale altor religii, pot fi găsite în anumite pasaje expresii şi raţionamente care corespund doctrinei predestinării, pe cînd în alte pasaje se spune foarte precis că există o voinţă liberă a oamenilor. Coranul nu a fost supus nici unei critici. Se considera că această carte a existat din vecii vecilor, aflîndu-se sub tronul lui allah, şi că n-a fost creată niciodată şi de nimeni.

Aceste reprezentări, apărute în Arabia înapoiată în perioada de descompunere a comunei primitive, nu corespundeau cerinţelor pe care le punea ideologiei dominante societatea feudală în plină dezvoltare. În afară de aceasta, islamismul a trebuit să înfrunte creştinismul, mozaismul, zoroastrismul şi alte religii, care aveau o doctrină bine elaborată. Toate aceste împrejurări complexe au contribuit la dezvoltarea şi elaborarea teologiei musulmane.

Mutaziliţii

Primii teologi ai islamismului au fost mutaziliţii, reprezentanţi ai cercurilor culte din califatul de la Bagdad din secolul al IX-lea, care cunoşteau unele opere ale filozofiei antice. Ei s-au declarat adversari categorici ai predestinării. Mutaziliţii respingeau

dogma predestinării, considerînd-o incompatibilă cu învățătura lor despre un dumnezeu îndurător și drept și se declarau partizani ai voinței libere, de care dispune orice om. Ei erau de părere că, procedînd potrivit voinței, dorinței sau discernămîntului său, omul poartă, firește, întreaga răspundere pentru toate faptele sale.

Califul Mamun (813—833) din dinastia Abbasizilor și primii săi succesori la tronul din Bagdad au încercat cu multă perseverență să impună mutazilismul ca doctrină de stat obligatorie, recurgînd la constrîngere împotriva adversarilor lor. Cei care nu voiau să adere la mutazilism erau îndepărtați din instituțiile de stat. Ostașii care se întorceau din captivitate de la Bizanț trebuiau să recunoască dogmele mutazilite; în caz contrar, nu erau admiși pe teritoriul califatului. La Bagdad, cenzori speciali percheziționau prăvăliile negustorilor care făceau comerț cu manuscrise pentru a confisca scrierile antimutazilite.

Lupta înverșunată dusă de clasele dominante pentru introducerea mutazilismului se explică prin particularitățile condițiilor social-politice din califatul de la Bagdad. Mutazilismul reflecta interesele feudalilor, care simțeau nevoia să transforme doctrina islamismului într-un instrument eficace de guvernare a statului și de reprimare a mișcărilor populare. Prin recunoașterea unei voințe libere, fiecare om devenea în întregime răspunzător pentru faptele sale și allah înceta de a mai fi singura cauză a acestor fapte. Pentru clasa dominantă era foarte important să convingă populația că răsculații luptă împotriva califului și feudalilor nu din pricina predestinării divine, ci din propria lor voință. O altă teză importantă a învățăturii mutazilite, și anume că allah a creat Coranul (spre deosebire de ideea că acesta din urmă ar fi existat din vecii vecilor), reducea importanța Coranului, cu ajutorul căruia cercurile opoziționiste ale clerului încercau uneori să îngrădească puterea absolută a califului.

Kalam

Dar măsurile de constrîngere aplicate de partizanii califului Mamun nu au izbutit să asigure mutazilismului o largă răspîndire. Sub califul Mutevakkil (847—861), reprezentanții vechii dogme au trecut cu succes la contraofensivă. Mutaziliții au început să fie îndepărtați din aparatul de stat, iar scrierile mutazilite erau confiscate și distruse. Dar, pentru a-și menține influența și

poziția socială, apărătorii vechii credințe au fost nevoiți să-și însușească metodologia mutazilită, în care scop au început să studieze operele filozofiei antice grecești și eleniste traduse în limba arabă. Astfel s-a pus baza teologiei musulmane ortodoxe, cunoscută sub denumirea de „kalam" (care înseamnă „cuvînt" și corespunde grecescului „logos").

Întemeietor al teologiei musulmane — al kalamului — este considerat Așari (873—935), fost mutazilit de seamă care a trecut în tabăra ortodoxiei musulmane. Căutînd să împace dogma predestinării cu voința liberă, acest teolog (mutakallim) și discipolii săi au formulat teoria „dobîndirii" (kasb). Potrivit acestei teorii, toate acțiunile omului sînt dinainte hotărîte de dumnezeu, dar omul are capacitatea „să-și dobîndească" faptele, purtînd, prin urmare, răspunderea pentru ele. Acești teologi considerau că nimeni n-a creat vreodată Coranul, declarînd învățătura despre crearea lui drept eretică. Kalamul lui Așari mai stă încă și azi la baza teologiei musulmane ortodoxe. El a fost completat de teologii de mai tîrziu, în perioada dezvoltării relațiilor feudale în țările din Orientul apropiat și mijlociu, regiunea de răspîndire a islamismului.

Doctrinele oculte în islamism

În evul mediu s-au răspîndit în țările musulmane diferite doctrine oculte. Masele muncitoare, care erau crîncen exploatate și care nu vedeau nici o ieșire din starea lor de mizerie, constituiau un teren prielnic pentru răspîndirea unor asemenea doctrine. Exponenții și propagatorii doctrinelor oculte — dervișii (călugări musulmani) — chemau la comuniune nemijlocită cu dumnezeu prin posturi, rugăciuni și practici ascetice. Ei căutau să-i convingă pe oameni să creadă în venirea lui mahdi, adică a trimisului lui dumnezeu, care va trebui să instaureze egalitatea și prosperitatea generală, faimoasa „împărăție a lui dumnezeu" pe pămînt. Dervișii concurau cu succes clerul oficial, ortodox, făcînd să scadă veniturile pe care le obținea acesta de la credincioși sub formă de dări pentru oficierea cultului religios și pentru îndeplinirea riturilor. De aceea clerul ortodox (și mai ales păturile lui superioare, alcătuite din ulemale — teologi — și fakihi — cunoscători ai legii) avea o atitudine ostilă față de orice doctrine ocülte. Poporul simplu îi stima însă pe dervișii și îi simpatiza, deoarece aceștia condamnau lăcomia bogătașilor,

corupția judecătorilor și cruzimea cîrmuitorilor, proslăveau sărăcia și îndemnau la cumpătare. Deosebit de populari au devenit dervișii rătăcitori sau vagabonzi, care trăiau din pomeni. Profitînd de credulitatea oamenilor simpli și inculți, mergînd în întîmpinarea dorințelor lor simple, dervișii se îndeletniceau cu ghicitul, prezicerile, tămăduirea bolnavilor, cîștigîndu-și astfel traiul. Ei pretindeau că sînt apropiați de dumnezeu și se află în contact direct cu el.

Dervișii sedentari erau reuniți în organizații speciale — frății sau ordine. În fruntea fiecărui ordin stătea un conducător, șeicul, căruia toți membrii ordinului erau obligați să i se supună orbește. Un șeic influent era de obicei înconjurat de o mulțime de miurizi, care erau novicii și discipolii săi. La anumite zile dervișii dintr-o mănăstire se adunau pentru slujbă (zikr). În timpul zikrei, ei rosteau în cor rugăciuni sau cîntau imnuri sfinte, însoțite de diferite mișcări ale trupului. Uneori dansau sau se învîrteau în sunetele muzicii. În felul acesta ajungeau într-o stare de epuizare totală, de isterie, de leșin. La aceste slujbe erau admiși spectatori pentru a face reclamă ordinului sau mănăstirii respective.

Misticismul s-a dovedit a fi un mijloc foarte potrivit pentru a răpi oamenilor muncii orice urmă de voință și a-i abate de la lupta de clasă. Învățătura despre renunțarea la bunurile pămîntești, despre avantajele sărăciei, cumpătării și răbdării corespundea cum nu se poate mai bine intereselor și politicii clasei dominante și ale clerului ortodox. De aceea vestitul teolog Gazali (mort în 1111), unul dintre stîlpii ortodoxiei musulmane, a inclus în secolul al XI-lea misticismul (cunoscut la musulmani sub denumirea de „sufism") în doctrina și ritualul islamismului. În acel moment sufismul încetase de a fi un curent de opoziție și devenise un element important al islamismului ortodox.

Sectele musulmane În islamism se numesc secte anumite grupuri de musulmani, avînd uneori foarte mulți adepți, care alcătuiesc organizații aparte, independente de credincioși desprinși de curentul sunit sau șiit. Apariția și dezvoltarea sectelor musulmane au fost determinate exclusiv de cauze economice, sociale și politice. Doctrina fiecărei secte musulmane reflecta contradicțiile sociale și lupta de clasă din țările unde s-a răspîndit islamismul în evul

mediu și în epoca modernă. Nu trebuie să uităm că în evul mediu religia era forma predominantă a ideologiei. De aceea mișcările sociale și politice îmbrăcau o haină religioasă.

Originea și esența socială a șiismului

La numai cîteva decenii după apariția sa, islamismul s-a scindat în două curente sau orientări principale: sunismul și șiismul. Aceste două curente există și în prezent. Predominant a fost întotdeauna sunismul, ai cărui adepți recunoșteau alături de Coran și suna și-l considerau pe calif drept șef spiritual și conducător suprem. Deși șiiții sînt mai puțini la număr, ei exercită o influență destul de mare.

În prezent, majoritatea locuitorilor Iranului, Irakului de sud și Iemenului sînt șiiți. În Iran, șiiții reprezintă circa 75% din populație, adică aproximativ 12.000.000, pe cînd sunniții numai 18,5%. Față de populația totală de circa 4.000.000 de oameni, în Irak există peste 2.000.000 de șiiți (mai ales arabi care locuiesc în partea de sud a țării). În Iemen (Arabia de sud), șiiții alcătuiesc aproximativ 75% din populație, peste două treimi dintre ei aparținînd unui curent special al șiismului: secta zeiditilor. Un număr mic de șiiți (în general cîteva procente din totalul populației) trăiesc în fiecare țară musulmană. În U.R.S.S. există șiiți în Azerbaidjan și în Tadjikistan.

Inițial, șiiții alcătuiau grupul partizanilor (în limba arabă: șia) celui de-al patrulea calif „drept", Ali. Acest calif a fost urcat pe tron de asasinii predecesorului său, califul Osman. Dar reprezentanții vechii aristocrații kureișite din Mecca n-au recunoscut autoritatea lui Ali și au pornit chiar împotriva lui cu arma în mînă, învinuindu-l de complicitate la asasinarea lui Osman, care provenea din rîndurile acestei aristocrații.

Partizanii lui Ali, șiiții, afirmau că el are dreptul să dețină funcția de calif fiindcă se înrudește cu „trimisul lui allah"; Ali, care făcea parte din ginta hașim, era văr primar cu Mahomed și totodată ginerele său, soțul fiicei sale Fatima. Șiiții susțineau deci principiul eredității puterii supreme la musulmani. În decursul luptei pentru putere dintre Ali și guvernatorul sirian Muavia, care era exponentul intereselor aristocrației gentilice arabe, s-a produs o sciziune printre șiiți. De ei s-a desprins gruparea celor mai consecvenți apărători ai democrației gentilice, care au constituit secta harigiților. Unul dintre acești sectanți l-a ucis pe Ali în anul 661,

în pragul moscheii din Kufa. Cu un an înainte de moartea lui Ali, rivalul său neînduplecat, Muavia, se proclamase calif la Ierusalim, iar ulterior a întemeiat prima dinastie arabo-musulmană, dinastia Omeiazilor (661—750).

În lupta cu califii acestei dinastii, urmașii direcți ai lui Ali n-au putut cuceri efectiv puterea. În schimbul unor mari domenii primite de la Muavia, domenii care îi aduceau venituri importante, Hasan, fiul cel mai mare al lui Ali și al Fatimei, a renunțat la drepturile sale asupra puterii supreme în califat. Husein, al doilea fiu al lui Ali și al Fatimei, a pierit în anul 680, încercînd să dezlănțuie o răscoală împotriva califului omeiad.

Șiiții îi consideră pe toți califii suniți drept uzurpatori. Ei recunosc drept stăpîni și conducători legali numai pe Ali și pe urmașii acestuia. Ali este întemeietorul dinastiei imamilor șiiți, conducătorii supremi ai comunității șiite. Adepții principalului curent șiit recunosc 12 imami. Ei socotesc că primul imam a fost Ali, iar drept succesori ai săi îi consideră pe fiii lui, Hasan și Husein, precum și pe urmașii direcți ai acestuia din urmă. Ultimul imam, al 12-lea, este Mahomed, care la sfîrșitul secolului al IX-lea a dispărut pe neașteptate și fără urmă. Se poate presupune că a fost ucis de un om al califului abbasid.

Neașteptata dispariție a imamului, care era un om tînăr și sănătos, li s-a părut partizanilor săi stranie și misterioasă și a servit drept temei pentru crearea mitului „imamului ascuns". Șiiții credeau că acest imam n-a murit, ci a dispărut fiindcă allah a vrut să-l ascundă într-un loc inaccesibil, unde va rămîne pînă ce allah va socoti necesar să-l trimită la credincioși, șiiții. El va reapărea cu o misiune foarte importantă: aceea de a instaura pe pămînt o orînduire desăvîrșită, rînduiala dreptății și egalității, punînd capăt nedreptății și asupririi. Această învățătură despre imamul ascuns și a doua lui venire, devenită una dintre dogmele fundamentale ale șiismului, a căpătat o foarte mare importanță socială. Ea determina masele muncitoare șiite să aștepte cu răbdare venirea imamului ascuns care trebuie să aducă raiul pe pămînt.

Imamii șiiți erau considerați infailibili. Această infailibilitate se explică, potrivit credinței șiiților, prin faptul că în trupurile imamilor s-ar afla un suflet de profet, provenit de la însuși profetul Mahomed. Dar în reprezentarea șiiților, chipul

legendar al „trimisului lui dumnezeu" păleşte în faţa chipului lui Ali, primul imam şiit. Şiiţii, în închipuirea lor, îi atribuie lui allah următoarele cuvinte pe care acesta le-ar fi spus lui Mahomed : „Dacă n-ai fi fost tu, n-aş fi creat lumea ; dar dacă n-ar fi fost Ali, nu te-aş fi creat nici pe tine". Dar şi Ali, înzestrat cu calităţi excepţionale de erou şi făcător de minuni, trece în mintea multor şiiţi pe planul al doilea faţă de Husein, considerat drept cel mai mare martir al şiismului.

Ca şi suniţii, şiiţii folosesc singura redactare a Coranului rămasă pînă în zilele noastre, atribuită lui Osman. Ei au adăugat acestei cărţi încă o sură, a 115-a, intitulată „Doi aştri", subînţelegîndu-i pe Mahomed şi pe Ali. Aceasta este o sură vădit falsificată. Şiiţii nu recunosc suna, dar au propria lor tradiţie sfîntă : haber sau ahbar. O caracteristică a şiismului este cultul martirilor. Cel mai mare martir al lor este considerat Husein. În categoria mucenicilor ei l-au inclus şi pe Ali, care a murit de moarte violentă. Imamul Reza, care, potrivit tradiţiei, a murit de o boală gastro-intestinală acută după ce mîncase nişte struguri, a fost proclamat de asemenea martir. Printre şiiţi este foarte răspîndită convingerea că acest imam a fost otrăvit de duşmanii şiismului. În sfîrşit, pînă şi Hasan, care murise liniştit în haremul său, a fost ridicat de şiiţi la rangul de martir, deoarece, după părerea lor, fusese de asemenea otrăvit.

Curentul şiit nu este unitar. Ca şi adepţii altor doctrine, şiiţii nu se duşmăneau numai cu suniţii, dar şi între ei. Ca urmare s-au constituit o serie de secte şiite.

Harigiţii

Această sectă a luat fiinţă în perioada luptei înverşunate dintre cele două grupuri dominante pentru puterea supremă în califat. Reprezentanţii aristocraţiei gentilice arabe s-au ridicat cu arma în mînă împotriva califului Ali. Tendinţa acestuia spre o înţelegere cu aristocraţia a provocat protestul violent al păturilor de jos ale populaţiei musulmane. S-au constituit primele detaşamente de harigiţi (răsculaţi), care au formulat teza suveranităţii comunităţii musulmane a credincioşilor, considerînd-o drept izvorul oricărei puteri. Potrivit doctrinei harigite, califul nu poate căpăta puterea decît de la comunitate şi numai pe calea alegerii. Prin hotărîrea comunităţii i se poate lua puterea, poate fi detronat şi chiar ucis. Harigiţii considerau că un musulman care a comis un păcat grav tre-

buie izgonit din comunitatea credincioşilor. În lupta contra duşmanilor lor politici şi a celor de altă concepţie, ei recurgeau la cele mai necruţătoare măsuri, dînd dovadă de un fanatism extrem. Harigiţii socoteau uciderea adversarilor lor drept cel mai bun mijloc de luptă.

În secolul întîi al erei musulmane, harigiţii se aflau în avangarda răscoalelor populare împotriva omeiazilor, care erau reprezentanţii aristocraţiei arabe. Aproape toţi califii omeiazi au avut ciocniri înverşunate cu forţele armate ale harigiţilor în Irak, Iran şi Arabia. Una dintre cauzele slăbirii mişcării harigite a fost lupta dinăuntrul sectei, care s-a scindat în cîteva subsecte şi grupuri mai mărunte. O altă cauză importantă a scăderii influenţei harigiţilor a fost nemulţumirea maselor populare, care adesea aveau de suferit de pe urma fanatismului sălbatic al acestor sectanţi înverşunaţi şi mărginiţi. Lipsită de sprijinul maselor, mişcarea harigită şi-a pierdut baza socială. Harigiţii s-au menţinut pînă în zilele noastre (sub forma ibadiţilor) în Africa de nord şi în Arabia. În aceste ţări, ei şi-au pierdut însă de mult intransigenţa şi combativitatea din trecut.

Ismailiţii

O altă sectă musulmană foarte cunoscută, secta ismailită, îşi păstrează importanţa şi în zilele noastre. Această sectă, a cărei doctrină şi organizare s-au cristalizat la sfîrşitul secolului al IX-lea, a luat naştere în sînul şiismului. Potrivit tradiţiei, Djafar, cel de-al şaselea imam şiit, a lipsit pe fiul său mai mare, Ismail, de dreptul de a moşteni demnitatea de imam fiindcă Ismail ar fi fost un băutor pătimaş, lucru interzis de Coran. O parte dintre şiiţi a considerat însă greşită hotărîrea imamului lor, deoarece el nu avea dreptul să răpească fiului său o calitate ce îi revenea ca urmaş direct al profetului Mahomed. În plus, ca posesor al unui suflet de profet, Ismail era fără prihană, chiar atunci cînd săvîrşea acţiuni care în sine constituiau păcate.

Dar apariţia ismailismului nu putea fi explicată prin asemenea anecdote istorice. În realitate, Ismail se afla sub influenţa unei grupări şiite extremiste, care exprima nemulţumirea pricinuită de pasivitatea imamului Djafar şi de politica sa conciliantă faţă de dinastia Abbasizilor, pe atunci la putere. Imamul Djafar a căutat să înăbuşe opoziţia, înlăturîndu-l pe Ismail, care ar fi putut deveni liderul ei. În decursul luptei,

cei mai activi şiiţi, care se ridicaseră împotriva nehotărîtului şi inactivului Djafar, s-au desprins de şiism, constituind o secţă aparte.

Ismailiţii nu recunosc decît şapte imami, încheind dinastia lor cu Ismail, iar unii cu Mahomed, fiul acestuia, deoarece Ismail a murit (în jurul anului 760) înaintea tatălui său Djafar. După numărul imamilor recunoscuţi de ei, ismailiţii poartă denumirea de „septimişti", spre deosebire de adepţii curentului principal din şiism, care recunosc doisprezece imami.

Ulterior, ideologii ismailiţi au elaborat un complicat sistem filozofic-religios, bazat pe unele teze esenţiale ale neoplatonismului şi budismului. Potrivit acestui sistem, baza a tot ce există o constituie spiritul, iar materia este prezentată ca produs al spiritului. Ismailiţii identifică acest spirit cu dumnezeul musulman, care, după concepţia lor, nu are nici chip, nici proprietăţi, nici calităţi, din care cauză nu poate fi perceput de mintea omenească. Potrivit doctrinei ismailiţilor, omul apare pe pămînt numai pentru a-şi însuşi „adevărul divin", care a fost propovăduit succesiv de diverşi profeţi.

Potrivit acestei concepţii, un suflet omenesc care îşi însuşeşte „adevărul divin" poate trece pe rînd în trupurile foarte multor oameni, inclusiv ale acelora care au fost sau vor fi contemporani ai unuia dintre cei şapte profeţi.

Potrivit învăţăturii ismailiţilor, predicile profeţilor, cuprinse în cărţile sfinte, au un sens ascuns, tăinuit, inaccesibil credinciosului de rînd. Dreptul de a interpreta sfînta scriptură şi l-au arogat conducătorii sectei ismailite, asigurîndu-şi în felul acesta o influenţă permanentă asupra maselor credincioase ignorante. Exegeţii ismailiţi găseau în fiecare cuvînt şi chiar în fiecare literă a Coranului un sens ascuns (în limba arabă: batin). De aici provine una dintre denumirile date ismailiţilor, aceea de batiniţi.

În prezent, adepţi ai ismailismului, care s-a scindat într-o serie de secte de sine stătătoare, pot fi întîlniţi în Siria, Iran, Afganistan, Oman, Iemen, Zanzibar, Africa orientală, precum şi în Asia centrală, mai ales în Pamir, regiunea muntoasă a Tadjikistanului.

Ismailiţii cei mai influenţi şi mai activi sînt cei din India, îndeosebi secta hogea. În fruntea acestei secte, care are cei mai mulţi adepţi în India, se află „dumnezeul viu" Aga-han. Foarte cunoscut a fost Sultan Mohamed-şah Aga-han (1877—

1957), unul dintre cei mai mari feudali indieni, multimilionar, fruntaș de seamă al partidului burghezo-moșieresc „Liga musulmană". El își făcuse studiile superioare în Anglia, avea obiceiuri și gusturi europene și era un om de încredere al imperialismului englez. La reședința sa din Bombay (unde se afla relativ rar, preferînd să ducă o viață frivolă la Paris, Londra și în stațiunile balneare europene)° curgea într-un suvoi neîntrerupt aurul stors sub formă de tribut de la ismailiții răspîndiți în multe țări.

ISLAMISMUL ÎN EPOCA CAPITALISMULUI ȘI A IMPERIALISMULUI

Babismul

În epoca modernă, cînd în țările din Orientul apropiat și mijlociu s-au creat și au început să se dezvolte relații capitaliste, au apărut secte care reflectau interesele burgheziei naționale locale. Dintre aceste secte, foarte caracteristic este babismul, care a luat ființă în Iran în perioada 1840—1850. Întemeietorul sectei a fost Ali Mahomed, negustor iranian din Șiraz. El se intitula Bab, ceea ce înseamnă „poarta" prin care trebuia să pătrundă spre oameni noua religie ce venea să ia locul islamismului. Bazele babismului sînt expuse în cartea „Beian", scrisă de Bab. Această carte, în care este zugrăvit un utopic stat burghez ideal, era în fond îndreptată împotriva feudalilor iranieni și capitaliștilor străini, concurenți ai negustorilor iranieni.

Dîndu-se drept adept al unor transformări sociale radicale, Bab, nefiind revoluționar, își punea toată nădejdea în șahul iranian, pe care-l socotea capabil să creeze noua societate și noul stat. În viitorul stat babist, așa cum se prezenta în imaginația lui Bab, nu aveau să mai existe capitaliști străini și nici agenți ai acestora: ei aveau să fie izgoniți din Iran. În schimb, negustorii iranieni, izbăviți de asuprirea exercitată de feudali și de concurența străinilor, aveau să se afle într-o situație favorabilă. Toate formele activității comerciale și bancare (inclusiv luarea de dobîndă, interzisă de Coran) aveau să se dezvolte nestînjenit.

Pentru a limita influența clerului asupra credincioșilor, Bab a declarat că frecventarea moscheelor, întrunirea credin-

cioşilor pentru rugăciune şi riturile religioase nu sînt obligatorii. Fiecare poate să se roage unde şi cînd vrea. Rugăciunea nu trebuie să-l distragă pe negustor de la activitatea sa lucrativă.

Orientarea antifeudală a babismului a atras masele muncitoare. Aceste mase asuprite au transformat babismul (contrar intenţiilor întemeietorului său) în arma şi stindardul unei puternice lupte antifeudale. În diferite regiuni din Iran au izbucnit răscoale populare. Pentru reprimarea lor, guvernul şahului a trimis importante forţe armate. Însă comandamentul militar iranian a izbutit să frîngă rezistenţa eroică a insurgenţilor nu atît prin forţa armelor, cît prin făgăduiala mincinoasă de a se acorda o amnistie. Bab a fost executat la Tebriz în vara anului 1850.

Profitînd de atentatul împotriva şahului, săvîrşit în 1852 de către trei babiţi, feudalii iranieni au exterminat, cu participarea activă a clerului şiit, grupul conducător al organizaţiei babiste. Curînd după aceea, babismul a pierdut în Iran orice însemnătate socială şi politică. Mici comunităţi babiste, împrăştiate în întreaga ţară, au continuat să existe ca organizaţii secrete mărunte.

Behaismul

Negustorimea iraniană a fost foarte speriată de faptul că participanţii la răscoalele babiste se ridicau nu numai împotriva orînduirii feudale, ci şi împotriva proprietăţii private. În opoziţie cu babismul a luat naştere behaismul, o doctrină religioasă care consfinţea instituţia proprietăţii private burgheze şi era îndreptată împotriva dezvoltării luptei de clasă.

Întemeietorul behaismului a fost Mirza Husein Ali, care iniţial şi-a asumat rolul de succesor al lui Bab. El şi-a început activitatea la Bagdad printre babiţii locali. El s-a proclamat drept „acela pe care îl va alege dumnezeu". Astfel îl denumea Bab în „Beian" pe viitorul său succesor, care îi va desăvîrşi opera. Ca atare, Mirza Husein Ali a început să se intituleze Behaulla, ceea ce înseamnă „strălucirea lui dumnezeu". Ulterior, el s-a dat drept întrupare a lui dumnezeu, adică a devenit pentru adepţii săi — behaiţii — un dumnezeu viu.

Bazele învăţăturii behaiste sînt expuse în „Kitabe akdes" („Cartea prea-sfîntă"), pe care Behaulla a scris-o la Akka (Palestina) în perioada 1870—1880. După părerea autorului ei, această carte a înlocuit Coranul şi „Beianul". Behaulla a murit

la Akka în 1892. Conducător suprem al behaiților a devenit fiul său, Abbas Efendi (1844—1921), care a luat numele de Abdulbeha, ceea ce înseamnă „robul strălucirii".

După cele expuse în „Kitabe akdes", toți oamenii (indiferent de rasă, naționalitate și poziție socială) sînt frați. De aceea între ei nu trebuie să existe nici războaie, nici luptă de clasă. Esența burgheză a behaismului își găsește expresia în toate prescripțiile din „Kitabe akdes". Astfel, complicatul ritual musulman, a cărui respectare îi distrage pe oamenii muncii de la lucru și pe capitaliști de la activitatea lucrativă, este desființat. Caracteristică pentru behaism este justificarea confortului și chiar a luxului. Concomitent se prevăd pedepse aspre pentru cei care încalcă dreptul de proprietate privată (închisoarea, stigmatizarea cu fierul roșu, condamnarea la moarte). Se interzice nu numai revolta împotriva autorităților, ci și agitația împotriva lor și chiar criticarea acțiunilor lor. Întemeietorul behaismului considera că orice manifestare de libertate „duce la răzmeriță, a cărei văpaie nu va putea fi stinsă". După părerea sa, libertatea este proprie animalelor, pe cînd omul trebuie să se supună legilor în vigoare. O astfel de învățătură nu putea căpăta o răspîndire largă printre masele populare. Adepți fervenți ai behaismului au devenit compradorii iranieni. Behaismul a găsit teren propice în statele imperialiste, în special în S.U.A. și Germania.

Curentele reformiste și moderniste din islamism

În perioada capitalismului, care în țările unde este răspîndit islamismul a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea, au apărut printre musulmani reformatori și moderniști. Este vorba de ideologii și apărătorii intereselor burgheziei locale, care căutau să adapteze ideologia și organizarea feudală a islamismului la noile relații social-economice. În interesul burgheziei naționale din țările Orientului apropiat și mijlociu, care voia să-și creeze o industrie proprie, ei se declarau partizani ai însușirii științei și tehnicii occidentale. Reprezentanții cei mai consecvenți ai reformei musulmane afirmau că șariatul s-a perimat și este necesar să fie înlocuit prin normele dreptului burghez, iar musulmanii trebuie să se călăuzească după cerințele moralei „general-umane" (adică burgheze). Unii dintre ei considerau posibil să se îndulcească severele prescripții cu privire la abstinența totală în timpul

postului de o lună pe an și luau atitudine împotriva izolării femeilor și purtării vălului, împotriva puterii nelimitate a soțului și a tatălui asupra soțiilor și fiicelor. Aceste manifestări de liberalism erau determinate de cerințele producției capitaliste, pentru care era avantajos să atragă la lucru femei și copii, deoarece primeau un salariu foarte mic.

Reformatorii s-au străduit să folosească Coranul pentru apărarea și justificarea progresului burghez. În acest scop, ei i-au dat o interpretare fantezistă și afirmau că în Coran poate fi găsită justificarea și chiar aprobarea căilor ferate, telegrafului, telefonului etc. M. Abdo scria că djinii — ființe menționate în Coran, înzestrate cu rațiune și capabile să pricinuiască mult rău oamenilor — nu sînt altceva decît microbii patogeni. Mahomed Ikbal, musulman modernist de seamă din India, propunea ca raiul și iadul să nu fie considerate drept locuri unde unii gustă plăceri senzuale, se delectează, iar alții sînt supuși unor chinuri fizice groaznice, ci ca stări speciale ale sufletului omenesc, eliberat după moarte de trupul pieritor.

Panislamismul

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a răspîndit panislamismul, doctrină religioasă politică reacționară, care propovăduia unirea popoarelor musulmane în vederea luptei contra „ofensivei Occidentului creștin". Întemeietorul panislamismului a fost Djemal-ed-din al-Afgani (1839—1897), feudal afgan. Nevoit să-și părăsească țara, a trăit succesiv în India și în Egipt, țări aflate sub dominație engleză, în Europa occidentală și în Turcia ; a fost și în Rusia țaristă, unde a vizitat Petersburgul și Moscova. A murit la Istanbul. Cunoscutul reformator musulman Mohamed Abdo a fost un adept activ al lui Djemal-ed-din și un abil propagator al învățăturii sale.

Panislamismul este un fenomen complex și contradictoriu. La apariția sa, el a fost, pe de o parte, îndreptat împotriva înrobirii coloniale a Orientului musulman. Pe de altă parte, panislamismul a fost un instrument al reacțiunii interne din țările unde este răspîndit islamismul. V. I. Lenin a atras atenția asupra necesității de a se duce lupta împotrivă panislamismului și curentelor similare, care încearcă să îmbine mișcarea de eliberare împotriva imperialismului european și

american cu consolidarea pozițiilor hanilor, moșierilor, imamilor etc.[1]

În politica internă, panislamiștii au fost adepți ai reacțiunii, ai asupririi sociale a oamenilor muncii și ai reprimării mișcărilor naționale de eliberare. Nerecunoscînd decît comunitatea religioasă a popoarelor musulmane, panislamismul nega existența inegalității sociale și a contradicțiilor de clasă în rîndurile acestor popoare. De aceea panislamiștii nu admiteau nici o manifestare a luptei de clasă a oamenilor muncii musulmani, declarînd că nu se poate vorbi de exploatatori și exploatați, asupritori și asupriți, căci toți sînt frați întru credință și între ei nu pot exista nici un fel de contradicții.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, panislamiștii considerau posibil ca toate țările musulmane să se unească într-un singur stat, în fruntea căruia să stea sultanul-calif turc. După al doilea război mondial, liderii panislamismului contemporan (grupați mai ales în Pakistan) au susținut proiecte de creare a unui bloc al țărilor musulmane. Ei declarau că acest bloc trebuie să fie opus atît blocului țărilor capitaliste cît și lagărului socialist. Ei încercau să se prezinte pe sine înșiși și întreaga lume musulmană drept o „a treia forță", independentă. După părerea lor, această „forță" trebuia să lupte pe două fronturi: împotriva imperialismului și împotriva comunismului. Dar panislamiștii, printre care se numărau oameni de stat cu funcții de conducere, au dus tratative și au încheiat acorduri cu puterile imperialiste, de unde s-a văzut că „blocul" proiectat de ei avea o orientare anticomunistă.

ISLAMISMUL CONTEMPORAN

Aria de răspîndire a islamismului și numărul musulmanilor

În prezent, suprafața pe care este răspîndit islamismul se întinde din Maroc, în apus, pînă în Indonezia, în răsărit. Așa-numitele țări musulmane, în care, sub raport numeric, precumpănesc musulmanii, sînt țările arabe (cu excepția Libanului, unde jumătate din populație e alcătuită din creștini), Turcia, Iranul, Afganistanul, Pakistanul și Indonezia. În aceste state, islamismul continuă să fie și azi

[1] Vezi *V. I. Lenin*, Opere, vol. 31, E.S.P.L.P. 1956, pag. 131.

religia dominantă. În alte cîteva state din Asia, musulmanii constituie o minoritate religioasă. Astfel, în R. P. Chineză, statistica oficială a înregistrat 10.000.000 de musulmani, iar în India 35.000.000. Musulmanii nu reprezintă mai mult de 4% din populație în Birmania, Ceilon și Filipine, iar în Vietnam și Siam (Tailanda) numărul lor este cu totul neînsemnat. În Africa, islamismul continuă să se extindă. În Africa de nord, islamismul predomină de peste un mileniu, iar mai la sud, pînă la paralela 10° latitudine nordică, această religie mai găsește teren favorabil la populațiile și triburile locale. O excepție o constituie Etiopia, care e de obicei denumită o insulă creștină într-o mare musulmană. Dar și în această țară aproximativ o treime din populație e musulmană. În țările din Europa, islamismul s-a menținut ca moștenire a apăsătorului jug turcesc, sub care popoarele Peninsulei balcanice s-au aflat timp de cîteva secole. În Albania, musulmanii constituiau nu de mult 68% din populație, în Bulgaria — 13%, în Iugoslavia — 11%. În U.R.S.S., islamismul este răspîndit în rîndurile locuitorilor din Asia centrală și din Kazahstan, din Azerbaigean și din regiunile muntoase ale Caucazului, precum și printre tătarii și bașkirii din R.S.F.S.R.

Numărul musulmanilor nu poate fi precis stabilit, deoarece într-o serie de țări musulmane (atît din Africa cît și din Asia) nu există pînă în prezent o statistică exactă a populației după apartenența religioasă. Misionarii și publiciștii musulmani consideră că numărul total al coreligionarilor lor este de 420.000.000 de oameni sau chiar mai mare, susținînd că fiecare al cincilea om de pe planeta noastră practică islamismul. În realitate, numărul musulmanilor depășește cu puțin cifra de 350.000.000. Cunoscutul islamolog francez Louis Massignon indică în „Anuarul lumii musulmane", editat de el, că pe toate continentele există 365.000.000 de musulmani.

Ideologia islamismului contemporan în țările burgheze

În anii de după cel de-al doilea război mondial, ideologii și propagandiștii islamismului s-au aflat adesea într-o situație critică. Imperialiștii englezi și francezi au pierdut dominația politică în majoritatea țărilor unde este răspîndit islamismul. În schimb, cercurile imperialiste din S.U.A. caută să-și extindă și să-și întărească pozițiile economice și strategice în aceste țări. Imperialiștii americani luptă împotriva politicii de pace și prietenie a Uniunii Sovietice,

al cărei prestigiu și a cărei influență cresc neîncetat printre masele populare din Orient.

În această luptă dintre cele două sisteme, ideologii musulmani de vază și pătura superioară a clerului, strîns legată de clasa marilor proprietari funciari, adoptă o poziție anticomunistă. După cum declară acești militanți musulmani conservatori, islamismul este întru totul ostil comunismului.

În același timp, din mediul clerului musulman orășenesc, strîns legat de burghezia națională, precum și dintre intelectualii musulmani burghezi s-au ridicat ideologi care încearcă să dea islamismului o coloratură comunistă. Ei afirmă că apariția islamismului n-ar fi fost altceva decît o măreață revoluție socială, iar Mahomed un mare reformator. În consecință, masele musulmane nu mai au nevoie de nici o altă revoluție. Coranul și suna preconizează, pretind ei, cea mai desăvîrșită orînduire social-economică. Datorită impozitului pe venit instituit de Coran, la musulmani n-ar exista și nici n-ar putea exista o pronunțată inegalitate de avere. Dar aceste considerente sînt în vădită contradicție cu realitatea. De aceea se folosește un alt argument, la fel de neîntemeiat, și anume că în islam, adică în țările musulmane, întreaga avuție ar aparține lui dumnezeu. De aici se trage concluzia că, în fața lui dumnezeu, capitalistul bogat, pe de o parte, și muncitorii și țăranii săraci, pe de altă parte, sînt egali, deoarece proprietarul nu e decît un posesor temporar. Această propagandă se face, bineînțeles, cu scopul de a apăra orînduirea exploatatoare și puterea proprietarilor.

Ideologii și propagandiștii musulmani sînt îngrijorați mai ales de scăderea influenței lor asupra tineretului. După părerea publiciștilor musulmani, influența islamismului asupra tineretului trebuie asigurată prin cele mai eficiente mijloace posibile. În acest scop există diferite organizații ale tineretului musulman. Cele mai active sînt organizațiile din Pakistan, R.A.U. și Turcia. Se procedează la schimb de profesori și studenți, au loc vizite reciproce de delegații de tineret și în special de studenți. Se editează literatură periodică și neperiodică pentru tineret, prin care acesta este prelucrat în spirit musulman. Există și organizații musulmane de femei deosebit de active în Pakistan.

Azi, în perioada de destrămare a sistemului colonial, ideologii musulmani se adaptează rapid și ușor situației politice

și sociale schimbate. De pildă, cînd pe tronul Egiptului se afla regele Faruk, un om cu totul incapabil, clerul musulman era alcătuit din monarhiști și făcea propagandă monarhistă. Dar, cînd s-a proclamat republica, monarhiștii de ieri au publicat în presa musulmană articole în care încercau să demonstreze că republica este cea mai bună formă de organizare a statului, întărind argumentele lor prin referiri la Coran, sunа și șariat.

Acest oportunism al clerului musulman, caracteristic de altfel oricărui cler, este determinat de dorința lui de a-și păstra influența asupra credincioșilor din rîndul maselor muncitoare. Acest lucru se vădește mai ales în atitudinea lui față de mișcarea de masă a partizanilor păcii. Sub influența maselor de credincioși, clerul musulman a luat poziție împotriva războiului, căci altfel ar fi pierdut încrederea credincioșilor și influența asupra lor. Desigur, și printre clerici există partizani sinceri ai păcii și chiar luptători pentru pace. Într-o serie de țări arabe care duc o activă luptă de eliberare națională împotriva imperialiștilor, o parte destul de însemnată a clerului musulman, legat de burghezia națională, se situează pe poziții patriotice și sprijină mișcarea de eliberare națională.

Dorind să-și păstreze (și, pe cît posibil, să-și extindă) pozițiile economice și strategice acaparate în țările din Orient, imperialiștii încearcă pe toate căile să folosească islamismul în acest scop. Deosebit de activi sînt imperialiștii din S.U.A., care duc în țările unde este răspîndit islamismul o politică dictată de interesele lor profitoare. Pentru a ascunde maselor populare adevăratele lor intenții, cercurile imperialiste din S.U.A. și agenții lor se prezintă drept protectori și apărători ai islamismului. „Misiunea civilizatoare" a imperialismului american este exercitată de organizații de felul „Prietenilor americani ai Orientului mijlociu". Acești „prieteni" își propun (potrivit statutului organizației lor) să contribuie atît în S.U.A. cît și în străinătate la o mai bună înțelegere reciprocă și la studierea valorilor și tendințelor religioase, sociale și culturale ale popoarelor din Maroc și pînă în Pakistan. Ei fac, prin presă și prin broșuri, propagandă pentru „modul de viață american", furnizează publicațiilor periodice materiale tendențioase, organizează schimb de studenți și lectori, precum și expoziții în țările Orientului musulman, la care prezintă opere de artă și produse de artizanat.

Imperialiștii englezi caută și ei să folosească islamismul în interesul politicii lor coloniale. La Woking, în apropiere de Londra, se află moscheea Șah-Djehan, iar pe lîngă ea ființează o organizație musulmană de misionari și de propagandiști. Aici se țin slujbe religioase fastuoase, se organizează întruniri ale musulmanilor la care participă și nemusulmani, expoziții și bazare de cărți, se țin prelegeri și se prezintă referate, se editează revista „Islamic Review".

„Prietenii englezi ai islamismului" frecventează regulat adunările organizațiilor musulmane locale, care funcționează la Londra și în alte cîteva orașe din Anglia, și își desfășoară activitatea sub conducerea centrului de la Woking. Organizații similare și-au intensificat în ultimul timp activitatea și în R. F. Germană. La activitatea lor (prelegeri, discuții, colecte de bani) participă nu numai musulmanii stabiliți aici, dar și „prietenii germani ai islamismului".

La moscheea din Paris sînt prelucrați musulmanii care lucrează și învață în capitala Franței și în împrejurimile ei (mai ales cei orginari din Africa de nord). Generalul de Gaulle a încercat în repetate rînduri să se erijeze în apărător al islamismului.

Islamismul în U.R.S.S.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în perioada intervenției militare străine și a războiului civil, islamismul a fost folosit de contrarevoluția internă și de imperialiștii străini în lupta împotriva Statului sovietic. Astfel, în 1919, din inițiativa imperialiștilor englezi, a fost creat în Caucazul de nord un emirat, în fruntea căruia a fost pus un șeic care a declarat că are intenția să guverneze potrivit prescripțiilor șariatului. În Turkestan, clerul musulman a cerut de asemenea ca țara să fie guvernată potrivit șariatului și, sub pretextul apărării islamismului și șariatului, a organizat acțiuni împotriva Puterii sovietice. În perioada construirii socialismului în U.R.S.S., rămășițele claselor exploatatoare înfrînte s-au străduit să folosească islamismul în lupta împotriva socialismului. Ca agentură a acestor clase, clerul musulman a luptat împotriva legilor sovietice referitoare la familie și căsătorie, împotriva emancipării femeilor, pentru menținerea vălului și a feregelei, și a săvîrșit acte teroriste. Coranul și șariatul au fost folosite deosebit de intens în lupta împotriva industrializării și colectivizării.

Sub presiunea credincioşilor de rînd, care s-au încadrat în procesul transformării socialiste a economiei naţionale şi a modului de trai, clerul musulman a adoptat o atitudine loială faţă de Puterea sovietică şi s-a desolidarizat de acea parte a clerului care a rămas pe poziţii contrarevoluţionare. În U.R.S.S., unde au fost subminate rădăcinile sociale ale religiei, islamismul există ca rămăşiţă a uneia din formele de ideologie a societăţii bazate pe exploatare. Musulmanilor din U.R.S.S. (ca şi adepţilor celorlalte religii) li s-a acordat libertatea de oficiere a cultului religios şi a riturilor religioase.

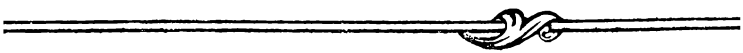

CĂRŢILE RELIGIOASE

BIBLIA

Canonul biblic și cuprinsul său

Biblia este o culegere de cărți reprezentînd sfînta scriptură a religiilor mozaică și creștină. În limba greacă veche, cuvîntul „biblia" înseamnă „cărți". Biblia are două diviziuni principale : Vechiul testament și Noul testament. Religia mozaică recunoaște numai Vechiul testament, pe cînd creștinismul consideră drept cărți sfinte atît Vechiul cît și Noul testament.

Cărțile biblice pe care biserica le recunoaște ca sfinte formează așa-numitul canon (lege). Acestor cărți sfinte li se atribuie cea mai înaltă autoritate religioasă, considerîndu-se că ele ar fi „inspirate de dumnezeu". Aceste cărți se numesc canonice.

Din canonul Vechiului testament fac parte următoarele cărți : Facerea, Ieșirea, Leviticul, Numerii, Deuteronomul (aceste 5 cărți formează așa-zisul Pentateuh), Cartea lui Iosua, Cartea judecătorilor, Cartea Rut, cele două cărți ale lui Samuil, cele două cărți ale Regilor, cele două cărți ale Cronicilor, Ezdra, Neemia, Estera, Cartea lui Iov, Psaltirea, Proverbele lui Solomon, Eclesiastul, Cîntarea cîntărilor, Profetul Isaia, Profetul Ieremia, Plîngerile lui Ieremia, Profetul Iezechil, Profetul Daniil, cele 12 cărți ale „micilor profeți". Canonul Noului testament cuprinde : cele patru evanghelii (ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan), Faptele sfinților apostoli, cele 21 de „epistole", Apocalipsul sf. Ioan Teologul.

Cărțile biblice necanonice și apocrife

În afară de cărțile canonice, din Biblia creștină fac parte încă o serie de cărți care, deși nu sînt considerate canonice, sînt totuși recunoscute utile și recomandate ca lectură „mîntuitoare a sufletului" : cărțile a II-a și a III-a ale lui Ezdra, Cartea lui Tobit, Cartea Iuditei, Înțelep-

ciunea lui Solomon, Cartea înțelepciunii lui Iisus fiul lui Sirah, Epistola proorocului Ieremia, Cartea lui Baruh, Cărțile I, a II-a și a III-a ale Macabeilor. În afară de aceste cărți se consideră necanonice și unele fragmente care fac parte din cărțile canonice: psalmul 151, capitolele al XIII-lea și al XIV-lea ale cărții profetului Daniil, o serie de fragmente din cartea Esterei etc. Prin caracterul și conținutul lor, cărțile și fragmentele necanonice ale Bibliei nu se deosebesc de textul canonic. Pînă și capitolului al XIII-lea, într-o anumită măsură frivol, din cartea profetului Daniil îi corespund un mare număr de pasaje în textul canonic al Bibliei, care de altfel sînt incomparabil mai pregnante. Motivul principal care a determinat biserica să nu includă toate aceste texte în canon este faptul că ele nu figurează în originalul ebraic vechi al Bibliei, ci numai în Septuaginta (traducerea greacă a celor „70 de exegeți") și în Vulgata (traducerea latină din evul mediu).

În edițiile ortodoxe, ca și în cele catolice ale Bibliei, cărțile și textele necanonice sînt incluse în mod obligatoriu. În edițiile protestante ale Bibliei, textele necanonice nu sînt incluse.

Trebuie să facem o deosebire între textele necanonice ale Bibliei și cărțile biblice apocrife, pe care biserica le respinge categoric, considerîndu-le neautentice. Biserica nu le include la nici o ediție a Bibliei. Prin conținutul și caracterul lor, ele se deosebesc de cărțile biblice canonice tot atît de puțin ca și textele necanonice, incluse în Biblie. Deoarece într-o vreme biserica a căutat să distrugă cărțile apocrife, acestea nu s-au păstrat în întregime, multe dintre ele fiind cunoscute azi doar după titlu. Există cărți apocrife atît ale Vechiului testament cît și ale Noului testament. În total se numără circa 115 cărți apocrife ale Vechiului testament și 99 ale Noului testament. Dintre cărțile apocrife ale Vechiului testament trebuie menționate: cartea lui Knoh, Preceptele celor 12 patriarhi, Înălțarea lui Isaia, Apocalipsul lui Baruh. Printre cărțile apocrife ale Noului testament, locul principal îl ocupă evangheliile apocrife: evangheliile lui Apelles, Varnava, Vartolomeu, Iuda, ale sirienilor, maniheilor, evanghelia lui Vasilid, Kerint și altele.

Tezele bisericii despre originea cărților biblice

Atît din punctul de vedere al religiei mozaice cît și din cel al religiei creștine, toate cărțile biblice canonice sînt de „inspirație divină", adică provin de la însuși dumnezeu, care a inspirat nemijlocit (în creștinism prin intermediul sfîntului duh) unor oameni aleși de el conținutul acestor cărți, punîndu-i să noteze textul lor. Problema caracterului și formei „inspirației" cu ajutorul căreia dumnezeu i-a călăuzit pe autorii nemijlociți ai Bibliei a dat naștere anumitor divergențe în rîndurile teologilor. Unii afirmă că „inspirația divină" a Bibliei trebuie considerată verbală și că textul Bibliei a fost transmis autorilor ei de însuși dumnezeu. Alții consideră că dumnezeu a inspirat numai conținutul cărților biblice, dar nu și forma lor verbală. Alții merg și mai departe, socotind de „inspirație divină" numai ideile cărților biblice și atribuind deci autorilor pămînteşti ai acestor cărți nu numai partea verbală a Bibliei, ci și subiectele povestirilor biblice. Toate aceste divergențe au următoarea explicație: dacă s-ar recunoaște că întregul text al Bibliei ar fi de „inspirație divină", nu s-ar putea explica nenumăratele contradicții, inadvertențele istorice, geografice și de altă natură pe care le cuprinde aceasta. Majoritatea teologilor contemporani se situează pe o poziție „de mijloc" și recunosc ca fiind de „inspirație divină" întregul conținut al Bibliei, inclusiv subiectele povestirilor ei, dar consideră „inspirația divină" ca neverbală.

În majoritatea cazurilor, biserica consideră că autorii reali ai diferitelor cărți biblice, care s-ar fi pătruns de inspirația divină și sub impulsul ei ar fi scris aceste cărți, sînt personajele mitice ale Bibliei. Pentateuhul este atribuit lui Moise, iar cărțile intitulate cu diferite nume (Iosua, Isaia, Ieremia etc.) sînt considerate, de regulă, ca fiind scrise de purtătorul numelui respectiv. În problema autorilor cărților Vechiului testament, tradiția teologică mozaică, împărtășită și de teologia creștină, este cuprinsă în tratatul talmudic „Baba Batra". Iată ce se spune acolo în această privință: „Moise a scris Pentateuhul și Cartea lui Iov. Iosua a scris cartea sa și ultimele 8 versete ale Deuteronomului. Samuil a scris cărțile lui Samuil, Cartea judecătorilor și Cartea Rut. David, cu ajutorul a 10 bărbați, a scris Psaltirea. Ieremia a scris cartea sa, Cărțile Regilor și Plîngerile lui Ieremia. Iezechil și obștea sa au

scris Isaia, Proverbele, Cîntarea cîntărilor și Eclesiastul. Bărbații de la marea sinagogă au scris Iezechil, cei 12 profeți, Daniil și Estera. Ezdra a scris cartea sa și cărțile Cronicilor înainte de vremurile sale pînă la întoarcerea din Babilon. Dar cine le-a terminat? Neemia, fiul lui Helchia".

Dintre cărțile Noului testament, după cum susțin bisericile creștine, evangheliile lui Matei și Ioan au fost scrise de apostolii Matei și Ioan, evanghelia lui Marcu de un ucenic al apostolului Petru, iar evanghelia lui Luca de un ucenic al apostolului Pavel. Dintre epistole, 14 sînt atribuite apostolului Pavel, celelalte fiind scrise de alți apostoli; Faptele sfinților apostoli sînt atribuite evanghelistului Luca și, în sfîrșit, Apocalipsul se spune că ar fi fost scris de apostolul Ioan. Se consideră că toți autorii cărților Noului testament au fost evrei palestinieni.

Critica istorică a Bibliei a stabilit că, cu rare excepții, cărțile biblice nu au fost scrise de oamenii presupuși prin tradiție teologică a fi autorii lor și nici în perioada pe care o indică Biblia.

Lipsa de temei a tradiției bisericești în legătură cu autorii cărților biblice

Încă Spinoza a demonstrat că Pentateuhul nu putea fi scris de Moise. Bizuindu-se pe cercetările teologului Ibn-Ezra din secolul al XI-lea, Spinoza a arătat că în Pentateuh evenimentele sînt relatate, în așa fel, de parcă s-ar fi petrecut mai demult; despre Moise se scrie în repetate rînduri la persoana a treia și adesea se vorbește despre el în termenii cei mai măgulitori, ceea ce n-ar fi putut s-o facă el însuși. Astfel întîlnim pasaje ca: „Și Moise era blînd foarte, mai mult decît toți oamenii de pe fața pămîntului" (Numerii, XII, 3), sau: „Și nu s-a mai sculat în Izrail profet ca Moise" (Deuteronomul, XXXIV, 10); în Deuteronom se descrie amănunțit moartea lui Moise, iar apoi urmează o relatare despre cele treizeci de zile în care „fiii lui Izrail au plîns pe Moise" (Ibid., 5—8); unele localități poartă în Biblie denumiri care li s-au dat tîrziu, nu cele pe care le aveau în epoca lui Moise. Și în legătură cu alte cărți ale Vechiului testament, Spinoza a adus argumente puternice, care dovedesc că autorii lor au fost cu totul alte persoane decît cele indicate de clerici. În Cartea lui Iosua se povestește despre moartea lui și despre evenimente petrecute ulterior;

este evident că acestea nu puteau fi descrise de Iosua. În Cartea judecătorilor se menționează de cîteva ori că este vorba de vremurile cînd evreii încă nu aveau regi; firește că această carte a putut fi scrisă abia după ce evreii au început să aibă regi, adică după epoca judecătorilor.

Asemenea argumente se pot aduce în legătură cu majoritatea covîrșitoare a celorlalte cărți din Vechiul și Noul testament. De pildă, în Psaltire, atribuită regelui David, există psalmul 137, care povestește despre suferințele evreilor duși în captivitatea babiloneană („Lîngă rîurile Babiloniei..."). Or, David a trăit în prima jumătate a secolului al X-lea î.e.n., iar captivitatea babiloneană a început în anul 596 î.e.n. În cartea lui Isaia sînt grupate în mod mecanic capitole scrise în epoci istorice diferite: cap. I—XXXIX puteau fi scrise în secolul al VIII-lea î.e.n., cap. XL—LVI relatează despre evenimente petrecute în timpul captivității babilonene, adică în secolul al VI-lea î.e.n., iar ultimele zece capitole au fost scrise și mai tîrziu. Este evident că nici cartea lui Isaia nu putea fi scrisă de un singur om. Autorii evangheliilor nu puteau fi evrei palestinieni, deoarece este evident că ei nu cunosc așezarea geografică, relieful și clima Palestinei și nici obiceiurile și viața evreilor din acele vremuri. Se relatează, de pildă, că Hristos ar fi alungat pe negustători din templul de la Ierusalim (Matei, XXI, 12; Marcu, XI, 15—17); or, în templu nu s-a făcut niciodată negoț. Se vorbește despre o turmă de 2.000 de porci care păștea în „ținutul gadarenilor" din Palestina; or, creșterea porcilor a fost interzisă evreilor încă de Vechiul testament, și deci în Palestina nu puteau exista turme de porci, mai ales turme atît de mari. În evanghelii se vorbește despre animale care în realitate n-au existat în Palestina, ca, de pildă, despre lupi, dar nu sînt menționate animale într-adevăr caracteristice acestei regiuni: pisici sălbatice, șacali, pantere. Evangheliile n-au fost scrise înainte de al doilea pătrar al secolului al II-lea e. n. fie și numai din motivul că ele sînt pomenite pentru întîia oară în literatură pe la mijlocul secolului al II-lea. Așadar, este evident că autorii evangheliilor au fost alți oameni decît aceia cărora biserica le atribuie aceste lucrări. În ceea ce privește epistolele, chiar și numeroși teologi sînt de părere că, dintre cele 14 epistole atribuite apostolului Pavel, numai 4 trebuie considerate ca fiind scrise de el. În realitate, apostolul Pavel este un personaj legendar,

care nu a trăit niciodată și, bineînțeles, nu putea fi autorul epistolelor. Trebuie considerate de asemenea ca legendare majoritatea personajelor cărora li se atribuie calitatea de a fi fost autori ai cărților biblice, ca, de pildă, Moise și Iosua.

Originea principalelor cărți ale Vechiului testament

Cele mai vechi fragmente ale Vechiului testament sînt Cîntarea de laudă a Deborei din cap. V al Cărții judecătorilor și cîntecul de jale al lui David la moartea lui Saul și a fiului său Ionatan (Cartea a II-a a lui Samuil, I, 17 și urm.). Ele datează, probabil, din secolul al XIII-lea î.e.n. Dar în acea perioadă nu existau încă nici un fel de elemente scrise ale Bibliei contemporane. Unele elemente incluse ulterior în Vechiul testament, atît cele menționate mai sus cît și altele — cîntări de laudă și de jale, mituri, legende istorice, parabole, fabule, poeme lirice etc. —, erau răspîndite prin tradiție orală. Ele se transmiteau din generație în generație, modificîndu-se treptat în raport cu schimbările care se petreceau în viața poporului. Aceste producții ale fanteziei populare aveau în mare parte un caracter religios, deoarece conștiința oamenilor din acele vremuri era puternic influențată de ideile religioase despre esența fenomenelor din natură și din societate.

Evreii au început să noteze operele literaturii orale la sfîrșitul mileniului al II-lea sau în primele secole ale mileniului I î.e.n., cînd au împrumutat alfabetul de la fenicieni. Unele cărți scrise în acea perioadă nu au ajuns pînă la noi în forma inițială, dar este probabil ca diferite fragmente și capitole ale lor să fi fost incluse ulterior în textul Vechiului testament. Dintre acestea fac parte „Cartea războaielor lui Iehova" și „Cartea viteazului" sau, după o altă interpretare, „Cartea cîntărilor", menționate în Biblie, dar necunoscute nouă. În timpul domniei regilor David și Solomon (secolul al X-lea î.e.n.) au fost consemnate sistematic cele mai importante evenimente ale vieții social-politice și religioase; cronicile care s-au alcătuit pe baza acestor însemnări n-au ajuns nici ele în întregime pînă la noi, dar, probabil, au fost incluse ulterior și numai parțial în textul cărților Vechiului testament.

Formarea societății împărțite în clase și a statului a determinat clasele stăpînitoare să dea o formă literară ideilor și miturilor religioase, care, fiind o oglindire fantastică a rîn-

duielilor statornicite, constituiau fundamentarea şi justificarea ideologică a acestor rînduieli. A trebuit de asemenea să se formuleze şi să se consemneze în scris legislaţia societăţii sclavagiste care se formase în acele vremuri. Apariţia primelor cărţi biblice corespundea acestor necesităţi social-istorice devenite actuale.

În secolul al IX-lea sau, poate, în secolul al VIII-lea î.e.n. apare în regatul Iudeii o carte cunoscută în critica biblică sub titlul de „Iahvistul". Autorul ei a fost un adept al lui Iahve (înainte de formarea statului iudaic, dumnezeul seminţiei lui Iuda, iar ulterior dumnezeul tuturor triburilor evreieşti unite în jurul acestei seminţii). Paralel cu „Iahvistul" şi aproximativ în aceeaşi perioadă, în regatul Izrail a apărut o carte pe care cercetătorii Bibliei o denumesc „Elohistul", scrisă de un adept al dumnezeilor Elohim (pluralul numelui Eloh). Deşi au multe deosebiri, aceste cărţi prezintă variante asemănătoare ale istoriei universului, omenirii şi poporului evreu. După înfrîngerea regatului Izrail în anul 722 î.e.n., preoţii evrei au inclus cartea Elohistului în arsenalul lor ideologic-religios, unificînd-o cu cartea Iahvistului; într-o serie de cazuri, ei au îmbinat în mod mecanic povestiri apropiate ca temă, rezultatul fiind relatări paralele, adesea contradictorii. În anul 621 î.e.n., preoţii Templului din Ierusalim au făcut cunoscută poporului „Cartea legii", „găsită" în templu, dar care fusese scrisă de fapt chiar de ei. Această carte a fost adoptată imediat, socotindu-se că ar fi fost primită de evrei chiar de la Iahve. Aceasta era partea principală a actualului Deuteronom. Mai tîrziu, în captivitatea babiloneană sau, poate, după captivitate, dar în orice caz în Babilon, un grup de preoţi a alcătuit o carte biblică nouă, cunoscută în literatura de comentare a Bibliei sub titlul de Codul preoţilor. În anul 444 î.e.n., preotul Ezdra a făcut-o cunoscută poporului din Palestina şi a inclus-o printre cărţile sfinte ale vechilor evrei. Probabil că Ezdra şi ceilalţi preoţi care lucrau sub îndrumarea lui au dat o nouă redactare textului cărţilor biblice existente anterior şi le-au unificat cu Codul preoţilor, creînd Hexateuhul ca un întreg şi împărţindu-l în cărţile din care se compune în prezent.

În momentul cînd a fost alcătuit Hexateuhul, existau multe din cărţile profeţilor. Primele cărţi ale profeţilor au apărut în secolul al VIII-lea î.e.n. Este vorba de cărţile lui Ozeea, Amos,

Miheia, Isaia. În ele se prevestește invazia asirienilor și nimicirea statului Izrail. Probabil că în secolul al VII-lea au apărut cărțile lui Naum, Sofonie și Avacum. Toate celelalte cărți ale profeților au apărut în perioada captivității babilonene și ulterior. Condițiile social-istorice care au dat naștere acestor cărți s-au caracterizat printr-o serie de mari nenorociri care s-au abătut pe rînd asupra regatului Izrail și asupra regatului Iudeii. Aceste nenorociri trebuiau interpretate în lumina învățăturii potrivit căreia evreii sînt poporul ales de dumnezeul Iahve și, în consecință, trebuia găsită o ieșire fantastică-religioasă, supranaturală, din situația creată. Cărțile profeților explicau viața grea a evreilor prin hotărîrea lui Iahve de a-și pedepsi poporul pentru păcatele sale și-i amăgeau pe credincioși cu speranța că Iahve își va schimba mînia în îndurare, trimițînd poporului său ales un salvator, pe mesia.

Ulterior au mai apărut o serie de cărți ale Vechiului testament la date diferite, pînă în prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n. Cărțile judecătorilor și Cărțile regilor datează aproximativ din secolul al VI-lea ; în jurul anului 300 au apărut cărțile Cronicilor, prin anul 200 Eclesiastul, iar în deceniul al 7-lea al secolului al II-lea Cartea profetului Daniil. Pe la mijlocul secolului al II-ea a fost alcătuită Psaltirea din psalmi scriși la date diferite de-a lungul mai multor secole.

La începutul secolului I î.e.n., Vechiul testament a fost redactat definitiv și completat de cărturari evrei aproximativ în forma în care există în prezent. La începutul secolului I î.e.n. a fost terminată în cea mai mare parte și prima traducere a Bibliei într-o altă limbă, și anume în limba greacă (Septuaginta).

Originea principalelor cărți ale Noului testament

Apariția cărților biblice ale Noului testament este legată de formarea unei religii noi : creștinismul. Prima, în ordine cronologică, a fost cartea care în Noul testament ocupă ultimul loc în ordinea numerică — Apocalipsul sf. Ioan Teologul. Data apariției ei a fost stabilită, cu suficientă precizie, ca fiind a doua jumătate a anului 68 e.n.

Prima carte a Noului testament dezvăluie o legătură încă strînsă între religia nou apărută și mozaism. Este vorba de apropierea sfîrșitului lumii și de venirea lui mesia, a „mielului înjunghiat" care se va ivi „la capătul vremurilor", va da o luptă pe viață și pe moarte cu forțele răului, în frunte cu

antihristul, şi îl va arunca pe acesta într-un lac de foc, iar după aceea va începe judecata de apoi, înaintea căreia se vor înfăţişa toţi oamenii care au trăit vreodată. Apocalipsul este străbătut de un sentiment de ură faţă de imperiul roman şi de rînduielile lui ; el a întruchipat şi a exprimat într-o formă fantastică-religioasă protestul maselor oprimate împotriva orînduirii existente. În această formă însă starea de spirit revoluţionară a maselor asuprite era îndrumată pe un făgaş paşnic şi inofensiv pentru asupritori, şi anume aşteptarea venirii grabnice a lui mesia.

Înfrîngerea răscoalei armate a evreilor împotriva stăpînirii romane (războiul evreilor din anii 66—73) şi puterea, în aparenţă de neclintit, a „desfrînatei celei mari" (Roma) au marcat falimentul mesianismului mozaic militant şi restaurarea treptată a stării de spirit de neîmpotrivire şi de aşteptare pasivă a unei imixtiuni supranaturale în treburile pămînteşti. Se răspîndesc şi cresc repede comunităţile celor ce cred că mesia — Hristos — a şi venit şi că pentru mîntuirea definitivă a tuturor oamenilor (nu numai a evreilor, ca în mozaism) el trebuie să vină a doua oară. Între aceste comunităţi se stabileşte o corespondenţă, conducătorii noii mişcări religioase le adresează epistole cu conţinut moralizator şi instructiv. Ca mărturie a acestei corespondenţe au rămas Epistolele apostolilor, care datează din prima jumătate a secolului al II-lea e.n. Epistolele intrate în canonul Noului testament au fost selecţionate, desigur, dintr-un număr mult mai mare de documente similare din acea vreme.

Nici în Apocalips, nici în Epistole nu sînt citate nici un fel de fapte concrete referitoare la viaţa pe pămînt a lui Iisus Hristos. Materiale de acest gen apar pentru prima oară în evanghelii, ceea ce atestă originea lor relativ tîrzie, deoarece imaginea lui Iisus Hristos a evoluat de la dumnezeu la om, chipul abstract al dumnezeului Hristos căpătînd treptat trăsăturile omeneşti concrete ale lui Iisus din evanghelii. Cele patru evanghelii care au intrat în canonul Noului testament contemporan au apărut cam pe la mijlocul secolului al II-lea, prima în ordine cronologică fiind, probabil, evanghelia lui Marcu, iar ultima evanghelia lui Ioan.

Evangheliile au fost întocmite deoarece noua religie avea nevoie de o expunere amplă a doctrinei sale, precum şi de documente care să poată fi utilizate în exercitarea cultului.

Marele număr de evanghelii apărute la sfîrșitul secolului al II-lea dovedește că în diferite comunități creștine s-au întocmit evanghelii proprii, care au avut la bază povestirile și legendele transmise de la o comunitate la alta, în special cele răspîndite de propovăduitori și „apostoli" rătăcitori. Firește că evangheliile nu puteau să coincidă între ele nici în amănunte, nici în unele probleme de ordin general. Era inevitabil ca între adepții diferitelor evanghelii să înceapă o luptă, al cărei deznodămînt a fost determinat de influența comunităților ce se călăuzeau după evangheliile respective. Abia în secolul al IV-lea au fost selecționate patru evanghelii din zecile care au circulat în comunitățile creștine în primele secole ale erei noastre.

Dintre cărțile Noului testament, ultima în ordine cronologică a fost Faptele apostolilor, care a apărut la sfîrșitul secolului al II-lea e.n. Această carte trebuia să înfățișeze credincioșilor istoricul apariției bisericii creștine. Era important ca problema să fie tratată în așa fel, încît să rezulte că întemeietorii bisericii au fost ucenici ai lui Hristos.

Canonul Noului testament a fost aprobat definitiv în anul 364 e.n. la sinodul ecumenic din Laodiceea. Acesta a fost precedat de o luptă înverșunată între diferitele grupuri de clerici creștini în problema cărților care urmau să fie incluse în canon. Astfel, Eusebiu din Cezareea a protestat împotriva includerii în canon a unor cărți ale Noului testament, ca Apocalipsul și chiar epistolele atribuite lui Pavel. Aceasta confirmă o dată mai mult că selecționarea cărților biblice „de inspirație divină" a fost efectuată în urma unor lupte îndelungate între grupările sociale și ideologice ale credincioșilor și clericilor.

Teoria fantezistă care susține că Biblia, ca toate celelalte cărți „sfinte", ar fi de „inspirație divină" poate fi lesne infirmată dacă se arată numărul uriaș al diferitelor contradicții și absurdități care se observă atît în Vechiul cît și în Noul testament.

Contradicțiile din Biblie

Numeroasele contradicții din Vechiul testament se datoresc în primul rînd faptului că Hexateuhul și o serie de cărți ale profeților au la bază izvoare diferite, îmbinate în mod mecanic de către cei care le-au redactat. În cărțile Vechiului testament s-au suprapus multe perioade istorice, oglin-

dind ideologia unor grupuri sociale diferite, din epoci diferite și chiar a unor popoare diferite. Faptul că în Noul testament existau cîteva evanghelii, apărute în comunități creștine diferite, a determinat de asemenea un anumit număr de variante și de contradicții. Consecvența expunerii, îndeosebi în Vechiul testament, se resimte de pe urma nivelului cultural scăzut al autorilor și exegeților din acele vremuri. Erau inevitabile numeroasele contradicții care au pătruns în textul Bibliei din cauza numeroaselor transformări, interpolări și tăieturi efectuate de redactorii ulteriori ai textului cărților biblice și care nu puteau fi introduse în toate exemplarele manuscrise, împrăștiate în diferite localități. Inconsecvențele se datoresc, fără îndoială, și greșelilor comise de cei care au copiat manuscrisele cărților biblice. Este adevărat că în perioada evului mediu timpuriu textul ebraic al Vechiului testament a fost revăzut de redactori cunoscuți sub denumirea de masoreți (de la „masora" — tradiție), care au unificat scrupulos textul pînă în cele mai mici amănunte. Dar în felul acesta toate greșelile care s-au strecurat anterior au fost canonizate și de atunci reproduse în noi și noi exemplare. Vom da ca exemplu numai unele contradicții, care pot fi lesne descoperite atît în cărțile Vechiului cît și în cele ale Noului testament.

Potrivit cap. I al cărții Facerea, în a 6-a zi a genezei, dumnezeu a creat mai întîi animalele, iar apoi pe om. În cap. II al aceleiași cărți se spune că abia după crearea lumii s-a gîndit dumnezeu că trebuie să dea omului „un ajutor de potriva lui" și astfel „a făcut din pămînt toate viețuitoarele cîmpului și toate păsările cerului".

În cap. I al cărții Facerea se arată că dumnezeu a creat bărbatul și femeia simultan. În cap. II se susține însă că mai întîi a fost creat Adam, iar apoi Eva, dintr-o coastă a acestuia.

Cît timp a durat potopul? „Și a stăruit potopul patruzeci de zile pe pămînt" (Facerea, VII, 17); „și au crescut apele pe pămînt vreme de o sută cincizeci de zile" (ibid., 24).

Cîți reprezentanți ai fiecărei specii de animale a luat cu sine Noe în arcă la porunca lui dumnezeu? „Din toată făptura cîte două" (Facerea, VI, 19); „cîte o pereche din toate" (ibid., 20); „din toate dobitoacele cele curate ia cu tine cîte șapte perechi, parte bărbătească și parte femeiască, iar din dobitoacele necurate cîte o pereche, parte bărbătească și parte femeiască" (VII. 2).

Cîți prizonieri a luat regele David în timpul războiului cu regele Hadadezer din Țoba? „Și David i-a luat o mie șapte sute de călăreți și douăzeci de mii de piotași" (Cartea a II-a a lui Samuil, VIII, 4); „atunci a prins de la el David o mie de care de luptă, șapte mii de călăreți și douăzeci de mii de pedestrași" (Cartea I a Cronicilor, XVIII, 4).

Din a cui inițiativă a făcut regele David recensămîntul populației din Iudeea? „Dar mînia domnului... s-a aprins încă o dată împotriva lui Izrail. Și a întărîtat pe David împotriva lor, zicînd: Haide, numără pe Izrail și pe Iuda!" (Cartea a II-a a lui Samuil, XXIV, 1). „Și s-a pornit satan împotriva lui Izrail și a aținat pe David să facă numărătoarea lui Izrail" (Cartea I a Cronicilor, XXI, 1). A greșit oare David făcînd recensămîntul? Desigur, căci ca pedeapsă pentru această „fărădelege" dumnezeu a ucis 70.000 de evrei (Cartea a II-a a lui Samuil, XXIV, 15). Dar pe de altă parte: „David făcuse fapte bune în ochii Domnului și nu se depărtase niciodată în toată viața lui de ceea ce tot el îi poruncise, afară de pricina cu Urie Heteul" (Cartea a III-a a Regilor, XV, 5). Așadar, cu recensămîntul n-a păcătuit?

Și mai multe contradicții găsim în Noul testament. Astfel nașterea, viața, moartea și învierea lui Hristos sînt descrise de cele patru evanghelii într-un mod destul de diferit.

Genealogia lui Hristos prezentată în Evanghelia lui Matei nu coincide cîtuși de puțin cu genealogia pe care o găsim la Luca. Judecînd după prima, de la Avraam pînă la Iisus au trecut 42 de generații; judecînd după cea de-a doua, 56. Și numai tatăl formal al lui Iisus, dulgherul Iosif, unul din toți strămoșii săi, figurează în ambele evanghelii, toți ceilalți strămoși fiind diferiți. În primul caz, aceștia sînt: Iacov, Matan, Eliazar, Eliud, Achim, Sadoc, Azor, Eliachim etc. (Matei, I, 13—16); în al doilea caz: Eli, Matat, Levi, Melhi, Ianai, Iosif, Matatia etc. (Luca, III, 23—25).

După Matei, Iisus și-a petrecut copilăria în Egipt, unde a fost ascuns spre a scăpa de uneltirile împăratului Irod, care căuta să-l ucidă (II, 13—15). După Luca, nu a fost nici o fugă în Egipt; primele zile ale vieții sale Iisus și le-a petrecut la Betleem, apoi părinții l-au adus la Ierusalim, „ca să-l pună înaintea Domnului", iar după aceea părinții împreună cu Iisus „s-au întors în Galileea, în Nazaret, orașul lor" (Luca, II, 39).

După Matei şi Marcu, Iisus a fost botezat de Ioan Botezătorul (Matei, III, 13—16 ; Marcu, I, 9). În Evanghelia lui Luca însă se spune că, atunci cînd Iisus a fost botezat, Ioan se afla în temniţă (Luca, III, 19—21).

Unsprezece apostoli ucenici ai lui Iisus poartă în toate evangheliile aceleaşi nume ; al doisprezecelea apostol însă apare la Matei şi la Luca în chip diferit : „Lebeu, ce se zice Tadeu" — la Matei (X, 3) ; „Iuda al lui Iacov" — la Luca (VI, 16).

Potrivit primelor trei evanghelii, înainte de a începe să propovăduiască, Iisus a trăit în Galileea ; după evanghelia lui Ioan însă, Iisus şi-a trăit toată viaţa la Ierusalim.

Cui s-a arătat Iisus după învierea sa ? În Evanghelia lui Ioan se spune că mai întîi el s-a arătat Mariei Magdalena, iar apoi apostolilor (XX, 14—24). După Luca, Iisus s-a arătat mai întîi la doi necunoscuţi, dintre care unul se chema Cleopa, iar apoi apostolilor. Evanghelia lui Marcu dă o nouă variantă : mai întîi Iisus s-a arătat Mariei Magdalena, apoi la doi apostoli şi abia la urmă tuturor celorlalţi apostoli (XVI, 9—14). Şi, în sfîrşit, Matei oferă a patra variantă, după care Iisus s-a arătat mai întîi Mariei Magdalena, care însă n-a fost singură, ci cu „cealaltă Marie" (XXVIII, 1—9).

Contradicţii similare găsim nu numai confruntînd diferitele evanghelii între ele, ci şi în cadrul fiecăreia dintre ele.

În Evanghelia lui Luca, de pildă, se descriu foarte confuz şi contradictoriu arestarea şi răstignirea lui Hristos. La început se subliniază că întregul popor era de partea lui Hristos, iar mai-marii preoţilor şi cărturarii, care căutau să-l ucidă, urzeau planuri cum să se răfuiască cu el în taină, „fără să ştie gloata" (Luca, XXII, 6). Apoi aflăm însă că poporul, de care se temeau cei ce puseseră la cale complotul, era mîniat pe Hristos, astfel încît Pilat, care căuta să-l salveze, n-a reuşit să-şi realizeze planul numai pentru că „cu toţii au strigat şi au zis : «Să piară acesta !»" (ibid., XXIII, 18). Pilat a încercat de cîteva ori să schimbe starea de spirit a mulţimii, dar poporul continua să strige : „Răstigneşte-l !". Una din două : ori starea de spirit a maselor populare din Ierusalim s-a schimbat cu desăvîrşire într-o singură zi, ceea ce este cu totul neverosimil, ori evanghelistul nu este în stare să fie consecvent.

Cît se poate de contradictoriu se comportă, potrivit relatărilor evangheliştilor, însuşi Hristos. Firesţe, el ştie bine

că va avea inevitabil de suferit pentru oameni și că va muri răstignit. Totuși, cu cîteva clipe înaintea arestării, el adresează lui dumnezeu, tatăl său, rugăciunea : „Depărtează paharul acesta de la mine". O asemenea lașitate este nedemnă de comportarea unui dumnezeu... Judecînd după faptul că în ajunul arestării el propune ucenicilor săi să se înarmeze cu săbii, se poate presupune că Iisus s-a gîndit să opună rezistență armată. Atunci însă cînd este arestat și unul dintre apostoli lovește cu sabia sluga arhiereului, Iisus îi poruncește să înceteze împotrivirea și vindecă rana pricinuită slugii.

Povestea trădării lui Iisus de către Iuda este de asemenea de neînțeles din cauza contradicțiilor. Pentru denunțarea lui Iisus, Iuda a primit faimoșii săi 30 de arginți. Reiese că pe Iisus nu-l cunoștea nimeni și că Iuda, cu ajutorul unui semn convențional (sărutul lui Iuda), avea să arate cine trebuie arestat. Înainte însă evanghelistul a arătat că timp îndelungat Iisus străbătuse de-a lungul și de-a latul o țară atît de mică cum este Palestina, propovăduind pretutindeni în mod deschis învățătura sa. Și doar cu cîteva zile înainte Iisus își făcuse intrarea triumfală în Ierusalim, de față fiind o mare mulțime de oameni care-l aclamau. În aceste condiții, Iisus trebuia să fie bine cunoscut de populația Ierusalimului și chiar de aceea a întregii Palestine. Așadar, legenda despre trădarea lui Iuda este lipsită de orice sens.

Celelalte cărți ale Noului testament conțin de asemenea numeroase contradicții. Semnificativă în această privință este povestea transformării lui Saul, un mare dușman al creștinismului, în cel mai zelos adept al lui Hristos, apostolul Pavel. În timpul unei călătorii la Damasc, lui Saul i s-a arătat în drum Hristos, care i-a adresat o întreagă cuvîntare. Cu Saul mai erau și alți oameni, care „au stat locului înmărmuriți, căci glasul îl auzeau, dar nu vedeau pe nimeni" (Faptele sfinților apostoli, IX, 7). Dar Pavel însuși povestește despre aceste întîmplări, tot în aceeași carte a faptelor apostolilor, cu totul altfel : „Cei ce erau cu mine au văzut într-adevăr lumina, dar n-au auzit vocea celui care îmi vorbea" (ibid., XXII, 9). Cele spuse de Hristos lui Saul-Pavel sînt reproduse în două variante diferite. În prima variantă, Iisus i-a poruncit numai lui Pavel să intre în cetate, unde i se va spune ce trebuie să facă (ibid., IX, 6). În a doua variantă, cînd însuși Pavel povestește împăratului Agripa despre această întîmplare, el spune

că Iisus a rostit cu acest prilej o cuvîntare mult mai amplă; astfel, el afirmă că Iisus l-a însărcinat direct „să le deschizi ochii (păgînilor. — *Nota red.),* să se întoarcă de la întuneric la lumină şi de la stăpînirea lui satan la dumnezeu... etc." (ibid., XXVI, 16—18). E greu să ne imaginăm ca Faptele sfinţilor apostoli să-i fi atribuit lui Pavel o oarecare „înfrumuseţare" a ceea ce s-a întîmplat. Mai curînd este şi aceasta una din numeroasele contradicţii din Biblie.

Se pot menţiona şi o serie de contradicţii între Vechiul şi Noul testament. În Evanghelia lui Ioan, de pildă, se arată: „Pe dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată" (I, 18), iar în Vechiul testament patriarhul Iacob spune: „Am văzut pe dumnezeu faţă către faţă" (Facerea, XXXII, 31). Tot evanghelistul Ioan afirmă: „Nimeni nu s-a suit în cer fără numai cel ce s-a pogorît din cer, Fiul omului" (III, 13). Iar Vechiul testament povesteşte cum „Ilie s-a suit la cer într-un vîrtej de vînt" (Cartea a II-a a Regilor, II, 11).

Firește că teologii încearcă să explice într-un fel oarecare toate aceste contradicţii, care infirmă în modul cel mai categoric posibilitatea de a considera cărţile biblice ca infailibile şi exacte. Dar încercările lor sînt legate de o asemenea cazuistică, de subterfugii atît de artificiale, încît subliniază doar lipsa de temei a legendelor potrivit cărora cărţile biblice ar fi de „inspiraţie divină".

Biblia ca izvor istoric

Cărţile biblice constituie, fără nici o îndoială, un izvor istoric foarte important. Fiecare dintre ele înfăţişează situaţia istorică, relaţiile sociale şi ideologia epocii respective. Firește că în Biblie îşi găsesc expresia ideile şi credinţele religioase din acele epoci. După cum se ştie, în religie se oglindeşte în mod fantastic viaţa reală a oamenilor; ea nu putea să nu se oglindească şi în Biblie, ca şi în orice alt document religios, deşi într-o formă fantastică, denaturată, deformată. Astfel, Vechiul testament conţine un mare număr de date despre istoria vechilor evrei, dar toate aceste date sînt prezentate în aşa fel încît nu izbutim să cunoaştem istoria reală a poporului evreu în antichitate, ci o istorie fantastică a relaţiilor sale cu dumnezeul Iahve care l-a „ales". Bineînţeles că în aceste condiţii sînt inevitabile cele mai flagrante denaturări ale istoriei. Această afirmaţie este valabilă şi pentru Noul testament.

O condiție de cea mai mare importanță pentru înțelegerea justă a însemnătății istorice a textului biblic o constituie datarea cărților biblice în concordanță cu istoria reală pe care o conțin. Întrucît evangheliile, de pildă, au fost scrise în secolul al II-lea e.n., ele trebuie considerate ca izvor istoric pentru secolul al II-lea ; prin urmare, în ele se poate găsi material istoric numai în legătură cu comunitățile creștine din secolul al II-lea, iar în ceea ce privește secolul I, printre altele în privința evenimentelor legate — potrivit învățăturii bisericii — de persoana și viața lui Hristos, evangheliile nu pot servi drept izvor istoric demn de încredere.

Pentru a putea folosi materialul istoric pe care ni-l oferă Biblia, el trebuie separat cu grijă de nenumăratele elemente fantastice, mituri și date absolut false și tendențioase. Biblia poate fi utilizată efectiv ca izvor istoric numai dacă renunțăm s-o considerăm drept o sursă de adevăr „infailibilă" și de „inspirație divină". Foarte multe relatări atît din Vechiul cît și din Noul testament trebuie înlăturate ca nefiind autentice din punct de vedere istoric.

Astfel nu inspiră nici o încredere povestirea biblică despre robia din Egipt a vechilor evrei și despre „ieșirea" lor din Egipt. De un secol și jumătate se desfășoară în Egipt săpături arheologice deosebit de intense, dar în numărul uriaș de monumente găsite, în noianul de inscripții descifrate, de imagini picturale și de altă natură nu se găsește nimic care să confirme legenda biblică a „robiei egiptene". Relatările Bibliei în această problemă sînt atît de confuze, încît, cu toate străduințele lor, teologii și arheologii clericali nu sînt în stare să ofere puncte de reper cronologice cît de cît verosimile pentru aceste evenimente. Există două variante ale explicației teologice a acestei legende. Potrivit primei variante, ieșirea evreilor din Egipt a avut loc în secolul al XV-lea î.e.n. ; potrivit celeilalte, în secolul al XIII-lea î.e.n. Ambele variante sînt infirmate de faptul că s-au păstrat inscripții care atestă că evreii erau în Palestina încă la începutul secolului al XV-lea î.e.n., în timp ce, potrivit Bibliei, ei se aflau în robia egipteană. Varianta potrivit căreia ieșirea evreilor din Egipt s-a petrecut în secolului al XIII-lea î.e.n., sub domnia faraonului Merenphtah, este infirmată și de faptul că la sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a găsit în Egipt o stelă a lui Merenphtah cu o inscripție despre războiul purtat de acesta împotriva evrei-

lor pe teritoriul Palestinei. Prin urmare, pe timpul lui Merenphtah, evreii trăiau în orice caz în Palestina.

Săpăturile arheologice care se desfăşoară aproape neîncetat de o sută de ani încoace în Palestina, Mesopotamia, Egipt şi în alte ţări de pe litoralul răsăritean al Mării Mediterane nu au furnizat nici un fel de materiale care ar putea să confirme că personajele biblice, pînă la regele Saul inclusiv, sînt personaje istorice. Nu există nici un temei să considerăm personaje istorice pe patriarhi — Avraam, Isaac, Iacob — şi nici pe cei doisprezece fii ai lui Iacob, care ar fi fost întemeietorii celor „douăsprezece seminţii ale lui Izrail", nici pe Moise, Iosua şi multe alte personaje biblice. Un mare număr de date ale Bibliei despre diferite evenimente care ar fi avut loc în vechime nu au nici un fel de confirmare istorică.

Unii capitalişti şi clerici americani au trimis de cîteva ori expediţii pe muntele Ararat pentru a căuta rămăşiţele arcei lui Noe, care, potrivit legendei biblice, ar fi acostat pe acest munte. Bineînţeles că aceste expediţii n-au dat nici un rezultat şi nici n-ar fi putut să dea, chiar dacă „arheologii" americani s-ar fi îndeletnicit într-adevăr cu cercetări istorice, iar nu cu spionajul, aşa cum s-a întîmplat în realitate. Într-un timp s-au desfăşurat vaste săpături pe teritoriile unor oraşe menţionate în Biblie: Ierihon, Ur, Gazor, Davir, Lahiş etc. Aceste săpături nu au dat nici un fel de rezultate care să confirme naraţiunile „istorice" ale Bibliei.

În Biblie găsim date care nu concordă cîtuşi de puţin cu fapte istorice bine cunoscute. De pildă, se relatează că, atunci cînd regele David a strîns bani pentru construirea unui templu, evreii i-au adus, printre alte valori, darici (Cronicile, textul ebraic vechi). Or, daricii sînt monede persane emise de regele Darius, purtînd această denumire în cinstea sa. Darius a trăit însă în secolul al V-lea î.e.n., adică cu 500 de ani mai tîrziu decît David, şi deci pe timpul lui David nu puteau să existe nici un fel de darici.

Cifrele citate în Biblie în ceea ce priveşte numărul locuitorilor şi efectivul trupelor care au participat la războaie sînt în general de domeniul fanteziei.

Se afirmă că oastea lui Abia, regele Iudeii, era formată din 400.000 de ostaşi de elită, iar armata lui Ieroboam, regele Izrailului, avea 800.000 de ostaşi de elită (Cartea a doua a Cronicilor, XIII). În afară de trupele de elită trebuiau să existe

și forțe obișnuite, și deci este vorba de armate cu efective de milioane de oameni. Or, armate atît de mari nu au existat niciodată în antichitate. Același lucru este valabil și pentru datele cu privire la numărul evreilor care au ieșit din robia egipteană. Este vorba de 600.000 de bărbați adulți. Dacă ținem seama de normele obișnuite privind numărul de bărbați în raport cu întreaga populație, atunci numărul total al evreilor care au ieșit din Egipt trebuie apreciat la 3.000.000 oameni. O masă atît de mare de oameni n-ar fi putut să treacă într-o singură noapte Marea Roșie nici pe apă, nici măcar mergînd pe fundul ei; ea n-ar fi putut să rătăcească prin deșertul Sinai, deoarece întreaga peninsulă Sinai este prea mică pentru a cuprinde atîția oameni. Dacă am admite că o asemenea coloană a mers pe un singur drum, după cum relatează Biblia, ea ar fi trebuit să se întindă pe o distanță atît de mare, încît, atunci cînd capul coloanei ar fi ajuns în Palestina, coada ei ar fi trebuit să se afle încă în Egipt.

Deosebit de multe date, imposibile din punct de vedere istoric și neverosimile, găsim în Noul testament. În evanghelii se spune că Iisus Hristos s-a născut în timpul domniei regelui Irod, cînd Siria era condusă de guvernatorul roman Quirinus. Se afirmă de asemenea că nașterea lui Hristos a coincis în timp cu recensămîntul populației efectuat de Quirinus. Toate aceste date sînt amestecate. În timpul domniei lui Irod, Quirinus nu era guvernatorul Siriei, iar Irod a murit cu 4 ani înaintea zilei pe care clericii, în conformitate cu cronologia adoptată de ei „de la nașterea lui Hristos", o consideră ca ziua nașterii lui Iisus. Primul recensămînt s-a efectuat în Iudeea la 7 ani după ziua despre care se vorbește în evanghelii, iar în afară de aceasta n-a fost vorba de un recensămînt al populației, ci de un recensămînt al averilor. Această precizare este de mare importanță, fiindcă în evanghelii se spune că părinții lui Iisus au plecat de la Nazaret la Betleem pentru a se prezenta la recensămînt; or, pentru recensămîntul averii nu exista nici un motiv de a se prezenta într-un alt oraș; acesta nu se putea efectua decît la fața locului, căci în caz contrar oamenii ar fi trebuit să ia cu ei locuința, vitele etc., ceea ce, firește, era cu neputință.

Numeroase absurdități se întîlnesc în relatările evanghelice despre arestarea lui Iisus, despre judecarea, răstignirea, învierea și înălțarea lui. Nu ne vom opri asupra tuturor

exemplelor de acest fel. Vom trage numai concluzia generală care se desprinde din faptul că în Biblie există un mare număr de inadvertenţe de ordin istoric.

În oricare dintre operele istorice antice se pot găsi erori istorice şi de altă natură, comise de autorii lor şi, probabil, amplificate ulterior de cei care au copiat textele. Unii istorici antici se distingeau printr-o mare exactitate în expunerea faptelor, ca, de pildă, Tucidide. Alţii, ca, de exemplu, Herodot, erau mult mai superficiali şi mai inexacţi. Dar cel mai mare număr de născociri fantastice îl găsim în lucrările religioase — moralizatoare şi mitologice. Sarcina istoricului este de a verifica minuţios toate relatările şi mărturiile prin compararea lor, prin efectuarea unui „interogatoriu încrucişat" al izvoarelor, precum şi cercetînd datele arheologice ; numai în acest caz el obţine posibilitatea de a separa elementele istorice de cele fantastice. Astfel trebuie să se procedeze şi în privinţa Bibliei. Firește însă că bisericii şi omului credincios un asemenea mod ştiinţific de a o cerceta i se pare aproape o „profanare", el fiind incompatibil cu dogma „inspiraţiei divine" şi a „infailibilităţii" sfintei scripturi. Totuşi, pentru orice om călăuzit de raţiune şi ştiinţă acesta este singurul mod acceptabil de a considera Biblia.

Minunile biblice

Teologii şi clericii pot încerca să combată cele de mai sus susţinînd că în cazul cărţilor sfinte nu se pot aplica criteriile obişnuite ale adevărului istoric sau de altă natură, deoarece într-un text care este de domeniul „revelaţiei divine" se vorbeşte de minuni, adică de fenomene care nu pot fi verificate. Dacă am fi de acord cu acest punct de vedere, orice analiză sau discuţie ar deveni inutile. În acest caz ar trebui să acceptăm în mod pasiv şi docil toate afirmaţiile pe care biserica găseşte cu cale să le facă în conformitate cu dogmele, proclamate tot de ea, considerîndu-se singura instanţă cu autoritate şi infailibilă în chestiunile de credinţă şi interpretare a sfintei scripturi. Nu are însă nici un sens să renunţăm la propria noastră raţiune şi să devenim o jucărie în mîinile clericilor. Trebuie să examinăm orice afirmaţie în lumina practicii sociale, în lumina ştiinţei şi a raţiunii care decurg din această practică şi se bizuie pe ea. Numai în felul acesta trebuie să abordăm şi problema minunilor biblice.

Ar putea exista oare dovezi ale minunilor biblice sau mărturii cît de cît demne de crezare că asemenea minuni s-au petrecut într-adevăr? În unele cazuri, asemenea mărturii nu numai că ar fi putut exista, dar ar fi trebuit chiar să existe dacă minunile s-ar fi petrecut vreodată. De pildă, după cum se relatează în evanghelii, moartea lui Hristos a fost însoțită de minuni remarcabile: „Și era acum ca la ceasul al șaselea (miezul zilei), și întuneric s-a făcut peste tot pămîntul pînă la ceasul al nouălea. Căci soarele s-a întunecat; iar catapeteasma templului s-a sfîșiat pe mijloc" (Luca, XXIII, 44—45). Evanghelia lui Matei adaugă și alte amănunte: „Și iată, catapeteasma templului se sfîșie în două, de sus pînă jos, iar pămîntul se cutremură și stîncile se despicară. Mormintele se deschiseră și multe trupuri ale sfinților adormiți se sculară. Și ieșind din morminte, după învierea lui, intrară în cetatea sfîntă și se arătară multora" (Matei, XXVII, 51—53). Toate acestea sînt, desigur, „minuni" extraordinare, în special eclipsa solară care a durat trei ceasuri încheiate, iar pe deasupra a cuprins întregul pămînt. Dacă s-ar fi petrecut ceva asemănător, faptul ar fi fost consemnat, fără îndoială, de toți oamenii care în acele vremuri făceau cu regularitate observații științifice asupra fenomenelor naturii, atît în Grecia cît și la Roma și în Egiptul elenist. Printre altele, eminentul cercetător antic al naturii Plinius cel Bătrîn a trăit tocmai în acele vremuri și, în lucrarea sa „Istoria naturală", a consemnat cu regularitate toate fenomenele naturii care meritau atenție și care au fost observate de el; din motive lesne de înțeles, Plinius n-a observat însă o eclipsă solară care să fi cuprins întregul pămînt... Sfîșierea catapetesmei templului, cutremurul de pămînt, deschiderea mormintelor, învierea sfinților morți, toate acestea au fost observate numai de autorii evangheliilor; nimeni altcineva nu relatează nicăieri despre aceasta.

Și nu este vorba numai de mărturii scrise despre o minune sau alta. Nu încape nici o îndoială că, dacă evreii, care, judecînd chiar după Biblie, erau foarte sensibili la tot felul de zvonuri despre minuni, ar fi asistat la fenomenele zguduitoare care au însoțit moartea lui Iisus, ei ar fi trecut imediat cu toții la creștinism. După cum se știe însă, aceasta nu s-a întîmplat. Aceeași problemă se pune și cu prilejul analizării altor minuni biblice. Dacă, bunăoară, Iisus a făcut să crească

la loc urechea tăiată a lui Malhus printr-o simplă atingere a rănii, atunci cum ar fi putut evreii care au asistat la această minune să mai persiste în rătăcirile lor şi să ceară răstignirea lui Iisus? Cum putea faraonul egiptean, martor al unui număr atît de mare de minuni zguduitoare făcute în faţa lui de Moise, să rămînă la vechii săi zei, la credinţa sa eronată şi să nu devină un adept înflăcărat al dumnezeului Iahve?! Este absolut clar că toate aceste minuni s-au petrecut numai în închipuirea oamenilor care au scris despre ele.

Teologii şi clericii invocă foarte des minunile ca „argument" în favoarea adevărului învăţăturii lor. Dar cum ni s-ar putea demonstra că înseşi aceste povestiri despre minuni sînt adevărate? Nu există absolut nici o dovadă că minunile biblice s-au petrecut realmente. Credinţa în ele poate fi bazată numai pe legendele respective din Biblie. În felul acesta se poate însă povesti orice! Mitologia tuturor popoarelor din antichitate cuprinde nenumărate relatări despre minuni. Dacă ar fi să credem că Iisus a fost conceput fără prihană cu sfîntul duh, de ce n-am crede şi că Dionisos s-a născut „a doua oară" din coapsa lui Zeus, că din capul acestui zeu, stăpînul tunetelor, a ieşit înarmată pînă în dinţi războinica zeiţă Palas-Atena, de ce n-am crede că şi Buda s-a născut dintr-un elefant alb care şi-a făcut sălaş în trupul neprihănitei Maia?! Acestea, ni se va răspunde, sînt legende ale păgînilor, cărora nu trebuie să le dăm crezare. Dar nimeni nu ne poate explica de ce într-o serie de mituri cu totul neverosimile trebuie să credem, pe cînd în altele, la fel de neverosimile, nu avem voie să credem.

Prorocirile biblice

Printre metodele folosite de adepţii religiei pentru a întări autoritatea Bibliei, trebuie să subliniem referirea la prorocirile pe care aceasta le-ar cuprinde. Lucrurile merg atît de departe, încît se afirmă că în Biblie s-ar găsi prorociri despre evenimente care se petrec în zilele noastre, inclusiv despre războaie, folosirea energiei atomice, dezvoltarea aviaţiei etc. Se spun absurdităţi despre texte cuprinse în Biblie care ar relata, chipurile, despre „păsări de fier", despre „sîrme care înconjură pămîntul", despre „foamete şi molime". Deosebit de răspîndite sînt prorocirile biblice despre venirea inevitabilă a antihristului,

despre sfîrșitul lumii și despre judecata de apoi. Principala sursă a prorocirilor de acest gen este Apocalipsul.

Afirmațiile clericilor despre profețiile biblice sînt simple născociri. Întrucît chiar și printre credincioși există puțini oameni care să fi citit Biblia, de multe ori aceste născociri găsesc crezare. În realitate, Biblia nu cuprinde nici un fel de prorociri care să se fi adeverit în zilele noastre.

Prorocirea sfîrșitului inevitabil al lumii este repetată în Biblie în mai multe rînduri : o descriere deosebit de amplă și de amănunțită a felului cum se va produce acest fenomen ne-o oferă Apocalipsul. Afirmațiile clericilor mozaici și creștini care susțin că, în zilele noastre sfîrșitul lumii este foarte apropiat sînt bazate tocmai pe Apocalips. Dar tocmai această profeție biblică arată cît se poate de convingător că Biblia nu poate fi folosită ca o călăuză în viață.

Pe baza Apocalipsului, sfîrșitul lumii „într-un viitor apropiat" a fost prezis în repetate rînduri, indicîndu-se data exactă cînd se va produce acest eveniment. Încă în Evanghelia lui Matei se prezice în mod categoric : „Nu va trece neamul acesta pînă ce nu vor fi toate acestea" (XXIV, 34). De atunci „au trecut" un mare număr de „neamuri", adică generații, dar prorocirea nu s-a împlinit. În anul 999 e.n., creștinii din Europa occidentală se pregăteau pentru sfîrșitul inevitabil al lumii, care urma să se producă în anul 1000. Ulterior, sfîrșitul lumii a fost prezis pentru anii 1198, 1524, 1532, 1819, 1832, 1843, 1896, 1932 etc. Secta creștină a adventiștilor așteaptă și azi sfîrșitul lumii în orice clipă, și tocmai de aici provine denumirea sectei (de la latinescul adventus „venire"). Și reprezentanții altor curente creștine, precum și clericii mozaici, care numesc adesea timpurile noastre „vremurile lui mesia", perorează mult despre apropierea sfîrșitului lumii.

În profețiile despre sfîrșitul lumii antihristul este de obicei desemnat cu „numărul fiarei" — 666, un semn apocaliptic. În diferite timpuri, slujitorii bisericii au încercat să desemneze cu acest număr pe adversarii lor. Cu ajutorul unor trucuri, numărul acesta a fost identificat pe rînd cu numele lui Ivan cel Groaznic, al țarului Petru, al lui Napoleon etc. Cu îndemînarea care-i caracterizează, clericii pot atribui „numărul fiarei", 666 oricărui om pe care vor să-l defăimeze. Dar încă în secolul trecut F. Engels, făcînd bilanțul cercetărilor științifice din domeniul istoriei creștinismului primitiv, a ară-

tat că în Apocalips prin numărul 666 nu este desemnat decît împăratul roman Neron[1]. Aşadar, prorocirile despre sfîrşitul lumii n-au nici o legătură cu timpurile noastre. Dar şi independent de aceasta sînt suficiente o enumerare a profeţiilor cu privire la sfîrşitul lumii, care nu s-au împlinit niciodată, o listă a antihriştilor „care n-au venit", pentru ca să fie infirmată orice prorocire despre sfîrşitul lumii.

În Biblie există multe prorociri atît de neconcrete şi de generale, încît nici nu pot fi considerate ca atare. Ele s-au împlinit de multe ori, dar aceasta nu înseamnă cîtuşi de puţin că au vreo forţă profetică. S-au prezis, de pildă, războaie, foamete, epidemii şi, bineînţeles, în istorie au avut loc asemenea evenimente, atît după prorociri cît şi înaintea lor. Cu acelaşi succes, orice ghicitoare prezice unui client credul „griji sau un drum", în urma uneltirilor rigii de roşu sau ale damei de tobă etc.; în viaţa oricărui om, asemenea întîmplări exprimate în aceste formule-standard sînt inevitabile.

Numeroase profeţii biblice au fost făcute abia după ce evenimentele prezise de ele s-au petrecut. Textele respective, incluse în Biblie, cum se spune, post-factum, adică după consumarea evenimentelor respective, nu au, bineînţeles, nimic profetic şi nu reprezintă decît o simplă „înşelătorie pioasă".

În unele cazuri, Biblia prezice într-adevăr evenimente care s-au petrecut ulterior. De pildă, pe la jumătatea secolului al VIII-lea î.e.n., cînd se prevedea invazia asirienilor, autorul unei părţi a cărţii profetului Isaia putea să prezică cu destulă siguranţă iminenta cucerire a Izrailului de către armatele asiriene. Acelaşi lucru este valabil şi pentru prorocirile lui Ieremia despre inevitabilitatea cotropirii babilonene. Aceste prorociri nu aveau nimic supranatural.

Aşadar, nu există nici un temei pentru a lua în serios aşanumitele profeţii biblice.

Reprezentările biblice despre natură

Biblia, în special Vechiul testament, cuprinde un întreg sistem de concepţii despre univers, despre diferitele corpuri cereşti, despre Pămînt, Lună, Soare şi stele, despre lumea vegetală şi animală, despre om; Vechiul testament oferă un istoric concret „exact" al originii tuturor corpurilor şi fenomenelor din natură, inclusiv a omului: istoricul creării

[1] Vezi *K. Marx* şi *F. Engels*, Despre religie, E.S.P.L.P. 1958, pag. 191—192.

de către dumnezeu, în decurs de șase zile, a tot ce există. Acest sistem de concepții și idei corespunde nivelului gîndirii sociale din perioada cînd au apărut și au fost consemnate miturile Vechiului testament. Este vorba de mileniul al II-lea și de începutul primului mileniu î.e.n., cînd societatea gentilică abia se destrămase și lua ființă societatea sclavagistă, cînd cultura epocii de bronz abia începuse să cedeze locul culturii epocii de fier. Nu este de mirare că, în lumina datelor actuale ale științelor naturii, ideile cosmologice, cosmogonice și celelalte idei „științifice" din Vechiul testament apar naive și fantastice. Nu există nici o deosebire principială între miturile Vechiului testament și miturile corespunzătoare ale vechilor egipteni, asirieni, babiloneni, greci sau ale popoarelor înapoiate care mai există astăzi în Africa, Australia și într-o serie de insule din Oceanul Pacific. Analiza științifică a mitologiei biblice trebuie să scoată la iveală rădăcinile și izvoarele ei istorice, să stabilească în ce fel s-au oglindit în mod fantastic în aceste mituri condițiile istorice ale vieții oamenilor pe pămînt.

Adepții religiei mozaice și ai celei creștine nu pot fi de acord cu această poziție față de Biblie. După ei, Biblia se deosebește de tot ce a produs fantezia mitologică a tuturor timpurilor și popoarelor. Aceasta din urmă conține rătăciri păgîne, pe cînd Biblia este o carte a „revelației divine", o carte „inspirată de dumnezeu", în care totul este adevărat. De aceea, dacă mitologia egipteană povestește cum a modelat zeul Hnum din lut primul om, folosind roata olarului, aceasta este o scorneală, un produs al fanteziei, dar, dacă Biblia povestește că dumnezeii Elohi au modelat primul om tot din lut, cu mîna, atunci avem de-a face cu un adevăr de „revelație divină", și cel care-l pune la îndoială va avea de îndurat mari suferințe în focul gheenii. Astfel că trebuie să crezi în legendele biblice, iar nu în cele egiptene antice sau în oricare altele, fiindcă așa învață biserica...

A fost o vreme cînd clericii mozaici și creștini au prigonit cu cruzime pe cei care se încumetau să se îndoiască de adevărul absolut al oricărei legende biblice. Se știe cît a avut de suferit Galilei pentru că, în pofida afirmațiilor unei serii de texte din Vechiul testament, a fost adept al teoriei lui Copernic despre rotirea Pămîntului în jurul Soarelui. Se

știe că pînă și în 1925 profesorul de liceu Skops din S.U.A. a fost condamnat pentru „vina" de a fi predat teoria lui Darwin tocmai fiindcă această teorie este în contradicție cu mitul biblic „de revelație divină" și deci absolut „adevărat" potrivit căruia toate animalele și plantele au fost create dintr-o dată de dumnezeu, iar încununarea acestei opere de creație a fost Adam, modelat de dumnezeu „din țărîna pămîntului".

Și totuși, în prezent, clericii bat în retragere și pe această linie. Astăzi ei nu mai pot contesta teoria heliocentrică, după cum nu pot respinge categoric nici teoria evoluției. De mai multe decenii ei caută cu febrilitate căi pentru „a împăca" mitologia biblică cu știința contemporană. În acest scop, ei folosesc, în primul rînd, interpretarea alegorică sau simbolică a miturilor biblice.

În trecut, biserica admitea să fie interpretate în mod alegoric doar cîteva subiecte biblice. Astfel, aproape toți clericii creștini erau de acord că în Cîntarea cîntărilor nu este înfățișată dragostea pămîntească între un tînăr și o tînără, ci dragostea mistică a lui Hristos față de mireasa sa, biserica. Deși arbitrară (descrierile erotice și scenele naturaliste — din „coliba de frunzari" — sună straniu cînd este vorba de dragostea dintre Hristos și biserică), această interpretare era necesară clericilor, căci altfel ei nu puteau să explice cum de există în Biblie un text atît de frivol. Cu cît progresa știința, cu atît creștea numărul pasajelor din Biblie care păreau niște născociri absurde, fantastice. De aceea interpretarea alegorică trebuia extinsă asupra unui număr tot mai mare de legende biblice, îndeosebi asupra celor din Vechiul testament. În prezent, aproape toți teologii recunosc că cele șase zile ale creației sînt șase epoci istorice, care au durat nu se știe cîți ani și cîte milenii. Afirmația că omul a fost creat din lut este interpretată în fel și chip, mergîndu-se pînă la a se recunoaște că dumnezeu a creat într-o clipă doar sufletul omenesc, restul fiind lăsat în seama evoluției. Șederea de trei zile a profetului Iona „în pîntecele peștelui" este interpretată în felul următor: Iona nu este Iona, ci poporul evreu; peștele nu este pește, ci Babilonul, care a înghițit Iudeea, iar apoi „a vărsat-o", fiindcă Babilonul însuși a fost supus de Persia.

Unii dintre teologii adepți ai compromisurilor și concesiilor față de știință sînt de acord chiar să proclame că pentru un

creștin nu este obligatoriu să creadă în adevărul povestirilor biblice; ei cer oamenilor să creadă numai în ideile ce se desprind din aceste povestiri. Aceasta înseamnă a recunoaște că legendele biblice nu pot servi drept izvor al unui adevăr „de revelație divină" și supranatural, dar nici măcar al unui adevăr oarecare, chiar cel mai elementar. Dar majoritatea covîrșitoare a teologilor și clericilor mozaici și creștini nu ajung pînă acolo. Și mai semnificativ este că ei recurg la diverse interpretări cazuistice ale Bibliei numai atunci cînd acest lucru le este necesar pentru a evita o înfrîngere categorică, de pildă atunci cînd sînt nevoiți să se angajeze într-o discuție în contradictoriu cu oamenii inițiați în problemele legate de concepția despre lume și de știința modernă. În general însă, din amvoanele bisericilor ortodoxe și catolice, ale sinagogilor, la orele de religie din școlile din Occident, Biblia este prezentată cu toate miturile și legendele ei fantastice.

Interpretarea alegorică a legendelor biblice nu are în genere nici un temei. Ea este cu totul arbitrară și nu poate fi susținută prin nici un fel de argumente. Sensul real al Bibliei coincide în întregime cu conținutul literal al textului ei. Oricît de neplăcut și de supărător ar fi aceasta pentru ideologii contemporani „luminați" ai religiei, sensul miturilor biblice este tocmai acela pe care i l-a dat omul abia ieșit din epoca de bronz; el credea într-adevăr că strămoșul său a fost creat din lut, că dumnezeu i-a făcut orificii în locurile necesare și că i-a insuflat prin aceste orificii un suflet. Dar cui folosește ca oamenii din secolul tehnicii atomice și al sateliților artificiali ai Soarelui să creadă în asemenea bazaconii?!

Biblia și morala

Oamenii credincioși consideră Biblia nu numai ca izvor al adevărului, ci și ca o călăuză în viață. Biblia reprezintă pentru ei totalitatea regulilor și normelor de comportare virtuoasă, morală. Aceasta oferă clericilor mozaici și creștini prilejul de a vorbi despre influența binefăcătoare a Bibliei asupra moravurilor, despre marea însemnătate a Bibliei ca cod de morală și etică. Dar această concepție despre Biblie nu rezistă criticii.

Materialiștii francezi spuneau că Biblia poate servi drept călăuză pentru o comportare *imorală*, fiindcă este una dintre cărțile cele mai imorale din întreaga literatură univer-

sală. Această afirmație este într-o anumită măsură justă, dar are nevoie și de unele rectificări serioase.

Într-adevăr, lectura Bibliei poate să aibă o influență corupătoare asupra moravurilor oamenilor, și, în această privință, materialiștii din secolul al XVIII-lea aveau perfectă dreptate. În Biblie, atît dumnezeu cît și oamenii recunoscuți de creștinism și mozaism ca sfinți săvîrșesc mereu fapte dintre cele mai josnice. Ei sînt de o cruzime înfricoșătoare, lacomi, vicleni, desfrînați, perfizi. Cu orice prilej și chiar fără nici un prilej, dumnezeul Iahve extermină oamenii cu zecile de mii. Pentru păcate și crime el pedepsește în numeroase cazuri, din nu se știe ce motive, nu pe cei care au săvîrșit aceste păcate, ci oameni cu totul nevinovați. Astfel, atunci cînd Adam și Eva au păcătuit, el a condamnat la suferințe timp de multe veacuri întregul neam omenesc, care nu participase cu nimic la „păcatul originar". Cînd regele David, neținînd seama de interdicția lui Iahve, a efecuat recensămîntul populației din Iudeea, dumnezeu nu l-a pedepsit pe el, ci poporul, exterminînd nici mai mult, nici mai puțin decît 70.000 de oameni. Cînd același David a săvîrșit o crimă gravă, trimițînd la moarte pe curteanul său Urie ca să-i ia nevasta, Batșeba, dumnezeu a pedepsit pentru această faptă nu pe David, ci pe pruncul cu totul nevinovat pe care-l născuse Batșeba. Cînd dumnezeu i-a scos pe evrei din robia egipteană, el a recurs la tot felul de șiretlicuri și procedee perfide ca „să învîrtoșească inimile" egiptenilor și în felul acesta să aibă un pretext pentru tot felul de represiuni împotriva lor. Judecînd după relatările Bibliei, nefericiții oameni au fost supuși vestitelor plăgi egiptene nu fiindcă le-ar fi meritat, ci fiindcă dumnezeu i-a provocat anume ca să se împotrivească voinței sale. Scoțînd poporul său ales din Egipt, dumnezeu a socotit necesar să-l învețe cum să-i jefuiască pe egipteni, ceea ce poporul ales a și făcut cu deplin succes. Biblia vorbește și despre alte fapte, cu totul nejustificate, ale lui dumnezeu, pe care cu greu le-ai putea da drept pildă.

Patriarhii cei drepți din Biblie se comportă adesea într-un mod care nu poate fi aprobat nici chiar de cel mai zelos adept al religiei. Potrivit Bibliei, primul beținan de pe pămînt a fost preadreptul Noe, singurul om salvat de dumnezeu, împreună cu familia sa, de potop. Strămoșul Avraam a întreținut legături amoroase cu Agar, o roabă a soției sale,

iar apoi a alungat-o în pustiu, trimițînd-o la moarte sigură împreună cu Izmail, pruncul născut din legătura lor. Același Avraam a vîndut-o pe Sara, nevasta sa, iar fiul său, preadreptul Isaac, a folosit-o în același scop pe soția sa Rebeca, ceea ce a fost pe placul lui dumnezeu. Preacuviosul Lot, pe care dumnezeu l-a răsplătit salvîndu-l de urgia trimisă asupra orașelor nelegiuite Sodoma și Gomora, a convietuit, rînd pe rînd, cu fiicele sale. Strămoșul Iacob, ajutat de mama sa, preadreapta Rebeca, a smuls prin viclenie de la tatăl său orb binecuvîntarea ce se cuvenea întîiului născut și o dată cu ea și moștenirea. Cei 11 fii ai săi, care au devenit apoi întemeietorii semințiilor evreiești, l-au vîndut în robie pe fratele lor mai mic, Iosif. Acesta, socotit și el unul dintre cei mai drepți oameni, a organizat o uriașă speculă cu grîne, izbutind în felul acesta nu numai să-i jefuiască pe egipteni, ci să-i și transforme în robi. Cu prilejul cuceririi Canaanului, evreii, sub conducerea lui Iosua, au trecut prin foc și sabie toată populația indigenă, inclusiv bătrînii și pruncii. De altfel, ei au făcut aceasta la ordinul categoric al dumnezeului Iahve, care l-a pedepsit crunt pe regele Saul pentru că a lăsat în viață un singur om din poporul biruit. Mai trebuie spus că însăși cotropirea Canaanului a fost întreprinsă de evrei la porunca lui dumnezeu, urmărind ca, după exterminarea întregii populații băștinase, să pună mîna pe întreaga avere a celor învinși.

Nici morala Noului testament nu poate să ofere omului muncii norme de conduită morală care să corespundă intereselor sale de clasă și celor personale, care să fie de folos construirii comunismului și să contribuie la educarea cu adevărat morală, cu alte cuvinte comunistă, a oamenilor.

Dacă în Vechiul testament găsim porunci dumnezeiești cu privire la exterminarea cu cruzime a semenilor, Noul testament recomandă oamenilor o comportare umilă, de rob, o comportare care tolerează orice rău social și care îl face pe omul muncii să se plece în fața exploatatorilor săi. Evangheliile justifică și preamăresc orînduirea sclavagistă; ele prescriu robilor „să se supună în toate stăpînilor cu frică și cu cutremur". Ele încearcă să-i convingă pe oameni „să nu ducă grijă de ziua de mîine", să ia pildă de la păsările cerului și florile cîmpului, care nu se îngrijesc de nimic, ci primesc totul de-a gata, prin

grija lui dumnezeu. Evangheliile caută să-i facă pe săraci să creadă în viaţa de apoi, în împărăţia de dincolo de mormînt, unde oamenii care au suferit pe pămînt vor fi răsplătiţi însutit, iar bogătaşii şi ceilalţi exploatatori îşi vor primi pedeapsa pentru că pe pămînt nu şi-au împărţit bogăţiile cu semenii lor. Înfăptuirea consecventă a prescripţiilor etice din evanghelii i-ar determina pe oameni să renunţe la toate planurile de luptă pentru o viaţă mai bună pe pămînt, să renunţe la înfăptuirea unei orînduiri sociale mai fericite şi mai drepte decît cea consfinţită de Biblie. Morala Noului testament ne este la fel de străină ca morala canibalică a Vechiului testament.

De ce, totuşi, criticii premarxişti ai Bibliei nu aveau dreptate cînd afirmau că Biblia este pur şi simplu o carte imorală ? Greşala lor a constat în faptul că nu şi-au dat seama de caracterul istoric al moralei în general şi al moralei biblice în particular. Din punctul de vedere al eticii societăţii gentilice, era absolut moral ca patriarhii din Vechiul testament să aibă cîteva neveste şi să-şi mai ia şi „ţiitoare" dintre sclavele soţiilor lor. Potrivit noţiunilor etice din acele vremuri şi din punctul de vedere al grupărilor sociale dominante, exterminarea unui popor străin nu părea nimănui o faptă imorală. Supunerea totală a sclavului faţă de stăpînul său era una dintre normele morale cele mai importante ale societăţii sclavagiste. Este cazul însă să reflectăm asupra următoarei probleme : pot oare aceste norme de conduită să convină cît de cît muncitorului sau ţăranului din ţările capitaliste, pot fi ele criteriul conduitei morale a unui membru al societăţii socialiste ? ! Pe ce bază se încearcă a ni se impune noţiunile etice ale societăţii gentilice şi ale celei sclavagiste ?

Uneori, ideologii religiei, fără să stăruie asupra îndeplinirii nenumăratelor prescripţii biblice, se opresc la unele dintre ele şi le fac reclamă prezentîndu-le drept remedii salvatoare împotriva tuturor tarelor morale. De pildă, spun ei, de ce ar fi rele poruncile „să nu ucizi", „să nu furi", „să nu rîvneşti la nevasta altuia" sau povaţa din Noul testament „iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi" ? Potrivit punctului lor de vedere, din Biblie trebuie luat ceea ce este „util", iar ceea ce nu se potriveşte se poate lăsa la o parte. Cu aceasta nu putem fi nicidecum de acord. Biblia cuprinde un număr imens

de precepte și povețe morale dintre cele mai contradictorii. Puținul care la prima vedere pare expresia unor principii folositoare și raționale se pierde în noianul elementelor de mult perimate, dăunătoare și lipsite de orice sens. A-i povăți pe oameni să caute norme de conduită morală în Biblie înseamnă a-i condamna la rătăcire stearpă în hățișul unei etici fantastice, care s-a învechit de mult. Chiar și acele norme etice ale Bibliei care par valabile pentru toate vremurile au de fapt o origine istorică bine determinată. Interzicerea omorului, de pildă, se extindea numai asupra membrilor unei ginți, iar apoi ai unui trib. Interzicerea adulterului se îmbină perfect, în Biblie, cu faptul că regele Solomon, de pildă, avea 700 de soții și 300 de ibovnice (prin adulter se înțelegea în acele vremuri cu totul altceva decît înțelegem noi astăzi). Așadar, nici aceste norme etice, în adevăratul lor sens biblic, n-au nici o valoare pentru oamenii din societatea socialistă și pentru toți oamenii muncii.

*
* *

Biblia poate fi înțeleasă just numai dacă este considerată în chip marxist, științific. Aceasta implică analizarea Bibliei, ca și a oricărui alt produs al conștiinței sociale, sub raport istoric. Numai dezvăluind condițiile social-istorice ale perioadei în care au apărut diferitele texte biblice, stabilind ale cui interese și ideologia căror clase și grupuri sociale s-au oglindit în conținutul cărților biblice, vom putea determina însemnătatea Bibliei ca monument cultural-istoric, ca izvor istoric, ca culegere de opere ale creației populare. Dar, pentru ca o asemenea analiză să fie posibilă, trebuie să se renunțe categoric la considerarea Bibliei ca o carte sfîntă, „de inspirație divină". Nu există nici un fel de cărți „de inspirație divină", după cum nu există, în genere, nimic supranatural.

CORANUL

Coranul (ceea ce în traducere literală înseamnă „lectură") este o carte venerată ca sfîntă de islamism, religie ai cărei adepți își spun musulmani. În islamism, Coranul are aceeași însemnătate ca Vedele în hinduism sau Biblia în mozaism și creștinism.

Istoricul creării Coranului

Potrivit dogmei musulmane, Coranul nu a fost creat, ci a existat din vecii vecilor, iar originalul său ceresc se păstrează sub tronul lui allah. Această dogmă mai pretinde că textul Coranului ar fi fost adus la cunoștința oamenilor de către profetul Mahomed, căruia i-a fost transmis succesiv, sub forma unor „revelații", prin intermediul îngerului Gebrail[1]. În țările în care islamismul este religie de stat, legislația — șariat — are la bază preceptele acestei cărți, jurămîntul în fața instanțelor judecătorești și în alte împrejurări se prestează pe Coran. Fragmentele extrase din Coran și diferitele exemplare ale acestuia sînt considerate de credincioși ca talismane, despre care se pretinde că ar avea o forță miraculoasă.

Unii comentatori ai Coranului atribuie chiar diferitelor pasaje ale cărții sfinte însușiri „medicale" și alte însușiri „practice". Astfel, în comentariul din Asia Mijlocie, alcătuit în secolele XII-XIII pe marginea capitolului 102, se spune: „Dacă, după ce vei copia capitolul acesta, vei bea trei zile la rînd (apa în care va fi înmuiată și dizolvată hîrtiuța cu textul acesta. — *Nota red.),* stomacul se va goli de două ori (pe zi)". Iar în lucrarea teologică a lui Muhammed Sadîk Fergani „Grădinile cucernicilor", în care sînt expuse regulile citirii Coranului (data copiei 1636—1637), se arată amănunțit

[1] Gebrail — înger în islamism, corespunzător arhanghelului Gavril din creștinism. — *Nota red.*

care versete trebuie citite „pentru alungarea puricilor și a mușteloг", pentru „îmblînzirea jivinelor și supunerea soțiilor de către bărbat" etc. Coranul și comentariile lui (tafsir) sînt principalele obiecte predate în școlile religioase din Turcia, Pakistan, Iran și din alte cîteva țări.

În realitate, Coranul nu a existat „din vecii vecilor", cum pretinde dogma religioasă. Această carte a fost alcătuită în perioada formării islamismului ca religie, cu circa 1300 de ani în urmă.

Pe atunci islamismul devenise ideologia oficială a califatului — stat arab feudal de la începutul evului mediu. Foarte curînd în califat s-a ivit necesitatea de a se întocmi o culegere unică a însemnărilor folosite la oficierea serviciului divin și a celor cu caracter legislativ, ai căror autori erau propovăduitorii islamismului inițial din Mecca și Medina [1]. În afară de aceasta, s-a observat că însemnările respective cuprindeau numeroase contradicții ; or, o dată cu răspîndirea islamismului pe un teritoriu relativ vast, aceste contradicții puteau să genereze deosebiri în oficierea serviciului divin și în activitatea legislativă, să ducă la complicații nedorite de puterea centrală. Astfel se explică de ce întocmirea unei culegeri a acestor însemnări sub forma unei cărți sau „lecturi", adică a Coranului, a fost îndrumată de reprezentanți ai cercurilor guvernante, în frunte cu califul. Potrivit tradiției islamice, una dintre primele colecții de acest fel, considerată o „povață" pentru toți musulmanii, a fost alcătuită sub domnia califului Osman în jurul anului 650.

În cursul unei perioade îndelungate, Coranul alcătuit sub domnia lui Osman a suferit modificări (interpolări și redactări), care, ca și alcătuirea lui, s-au făcut în condițiile unei lupte politice și religioase înverșunate. De asemenea, multe elemente noi au putut fi strecurate în textul Coranului atunci cînd materialele pe care le cuprinde au fost împărțite în capitole (sure) și versete (aiate) și îndeosebi atunci cînd în acest text au fost introduse semnele distinctive care arată cum se pronunță o anumită literă, a cărei reprezentare grafică nu diferă de aceea a altor litere. Această din urmă operație a fost efectuată nu mai devreme de anul 702, adică pe vremea întemeierii orașului Vasita, unde, potrivit legendei, semnele

[1] Despre apariția și răspîndirea islamismului, vezi capitolul „Islamismul". — *Nota red.*

diacritice au fost introduse pe baza unei dispoziții a lui Al-Hadjadja (660—714), guvernatorul Irakului, cunoscut prin cruzimea lui. Înainte de aceasta au putut apărea o serie de deosebiri esențiale și din cauză că în vechea scriere arabă nu se indicau dublările literelor și, ca regulă generală, nu se scriau vocalele, astfel că nu era clar dacă un anumit verb era folosit la trecut sau la prezent etc.

Cele mai vechi manuscrise ale Coranului păstrate pînă în zilele noastre datează de la sfîrșitul secolului al VII-lea sau de la începutul secolului al VIII-lea, adică din perioada cînd s-a efectuat redactarea din ordinul lui Al-Hadjadja. Dintre acestea face parte și așa-numita copie „osmanită" a Coranului, prezentată de-a lungul secolelor de către teologi ca cea inițială, după care s-ar fi întocmit ulterior celelalte copii.

După alcătuirea exemplarului canonic al Coranului, celelalte copii ale sale care cuprindeau texte contradictorii au fost eliminate și distruse. Ele n-au fost găsite nici pînă în prezent, deși există date din care reiese că în secolele IX—X mai erau răspîndite copii cu un text deosebit de cel oficial.

Distrugerea copiilor contradictorii ale Coranului, făcută la ordinul califilor, constituie piedica cea mai serioasă în studierea istoricului alcătuirii și redactării acestei cărți. Copiile Coranului care s-au păstrat și care se difuzează acum prezintă unele deosebiri mai ales în ceea ce privește împărțirea pe versete și alte diviziuni, ca, de pildă, „giuzii" sau „siparii", introduse pentru înlesnirea citirii. În diferitele copii ale Coranului, numărul total al versetelor variază între 6 000 (în copia de la Medina) și 6 236 (în copia de la Kufa, în cea indiană și în alte cîteva copii); copia cea mai răspîndită care se multiplică în prezent pe cale tipografică are îndeobște 6 225 de versete.

Cuprinsul Coranului Copia canonică a Coranului cuprinde 114 capitole de proporții diferite; cele mai lungi dintre ele se găsesc în prima parte a Coranului, începînd cu capitolul al doilea, care are 286 de versete. Capitolele 103, 108 și 110 de la sfîrșitul cărții au numai cîte 3 versete, iar ultimul capitol, al 114-lea, are 6 versete. Coranul este scris în proză rimată, care în părțile ei cele mai vechi se aseamănă cu cea folosită de preoții arabi — kahinii — cu

150 de ani înainte de apariția islamismului. Nu se poate vorbi însă de o unitate de stil a Coranului. Materialele sale dogmatice-religioase, mitologice și legislative sînt grupate în cîteva diviziuni, dintre care unele sînt de origine mai veche, iar altele de origine mai recentă.

Pasajele cele mai vechi ale Coranului sînt, probabil, cele care cuprind scurte jurăminte expresive, oglindind în mod bizar dependența vechilor arabi de fenomenele naturii, pe care le divinizau. De pildă: „Mă jur pe cerul, care trimite ploi; mă jur pe pămîntul, care face să crească ierburile..." (86, 11—12) [1]. Cele mai multe pasaje de acest fel se întîlnesc în capitolele scurte de la sfîrșitul Coranului.

Aproximativ un sfert din Coran îl formează legendele despre profeți. Ele cuprind de obicei amenințări cu pedepse crunte pentru cei care nu vor da ascultare „vestitorilor lui dumnezeu". Multe dintre aceste legende sînt mituri, întrucîtva modificate, împrumutate de la religii mai vechi decît islamismul și din cărțile sfinte ale acestora. Astfel, Coranul cuprinde povestiri despre profeți și patriarhi biblici și despre „urmașii" acestora: Noe (Nuh), Avraam (Ibrahim), Lot, Isaac (Ishac), Izmail, Iacov (Iacub), Iosif cel Frumos (Iusuf), Moise (Musa), Aaron (Harun), Iov (Aiub), David (Daud), Solomon (Suleiman), Elie (Ilias), Iisus Hristos (Isa, denumit de asemenea Isa ibn-Mariam, adică Iisus, fiul Mariei, sau fără pronume: Fiul Mariei) etc. Prorocul Iunus (Iona) este denumit în Coran și Sahib al-hut, adică tovarășul peștelui, tradus literal: cel înghițit de pește (comp. Coranul 68, 48; 37, 139—148; 21, 87 etc. și Biblia, Cartea profetului Iona, cap. 1—3). În Coran se afirmă că Moise a dat Legea (Taurat, adică Pentateuhul), David — Psaltirea (Zabur), Iisus — Evanghelia (Ingil); despre Coran se pretinde că ar fi „bunăvestirea" care urmează după aceste scrieri.

Totodată, Coranul prezintă uneori legendele biblice pe care le redă drept povestiri noi, necunoscute pînă atunci oamenilor. Astfel, versiunea mitului biblic despre Iosif cel Frumos (Iusuf), despre tatăl și frații acestuia, expusă în capitolul 12 — „Iusuf" — este denumită nu numai „cea mai frumoasă dintre povestirile pe care noi (dumnezeu) le-am dezvăluit în acest Coran" (12, 3), ci și „o povestire necunoscută" (12, 103).

[1] Aici și în continuare, prima cifră din paranteze arată capitolul, iar a doua — versetul din Coran. — *Nota red.*

Printre numele şi poreclele amintite în Coran se află şi porecla Zu-el-Carnein, Cel cu două coarne, Bicornul (în sensul de deţinător al simbolului puterii divine), sub care în islamism era venerat ca profet Alexandru Macedon (Iscander), vestit comandant de oşti din antichitate. Legenda lui Alexandru Macedon expusă în Coran (18, 82—102) se aseamănă în multe privinţe cu o legendă siriană despre Alexandru Macedon care datează din secolele VI—VII, adică dintr-o perioadă apropiată de alcătuirea Coranului.

Împrumutînd cultul lui Iisus Hristos, Coranul se pronunţă totodată împotriva doctrinei creştine care susţine că el este „de aceeaşi esenţă" cu dumnezeu, ca şi în general împotriva concepţiei „sfintei treimi" (4, 169). Potrivit Coranului, „dumnezeu nu se cade să aibă copii" (19, 36). Şi „de unde să aibă copii dacă n-a avut tovarăşă de viaţă", soţie (6, 101 ; 72, 3). Afirmînd că „mesia este fiul lui dumnezeu", creştinii, se spune în Coran, „se aseamănă necredincioşilor dinainte" (9, 30). „Fiul Mariei... este numai robul nostru, pe care noi l-am înzestrat cu toate însuşirile bune şi l-am dat drept pildă fiilor lui Izraïl" (43, 57 şi 59).

Pronunţîndu-se împotriva cultului lui Iisus Hristos ca „fiu al lui dumnezeu" (şi atribuind, fără nici un temei, un asemenea cult şi mozaismului : „Evreii spun : «Ezdra — fiul lui dumnezeu»", 9, 30), Coranul face totuşi distincţie între creştini (ca şi între evrei) şi „politeişti" în general. Pentru a justifica teza că doctrina lui Iisus a fost „adevărată", Coranul pretinde chiar că el ar fi fost trimis de dumnezeu pentru a aduce oamenilor „vestea bună" că după dînsul va veni profetul Mahomed (Ahmed 61, 6), dar că adepţii săi au denaturat adevăratul sens al acestei predici. Coranul atribuie legendarului Iisus următoarele cuvinte : „Fii ai Izrailului, închinaţi-vă lui dumnezeu, domnul meu şi domnul vostru ! Cine va născoci părtaşi la faptele lui dumnezeu, pe acela dumnezeu îl va lipsi de rai, lăcaşul aceluia va fi focul : pentru nelegiuiţi nu vor fi apărători" (5, 76). Considerîndu-i pe creştini, ca şi pe evrei, „oameni ai scripturii" (ahl-al-kitab), pe care profeţii au transmis-o în mod just şi care a fost denaturată abia ulterior de adepţii lor, Coranul îşi asumă misiunea de „a îndrepta" aceste denaturări.

Faptul că în Coran există numeroase legende vechi, înnoite într-o măsură sau alta, a stîrnit, probabil, obiecţii chiar

în vremurile cînd a fost alcătuit. Aceste obiecții se oglindesc și în Coran, deși autorii săi le-au prezentat ca vorbe „neadevărate" : „Cînd citesc semnele noastre (aiatele, adică versetele Coranului. — *Nota red.),* ei spun : «Le-am mai auzit ! Dacă am vrea, am putea face și noi altele la fel : nu sînt decît povestiri din timpuri vechi»" (8, 31). Adepții unuia dintre cele mai vechi curente ale islamismului (harigiții) neagă capitolul 12 al Coranului (sura „Iusuf") ca avînd un caracter frivol, iar adepții unui alt curent (musulmanii șiiți) susțin că Coranul nu este complet. Potrivit doctrinei șiite, califul Osman, călăuzit de considerente politice, a interzis includerea în Coran a capitolului „Cei doi aștri", în care, alături de profetul Mahomed, este proslăvit Ali, cel venerat de șiiți și care a fost calif în anii 656—661. Analiza acestui capitol, editat în repetate rînduri de șiiți, arată că el reprezintă o imitație ulterioară a Coranului, cuprinzînd o serie de expresii care se întîlnesc în diferite părți ale acestuia.

În Coran există unele versete și capitole care redau cu mai multă sau mai puțină autenticitate evenimente reale din istoria Arabiei. Este vorba de descrierea unor ciocniri militare, de redarea unor cuvîntări agitatorice ale conducătorilor islamismului inițial, care au ajuns pînă la noi, după toate probabilitățile, cu mari denaturări, precum și de preceptele musulmanilor privitoare la avere (moștenire, fapte penale etc.) și la căsătorie, care trebuiau să înlocuiască moravurile condamnate de Coran ale perioadei precedente.

Contradicțiile din Coran

Coranul pretinde că nu cuprinde contradicții (4, 84). În realitate însă întîlnim foarte multe, unele privind chiar laturile esențiale ale doctrinei islamismului. De pildă, problema momentului cînd începe „viața de dincolo de mormînt" este controversată. O versiune susține că răsplata divină va veni imediat după moarte, „în ceasul morții" (16, 30—34). Alta afirmă că abia după învierea morților, în ziua judecății de apoi, se va ști unde vor sălășlui ulterior morții. Pînă la judecata de apoi ei nu vor putea învia : „În urma lor se află o barieră (biarzah) pînă în ziua în care vor învia" (23, 102).

Coranul nu prezintă unitate nici în ceea ce privește problema libertății de acțiune a omului. Omul este înfățișat uneori ca fiind liber în gîndurile și în acțiunile sale, iar alteori ca depinzînd în toate privințele de dumnezeu, îndeplinind

orbește dorințele și previziunile lui allah, indiferent dacă face bine sau rău etc.

Deoarece Coranului i s-a atribuit chiar de la începuturile alcătuirii lui nu numai o însemnătate religioasă, ci și una legislativă, ca „pravilă" arabă (13, 37), s-a ivit curînd necesitatea de a se explica aceste contradicții. Problema s-a complicat în mod deosebit cînd, pe lîngă Coran, a apărut literatura tradițiilor (sunna) și legislației musulmane (fikh, șariat) și s-a făcut simțită nevoia justificării cu ajutorul Coranului a noilor rînduieli statornice de viață. Cu acest prilej a fost emisă o teorie teologică specială, „nash", care împarte toate versetele Coranului în versete „care anulează" și versete „anulate". Potrivit acestei teorii, Coranul cuprinde 225 de contradicții.

Teologii s-au străduit să interpreteze contradicțiile de nerespectare a stilului, a sensului și a ordinii cronologice din Coran ca o manifestare a „înțelepciunii divine" deosebite. În islamism a fost chiar emisă o teză potrivit căreia, în genere, Coranul cuprinde întreaga înțelepciune. Această idee, formulată de Badi-az-Zaman (mort în anul 398 de la hegira), este cuprinsă în următoarea povață: „Să începi să înveți Coranul; apoi să treci la tafsir; dumnezeu te va ajuta să faci aceasta. Să nu îngădui nimănui să te sustragă prin aceste cărți grele de la ceea ce îți prescriu aici, fiindcă ar fi o zadarnică pierdere de timp, deoarece orice greutate care nu este cuprinsă în Coran nu aduce nici un folos".

Oamenii progresiști din țările Orientului nu au fost însă niciodată de acord cu asemenea povețe. Încă în secolul al VIII-lea, poetul Bașșar Ibn-Burd, luînd cuvîntul la Basra în cadrul unei mari adunări, a declarat că unele poezii scrise de poeți din vremea sa „sînt mai bune decît orice sură din Coran". Aceeași idee a fost exprimată și de un contemporan mai tînăr al lui Bașșar, de poetul arab Abu-l-Atahia, care nici el nu recunoștea dogma potrivit căreia Coranul n-a fost creat, ci există din totdeauna. Această dogmă a fost respinsă și de mutaziliți (de la cuvîntul arab „mutazila" — cel care se îndepărtează, care se desparte), adepții unui curent aparte al islamismului, care a fost recunoscut oficial în califat în secolul al IX-lea.

Totuși, dogma care prezintă Coranul ca o lucrare existentă din vecii vecilor, cu alte cuvinte ca o lucrare despre

care nu se știe cînd a fost creată, s-a menținut ; și în prezent, în anumite țări ale Orientului, ea a rămas aproape principala piedică în calea unei aprecieri științifice obiective a Coranului.

Coranul despre univers și Pămînt

Zadarnic am căuta în Coran date despre importantele realizări obținute în domeniul științei și culturii încă înainte de alcătuirea lui nu numai în China și India, Egipt și Grecia, ci și în statele care au existat în antichitate în sudul și în nordul Arabiei. Numeroasele elemente din Coran împrumutate din concepțiile despre lume ale oamenilor din antichitate sînt, de regulă, mituri religioase, cuprinzînd date fantastice despre om și despre natura înconjurătoare.

Potrivit Coranului, allah a spus : „Să fie !" — și au apărut „cerurile și pămîntul" (6, 72) ; dumnezeu a făurit lumea în șase zile în mod magistral, fără greș, allah „a creat șapte ceruri, (punîndu-le) boltă peste boltă" (67, 3). Dintre cele șapte ceruri, allah a împodobit „cerul de jos" „cu aștri, pe care i-a pus pentru a-i îndepărta pe diavoli" (67, 5). El „i-a poruncit (cerului) să producă întunericul nopții, l-a silit să se lumineze o dată cu ivirea zorilor" (79, 29). Dar, oricît de perfecte sînt cerurile construite de dumnezeu, posibilitatea căderii unor „bucăți" din ele nu a fost preîntîmpinată (17, 94).

Cuvintele din Coran despre posibilitatea căderii din cer a unor „bucăți" sau „sfărîmături" vădesc încercarea de a explica așa-numitele „stele căzătoare", adică meteoriții sau bolizii, dintre care cea mai mare parte se dezagregă, pătrunzînd în atmosfera terestră, fără a mai ajunge la suprafața planetei noastre. Acest fenomen putea să pară oamenilor din secolul al VII-lea, cînd a fost alcătuit Coranul, un „semn" neobișnuit, miraculos. Se vede că tocmai de aceea autorii Coranului prezintă căderea acestor „bucăți", adică a meteoriților, ca un semn al pedepsei divine.

Cele expuse în Coran dovedesc că autorii săi aveau un orizont extrem de limitat. În același spirit este făcută și afirmația că pămîntul ar fi un corp plat imobil, menținut în echilibru de munții ce se înalță pe suprafața lui. „Am întins Pămîntul ca un covor", se spune în Coran în numele lui allah (51, 48) ; dumnezeu a pus pe acest covor „munții ca el să nu se miște cu voi (cu oamenii), (a orînduit pe el) rîuri și drumuri ca să puteți umbla pe căi drepte..." (16, 15).

Aceste concepții se reflectă și în legendele religioase ale Babilonului și în legendele altor țări din Orientul antic. Comentatorii care, neținînd seama de mărginirea istorică a acestor concepții, vor să le pună de acord cu datele științei moderne se situează într-o postură ridicolă.

Coranul despre originea animalelor

Cele spuse în Coran despre originea omului și a animalelor corespund întru totul concepțiilor sale despre univers și Pămînt. „Dumnezeu — se arată în Coran — a creat toate animalele din apă; dintre ele, unele se tîrăsc pe burtă, altele umblă în două picioare, iar altele în patru picioare. Dumnezeu creează cum vrea" (22, 44). După ce a făurit „tot felul de animale", dumnezeu le-a „răspîndit" pe suprafața pămîntului (2, 159 etc.).

Deși aceste afirmații sînt de domeniul fanteziei, nu întîmplător în ele totul este legat de apă. Apa a avut întotdeauna o uriașă însemnătate economică în viața popoarelor arabe. „Pămîntul fără apă este mort", spune un vechi proverb răspîndit în Arabia și în alte țări din Orient. Depinzînd de apă, dar neînțelegînd ce determină existența ei, în special sub forma de precipitații atmosferice, de ploi, oamenii au crezut orbește că aceasta s-ar întîmpla din „voința" unei forțe supranaturale necunoscută lor. Pentru a îmbuna această „forță", ei îi înălțau rugăciuni ca să le trimită ploi. Tocmai aceste concepții ale omului primitiv sînt oglindite în Coran, în mitul despre crearea animalelor, despre felul „cum trimite dumnezeu apă din cer", făcînd astfel posibilă apariția „roadelor de diverse culori"; Coranul leagă de aceasta și faptul că „în munți sînt drumuri albe și roșii, de toate culorile, și întunecate ca pana corbului; și oamenii, fiarele, vitele sînt de diferite culori" (35, 25).

Coranul despre originea omului

Tot atît de primitive sînt și concepțiile Coranului despre originea omului. În cîteva locuri Coranul relatează cum l-a creat allah pe om; dar Coranul se contrazice. Astfel, în diferitele pasaje se spune că dumenezeu l-a făurit pe om din pămînt, din lut, numai din esența lutului, din lut uscat, „sunător", din lut lipicios, deci ud, din lut rău mirositor, în sfîrșit din apă. Aceste contradicții sînt o nouă dovadă că Coranul nu a fost întocmit în întregime în aceeași perioadă și nici de un singur autor.

Potrivit învățăturii Coranului, omul are două naturi, două „esențe" opuse: cea trupească și cea spirituală. După ce a modelat dintr-una din substanțele enumerate învelișul omului — un manechin al acestuia —, allah „i-a insuflat duhul său. El v-a dat (oamenilor. — *Nota red.)* auzul, văzul, inima" (32, 8; 15, 29; 38, 72).

În ceea ce privește înfățișarea „spirituală", caracterul omului, acestea au fost create de dumnezeu definitiv de la bun început. Omul „este pripit" (17, 12). „Pripeala stă în firea omului" (21, 38). „Cînd este lovit de o nenorocire, el se dovedește a fi slab de fire; cînd dă norocul peste el, el se arată nesupus" (70, 20—21).

În Coran se spune că femeia a fost zămislită o dată cu punerea la dispoziția lui Adam a „opt vite, cîte patru perechi" ca hrană (39, 8). Comentatorii musulmani ai Coranului au ajuns la concluzia că allah nu s-ar fi apucat el însuși să creeze o femeie pentru cel dintîi om, ci i-ar fi dat această sarcină îngerului Gebrail. În timp ce Adam era cufundat „într-un somn dulce", zice-se că îngerul i-a scos o coastă, i-a făcut din ea o „tovarășă plăcută", pe Eva (Hava), ca să nu se plictisească singur. Coranul o socotește pe femeie o ființă mai puțin desăvîrșită decît bărbatul și, din această pricină, subordonată lui.

Această concepție și-a găsit expresia și în situația juridică a femeii. Astfel, Coranul recomandă ca la împărțirea unei moșteniri să se dea „bărbatului o parte egală cu partea a două femei" (4, 175); mărturia unui bărbat poate fi înlocuită numai cu mărturia a două femei (2, 282) etc. În conformitate cu aceasta, au fost elaborate ulterior și articolele respective din dreptul musulman care a legiferat poligamia, darea în căsătorie a minorelor, vînzarea mireselor cu perceperea mehrei și a kalîmului, adică a sumei care se plătește pentru mireasă, diferitele forme de sechestrare a femeilor, obligativitatea ca femeile să poarte vălul, feregeaua și iașmacul, interdicția pentru femei de a participa la viața socială.

Coranul neagă orice legi obiective în natură și în societate, înlocuindu-le prin formule ca: „dumnezeu creează cum vrea", el „este făuritorul a ceea ce vrea" (85, 16) etc. Potrivit acestei concepții, societatea umană ar exista exclusiv pentru că așa a voit allah. Astfel, în Coran se scrie în numele lui allah: „Am creat djinii și oamenii numai pentru ca să mi se închine mie" (51, 56).

Coranul despre inegalitate și exploatare

Coranul, ca operă apărută în perioada instaurării societății feudale, apără societatea bazată pe exploatare, considerînd-o instituție „divină", prezintă inegalitatea, asuprirea de clasă, robia ca manifestări ale voinței lui allah. „Noi — se spune în numele lui dumnezeu în Coran — împărțim... ceea ce e trebuincios pentru trai în această viață pe pămînt, îi înălțăm pe unii deasupra altora în trepte, astfel încît unii îi țin pe alții ca robi supuși ai lor" (43, 31).

Coranul apără cu hotărîre relațiile bazate pe proprietatea privată. Potrivit acestei cărți sfinte, cei săraci nu trebuie nici măcar să încerce a-și schimba situația grea, atentînd în vreun fel la proprietatea celor bogați. „Să nu-ți arunci privirile — îi învață Coranul pe credincioși — asupra bunurilor cu care noi (allah) înzestrăm unele familii..." (20, 131). Mizeria, suferințele grele, inegalitatea socială, robia etc., toate acestea sînt, potrivit Coranului, binefaceri divine.

Coranul a consfințit și dările feudale împovărătoare (gizia, haraciul), care au început să fie percepute sub domnia califilor.

Tot pe Coran se întemeiază și doctrina islamismului, care-i împarte pe oameni în „dreptcredincioși" și „necredincioși", iar țările lumii în „dar-ul-islam" (țările islamului) și „dar-ul-harb" (țările războiului, adică țările nemusulmane).

În articolul intitulat „Declararea războiului", consacrat războiului ruso-turc, K. Marx a scris: „Coranul și legislația musulmană, care e bazată pe el, reduc geografia și etnografia diferitelor popoare la formula, pe cît de simplă pe atît de comodă, a împărțirii lor în două țări și două națiuni: a dreptcredincioșilor și a necredincioșilor. Necredinciosul este «harbi», dușmanul. Islamismul îi pune pe necredincioși în afara legii și creează o stare de permanentă învrăjbire între musulmani și necredincioși" [1].

Colonialiștii folosesc doctrina bazată pe Coran a „războiului sfînt pentru credință" (gihad, gazavat) pentru a slăbi popoarele din Orient și a semăna vrajbă între ele. Astfel au procedat, bunăoară, imperialiștii englezi în 1947, cînd au împărțit India în Uniunea Indiană și Pakistan.

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 179.

Tot în scopuri străine oamenilor muncii sînt folosite și îndemnurile Coranului la „frăție între toți musulmanii", îndemnuri care încearcă să înlocuiască comunitatea intereselor de clasă ale oamenilor prin comunitatea credințelor religioase. În fond, aceste precepte ale Coranului sînt similare cu doctrina evanghelică care îi învață pe credincioși să nu se împotrivească răului. Atît Coranul cît și evangheliile îi îndeamnă pe oamenii muncii să iubească pe asupritorii și exploatatorii lor.

Doctrina Coranului despre predestinare

Prezentînd societatea în care există bogați și săraci ca instituție divină, Coranul tinde să insufle oamenilor sentimentul fatalității. Doctrina predestinării, potrivit căreia toate dorințele și acțiunile oamenilor sînt determinate dinainte de allah, joacă în islamism un rol atît de important, încît K. Marx scria : „...Miezul mahomedanismului este fatalismul" [1].

Înfățișîndu-l pe om ca pe o ființă lipsită de voință, Coranul declară : „Oamenii pot să vrea numai ceea ce vrea dumnezeu" (81, 29), ei „nu sînt liberi să aleagă" (28, 68). Aceste versete ale Coranului neagă libertatea voinței umane, independența individului, iar prin aceasta și rolul poporului de adevărat făuritor al istoriei, de creator al tuturor valorilor materiale și spirituale.

Chiar dacă în alte pasaje ale Coranului se spune că oamenii pot acționa și altfel decît îi învață allah, aceste cuvinte sună în general ca o amenințare : procedați cum credeți de cuviință, dar după aceea așteptați pedeapsa — dumnezeu nu vă va cruța.

Potrivit Coranului, perioada fericită a istoriei omenirii a trecut. Ea a luat sfîrșit în clipa alungării celor dintîi oameni din rai, unde legendarul Adam și soția lui n-au cunoscut foamea și goliciunea. Mitul acestui „veac de aur" pierdut de oameni nu numai că denaturează istoria omenirii, dar minimalizează valoarea vieții, însemnătatea muncii omului.

Coranul înjosește demnitatea omului, rațiunea lui, forțele sale creatoare, ale căror posibilități sînt nemărginite. Coranul afirmă că omul nu poate să creeze nimic bun, oricît s-ar strădui, deoarece „viața în lumea aceasta este o bucurie înșelătoare, o iluzie, o corvoadă apăsătoare, o deșertăciune..." (57,

[1] *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 437.

19). „Iar acela care vrea să semene pentru viața aceasta... nu va avea parte de nimic în cea viitoare" (42, 19). Potrivit Coranului, omul este făcut să îndure toate nenorocirile, silniciile, jugul necruțător al exploatatorilor, să-și îndrepte cugetul spre o viață inexistentă în care va pătrunde, chipurile, după moarte.

Ce spune Coranul despre rai și iad

În mitul despre rai și iad expus în Coran găsim multe inconsecvențe și contradicții. Deosebit de interesant este însă felul în care autorii săi — locuitori ai sudului torid — își închipuie lumea de dincolo de mormînt. Ei afirmă că în rai nu vor fi călduri mari, nici soare, ci multă umiditate și umbră; în iad, dimpotrivă, pe păcătoși îi așteaptă arșița, dogoarea flăcărilor. Acolo, potrivit Coranului, păcătoșii „vor avea parte de un simun dogoritor, de apă clocotită, iar în loc de umbră — de un fum negru; nu se vor bucura nici de răcoare, nici de mîngîiere" (56, 41—43). De altfel, după ce musulmanii au început să trăiască și în țări cu climă temperată, s-a răspîndit în islamism credința că în infern ar exista o secțiune specială, denumită az-Zamharira, unde ar bîntui un ger cumplit. În lucrarea teologică turcă a lui Furati (sau Firaki), intitulată „Kîrk süal" („Cele patruzeci de întrebări"), se spune că în această secțiune a iadului „domnește un frig atît de cumplit, încît, dacă din nebăgare de seamă s-ar lăsa pe pămînt numai un crîmpei din acest ger, toate făpturile de pe pămînt ar pieri". Din aceste exemple reiese clar că reprezentările religioase ale oamenilor depind de felul lor de viață.

Raiul descris în Coran este cît se poate de concret, un rai oriental. Autorii Coranului nu cruță culorile pentru această descriere. „Cei ce pentru faptele lor vor intra în rai se vor înveseli; ei și nevestele lor vor sta întinși la umbră; acolo vor fi pregătite pentru ei fructe și tot ce vor dori" (36, 55—58). Potrivit Coranului, raiul lui dumnezeu este numai „strălucire și bucurie" (76, 11), e întins „cum sînt întinse cerurile și pămîntul" (3, 127), „în el curg rîuri cu apă, care nu duhnește; rîuri de lapte, al cărui gust nu se schimbă; rîuri de vin, plăcut pentru cei ce-l beau; rîuri de miere curată" (47, 16—17). Cei ce vor intra în aceste „grădini ale raiului... se vor împodobi acolo cu brățări de aur, de mărgăritare; veșmintele lor vor fi de mătase" (35, 30).

Căutînd să-i sperie pe cei nesupuși, autorii Coranului n-au precupețit tonurile cele mai sumbre pentru zugrăvirea iadului. În infernul din Coran există tot felul de instrumente pentru a-i tortura și a-i încovoia pe oameni. El e împărțit în șase compartimente, care de care mai îngrozitoare. În numele lui allah se spune în Coran: „Pentru necredincioși am pregătit lanțuri, zgărzi, focul gheenii" (76, 4). „Băutura le va fi apă clocotită și vor îndura chinuri cumplite pentru că au fost necredincioși" (10, 4).

Doctrina Coranului despre minunățiile din raiul musulman, ca orice doctrină religioasă despre viața de dincolo de mormînt, a fost folosită de-a lungul veacurilor ca mijloc de transformare a oamenilor muncii în robi lipsiți de voință. Cu cît era mai grea și mai deznădăjduită situația celor exploatați în lumea aceasta, singura reală, cu atît mai frumos și mai ispititor apărea raiul fantastic, zugrăvit de teologi. Mitul despre grozăviile iadului, care e inexistent, avea de asemenea drept scop să-i subjuge pe oamenii muncii.

Concepția Coranului despre morală

Propovăduitorilor islamismului din zilele noastre le place să susțină că Coranul și tezele din șariat bazate pe el ar fi valabile datorită faptului că prevăd pedepse pentru unele nelegiuiri, ca, bunăoară, furtul. Întrucît Coranul avea și rolul de „pravilă", era firesc să cuprindă asemenea prevederi. Care este însă esența acestor prevederi? Urmăresc ele oare lichidarea cauzelor care, în condițiile societății antagoniste împărțite în clase, îi determină pe oameni să comită nelegiuiri, sau își propun doar să apere proprietatea privată?

În versetul 42 al cap. 5 din Coran se spune: „Hoțului sau hoatei tăiați-le mîinile ca pedeapsă pentru ceea ce au făcut, ca o pildă dată de dumnezeu". Șariatul lămurește că mîna dreaptă a hoțului trebuie tăiată chiar dacă ceea ce a furat nu valorează decît a patra parte dintr-un dinar, adică dintr-o monedă de aur. Așadar, potrivit șariatului, dacă un om sărac sau un cerșetor amenințat să moară de foame, a furat în piață o bucată de carne sau o pîine, pedeapsa care i se cuvine este să i se taie mîna dreaptă.

Hoția este, desigur, un delict grav, care trebuie pedepsit cu toată severitatea. Dar pedeapsa prevăzută de Coran și de șariat poate oare contribui la stîrpirea hoției, a furturilor? Ce va face omul căruia i s-a tăiat mîna dreaptă? Unde și ce

fel de muncă va găsi el după aceasta, cum va putea el agonisi de aici înainte o bucată de pîine pentru sine și pentru copiii săi, pentru familia sa ?

Încă în 1875, Mirza Fatali Ahundov, om de litere progresist din Azerbaidjan, scria că această lege crudă „urmărea să păzească avutul anumitor persoane". El a arătat că tăierea mîinii, răpind omului posibilitatea de a-și agonisi cele trebuincioase existenței, „reprezintă, în fond, un fel de ucidere a individului" [1].

Experiența istoriei ne învață că în societatea bazată pe exploatare criminalitatea de masă este determinată tocmai de orînduirea întemeiată pe exploatarea omului de către om, de șomaj și de mizeria unor pături largi ale populației. De aceea numai o dată cu lichidarea claselor exploatatoare, o dată cu desființarea mizeriei și șomajului se înlătură și cauzele criminalității de masă.

Noile tălmăciri ale Coranului și scopul lor

Analiza noilor tălmăciri ale acestei cărți apărute în țările capitaliste arată că ele urmăresc să adapteze concepțiile religioase învechite la cerințele societății burgheze. Aceste tălmăciri se ocupă de felul cum este prezentat Allah, precum și de felul cum trebuie înțelese descrierile raiului, iadului și învierii morților cuprinse, cu un lux de amănunte, în Coran. Potrivit lor, „minunățiile" și „grozăviile" din viața de dincolo de mormînt nu sînt decît alegorii, care exprimă frămîntările „sufletului". Oricît de surprinzătoare sînt unele dintre aceste interpretări, în fond ele nu schimbă aproape nimic. În cazul de față, ele lasă neatinsă credința că omul ar avea un fel de alter-ego imaterial, „sufletul".

Pe baza cuvintelor din Coran : „Ochii nu-l văd (pe dumnezeu), dar el vede (toți) ochii" (6, 103), unii dintre apologeții contemporani ai islamismului încearcă să reînvie pe o bază orientală concepțiile de mult infirmate despre „incognoscibilitatea" lumii și „imperfecțiunea" simțurilor omului. În felul acesta, ei sprijină concepții antiștiințifice, care, în epoca imperialismului, reflectă neliniștea claselor exploatatoare pentru viitorul lor și tendința de a abate masele populare de la problemele sociale arzătoare care le stau în față. Nu este întîm-

[1] *Ahundov*, Opere filozofice alese, Baku, 1953, pag. 253.

plător că în referatul „Filozofia și religia", prezentat la al IV-lea Congres al filozofilor din Pakistan, care s-a ținut la Dakka în februarie 1957, K. M. Djamil, propagînd asemenea „teorii", a îmbinat referirile la Coran și raționamentele despre o conciliere între știință și religie cu îndemnurile ca „omenirea să fie eliberată de influența crescîndă a materialismului".

De noile tălmăciri ale Coranului încearcă să profite și reprezentanții acelor cercuri din Europa occidentală și din America pe care le îngrozește destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Aceste cercuri nu pot să nu-și dea seama că islamismul, ca ideologie medievală care a consolidat baza feudală, nu mai corespunde multor cerințe ale epocii capitaliste ; ele văd de asemenea că, în perioada de avînt a mișcării de eliberare națională din țările Orientului, o parte destul de însemnată a clerului musulman sprijină lupta împotriva colonialiștilor. De aceea reprezentanții acestor cercuri burgheze sînt gata să contribuie la efectuarea unor reforme ale islamismului, sperînd că într-o formă înnoită acesta le va fi mai de folos.

Totodată, este evident că teologilor musulmani și orientaliștilor burghezi din zilele noastre le vine tot mai greu să-și realizeze planurile de înnoire a Coranului. În regiunile din Orient situate în afara hotarelor U.R.S.S. unde islamismul este răspîndit, îndeosebi în țările care și-au cucerit independența politică și luptă pentru pace și progres, s-au ridicat și se întăresc tot mai mult forțele care luptă împotriva lipsei de drepturi, rutinei și stagnării.

În republicile Orientului sovietic, ca și în întreaga Uniune Sovietică, masele largi s-au eliberat de prejudecățile religioase, iar o dată cu ele și de credința că Coranul este o carte sfîntă, că învățăturile și dogmele sale au un caracter divin. Ideologia oamenilor sovietici este marxism-leninismul, învățătură optimistă, care combate idealismul, scolastica și tot ceea ce constituie esența oricărei religii.

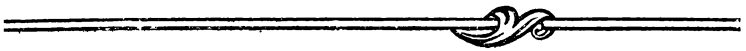

SĂRBĂTORILE ŞI RITURILE RELIGIOASE

În orice religie contemporană, partea rituală, denumită cult (de la latinescul *cultus* „venerație, adorare"), ocupă un loc important. Cultul religios reprezintă ansamblul riturilor și al ceremoniilor. Sărbătorile religioase constituie de asemenea o parte integrantă a cultului.

Orice rit religios este o acțiune care urmărește să influențeze duhurile sau zeii. La baza acestor acțiuni stă credința oamenilor primitivi în magie, adică ideea fantastică potrivit căreia obiectele și fenomenele din natură ar putea fi determinate prin mijloace supranaturale să se supună voinței oamenilor. Astfel, odinioară oamenii credeau că o acțiune provoacă în mod inevitabil o altă acțiune în virtutea afinității dintre ele. Multe procedee magice s-au întemeiat pe această concepție falsă.

În societatea împărțită în clase, numeroase rituri magice au căpătat o nouă explicație teologică, al cărei scop era să insufle smerenie și supunere oamenilor muncii. Asupriții erau siliți să creadă că toate nenorocirile lor se datoresc păcatelor, vinovăției lor în fața lui dumnezeu. Oamenilor muncii li se insufla ideea că, în loc să se elibereze de exploatare, ei trebuie să se curețe de păcate cu ajutorul riturilor.

RITURILE ŞI SĂRBĂTORILE CREŞTINE

Rugăciunea

Ritul religios cel mai răspîndit este serviciul divin în biserică. Prin rugăciuni, credincioşii nu fac altceva decît îl imploră pe dumnezeu să săvîrşească ceva supranatural, adică o „minune". Rugăciunea îşi trage obîrşia din blesteme şi incantaţii. Oamenii din antichitate atribuiau cuvîntului o forţă magică, socotind că el poate exercita o influenţă asupra lumii.

Unele rugăciuni creştine păstrează chiar elemente ale incantaţiei din care provin, de pildă, cuvintele: „Să învieze dumnezeu şi să se risipească vrăjmaşii lui!". Această incantaţie era considerată de unii drept cel mai bun mijloc împotriva unei forţe necurate. Sensul magic al rugăciunii reiese şi din faptul că cuvintele sînt înşirate în cadrul ei într-o succesiune stabilită o dată pentru totdeauna, ordinea lor neputînd fi schimbată.

Pentru credincioşi, semnificaţia magică a rugăciunii este accentuată şi de faptul că majoritatea lor nu înţeleg limba în care sînt scrise rugăciunile. La evrei, rugăciunile sînt scrise în limba ebraică veche, la catolici în limba latină, la ortodocşi — în unele ţări — în slavona bisericească, la musulmani în limba arabă, la lamaişti în cea tibetană etc.

Rugăciunile creştine au fost alcătuite de „părinţii bisericii" în secolele IV—VI. Multe dintre rugăciunile creştine sînt traduceri sau prelucrări ale unor rugăciuni luate din cultele diferitelor religii antice. Rugăciunea „Tatăl nostru" este luată în întregime din „Cadişul" mozaic, care, la rîndul său, se deosebeşte prea puţin de rugăciunile similare iraniene şi budiste. Cunoscuta exclamaţie „Doamne, miluieşte!", folosită în rugăciuni, era de fapt salutul pe care-l rosteau sclavii din Roma antică atunci cînd întîlneau pe stăpînul lor. Diferitele atitudini şi gesturi din timpul rugăciunii — mătăniile,

îngenuncherea, aplecarea capului, ridicarea mîinilor, lovirea cu pumnul în piept etc. — au existat cu mult înainte de apariţia creştinismului, în slujbele divine egiptene şi budiste.

Icoanele

Închinarea la icoane se întîlneşte la multe religii. Ea este răspîndită, de pildă, la budişti. Iconografia creştină s-a format pe baza portretului roman-elenistic antic. Portrete de acest gen ale unor morţi, pictate pe plăci de lemn sau pe pînză, au fost descoperite în număr deosebit de mare în morminte sau cu prilejul săpăturilor efectuate în oaza Faium (Egipt). Portretele de bărbaţi din perioada romană-elenistică, pictate pe scînduri, au servit ca prototip icoanelor creştine, care erau de asemenea pictate pe lemn.

Creştinii au împrumutat cultul icoanelor de la alte religii, anterioare creştinismului. Cultul icoanelor nu se deosebeşte în fond cu nimic de ritul închinării la pietre, izvoare, copaci, animale etc. Şi astăzi numeroase icoane creştine reprezintă portrete ale unor zei antici, aşa-zişi păgîni. Imaginea „sfintei treimi" a fost împrumutată de creştini de la religiile antice, în care cultul diferitelor treimi de dumnezei, constînd din zeul-tată, zeiţa-mamă şi zeul-fiu, era foarte răspîndit.

Imaginea sfîntului duh este o rămăşiţă a cultului antic al păsărilor. Păgînii credeau că unii zei sălăşluiesc în trupul păsărilor şi al animalelor. Pe icoanele creştine, sfîntul duh era înfăţişat sub forma unui porumbel. Hristos era zugrăvit ca un miel. Sînt cunoscute portretele lui Hristos înconjurat de cei patru evanghelişti, înfăţişaţi sub formă de înger, vultur, leu şi viţel. În bisericile ortodoxe existau icoane ale sf. Cristofor cu cap de cîine, inspirate de portretul zeului egiptean Anubis, reprezentat cu cap de cîine.

În primele două secole după apariţia creştinismului n-a existat nici un portret al lui Iisus Hristos şi nici legende în legătură cu înfăţişarea lui. Disputa în legătură cu chipul lui Hristos a durat de la sfîrşitul secolului al II-lea pînă în secolul al V-lea. Iustin Filozoful, Clement din Alexandria, Tertulian, Chiril din Alexandria şi Eusebiu din Cezareea erau de părere că Hristos nu a avut o statură impunătoare şi nu a fost frumos. Ambrozie al Mediolanului, Teodorit din Cipru, Ieronim şi Ioan Gură de Aur îl socoteau, dimpotrivă, înalt şi frumos. Origene susţinea că Hristos nu a avut un chip bine

definit, ci se înfăţişa fiecăruia potrivit cu noţiunea lui despre dumnezeu.

Chipul lui Hristos s-a conturat definitiv abia în secolul al VI-lea. Imaginea care îl reprezenta pe Hristos tînăr a fost inspirată de portretele şi statuile unor adolescenţi din pictura şi sculptura antică. Chipul lui Hristos — atotstăpînitorul, împăratul cerului şi al pămîntului, cu un glob de aur şi un sceptru în mîini — a fost sugerat de reprezentarea precreştină a lui Mithra, zeul iranian al soarelui.

În Rusia ţaristă, clerul a folosit cultul icoanelor pentru a face propagandă în favoarea monarhismului. Dumnezeu-tatăl era înfăţişat adeseori pe icoane în veşminte împărăteşti, ţinînd în mîini sceptrul şi globul de aur cu cruce, simboluri ale puterii. Pentru a cultiva devotamentul faţă de ţarism, iconografilor li se cerea să picteze pe icoane ţari în chip de sfinţi. Credincioşii erau îndemnaţi să se roage la portretele ţarilor şi ale curtenilor.

Venerarea crucii

Crucea a fost venerată din timpuri străvechi, cu mii de ani înainte de apariţia creştinismului. Prototipul crucii religioase a fost un dispozitiv de lemn în formă de cruce pentru aprinderea focului. În comuna primitivă, oamenii obţineau flacăra frecînd un băţ mic de lemn de esenţă mai tare de-a curmezişul altuia, de esenţă mai moale. Oamenii se închinau focului şi venerau crucea ca unealtă care aprinde focul.

Iniţial, creştinismul n-a cunoscut cultul crucii. În lucrarea „Octavius", scriitorul creştin Minucius Felix declara la sfîrşitul secolului al II-lea celor de alte religii: „Noi nu venerăm cruci şi nu le dorim. Voi sînteţi aceia care, avînd zei de lemn, veneraţi şi crucile de lemn ca accesorii ale zeilor voştri". Creştinii au început să venereze crucea abia în secolul al IV-lea, cînd s-a născocit legenda că mama împăratului Constantin ar fi găsit crucea pe care a fost răstignit Hristos. Dacă lucrurile s-ar fi întîmplat într-adevăr astfel, atunci toţi creştinii ar venera aceeaşi cruce. Creştinii venerează însă diferite cruci: catolicii — crucea cu patru braţe, adepţii sectei religioase de rit vechi — crucea cu opt braţe, ortodocşii — crucea cu şase şi cu opt braţe. Datele istorice arată că în Roma antică oamenii erau răstigniţi nu pe cruci, ci pe stîlpi avînd forma literei „T".

Creştinii adoră crucea ca pe un fetiş, crezînd că ea emană o forţă miraculoasă. Cruciuliţele pe care credincioşii le poartă la gît sînt un fel de amulete împotriva duhurilor rele. Credincioşii consideră că semnul crucii îi poate feri de forţe necurate. „De diavol te păzeşte crucea, de porci ciomagul". „Cu crucea satana a fost legat". Semnul crucii are o semnificaţie magică, aceeaşi ca descrierea unui cerc magic în jurul unui om pentru a-l feri de forţele necurate.

Clerul a făcut uz de cruce pentru a insufla credincioşilor ideea supunerii, îndemnîndu-i „să-şi poarte crucea" cu răbdare, cu nădejdea că vor fi răsplătiţi în „împărăţia cerurilor".

Clopotele, lumînările şi candelele bisericeşti

Potrivit unei legende catolice, clopotele au apărut în secolul al V-lea. Episcopul Paulinus din Nola (Italia), plimbîndu-se odată pe cîmp, l-a implorat pe dumnezeu să facă o minune oarecare. Deodată Paulinus a auzit florile albastre de cîmp numite clopoţei producînd un dangăt minunat. În amintirea acestei minuni, Paulinus a poruncit să se toarne din aramă o floare uriaşă de clopoţel, care să fie atîrnată în turnul bisericii. Legenda pretinde că acesta ar fi fost primul clopot.

Săpăturile arheologice au dovedit însă că popoarele din antichitate cunoşteau clopotul. A fost găsit, de pildă, un clopot asirian, vechi de circa 3.000 de ani, pe care erau gravate imaginile unor duhuri rele. Multe temple ale păgînilor din Egipt, Grecia şi Roma antică aveau clopote.

Diferite culte religioase au folosit clopotul, considerîndu-l un mijloc magic de a speria duhurile rele. Creştinismul a preluat credinţa că clopotul ar avea însuşirea de a alunga duhurile rele. Pe multe clopote străvechi din bisericile catolice se întîlnesc inscripţii de felul următor: „Pun pe fugă demonii", „Eu sun şi alung tunetul, fulgerul, molima, satana şi omul cel rău" etc.

Oamenii de ştiinţă au demonstrat că aprinderea lumînărilor din biserică constituie o rămăşiţă a străvechiului obicei de a aduce jertfe. Numeroase popoare din antichitate aduceau jertfe duhurilor celor morţi. Se credea că hrana preferată a acestor duhuri o constituie mierea şi ceara. Obiceiul de a aprinde lumînări la căpătîiul mortului este o rămăşiţă a obiceiului de a aduce ca jertfă ceară duhurilor celor morţi.

În antichitate se atribuiau focului proprietăţi supranaturale. Aprinderea lumînărilor şi candelelor este una dintre rămăşiţele venerării focului. Cu mult înainte de apariţia creştinismului se aprindeau lumînări de ceară şi candele în faţa imaginilor zeilor în templele păgîne din Egipt şi din Babilon, precum şi în templul din Ierusalim al evreilor din antichitate. În fiecare an, la 1 februarie, străzile Romei antice erau pline de oameni care purtau lumînări de ceară în cinstea zeului Februarius.

Împreună cu alte rituri şi obiceiuri, creştinii au mai preluat de la cultele mai vechi folosirea lumînării la diverse ceremonii. Credinţa că lumînările care ard în biserică au o proprietate miraculoasă este legată de ideea existenţei unei forţe necurate. Oamenii din antichitate credeau că lumînarea alungă duhurile rele. La botez, la cununie şi cu prilejul altor ceremonii religioase se aprind şi astăzi lumînări pentru a alunga pe necuratul.

Originea tainelor creştine

În epoca apariţiei creştinismului erau foarte răspîndite misterele zeilor şi zeiţelor din Orient — Osiris, Isis, Cibela, Sabazios —, în special misterele legate de zeul persan Mithra. Cel care urma să fie iniţiat în misterele mithraiste era mai întîi pus la încercare, iar apoi urca şapte trepte ale iniţierii. Se credea că omul ajuns la treapta cea mai înaltă a iniţierii este înzestrat de Mithra cu o forţă deosebită pentru a lupta împotriva duhurilor rele, devine neprihănit şi dobîndeşte nemurirea.

Tainele creştine, adică riturile cărora li se atribuie o semnificaţie deosebită, misterioasă, s-au format sub influenţa misterelor precreştine. Biserica a inclus în cultul ei numeroase rituri din religiile mai vechi, declarînd că ar fi fost stabilite de Iisus Hristos. Ea a dat vechilor rituri păgîne o interpretare nouă, denumind vechile credinţe în dobîndirea unei forţe magice de la duhuri „tainele pogorîrii sfîntului duh asupra oamenilor".

La început, creştinii au preluat de la politeişti şi au adaptat cultului lor numai două taine : împărtăşania şi botezul. În secolele IV—V numărul tainelor ajunsese la patru. Treptat, numărul lor a crescut la şapte. Cele şapte taine au fost stabilite la conciliul catolic de la Lyon din 1279, iar apoi au fost preluate şi de biserica ortodoxă.

Cele şapte taine — botezul, împărtăşania, ungerea cu mir, maslul, cununia, spovedania şi hirotonisirea — sînt recunoscute în prezent numai de cultul catolic şi de cel ortodox. Protestanţii admit numai botezul şi împărtăşania.

Botezul

Principalul element în ceremonia botezului constă în cufundarea pruncului în apă (la religia ortodoxă), udarea lui cu apă (la catolici) sau stropirea lui (la protestanţi). Ca toate celelalte rituri creştine, ritul botezului cuprinde multe rămăşiţe ale credinţelor magice din antichitate. De pildă, se botează cu apă fiindcă în antichitate apei i se atribuiau proprietăţi miraculoase. În trecut, numeroase popoare credeau că duhurile rele se tem de apă. De aceea abia după spălare omul era considerat curat din punct de vedere ritual.

Obiceiul de a scuipa pe satana (lepădarea de diavol) în timpul botezului este rămăşiţa unor vechi superstiţii care atribuiau scuipatului o forţă magică. Preotul catolic, de pildă, cînd botează un copil, îl unge şi azi cu salivă pe nas şi pe urechi, deoarece saliva preotului este considerată sfîntă. Botezînd un copil, preotul îi suflă în faţă, apoi suflă în apă şi în ulei, ca să le dea „har" şi totodată ca să alunge duhurile rele. Aceasta este o rămăşiţă a unor credinţe străvechi potrivit cărora răsuflarea ar „purcede de la suflet", iar sufletul ar fi deosebit de „sfînt". Tunsul copilului în timpul botezului şi aruncarea părului în cristelniţă reprezintă o rămăşiţă din vremurile cînd oamenii, aducînd părul lor jertfă duhurilor sau zeilor, credeau că prin aceasta ar intra într-o legătură deosebit de strînsă cu forţele supranaturale.

Botezul este însoţit de atribuirea unui nume noului-născut. În trecut, copilul primea adesea numele sfîntului a cărui zi coincidea cu ziua botezului. Pe atunci se atribuia numelui o forţă magică. Se credea că fiecare nume aparţine unui sfînt şi că purtătorul ceresc al numelui respectiv îl va ocroti pe tizul său de pe pămînt.

La baza tainei creştine a botezului stă o concepţie înjositoare pentru om, potrivit căreia el ar fi păcătos prin însăşi natura sa, ar fi din prima zi a vieţii sale întinat de păcate, care fac din el o pradă a duhurilor rele şi-l sortesc suferinţei. Religia pretinde că omul poate scăpa de aceste păcate şi suferinţe, în primul rînd, prin botezul cu apă.

Cu ajutorul tainei botezului şi al altor rituri, biserica se străduieşte să-i convingă pe oamenii muncii că mizeria şi nedreptăţile pe care le îndură ar fi o „pedeapsă pentru păcatul originar" săvîrşit de Adam şi Eva, care s-ar transmite prin ereditate. Religia pretinde că botezul ar fi cheia fericirii în raiul de pe „lumea cealaltă", iar pentru a dobîndi această fericire oamenii ar trebui să renunţe la lupta împotriva exploatatorilor şi să se împace cu starea lor de robi. Însăşi formula ortodoxă a botezului exprimă această idee: „Se botează robul lui dumnezeu". Ritul botezului înjoseşte demnitatea omului.

Ungerea cu mir şi maslul

De botez este legată şi o altă taină: ungerea cu mir. Ungînd cu mir (un amestec de untdelemn şi mirodenii) diferite părţi ale corpului celui botezat, preotul pretinde că îl înzestrează cu „harul sfîntului duh" şi cu „forţe divine" pentru întărirea sa „în viaţa spirituală".

Ungerea cu mir a fost preluată de creştini de la religiile mai vechi. Ungerea cu grăsime sau cu untdelemn (mir, balsam) este un procedeu magic. La multe popoare antice, grăsimea, ca şi sîngele şi inima, era considerată lăcaşul sufletului. Miruirea este cunoscută în multe religii vechi. În Egipt, preoţii erau unşi cu untdelemn cu prilejul consacrării; în India, ungerea cu mir se făcea la botezuri, la nunţi şi la înmormîntări.

Biserica susţine că, ungînd corpul unui bolnav cu mir, harul divin pogoară asupra lui şi-l tămăduieşte de bolile sufletului şi ale trupului. Este aşa-numita taină a maslului, care conţine de asemenea multe rămăşiţe ale vechilor credinţe magice: se citesc şapte epistole ale apostolilor, şapte rugăciuni şi şapte evanghelii, bolnavul este uns de şapte ori cu şapte andrele pe şapte părţi ale corpului. Avem de-a face cu aşa-numita magie a cifrelor, foarte răspîndită în toate religiile antice.

Împărtăşania

Principala taină creştină este împărtăşania, care se oficiază în timpul unei slujbe religioase denumite liturghie. Clericii dau adeseori împărtăşaniei numele grecesc: euharistie.

Taina împărtăşaniei este o rămăşiţă a sîngeroaselor jertfe omeneşti, răspîndite în antichitate la religiile multor popoare. Împărtăşania reflectă ideea omului primitiv că, mîncînd car-

nea vreunei ființe, el dobîndește însușirile ei. În timpurile străvechi, oamenii credeau că, mîncînd din carnea unui animal venerat, ei se împărtășesc din esența lui divină. Împărtășania cu trupul unui zeu antropomorf se făcea de cele mai multe ori mîncînd imaginea acestui zeu, făcută din aluat, ori mîncînd chiar omul în care se credea că s-ar fi întruchipat zeul.

În Grecia antică și în Imperiul roman, acest rit a căpătat o formă atenuată: zeul era mîncat sub formă de pîine și de vin.

Creștinii au preluat taina împărtășaniei cu pîine și vin de la misterele politeiste. În taina creștină a împărtășaniei s-au păstrat multe rămășițe ale jertfelor din antichitate. Preotul ia prescura de pe măsuța „jertfelnicului" din altar, taie din ea cu „sulița" o bucățică în formă de cub, care se numește agneț (miel), și rostește următoarele cuvinte: „Această oaie la suferință e dusă". El taie „agnețul" în patru părți cu cuvintele: „Se jertfește mielul domnului" și-l străpunge cu „sulița".

În timpul împărtășaniei cu „trupul lui Hristos", catolicii mănîncă ostia, o bucățică de aluat nedospit, iar ortodocșii, prescura, o pîinișoară din făină albă, preparată din aluat dospit. Clericii consideră ostia și prescura ca „întruchipare" a trupului lui dumnezeu, în stare să facă minuni.

Spovedania

Spovedania (pocăința) este altă taină a religiei creștine. Credinciosul se spovedește (își destăinuiește păcatele) preotului și obține de la el iertarea lor.

Spovedania este un rit religios foarte vechi. Adepții religiilor primitive socoteau că răul, sau păcatul, este o forță necurată care se leagă de om; ei credeau că această forță poate fi alungată, zdrobită. Spovedania era considerată un mijloc de îndepărtare a răului, deoarece din vechime oamenii atribuiau cuvîntului o forță magică.

Pînă în secolul al XIII-lea, în religia creștină spovedania era publică, adică fiecare creștin înșira cu glas tare păcatele sale în prezența preoților și a credincioșilor. Începînd din secolul al XIII-lea, s-a introdus spovedania în taină: credinciosul se căiește de păcate numai în fața preotului. Potrivit doctrinei religioase, pînă și cei mai mari păcătoși — criminalii, asasinii — pot deveni, dacă se căiesc, oameni fără pă-

cate, fără prihană, sfinţi. Prin mijlocirea spovedaniei, clerul caută cu tot dinadinsul să-i convingă pe credincioşi că dumnezeu poate ierta orice păcat, cu condiţia ca omul să se căiască. „Fericit e cel căruia i s-au iertat nelegiuirile şi care a fost absolvit de păcate", spun clericii. În evanghelii există o parabolă a vameşului. Un vameş care îşi însuşise în mod ilegal cea mai mare parte din taxele încasate, adică un şperţar şi delapidator, a donat bisericii o parte din banii furaţi, apoi a spus o rugăciune şi astfel... „s-a dus cu sufletul împăcat în faţa lui dumnezeu".

Există însă şi o altă latură a ritului spovedaniei. Cu ajutorul acestui rit, clasele exploatatoare transformă biserica într-o organizaţie de spionaj permanentă şi sigură, care le furnizează sistematic informaţii despre toţi credincioşii ale căror vederi nu le sînt pe plac. O astfel de activitate trădătoare a depus cu un zel deosebit preoţimea din Rusia ţaristă.

Mulţi credincioşi mai respectă încă ritul spovedaniei, spun preotului păcatele lor şi obţin „iertarea păcatelor". Religia i-a învăţat să arunce răspunderea pentru faptele lor asupra lui dumnezeu sau a diavolului. După ce au săvîrşit vreo faptă urîtă sau o crimă, ei spun de obicei: „Aşa a fost voia lui dumnezeu" sau „Dracul m-a pus". Aceste reflecţii religioase, îmbinate cu unul dintre preceptele fundamentale ale religiei, şi anume că pînă şi păcătoşii, criminalii şi banditii cei mai înrăiţi pot deveni oameni cumsecade, ba chiar sfinţi, dacă se spovedesc, că fiecare păcat poate fi ispăşit prin căinţă, post şi rugăciune, nu înlătură crimele, ci chiar le justifică.

Cununia

Taina cununiei s-a introdus în creştinism relativ tîrziu. Biserica catolică a recunoscut în mod oficial această taină la sfîrşitul secolului al XII-lea, dar ea s-a statornicit abia în secolul al XIV-lea. Biserica creştină a proclamat ca instituită de dumnezeu forma familiei în care domină exclusiv soţul, soţia fiind proprietatea sa docilă şi lipsită de drepturi. Această formă a familiei, scria F. Engels, a fost întemeiată pe triumful proprietăţii private asupra proprietăţii comune primitive. Ea a luat naştere din concentrarea unor bogăţii mai mari într-o singură mînă, şi anume în aceea a unui bărbat, precum şi din nevoia de a transmite aceste bogăţii prin moştenire copiilor acestui bărbat şi nu copiilor altuia.

Ritul cununiei datează din epoca comunei primitive. Încă din vechime, necunoscînd multe fenomene ale naturii, inclusiv cauzele fecundităţii, oamenii primitivi rugau duhurile bune să le dăruiască copii. Totodată ei căutau să alunge duhurile rele din preajma mirelui şi a miresei prin zgomote, foc, fum şi apă. Ulterior, acest rit a fost preluat de biserica creştină şi modificat doar într-o măsură neînsemnată: s-au menţinut focul (lumînările), tămîierea mirelui şi miresei, rostirea anumitor rugăciuni etc. În Roma antică, în timpul ritului cununiei se puneau pe degetele mirelui şi miresei inele, a căror semnificaţie era că soţia este legată de soţ aşa cum se legau pe atunci sclavii unii de alţii. Religia creştină a păstrat şi acest obicei, care accentuează dependenţa înrobitoare a soţiei faţă de soţ.

Clerul şi mulţi credincioşi afirmă că ritualul cununiei, cîntecele bisericeşti şi rugăciunile ce se citesc în timpul desfăşurării cununiei fac căsătoria mai trainică, mai fericită. În realitate însă, căsătoria religioasă slujeşte la propagarea teoriei religioase reacţionare a inferiorităţii femeii. În timpul cununiei, preotul povăţuieşte femeia: „Soţia să se teamă de bărbat", îi insuflă ideea că trebuie să fie o slujnică, o roabă în familie, că trebuie să uite de demnitatea ei de om, de drepturile pe care i le dă statul socialist. Ritul religios al cununiei îi înjoseşte pe oameni, insuflîndu-le ideea că sînt „robi ai lui dumnezeu" şi că nu trebuie să se bizuie pe propriile lor forţe, ci să trăiască „aşa cum a poruncit dumnezeu", să nu lupte pentru fericirea lor, ci „să nădăjduiască în mila lui dumnezeu".

Înmormîntarea

La baza acestui rit stă credinţa în suflet, în viaţa de dincolo de mormînt. Adepţii religiei afirmă că sufletul, ideea, spiritul reprezintă principala forţă vitală a omului, iar trupul nu este decît lăcaşul sufletului. Credinţa că omul are un suflet ascuns, nemuritor stă la baza teoriei religioase extrem de dăunătoare a vieţii de dincolo de mormînt, a răsplatei pentru viaţa plină de păcate sau neprihănită dusă pe pămînt. În societatea împărţită în clase, în exploatatori şi exploataţi, doctrina religioasă a sufletului şi a vieţii de dincolo de mormînt urmăreşte scopuri de clasă precise. Clerul îi sfătuieşte pe cei năpăstuiţi în lumea aceasta, pe oamenii muncii asupriţi, să spere într-o viaţă mai bună pe „lumea cealaltă".

Străduindu-se din răsputeri să-şi menţină influenţa asupra credincioşilor, biserica le cere să respecte întocmai riturile religioase, inclusiv ritul înmormîntării. Dacă la înmormîntare nu se respectă toate prescripţiile religioase, afirmă clerul, nu se poate asigura defunctului „fericirea în rai pe lumea cealaltă".

Zugrăvind în culori trandafirii splendorile vieţii de dincolo de mormînt, clerul promite să ajute sufletul defunctului să-şi găsească drumul spre rai. În unele locuri acest drum este deschis mortului printr-un bileţel pus în mîna lui dreaptă. Este un fel de permis de liberă trecere, o legitimaţie, o recomandare pentru „lumea cealaltă", un document care atestă că defunctul a fost ortodox şi că la înmormîntarea sa s-a respectat ritualul ortodox. Împreună cu mortul se pune în mormînt cruciuliţa pe care a purtat-o la piept, deoarece fără aceasta dumnezeul „atotştiutor" cică n-ar fi în stare să-şi dea seama cine e mortul: un creştin ortodox sau vreun necredincios, un ateu. În afară de aceasta, în timpul slujbelor religioase de înmormîntare, preotul aminteşte dumnezeului „atotştiutor" unele fapte bune sau rele ale defunctului.

Cu totul alt caracter au funeraliile civile în ţările socialiste. Clericii afirmă că celor necredincioşi le este în genere indiferent cum este înmormîntat un om. Aceasta nu este adevărat. Amintirea defunctului este sfîntă şi pentru atei. Deşi n-au nici o îndoială că defunctul nu mai simte nimic, pentru atei are importanţă tot ce imprimă ceremoniei înmormîntării un caracter solemn de doliu, corespunzător cu starea de spirit a rudelor şi a prietenilor apropiaţi ai defunctului. Defunctul este petrecut pînă la mormînt de un cortegiu funerar, în sunetele triste ale unor marşuri funebre, trupul său este acoperit de flori, iar pe mormînt se depun jerbe. Cei care-l cunosc îşi exprimă mîhnirea, luîndu-şi rămas bun de la defunct, fie că a fost un om de seamă, fie că a fost un simplu tovarăş sau o rudă apropiată. La mormînt cei care iau cuvîntul vorbesc despre viaţa defunctului, despre faptele şi realizările lui, care vor rămîne în amintirea oamenilor.

Clerul făgăduieşte oamenilor muncii „nemurire", desfătare în „împărăţia cerurilor", unde cei neprihăniţi au parte de tot ce le-a lipsit pe pămînt. Dar nu există nici iad, nici rai, iar oamenii muncii nu au nevoie de o asemenea „nemurire". Omul poate crea şi pe pămînt o viaţă fericită, îndes-

tulată şi plină de bucurie. Comuniştii înţeleg altfel nemurirea. K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin au murit, dar ei trăiesc în faptele partidelor marxist-leniniste, care transpun în viaţă preceptele lor, trăiesc în amintirea a milioane de oameni, în gîndurile şi în lupta lor. O astfel de nemurire recunosc comuniştii, comsomoliştii, toţi oamenii care construiesc socialismul.

Posturile

În religia creştină, o mare importanţă au posturile, adică zilele în care credincioşii se abţin parţial sau total de la hrană, nu se duc la spectacole, la petreceri etc. Posturile ocupă un loc important în ritualurile multor religii ; ele există la musulmani, la evrei, la budişti etc. În religia ortodoxă se ţin următoarele posturi : postul mare, postul sfîntului Petru, postul sfintei Marii, postul crăciunului, postul din zilele de miercuri şi vineri, precum şi postul din alte cîteva zile ale anului. Biserica ortodoxă prescrie posturi în peste 200 de zile ale anului. Semnificaţia de clasă a posturilor este de a consacra subnutriţia sistematică a oamenilor muncii în societatea bazată pe exploatare. Cu ajutorul posturilor, clerul dădea un fel de justificare ideologică subnutriţiei cronice a oamenilor muncii, arătînd că domnul a postit în deşert şi „a poruncit" credincioşilor „să rabde şi să postească".

Cultul sfinţilor

Cultul sfinţilor a fost răspîndit în multe religii. În antichitate se credea că strămoşii pot acorda ajutor urmaşilor lor în viaţă. La unele triburi exista chiar o anumită specializare a strămoşilor morţi : se credea că unii ar fi în stare să aducă ploaia, alţii să asigure recolte îmbelşugate, alţii să ajute la vindecarea unor boli etc.

La început, creştinismul nu cunoştea cultul sfinţilor. Acesta a apărut abia în secolele III—IV. „Creştinismul... — scria F. Engels — a putut să îndepărteze masele populare de cultul vechilor zei numai cu ajutorul cultului sfinţilor" [1]. Sfinţii creştini i-au înlocuit pe zeii antici şi diferitele duhuri ale munţilor, rîurilor şi pădurilor. Clerul a proclamat pe unii zei sfinţi, iar pe alţii i-a transformat în duhuri necurate. Zeul păgîn Belzebut, a cărui obligaţie era să alunge muştele, a

[1] *K. Marx* şi *F. Engels,* Opere, vol. XVI, partea a II-a, ed. rusă, pag. 429.

fost transformat în satana. Zeiţa dragostei, Astarte, a devenit respingătorul prinţ al iadului, Astart.

În biserica catolică, majoritatea sfinţilor provin din rîndurile papilor, episcopilor, regilor şi prinţilor, nobililor şi bogătaşilor. Biserica ortodoxă venerează 462 de sfinţi canonizaţi, dintre care 286 provin din rîndurile clerului, 20 au fost regi sau împăraţi, 49 prinţi, 3 boieri şi 8 negustori. Biserica a socotit demni de a fi trecuţi în rîndul sfinţilor numai trei ţărani. În schimb sînt veneraţi ca sfinţi 19 fanatici religioşi, despre care se relatează că au stat ani de zile căţăraţi pe nişte stîlpi, au dormit în mlaştini şi au umblat goi. Dînd ca pildă viaţa „virtuoasă" a acestora, biserica încearcă să-i îndemne pe oamenii muncii la smerenie.

Pentru povestirile despre vieţile sfinţilor s-au folosit basme populare. Autorii vieţilor sfinţilor au prelucrat pînă şi basmele arabe despre peripeţiile vestitului navigator Simbad. Povestirile despre viaţa lui Varlaam şi a lui Ioasaf au fost copiate după nişte legende despre Buda, care în limba arabă se numeşte Ioasaf. Povestirea vieţii sf. Gheorghe Biruitorul a fost alcătuită după o legendă a zeului egipteam Horus.

În Rusia ţaristă, biserica răspîndea foi volante intitulate „La ce sfinţi să ne rugăm ca să ne lecuiască de boli şi cînd e ziua lor". Pentru a-şi spori veniturile, clerul organiza „minuni", fabrica moaşte şi relicve ale sfinţilor.

La începutul secolului al XIX-lea a fost editat la Paris un „Dicţionar critic al relicvelor", în 3 volume ; din el se putea afla că în unele oraşe din Spania s-ar fi păstrat pene ale cocoşului care, potrivit evangheliei, a cîntat atunci cînd sf. Petru s-a dezis de Hristos. În unele biserici se arătau chiar „urme" ale lui Hristos, lăsate de el pe pămînt cînd s-a înălţat în cer. Călugării benedictini din Franţa pretindeau că la ei s-ar păstra o „lacrimă" a lui Hristos.

În diferite biserici din Europa occidentală se păstrează 30 de trupuri ale sf. Grigore, 18 capete ale sf. Filip, 2 trupuri, 8 capete, 6 mîini şi picioare ale sf. Ana, 5 trupuri, 6 capete, 17 mîini şi picioare ale sf. Andrei, 4 trupuri şi 8 capete ale sf. Ştefan, 20 de trupuri şi 26 de capete ale sf. Iulian, 30 de trupuri ale sf. Pancrat, 16 trupuri ale sf. Petru. În medie, la 10 sfinţi reveneau în biserici 60 de trupuri, 50 de capete şi 20 de mîini. Preoţii ortodocşi au îndrăznit chiar să arate moaştele aceluiaşi sfînt în două oraşe diferite. Trupul

sf. Mercurie, oştean al Smolenskului, era expus atît la Smolensk cît şi la Kiev, iar trupul sf. Teofil atît la Novgorod cît şi la Kiev.

În 1918—1920, la cererea oamenilor muncii, au fost deschise, în prezenţa clerului, mai multe racle cu moaşte. Din cele 63 de racle cu „moaşte ale sfinţilor" care au fost deschise, 2 erau goale, în 16 s-au găsit cadavre intrate în putrefacţie sau mumificate, în 18 oase, tencuială, păpuşi din carton, cărămizi, cuie şi alte obiecte, iar în 27 de racle erau oase îngrămădite în dezordine.

Sărbătoarea naşterii lui Hristos

Naşterea lui Hristos este una dintre sărbătorile cele mai importante ale religiei creştine. Ştiinţa a demonstrat de mult că Iisus Hristos n-a existat niciodată, că figura presupusului întemeietor al creştinismului este pur legendară (vezi capitolele *„Originea creştinismului"*, *„Biblia"*). În primele cinci secole după apariţia creştinismului, creştinii nu cunoşteau în general anul naşterii lui Hristos, şi în Imperiul roman anii se numărau de la întemeierea Romei. Abia la 500 de ani după presupusa naştere a lui Hristos, călugărul Dionisie cel Mic (mort în secolul al VI-lea) a stabilit, pe baza unor calcule lipsite de orice temei, că Hristos s-a născut, probabil, în luna decembrie a anului 753 de la întemeierea Romei. El a propus să se treacă la un nou sistem cronologic, considerînd anul 754 drept primul an al erei noi. Dar dacă Hristos n-a existat niciodată, atunci cum şi cînd s-a stabilit sărbătoarea naşterii lui Hristos? Legenda naşterii lui Hristos şi ziua sărbătoririi ei au fost preluate de creştini de la alte religii, mai vechi. Cu mult înainte de apariţia creştinismului, la toate popoarele de agricultori din antichitate erau răspîndite legende despre naşterea a diferiţi zei. Asemenea legende circulau în Egipt, Babilon, Fenicia, India şi în alte ţări. Astfel, în India, cu 500 de ani înaintea apariţiei creştinismului, apăruse o legendă potrivit căreia dumnezeul salvator Buda ar fi fost născut de o fecioară numită Maia. Buda propovăduia pe un munte, ca şi Hristos, săvîrşea minuni, mergea pe apă. Legenda spune că ar fi avut discipoli şi că unul dintre ei (ca şi Iuda în religia creştină) ar fi fost un trădător.

Multe popoare din lumea antică sărbătoreau zilele de naştere ale zeilor lor principali în timpul solstiţiului de iarnă. De pildă, la 6 ianuarie se sărbătorea ziua de naştere a zeilor Osiris şi Dionisos, iar la 25 decembrie — a lui Adonis, Tamuz şi Mithra. Creştinismul a preluat obiceiurile şi riturile acestor sărbători precreştine. Nu s-au schimbat decît denumirile şi explicaţia originii lor.

La popoarele din Egipt care se îndeletniceau cu agricultura se prăznuia la 6 ianuarie sărbătoarea primăverii, sărbătoarea apariţiei primelor mlădiţe verzi pe ogoare şi păşuni după retragerea apelor revărsate ale Nilului. Oamenii oropsiţi, neajutoraţi în lupta împotriva naturii şi împotriva asupririi de clasă, sărbătoreau această zi după un anumit ritual religios, aduceau jertfe, crezînd că astfel vor izbuti să strîngă o recoltă bună, că apele revărsate ale Nilului nu vor inunda ogoarele şi că se va asigura cantitatea de ploi necesară agriculturii.

În secolul al II-lea al erei noastre, creştinii au preluat această sărbătoare egipteană, au legat-o de legendele evanghelice despre Hristos şi au început să sărbătorească ziua de 6 ianuarie sub tripla denumire de „arătarea — boboteaza — naşterea lui Hristos". Ulterior, biserica creştină a hotărît să împartă această sărbătoare în două : „naşterea lui Hristos" şi „arătarea — boboteaza". În anul 354 e.n., biserica creştină a introdus în mod oficial în calendarul ei religios sărbătoarea naşterii lui Hristos, crăciunul, cu indicaţia ca ea să fie sărbătorită la 25 decembrie. Fixarea sărbătorii naşterii lui Hristos la 25 decembrie se explică prin tendinţa creştinilor de a înlătura „ziua naşterii Soarelui invincibil", care era sărbătorită la Roma de adoratorii zeului Mithra tot în ziua de 25 decembrie. Sărbătorirea zilei de naştere a lui Hristos în decembrie, introdusă de cler, s-a statornicit în Europa abia la sfîrşitul secolului al IV-lea e.n. În Rusia, sărbătorirea naşterii lui Hristos a fost introdusă în secolul al X-lea, cînd cneazul Vladimir al Kievului a proclamat religia creştină religie de stat (anul 988 e.n.). Sărbătorirea zilei de naştere a lui Hristos a devenit treptat o tradiţie în viaţa credincioşilor, înlocuind cinstirea zilei de naştere a zeului Soarelui Iarila-Dajdbog. Acesta este istoricul originii sărbătorii crăciunului, ziua naşterii lui Hristos.

Sărbătoarea paştilor, sau a învierii lui Hristos

Una dintre sărbătorile principale ale religiei creştine este învierea lui Hristos, sau paştile. Clerul afirmă că Iisus Hristos, după ce a fost răstignit şi înmormîntat, a înviat din morţi şi s-a înălţat la ceruri. Legenda învierii lui Hristos este o prelucrare creştină a unui şir de sărbători şi rituri de primăvară ale popoarelor orientale.

La baza sărbătorii paştilor stau credinţele popoarelor de agricultori din antichitate, despre zei care au suferit, au murit şi au înviat. Agricultorii din antichitate au dedus moartea şi învierea zeilor din observaţiile lor asupra bobului de cereale, care, scos din spic şi aruncat în pămînt, murea parcă, iar apoi, încolţind, „învia" şi dădea oamenilor hrană, întreţinea viaţa lor. După cum „moare şi învie" bobul, aşa „mor şi învie" zeii vegetaţiei pentru a întreţine (a salva) viaţa oamenilor. Legende despre zei care mor şi învie au cunoscut aproape toate popoarele de agricultori. În Asia Mică a existat din antichitate credinţa în zeul naturii, Attis, care ar fi fost născut în mod miraculos de o fecioară, iar apoi ar fi murit şi a înviat. O parte esenţială în cultul zeilor care mor şi învie era jelirea morţii zeului, alternînd cu explozii de bucurie prilejuite de învierea sa.

Apariţia sărbătorii paştilor a fost determinată în mare măsură de mitul lui Osiris, considerat în Egiptul antic zeul apei şi al vegetaţiei, stăpînul lumii de dincolo de mormînt. Legenda spune că Osiris a fost mai întîi rege pe pămînt, i-a învăţat pe oameni să cultive pămîntul, iar apoi a fost ucis de fratele său Set şi înmormîntat de soţia sa Isis. După moarte a înviat şi a devenit împăratul lumii de dincolo de mormînt şi al sufletelor celor morţi. În cinstea lui Osiris se dădeau serbări, în timpul cărora oamenii îi deplîngeau moartea şi se bucurau de învierea lui. Multe caracteristici ale sărbătorii lui Osiris ne permit să tragem concluzia că la vechii egipteni înmormîntarea şi învierea zeului întruchipau semănatul şi încolţirea cerealelor. Egiptenii îl înfăţişau pe Osiris sub forma unei plăci acoperite de spice. Aceasta arată că înmormîntarea de primăvară a lui Osiris nu era decît reprezentarea religioasă a însămînţării cerealelor, iar spicele încolţite din corpul lui Osiris înfăţişau învierea lui, adică cerealele răsărite pe cîmp după semănat. Sărbătoarea însăşi era semnalul

începerii muncilor agricole de primăvară. Ea începea de obicei cu aratul ogorului.

Aceste culte ale zeilor care suferă şi mor aveau un element comun: ideea jertfei şi a ispăşirii. Aducerea de jertfe reprezenta elementul principal al tuturor sărbătorilor legate de învierea unui zeu. Agricultorii şi crescătorii de vite din antichitate credeau că trebuie să aducă jertfe pentru a feri vitele de epizootii şi a păstra fertilitatea ogoarelor, care, după strînsul recoltei, par moarte şi părăsite de „duhurile" vegetaţiei. De obicei se jertfea o parte din recoltă şi din vite pentru a păstra restul. Se credea că, după ce s-a dat zeului ceea ce i se cuvine, restul poate fi consumat fără teamă.

Creştinii au împrumutat chiar şi denumirea sărbătorii. Evreii din antichitate denumeau paşti (în traducere românească — îmbunare) sărbătoarea primăverii, cînd aduceau diferite jertfe, îndeplineau anumite ritualuri şi se rugau la tot felul de duhuri şi dumnezei, cerîndu-le îndurare. Elementul principal al acestei sărbători îl constituiau rugăciunile de iertare şi consumarea animalului jertfit, care, în închipuirea credincioşilor, reprezenta divinitatea.

Creştinismul nu numai că a împrumutat multe legende, rituri şi obiceiuri de la popoarele din Orient, îmbinîndu-le în legenda morţii lui Iisus Hristos care s-a jertfit, dar i-a şi imprimat un caracter întrucîtva diferit. El a elaborat în toate amănuntele doctrina care cere oamenilor muncii să îndure cu răbdare asuprirea naturii şi a forţelor de clasă. Doctrina morţii şi învierii lui Iisus Hristos a devenit elementul principal în teoriile bisericii despre lumea de dincolo de mormînt, despre judecata de apoi, despre pedeapsa sau răsplata care te aşteaptă după moarte în cer. Dar ideea centrală a sărbătorii — jertfirea lui dumnezeu pentru ca oamenii să poată trăi — s-a păstrat, esenţa religioasă a ritului a rămas aceeaşi ca şi acum 3.000—5.000 de ani: purificarea omului, eliberarea lui de duhurile rele, izbăvirea de boli, nenorociri şi urgii prin aducerea unor jertfe.

La baza sărbătorii paştilor stau două idei principale. Prima este ideea răbdării, smereniei, supunerii şi suferinţei, iar a doua ideea păcii între clase. Cu prilejul sărbătorii paştilor, conducătorii tuturor religiilor creştine din ţările capitaliste cer credincioşilor supunere faţă de autorităţi şi le dau ca pildă pe Iisus Hristos, care, deşi nevinovat, a purtat de

bunăvoie crucea pe Golgota, a îndurat cu umilinţă şi cu supunere bătăile şi batjocurile, făcînd toate acestea pentru a da credincioşilor un exemplu de răbdare fără margini, pentru a-i învăţa să fie blînzi şi smeriţi.

Sfînta treime sau rusaliile

Sărbătoarea sfintei treimi este prăznuită de credincioşi la 50 de zile după paşti. Data calendaristică a sărbătoririi sfintei treimi şi a zilei pogorîrii sfîntului duh (ca şi a paştilor) se calculează dinainte, deoarece această sărbătoare nu este fixată într-o anumită lună şi zi. De cele mai multe ori însă ea cade în mai sau în iunie.

Clerul caută să-i convingă pe credincioşi că sărbătorirea sfintei treimi şi a pogorîrii sfîntului duh a doua zi după sfînta treime a fost introdusă în amintirea unui eveniment care s-ar fi petrecut acum mai bine de 1.900 de ani: cică atunci, în oraşul Ierusalim, sfîntul duh a pogorît asupra apostolilor, ucenici ai lui Iisus Hristos. La acest eveniment se zice că ar fi participat dumnezeu-tatăl, dumnezeu-fiul şi sfîntul duh.

Dogma creştină a sfintei treimi a fost luată din alte religii existente anterior. Pentru a întări credinţa maselor în Hristos şi pentru a înlătura cultul vechilor zei, teologii creştini au preluat legende din religii mai vechi, le-au prelucrat în mod corespunzător şi le-au adaptat scopurilor lor.

Cu mult înainte de apariţia creştinismului, oamenii îşi imaginau crearea lumii cam la fel cu naşterea omului. Ei credeau că, întrucît pentru procrearea omului e nevoie de un tată şi de o mamă, pentru crearea lumii şi a oricărui lucru în lume e nevoie de asemenea de doi părinţi. Cînd pe o anumită treaptă a evoluţiei s-a statornicit familia monogamă, oamenii credincioşi au început să-şi închipuie că zeii lor alcătuiesc o astfel de familie. Urmărind viaţa, ei au observat că cea mai mică familie era alcătuită aproximativ în felul următor: tatăl, mama, fiica sau fiul. Firesc că aceste observaţii au stat la baza făuririi vechii treimi a zeilor.

În vechea Indie, de pildă, era răspîndită credinţa în următoarea treime: Savitri, zeul-tată, divinitatea soarelui; Agni, zeul-fiu; Vaiu, sfîntul duh; mama zeului-fiu era Maia, iar soţul pămîntesc al Maiei, dulgherul Tvasti. Egiptenii îşi aveau treimea lor: Osiris, zeul-tată, Isis, zeiţa-mamă, şi Horus,

zeul-fiu. Popoarele scandinave au creat şi ele o treime a lor : zeitatea supremă era Odin, zeul vîntului şi al furtunilor (la vechii germani — Wotan), zeul Thor mînuia trăsnetele, iar zeiţa Freyja era mama lui dumnezeu şi totodată mama pămîntului şi zeiţa fertilităţii. Unele dintre aceste legende au servit drept bază pentru elaborarea dogmei treimii creştine.

Povestirile din Noul testament despre sfînta treime au apărut din cauză că în procesul de formare a creştinismului s-a ivit necesitatea de a lega noua religie creştină de legendele Vechiului testament. De aceea în cărţile Noului testament s-a făcut încercarea de a-l prezenta pe Hristos ca pe fiul lui Iahve, dumnezeul evreilor (Iehova, sau Iahve, este identic cu dumnezeul creştin Savaot). Această sarcină grea a fost rezolvată de cler în felul următor : deşi există dumnezeul-tată — Iahve (Savaot) —, dumnezeul-fiu — Iisus — şi un al treilea dumnezeu — sfîntul duh —, aceştia nu reprezintă trei dumnezei diferiţi, ci un singur dumnezeu.

După ce a explicat că Hristos purcede de la Iahve, dumnezeul evreilor, clerul creştin a împrumutat de la evrei şi multe sărbători, inclusiv sărbătoarea rusaliilor. Această sărbătoare a apărut la vechii evrei din Palestina o dată cu trecerea lor la agricultură. La început ea se chema pur şi simplu sărbătoarea secerişului, deoarece era legată de ultima zi a recoltării grîului, care se cocea acolo în urma celorlalte cereale. Secerişul începea în Palestina cu recoltarea orzului de primăvară. Ziua începerii secerişului era aşa-numita sărbătoare a azimei, a pîinii nedospite, care ulterior a fost unificată cu paştile. Paştile durau cîteva săptămîni şi se încheiau cu ultimele zile ale secerişului grîului, cu sărbătoarea strîngerii recoltei, a celor „şapte săptămîni", sau rusaliile. În Biblie există o indicaţie clară în acest sens : „Să numeri şapte săptămîni de la pornitul secerişului, de atunci să începi numărătoarea celor şapte săptămîni. După aceasta să prăznuieşti praznicul săptămînilor" (Deuteronomul, XVI, 9—10).

Iniţial, în perioada politeismului, menirea rituală a sărbătorii încheierii secerişului era aducerea de jertfe din noua recoltă duhurilor şi zeităţilor locale ale ogoarelor, ca fiind cele care dăruiau recolta şi stăpîneau pămîntul. Primii creştini au preluat această sărbătoare, dar au căutat să-i imprime o semnificaţie şi un conţinut specific creştin.

În Rusia, sărbătoarea sfintei treimi a mai suferit o schimbare. Cînd creştinismul s-a răspîndit în Rusia, sărbătoarea rusaliilor, sau a sfintei treimi, a fost unificată cu sărbătoarea locală a vechilor slavi, „semik", preluîndu-se şi conţinutul uzual al acesteia. La vechii slavi, sărbătoarea „semik" avea un caracter multilateral. Ea coincidea cu încheierea muncilor de primăvară şi era legată de îngrijirea semănăturilor în perioada foarte importantă cînd înfloresc şi dau în spic. Cu ajutorul unor rituri speciale, slavii căutau, pe de o parte, să influenţeze creşterea cerealelor şi a fîneţelor, iar pe de altă parte să le ferească de duhuri rele, să se izbăvească ei înşişi de aceste duhuri, locuinţele lor etc.

Alte rituri ale „semikului" slavon erau legate direct de cultul morţilor. Se credea că duhurile strămoşilor familiei respective şi în general ale morţilor pot asigura înflorirea gospodăriei şi bunăstarea personală a celor în viaţă: recolta de grîne, prăsila vitelor, sănătatea şi chiar viaţa oamenilor. Slavii credeau că primăvara, o dată cu înviorarea naturii şi cu începerea muncilor agricole importante, duhurile morţilor ies din pămînt; duhurile bune pot ajuta pe cei vii, în timp ce duhurile rele, dimpotrivă, sînt în stare să pricinuiască pagube. De aceea, în clipele hotărîtoare ale vieţii lor economice, slavii se adresau „părinţilor", „bunicilor" şi, prin jertfe aduse pe mormintele lor, căutau să-i îmbuneze, să le cîştige bunăvoinţa. Acest obicei s-a păstrat pînă în zilele noastre. Credincioşii pomenesc şi-i cinstesc pe cei morţi în aşa-numita sîmbătă a morţilor, se duc la mormintele părinţilor, copiilor şi rudelor lor, le împodobesc cu crengi şi cu flori, aşază pe ele mîncare, plîng şi bocesc morţii, se ospătează şi ei, îi invită pe cei morţi să ia parte la masă, sperînd că, în schimb, duhurile îi vor ajuta la treburile lor gospodăreşti. Credincioşii ţin şi azi sărbătoarea sfintei treimi, care exercită asupra lor o influenţă dăunătoare.

SĂRBĂTORILE ŞI RITURILE MUSULMANE

În islamism se atribuie un rol important ritualului, care este foarte complicat. Musulmanul trebuie să se roage de cinci ori pe zi, să țină sărbătorile și posturile religioase, să facă pelerinaj la locurile sfinte, să îndeplinească anumite ritualuri și să respecte o seamă de obiceiuri. Prescripțiile și interdicțiile bazate pe Coran, pe tradiția musulmană (sunna) și pe legislație (șariat) încătușează viața credinciosului și îl pun sub controlul „spiritual" al preoților cultului islamic. Ce reprezintă principalele sărbători și rituri musulmane ?

Majoritatea riturilor și obiceiurilor islamismului sînt preluate de la culte mai vechi, preislamice. De pildă, obiceiul de a face rugăciuni de cinci ori pe zi (salat, namaz) a fost împrumutat de islamism de la zoroastrism, o veche religie răspîndită în Iran și în alte țări ale Orientului, iar tradiționalul post musulman din luna ramazan (saum, uraza, orudj), sărbătoarea încheierii postului (id al-fitr, uraza-bairam, orudj-bairam) și sărbătoarea jertfelor (id al-azha, kurban-bairam), împreună cu obiceiul pelerinajului la Mecca (hagialîc), provin din religii răspîndite în Arabia antică. Kurban-bairam, uraza și uraza-bairam fac parte dintre riturile și obiceiurile care au apărut în timpuri străvechi, cînd omul, neputincios în fața forțelor naturii și dependent de ele, credea orbește că prin acțiuni magice ar putea să îmbuneze duhurile rele și zeii, să asigure fecunditatea vitelor sale și rodnicia ogoarelor.

Trebuie menționată și o altă particularitate a sărbătorilor musulmane : ele se țin după calendarul lunar. Potrivit acestui calendar, numărătoarea anilor începe de la 16, sau, mai precis, de la 15 iulie 622. În legendele musulmane se spune că în această zi a avut loc plecarea (hegira) profetului Mahomed și a adepților săi de la Mecca la Medina. Un an al calendarului musulman este cu 11 zile mai mic decît anul din ca-

lendarul solar. De aceea, în comparaţie cu calendarul solar, sărbătorile musulmane încep în fiecare an cu 11 zile mai devreme decît în anul precedent. După 32 de ani solari sau 33 de ani lunari musulmani, sărbătorile şi posturile islamice descriu un cerc anual întreg în calendarul solar.

Ţinîndu-se după calendarul lunar, sărbătorile şi posturile islamice nu au loc la date fixe, fapt care a ajutat clerul musulman să ascundă legătura existentă în trecut între aceste sărbători şi posturi, pe de o parte, şi viaţa economică a poporului, pe de altă parte.

Postul din luna ramazan (uraza)

Postul ţinut de musulmani în cursul lunii ramazan — a noua lună din calendarul lunar musulman — reprezintă una dintre cele cinci îndatoriri canonice ale musulmanilor. În tot cursul lunii ramazan, în timpul zilei, de la revărsatul zorilor şi pînă în amurg, musulmanilor le este interzis să mănînce, să bea, să fumeze etc.

Postul de 30 de zile din luna ramazan provine de la prescripţiile rituale care se respectau în Arabia antică înainte de apariţia islamismului. După toate probabilităţile, acest post se ţinea în trecut în luna cea mai călduroasă a verii. Aşa se şi explică denumirea lunii ramazan (ramadan), care provine de la cuvintele arabe „ramad harr", care înseamnă arşiţă, dogoare.

În Arabia, vara, îndeosebi sfîrşitul ei, reprezenta perioada cea mai grea din punct de vedere economic, deoarece atunci se terminau proviziile, iar razele necruţătoare ale soarelui pîrjoleau păşunile, lăsînd vitele fără hrană. În această perioadă, vechii arabi erau nevoiţi să fie cumpătaţi la mîncare şi, pe de altă parte, să amîne multe dintre treburile gospodăreşti pentru seară şi noapte, cînd se lăsa răcoarea. În acelaşi timp, vechii arabi care credeau în duhuri bune şi rele, în zei buni şi răi, se rugau acestora ca să le trimită ploi. Veghind în prima parte a nopţii, ei se rugau zeilor şi duhurilor şi, în aşteptarea ploii, li se interzicea să mănînce sau să bea în cursul zilei.

Aşadar, prescripţiile postului musulman din luna ramazan — să nu mănînce şi să nu bea din zori şi pînă la lăsarea întunericului, să nu tragă în piept în tot acest răstimp nici un fel de miros, să nu se scalde etc. — repetă în fond obiceiurile preislamice, determinate în primul rînd de particularităţile vieţii economice a vechilor arabi, de nivelul scăzut al for-

ţelor lor de producţie, de neajutorarea lor în lupta cu natura. În islamism însă, care este o religie a societăţii împărţite în clase, sărbătorile religioase şi riturile au căpătat un conţinut social nou. Astfel, în timpul postului din luna ramazan, clerul caută să-i convingă pe credincioşi că sînt întru totul dependenţi de dumnezeu şi de „umbra sa pe pămînt", cum erau denumiţi în mod solemn califii şi alţi monarhi absoluţi. Teologii musulmani s-au străduit în fel şi chip să justifice această trăsătură exploatatoare a islamismului. Ei explicau necesitatea de a ţine post în luna ramazan prin faptul că în această lună allah, prin intermediul îngerului Gebrail, ar fi transmis pentru prima oară profetului Mahomed, sub forma unor „revelaţii", Coranul. Răspîndind această legendă, clerul musulman îi educă pe credincioşi în spiritul supunerii oarbe şi al resemnării. Mitul potrivit căruia Coranul ar fi fost dat de allah în luna ramazan ascunde adevărata origine a acestui post (uraza), care provine de la cultele politeiste din Arabia antică.

Clasele exploatatoare au stăruit întotdeauna să se ţină postul ramazanului, văzînd în el un mijloc de înrîurire ideologică asupra maselor. Nu este întîmplător că, în Kazahstan, hanul Djangher al hoardei Bukeice (Interioare) îi aducea cu forţa pe supuşii săi în moschee, mînîndu-i cu bicele, iar guvernul ţarist a emis decrete care obligau pe musulmani, sub ameninţarea unor pedepse corporale, „să îndeplinească toate prescripţiile religiei lor". În Ural şi în Donbass, muncitorii musulmani din întreprinderile capitaliste erau concediaţi dacă nu respectau postul din luna ramazan. Adesea cei care nu respectau postul erau închişi în beciurile moscheilor, scoşi în stradă ca să fie expuşi oprobiului public şi bătuţi.

Ca şi celelalte rituri religioase, postul ramazanului întunecă conştiinţa oamenilor muncii şi le insuflă ideea că ar fi dependenţi de dumnezeu. În afară de aceasta, postul (uraza) mai este dăunător prin faptul că tulbură caracterul normal al muncii de fiecare zi şi viaţa credincioşilor, îndeosebi cînd cade în lunile de vară.

Sărbătoarea încheierii postului — uraza-bairam

Uraza-bairam (sau id al-fitr) este sărbătoarea încheierii postului. Prăznuirea ei începe în prima zi a lunii şavval, care succedă lunii ramazan. În timpul acestei sărbători (care de obicei durează trei zile), credinciosul are datoria, potrivit prescripţiilor islamismului, să dea

socoteală cum a ţinut postul, să ispăşească o pedeapsă pentru nerespectarea lui şi să plătească aşa-numita „curăţire a sărbătorii repausului", sau fitr-sadaka (zakat al-fitr). Pentru a dovedi necesitatea acestui bir, care e folosit, zice-se, în scopuri filantropice, teologii au născocit tot felul de „argumente". Profetului Mahomed i se atribuie o maximă (hadis) specială în acest sens: „Postul ramazanului atîrnă între cer şi pămînt atîta timp cît robul lui dumnezeu nu dă cuvenita pomană". Pentru cei săraci, această „pomană" a fost întotdeauna o povară grea.

După Revoluţia din Octombrie, propovăduitorii islamismului, căutînd să se adapteze noilor condiţii, au încercat să prezinte uraza-bairam ca un fel de instituţie „democratică", aproape „socialistă", invocînd caracterul „filantropic" al birului fitr-sadaka. Prezentînd această colectă ca o manifestare a „grijii pentru cei săraci", clerul musulman organizează uneori din fondurile astfel realizate „ospeţe" pentru credincioşi.

Toate aceste subterfugii nu schimbă însă esenţa sărbătorii uraza-bairam, în cursul căreia se insuflă credincioşilor ideea că respectarea riturilor urazei ar aduce fericire etc. La slujbele religioase oficiate cu prilejul acestei sărbători vin uneori credincioşi din diferite localităţi, situate la mari distanţe una de alta; aceasta provoacă absenţe nemotivate de la lucru, îi împiedică pe oameni să-şi îndeplinească îndatoririle în producţie, dăunează muncilor cîmpului.

Sărbătoarea jertfelor — kurban-bairam

Sărbătoarea jertfelor (kurban-bairam) se prăznuieşte în a 70-a zi după încheierea urazei. Principalul rit săvîrşit în ziua de kurban-bairam este aducerea unei jertfe sîngeroase (de obicei se jertfeşte un berbec sau o cămilă). Cu prilejul acestei sărbători se fac pelerinaje (hagialîc) la locurile sfinte: Mecca şi Medina.

Sărbătoarea kurban-bairam a fost preluată de la religiile din Arabia antică. Cu mult înainte de apariţia islamismului, această sărbătoare şi pelerinajul la Mecca, care coincide cu ea, deveniseră un obicei al mai multor triburi din Arabia apuseană. Probabil că în calendarul vechilor arabi această sărbătoare se celebra toamna. În oraşul comercial Mecca, cel mai mare centru al Arabiei apusene, se afla moscheea Kaaba, al cărei cult se răspîndise deosebit de mult o dată cu începerea procesului de unificare a triburilor arabe. Cu timpul, la Kaaba

au început să vină cu regularitate în pelerinaj arabi din diferite triburi şi ginţi, dependente din punct de vedere politic şi economic de nobilimea triburilor şi ginţilor kureişite care deţinea puterea la Mecca. Venind la Mecca şi oficiind în împrejurimile ei şi în faţa Kaabei ritul aducerii de jertfe sîngeroase şi altele, credincioşii se rugau zeilor să asigure o bună prăsilă turmelor lor, să le dea o recoltă îmbelşugată de cereale etc.

Aceste obiceiuri s-au păstrat şi în islamism, deşi au fost rupte de factorul economic care le-a determinat şi li s-a dat o nouă interpretare. În acest scop, clerul musulman a folosit mitul biblic despre încercarea la care a fost supus patriarhul Avraam (Ibrahim), căruia i s-a cerut să-i jertfească lui dumnezeu pe fiul său Isac (în islamism — Ismail). În legenda musulmană, care, asemenea mitului biblic, simbolizează trecerea de la jertfele omeneşti la jertfele de animale, Ismail este înlocuit cu un berbec.

Ulterior, Mecca şi moscheea ei Kaaba au devenit centrul religios nu numai al kureişiţilor din Mecca, ci şi al musulmanilor de curînd convertiţi care trăiau în diferite regiuni ale Arabiei şi departe, dincolo de hotarele ei. Drept urmare, şi kurban-bairam, care în trecut fusese o sărbătoare religioasă locală, a căpătat semnificaţia unei sărbători a tuturor musulmanilor, deşi majoritatea acestora nu sînt arabi. Pelerinajul legat de sărbătoarea jertfelor şi-a pierdut caracterul iniţial. În Coran se arată că pelerinajul la Mecca nu este obligatoriu pentru toţi musulmanii (cap. 3, vers. 91). În schimb, islamismul a stabilit că se vor aduce jertfe nu numai la Mecca, ci în toate localităţile în care trăiesc musulmani.

În zilele sărbătorii kurban-bairam, vitele cele mai bune erau tăiate pentru a fi jertfite. Potrivit şariatului, în ziua acestei sărbători pot fi jertfite o oaie sau o capră pentru „păcatele" unui singur om, o vacă sau un bou pentru şapte oameni, iar o cămilă pentru zece oameni. Islamismul pretinde că jertfele sînt necesare pentru a ajunge în rai. Conform doctrinei musulmane, acolo se poate nimeri numai trecînd Siratul, un pod peste iad ; acest pod este mai subţire decît firul de păr al unei femei, mai ascuţit decît tăişul unui paloş şi mai fierbinte decît o flacără. La capătul pămîntesc al Siratului vor sta cămilele, vacile şi berbecii înjunghiaţi de credincioşi de sărbătoarea kurban-bairam. Credincioşii vor trece Siratul călare

pe aceste animale. Cel care nu a adus jertfe nu se va putea menţine cu propriile sale forţe pe pod şi va cădea în iad!

Această legendă nu este nouă. Ea a fost preluată de la vechea religie a zoroastrismului. Încă sub domnia dinastiei iraniene a Sasanizilor (secolele III—VII e.n.), înainte de apariţia islamismului, legenda podului Sirat, denumit pe atunci Cinvat, era cuprinsă în cartea sfîntă a zoroastrienilor şi folosită de preoţi.

Legenda răsplăţii pe care urmează s-o primească credincioşii în rai pentru jertfele aduse sau pentru ofrandele în bani urmăreşte să-l convingă pe om că fericirea lui pe pămînt nu depinde de el însuşi, ci de bunul plac al unei forţe necunoscute, a cărei bunăvoinţă ar putea fi cîştigată prin jertfirea unui berbec sau prin ofrande băneşti.

Dar şi în prezent s-a mai păstrat pe alocuri obiceiul de a se aduce jertfe în ziua sărbătorii kurban-bairam. Acest obicei este destul de dăunător, deoarece ospeţele organizate cu prilejul sărbătorii îi fac adesea pe oameni să nu iasă la lucru.

Mi'radj

Mi'radj (sărbătoarea înălţării, sau a „călătoriei profetului spre cer") se sărbătoreşte după calendarul lunar în luna radjab. Sărbătoarea mi'radj (radjab-bairam) a fost introdusă la începutul evului mediu, cînd, după instaurarea puterii califilor în Palestina, islamismul a preluat cultul Ierusalimului (al Kuds) şi al locurilor sale „sfinte". În acest scop a fost folosită o legendă conform căreia, în a 27-a noapte a lunii radjab, profetul Mahomed, trezit din somn de îngerul Gebrail, s-a urcat pe o fiinţă albă, fantastică, numită Burak (de la cuvîntul arab „strălucitor", fulger), şi a făcut o călătorie la Ierusalim, iar de acolo spre cele 7 ceruri, la tronul lui allah. Legenda spune că aici a stat de vorbă cu allah, rostind 99 000 de cuvinte. Dar toate acestea s-au petrecut atît de repede, încît, după ce s-a întors, Mahomed şi-a dat seama că patul său încă nu se răcise, iar dintr-un vas pe care-l răsturnase din nebăgare de seamă în clipa cînd pornise la drum nu se scursese toată apa!

Legendele mi'radjului au multe elemente comune cu legendele altor religii despre călătorii neobişnuite sau înălţări ale zeilor şi sfinţilor lor, precum şi despre „consfătuiri" miraculoase ale lui dumnezeu cu trimişii, cu profeţii săi (a se compara cu miturile mozaice despre consfătuirea lui dumnezeu cu Moise pe muntele Sinai, despre convorbirile cu dumnezeu

ale profetului Ilie, care s-a urcat pe vîrful unui munte, cu legenda creştină despre înălţarea lui Iisus Hristos etc.).

Teoria celor 7 ceruri prin care a trecut profetul în timpul zborului său pe fantasticul Burak oglindea concepţiile primitive ale oamenilor despre lumea înconjurătoare, apropiate de reprezentările Babilonului antic şi corespunzătoare doctrinei Coranului, care susţine că Pămîntul este plat şi că deasupra lui se află 7 ceruri.

Mauliud

Mauliud („ziua naşterii profetului") se sărbătoreşte de musulmani, după calendarul lunar, în luna rabi-al-avval. Ca şi mi'radj, sărbătoarea mauliud a fost introdusă în mod arbitrar, mult timp după „evenimentul" care a fost pus la baza ei. Se ştie că legendele musulmane despre Mahomed reiau multe elemente din legendele altor religii despre profeţii şi trimişii lor. Este totuşi interesant să menţionăm că primii teologi musulmani, vorbind foarte amănunţit despre ziua de luni în care s-a născut Mahomed şi despre minunile care s-au petrecut cu acest prilej, ori au trecut sub tăcere ce zi a fost efectiv această luni, ori s-au contrazis în această problemă. Cu timpul s-a stabilit că ea a fost ziua a 12-a a lunii rabi-al-avval (rabi I).

În prezent, adaptîndu-se situaţiei noi şi căutînd să exercite o influenţă asupra familiilor musulmane, predicatorii mahomedani oficiază tot mai des slujbe religioase cu prilejul sărbătorii mauliud, nu numai în moschei la o dată anumită, ci şi acasă la credincioşi în diferite zile ale lunii rabi I şi în lunile următoare. Aceste slujbe religioase sînt urmate de ospeţe.

Sunnet

În islamism, circumcizia rituală (sunnet) este una dintre prescripţiile luate de la cultele Arabiei antice. Ea a apărut în societatea comunei primitive ca unul dintre riturile de iniţiere, prin care era marcată trecerea adolescentului în grupul membrilor vîrstnici ai ginţii. Asemenea rituri chinuitoare (nu numai circumcizia, ci şi scoaterea dinţilor şi alte leziuni corporale), legate de încercarea bărbăţiei tinerilor, au existat la vechii arabi, la triburile africane, australiene şi la alte popoare în perioada primitivă a dezvoltării lor.

La islamism, ca şi la mozaism, ritul circumciziei a căpătat o altă semnificaţie. El este un semn exterior al apartenenţei religioase şi în felul acesta serveşte la izolarea musulmanilor

de oamenii de alte credințe, insuflînd credincioșilor ideea fanatică a exclusivității musulmanilor. În afară de aceasta, ritul circumciziei este dăunător și prin faptul că se face de obicei în condiții neigienice și provoacă deseori infecții, avînd o influență nefastă asupra psihicului copilului, provocîndu-i un șoc.

Așura („șahsei-vahsei")

Se numesc șahsei-vahsei (așura) ceremoniile religioase de doliu care se oficiază la musulmanii șiiți în a 10-a zi a lunii muharram. Potrivit legendelor musulmane, această sărbătoare a fost instituită în amintirea martiriului și morții imamului șiit Husein, nepot al profetului Mahomed.

Istoria atestă că moartea lui Husein n-a fost o moarte de martir și „nu a răscumpărat libertatea și dreptatea oamenilor", cum susțin propovăduitorii musulmani. Husein a căzut într-o luptă politică pentru putere. Prin aceasta, „libertatea și dreptatea" n-au triumfat. Dimpotrivă, după moartea lui Husein, oamenii instigați la răscoală de adepții lui au fost crîncen prigoniți. Dar califul Iezid n-a reușit să-i extermine pe toți adepții lui Husein, pe șiiți. Acționînd în taină, ei n-au renunțat la încercările de a pune mîna pe puterea politică. În acest scop, șiiții au început să răspîndească pe larg legende despre sfinția lui Husein, iar cu prilejul comemorării asasinării lui organizau ceremonii de doliu. S-a lansat lozinca : „Să-l răzbunăm pe Husein !".

Exclamația „Șah Husein, vah, Husein !" („Rege Husein, vai, Husein !"), cu care erau însoțite povestirile despre moartea lui Husein, a pătruns treptat în ceremonia rituală de doliu și, ulterior, la musulmanii europeni, a devenit sinonimă cu denumirea așurei, a sărbătorii șahsei-vahsei. În secolul al VIII-lea, mulți dintre adepții lui Husein s-au stabilit la Kum și au început să răspîndească doctrina lor în Iran. În secolul al XVI-lea, cînd șiismul a devenit în Iran religie de stat, a fost creat un cult complicat al lui Husein. Ziua morții sale a fost proclamată zi de doliu, fiind însoțită de ceremonii religioase.

Multe dintre aceste ceremonii, inclusiv sîngeroasa automutilare, au fost luate de curentul șiit al islamismului de la cultele antice ale zeilor vegetației, care mor și învie (Tamuz, Adonis etc.). Oamenii din antichitate credeau că prin practici magice ar putea influența fenomenele naturii. În zilele sărbă-

torilor religioase, ei se sîngerau, se castrau, crezînd orbeşte că prin aceasta ar putea determina trezirea naturii, venirea primăverii etc. În legendele religioase ale acestor popoare, toamna era înfăţişată ca moartea zeilor, iar primăvara ca învierea lor.

Îndemnîndu-i pe credincioşi ca în zilele sărbătorii şahsei-vahsei să se automutileze, să se sîngereze în amintirea morţii lui Husein, predicatorii musulmani aţîţau fanatismul, îi distrăgeau pe credincioşi de la lupta de clasă. Totodată era evident că ritualurile şahsei-vahsei constituiau o expresie a regimului bazat pe exploatare. Astfel, potrivit prescripţiilor islamismului şiit, bogătaşii erau scutiţi de obligaţia de a se automutila, de a se tortura în zilele de şahsei-vahsei; ei puteau să tocmească pentru aceasta o altă persoană, un om sărac. Străpungîndu-şi pielea cu ace, provocîndu-şi răni cu săbii şi pumnale sau lovindu-se cu îmblăciul, săracul îşi vărsa sîngele pentru asupritorul său. Automutilarea în zilele de şahsei-vahsei provoca adesea răni grave şi chiar cazuri mortale.

Este deci firesc că, în cadrul unor mari adunări, oamenii muncii din Azerbaidjan, Gruzia şi Turkmenia, unde mai există rămăşiţe ale curentului şiit al islamismului, au cerut interzicerea barbarelor rituri din ziua de şahsei-vahsei. Dînd curs cererilor oamenilor muncii, guvernele R.S.S. Turkmene, Azerbaidjene şi Gruzine au emis în 1929 decrete prin care se interzic în mod categoric toate procesiunile rituale în zilele de şahsei-vahsei, precum şi ceremoniile religioase în case şi moschei însoţite de automutilare.

Cultul sfinţilor în islamism

În islamism, ca şi în alte religii monoteiste (mozaism, creştinism), paralel cu cultul dumnezeului „unic" s-au păstrat, sub forma cultului sfinţilor, rămăşiţe ale credinţelor din antichitate. Preluarea cultelor zeilor şi zeiţelor preislamice a început încă în islamismul timpuriu, care suferea influenţa religiilor mai vechi — mozaică şi creştină — despre profeţi. Astfel, funcţiile vechilor zei protectori au fost atribuite profeţilor Suleiman (Solomon), Daud (David) etc., preluaţi de islamism de la mozaism şi creştinism.

Ulterior, acest proces nu s-a limitat la împrumutarea unor culte de la religiile vechilor arabi, de la creştinism şi mozaism. În Asia centrală şi în Kazahstan, islamismul a preluat

o serie de vechi divinităţi protectoare. De pildă, dintre divinităţile protectoare ale vitelor, islamismul a adoptat cultul lui Ciupan-ata („Tata-cioban") şi al lui Zanghi-ata. În islamism au apărut şi sfinţi protectori ai sericiculturii (şeicul Muhtar în Horezm), ai pisciculturii (Tokmak-ata în regiunea gurilor fluviului Amu-Daria) etc.

Mausoleele musulmane legate de cultul sfinţilor seamănă adeseori, chiar în ceea ce priveşte aspectul lor exterior, cu templele preislamice. Astfel, în Iranul medieval, cele mai vechi mausolee au fost construite după modelul vechilor temple ale adoratorilor focului, sau, cum li se mai spunea, al caselor focului (alau-han). În nordul Turkmeniei, în regiunea Kunia-Urghenci, s-a păstrat un mausoleu, cunoscut sub denumirea de Karî-alau, adică lăcaşul focului vechi.

Faptul că printre sfinţii musulmani există un mare număr de sultani, califi, hani, bei dovedeşte că islamismul diviniza puterea exploatatorilor. Cultul anumitor feudali a fost atît de răspîndit de cler, încît mormintele lor au început să fie „descoperite" în diferite locuri. Astfel, morminte „sfinte" ale califului Ali (656—661) sînt venerate la Nedjef (Irak) şi la Mazari-Şerif (Afganistan); pînă nu de mult mai exista încă un „mormînt al lui Ali" în valea Fergana. La Ceardjou (Turkmenia) şi în Pamir se făceau pelerinaje la locurile declarate „urmele paşilor" lui Ali. O altă „urmă a paşilor" lui Ali atrage pînă în prezent pe credincioşi la Buzovna, lîngă Baku. În realitate, califul Ali n-a fost niciodată în valea Fergana, în Turkmenia şi, în general, în Asia centrală, după cum n-a fost nici în Azerbaidjan sau în Afganistan.

Potrivit doctrinei teologilor musulmani, credinciosul care cere ajutorul unui sfînt trebuie să ţină seama nu numai de „rangul" sfîntului, ci şi de meşteşugul al cărui protector este sfîntul respectiv. Se consideră că părintele şi protectorul ţesătorilor şi croitorilor este Adam, al fierarilor şi lucrătorilor în metal — Daud (David), al bărbierilor — Ibrahim (Avraam), al călătorilor — Hizr, al dulgherilor şi al constructorilor în genere — profetul Nuh (Noe). Astfel, islamismul păstrează vechile concepţii ale societăţii feudale, în cadrul căreia fiecare breaslă de meseriaşi avea un „sfînt" protector.

Inegalitatea în drepturi, situaţia înjositoare a femeii este consfinţită în islam printr-un cult deosebit al ocrotitoarelor

sfinte, a căror smerenie şi supunere trebuie să slujească drept exemplu pentru femeile musulmane. Astfel există cultul Fatimei, al Raziei, al lui Bibi Seşanbe (Domniţa-marţi), legate de ţesătorie şi de prelucrarea firelor de bumbac, cultul lui Bibi-Muşkil-Kuşo (Domniţa care scapă de greutăţi) etc.

Credinţa în sfinţi, ca şi credinţa în zei, se bazează pe concepţia umilitoare că o viaţă îmbelşugată şi fericită este posibilă nu datorită muncii creatoare a poporului, ci datorită unei minuni, intervenţiei sfinţilor. Preamărindu-i pe sultani, pe hani, pe marii dregători şi pe eroii legendari, cultul sfinţilor înjoseşte masele de oameni ai muncii, adevăraţii făuritori ai tuturor valorilor materiale şi spirituale.

ŞTIINŢA ŞI PRACTICA ÎMPOTRIVA RELIGIEI

Concepțiile, credințele, sentimentele și riturile religioase nu sînt înnăscute omului. Ele nu pot fi considerate nici rodul unei „inspirații supranaturale", al „revelației divine" etc. Știința înaintată a demonstrat că religia nu apare dintr-o dată, concomitent cu omul, ci mult mai tîrziu, pe o treaptă destul de înaintată a dezvoltării societății comunei primitive, în virtutea acțiunii unor anumite legități și cauze istorice (vezi capitolul *„Originea religiei"*). Din clipa apariției lor, concepțiile religioase intră în contradicție cu elementele cunoașterii juste, obiective, care au luat naștere în procesul activității de producție a omului primitiv și din care s-a format ulterior știința. Aceasta din urmă n-a avut niciodată ca izvor religia, oricît ar dori-o profesorii de teologie. Mai mult decît atît, ideologia religioasă a fost întotdeauna și rămîne și astăzi diametral opusă științei.

Gîndirea științifică se bazează pe fapte, pe experiențe științifice și pe concluzii riguros verificate, confirmate de viață, pe cînd la temelia oricărei religii nu stau decît legende și născociri fantastice. Știința îi înarmează pe oameni cu cunoștințele necesare despre legile dezvoltării naturii și societății. Religia nu dă omului asemenea cunoștințe, ci proclamă în locul acestora o serie de dogme, cerînd omului să creadă în ele fără să cugete, chiar dacă ele sînt în contradicție cu bunul-simț și cu practica. Știința luminează mintea oamenilor, contribuie la creșterea nivelului lor cultural. Religia, dimpotrivă, întunecă conștiința omului, justifică ignoranța. Știința îi ajută pe oameni să supună natura, oferă mereu noi posibilități de folosire conștientă a forțelor naturii în favoarea dezvoltării producției și a creșterii continue a bunăstării maselor populare. Religia îl condamnă pe om la pasivitate în fața eveni-

mentelor, în fața forțelor elementare ale naturii, încătușează activitatea și inițiativa creatoare a oamenilor muncii, irosește energia oamenilor pentru acțiuni inutile.

Nu este de mirare că între știință și religie s-a desfășurat întotdeauna o luptă neîmpăcată. Formele și manifestările acestei lupte s-au schimbat, dar lupta însăși a continuat și continuă și în prezent. Acest lucru este dovedit în mod grăitor de evenimentele istorice, precum și de realitatea contemporană. Victoria va fi de partea științei, care, în condițiile comunismului, se va ridica la culmi nebănuite, în timp ce religia va dispărea complet și definitiv.

DIN ISTORIA LUPTEI DINTRE ȘTIINȚĂ ȘI RELIGIE

Primii germeni ai cunoașterii științifice

În orînduirea comunei primitive și într-o mare măsură și în societatea sclavagistă, germenii cunoașterii științifice au rezultat din activitatea practică a oamenilor în producție și în viața de toate zilele. „La început, producția ideilor, a reprezentărilor, a conștiinței — au scris K. Marx și F. Engels — se împletește direct cu activitatea materială și cu legăturile materiale ale oamenilor, cu acest limbaj al vieții reale" [1]. În Egiptul antic, geometria și arta inginerească s-au dezvoltat în interesul practicii și în legătură indisolubilă cu aceasta. În același fel au progresat matematica în vechea Indie, astronomia și medicina în China antică. Legătura foarte strînsă dintre germenii științei și practică a făcut ca primele reprezentări științifice din antichitate să aibă întotdeauna un caracter materialist spontan.

Tocmai datorită acestor reprezentări, experienței practice și spiritului fin de observație, marii gînditori din epoca sclavagistă au izbutit să pună bazele filozofiei materialiste, să abordeze o seamă de probleme teoretice deosebit de importante din domeniul științelor naturii. Astfel, observînd formarea norilor și transformarea lor în apă, filozoful grec Anaximene (secolul al VI-lea î.e.n.) a tras concluzia că aerul (deci un element material) constituie principiul prim al lumii. Observînd o anumită asemănare între structura peștilor și a omului, un alt filozof grec, Anaximandru (aprox. 610—546 î.e.n.), a emis ipoteza că viața a apărut în mare și că omul se trage din pești. Observînd schimbările stării materiei, Democrit (aprox. 460—370 î.e.n.), Epicur (aprox. 342—270 î.e.n.) și

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 26.

filozoful roman Lucreţiu Carus (aprox. 99—55 î.e.n.) au elaborat doctrina atomistă.

Primele succese ale ştiinţei au însufleţit popoarele lumii antice, sădindu-le încredere în propriile lor forţe, înarmîndu-le împotriva ploconirii mistice şi a fricii în faţa forţelor elementare ale naturii. O dovadă în acest sens a fost legendara frază a lui Arhimede : „Daţi-mi un punct de sprijin şi voi răsturna pămîntul".

Firește că primele reprezentări ştiinţifice despre natură erau adesea foarte aproximative, naive, în multe privinţe greşite. De regulă însă, ele nu cuprindeau nimic supranatural, mistic, nimic care să denatureze realitatea în mod fantastic. Ideile denaturate despre lume şi despre fenomenele care au loc în ea erau răspîndite doar sub influenţa concepţiilor religioase. Acest fapt, ca şi lupta făţişă a religiei împotriva reprezentărilor ştiinţifice, constituie o dovadă că aceasta a frînat apariţia şi dezvoltarea ştiinţei şi a concepţiei materialiste despre lume.

Religia şi ateismul în vechea Indie

În cartea a IV-a a vechilor legende indiene (Vedele) se vorbeşte despre un ritual care îl supune pe om divinităţii unice şi despre cultul brahmanismului. Acesta din urmă a generat ulterior o serie de credinţe religioase specifice : budismul, hinduismul (vezi pag. 31-54). Toate aceste credinţe mistificau, denaturau cunoştinţele cuprinse în legendele şi în concepţiile filozofice naive din vechea Indie. Firește că gînditorii progresişti din acele vremuri se ridicau împotriva dogmelor religioase care împiedicau dezvoltarea ştiinţei. Concepţiile lor erau însă falsificate de propovăduitorii religiei şi prigonite de biserică cu sprijinul claselor exploatatoare.

Materialiştii din vechea Indie (secolele VII—VI î.e.n.) căutau să demonstreze că divinizarea cărţilor antice este inutilă şi absurdă, relevînd trei defecte principale, inerente tuturor scrierilor „sfinte" : minciuna, contradicţiile şi repetările. Printre întemeietorii acestui materialism şi ateism spontan este cunoscut îndeosebi Uddalaka, fiul lui Arun. El a susţinut că există un principiu material comun al lumii, care generează trei elemente : focul, apa şi pămîntul. Ce-i drept, sub influenţa ideilor religioase, Uddalaka înzestra materia cu conştiinţă,

gîndire și dorință, considera focul, apa și pămîntul ca divinități sui-generis. El nu socotea însă cîtuși de puțin necesar să se instituie în cinstea lor un cult și să li se adreseze rugăciuni.

Ateiștii din China antică

Doctrinele materialiste din China antică se caracterizau printr-un ateism pronunțat. Inițiatorul acestor doctrine a fost Lao-țzî (secolele VI—V î.e.n.), autorul cărții „Dao-de-țzin" („Cartea despre dao și de"). Lumea, spunea el, constă din particule materiale „ți" și din vid. Particulele ți sînt generate de principiul material și de legitatea „dao", care există dintotdeauna. „Nu știu de unde a luat naștere dao", declară filozoful, punînd astfel la îndoială originea divină a lumii. „Cerul și pămîntul — a scris Lao-țzî — nu se deosebesc și au față de toate ființele aceeași atitudine ca și față de iarbă și de animale". Aceasta înseamnă că cerul și pămîntul nu sînt cîtuși de puțin divine, ci naturale, materiale, astfel că oamenii nu trebuie să li se închine.

Mai tîrziu, pe baza daoismului filozofic, reprezentanți ai claselor stăpînitoare au elaborat sistemul religios cu același nume (vezi cap. *„Daoismul"*). În lupta împotriva materialismului vechi chinez, aristocrația guvernantă a folosit și idealismul lui Confucius (551—479 î.e.n.). Confucianismul reacționar pornea de la ideea că soarta omului este hotărîtă de cer încă de la nașterea lui. Începînd din secolele II—I î.e.n., cînd confucianismul a devenit religie de stat, gîndirea progresistă din China a purtat împotriva lui o luptă neîmpăcată.

Un cunoscut ateu al Orientului antic a fost de asemenea filozoful chinez Fan Cijen, care a trăit cu circa 1.500 de ani în urmă. „Nu credeți în karma (adică în soartă. — *Nota red.)*; dar atunci de unde provin bogăția și nobletea, sărăcia și starea inferioară ?", l-a întrebat prințul Siao-Țzî-lian, care căzuse sub influența călugărilor budiști. La această întrebare, Cijen a răspuns într-un mod foarte îndrăznet pentru acele vremuri, subliniind caracterul obiectiv al legilor naturii: „Viața oamenilor se aseamănă cu un pom. Florile lui se dezvoltă la fel pe aceleași ramuri și înmuguresc pe aceleași tulpini. Vîntul le smulge și le poartă aiurea. Unele cad pe așternuturi și rogojini, altele lîngă garduri și ziduri, în noroi și gunoaie. Cele ce cad pe așternuturi și rogojini sînt asemenea înălțimii-voastre; cele însă care cad în noroi și pe gunoaie sînt aseme-

nea slugilor şi slujbaşilor. Nobleţea şi starea inferioară nu sînt decît căi diferite ; cum se poate vorbi atunci de karma ?" Aceste afirmaţii ale filozofului şi altele de acelaşi gen n-au rămas nepedepsite. Fan Cijen a fost curînd destituit din toate funcţiile, arestat şi exilat într-un ţinut îndepărtat din sudul ţării.

Lupta dintre ştiinţă şi religie în Grecia şi Roma antică

Ateismul ajunge la o treaptă înaltă de dezvoltare în Grecia şi în Roma antică. Primii filozofi materialişti greci, printre care şi Heraclit (aprox. 530—470 î.e.n.), erau ferm convinşi că lumea nu a fost creată de vreun zeu sau de un om. Heraclit ironiza adorarea statuilor, respingea riturile şi cultul morţilor, avea o atitudine critică faţă de doctrina religioasă a sufletului.

Democrit, mare filozof grec din antichitate, de al cărui nume V. I. Lenin lega întreaga orientare materialistă din istoria filozofiei, respingea categoric credinţa în viaţa de dincolo de mormînt. Într-o lucrare consacrată anume acestei credinţe, el o caracterizează ca un basm mincinos, destinat unor nerozi. Totuşi, Democrit nu se încumeta să nege ritualul religios (ghicitul, prorocirile) şi zeii locali (ai polisurilor — cetăţilor). De asemenea el admitea că zeii, deşi nu sînt veşnici, exercită o influenţă asupra aptitudinilor omului şi asupra sănătăţii acestuia.

Concepţiile lui Hipocrate (aprox. 460—377 î.e.n.), vestit medic şi gînditor grec, „părintele medicinii", au jucat un rol însemnat în dezvoltarea ateismului antic. El apăra cu curaj ştiinţa împotriva prejudecăţilor religioase legate de boli şi susţinea că ştiinţa medicală este incompatibilă cu concepţiile religioase. Hipocrate nega cu desăvîrşire originea divină a bolilor, în special a epilepsiei, socotită boală „sfîntă". Acest învăţat era categoric împotriva „purificărilor şi descîntecelor" cu care se încerca tratarea epilepsiei. El îşi bătea joc de magi şi condamna ceremoniile rituale.

Critica religiei şi demascarea activităţii propovăduitorilor concepţiilor religioase nu conveneau, bineînţeles, claselor exploatatoare, fără a mai vorbi de clerici. De aceea prigonirea filozofilor şi învăţaţilor progresişti era încă pe atunci un fenomen destul de frecvent. Pentru ironii la adresa cultului religios şi a riturilor, preoţii au condamnat la moarte, în contu-

macie, pe filozoful materialist grec Diagora din insula Melos, cunoscut sub numele de Ateul (pe la jumătatea secolului al V-lea î.e.n.). Preoții și guvernanții Atenei au defăimat pe vestiții filozofi Anaxagora (aprox. 500—428 î.e.n.) și Aristotel (384—322 î.e.n.). Pentru atitudine sceptică față de credința în zei, ei au condamnat la moarte pe filozoful Protagora (481—411 î.e.n.), iar apoi au izbutit să obțină executarea lui Socrate (469—399 î.e.n.) pentru că a negat existența zeilor locali (ai polisurilor).

Reacțiunea religioasă se intensifică deosebit de mult în epoca elenismului, cînd se ascut contradicțiile din cadrul orînduirii sclavagiste. Propovăduitorii religiei se ridicau în primul rînd împotriva noilor descoperiri științifice. Astfel a fost prigonit Aristarh din Samos (sfîrșitul secolului al IV-lea — prima jumătate a secolului al III-lea î.e.n.), care a anticipat în mod genial ipoteza heliocentrică asupra structurii universului. Reacționarii cereau ca învățatul să fie judecat pentru că „a deplasat centrul universului".

Dar, în ciuda tuturor piedicilor și greutăților, linia materialistă și ateistă a lui Democrit și-a găsit continuatori demni în persoana lui Epicur și a discipolului său credincios Lucrețiu Carus, poet și filozof materialist din Roma antică. Acesta din urmă este autorul celebrului poem filozofic „Despre natura lucrurilor", în care a expus în mod amănunțit învățătura lui Epicur.

Religia, spunea Lucrețiu Carus, i-a îndemnat întotdeauna pe oameni la crime, la nedreptate și la cruzime. Bezna și ororile care se petrec în lume vor trebui spulberate nu de predicile religioase, ci studiind și tălmăcind legile naturii.

K. Marx și F. Engels apreciau mult ateismul lui Epicur și al lui Lucrețiu. Ei au subliniat că Epicur a fost „un adevărat iluminist radical al antichității; el a atacat pe față religia antică și a fost părintele ateismului la romani, în măsura în care acesta a existat la ei. De aceea Lucrețiu l-a și preamărit pe Epicur ca pe un erou, care pentru prima oară i-a doborît pe zei și a călcat religia în picioare; de aceea la toți părinții bisericii, de la Plutarh pînă la Luther, Epicur are faima de filozof ateu" [1].

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 131—132.

Dominația bisericii în evul mediu

Dacă în societatea sclavagistă, îndeosebi în perioada înfloririi acesteia, existau anumite condiții pentru dezvoltarea relativ largă a cunoștințelor științifice, o dată cu începutul evului mediu situația s-a schimbat radical. În feudalism, care a luat locul orînduirii sclavagiste, religia a devenit baza ideologică a întregii vieți spirituale și politice.

În această perioadă, situația științei și filozofiei s-a caracterizat prin dominația absolută a dogmaticii religioase, ceea ce a făcut ca nivelul culturii să fie extrem de scăzut în comparație cu antichitatea.

Totuși, chiar și în acele vremuri întunecate, dezvoltarea gîndirii științifice n-a încetat cu desăvîrșire. Centrul cercetărilor științifice s-a deplasat din Europa occidentală spre Răsărit, în țările aflate sub influența arabă, unde ideologia religioasă a islamismului încă nu era în stare să frîneze activ progresul științei. Învățații din Orient au îmbogățit realizările gînditorilor antici, au făcut progrese în domeniul matematicii, astronomiei, opticii și medicinii. Pe bună dreptate, cercetătorul arab Djabir (Geber) din secolul al VIII-lea a fost denumit în Europa părintele chimiei. Aceste succese ale gîndirii științifice duceau în mod inevitabil la anumite concluzii ateiste, dădeau un imbold luptei împotriva concepțiilor religioase, care împiedicau lărgirea și aprofundarea cunoașterii juste a naturii.

Abu Ali Ibn Sina

Un exemplu strălucit de îmbinare a intereselor științifice cu concepțiile ateiste l-a constituit activitatea lui Abu Ali Ibn Sina (numele latinizat — Avicenna ; aprox. 980—1037), părintele recunoscut al științei în evul mediu. Ibn Sina s-a născut la Buhara, fiind de origine tadjik ; a fost filozof și naturalist, medic și matematician. El este autorul a peste 300 de lucrări științifice și a propus o clasificare originală a științelor. Pînă în secolul al XVII-lea, traducerea în limba latină a lucrării lui Ibn Sina „canonul medicinii" a fost în Europa principalul manual în domeniul științelor medicale.

În interesul științei, Ibn Sina a căutat să îngrădească credința și să-i opună știința. Acest învățat afirma, în pofida religiei, că în afară de dumnezeu există materia, care este veșnică și nu poate fi făurită ; el considera că materia este cauza diversității lucrurilor. Așadar, dualismul lui Ibn Sina servea

drept mijloc de eliberare a științei de cătușele ideologiei religioase. Acestui țel îi slujea și doctrina lui despre adevărul dublu, potrivit căreia teologia și știința constituie domenii diferite ; teologia nu trebuie să se amestece în treburile științei, iar știința nu va impune concepțiile ei teologiei.

Cînd în califatul răsăritean s-a înscăunat reacțiunea și concepțiile ateiste ale lui Ibn Sina au fost condamnate, doctrina adevărului dublu s-a dezvoltat în califatul de la Cordova, unde a avut ca propagandist zelos pe marele gînditor medieval Abu-l-Valid Mahomed Ibn Ahmed Ibn Mahomed (numele latinizat — Averroes ; 1126—1198). Această doctrină a fost adoptată de numeroși învățați din Orient și din Europa occidentală, care au folosit-o pentru a apăra știința împotriva atentatelor religiei. Mai tîrziu însă ea a fost preluată (într-o răstălmăcire corespunzătoare) de către teologi, care au făcut uz de această doctrină în numele sprijinirii credinței religioase și pentru a limita pe toate căile cunoștințele științifice.

Inchiziția împotriva științei

În evul mediu, dominația religiei a fost absolută, orice abatere de la dogmele religioase și cu atît mai mult nerecunoașterea lor fiind pedepsite fără cruțare. Inchiziția, înființată în secolul al XIII-lea, ca și alte organizații bisericești, exercita o teroare cruntă împotriva științei și învățaților.

Unul dintre cei mai de seamă gînditori din acea vreme a fost Roger Bacon (aprox. 1214—1294), filozof și naturalist englez. El a făcut observații valoroase în domeniul astronomiei și chimiei, a prevestit crearea mașinilor de zburat, a prevăzut principiul construirii microscopului și telescopului. În ciuda afirmației „părinților bisericii" că „autoritatea sfintei scripturi este mai presus de toate aptitudinile rațiunii umane", învățatul respingea credința oarbă în această autoritate. Pentru concepțiile sale progresiste, R. Bacon a fost închis într-o mănăstire, unde a stat 14 ani și de unde a ieșit numai cu puțin înaintea morții sale.

Astronomul Cecco d'Ascoli s-a încumetat încă în secolul al XIV-lea să propage teoriile unor gînditori antici despre sfericitatea pămîntului. Soarta lui a fost tristă. În 1327 învățatul a fost ars pe rug la Florența.

Prigonirea și asasinarea gînditorilor și oamenilor de știință progresiști, a tuturor celor cu alte convingeri decît ale bisericii au fost ridicate de inchizitori la rangul de principiu și au

fost practicate în proporții nemaiîntîlnite pînă atunci. Potrivit unor date incomplete, numai inchizitorii spanioli au condamnat între anii 1481 și 1598 peste 340.000 de oameni, dintre care circa 32.000 de bărbați, femei și chiar adolescenți au fost arși pe rug fără să aibă nici o vină.

Luînd poziție împotriva științei, biserica a căutat în fel și chip să îndepărteze de la cercetările științifice pe clerici, care în evul mediu aveau cele mai mari posibilități să se consacre unei asemenea activități. În secolul al XII-lea, papa Alexandru al III-lea a interzis clericilor să studieze fizica. În secolul al XIII-lea, „sfîntul" Dominic a condamnat metoda experienței și a observației în știință, interzicînd pe această bază membrilor ordinului dominicanilor să studieze științele naturii și medicina. Timp de 1.000 de ani biserica a socotit practicarea chirurgiei drept un păcat.

Un organ militant al catolicismului reacționar în lupta sa împotriva a tot ceea ce era progresist, inclusiv împotriva științei, a fost ordinul iezuiților („Societatea lui Iisus"), înființat la jumătatea secolului al XVI-lea de Ignațiu de Loyola. Această organizație și-a pătat numele cu nenumărate crime. Totuși, nici atrocitățile inchiziției nu au dus la victoria religiei în războiul pe care-l ducea împotriva cunoștințelor științifice.

„Erezia" lui Copernic

Vestitul savant polonez Nicolaus Copernic (1473—1543) a dat concepției religioase despre lume prima lovitură nimicitoare. În opoziție cu punctul de vedere al clericilor, care susțineau sistemul greșit, geocentric al lumii, sistem conceput de Ptolemeu, el a elaborat sistemul științific, heliocentric, al lumii, concediind astfel teologia, după expresia lui F. Engels. Cartea lui Copernic „Despre revoluțiile corpurilor cerești", unde erau expuse concepțiile savantului, a apărut abia cu cîteva zile înainte de moartea autorului. Clericii au încercat imediat să anihileze întreaga însemnătate principială și științifică a acestei lucrări, deoarece era în contradicție cu Biblia și infirma legenda lui Iosua, care ar fi prelungit ziua exclamînd : „Soare, stai în loc !" Cartea a fost prevăzută (împotriva voinței savantului) cu o prefață a teologului luteran A. Osiander, în care ideile principale ale lui Copernic erau denaturate, iar teoria sa era prezentată ca o ipoteză „uimitoare", dar neavînd nimic comun cu realitatea.

Bineînțeles că falsificarea teologică a teoriei lui Copernic nu a fost în stare să oprească răspîndirea noilor idei științifice. De aceea biserica s-a decis să ia măsuri mai energice. În 1615 papa Paul al V-lea a declarat în cadrul sfîntului conciliu că teoria despre rotirea Pămîntului este eretică, iar în 1616, printr-un decret al inchiziției, lucrarea lui Copernic a fost introdusă (cu rezerva „pînă la corectare") în „Indexul cărților interzise", unde a figurat pînă în 1822. Pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, profesorii multor universități europene trebuiau să depună jurămînt că nu împărtășesc „erezia" lui Copernic.

Totuși biserica n-a putut spulbera ideile științifice ale lui Copernic, care au pus bazele științei moderne. Teoria lui Copernic a avut un rol imens, revoluționar în dezvoltarea științei, a întregii culturi a omenirii, în eliberarea gîndirii științifice de lanțurile religiei. În legătură cu aceasta, F. Engels scria : „Și științele naturii și-au făcut pe vremea aceea declarația lor de independență, ce-i drept nu chiar de la început, după cum nici Luther nu a fost primul protestant. Ceea ce a fost pentru religie arderea bulei papale de către Luther a fost pentru științele naturii marea operă a lui Copernic, prin care acesta a aruncat mănușa superstițiilor bisericești — deși cu timiditate și după ezitări de 36 de ani și, ca să zicem așa, pe patul de moarte. Din acel moment studiul naturii s-a emancipat în esență de religie, deși lămurirea definitivă a tuturor amănuntelor s-a tărăgănat pînă în ziua de azi și în multe minți e încă departe de a se fi terminat" [1].

Giordano Bruno și Vanini

Un luptător curajos și plin de abnegație pentru victoria concepției științifice despre lume a fost Giordano Bruno (1548—1600). Învinuit de erezie, el a ieșit în 1575 din ordinul călugărilor dominicani, al cărui membru fusese pînă atunci, iar apoi a colindat întreaga Europă, popularizînd sistemul lui Copernic, publicînd pamflete și cărți în apărarea științei, împotriva religiei și bisericii. În 1592, în urma unei trădări și a provocărilor din partea iezuiților, Giordano Bruno a fost predat inchiziției din Roma, care, după ce l-a chinuit 8 ani în închisoare, l-a ars pe rug ca eretic. Înainte de execuție el a declarat inchizitorilor : „Probabil că pronunțînd sentința

[1] *F. Engels :* „Dialectica naturii", Editura politică, 1959, pag. 176—177.

încercați mai multă frică decît încerc eu ascultînd-o". Ulterior, în 1889, în ciuda protestelor vîrfurilor clericale, pe locul unde a fost ars G. Bruno (Piața Florilor din Roma) a fost înălțat un monument prin subscripția oamenilor progresiști din lumea întreagă.

Un propagandist neînfricat al ideilor științifice și ateiste ale lui G. Bruno a fost Lucilio Vanini (1585—1619), profesor de filozofie la Lyon și Toulouse. El nega existența minunilor, crearea lumii de către dumnezeu și nemurirea sufletului. După publicarea lucrării sale principale, „Despre tainele uimitoare ale naturii — regina și zeița muritorilor", el a fost judecat de un tribunal al inchiziției. Clerul obscurantist l-a condamnat pe Vanini la moarte Filozofului i s-a smuls limba, apoi a fost spînzurat, cadavrul său a fost ars și cenușa împrăștiată în cele patru vînturi. Legenda spune că, cu cîteva clipe înainte de execuție, Vanini ar fi spus călăilor săi: „Nu există nici dumnezeu, nici diavol. Dacă dumnezeu ar fi existat, eu m-aș fi rugat de el să arunce trăsnetul asupra acestui tribunal nedrept și ticălos. Iar dacă ar fi existat diavolul, m-aș fi rugat lui ca infernul să înghită tribunalul. Eu însă nu fac aceasta, fiindcă nu există nici dumnezeu, nici diavol".

Prigonirea lui Galilei

O nouă etapă în eliberarea științei de lanțurile religiei a fost marcată de lucrările lui Galileo Galilei (1564—1642) în domeniul astronomiei și mecanicii. Acest savant a construit în 1609 un telescop și l-a folosit pentru prima oară spre a face observații asupra cerului. În felul acesta el a reușit să descopere sateliții lui Jupiter, fazele planetei Venus, munții din Lună și o serie de pete întunecate în Soare, să constate că Calea lactee este alcătuită din aglomerări de stele etc. Galilei a furnizat dovezi experimentale incontestabile în sprijinul ideilor lui Copernic și G. Bruno. Însuflețit de aceste succese, el s-a avîntat cu curaj în lupta împotriva punctului de vedere religios. „Nici o maximă a scripturii nu are o asemenea forță de constrîngere ca oricare dintre fenomenele naturii", a declarat învățatul.

Activitatea lui Galilei nu a trecut neobservată. Clericii s-au grăbit să se opună ideilor și descoperirilor sale științifice. Telescopul a fost declarat de îndată „un instrument al diavolului, care înșală ochii observatorului". Descoperirea

unor munți și văi în Lună a fost respinsă ca fiind în contradicție cu textele biblice, s-a interzis cu asprime să se scrie și chiar să se amintească în prelegerile universitare despre descoperirea unor pete în Soare. În toamna anului 1633, învățatul, în vîrstă de 70 de ani, a fost arestat și deferit tribunalului inchiziției din Roma. El a fost constrîns să-și renege ideile și s-a instituit supravegherea lui pe viață de către organele inchiziției. Lui Galilei i s-a interzis să se ocupe de astronomie, să se întîlnească cu oameni de știință și să destăinuiască cele petrecute la judecată. După moartea savantului, biserica a împiedicat înmormîntarea sa în cavoul familiei și n-a permis ca pe piatra funerară să se facă vreo inscripție, căutînd să șteargă astfel pentru totdeauna amintirea lui Galilei.

Persecutarea altor savanți

Inchiziția a persecutat cu sălbăticie și pe Tommaso Campanella (1568—1639), unul dintre primii reprezentanți ai comunismului utopic. Cele mai importante lucrări ale sale sînt: tratatul „Apologia lui Galilei", în care a apărat concepțiile marelui învățat, și cartea „Cetatea Soarelui", în care înfățișa într-o formă utopică viitoarea societate comunistă. Campanella a scris aceste lucrări în închisoare, unde a fost deținut timp de 27 de ani. Din voința „sfinților" părinți-inchizitori, el a fost mutat de 50 de ori dintr-o închisoare într-alta și de 7 ori a fost torturat.

Inchiziția a căutat să distrugă și pe celebrul savant André Vésale (1514—1564), care s-a ocupat de anatomie și de medicină. Clericii combăteau în general teoria care susținea că bolile au cauze naturale; ei îndemnau pe oameni să nu se adreseze medicilor, afirmînd că prescripțiile științei medicale „contrazic învățătura cerească, veghea și rugăciunea". Propovăduitorii religiei interziceau învățaților să facă autopsia cadavrelor, declarînd că aceasta îi va împiedica pe cei morți să învie în ziua „judecății de apoi". Vésale a obținut cu mari dificultăți autorizația de a diseca cadavrele unor criminali executați. Studiind structura corpului uman, el s-a convins de falsitatea afirmației teologilor că bărbații ar avea o coastă mai puțin decît femeile. El n-a găsit nici osul special care, după afirmațiile clericilor, reprezenta germenul viitoarei învieri a mortului. Pentru toate acestea, inchiziția spaniolă l-a

condamnat la moarte, și numai datorită intervenției împăratului Carol al V-lea această sentință a fost comutată într-un pelerinaj de pocăință în Palestina.

„Indexul cărților interzise"

Fără a-și ascunde ura față de știință și de învățați, obscurantiștii catolici au căutat prin toate mijloacele să împiedice răspîndirea cunoștințelor științifice în rîndurile credincioșilor. În 1513 primul dintre așa-numiții „mari inchizitori" — cardinalul Caraffa — a emis o dispoziție potrivit căreia nici o carte nu putea fi publicată fără autorizația specială a inchiziției. În 1559 papa Paul al IV-lea a dat publicității „Index librorum prohibitorum", adică lista cărților interzise. În această listă erau incluse lucrările a căror lectură era interzisă credincioșilor sub amenințarea de a fi acuzați de un păcat de moarte și chiar excomunicați. De atunci „Indexul" a fost mereu completat cu cărți noi. În momentul de față el cuprinde circa 8.000 de titluri. În afară de autorii și de cărțile pe care „Indexul" le prevede nominal, credincioșilor li se interzice și acum să citească mii de alte lucrări care expun ideile marxismului, teoria evoluționistă etc. Nici în prezent catolicii nu au dreptul să citească nu numai cărțile lui Descartes, Spinoza și ale materialiștilor francezi din secolul al XVIII-lea, dar nici lucrările lui Swift, Defoe, Balzac, Hugo, G. Sand, Stendhal, Flaubert, Zola, A. France etc.

Cu privire la apariția „Indexului" un istoric scria: „Niciodată pînă atunci lumea n-a fost martoră a unui asemenea atentat împotriva științei și literaturii... Primul «Index librorum prohibitorum» a avut urmări înspăimîntătoare. La Roma, Neapole și aproape pretutindeni fumegau ruguri pe care erau arse mormane uriașe de cărți interzise". În spiritul prevederilor „listei negre" a inchiziției este redactat și textul anatemei proclamate de conciliul Vaticanului împotriva celui „care va spune că științele umane trebuie dezvoltate într-un asemenea spirit de libertate, încît să fie permis să se considere afirmațiile lor ca adevărate chiar în cazul cînd ele sînt în contradicție cu doctrina revelației divine".

Prigonind în fel și chip gîndirea științifică înaintată, clericii au extins totodată prin toate mijloacele și continuă să extindă editarea de cărți proprii, care propagă dogmele religioase și născociri antiștiințifice. De pildă, s-a calculat că, pînă în preajma celei de-a 400-a aniversări a „Societății lui

Iisus" (1940), iezuiții au scris 115.000 de cărți, cuprinzînd mai cu seamă descrierea unor minuni supranaturale și a „faptelor" lui Hristos, ale Maicii Domnului, ale îngerilor și diavolilor.

Dușmanii științei

Firește, nu numai clericii catolici și nu numai cei din evul mediu au prigonit știința și oamenii de știință. Astfel, reformatorul german al bisericii catolice Luther și adeptul său Melanchton au atacat învățătura lui Copernic cu aceeași înverșunare ca și inchizitorii, cerînd represalii crunte împotriva „ereziei" lui Copernic. Calviniștii nu s-au lăsat mai prejos decît catolicii în prigonirea gînditorului și învățatului progresist spaniol Miguel Servet (1509—1553). Servet era cunoscut prin comentariile sale critice la „Geografia" lui Ptolemeu, precum și prin mari descoperiri în domeniul fiziologiei (circulația sîngelui în plămîni, sau așa-numita mică circulație, ipoteza privind existența vaselor capilare care leagă arterele pulmonare și venele etc.). Tocmai pentru aceste descoperiri în domeniul științei, precum și pentru convingerile sale care erau în contradicție cu scolastica bisericească, savantul a fost condamnat de inchiziție la moarte prin ardere pe rug și a trebuit să se refugieze la Geneva. Dar biserica calvină din Elveția nu l-a apărat, ci l-a trimis pe rug. „Și este semnificativ — remarca F. Engels — faptul că protestanții au întrecut pe catolici în prigonirea studiului liber al naturii. Calvin l-a ars pe rug pe Servet, cînd acesta era pe punctul să descopere circulația sîngelui, și anume frigîndu-l de viu timp de două ore ; inchiziția s-a mulțumit să-l ardă pur și simplu pe Giordano Bruno" [1].

Biblioteca din Alexandria, unde se păstra un număr imens de cărți vechi, a fost distrusă atît de fanaticii creștini la sfîrșitul secolului al IV-lea, cît și de fanaticii musulmani în secolele VII—VIII. Din cauza acestor acte de barbarie, numeroase opere ale unor gînditori de seamă ai lumii antice au fost definitiv pierdute pentru noi.

Clerul musulman a prigonit cu cruzime pe eminentul astronom și matematician uzbec Ulugbek (1394—1449). Pentru activitatea sa științifică și iluministă, învățatul a fost acuzat de erezie și apoi ucis mișelește în urma unui complot pus la cale de preoțimea reacționară. Fanaticii musulmani n-au

[1] *F. Engels :* „Dialectica naturii", Editura politică, 1959, pag. 6.

lăsat decît ruinele observatorului lui Ulugbek, care era cunoscut în întreaga lume.

Rabinii evrei aveau de asemenea o atitudine intolerantă faţă de orice încercare de a aborda în mod conştient, de pe poziţii ştiinţifice, studiul sfintei scripturi. Astfel, pentru lucrarea „Cercetări asupra tradiţiilor fariseilor", filozoful Uriel d'Acosta (1590—1640) a fost exclus din comunitatea religioasă evreiască. După o ceremonie umilitoare, care i s-a impus pentru anularea acestei pedepse, el şi-a pus capăt zilelor. Remarcabilul filozof materialist Benedictus (Baruch) Spinoza (1632—1677), care pînă la sfîrşitul zilelor sale a fost un adversar intransigent al dogmatismului religios şi nu a recunoscut nici un fel de forţe supranaturale, a fost de asemenea anatemizat de clerici şi exclus din comunitate.

Ateismul iluminiştilor francezi şi al lui L. Feuerbach

Realizările practicii şi ale ştiinţei au servit ca bază dezvoltării filozofiei materialiste şi a ateismului. Acest proces se intensifică cu deosebire în perioada pregătirii şi înfăptuirii revoluţiei burgheze din Franţa (1789—1794), cînd în arena luptei ideologice au păşit iluştrii iluminişti Voltaire (1694—1778), Diderot (1713—1784), Holbach (1723—1789), Helvétius (1715—1771), La Mettrie (1709—1751).

Iluminiştii francezi dezvăluiau inconsistenţa lăuntrică a reprezentărilor religioase, demonstrînd absurditatea lor. „Religia — scria Holbach —, întotdeauna în contradicţie cu ea însăşi, răstoarnă temeliile moralei, dar în acelaşi timp se dă drept cel mai trainic reazem al ei. Ea susţine că toate îndatoririle omului se trag de la dumnezeu, declară că dumnezeu cuprinde în el toate perfecţiunile imaginabile ; afirmă că dumnezeul acesta se mînie pentru răul pricinuit creaţiilor sale ; îl socoteşte pe dumnezeul acesta imuabil.

Dar, imediat după aceasta, aceeaşi religie îl preface pe acest dumnezeu atît de desăvîrşit într-un tiran care nu cunoaşte alte legi decît capriciul său, care nu aplică legile stabilite de el însuşi, care porunceşte să se săvîrşească omoruri, furturi, violenţe, nedreptăţi, cruzimi, discordie, perfidii, înşelăciuni şi-i iubeşte pe oamenii pătaţi de cele mai groaznice vicii şi crime" [1].

[1] *P. Holbach :* „Galeria sfinţilor", OGIZ, Moscova, 1937, pag. 32—33.

Iluminiștii și-au legat concepțiile filozofice și ateiste de sarcinile revoluției și de succesele științei din epoca lor. „Dacă oamenii vor îndrăzni să atace într-un fel oarecare religia — scria Diderot, șeful materialiștilor francezi —, care este considerată ca cel mai puternic și mai stimat obstacol, ei nu se vor putea opri aici. După ce vor arunca o privire amenințătoare regelui ceresc, ei nu vor pregeta să-și mute această privire și asupra regelui pămîntesc. Frînghia care leagă și sugrumă omenirea este împletită din două sfori. Una dintre ele nu poate să țină dacă s-a rupt cealaltă" [1].

V. I. Lenin prețuia mult operele ateiștilor francezi. El sublinia că „publicistica vechilor ateiști din secolul al XVIII-lea, plină de vervă, vie, talentată, care atacă în mod spiritual și fățiș clericalismul dominant", nu-și pierde nici astăzi însemnătatea.

Continuator al operei iluminiștilor francezi a fost cunoscutul filozof-materialist german L. Feuerbach (1804—1872). L. Feuerbach a dezvăluit legătura esențială dintre religie și filozofia idealistă și a căutat să vadă rădăcinile reprezentărilor religioase în condițiile de viață ale oamenilor. El înțelegea însă limitat, îngust practica umană, doar ca o experiență senzorială a oamenilor. Nici iluminiștii francezi, nici Feuerbach n-au putut să scoată la iveală rădăcinile sociale ale religiei și să arate căile juste pentru învingerea ei. Cu toate acestea, chiar și aceste concepții ateiste neconsecvente au trezit furia celor care propovăduiau religia.

Biserica ortodoxă și știința

Clericii ortodocși au prigonit în permanență gîndirea științifică înaintată și pe exponenții ei. Lucrul acesta trebuie subliniat în mod special, fiindcă actualii apărători ai ortodoxismului sînt înclinați să uite faptele istorice respective, încercînd să prezinte biserica ortodoxă ca succesoarea realizărilor științifice și culturale ale antichității. După ei, știința a fost prigonită de reprezentanții tuturor celorlalte culte, în afară de cei ai creștinismului ortodox. Istoria infirmă însă aceste născociri.

Preoțimea din cnezatul Moscovei, ca și cea din Occident, a luptat împotriva dezvoltării și răspîndirii cunoștințelor științifice, folosind ruguri și torturi, persecutînd pe curajoșii cer-

[1] *D. Diderot*, Opere ateiste alese, Academia de științe a U.R.S.S., 1956, pag. 290.

cetători ai naturii, arzînd cărţi pe rug. „Nu citi multe cărţi, ca să nu cazi în erezie", spuneau pe atunci clericii ortodocşi. La instigaţiile lor, în 1568 a fost devastată prima tipografie rusă, a lui I. Fedorov şi P. Mstislaveţ, aceştia fiind nevoiţi să se refugieze în străinătate.

În 1551 sinodul bisericii ruse a interzis studiul unui şir întreg de ştiinţe, inclusiv astronomia, pe care teologii ortodocşi o considerau ca făcînd parte din „plăsmuirile şi viclenniile eretice". Ei au avut aceeaşi atitudine şi faţă de teoria lui Copernic. „Blestematul Copernic este duşmanul lui dumnezeu", declarau episcopii ortodocşi.

În acelaşi secol al XVI-lea, un oarecare „ţăran Nikitka" a meşterit un aparat de zburat mai greu decît aerul şi a făcut o reuşită demonstraţie cu acest aparat în faţa lui Ivan cel Groznic. Dar la insistenţele clerului acestui om curajos i s-a adus învinuirea că ar desfăşura o activitate potrivnică lui dumnezeu şi că ar întreţine legături cu diavolul. „Pentru această legătură cu puterea necuratului — glăsuia sentinţa — să i se taie născocitorului capul. Trupul cîinelui blestemat şi împuţit să fie azvîrlit porcilor ca să-l mănînce. Iar născocirea meşterită cu ajutorul diavolului să fie arsă după citirea liturghiei divine".

În 1731 a fost expulzat din Reazan uricarul Kreakutnoi, care a construit un balon aerian şi a încercat să se ridice cu el în aer. Pentru această „faptă potrivnică lui dumnezeu", clericii au vrut să-l îngroape de viu sau să-l ardă pe rug.

Lupta bisericii ortodoxe împotriva ştiinţei s-a intensificat deosebit de mult în perioada în care ideile iluminiştilor francezi au început să pătrundă în Rusia. În 1789, la Tambov, a fost confiscată o ediţie recent apărută a lucrărilor lui Voltaire. Numai în octombrie 1793 clericii au ars în Rusia 18.656 de cărţi „potrivnice lui dumnezeu". Pe baza unui denunţ al arhiereului Moscovei, reacţionarii au devastat editura lui N. I. Novikov, fruntaş progresist al vieţii publice din Rusia. La sfîrşitul secolului al XIX-lea erau prigoniţi cei care citeau cărţi ca „Antropogenia, sau istoria evoluţiei umane" şi „Enigmele universului" de E. Haeckel, „Romane şi povestiri" de D. Diderot, „Concepţia religioasă şi ştiinţifică despre lume" de L. Büchner, „Evoluţia moralei" de Ch. Letourneau, „Originea omului şi selecţia sexuală" de Ch. Darwin etc. etc.

Clericii au cerut arderea lucrărilor lui M. V. Lomonosov, au prigonit pe adepții teoriei darviniste, au persecutat pe celebrii naturaliști I. M. Secenov, I. I. Mecinikov, D. I. Mendeleev, K. A. Timireazev. În cîrdășie cu funcționarii țariști și cu profesorii reacționari, apărătorii ortodoxismului căutau să ucidă orice gîndire vie, orice cuvînt viu în știința rusă. Ei au încercat, de pildă, să-și exercite influența asupra marelui savant rus I. V. Miciurin. „Încrucișările tale — îi scria lui Ivan Vladimirovici protopopul Hristofor Potapiev din Kozlov — au o înrîurire negativă asupra concepției religioase și morale a ortodocșilor... Ai prefăcut grădina lui dumnezeu într-o casă de toleranță!" [1].

În aceeași măsură au prigonit clericii ortodocși și științele umaniste. Clerul rus căuta să împiedice dezvoltarea cercetărilor istorice, studiul folclorului. La insistența clerului superior, în 1860 a fost interzisă cartea cunoscutului folclorist rus A. N. Afanasiev „Legendele populare ruse". Clericii ticluiau denunțuri împotriva lui V. G. Belinski, N. G. Cernîșevski, N. A. Dobroliubov. Procurorul general al sfîntului sinod, Pobedonoștev, a declarat dăunătoare lucrările lui D. I. Pisarev. Era prigonită în mod deosebit editarea de lucrări antireligioase. Dar toate aceste eforturi ale clericilor n-au fost în stare să stăvilească dezvoltarea gîndirii ateiste.

Lupta dusă împotriva religiei de către gînditorii progresiști din Rusia

Gînditorii progresiști din Rusia din secolele XVIII-XIX au dus o luptă activă împotriva ideologiei religioase. „Din fericire, principalele curente ale gîndirii sociale înaintate din Rusia — a scris V. I. Lenin — au o solidă tradiție materialistă" [2].

Întemeietorul științelor naturii și al filozofiei materialiste în Rusia, M. V. Lomonosov (1711—1765), s-a ridicat cu curaj împotriva superstițiilor religioase bazate pe ignoranță și i-a luat în derîdere cu sarcasm pe clerici. „...În zadar cred mulți că tot ceea ce vedem — scria el — a fost făurit de creator de la început... Asemenea raționamente sînt cît se poate de dăunătoare pentru dezvoltarea tuturor științelor, prin urmare și pentru cunoașterea firească a globului pămîntesc... Unor asemenea deștepți le este ușor să facă pe filozofii învățînd

[1] *I. V. Miciurin* : „Rezultatele unei activități de șaizeci de ani", Selhozghiz, Moscova, 1949, pag. 20.

[2] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 33, E.S.P.L.P. 1957, pag. 218—219.

pe dinafară patru cuvinte : *aşa a creat dumnezeu* şi să le folosească drept răspuns în locul tuturor cauzelor" [1].

Eminentul revoluţionar rus A. N. Radişcev (1749—1802), luptînd împotriva iobăgiei şi absolutismului ţarist, a biciuit religia, pe care o privea ca pe un instrument al întunericului şi al reacţiunii. „...Preoţii au fost întotdeauna născocitorii lanţurilor cu care a fost încătuşată raţiunea omului în cele mai diferite epocii — scria Radişcev. — ...Ei i-au tăiat aripile, ca nu cumva să-şi îndrepte zborul spre măreţie şi libertate" [2].

Tradiţia materialistă a gîndirii sociale progresiste ruse a fost continuată şi dezvoltată în secolul al XIX-lea de A. I. Herţen (1812—1870), V. G. Belinski (1811—1848), N. G. Cernîşevski (1828—1883), N. A. Dobroliubov (1836—1861), D. I. Pisarev (1840—1868).

În vestita sa scrisoare adresată lui Gogol, V. G. Belinski a demascat cu mînie activitatea reacţionară a clerului şi născocirile lipsite de temei despre caracterul profund religios al poporului rus. „...Oare într-adevăr nu ştiţi — scria el — că clerul nostru este dispreţuit de întreaga societate rusă şi de întregul popor rus ?... Oare nu popa este în toată Rusia pentru toţi ruşii reprezentantul lăcomiei, zgîrceniei, slugărniciei, nerușinării ?... După părerea dv., poporul rus este cel mai religios din lume. Aceasta e o minciună !... Aruncaţi o privire mai atentă şi veţi vedea că, prin firea lui, poporul rus este un popor profund ateu" [3].

Opera eminenţilor revoluţionari-democraţi N. G. Cernîşevski, N. A. Dobroliubov, D. I. Pisarev conţine şi ea o critică temeinică făcută religiei şi bisericii. În condiţiile crîncenei cenzuri ţariste, ei au fost adesea nevoiţi să înlocuiască cuvîntul „religie" cu cuvinte ca „fantezie", „superstiţie", „iezuitism" etc., ceea ce însă n-a slăbit înrîurirea activă exercitată de propaganda lor ateistă. „Ipotezele fantastice — scria Cernîşevski — spulberate de aceste concluzii negative în chimie, în geografie, în geologie nu mai necesită nici o luptă, deoarece toţi oamenii cît de cît culţi le consideră o aiureală" [4].

---

[1] *M. V. Lomonosov*, Opere filozofice alese, Moscova, 1960, pag. 397.

[2] *A. N. Radişcev*, Opere filozofice şi social-politice alese, Moscova, 1952, pag. 158.

[3] *V. G. Belinski*, Opere alese, Moscova, 1954, pag. 526.

[4] *N. G. Cernîşevski*, Opere filozofice alese, vol. III, Moscova, 1961, pag. 199.

N. A. Dobroliubov, în versurile sale răspîndite în taină în manuscris, scria:

„Religia ne-nvață pe dușmani să-i iertăm,
Cînd țarul ne-asuprește, ne cere să tăcem".

În articolele sale despre istoria gîndirii sociale, D. I. Pisarev a demascat parazitismul clerului și a subliniat că orice religie este „o frînă dăunătoare a mișcării intelectuale și sociale, păzește cu o încăpățînare bătrînească imense rezerve de legende mitologice, ceremonii magice, datini inutile și instituții monstruoase".

Succesele științei în epoca modernă

În ciuda tuturor eforturilor depuse de clerici, știința s-a dezvoltat necontenit. Necesitățile producției materiale erau mai puternice decît dorințele propovăduitorilor religiei. Progresul forțelor de producție și, legată de acesta, dezvoltarea capitalismului în sînul orînduirii feudale puneau în fața științei cerințe tot mai mari. Ca urmare, prima lovitură dată concepției religioase despre lume de către știința epocii moderne, reprezentată de Copernic, a fost urmată de altele tot mai puternice.

Dezvoltarea astronomiei și fizicii atinge un nivel care face posibilă emiterea primei ipoteze cosmogonice științifice a lui Kant-Laplace. Cu cîtva timp mai înainte, mișcarea corpurilor cerești își găsește o explicație în legile lui Kepler și Newton. Mecanica face progrese serioase. Epoca marilor descoperiri geografice, care începe la hotarul dintre secolele al XV-lea și al XVI-lea, răstoarnă toate concepțiile existente în evul mediu despre continente. Se accelerează acumularea de cunoștințe în domeniul chimiei. Se înregistrează anumite progrese în științele biologice și în medicină.

Biserica bate în retragere

Succesele științei și rolul ei crescînd în progresul societății i-au silit pe clerici să țină seama într-o măsură tot mai mare de faptul că există știință și savanți. Vremurile în care oamenii erau executați și torturați pentru convingerile lor științifice au apus pentru totdeauna. Dar, în lupta contra științei, biserica continuă să prigonească pe gînditorii înain-

taţi. Împotrivirea faţă de o serie de inovaţii ştiinţifice nu devine nici ea mai mică.

Medicul englez Edward Jenner (1749—1823) a introdus pentru prima oară pe scară largă vaccinările împotriva variolei. Activitatea acestui savant şi a discipolilor săi a salvat viaţa multor sute de mii de oameni. Totuşi, propovăduitorii religiei au declarat vaccinările împotriva variolei drept „o sfidare aruncată cerului şi voinţei divine", „o faptă primejdioasă şi păcătoasă" şi au început să-l hărţuiască pe savant. Sub influenţa preoţimii s-au organizat asociaţii ale adversarilor vaccinării, care timp de peste 100 de ani au dus o luptă activă împotriva vaccinărilor antivariolice. Drept rezultat, şi în zilele noastre, în S.U.A., Anglia, Olanda şi în alte ţări, vaccinarea nu este obligatorie şi se mai întîmplă şi astăzi să izbucnească epidemii de variolă.

Clericii s-au împotrivit cu înverşunare şi la introducerea paratrăsnetelor. Fulgerul şi tunetul, spuneau propovăduitorii religiei, sînt semne ale mîniei divine, şi am săvîrşi un păcat dacă am împiedica îndeplinirea misiunii ce le revine. Într-o serie de ţări, protestele clericilor au amînat introducerea paratrăsnetelor (îndeosebi pentru apărarea bisericilor înalte şi a clopotniţelor). Rezultatul a fost un mare număr de victime omeneşti care puteau fi evitate.

O adevărată furie a provocat în rîndurile propovăduitorilor religiei teoria evoluţionistă a marelui naturalist englez Ch. Darwin (1809—1882). Această teorie explica originea şi dezvoltarea speciilor de animale şi plante existente pe pămînt şi demonstra că ele, ca şi omul, n-au fost create de dumnezeu. Darwin şi adepţii săi au fost declaraţi eretici, iar teoria originii speciilor ca fiind inspirată de diavol. Unul dintre adversarii teoriei evoluţioniste a scris: „Prin intermediul darvinismului, ştiinţa a ridicat arma împotriva creştinismului: aceasta este cea mai gravă vină a ei". Prigonirea adepţilor teoriei darviniste a luat asemenea proporţii, încît s-a organizat chiar un atentat împotriva lui E. Haeckel (1834—1919), darvinist de seamă. Despre „Enigmele universului", cea mai reuşită carte ateistă a acestui naturalist, V. I. Lenin spunea că „există *mase* de cititori care au fost imediat atrase

de partea lui E. Haeckel. Această cărticică populară a devenit un instrument al luptei de clasă" [1].

În ciuda străduințelor reacționarilor îmbrăcați în sutane și rase, darvinismul s-a răspîndit în toate țările lumii, iar justețea acestei teorii a fost confirmată nu numai de noile date științifice, ci și de realizări practice. Și, totuși, clericii nu se potolesc. În 1925 a avut loc în S.U.A. faimosul „proces al maimuței", în care profesorul de liceu Skops a fost judecat pentru vina de a fi vorbit elevilor despre teoria lui Darwin. Acest proces a fost în deplină concordanță cu legislația în vigoare în numeroase state americane. Astfel, o lege prevede: „Începînd de astăzi, se interzice tuturor profesorilor... să-i învețe pe elevi orice teorie care neagă adevărul povestirii despre crearea omului de către dumnezeu, așa cum ne învață Biblia, și să insufle în locul acesteia ideea că omul se trage din animale inferioare. Se stabilește de asemenea că orice profesor recunoscut vinovat de încălcarea legii de față va fi judecat ca infractor". Pînă și în presa burgheză au apărut caricaturi în care erau luați în derîdere organizatorii „procesului maimuței". Dar clericii au continuat și continuă să militeze împotriva darvinismului.

Așadar, propovăduitorii religiei, care au dezlănțuit cu o mie de ani în urmă lupta împotriva științei, au continuat și continuă cu încăpățînare această acțiune lipsită de perspectivă. Faptele atestă că biserica a fost întotdeauna și rămîne un dușman al științei, o frînă a progresului științific. Și dacă în zilele noastre oamenii de știință nu mai sînt arși pe rug, aceasta se explică nu prin faptul că propovăduitorii religiei și-au schimbat poziția, ci prin faptul că forța științei, autoritatea și necesitatea ei (chiar și pentru exploatatori) au crescut enorm. Lupta clericilor împotriva gîndirii științifice înaintate se desfășoară cu și mai multă înverșunare, deși în multe privințe îmbracă alte forme decît în trecut.

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 342.

ÎNCERCĂRILE CLERICILOR DE A ÎMPĂCA ȘTIINȚA CU RELIGIA SÎNT ZADARNICE

Clericii își schimbă tactica

În ultimele decenii, ritmul progresului științific se accelerează continuu. Din secolul al XIX-lea, cînd a început o rapidă dezvoltare a producției, iar în domeniul științelor naturii s-au făcut mari descoperiri (celula, forțele motrice ale evoluției naturii vii, legea conservării și transformării energiei, sistemul periodic al elementelor elaborat de Mendeleev), știința a dobîndit noi stimulente puternice și o bază trainică pentru a putea progresa.

Revoluția începută în fizică la hotarul dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, în urma descoperirii radioactivității, electronului etc., s-a extins și asupra altor domenii ale științelor naturii, ridicînd știința pe o treaptă nouă, mai înaltă. Știința și-a găsit aplicații practice de o amploare neobișnuită în producție și în viața de toate zilele.

În aceste condiții, negarea directă și prigonirea fățișă a științei au încetat să dea rezultatele dorite de reacțiune, ceea ce îi silește pe clerici să-și schimbe tactica, formele și metodele de luptă împotriva științei. În urma acestui lucru se creează o situație bizară. Tot mai frecvent propovăduitorii religiei înlocuiesc lozinca războiului împotriva științei prin lozinca alianței cu aceasta, deși, după cum se știe, în prezent știința l-a izgonit definitiv pe creator din întregul univers.

Ce-i drept, „regruparea" din rîndurile clericilor nu s-a făcut dintr-o dată și nu poate fi considerată terminată nici astăzi. Primele încercări de a moderniza religia și de a o pune într-o oarecare măsură în concordanță cu realizările gîndirii științifice au fost condamnate de biserică și anatemizate. La început, propovăduitorii concepțiilor religioase nu voiau să accepte nici un fel de compromis. În 1864 papa Pius al IX-lea a editat pentru prima oară așa-numitul sillabus, sau lista

„rătăcirilor secolului nostru", în care respingea descoperirile științifice, libertatea presei, a cuvîntului și conștiinței, amenința cu anatema pe „cel care va spune că papa de la Roma poate și trebuie să se împace cu progresul, cu liberalismul și cu civilizația contemporană". În 1902, din ordinul lui Leon al XIII-lea, a fost înființată o comisie biblică specială, menită să pună capăt oricăror devieri în interpretarea Bibliei. În 1907 Pius al X-lea a publicat un nou sillabus, în care condamna criticile științifice la adresa Bibliei, ideea că știința ar fi independentă de religie, denaturarea dogmelor bisericești, negarea divinității lui Hristos și, mai ales, desconsiderarea „tainelor" religioase. În 1909 comisia biblică a Vaticanului a adoptat o hotărîre, potrivit căreia primele trei capitole ale cărții Facerea — despre crearea lumii, a plantelor, animalelor și omului, despre șederea „primei perechi" în rai etc. — trebuie recunoscute textual, iar nu considerate ca mituri împrumutate de la alte religii.

Dar toate aceste încercări și pretenții ale clericilor de a-și menține dominația din trecut în sfera ideologică, de a putea dicta științei au eșuat. În prezent, pînă și cei mai reacționari dintre propovăduitorii religiei încep să-și dea seama că dezvoltarea științei nu mai poate fi ignorată. Astăzi clericii caută să adapteze într-un fel sau altul concepția religioasă la știință sau, dimpotrivă, să folosească știința pentru a „fundamenta" dogmele religioase. Dar, oricît s-ar adapta clericii la noile condiții, rămîne valabilă caracterizarea făcută de Lenin: „Fideismul contemporan nu respinge cîtuși de puțin știința; el respinge numai «pretențiile excesive» ale științei, anume pretenția cu privire la adevărul obiectiv" [1].

Propovăduitorii „alianței" dintre știință și religie

Unul dintre cele mai răspîndite curente în teologia contemporană este cel care preconizează unitatea sau alianța dintre știință și religie, dintre cunoaștere și credință. Ideea acestei alianțe o susțin cu un zel deosebit ideologii catolicismului și ai protestantismului. Ei țin numeroase prelegeri și predici pe această temă, organizează conferințe etc. Astfel, în august 1954, pe o insulă din apropierea orașului Portsmouth (S.U.A.) a avut loc o mare conferință a teologilor, filozofilor și savanților burghezi în problema „Re-

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 14, Editura politică, 1954, pag. 116.

ligia în secolul științei". În august 1956 s-a ținut tot acolo a doua conferință, în cadrul căreia apărătorii concepțiilor religioase au organizat încă un „institut", menit „să contribuie la o apropiere între știință și religie". Același scop și-l propun numeroase institute teologice și de filozofie din Italia, Franța, S.U.A. și Canada.

Vaticanul acordă o uriașă atenție noii tactici a religiei față de știință. Pe lîngă Vatican există o „academie de științe" specială, reunind teologi și oameni de știință reacționari care caută să atragă gîndirea științifică de partea credinței religioase. Declarațiile făcute acum cîțiva ani de Pius al XII-lea la „academia" Vaticanului în fața unor astronomi, astronauți și filozofi burghezi au constituit un fel de program călăuzitor în această direcție. Prezentînd dorințele sale drept realitate, papa a spus: „...Cu cît progresează mai intens adevărata știință, cu atît mai mult îl descoperă ea pe dumnezeu, ca și cum acesta ar aștepta-o după fiecare ușă deschisă de ea". Cu alte cuvinte, apărătorii concepțiilor religioase au misiunea de a confirma „din punct de vedere științific" religia, de a-i furniza o argumentare nouă, „științifică".

Asemenea încercări de argumentare sînt caracteristice astăzi reprezentanților tuturor confesiunilor. Teologii catolici și ortodocși, precum și predicatorii sectanți, neagă astăzi cu toții că între știință și religie ar fi o opoziție absolută, susținînd că, dimpotrivă, între ele este unitate. „Biblia și natura sînt două cărți scrise de dumnezeu și destinate omului — subliniază, de pildă, clericii ortodocși. — Ca opere ale aceluiași autor, ele nu pot fi în contradicție una cu alta".

Teoria „adevărului dublu"

Pentru „a demonstra" existența unei alianțe între credință și știință, propovăduitorii concepțiilor religioase folosesc teoria „adevărului dublu". Enunțînd această teorie, ei nu se bazează pe afirmațiile lui Ibn Sina, Averroes și ale altor savanți dualiști care au apărat gîndirea științifică împotriva atacurilor clericilor, ci pe doctrinele reacționare, mistice ale scolaștilor medievali Augustin și Toma d'Aquino. Acesta din urmă afirma că „știința nu trebuie să contrazică religia; ea este inferioară religiei, în aceeași măsură în care rațiunea umană este inferioară celei divine".

Desigur, în zilele noastre, în epoca măreților succese ale gîndirii științifice și ale tehnicii, e greu să admitem că cineva

mai dă crezare unor astfel de declaraţii. De aceea, în actuala lor argumentare în favoarea adevărurilor religiei, considerată drept „cunoaştere supremă", clericii se străduiesc tot mai mult să se bazeze pe autoritatea experienţei şi vorbesc chiar despre o experienţă religioasă. Primul care a proclamat experimentalismul religios a fost cunoscutul pragmatist american James. El a susţinut că oamenii au „dreptul de a crede pe riscul lor în orice ipoteză destul de plauzibilă pentru a i se da crezare". James a încercat să apere dogmele religioase pe baza unor fapte din domeniul psihopatologiei. Se înţelege însă că „viziunile" unor oameni cu mintea zdruncinată nu puteau să explice originea şi esenţa religiei. Şi, totuşi, clericii continuă să pună în slujba religiei concepţia idealistă a experienţei ca „avantaj", „succes" sau „folos personal", ca „mod de viaţă" subiectiv etc. Teologul american H. N. Wemen a creat chiar o întreagă filozofie religioasă, bazată pe „modul de viaţă experimental, cu ajutorul căruia se caută adevărul de importanţă vitală despre dumnezeu".

În pofida tuturor acestor artificii, teologii contemporani nu mai pot defini adevărurile religiei ca adevăruri ale perfecţiunii supreme şi ale scopului suprem. În fond, clericii sînt nevoiţi să renunţe, în general, la caracterizarea independentă a acestor adevăruri şi să vorbească despre ele tot mai des numai în comparaţie cu ştiinţa. Potrivit acestei interpretări, concepţiile religioase şi ştiinţa s-ar completa reciproc. Se pretinde că ele s-ar baza pe sfere diferite ale experienţei, că ar urma căi diferite etc. Cu toate acestea, în ultimă analiză, teologii susţin că adevărul mitic al credinţei religioase este primar şi hotărîtor. Ştiinţei nu i se recunoaşte decît o libertate relativă în cunoaşterea realităţii, limitată de biserică. „Desigur, ei (oamenii de ştiinţă. — *Nota red.)* trebuie să caute din toate puterile şi cu toată grija să îmbogăţească domeniul învăţăturii lor — a declarat papa Pius al XII-lea în enciclica din 12 august 1950 —, dar totodată să evite să încalce graniţele stabilite de noi pentru apărarea adevărului credinţei şi doctrinei catolice".

Clericii revizuiesc întreaga istorie a ştiinţelor naturii în conformitate cu teoria modernizată a „adevărului dublu". Ei îşi pun speranţe deosebite în filozofii idealişti, cerîndu-le să stabilească o bază raţională pentru religie. Formula medievală „filozofia este slujnica teologiei", spun ei, trebuie să fie, într-o

oarecare măsură, perfecţionată. Deşi, după părerea scriitorului catolic englez Howkins, în prezent filozofia „îşi are casa ei, care trebuie ţinută în ordine", ea este totuşi „în stare să sacrifice cîteva ore pe zi pentru a ajuta stăpînei sus-puse, teologia".

Adesea, teologia ortodoxă se desolidarizează în vorbe de catolicism, pe motiv că acesta tinde să folosească ştiinţa în interesul religiei. În realitate însă, ideologii ortodocşi se situează pe poziţii similare. În declaraţiile şi predicile lor, ei afirmă, în deplină concordanţă cu teoria „adevărului dublu", că ştiinţa ar oferi numai cunoştinţe relative, pe cînd religia — cunoştinţe absolute, deoarece ar da răspuns la probleme pe care gîndirea ştiinţifică nu este în stare să le rezolve. După ei, adevărurile ştiinţei nu sînt decît adevăruri relative, la care s-a ajuns prin observaţii şi deducţii, pe cînd adevărurile religiei, ale credinţei sînt adevăruri absolute ale revelaţiei. „Ştiinţa — declară teologii ortodocşi contemporani — îşi are limitele ei ; ea se ocupă numai cu ceea ce omul poate vedea, pipăi, auzi sau de ceea ce poate să judece pornind de la ceea ce vede şi observă. Există însă un alt domeniu, un domeniu aparte, al unor alte cunoştinţe : domeniul credinţei. În afară de lumea vizibilă, există o lume invizibilă ; reflexe ale razelor din această lume ajung şi la reprezentanţii ştiinţei imparţiale. Credinţa ne dezvăluie lumea spirituală, lumea eternă, satisfăcînd necesităţile gîndirii noastre..." Pe poziţiile „adevărului dublu" se situează şi propovăduitorii baptişti, care nu se lasă mai prejos de colegii lor ortodocşi şi catolici în discreditarea ştiinţei şi preamărirea credinţei. Omul are, în concepţia lor, spirit, suflet şi trup. Spiritul este centrul cunoaşterii lui dumnezeu, sufletul — centrul autocunoaşterii, iar trupul — centrul cunoaşterii lumii (în care intră şi ştiinţa). Cu alte cuvinte, se rezervă un loc pentru problemele credinţei şi un altul pentru problemele ştiinţei, dar rolul dominant se atribuie concepţiilor religioase. „Teoreticienii" baptişti afirmă chiar că dacă un om de ştiinţă se ridică împotriva religiei înseamnă că sufletul său se înclină spre corpul păcătos, iar spiritul său doarme. Dacă însă un om de ştiinţă apără şi „fundamentează" conştiincios concepţiile religiei înseamnă că sufletul lui se ridică la înălţimea spiritului şi devine demn de înţelegerea acţiunilor divine.

Inconsistența afirmațiilor clericilor

Datele științifice și argumentele filozofiei înaintate demonstrează în mod convingător că teoria „adevărului dublu", inclusiv interpretarea ei modernă, este falsă. Gnoseologia marxistă pornește în primul rînd de la premisa că există un adevăr obiectiv unic, cu alte cuvinte conținutul cunoștințelor noastre despre lumea înconjurătoare este obiectiv, nu depinde de om și de omenire. Întrucît aceste cunoștințe reflectă lucruri, fenomene, procese, legi etc. care există în mod real, ele pot fi cunoștințe pe deplin certe, incontestabile și, în acest sens, absolute. „A fi materialist — scria V. I. Lenin — înseamnă a recunoaște adevărul obiectiv, care ne este dezvăluit de organele noastre de simț. A recunoaște adevărul obiectiv, adică adevărul care nu depinde de om și de omenire, înseamnă să recunoști într-un mod sau altul adevărul absolut" [1]. Acest „într-un mod sau altul", remarcă în continuare V. I. Lenin, deosebește metafizica de dialectică, marcînd de asemenea opoziția principială dintre felul cu adevărat științific și cel religios de a înțelege adevărul absolut.

Metafizicianul și teologul consideră că adevărul absolut este invariabil, de origine divină, excluzînd categoric factorul relativ, întrucît „orice înțelepciune este de la dumnezeu și rămîne cu el în vecii vecilor". Pentru dialecticianul materialist, un asemenea adevăr absolut în ultimă instanță, în instanța divină, nu există și nu poate exista, ceea ce corespunde întru totul situației de fapt. Astfel, noi știm în mod absolut că lumea este alcătuită din atomi, care sînt divizibili, au o structură complexă etc., dar nu cunoaștem decît în mod relativ caracterul acestei structuri ; sîntem absolut convinși de evoluția speciilor animale și vegetale, dar dispunem numai de cunoștințe relative despre treptele acestei evoluții ; nu avem nici o îndoială că socialismul va repurta în mod necesar victoria în toate țările lumii, deși nu cunoaștem toate formele concrete posibile ale trecerii pe cale revoluționară de la capitalism la socialism, acestea depinzînd de condițiile de loc și de timp.

Atît cunoștințele absolute cît și cele relative reprezintă rezultatul dezvoltării istorice îndelungate a științei și a prac-

[1] V. *I. Lenin*, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 123.

ticii. Se ştie, de pildă, că încă în 1903 K. E. Ţiolkovski a demonstrat posibilitatea atingerii vitezelor cosmice cu ajutorul rachetelor şi, prin urmare, posibilitatea călătoriilor interplanetare. Dar atunci n-a existat convingerea absolută că asemenea zboruri se vor putea realiza. Această convingere am căpătat-o abia prin lansarea primilor sateliţi artificiali sovietici ai Pămîntului şi a primelor rachete cosmice sovietice.

Aşadar, prin originea şi însemnătatea sa, orice adevăr absolut reprezintă un fel de sumă a unor adevăruri relative, iar orice cunoştinţă relativă cuprinde o părticică a adevărului absolut. „Fiecare treaptă a dezvoltării ştiinţei — a subliniat V. I. Lenin — adaugă noi grăunţe la această sumă a adevărului absolut, limitele fiecărei teze ştiinţifice fiind însă relative, şi anume cînd lărgite, cînd îngustate de ulterioara sporire a cunoştinţelor" [1].

Există o „experienţă religioasă" ?

Drept criteriu al autenticităţii cunoştinţelor noastre serveşte experienţa, practica, în accepţia cea mai largă a acestui cuvînt. Făcînd tot felul de observaţii, experienţe etc., sintetizînd datele obţinute din activitatea practică, oamenii de ştiinţă verifică justeţea ipotezelor emise, înaintează de la adevărul relativ spre cel absolut. În sfera religioasă nu se întîlneşte şi nu se poate întîlni nimic asemănător, căci nu există o experienţă care să demonstreze în mod obiectiv şi incontestabil că există dumnezeu sau, în general, ceva supranatural. Nici măcar adepţii „experienţei" religioase nu îndrăznesc să susţină acest lucru : din afirmaţiile lor rezultă că pot exista atîtea „experienţe" şi adevăruri religioase cîţi oameni există !

Pentru a justifica caracterul contradictoriu al diferitelor doctrine religioase şi deci al diferitelor „experienţe" religioase, care, după cum se spune, „sînt fără număr", teologii sînt nevoiţi să introducă în raţionamentele lor noţiunea de „adevăr personal". Dar această noţiune nu-i ajută cîtuşi de puţin, deoarece nu face decît să constate o situaţie, dar nu o explică. Mai mult decît atît, ea nu dă un criteriu real pentru a deosebi adevărul de minciună, deoarece oricărui om i se

[1] Op. cit., pag. 126.

poate părea că o născocire oarecare este un adevăr, iar un adevăr o născocire.

Unii teologi (inclusiv cei ortodocși) pretind că adevărurile religiei fac parte dintr-un domeniu cu totul diferit de al adevărurilor științei și că de aceea valabilitatea lor nu poate fi apreciată așa cum stabilim valabilitatea ipotezelor științifice. Concepțiile religioase nu pot servi scopurilor cotidiene ale științei ; ele nu ne dau decît răspunsuri la întrebări ca : ce-l așteaptă pe om după moarte, există oare o lume dincolo de mormînt, în ce constă esența lui dumnezeu, a îngerilor etc. Dar înainte de a pune aceste întrebări trebuie să demonstrăm că ele sînt întemeiate, că reprezintă o cale spre adevăr. Or, tocmai acest lucru nu sînt în stare să-l facă clericii, indiferent de subterfugiile logice și sofismele la care ar recurge.

Toate cele arătate mai sus infirmă existența vreunei „experiențe" religioase (în accepția obișnuită a acestui termen), a vreunui adevăr religios alături de cel științific sau în afara lui. Adevărul este unic, căci însăși lumea este unică, unitatea constînd în materialitatea sa. Numai știința, care în cursul dezvoltării sale dobîndește tot mai multe elemente ale cunoașterii absolute și care verifică tezele sale în practică, ne poate da cunoașterea adevărului obiectiv unic. Teologii au nevoie să despartă adevărul absolut de cel relativ pentru a afirma că la cunoașterea primului poate duce numai religia, pe cînd știința poate duce numai la cunoașterea adevărului relativ, și a susține astfel alianța dintre credință și cunoaștere, care, după cum afirmă ei, se completează reciproc. În felul acesta se pretinde că gîndirea științifică, întrucît îi sînt accesibile numai adevărurile relative, este imperfectă, lipsită de autenticitate absolută, pe cînd concepțiile religioase se întemeiază nu pe înțelegerea omenească a realității, ci pe revelația divină. Cu alte cuvinte, teologii se situează în mod practic pe pozițiile agnosticismului și neagă în principiu capacitatea rațiunii umane de a cunoaște lumea. Acest punct de vedere a fost de mult infirmat de filozofia marxist-leninistă, care se bizuie pe întreaga istorie a științei și practicii, pe mărețele realizări ale oamenilor în cunoașterea și transformarea realității.

Clericii și cercetările științifice

Teologii contemporani de cele mai diferite orientări afirmă că numeroase idei și principii științifice au fost anticipate de scolastici și dogmatici din rîndurile clericilor. După părerea lor, în lucrările teologului Toma d'Aquino se poate găsi ideea „generației spontanee" și a evoluției vieții. Tot astfel ei susțin că episcopul Grigore de Nazianza, un reprezentant al școlii creștine din Capadocia, recunoscut de ortodoxism, ar fi formulat ideea legii conservării materiei, atunci cînd, pentru a susține dogma religioasă a „nemuririi sufletului", el ar fi rostit fraza memorabilă că lumînarea arsă n-a pierit etc. etc.

În realitate, ideile menționate ale lui Toma d'Aquino, Grigore de Nazianza și ale altor teologi au fost împrumutate de la sistemele filozofice precreștine și prelucrate în spirit religios. Clericii defăimau filozofia materialistă din Grecia și Roma antică, calificînd-o drept „eretică", „păgînă" etc. În același timp, unul dintre izvoarele ideologice cele mai importante ale creștinismului l-a constituit filozofia idealistă a lumii antice, în special lucrările lui Platon, ale stoicilor și ale lui Aristotel, denaturate de teologi. Firește, idealismul antic cuprindea incomparabil mai puțin material științific rațional decît materialismul. A nega însă cu totul existența unui asemenea material ar fi greșit. De aceea nu este de mirare că se pot descoperi unele elemente ale științei antice în scrierile celor mai drept-credincioși „părinți ai bisericii". De aici nu rezultă cîtuși de puțin că pe baza unor asemenea fapte s-ar putea vorbi despre o alianță între credința religioasă și știință, despre anticiparea de către clerici a descoperirilor științifice etc.

O asemenea anticipare, în măsura în care a existat în istorie, nu a fost un merit al teologilor, ci al savanților și filozofilor progresiști. E adevărat că unii dintre ei au fost reprezentanți ai clerului (de pildă Roger Bacon, călugăr al ordinului franciscan, cardinalul Nicolaus din Cusa, abatele Gassendi și alții). Dar activitatea lor în calitate de filozofi și savanți a fost în multe privințe în contradicție cu poziția ocupată de ei în ierarhia bisericească. Atît lucrările lui Bacon cît și cele ale lui Nicolaus din Cusa (1401—1464) cuprind, în afară de raționamente teologice, îndemnuri la cunoașterea experimentală, îndreptate de fapt împotriva domi-

nației ideologiei religioase. În ceea ce-l privește pe abatele francez Gassendi (1592—1655), acesta a fost materialist, adept al lui Epicur, și a militat fățiș pentru apărarea atomismului, împotriva scolasticii religioase. Așadar, deși prin poziția lor socială au fost slujitori ai bisericii, filozofii și savanții înaintați din trecut nu numai că nu au îmbinat religia cu știința, ci, dimpotrivă, pe măsura forțelor și posibilităților lor au luptat întotdeauna împotriva acestei îmbinări, lucru pentru care au și suferit persecuții din partea autorităților bisericești.

Oamenii de știință și religia

Teologii contemporani consideră drept una dintre cele mai bune „dovezi" ale legăturii dintre credință și știință faptul că înșiși naturaliștii au încercat în repetate rînduri să fundamenteze existența lui dumnezeu și geneza divină a lumii, adică au apărat ideile așa-numitului creaționism. Dar o examinare atentă a problemei infirmă și acest argument al clericilor.

Se știe, de pildă, că unul dintre întemeietorii mecanicii cerești, I. Kepler (1571—1630), a fost atras de doctrina mistică a pitagoreicilor, iar fizicianul englez I. Newton (1642—1727) și-a încheiat lucrarea științifică fundamentală, „Principiile matematice ale filozofiei naturale", prin raționamente despre „dominația unei ființe puternice și înțelepte", prin afirmarea ideii „impulsului inițial" și a facerii lumii. Această inconsecvență a savanților din secolele XVI—XVIII este lesne de înțeles. În acele vremuri, știința nu putea să descopere decît unele cauze, cele mai simple, ale fenomenelor naturii. Ea nu era încă în stare să elaboreze teoria generală a gravitației și nici teoriile unui șir de procese atomice, chimice, biologice și ale multor altor procese care se petrec în natură. Lipsa unei asemenea teorii, necunoașterea legăturilor naturale cauzale și legice fundamentale, precum și preponderența ideologiei religioase în societate, determinau pe învățați să admită existența unor forțe supranaturale, inaccesibile omului și ascunse lui, a „impulsului inițial", a lui dumnezeu etc. Pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a arătat F. Engels, știința „era încă profund legată de teologie. Pretutindeni ea caută și găsește ca ultimă

cauză un impuls extern, care nu poate fi explicat prin însăși natura" [1].

Au contribuit oare asemenea căutări și ipoteze măcar într-o măsură cît de mică la dezvoltarea științei? Pot fi oare considerate digresiunile teologice ale lui Newton și misticismul lui Kepler un merit științific sau o descoperire științifică a lor? Firește că nu! Dimpotrivă, inconsecvența acestor savanți și a altora a frînat progresul științei, a împiedicat desfășurarea rapidă și multilaterală a cercetărilor științifice, i-a împins pe naturaliști în mlaștina idealismului. Pentru îndreptarea unora dintre aceste greșeli a fost nevoie de sute de ani. Concepțiile metafizice eronate ale lui Newton despre materie, spațiu și timp ca elemente cu totul izolate unul de celălalt, concepții care l-au dus la ideea impulsului inițial divin, au împiedicat timp de multe decenii înțelegerea justă a principalelor procese fizice și astronomice. Abia în secolul al XX-lea, sub presiunea unor fapte noi, concepția newtoniană a impulsului inițial a fost înlocuită de teoria relativității, care dezvăluie unitatea dialectică a spațiului și timpului în procesul automișcării materiei și îl înlătură cu desăvîrșire pe „creator".

Așadar, concepțiile teologice ale unor filozofi și naturaliști din trecut nu au fost nici cauza, nici efectul cunoașterii științifice pozitive. Ele n-au fost niciodată în concordanță cu știința, ci, dimpotrivă, au dovedit o dată mai mult incompatibilitatea totală a științei cu credința.

Exegetica teologică

Căutînd cu orice preț să adapteze religia la știință, o serie de teologi propun noi interpretări ale textelor biblice, ținîndu-se seama, ca să spunem așa, de ultimele realizări ale științei. Cu aceasta se ocupă în mod special așa-numita exegetică teologică, sau ermeneutica, care declară că Biblia nu trebuie înțeleasă textual, ci în sens figurat.

Astfel, teologul anglican Dodd îndeamnă la interpretarea simbolică a Bibliei. El nu acordă nici o importanță laturii factologice a narațiunii biblice despre apariția lumii. Crearea de către dumnezeu a Pămîntului, plantelor, animalelor, omului etc. este interpretată de Dodd numai ca o ilustrare a ideii de putere a „cuvîntului creator" al lui dumnezeu. Povestea

[1] *F. Engels:* „Dialectica naturii", Editura politică, 1959, pag. 8.

biblică a balenei care l-a înghițit și apoi l-a azvîrlit afară pe Iona este prezentată ca simbol al renașterii poporului evreu după decăderea lui în timpul imperiului babilonian.

Teologul protestant R. Bultmann transformă Biblia într-un mod oarecum diferit. El consideră necesar ca sfînta scriptură să fie curățată de mituri, să se efectueze „demitologizarea" textelor biblice. Tot ce se relatează în Biblie, afirmă el, trebuie înțeles nu textual, ci prin analogie cu alte evenimente. „...În cazul unei asemenea interpretări — declară R. Bultmann — adevărul susține credința care nu ne obligă să recunoaștem tabloul lumii înfățișat în Vechiul testament".

Potrivit uneia dintre ultimele interpretări exegetice, înainte de Adam și Eva au trăit pe Pămînt maimuțe antropoide. Crearea de către dumnezeu a primilor oameni a constat în faptul că el a provocat o mutație (o schimbare radicală a structurii ereditare) la o pereche de maimuțe, ceea ce a avut drept rezultat că această pereche a fost însuflețită și transformată în Adam și Eva. În conformitate cu noua „interpretare", cele șase zile în care a fost creată lumea după Biblie, recunoscute de majoritatea bisericilor și sectelor, reprezintă șase perioade ale evoluției universului, fiecare dintre ele durînd milioane de ani etc. etc.

Caracterul artificial al tuturor acestor interpretări este destul de clar, și de aceea ele nu se bucură de prea mult succes în rîndurile credincioșilor. Din această cauză clericii se străduiesc nu numai să adapteze cu mai mult rafinament religia la știință, ci să și facă uz de cunoștințe științifice pentru a fundamenta concepțiile religioase. În această privință, teologii își găsesc ajutoare printre filozofii idealiști burghezi și în rîndurile oamenilor de știință cu vederi idealiste.

Sprijinul dat teologilor de către idealiști

Un exemplu tipic de alianță între gînditorii idealiști și teologi îl oferă activitatea cunoscutului astronom și fizician german K. F. Weizsäcker. Relativ recent el a scris o carte despre problemele filozofice ale științelor naturale contemporane, intitulată „Tabloul fizic al lumii". Această lucrare cuprinde numeroase referiri la autorități științifice și declarații care apără cunoștințele pozitive dobîndite prin experiență. Citind această carte, ne dăm seama însă că experiența este înțeleasă de autor în spiritul idea-

lismului subiectiv; de pe aceste poziții „experimentale", Weizsäcker luptă împotriva concepției științifice, materialiste despre lume, în interesul reacțiunii și al misticismului. „Nu cumva dumnezeu ne spune mai mult? — se întreabă acest savant, exprimînd deziluzia sa în legătură cu posibilitățile, chipurile, limitate ale științei. — Noi trebuie să știm numai dacă vrem în general să-l ascultăm pe dumnezeu nu acolo unde am dori să-l ascultăm, ci acolo unde el ne vorbește într-adevăr". La Weizsäcker, materialul științific stă (deși în pofida logicii) alături de justificarea ideii divinității și de fideismul făți§.

În ultima vreme, teologii și savanții reacționari dau o atenție deosebită problemelor cosmogoniei (originii și dezvoltării corpurilor cerești) și cosmologiei (structurii universului). Din faptul că galaxiile din regiunile observabile ale universului se îndepărtează de noi, astronomul belgian abatele Lemaître și savantul pozitivist englez Eddington au tras imediat „concluzia" că universul a fost creat de dumnezeu. Profitînd de acest lucru, Pius al XII-lea a declarat încă o dată că, în comparație cu religia, cunoașterea științifică este limitată. Știința, a spus el, a fost pusă din nou în fața unei enigme, chipurile, de nedezlegat (în cazul nostru în fața enigmei îndepărtării galaxiilor), pe care „rațiunea, luminată și îmbogățită de cunoștințele științifice contemporane", o poate dezlega numai admițînd că există un creator.

Religia și-a găsit slugi și ajutoare credincioase și în rîndurile fizicienilor burghezi. P. Jordan, unul dintre cei mai zeloși adepți ai teologiei, își încheie cartea „Fizica secolului al XX-lea" cu următoarea afirmație mistică: „Poate că întreaga lume — și noi împreună cu ea — nu reprezintă decît visul lui dumnezeu, poate că rugăciunile și riturile nu sînt nimic altceva decît o încercare de a-l adormi și mai adînc pentru ca el să nu se trezească și să nu curme visurile noastre..." Iar cunoscutul savant idealist W. Heisenberg, care a adus o mare contribuție la dezvoltarea teoriei fizice, a lansat un apel direct la unirea științei cu religia.

Trebuie subliniat că o mare parte dintre oamenii de știință contemporani din lumea capitalistă resping în general aceste apeluri. După părerea lui B. Russell, filozof burghez care se bucură de autoritate, concepția divină este „o concepție cu totul nedemnă de oamenii liberi. Cînd în biserică oamenii se

umilesc și declară că sînt niște păcătoși nenorociți și așa mai departe, aceasta este umilitor și nedemn pentru ființe umane care se respectă". Totuși, o serie de savanți din lumea capitalistă continuă să se considere într-un fel sau altul legați de religie. Acest lucru este folosit cu zel de clerici pentru a demonstra unitatea dintre credință și știință. Bineînțeles că o analiză obiectivă a fondului chestiunii infirmă și aceste „dovezi" ale alianței dintre știință și religie.

Oamenii de știință burghezi și credința în dumnezeu

În S.U.A. există destui oameni de știință „credincioși". În această țară, deși formal biserica este separată de stat, religia își menține de fapt influența asupra societății și științei. În aceste condiții, demonstrarea opoziției categorice dintre concepțiile științifice și cele religioase este mult îngreuiată. Profesorul Morris R. Cohen, de la Universitatea din Chicago, autorul cărții „Gîndirea americană", remarcă pe bună dreptate în legătură cu aceasta: „În loc să se situeze pe o poziție cinstită și demnă potrivit căreia știința, înțeleasă ca o căutare a adevărului, nu poate fi silită să respecte o dogmă cu caracter particular, formulată în Biblie sau în vreo altă scriere religioasă, savanți de frunte din Asociația americană de sprijinire a progresului științei (ca, de pildă, Pupin, Konklin, Millikan și Osborne) s-au transformat în teologi amatori și încearcă să demonstreze că, în fond, știința și religia nu se contrazic, că pînă și sfîntul Toma a fost evoluționist". Nu este de mirare că și oamenii de știință care au o atitudine sceptică față de religie, temîndu-se de persecuții, preferă să-și declare loialitatea față de ea.

În ceea ce îi privește pe oamenii de știință care sprijină religia, aceste cazuri sînt de asemenea pe deplin explicabile de pe poziții științifice și pledează nu în favoarea, ci împotriva posibilității unirii concepțiilor religioase cu știința.

Să luăm, de pildă, declarațiile făcute de Albert Einstein despre „religia cosmică". Clericii și teologii au invocat de multe ori aceste declarații. Dar dacă analizăm esența concepțiilor acestui mare savant și lămurim cauzele șovăielilor sale filozofice, devine clar că nici în cazul de față nu poate fi vorba de o alianță între știință și religie.

A. Einstein (1879—1955) este autorul teoriei relativității, una dintre cele mai importante și mai general-valabile teorii științifice ale contemporaneității. Firește că, enunțînd

și elaborînd această teorie, savantul a simțit permanent nevoia de a o fundamenta în mod general, filozofic. Un timp, Einstein a fost adeptul concepției machiste despre lume ca un complex de senzații, dar apoi această concepție l-a dezilu-zionat. Nu l-a satisfăcut nici subiectivismul lui W. Heisen-berg, apropiat de cel machist, în domeniul mecanicii cuantice, subiectivism împotriva căruia savantul a militat toată viața. Einstein considera că principala lipsă a machismului o constituie faptul că această filozofie, negînd existența lumii obiective, face lipsită de obiect și de scop orice cercetare fizică. În general însă, autorul teoriei relativității n-a fost destul de consecvent. Fiind un materialist spontan în dome niul științelor naturii, el a păstrat o serie de rezerve și a admis inexactități care-l împingeau înapoi la subiectivism, căruia Einstein îi era ostil. Căutînd să se elibereze de aceste contradicții și să găsească un criteriu al justeței teoriilor științifice, Einstein înclina adesea spre ideea „experienței cosmice religioase care stă în spatele cercetărilor științifice". Însă în „religia cosmică" pe care o preconiza, nu exista în fond nimic religios, întrucît el nu recunoștea un dumnezeu personal, nemurirea sufletului și alte dogme. Mai mult, el sublinia cu tărie incompatibilitatea științei cu credința.

Atitudinea lui Einstein față de idealism și de religie este caracteristică pentru o serie de oameni de știință din lumea capitalistă. Tragedia unor savanți burghezi remarcabili rezidă tocmai în faptul că ei caută cu perseverență o concepție cu adevărat științifică despre lume, dar nu o găsesc din cauza caracterului mărginit al convingerilor lor sociale, determinat de existența rînduielilor capitaliste. Oamenii de știință burghezi, a arătat V. I. Lenin, nu cunosc filozofia cu adevărat științifică a materialismului dialectic. Tocmai de aici rezultă criza științelor naturii în lumea capitalistă, precum și tendințele subiective-idealiste și etice-religioase din concepțiile savanților burghezi, iar nu din datele științifice.

Tendințele religioase ale unui naturalist sau altuia, chiar și cele serioase și stabile, pot avea importanță pentru convingerile sale personale; aceste tendințe nu determină transformarea sistemului cunoștințelor științifice într-un sistem religios. O confirmare a acestui adevăr constituie, de pildă, amintirile autobiografice ale lui Ch. Darwin. „...Întrucît pe atunci nu aveam nici cea mai mică îndoială asupra adevăru-

lui deplin şi literal al fiecărui cuvînt din Biblie — mărturiseşte el —, m-am convins foarte curînd că religia noastră trebuie considerată pe deplin acceptabilă. M-a uimit însă cît de nelogic este să spun că cred în ceea ce nu pot înţelege şi ceea ce de fapt (în general) nu poate fi înţeles". Se ştie că ulterior Darwin a ajuns la ateism.

Prin urmare, relaţiile şi principiile dominante în societatea burgheză îi împing pe oamenii de ştiinţă să caute argumente care să-i convingă că religia este acceptabilă. Dar, în forma existentă, dogmele religioase adeseori nu-i satisfac. De aceea, de multe ori, oamenii de ştiinţă burghezi născocesc convingeri religioase (sau pseudoreligioase) proprii, care sînt contrare credinţei oficiale recunoscute. Nu întîmplător Long Ed Le Roy, doctor în filozofie, preot al bisericii prezbiteriene americane, a fost nevoit să recunoască faptul că la Einstein dumnezeu nu este „voinţa care fixează scopuri şi care guvernează natura" şi că simţul său cosmic religios „nu poate fi baza bisericii... El poate să aparţină unor eretici".

Credinţa religioasă este incompatibilă cu ştiinţa

După părerea unor teologi contemporani, unitatea dintre ştiinţă şi religie este dovedită de faptul că oamenii de ştiinţă sînt convinşi de adevărul anumitor teze ştiinţifice. Această convingere ar fi înrudită cu credinţa religioasă. Bineînţeles că asemenea raţionamente sînt cu totul neîntemeiate.

Ştiinţa reprezintă un sistem de date autentice, verificate în practică, cu privire la legile obiective ale dezvoltării naturii şi societăţii. Ştiinţa este întruchipată în cultura materială şi spirituală a popoarelor şi are un rol excepţional în viaţa societăţii, contribuind la supunerea naturii în interesul omului, sporind încrederea acestuia în propriile sale forţe.

Ce este însă credinţa religioasă? Are ea oare ceva comun cu încrederea oamenilor în propriile lor forţe?

După cum susţin în general teologii şi scriitorii clericalişti, credinţa este în fond calea tradiţională şi principală a perceperii religioase a lumii. „Prin credinţă cunoaştem", se spune în sfînta scriptură. Potrivit interpretărilor date de teologi, această credinţă nu constituie însă rezultatul activităţii conştiinţei umane, întrucît ar fi generată de revelaţia divină, adică inspirată de sus. De aceea aşa-numita „credinţă ade-

vărată" este întotdeauna oarbă și omul religios trebuie să creadă chiar în lucruri absurde.

Este evident că o credință oarbă, și mai ales cea bazată pe revelația divină, nu poate avea drept obiect realitatea materială. Religia proclamă lumea reală în care trăim drept o lume pieritoare, o lume a iluziilor, o „vale a plîngerii și a întristării". Obiectul credinței religioase, declară însiși teologii, pot fi numai dogmele (de pildă dogma existenței lui dumnezeu, a unității lui dumnezeu și a infailibilității sale, a nemuririi sufletului etc.). Omul religios, susține biserica, nu trebuie să uite nici o clipă că în aceste dogme este obligat să creadă, ele nu vor fi niciodată pe deplin accesibile cunoașterii noastre. Or, după cum s-a mai arătat, obiectul științei nu-l constituie dogmele, ci realitatea obiectivă. Numai studiul științific al fenomenelor, al proceselor, al legilor din natură și din societate permite oamenilor să transforme lumea.

Așadar, dogmele credinței sînt în contradicție cu știința nu din cauza pretinsului lor caracter divin, ci fiindcă ele, ca și însăși ideea divinității, reprezintă un produs al necunoașterii, un rezultat al slăbiciunii și fricii omului în fața forțelor elementare ale naturii și ale societății. Credința religioasă contribuie la întărirea acestei frici și slăbiciuni. Chiar în condițiile noastre, clericii continuă să propovăduiască necesitatea unei atitudini pasive a omului față de voința divină, față de faptele divine, să vorbească despre „folosul pe care-l aduc sufletului bolile trimise nouă de către dumnezeu" etc. Chiar în virtutea celor spuse mai sus, nu există și nu poate exista nici un fel de concordanță între credința religioasă și cunoștințele științifice. Atît prin originea cît și prin natura lor, religia și știința sînt absolut incompatibile.

În ceea ce privește convingerea că concluziile științei corespund adevărului, nici ea nu are nimic comun cu credința religioasă. Această convingere este bazată pe cunoașterea realității, este confirmată de fapte și de practica multiseculară a istoriei, este o convingere conștientă (de pildă sîntem convinși că obiectele și fenomenele din natură constituie o realitate obiectivă, că între ele există o interconditionare cauzală, că victoria comunismului este inevitabilă etc.). În acest domeniu nu există nimic mistic, nimic înrudit

cu religia, nu se invocă autoritatea oarbă a revelației divine, a legendelor fantastice din sfînta scriptură. De aceea numai cei care nu vor să vadă opoziția fundamentală dintre știință și religie pot identifica aceste convingeri cu credința religioasă.

* * *

Toate manevrele la care recurg teologii pentru a uni știința cu religia, credința cu cunoașterea sînt lipsite de orice bază. Nici un argument în favoarea unei asemenea uniri nu rezistă criticii, iar faptul că teologii își continuă cu perseverență încercările în acest sens nu atestă decît puterea științei contemporane și șubrezenia pozițiilor religiei. Dacă în trecut biserica a vrut să înăbușe știința prin forța autorității ei divine, în prezent ea este nevoită să caute o întărire a dogmelor ei în autoritatea cunoașterii științifice. Dacă în trecut biserica prigonea fățiș știința, în prezent ea caută o alianță cu ea. Dar toate acestea nu trebuie să înșele pe nimeni. Orice om care se călăuzește neabătut după principiile cunoașterii științifice și le aplică în studierea realității nu poate fi de acord cu încercările de a strecura idei religioase în domeniul științei. Și orice compromisuri cu știința ar accepta teologii contemporani, oricît ar folosi ei elocvența lor, incompatibilitatea credinței cu știința rămîne un fapt evident.

ȘTIINȚA INFIRMĂ RELIGIA

Două concepții despre lume

Știința și religia sînt legate de două concepții despre lume diametral opuse. Baza ideologică a dezvoltării științei este filozofia materialistă. Esența concepțiilor religioase despre lume este însă în întregime idealistă.

Concepția materialistă afirmă că în lume nu există nimic în afară de materia în mișcare, eternă și infinită. Realitatea materială există independent de conștiință, care este derivată, secundară față de materie. Toate aceste teze sînt formulate și dezvoltate în modul cel mai deplin și mai consecvent de materialismul dialectic, forma cea mai înaltă a concepției materialiste despre lume.

Filozofia idealistă, dimpotrivă, presupune că la baza a tot ceea ce există se află un principiu imaterial: conștiința, ideea, „voința universală", „spiritul universal" sau ceva asemănător. Natura, materia ar fi un produs al acestui principiu ideal și, în consecință, secundară, derivată, limitată în timp și în spațiu. Concepția religioasă despre lumea înconjurătoare nu se deosebește principial de acest punct de vedere. Ea reprezintă în fond același idealism, dar mai primitiv și mai rudimentar în comparație cu cel filozofic. Aici principiul a tot ceea ce există este o ființă imaterială, supranaturală — dumnezeu —, care ar fi creat universul și l-ar guverna.

Opoziția fundamentală dintre materialismul și idealismul filozofic se datorește nu numai faptului că ele rezolvă în mod cu totul diferit problemele principale ale concepției despre lume. Justețea materialismului dialectic este confirmată de toate datele științei și practicii, în timp ce justețea idealismului filozofic și a religiei nu poate fi demonstrată de nimeni, deoarece ele reprezintă o concepție despre lume profund eronată, denaturată, iar activitatea cognitivă și practică a

oamenilor le infirmă în permanență. Iată de ce filozofia marxistă se bazează în concluziile ei pe știință, care dă omului adevărata cunoaștere a lumii, în timp ce idealismul și religia nu fac decît să falsifice datele științei. Iată de ce materialismul dialectic constituie baza ideologică generală a progresului științei, pe cînd filozofia idealistă și concepțiile religioase frînează acest progres.

Despre „cunoașterea lui dumnezeu"

În concordanță cu premisele lor idealiste, teologii spun că obiectul religiei este dumnezeu și că principalul în activitatea cognitivă a omului constă în a-l cunoaște pe „cel de sus". Această „cunoaștere a lui dumnezeu" este formată din trei elemente: credința religioasă, experiența religioasă și gîndirea religioasă.

Potrivit concepțiilor teologice, credința religioasă reprezintă în primul rînd convingerea nemijlocită că principiul divin are o existență reală. Această convingere nu poate fi dobîndită cu ajutorul gîndirii raționale, ci este dăruită de dumnezeu.

Următoarea treaptă a „cunoașterii lui dumnezeu" este experiența religioasă. Aceasta apare, chipurile, în urma influenței exercitate de dumnezeu asupra conștiinței omului. Experiența religioasă poate fi directă (viziune, glasurile, revelațiile divine) și indirectă (povestirile oamenilor care l-au „văzut" sau l-au „auzit" pe „cel de sus"). De experiența religioasă țin sentimentele și emoțiile religioase ale credincioșilor, viețile „sfinților părinți" etc. În toate cazurile, „obiectul" acestei experiențe este minunea.

În sfîrșit, treapta cea mai înaltă a „cunoașterii lui dumnezeu" o constituie gîndirea religioasă. Ea sintetizează experiența religioasă limitată și inferioară, creînd pe această bază sistemul științei religioase. Toate acestea se fac pe calea comunicării active cu dumnezeu prin intermediul rugăciunii.

Bineînțeles că „teoria" expusă mai sus nu cuprinde nici un grăunte de adevăr; ea este eronată în însăși esența ei, căci întreaga „cunoaștere a lui dumnezeu" se bazează pe credința oarbă în existența acestuia. Credința în dumnezeu nu constituie însă o dovadă că el există. Așadar, întregul proces al „cunoașterii lui dumnezeu" se bazează pe teza inițială, prin nimic justificată și prin nimic confirmată, a existenței lui

dumnezeu. Or, ştiinţa demonstrează în mod incontestabil că nu există forţe supranaturale.

Afirmaţiile în legătură cu „cunoaşterea lui dumnezeu" sînt greşite şi dintr-o altă cauză. Nici o activitate cognitivă nu este posibilă fără gîndire, care se bazează pe datele obţinute prin intermediul organelor de simţ, adică pe senzaţii şi percepţii. Omul ajunge să cunoască numai lucrurile despre care primeşte informaţiile iniţiale prin intermediul ochilor, urechilor, nasului etc. Dar dacă punctul de plecare îl constituie credinţa oarbă, nu poate fi vorba de nici o cunoaştere, deoarece în acest caz n-ai ce să cunoşti. Nu întîmplător clericii, oricît s-ar îndeletnici cu experienţa religioasă şi cu gîndirea religioasă, nu adaugă nimic principial nou şi esenţial la ceea ce se propune credincioşilor să creadă orbeşte. În ciuda „cunoaşterii lui dumnezeu", propovăduitorii religiei n-au depăşit în două milenii dogmele proclamate de ei iniţial despre existenţa lui dumnezeu, despre atotputernicia, atotcunoaşterea, bunătatea absolută a lui dumnezeu etc. etc. şi, ceea ce este cel mai important, nu au reuşit să demonstreze nicicum justeţea acestor dogme.

Afirmaţia că unii oameni ar fi văzut sau ar fi auzit pe dumnezeu, pe îngeri etc. nu confirmă cîtuşi de puţin existenţa acestor fiinţe supranaturale. Ştiinţa a stabilit că asemenea cazuri au fost un rezultat al tulburării activităţii nervoase şi psihice pe bază religioasă, tulburare care provoca halucinaţii sau vise. Cauzele halucinaţiilor şi viselor sînt cunoscute oamenilor de ştiinţă şi nu reprezintă nimic divin. De asemenea oricine înţelege că nu este cîtuşi de puţin obligatoriu ca cele văzute în vis să existe. Mai mult, viziuni religioase pot fi provocate pe cale artificială (de pildă în timpul unei şedinţe de hipnotism). Nu întîmplător nici măcar clericii nu pun la baza „cunoaşterii lui dumnezeu" o apariţie a acestuia, ci credinţa oarbă în el. Se vede că ei nu se prea bizuie pe forţa experienţei religioase.

Lumea este oare cognoscibilă ?

De fapt, chiar şi clericii recunosc zădărnicia „cunoaşterii lui dumnezeu". Din afirmaţiile lor rezultă că, în ciuda tuturor eforturilor, este aproape imposibil să-l cunoşti pe dumnezeu. Acelaşi lucru este valabil şi pentru cunoaşterea „creaţiei divine", a naturii. Un teolog ortodox a scris nu de mult: „Dumnezeu ne este cunoscut în măsura în care cineva

poate vedea marea nețărmurită stînd la malul ei, noaptea, cu o mică lumînare aprinsă în mînă. Te vei întreba: poate acest om să vadă mult din întreaga întindere a mării nețărmurite? Desigur, nimic sau aproape nimic. Cu toate acestea, el vede bine apa și știe că în fața lui este marea, că marea este nețărmurită și că el nu o poate cuprinde cu privirea sa. Așa stau lucrurile și în ceea ce privește cunoașterea lui dumnezeu". În acest caz avem de-a face cu propovăduirea vechii concepții idealiste despre caracterul limitat al rațiunii umane, despre zădărnicia încercărilor oamenilor de a cunoaște esența anumitor fenomene.

În realitate, oamenii (îndeosebi în vremurile noastre) nu stau în fața mării nețărmurite (în fața naturii), „noaptea, cu o mică lumînare aprinsă în mînă". Știința oferă mereu omului mijloace noi pentru a cunoaște întregul univers. Aceste mijloace pot fi comparate mai curînd cu un reflector deosebit de puternic, de milioane și miliarde de lumini. În prezent, oamenii de știință au răzbătut departe în univers, la o distanță de 6 miliarde de ani-lumină de Pămînt, cercetează obiectele microcosmului, nucleele atomice, particulele „elementare" etc., ale căror dimensiuni reprezintă trilionimi de milimetru, studiază cu ajutorul unor aparate speciale ceea ce nu se poate vedea, nici auzi, nici simți în nici un fel în mod direct: razele cosmice, ultrasunetul, cîmpurile magnetice și electrice, radioactivitatea etc. Nu există nici un temei pentru a afirma că procesul de creare a unor mijloace tot mai puternice și mai fine de cunoaștere științifică, procesul dezvăluirii unor taine noi ale naturii, se va încheia sau opri vreodată.

În ceea ce privește „cunoașterea lui dumnezeu", aici, după cum s-a mai spus, este vorba de iluzii. De aceea comparația între „cunoașterea lui dumnezeu" și studiul lumii reale este cu totul neîntemeiată. De existența naturii nu se îndoiește nici un om normal, inclusiv credincioșii, pe cînd existența lui dumnezeu cere dovezi care în principiu nu se pot da, deoarece nu există nicăieri forțe supranaturale. Cunoașterea lumii reale nu confirmă dogmele religioase, ci le respinge. De aceea istoria progresului științific este în același timp și o istorie a demascării tuturor legendelor religioase, o istorie a prăbușirii întregului sistem de concepții și speculații religioase.

Obiectul științei

Spre deosebire de religie, știința are drept obiect nu lumea născocită a ființelor supranaturale, ci lumea materială reală, lumea care există în mod obiectiv. Știința nu admite existența unor lucruri sau fenomene care nu pot fi descoperite de organele noastre de simț, direct sau indirect, adică folosind aparate, instrumente sau alte mijloace speciale de cercetare științifică. Așadar, prin însăși esența ei, știința este materialistă, străină oricăror concepții religioase și idealiste despre o lume supranaturală și incognoscibilă, o lume de dincolo de mormînt.

În deplină concordanță cu filozofia materialist-dialectică, știința demonstrează și posibilitatea principială a cunoașterii lumii de către rațiunea umană. Oamenii de știință nu se opresc niciodată în fața tainelor naturii, ci studiază neobosit diferitele procese și lucruri, cunosc astăzi ceea ce n-a putut fi cunoscut ieri și pregătesc terenul pentru a cunoaște mîine ceea ce nu poate fi cunoscut astăzi. Aveau oare oamenii cu numai o sută de ani în urmă măcar o idee cît de vagă despre virusuri, particulele „elementare", reflexele condiționate, elementele chimice transuranice etc.? Or, în prezent, toate aceste obiecte și fenomene, precum și legile care le guvernează, sînt studiate cu succes de știință, iar cunoștințele dobîndite sînt folosite practic în interesul omului. Știința progresează pe baza dezvoltării practicii, folosind aparate și metode științifice speciale în procesul cercetării științifice. Nu există nici o revelație divină în creația științifică și știința înaintată nu recunoaște nici măcar posibilitatea unei asemenea revelații.

În alianță cu propovăduitorii religiei, filozofii idealiști au încercat în repetate rînduri să demonstreze că posibilitățile științei de a cunoaște natura ar fi limitate. Mai de mult ei au afirmat, de pildă, că nu vom dezlega niciodată taina compoziției chimice și a structurii fizice a stelelor. Totuși, prin metoda analizei spectrale, astronomii și fizicienii, studiind lumina care pornește de la corpurile cerești spre noi, au reușit nu numai să determine compoziția chimică a stelelor, a nebuloaselor, a cometelor etc., dar să și obțină date deosebit de prețioase despre structura atmosferelor stelare și structura internă a stelelor, despre rotirea lor în jurul propriei lor axe și despre mișcarea lor în spațiu, despre densitățile lor, despre

cîmpurile lor magnetice și electrice, precum și despre multe alte proprietăți ale corpurilor cerești. Pe baza aplicării analizei spectrale a apărut chiar o știință nouă : astrofizica. Datele furnizate de această știință îmbogățesc cunoștințele noastre despre univers, ne permit să dezvoltăm cu mai mult succes fizica atomică și nucleară, să rezolvăm problemele legate de structura nucleului atomic și de interacțiunea diferitelor particule „elementare". și deci să progresăm în domeniul energeticii nucleare.

Trebuie subliniat că lărgirea și aprofundarea cunoștințelor noastre despre lume nu constituie pentru știință un scop în sine. Oamenii de știință caută să cunoască natura pentru a o transforma în conformitate cu nevoile practice ale oamenilor. În prezent este clar aproape pentru toată lumea că, fără dezvoltarea matematicii, fizicii, chimiei, biologiei și a altor ramuri ale științelor naturii, industria, agricultura, transporturile, construcțiile, întregul trai al oamenilor n-ar fi putut atinge nivelul actual. Electricitatea, radioul și televiziunea, automatica și telemecanica, avioanele cu reacție, sateliții artificiali ai Pămîntului și navele cosmice, masele plastice și fibrele sintetice, antibioticele și alte medicamente, toate mașinile și obiectele de consum s-au realizat datorită aplicării științei în producție, datorită folosirii largi și permanente a cunoștințelor științifice la rezolvarea problemelor practice. „În zilele noastre — se spune în hotărîrile Congresului al XXI-lea al P.C.U.S. — succesele în domeniul industriei și agriculturii sînt determinate într-o mare măsură de progresul tehnicii noi, care se bazează pe ultimele realizări ale științelor naturii și tehnicii..." Or, în decursul mileniilor de cînd există, „cunoașterea lui dumnezeu" nu a dat practic omenirii nimic pozitiv.

Din cele de mai sus reiese că știința infirmă dogmele și legendele religioase pe două linii principale. Pe dă o parte, furnizînd cunoștințe juste despre lumea înconjurătoare, ea demonstrează în mod convingător și fără putință de tăgadă falsitatea concepțiilor religioase. Pe de altă parte, întruchipîndu-se în acțiuni practice, în tehnică, industrie etc., știința sporește enorm puterea omului în lupta cu natura, demonstrează lipsa de temei a predicilor religioase despre neputința oamenilor în fața forțelor supranaturale și a unui dumnezeu inexistent.

Lumea a fost creată oare de dumnezeu ?

Una dintre dogmele fundamentale ale oricărei religii este dogma potrivit căreia lumea și tot ce există în ea au fost create de dumnezeu. Această dogmă a fost cu desăvîrșire infirmată de știință, care a dovedit că natura există dintotdeauna și că diferitele ei părți au o proveniență firească.

Dovada principală că lumea nu poate fi creată (după cum nu poate fi nici distrusă) o constituie legea universală a conservării materiei și mișcării, formulată încă de M. V. Lomonosov. „Toate schimbările care au loc în natură — a scris acest savant — sînt de asemenea natură, încît tot ce se ia de la un corp se adaugă unui alt corp... Această lege a naturii universal-valabilă se extinde și asupra legilor mișcării, deoarece un corp mișcînd prin forța sa un alt corp pierde o cantitate de forță egală cu cea imprimată corpului care primește mișcarea de la el" [1]. Cu alte cuvinte, în procesele care au loc în univers, materia în mișcare trece dintr-o formă într-alta, dar în nici un caz nu se produce o apariție a materiei din nimic sau distrugerea ei fără urme. Pot apărea și pot fi distruse numai anumite lucruri, anumite obiecte, fie chiar și uriașe, dar totuși finite prin proporțiile lor, transformîndu-se în alte lucruri și obiecte, dar lumea în ansamblu, materia există veșnic. Așadar, toate afirmațiile potrivit cărora universul ar fi avut un „început" și va avea un „sfîrșit" sînt lipsite de temeiuri raționale.

Dîndu-și seama că legea conservării materiei și mișcării infirmă cu desăvîrșire ideea creației divine a lumii, teologii și filozofii idealiști încearcă de mai bine de 200 de ani să atace această lege pentru a dovedi netemeinicia ei și a salva astfel una dintre dogmele fundamentale ale religiei. Toate aceste încercări nu dau însă nici un rezultat. Apărătorii religiei nu au reușit să descopere nici un fapt care să contrazică legea conservării materiei și mișcării. Au eșuat de asemenea încercările de a falsifica unele date noi ale științei în scopul de a infirma această lege universală.

La începutul deceniului al 4-lea al secolului nostru, fizicienii au descoperit un fenomen interesant. S-a constatat că,

[1] *M. V. Lomonosov*, Opere filozofice alese, Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1950, pag. 160.

în anumite împrejurări, unele particule „elementare", şi anume electronul şi pozitronul, se pot uni, transformîndu-se în fotoni — cantităţi de lumină strict determinate. Pe de altă parte, în condiţii corespunzătoare, fotonii se transformă în electroni şi pozitroni. Speculînd această descoperire, idealiştii „fizici" au declarat că avem de-a face, în primul caz, cu anihilarea (distrugerea) materiei, iar în al doilea caz cu „materializarea energiei", cu apariţia materiei din „mişcare pură", adică din nimic. Bineînţeles, această „explicaţie" nu a reprezentat decît o falsificare totală a datelor ştiinţifice.

Ştiinţa a stabilit cu precizie că în natură nu există nici un fel de „energie pură" sau „mişcare pură" fără ceea ce se mişcă. Nu există mişcare fără materie, după cum nu există materie fără mişcare. Acest principiu general al materialismului dialectic este exprimat în mod concret în legea lui Einstein privind interacţiunea dintre masă şi energie. Potrivit acestei legi, oricărui corp, oricărei particule „elementare" îi este inerentă o anumită cantitate de energie, de mişcare strict determinată. Dacă materia s-ar transforma în energie sau invers, acest raport ar fi în permanenţă tulburat. În realitate însă nu se observă nimic asemănător. Prin urmare, nu are loc nici o anihilare sau creare a materiei.

În afară de aceasta, printr-o serie întreagă de experienţe s-a demonstrat de mult că lumina este materială. Razele de lumină exercită o presiune asupra obiectelor întîlnite în cale, iar mărimea acestei presiuni a fost măsurată cu precizie. Fotonii au o masă, deşi, prin natura sa, aceasta se deosebeşte de masa particulelor substanţei. Aşadar, lumina, ca şi substanţa, reprezintă una dintre formele materiei. De aceea, atunci cînd se formează fotonii din electroni şi pozitroni, precum şi în cazul procesului invers, nu se produce o transformare a materiei în energie sau a energiei în materie, ci numai o trecere a materiei dintr-o formă în alta. Această trecere nu numai că nu contrazice, ci, dimpotrivă, confirmă legea conservării materiei şi mişcării, deoarece se petrece în deplină concordanţă cu ea.

„Deplasarea spre roşu"

Căutînd „să demonstreze" că lumea a fost creată de dumnezeu, idealiştii şi teologii operează şi cu unele date din domeniul astronomiei. De pildă, ei încearcă să explice în felul lor fenomenul aşa-numitei „deplasări spre roşu". În spec-

trele stelelor, ale sistemelor stelare etc., diferitele linii spectrale ocupă de obicei un loc anumit. La galaxiile foarte îndepărtate însă, aceste linii sînt deplasate spre roșu. Cu alte cuvinte, lungimea undelor de lumină care ajung pînă la noi de la aceste galaxii apare mărită. Deocamdată oamenii de știință n-au lămurit complet cauza acestui fenomen. Apărătorii religiei folosesc acest fenomen ca argument în sprijinul tezei că universul ar fi creat de dumnezeu.

O serie de oameni de știință consideră că „deplasarea spre roșu" ar fi identică cu efectul Doppler, cunoscut în fizică, care constă în următoarele : atunci cînd o sursă de vibrații sonore sau luminoase se deplasează în raport cu aparatul care le înregistrează, frecvența vibrațiilor înregistrate de aparat se schimbă, modificîndu-se deci și lungimea de undă. Dacă sursa se îndepărtează de aparat, lungimea de undă crește. De aici se poate trage concluzia că „deplasarea spre roșu" dovedește că galaxiile se depărtează de noi cu viteze uriașe.

Idealiștii și teologii au adăugat la această concluzie propriile lor „ipoteze". Ei au început să susțină că are loc o expansiune a universului în ansamblu și că odinioară volumul lui a fost aproape de zero. Se pretinde că, în starea sa inițială, avînd un volum nul, lumea ar fi apărut pe cale supranaturală. Astronomul englez Milne afirmă că universul inițial, „compact", a fost creat într-un fel oarecare, iar apoi a fost sfărîmat de o explozie atomică uriașă, „deplasarea spre roșu" demostrînd viteza cu care continuă să se risipească sfărîmăturile lui sub formă de galaxii. Abatele belgian Lemaître declară că lumea, sub forma unui „atom primar", a fost creată de dumnezeu. După părerea lui, acest „atom primar" cuprindea germenii planetelor, stelelor și galaxiilor ; imediat după ce a fost creat de dumnezeu, „atomul primar" a început să se dezintegreze, punînd bazele universului, care în prezent „se lărgește".

Dar de unde au apărut și continuă să apară uriașele mase de substanță ca să umple noile spații ? La această întrebare legitimă „răspund" astronomii Hoyle, Bondi și Gold din Cambridge. Potrivit „cercetărilor" acestora, în lume materia s-ar crea continuu, chiar și în prezent, din nimic. Ei au făcut chiar un calcul al „puterii" creației : în fiecare metru cub al spațiului cosmic ar apărea un atom de hidrogen în decurs de 300.000 de ani !

Toate aceste încercări de a fundamenta prin date astronomice credința într-un dumnezeu creator sînt cu desăvîrșire lipsite de o bază reală. În primul rînd, se presupune în mod tacit o încălcare a legii conservării materiei și mișcării. În al doilea rînd, chiar dacă „deplasarea spre roșu" ar demonstra o „împrăștiere" a galaxiilor, aceasta nu înseamnă că întregul univers infinit se lărgește; în alte porțiuni ale universului se poate desfășura un proces invers. În sfîrșit, există și alte explicații ale „deplasării spre roșu", care nu sînt legate cîtuși de puțin de presupusa lărgire a porțiunii din univers cunoscută nouă.

Din cele spuse mai sus reiese că raționamentele pseudoștiințifice ale unor idealiști și teologi contemporani în legătură cu „începutul" lumii și cu geneza ei divină nu se bazează pe fapte, ci pe falsificarea unor fapte care n-au fost încă explicate în întregime de știință.

Falimentul teoriilor cu privire la „sfîrșitul" lumii

Apărătorii religiei se străduiesc din răsputeri „să demonstreze" că „sfîrșitul" lumii se va produce într-un viitor apropiat. Ei o fac cu scopul de a fundamenta ideea „pieirii omenirii", a „celei de-a doua veniri a lui mesia" și a „judecății de apoi". Știința a infirmat însă complet și „argumentele" folosite în acest scop.

În fizică este cunoscut așa-numitul al doilea principiu al termodinamicii. Potrivit acestui principiu, în toate procesele fizice energia calorică trece de la corpurile mai calde la altele mai puțin calde. De aici, unii idealiști și teologi au tras concluzia că, în ultimă instanță, căldura care există în univers se va nivela cu totul și va surveni „moartea termică" a universului. Această concluzie este însă falsă. Al doilea principiu al termodinamicii este just numai pentru procese care se desfășoară într-un volum finit. Extinderea lui asupra universului infinit este absolut neîntemeiată. Dacă în unele regiuni ale universului energia calorică se dispersează, în altele se produce o concentrare a căldurii, ca, de pildă, în cazul formării unor stele noi. În natură, alte forme de energie se transformă permanent în căldură. Prin urmare, nu are loc nici un fel de „răcire" a lumii.

Nu s-a ales nimic nici de proorocirile clericilor în legătură cu pieirea inevitabilă a planetei noastre în urma ciocnirii

Soarelui cu vreo altă stea. Știința a demonstrat că, în partea spațiului cosmic unde se află sistemul nostru solar, distanța medie dintre aștri este de 100 de trilioane km. În aceste condiții, două stele se pot apropia mult între ele aproximativ o dată la 100 de cvadrilioane de ani. Cu alte cuvinte, probabilitatea unei asemenea catastrofe cosmice este practic exclusă. Apoi, pieirea planetei noastre și chiar a întregului sistem solar din indiferent ce cauză n-ar însemna nici ea „sfîrșitul lumii", sau „sfîrșitul omenirii", deoarece aceasta are posibilitatea să se mute în alte părți ale universului, ceea ce a prevăzut încă K. E. Țiolkovski.

Relativ recent, oamenii de știință au stabilit că în galaxie apar anual circa 200 de stele așa-numite „nove" și „supranove". Ele reprezintă o categorie aparte de stele, care există de mult. În genere ele se văd sub forma unor stele foarte slabe, dar uneori lumina lor izbucnește instantaneu și ele cresc de mii de ori în cîteva zile. Din aceste fapte, unii apărători ai religiei au tras concluzia că și Soarele nostru, cu timpul „va exploda" neapărat, ceea ce va duce la pieirea a tot ce este viu pe Pămînt și chiar a Pămîntului. Aceste profeții sumbre au fost infirmate de știință. Savanții sovietici P. P. Parenago și B.V. Kukarkin au demonstrat încă în 1933 că Soarele nu face parte din clasa „novelor" și de aceea nu poate exploda.

Așadar, încercările clericilor și ale teologilor de a folosi datele științei pentru a fundamenta ideea genezei divine a lumii, pentru a demonstra că lumea a avut un „început" și va avea un „sfîrșit" sînt cu totul zadarnice.

Apariția stelelor

Știința infirmă nu numai ideea creării supranaturale a universului, în ansamblu, ci și legendele care afirmă că dumnezeu ar fi făurit stelele și planetele, plantele, animalele și omul. Realizările științei dezvăluie omului tabloul evoluției infinite a lumii, evoluție care trece prin anumite trepte. Fiecare dintre aceste trepte (materia stelară, planetele, viața, societatea) apare inevitabil în mod firesc atunci cînd se ivesc condițiile materiale necesare, fără nici o participare a unor forțe supranaturale.

Potrivit Bibliei, dumnezeu a făurit toate stelele, Soarele și Luna în a 4-a zi a creației, și aceasta s-ar fi întîmplat cu

numai cîteva mii de ani în urmă. Or, ştiinţa a demonstrat că formarea stelelor şi a planetelor sînt procese diferite, planetele neputînd să apară fără existenţa unui astru central; cu alte cuvinte, planetele constituie o treaptă de dezvoltare ulterioară stelelor. În univers s-au format, se formează şi se vor forma necontenit noi lumi stelare şi sisteme planetare, şi în fiecare caz concret acest proces durează nu zile, ci multe mii şi milioane de ani.

Potrivit cercetărilor savantului sovietic acad. V. G. Fesenkov, stelele iau naştere din gazul interstelar şi din pulberile cosmice; nori gigantici de pulberi cosmice se întîlnesc pretutindeni în univers. El a reuşit să fotografieze în unii din aceşti nori condensări asemănătoare unor filamente luminoase specifice. S-a stabilit că, după un timp, aceste filamente se destramă, formînd o serie de condensări similare stelelor şi în cele din urmă se transformă în salbe de stele. Vîrsta acestora este de numai cîteva mii de ani.

Cercetările unui alt savant sovietic, acad. V. A. Ambarţumian, confirmă de asemenea că stelele nu se formează izolat, ci în grupuri. El a descoperit aşa-numitele asociaţii de stele, nişte „comunităţi" aparte de stele care se caracterizează printr-o serie de proprietăţi esenţiale identice, ceea ce vădeşte că au aceeaşi origine. Vîrsta acestor asociaţii nu depăşeşte 10.000.000—12.000.000 de ani. S-au descoperit de asemenea stele a căror vîrstă nu este mai mare de cîteva sute de mii de ani. Aşadar, corpurile cereşti care fac parte din asociaţii sînt foarte tinere. Ele sînt mult mai tinere decît Soarele şi decît majoritatea celorlalte lumi stelare ale galaxiei noastre, care există de cîteva miliarde de ani. De aici reiese că procesul de dezvoltare a stelelor este neîntrerupt: în timp ce unele au evoluat mult, altele abia îşi încep existenţa. Aceasta infirmă cu desăvîrşire dogma religioasă potrivit căreia lumea este invariabilă, fiind creată de dumnezeu o dată pentru totdeauna, fără nici un fel de adăugiri ulterioare.

Desigur, se poate presupune că apariţia în zilele noastre a salbelor de stele, a asociaţiilor de stele etc. ar fi tot un rezultat al creaţiei divine. Unii clerici contemporani caută de fapt să prezinte astfel lucrurile. Ei nu izbutesc însă să-şi argumenteze teza.

În primul rînd, în nici una dintre cărţile sfinte nu se spune că dumnezeu, după ce a creat lumea, ar fi continuat să per-

fecţioneze edificiul construit de el. Faptul că în prezent se atribuie o asemenea activitate „celui de sus" contrazice tezele fundamentale ale miturilor religioase despre geneza divină a universului.

În al doilea rînd, potrivit religiei, dumnezeu a creat „bine" lumea şi, datorită înţelepciunii sale absolute, a prevăzut din capul locului şi a predeterminat totul în structura universului. Dacă, totuşi, „cel de sus" mai face „completări" înseamnă că nu este nici înţelept, nici atotştiutor.

Aşadar, căutînd să interpreteze realizările ştiinţei în spirit religios, clericii ajung inevitabil în impas. Oricît s-ar strădui teologii contemporani să demonstreze contrariul, datele ştiinţifice impun inevitabil concluzia că ideea divinităţii este lipsită de orice temei, ca şi întregul sistem al concepţiilor religioase.

Originea planetelor

Propovăduitorii religiei afirmă că Pămîntul, ca şi celelalte planete, ar fi fost creat de dumnezeu, iar perfecţiunea uimitoare a structurii sistemului solar, unitatea şi armonia acestuia ar fi o dovadă a înţelepciunii „creatorului". Rezolvarea ştiinţifică a problemei infirmă cu desăvîrşire şi aceste dogme religioase.

În prezent există cîteva ipoteze cu privire la originea sistemului solar. Deşi între ele sînt deosebiri, toate aceste ipoteze converg spre ideea că la formarea planetelor a contribuit, într-un fel sau altul, Soarele şi că „materia primă" din care au rezultat planetele a fost o masă gazoasă sau o masă formată din gaz şi pulberi cosmice. Cu alte cuvinte, toate ipotezele pornesc de la a recunoaşte că sistemul solar a apărut pe cale naturală şi că acest proces a avut un caracter material. Teoria originii Pămîntului şi a celorlalte planete, elaborată în modul cel mai amănunţit, este cea emisă de astronomul sovietic acad. O. I. Schmidt şi de discipolii acestuia.

Potrivit teoriei lui O. I. Schmidt, cu cîteva miliarde de ani în urmă Soarele a fost un astru „solitar". El era înconjurat de un nor uriaş, format din particule solide reci şi din gaze. Aceste particule se aflau într-o permanentă mişcare haotică, dar majoritatea lor covîrşitoare, în virtutea acţiunii unor anumite legi ale mecanicii, se învîrteau în jurul Soarelui în aceeaşi direcţie. Între particule se produceau ciocniri frecvente, în urma cărora o parte din energia lor mecanică se transforma în energie calorică; aceasta din urmă se răspîndea în spaţiu, ceea ce ducea la comprimarea şi la condensarea

norului. Întrucît în acest nor, pe lîngă particulele mici, existau și corpuri relativ mari, comprimarea norului înlesnea atragerea particulelor mai mici de către cele mari în momentul ciocnirii. Astfel, corpurile mari au devenit centre de acumulare a substanței dispersate. În cele din urmă, acest proces a dus la formarea planetelor existente astăzi.

Ipoteza expusă mai sus explică bine particularitățile fundamentale ale structurii sistemului solar. Se știe, de pildă, că, potrivit legilor mecanicii cerești, mișcarea unui corp în apropierea unui alt corp trebuie să se facă sub acțiunea forței de gravitație, pe o orbită eliptică, parabolică sau hiperbolică. Or, orbitele planetelor reprezintă cercuri aproape perfecte. Teoria lui O. I. Schmidt demonstrează prin metode matematice că, la început, particulele norului format din gaz și pulberi cosmice s-au mișcat pe elipse mai mult sau mai puțin alungite, iar apoi, în urma formării planetelor, orbitele lor au început să se rotunjească și în cele din urmă au devenit aproape circulare.

În regiunea norului unde s-au format planetele din grupul Pămîntului (Mercur, Venus, Pămînt, Marte), particulele erau încălzite mai puternic de către Soare. Substanțele ușoare care făceau parte din compoziția lor s-au volatilizat sub influența temperaturii înalte. Drept rezultat, în apropierea Soarelui s-au format planete de dimesiuni mici, alcătuite în cea mai mare parte din elemente grele și combinații chimice cu un punct de fuziune ridicat. Formarea planetelor Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun, Pluton, dimpotrivă, nu a fost însoțită de volatilizarea substanțelor ușoare. Mai mult decît atît : din cauza temperaturilor joase, pe planetele care s-au format se adăugau straturi de gaze înghețate. De aceea, mai aproape de marginea sistemului solar au apărut planete de proporții gigantice, deși cu o densitate mai mică în comparație cu reprezentanții enumerați ai grupului Pămîntului.

La început, Pămîntul, ca și celelalte planete, a fost rece. Apoi el s-a încălzit treptat, primind căldura degajată de substanțele radioactive aflate în adîncurile lui. Această încălzire și acțiunea forței de gravitație au determinat mișcarea lentă și redistribuirea treptată a uriașelor mase de elemente și combinații chimice care alcătuiesc planeta noastră. Compușii mai ușori s-au ridicat la suprafață, formînd scoarța Pămîntului. În felul acesta s-a format, în decurs de 3—5 miliarde

de ani, planeta noastră cu aspectul ei actual, procesele geologice descrise mai sus continuînd, într-o măsură sau alta, și în prezent.

Explicația științifică a originii planetelor (inclusiv a Pămîntului) și a particularităților structurii sistemului solar arată că toate concepțiile religioase în acest domeniu sînt profund eronate, în ciuda rectificărilor „ultramoderne" făcute de teologi-„savanți".

Alte lumi planetare

Oamenii de știință și filozofii înaintați au emis de mult ipoteza că sistemul nostru planetar nu este singurul în univers. Încă Giordano Bruno a afirmat că în natură există un număr infinit de lumi asemănătoare Pămîntului. Această afirmație era în contradicție cu punctul de vedere religios, potrivit căruia planeta noastră a fost creată de dumnezeu anume pentru om și reprezintă, ca și întregul sistem solar, ceva cu totul unic. Dar pînă în ultimul timp știința n-a avut dovezi directe pentru a putea arăta că aceste concepții sînt false.

În prezent situația s-a schimbat. Cercetările efectuate în ultimele decenii în Uniunea Sovietică și în alte țări au permis să se descopere că steaua dublă 61 din constelația Lebedei are un satelit întunecat, asemănător cu o planetă. Au fost determinate orbita și masa acestui satelit. Masa satelitului este numai de 20 de ori mai mare decît masa lui Jupiter. Nu este exclus ca această stea să aibă și alți sateliți întunecați, adică un întreg sistem planetar. O serie de date arată că și în jurul altor aștri există corpuri asemănătoare planetelor. Aceasta o dovedesc devierile periodice în poziția unui șir de stele, care pot fi provocate numai de atracția unor sateliți întunecați (și de aceea invizibili), destul de masivi, care se învîrtesc în jurul astrului central (sau a aștrilor centrali).

Calculele făcute de astronomi au arătat că numai în galaxia noastră există miliarde de corpuri planetare care se mișcă în jurul sorilor lor. Aceasta înseamnă că procesele de formare a planetelor sînt fenomene destul de răspîndite în univers și că ele au, probabil, multe elemente comune cu ceea ce s-a petrecut atunci cînd a apărut și s-a dezvoltat sistemul nostru solar. Acesta reprezintă un fenomen obișnuit în natură, ceea ce dovedește că afirmațiile clericilor despre caracterul excepțional al Pămîntului și, în general, al întregului sistem solar nu cuprind nici o fărîmă de adevăr.

Originea vieţii pe Pămînt

Propovăduitorii religiei atribuie şi apariţia vieţii pe planeta noastră lui dumnezeu. Astfel, în Biblie se spune că în ziua a treia a creaţiei „cel de sus" a spus : „Să odrăslească pămîntul pajişte verde, ierburi avînd sămînţă în ele şi pomi roditori, care să facă, după soiul lor, roade cu sămînţă în ele... Şi s-a făcut aşa" (Facerea, I, 11). În a cincea zi au fost „create" păsările şi peştii, iar în a şasea zi fiarele, tîrîtoarele, dobitoacele şi omul.

Ştiinţa a început de mult să dezvăluie falsitatea mitului biblic despre originea divină a vieţii. Astfel s-a descoperit că activitatea vitală a plantelor şi însăşi existenţa lor sînt cu neputinţă fără Soare, care dă organismelor vegetale energia necesară creşterii şi dezvoltării lor. Aceasta a demonstrat absurditatea „concepţiei" religioase potrivit căreia lumea vegetală ar fi fost făurită de dumnezeu înainte de „crearea" Soarelui. Oamenii de ştiinţă au stabilit de asemenea că procesul apariţiei vieţii a durat milioane de ani, iar condiţiile pentru apariţia şi dezvoltarea plantelor şi animalelor s-au ivit abia după formarea materiei vii. Aşadar, ele nu puteau fi create dintr-o dată, fără o îndelungată evoluţie premergătoare a „substanţei vii".

În prezent, originea vieţii pe Pămînt este explicată destul de complet de teoria savantului sovietic acad. A. I. Oparin. Această teorie este confirmată de numeroase fapte şi date experimentale, iar tezele ei fundamentale sînt recunoscute de majoritatea covîrşitoare a oamenilor de ştiinţă.

Studiind organismele vii, oamenii de ştiinţă au descoperit că în compoziţia corpului plantelor şi animalelor se găsesc aceleaşi elemente chimice care există în natura anorganică. Din greutatea totală a masei de materie vie care există pe Pămînt, oxigenul reprezintă în medie circa 70%, carbonul 18%, hidrogenul 10,5%, iar azotul, calciul, siliciul, fosforul, sulful şi celelalte elemente luate la un loc 1,5%. Această constatare (şi o serie de alte fapte şi considerente) a permis să se emită ipoteza că în timpuri foarte îndepărtate natura vie a apărut în mod legic din natura neînsufleţită. Teoria lui A. I. Oparin prezintă tocmai etapele principale, fundamentale ale originii vieţii.

Cele trei etape ale apariției vieții

În decursul primei etape au apărut pe planeta noastră substanțele organice cele mai simple : hidrocarburile. Unele dintre ele (metanul etc.) se găseau încă în mediul alcătuit din gaz și pulberi cosmice, din care s-a format Pămîntul. Dar cea mai mare parte a acestor combinații a apărut în cursul formării planetei noastre, de pildă atunci cînd carburile de fier și de nichel au intrat în reacție cu apa.

Treptat, hidrocarburile au devenit tot mai complexe. Intrînd în diferite reacții chimice cu amoniacul, cu apa și cu alte corpuri compuse, ele au format materii organice și mai complexe, inclusiv așa-numiții aminoacizi. Sub acțiunea presiunilor uriașe din straturile inferioare ale oceanului primar, precum și dintr-o serie de alte cauze, moleculele de aminoacizi s-au unit între ele, formînd lanțuri lungi cu numeroase ramificații laterale. În felul acesta s-au format din aminoacizi diferitè proteine. În aceasta a constat esența celei de-a doua etape a dezvoltării vieții.

Știința a demonstrat că viața reprezintă o formă a existenței proteinelor (F. Engels): Dar proteinele care s-au format la început nu erau încă vii : le lipsea caracteristica principală a materiei vii — metabolismul. În procesul schimbului de substanțe, organismul primește din mediul exterior diferiți compuși chimici care îi servesc drept hrană. Acești compuși sînt supuși unor transformări profunde și, în cele din urmă, devin componente ale proteinelor, sînt asimilați de ele. Paralel cu acest proces, în proteina vie are loc și dezasimilarea, adică descompunerea compușilor chimici din organism și eliminarea produselor de dezagregare în mediul exterior. Așadar, asimilarea și dezasimilarea constituie laturile cele mai importante, corelate, ale metabolismului. Dar pentru ca metabolismul să se poată produce pentru prima oară, era necesar ca proteinele dizolvate să se separe din apele oceanului primar, formînd compuși independenți. Această separare s-a produs într-adevăr, marcînd apariția vieții.

Sub influența anumitor cauze, lanțurile de aminoacizi și de proteine se răsuceau în spirale. Unirea acestor spirale în combinații complexe a dus la formarea unor picături foarte mici de substanțe proteice, așa-numitele coacervate. Între coacervate și apa oceanului a început un schimb de substanțe. Picăturile proteice asimilau din apă diferite combinații chi-

mice, necesare creşterii lor. În acelaşi timp, ele eliminau alte combinaţii, produse ale dezagregării substanţelor organice complexe. Aceasta înseamnă că coacervatele nu mai reprezentau proteine moarte, ci proteine vii, avînd primele caracteristici ale vieţii.

Perfecţionîndu-se şi devenind treptat tot mai complexă, proteina vie s-a transformat în cele din urmă în organisme unicelulare primare. Apoi au apărut plante şi animale pluricelulare primitive. În urma selecţiei naturale, evoluţia lor a determinat întreaga diversitate actuală a naturii vii pînă la formele cele mai complexe. Problema cum s-a desfăşurat acest proces a fost rezolvată încă de Ch. Darwin. V. I. Lenin a subliniat că „Darwin a pus capăt concepţiei după care, speciile de animale şi de vegetale ar fi întîmplătoare, nelegate prin nimic între ele, «create de dumnezeu» şi neschimbătoare, şi a aşezat pentru prima oară biologia pe o bază pe deplin ştiinţifică, stabilind transformarea speciilor şi succesiunea lor" [1].

Viaţa în univers

Propovăduitorii religiei declară că viaţa ar fi fost creată de dumnezeu numai pe planeta noastră. Ştiinţa demonstrează însă că viaţa este larg răspîndită în univers.

F. Engels sublinia că, întrucît viaţa este una dintre formele mişcării materiei, ea apare inevitabil din natura anorganică pretutindeni unde există condiţii corespunzătoare. În prezent, ştiinţele naturii dispun de date care permit să se presupună că şi în alte lumi există viaţă. De cercetarea vieţii în univers, şi în primul rînd pe planetele sistemului solar, se ocupă două ştiinţe noi: astrogeografia şi astrobiologia.

Astrogeografia, ale cărei baze au fost puse de savantul sovietic I. M. Zabelin, studiază învelişul geografic al planetelor (biogenosfera), adică sfera de apariţie a vieţii. Oamenii de ştiinţă au determinat elementele componente necesare ale biogenosferei şi au început să cerceteze istoria formării şi dezvoltării ei pe diferite planete. Comparînd biogenosfera Pămîntului cu cea a altor planete, astrogeografii trag anumite concluzii despre posibilitatea vieţii în alte lumi. Totodată se ţine seama de faptul că, pentru a exista, microorganismele, plantele şi animalele au neapărat nevoie de apă, de o atmosferă

[1] *V. I. Lenin*, Opere complete, vol. 1, Editura politică, 1960, ediţia a doua, pag. 138.

avînd o anumită compoziție și de o serie de alți factori. De asemenea, pentru a se dezvolta, este necesar ca ele să fie ferite de radiații excesive, iar temperatura nu trebuie să depășească anumite limite. În prezent s-a stabilit că există biogenosfere destul de dezvoltate pe Marte și pe Venus. Aceasta înseamnă că pe planetele respective s-ar putea să existe viață.

Dovezi concrete ale existenței vieții pe alte planete ne oferă astrobiologia, al cărei întemeietor este astronomul sovietic G. A. Tihov. Studiind, de pildă, schimbările coloritului planetei Marte în funcție de anotimpuri și comparînd culoarea unora din sectoarele sale cu proprietățile optice ale vegetației terestre, G. A. Tihov a ajuns la concluzia că pe Marte există organisme vegetale și a determinat unele particularități fundamentale ale florei marțiene.

G. A. Tihov a stabilit că plantele de pe Marte, spre deosebire de cele de pe Pămînt, absorb intens razele infraroșii și toate undele roșii lungi. O dovadă în acest sens o constituie coloritul lor, care este în special albastru, bleumarin și chiar violet. Aceasta se întîmplă datorită faptului că, în condițiile climei foarte aspre și reci de pe Marte, organismele vegetale au nevoie de surse suplimentare de energie calorică. Un colorit asemănător au plantele terestre din regiunile polare și muntoase de mare altitudine.

Flora marțiană trebuie să fie adaptată la acțiunea unor puternice radiații ultraviolete, care pătrund dinspre Soare prin atmosfera rarefiată a planetei. Ea trebuie de asemenea să evapore foarte încet umezeala, care pe Marte este redusă. Probabil că plantele de pe Marte elimină oxigenul nu în atmosferă, ci prin rădăcini în sol și tot de acolo îl obțin pentru respirație.

Este posibil să existe vegetație pe Venus. Clima pe această planetă este foarte caldă, și aici plantele trebuie să fie mai cu seamă de culoare galbenă sau roșie. Și mai probabil este că pe Venus există microorganisme; unele dintre ele (de pildă sporii de ciuperci) rezistă, chiar în condițiile de pe pămînt, la o temperatură de $+140^{\circ}C$.

O serie de considerente arată că acolo unde există o vegetație destul de dezvoltată trebuie să existe și animale, deoarece acestea sînt principalii furnizori de bioxid de carbon necesar activității vitale a organismelor vegetale. În următorii ani, cînd vor începe zborurile pe Marte și Venus, oamenii

de știință vor avea posibilitatea să studieze direct formele de viață de pe alte planete.

Este evident că printre nenumăratele planete din univers există destule cu condiții favorabile pentru apariția și dezvoltarea vieții. Potrivit unor calcule făcute de o serie de oameni de știință, numai în galaxia noastră există cel puțin 1 miliard de planete propice vieții. Toate acestea arată că afirmațiile apărătorilor religiei potrivit cărora viața ar fi fost creată de dumnezeu într-un singur loc al universului de necuprins, și anume pe Pămînt, sînt incontestabil false.

Originea omului

Încununarea creației divine, susțin propovăduitorii religiei, a fost omul. Reprezentanții diferitelor culte tratează în felul lor această acțiune a lui dumnezeu, dar esența concepțiilor religioase despre originea oamenilor rămîne aceeași. În opoziție cu aceste concepții, știința demonstrează că omul reprezintă încununarea dezvoltării firești a naturii și își datorează existența nu lui dumnezeu, ci acțiunii unui șir de legi obiective care nu au nici o legătură cu acesta.

Ideea originii animale a omului a fost fundamentată pentru prima oară în mod științific de Ch. Darwin. El s-a bazat pe asemănarea uimitoare dintre structura organismului uman și structura organismelor animale, pe date comparative cu privire la dezvoltarea embrionară a omului și animalelor, pe descoperirea unor resturi ale lumii animale din epocile geologice trecute, pe informații referitoare la osemintele unor maimuțe antropoide găsite cu prilejul săpăturilor arheologice etc.

De atunci oamenii de știință au descoperit un număr uriaș de fapte noi. În prezent, știința a demonstrat definitiv că omul descinde în mod firesc din maimuțe antropoide astăzi dispărute, driopitecii, care au trăit cu cîteva milioane de ani în urmă. S-au descoperit rămășițe osteologice ale unor forme intermediare între driopitec și om, precum și unelte de muncă ale strămoșilor noștri cei mai îndepărtați. Studiul acestor materiale a scos la iveală tabloul transformării treptate a maimuței în om.

Pe teritoriul Uniunii Sud-Africane, au fost găsite rămășițele a peste 30 de australopiteci (maimuța sudică), care au trăit cu circa 1.000.000 de ani în urmă. Aceste ființe mergeau în general în poziție verticală. Înălțimea lor era apropiată de cea a omului, iar volumul creierului era mai mare decît la

orice maimuță dispărută sau care trăiește în zilele noastre (în unele cazuri ajungea pînă la 700 cm^3). Există temeiuri să credem că australopitecii se îndeletniceau cu vînătoarea, folosind în acest scop bîte și pietre.

Omul cel mai vechi a fost pitecantropul. Înălțimea lui era de 165—170 cm, iar volumul creierului de 850—950 cm^3. Acest om-maimuță avea rudimente de vorbire și folosea mai frecvent mîna dreaptă, ceea ce constituie o particularitate caracteristică omului.

Pe o treaptă ceva mai înaltă de dezvoltare se afla sinantropul (omul străvechi din China). Volumul creierului său ajungea la 1.100—1.200 cm^3, iar în unele cazuri la 1.400 cm^3. Sinantropii, care au trăit pe teritoriul Chinei de astăzi cu 500.000—600.000 de ani în urmă, știau să confecționeze cele mai simple unelte de piatră, să folosească focul. O oarecare dezvoltare a căpătat la ei și vorbirea, deși era încă foarte primitivă. Ființe apropiate ca tip de sinantrop au existat în Africa de Sud (telantropul din Colonia Capului), în Africa orientală (africantropul), în Europa occidentală (omul de la Heidelberg) și în alte regiuni.

Pe la mijlocul paleoliticului, adică cu circa 100.000 de ani în urmă, s-a încheiat transformarea treptată a oamenilor-maimuțe în neandertalieni. În ceea ce privește structura lor fizică, ei semănau cu omul din zilele noastre. Oamenii de Neandertal produceau unelte de piatră destul de complicate (dălți, lănci, vîrfuri de săgeată etc.). Următorii oameni străvechi, cunoscuți sub denumirea de oamenii de Cro-Magnon, nu se deosebeau prin nimic esențial din punct de vedere fizic de omul din zilele noastre. Ei confecționau diferite unelte din os și din piatră, îmbrăcăminte și încălțăminte din pieile animalelor ucise. Locul oamenilor de Cro-Magnon l-a luat omul de tip contemporan.

Rolul muncii

Știința a stabilit nu numai etapele principale ale transformării maimuței în om. Astăzi oamenii de știință cunosc multe lucruri despre viața pitencantropilor, sinantropilor și îndeosebi a oamenilor de Neandertal și de Cro-Magnon, despre orînduirea socială și dezvoltarea producției în acele epoci. Toate aceste date ale antropologiei, arheologiei și istoriei societății primitive au confirmat pe deplin teoria lui F. Engels potrivit căreia munca repre-

zintă factorul principal şi hotărîtor care a determinat formarea omului contemporan.

Principala premisă biologică a transformării maimuţelor în oameni a constituit-o faptul că ele n-au mai trebuit să folosească membrele superioare la mers. Aceasta s-a întîmplat atunci cînd strămoşii noştri, maimuţele, au coborît de pe copaci pe pămînt şi au început să umble în două picioare. Mîna a devenit liberă; s-a ivit posibilitatea de a mînui obiecte şi deci şi posibilitatea de a efectua operaţii de muncă.

Cu timpul, operaţiile de muncă au devenit tot mai complicate, ceea ce a înrîurit, firește, asupra dezvoltării creierului. Acesta coordona tot mai precis şi mai fin variatele mişcări legate de procesele de muncă, influenţînd astfel şi mîna. Prin urmare, mîna este nu numai un organ al muncii, ci şi un produs al ei.

O dată cu eliberarea mîinilor şi cu perfecţionarea lor continuă, întreaga înfăţişare a omului s-a schimbat. Mersul său în poziţie verticală a devenit mai ferm, poziţia capului s-a schimbat, scheletul şi o serie de organe ale corpului omenesc s-au modificat considerabil. În sfîrşit, în procesul muncii oamenii au simţit nevoia să comunice între ei, să-şi exprime dorinţele şi să-şi coordoneze acţiunile cu ajutorul unor semnale sonore speciale. Apariţia şi dezvoltarea vorbirii articulate, paralel cu operaţiile de muncă, au constituit un nou şi puternic stimulent pentru perfecţionarea continuă a creierului uman. Rezultatul a fost formarea tipului contemporan de om.

Toate datele ştiinţei arată, aşadar, că oamenii nu au apărut dintr-o dată şi că nu au fost creaţi de cineva. Omul s-a desprins din lumea animală datorită muncii, datorită dezvoltării producţiei de bunuri materiale, şi acest proces a durat aproximativ 1.000.000 de ani.

Falimentul legendei despre „primul om"

Rezolvarea ştiinţifică a problemei originii omului nu poate fi infirmată. Căutînd însă din răsputeri să demonstreze participarea lui dumnezeu la această operă, apărătorii religiei falsifică datele ştiinţei pentru a salva legenda lui Adam.

În prezent, clericii şi teologii declară tot mai des că recunosc teoria evoluţionistă, în general, şi aplicată la om, în particular. Dar unii dintre ei, ca de pildă episcopul O'Brien, susţin că teoria evoluţionistă ar face pe oameni să-l înţeleagă mai bine pe dumnezeu, care ar acţiona tocmai prin

intermediul legilor naturii, stabilite tot de el. Această concepţie întîmpină obiecţii juste din partea altor teologi. Idealistul Morris, de pildă, afirmă, pe bună dreptate, că, dacă într-adevăr dumnezeu a creat natura vie după metoda evoluţiei, ar însemna că el a inventat metoda de creaţie cea mai ineficace, mai crudă şi mai stupidă. Ţelul „celui de sus" a fost doar crearea omului. Atunci de ce a avut nevoie să populeze în decurs de milioane de ani pămîntul cu fiinţe atît de nereuşite, ca bunăoară dinosaurii şi multe alte fiinţe, care oricum au dispărut ulterior ? La asemenea întrebări nu există răspuns, şi de aceea Morris cere să se renunţe la o adaptare a religiei la ştiinţă. Cu alte cuvinte, el este nevoit să admită că nu poţi să accepţi evoluţia naturală şi totodată să crezi în dumnezeu.

Papa Pius al XII-lea a afirmat şi el că, pentru catolicism, teoria evoluţionistă este „acceptabilă", cu condiţia să se recunoască teza că Adam şi Eva au fost primii oameni şi s-au făcut vinovaţi de păcatul originar. Dîndu-şi seama că asemenea rezerve nu salvează legenda despre „primul om", o parte dintre apărătorii religiei încearcă să inventeze o argumentare mai subtilă în favoarea originii divine a oamenilor. Aceşti teologi afirmă că teoria darvinistă a evoluţiei se referă numai la corpul omului, care reprezintă într-adevăr un produs al dezvoltării lumii animale. În ceea ce priveşte însă „sufletul", adică psihicul oamenilor, acesta ar fi opera lui dumnezeu. Teologii susţin că conştiinţa nu ar fi un rezultat al evoluţiei natural-istorice şi sociale, că ea a fost insuflată omului de către „cel de sus". La baza acestei concepţii stă, printre altele, o separare artificială a „sufletului" de corp, ceea ce nu corespunde cîtuşi de puţin realităţii. Ştiinţa ne oferă singura explicaţie justă a originii psihicului omului, ca şi dovada că acesta este indisolubil legat de un organ material, creierul, şi este determinat de cauze materiale. În felul acesta doctrina religioasă despre „suflet" este infirmată în esenţa ei.

Este oare psihicul de origine divină ?

Apărătorii religiei susţin cu încăpăţînare că „sufletul", care ar fi fost hărăzit omului de dumnezeu şi care îşi continuă existenţa în „lumea de dincolo de mormînt", există independent de corp. Corpul, pretind ei, nu este decît lăcaşul vremelnic al sufletului. Însuşi „sufletul" reprezintă suflul lui dumnezeu, o părticică a divinităţii şi de aceea este nemuritor.

În afară de aceasta, ei pretind că sufletul ar fi incognoscibil prin mijloacele științei.

Or, chiar faptele din viața de toate zilele pledează împotriva concepțiilor religioase despre „suflet". Oricine știe că atunci cînd creierul este lezat (de un traumatism, de o comoție etc.), omul își pierde cunoștința. Aceasta confirmă în mod grăitor că există o legătură directă între trup și „suflet", între sistemul nervos și psihic. Observațiile și experiențele științifice speciale vădesc același lucru.

De pildă, printr-o intervenție chirurgicală oamenii de știință au extirpat emisferele cerebrale ale unor cîini. După asemenea operații, animalele cădeau într-o stare de somnolență, se mișcau dezordonat prin încăpere, lovindu-se de pereți și de diferite lucruri, nu reacționau la sunete și la lumină, nu puteau să se hrănească singure etc. Cu alte cuvinte, cîinii cărora li se extirpau emisferele cerebrale își pierdeau funcțiile psihice principale.

Știința cunoaște de asemenea cazuri cînd un copil se naște cu sistemul nervos nedezvoltat, în speță fără emisferele cerebrale (microcefalia). Asemenea anomalii s-au întîmplat, de pildă, în regiunile din Japonia, supuse la sfîrșitul războiului trecut bombardamentelor atomice. Copiii microcefali sînt nedezvoltați din punct de vedere fizic, nu reacționează în nici un fel la mediul înconjurător, nu posedă funcțiunile psihice principale și în genere mor repede.

În sfîrșit, oamenii de știință au acumulat un material uriaș în legătură cu distrugerea (sau tulburarea) funcțiunilor diferitelor zone sau porțiuni ale creierului din anumite cauze (boli, traumatisme etc.). Întotdeauna lezarea unei anumite zone are ca urmare pierderea, încetarea unor funcțiuni psihice, a unor elemente ale conștiinței, strict determinate. De pildă, o serie de tulburări ale circomvoluției temporale stîngi provoacă pierderea graiului sau pierderea înțelegerii pentru semnificația cuvintelor.

Așadar, numeroase fapte confirmă teza științifică, materialistă potrivit căreia „sufletul", psihicul, conștiința sînt legate în modul cel mai strîns de creier și deci de întregul corp ; creierul nu poate exista în afara organismului, deoarece primește de la acesta hrană, oxigen etc. Dar oamenii de știință nu s-au rezumat la simpla stabilire a dependenței conștiinței de creier, a „sufletului" de trup. Datorită lucrărilor lui I. M. Se-

cenov și I. P. Pavlov, a luat ființă și a început să se dezvolte cu succes știința materialistă despre activitatea psihică a omului. Aceasta a dus la falimentul definitiv al mitului despre „sufletul divin".

Învățătura lui I. P. Pavlov

Oamenii de știință cunoșteau de mult reflexele. Un reflex tipic este, de pildă, retragerea spontană a mîinii atunci cînd ne înțepăm cu un obiect ascuțit. De la locul înțepăturii se transmite unei anumite zone a creierului, prin nervii conductori, excitația respectivă, iar de la creier pornesc semnalele de răspuns spre mușchii care provoacă mișcarea necesară. Prin urmare, reflexul reprezintă o reacție firească a organismului la excitații externe, reacție care are loc prin intermediul sistemului nervos.

În trecut se considera că reflexele sînt cele mai simple reacții, care au loc exclusiv prin intermediul măduvei spinării și nu sînt legate de viața psihică. I. M. Secenov a descoperit pentru prima oară reflexele creierului și a formulat ideea că, „după modul lor de manifestare, toate acțiunile psihice sînt reflexe". Numeroase fapte au confirmat justețea acestei idei. S-a stabilit că legătura animalului și omului cu lumea înconjurătoare se realizează tocmai pe calea reflexelor, acestea fiind un mijloc de adaptare a organismului la condițiile vieții. Orice reflex este provocat de împrejurări exterioare, de influențe materiale exterioare și este determinat de o anumită stare a sistemului nervos, de anumite schimbări intervenite în substanța nervoasă. Așadar, nu „sufletul divin", ci mediul exterior, prin intermediul sistemului nervos, dirijează activitatea ființelor superioare.

Dezvoltînd ideile lui Secenov, I. P. Pavlov a creat învățătura materialistă despre activitatea nervoasă superioară a animalelor și a omului, a descoperit mecanismul și legile principale ale acestei activități.

Reflexele despre care a vorbit I. M. Secenov sînt înnăscute, decurg în mod automat și se disting printr-o relativă permanență (actul suptului la noul-născut, clipitul din ochi cînd cineva agită mîna în fața ochilor etc.). Ele au fost denumite de I. P. Pavlov reflexe necondiționate. Dar activitatea nervoasă superioară, în ansamblul ei, nu poate fi redusă la aceste reflexe (și la formele lor complexe, instinctele). În viața unui animal, și cu atît mai mult în viața omului, intervin situații

dintre cele mai diferite, care se schimbă mereu și care de aceea cer o orientare mai precisă, o adaptare mai elastică și mai subtilă, stabilirea unui echilibru între organism și mediul înconjurător. Aceasta se obține prin formarea unui întreg sistem de reflexe condiționate, descoperite de I. P. Pavlov.

Drept exemplu de formare a unui reflex condiționat poate servi hrănirea unui cîine, însoțită cu regularitate de un sunet sau de un alt excitant, care în condiții obișnuite nu are nici o legătură directă cu hrana. Dacă hrana se administrează cîinelui de cîteva ori în asemenea condiții, el începe să secreteze salivă nu numai în timpul cît mănîncă (reflex necondiționat), ci și atunci cînd aude sunetul, cînd vede că se aprinde un bec etc. În creierul cîinelui a apărut o nouă legătură între excitațiile provocate de aceste semnale și excitațiile determinate de hrană, sau, cu alte cuvinte, un reflex alimentar condiționat de sunet, de lumină etc. El este temporar, deoarece, nefiind întărit prin excitantul necondiționat — hrana —, se stinge, este inhibat și în cele din urmă dispare cu totul, fiind inutil.

Dar dacă reflexul condiționat este de însemnătate vitală pentru organism, dacă semnalează permanent existența hranei, ivirea unei primejdii sau alte fenomene tot atît de importante, el nu numai că se păstrează la individul respectiv pînă la sfîrșitul vieții sale, dar se și poate fixa, în anumite condiții, prin ereditate, transformîndu-se într-un reflex necondiționat, înnăscut. Diferitele reflexe condiționate care se formează neîncetat în condiții normale, împreună cu reflexele necondiționate, constituie conținutul principal al activității nervoase superioare, care, după cum a subliniat I. P. Pavlov, este comună omului și animalelor. Faptul că mecanismul acestei activități este comun tuturor ființelor superioare dezminte afirmațiile clericilor după care numai omul ar avea „suflet".

Baza materială a conștiinței

Firește că, deși activitatea nervoasă superioară a animalelor și a omului se aseamănă, între ele există și deosebiri esențiale, calitative. Aceste deosebiri nu sînt provocate însă de cauze supranaturale, ci de faptul că oamenii sînt în primul rînd ființe sociale și nu numai biologice. Spre deosebire de animal, omul produce în procesul muncii bunurile care sînt necesare traiului, își duce viața în cadrul unui colectiv. Acti-

vitatea sa este guvernată în primul rînd de legi sociologice, care nu există și nu pot exista în lumea animală ; legile biologice joacă în viața oamenilor un rol subordonat. Toate acestea au influențat și influențează formarea și dezvoltarea psihicului omului, fac ca el să reprezinte o treaptă calitativ superioară în comparație cu psihicul animalelor. I. P. Pavlov a constatat că, în cazul oamenilor, la reflexele condiționate create prin semnale sonore, luminoase și de altă natură, primite nemijlocit din realitatea înconjurătoare (primul sistem de semnalizare), se mai adaugă reflexele condiționate, create prin cuvinte care pot fi auzite și înregistrate și care reprezintă semnale ale primelor semnale (al doilea sistem de semnalizare). Tocmai aceasta face ca, din punct de vedere fiziologic, psihicul omului să se deosebească în mod esențial de cel al animalelor, să fie incomparabil mai bogat, mai variat, mai subtil și mai elastic.

Așadar, știința a demonstrat că, la animalele superioare și la om, reflexele condiționate, întregul psihic n-ar putea să existe fără influența mediului exterior și fără creier, îndeosebi fără scoarța emisferelor cerebrale unde sînt concentrate în general legăturile bazate pe reflexele condiționate. Sute și mii de experiențe și observații care confirmă aceasta i-au permis lui I. P. Pavlov să tragă concluzia că „activitatea psihică este rezultatul activității fiziologice a unei anumite mase a creierului". Prin urmare, conștiința are o bază materială. Ea este produsul activității unui organ material, este determinată de procesele materiale care se petrec în sistemul nervos și în întregul organism, precum și de relațiile dintre organism și mediul înconjurător. Așadar, nu există și nu poate exista nici un „suflet" nemuritor, separat, independent de corp, creat de dumnezeu. Psihicul dispare îndată ce creierul încetează să funcționeze.

În ceea ce privește originea istorică a conștiinței și a formelor activității psihice (senzațiile, percepțiile, emoțiile, atenția, gîndirea etc.), și această problemă este rezolvată de știință în defavoarea religiei. Ramuri speciale ale științelor naturii — zoopsihologia, fiziologia organelor de simț, anatomia comparată, fiziologia etc. — studiază cum s-au format și s-au dezvoltat germenii psihicului în mod firesc în cursul evoluției. S-a stabilit că toate elementele conștiinței sînt în mod obligatoriu legate de existența unui anumit substrat material

— materia „vie", celulele nervoase, sistemul nervos, creierul — şi cu cît acest substrat este mai complex, cu atît mai perfecţionate şi mai variate sînt activitatea nervoasă şi comportarea organismului animal.

„Sufletul" şi cibernetica

Cibernetica ne oferă noi argumente împotriva reprezentărilor religioase despre „suflet". Această ramură foarte nouă a ştiinţei şi tehnicii elaborează o teorie generală şi căi concrete de creare a unor maşini electronice cu funcţionare rapidă: matematice, de informare, de conducere, de planificare, precum şi a altor maşini „inteligente". Rezultatele obţinute depăşesc orice imaginaţie.

S-au realizat deja mecanisme cibernetice care efectuează zeci de mii de operaţii de calcul pe secundă cu numere din unsprezece cifre. O singură asemenea maşină înlocuieşte o sută de mii de calculatori profesionişti. Se proiectează mecanisme cibernetice mult perfecţionate. Automatele cibernetice sînt folosite tot mai des la traduceri de literatură ştiinţifică, tehnică şi din alte specialităţi. Cu ajutorul lor se rezolvă (cu mult succes!) probleme dificile, se descifrează inscripţiile în limbi vechi, care nu se mai vorbesc de mult şi pe care nu le cunoaştem. Se creează maşini care pun diagnosticul unor boli, ajutîndu-i pe medici în cazuri de maladii extrem de complicate.

În anii următori, în U.R.S.S. se vor introduce pe scară tot mai largă „conducători" automaţi nu numai ai celor mai complicate maşini-unelte şi agregate, dar şi ai unor întregi uzine, combinate, exploatări petroliere etc. Maşinile de conducere vor stabili şi menţine cele mai bune regimuri tehnologice şi de producţie pentru întreprinderea respectivă, vor îndeplini funcţiile de dispecer şi vor ţine seama de indicii economici necesari. Într-un număr de cazuri, mecanismele cibernetice îşi vor asuma o parte însemnată a calculelor ştiinţifice, de construcţii şi inginereşti, a operaţiilor contabile şi financiar-bancare. Se dezvoltă într-un ritm intens un sector plin de perspective al ciberneticii, şi anume crearea de sisteme cu autoinstruire şi autoperfecţionare, care au proprietatea de a nu mai repeta greşelile făcute odată şi de a acumula astfel experienţa propriei lor funcţionări.

Toate maşinile cibernetice se caracterizează prin aceea că ele copiază, imită în chip artificial unele fenomene ner-

voase și psihice sau diferite aspecte ale lor. Tocmai aceasta îngăduie automatizarea unui mare număr de operații intelectuale ale omului și chiar și a unor categorii de munci intelectuale ale oamenilor. Reiese că se poate calcula, traduce, juca șah, conduce producții imense și foarte complicate etc. fără nici un fel de „suflet", și deci nu „suflul domnului" și nici „părticica de dumnezeu din noi" determină posibilitatea tuturor acestor acțiuni, cum afirmă slujitorii bisericii. Activitatea intelectuală a omului este rezultatul unui întreg complex de procese materiale, care au loc într-un organ material — în creier. Și copierea artificială a elementelor acestei activități reprezintă, de asemenea, rezultatul unor procese materiale, numai că acestea sînt mult mai simple și au loc într-o mașină și nu în „materia vie". Cu alte cuvinte, prin crearea mecanismelor cibernetice „inteligente", oamenii folosesc în interesul lor unele însușiri ale materiei, care pînă acum nu puteau fi folosite astfel. Toate acestea dovedesc o dată în plus că spiritualul depinde de material și este generat de acesta.

Este necesar să subliniem că mașinile cibernetice îndeplinesc de zeci și de sute de mii de ori mai repede decît omul operațiile de calcul, operațiile logice și alte operații mintale. Dacă am admite reprezentările religioase despre „suflet", se impune inevitabil concluzia că această creație a lui dumnezeu este într-o anumită privință mai puțin perfectă decît automatul neînsuflețit construit de oameni. Omul se dovedește încă o dată mai puternic decît dumnezeul legendar.

Falimentul dogmei ispășirii

Asemenea vieții, rațiunea poate să se ivească și se ivește într-adevăr în momentul și locul unde există condiții potrivite. În principiu, numărul planetelor pe care trăiesc ființe înzestrate cu rațiune este infinit de mare, întrucît însuși universul este infinit. Se presupune că numai în galaxia noastră pot exista cel puțin cîteva milioane de stele înconjurate de planete pe care ar trăi ființe raționale.

Teza științifică cu privire la multitudinea lumilor locuite de ființe gînditoare dă o lovitură nimicitoare dogmei ispășirii, care constituie esența creștinismului. Potrivit credinței creștine, dumnezeu-fiul a pogorît pe planeta noastră, s-a întruchipat în om și, prin suferințele și moartea lui, a

ispăşit „păcatul originar" săvîrşit de Adam şi Eva. Este limpede că ispăşirea are sens doar în măsura în care oamenii reprezintă scopul şi încununarea creaţiei. Pămîntul există pentru ei şi tot restul lumii există pentru Pămînt. Dacă planeta noastră nu este centrul universului şi fiinţele cugetătoare trăiesc în milioane şi milioane de locuri, atunci întreaga „dramă a lui Hristos" îşi pierde însemnătatea, încetează să mai fie ceva exclusiv, ba chiar mai mult, devine absurdă. Nu întîmplător ideea pluralităţii lumilor locuite, expusă pentru prima oară de Giordano Bruno, i-a costat viaţa pe mulţi adepţi ai ei. Sînt peste 300 de ani de cînd teologii, convingîndu-se totuşi că ideea aceasta nu poate fi nimicită cu ruguri şi cazne, încearcă să demonstreze că ea n-ar contrazice de loc dogma ispăşirii.

Clericii, bunăoară, caută să ne încredinţeze că, întrucît dumnezeu este omniprezent, cuvîntul domnului s-a întruchipat simultan, ca la comandă, în fiecare dintre lumile locuite de fiinţe cugetătoare. Aşadar, Hristos a trebuit să se nască, să sufere şi să moară simultan pe un număr infinit de mare de planete, ceea ce este contrar nu numai raţiunii, dar însăşi sfintei scripturi.

Unii teologi caută să ne încredinţeze că Pămîntul ar fi singurul loc în care oamenii au determinat, prin păcatele săvîrşite de ei, necesitatea ispăşirii. „Celelalte" omeniri ar fi rămas, cică, credincioase poruncilor dumnezeieşti şi de aceea nu au avut nevoie de o jertfă expiatoare. În acest caz rezultă însă că oamenii sînt fiinţe de o natură inferioară locuitorilor inocenţi ai celorlalte lumi şi, prin urmare, cîtuşi de puţin făuriţi „după chipul şi asemănarea lui dumnezeu".

Clericii nu obţin şi nici nu pot obţine vreun succes în încercările lor de a îmbina datele ştiinţei cu dogmele religiei.

„Minunile" şi legile obiective

Încercînd să neutralizeze argumentele ştiinţei care pledează împotriva existenţei lui dumnezeu şi împotriva creării lumii de către el, apărătorii religiei susţin că „cel de sus" este capabil să facă minuni şi că de aceea dovada ştiinţifică a eternităţii universului şi explicaţia ştiinţifică a originii stelelor, planetelor, vieţii, omului, psihicului etc. nu au nici o valoare. Crearea naturii, ca şi a tuturor lucrurilor şi fenomenelor, este o minune a domnului ; ea nu poate fi înţeleasă

cu rațiunea, se află în afara limitelor naturalului, și, orice ar spune oamenii de știință, creația divină, activitatea creatoare divină cu ajutorul minunilor, rămîne fapt. Tot felul de evenimente miraculoase ar fi avut loc în trecut și s-ar petrece și în prezent. Acestea ar constitui o dovadă a existenței lui dumnezeu și a posibilităților sale nelimitate.

Știința și filozofia materialistă resping categoric posibilitatea „minunilor" ; în prezent, inexistența „minunilor" a fost pe deplin demonstrată. Pe lîngă aceasta, însăși noțiunea de minune este în contradicție cu ideea divinității.

Potrivit concepțiilor religioase, în lume totul se petrece în concordanță cu planul înțelept întocmit de „cel de sus", plan care nu poate suferi nici un fel de modificări. Dar dacă dumnezeu face minuni înseamnă că el încalcă propriile sale prevederi. Bunăoară, potrivit legendelor religioase, minunile s-au petrecut de obicei în favoarea oamenilor, ca răspuns la rugăciunile și la rugămințile lor. Reiese că, pentru a satisface dorințele unei ființe „neînțelepte în fața domnului", cum îl caracterizează clericii pe om, „cel de sus" se abate de la planul său absolut înțelept, îl modifică. De aici reiese că dumnezeu nu este atotștiutor.

Unii teologi afirmă că „cel de sus" face minuni pentru ca omul să poată aprecia după ele existența lui dumnezeu și poruncile sale. În acest caz, domnul nu este atotputernic, deoarece pînă în prezent el n-a fost în stare să convingă pe toți oamenii că există și, pentru a-i convinge, este nevoit să recurgă din cînd în cînd la „minuni".

Așadar, dacă se recunosc minunile, sîntem siliți să presupunem că dumnezeu nu este atotputernic și nici atotștiutor, ceea ce înseamnă negarea „celui de sus". Iar dacă admitem existența lui dumnezeu, concluzia logică este că nu e nevoie de minuni. Se ajunge astfel la o contradicție de nerezolvat, care demonstrează încă o dată netemeinicia concepțiilor religioase.

Spre deosebire de religie, știința a stabilit în mod incontestabil și precis că în lume totul se petrece după legile obiective și că nimeni nu poate anula acțiunea acestor legi, fie măcar pentru o clipă. Aceasta nu lasă loc pentru minuni, deoarece orice minune înseamnă tocmai o încălcare a mersului firesc al evenimentelor.

Ce înseamnă o lege? Pentru a da răspuns la această întrebare se poate analiza orice fenomen sau proces, fie chiar cel mai simplu, ca bunăoară topirea gheţii. Gheaţa se topeşte primăvara, în timpul dezgheţului, în cazul cînd este încălzită artificial etc. Cu alte cuvinte, acest fenomen depinde întotdeauna de anumite cauze naturale, legate de alte fenomene naturale. Aceste legături nu au toate aceeaşi importanţă. Pentru topirea gheţii nu are importanţă, de pildă, dacă primăvara va fi timpurie sau tîrzie, dacă gheaţa este topită la o lampă cu gaz sau pe o plită electrică. Important este ca gheaţa să se încălzească pînă la o temperatură precis stabilită, de cel puţin 0°C. Numai această relaţie între gheaţă şi mediul înconjurător (cu condiţia ca presiunea atmosferică să fie cea obişnuită) duce invariabil la topirea ei. Tocmai aceasta este legea topirii gheţii, care poate fi enunţată în modul următor: dacă în condiţii obişnuite ţinem gheaţa un timp oarecare la o temperatură de peste 0°C, ea se va topi. Şi oriunde în univers s-ar afla apă îngheţată, ea se va topi întotdeauna la 0°C dacă se va afla în condiţii suficient de apropiate de cele ale naturii noastre, terestre.

Cele de mai sus pot fi aplicate la orice alt fenomen sau eveniment. Legea este legătura cea mai profundă, mai esenţială şi mai necesară între lucruri şi obiecte, legătură care se repetă invariabil în condiţii corespunzătoare. Dezvoltarea a tot ceea ce există în lume depinde de anumite legi, este guvernată de ele şi subordonată lor. Toate datele ştiinţei şi practicii confirmă că niciodată şi nicăieri în lume nu a avut şi nu are loc vreo rupere supranaturală a legăturilor legice, vreo înlăturare sau încălcare a lor pe cale miraculoasă.

Ştiinţa împotriva „minunilor"

Ştiinţa nu numai că respinge principial însăşi noţiunea de minune, ci şi demască aşa-zisele „minuni", arătînd că ele nu reprezintă nimic supranatural. În ciuda numeroaselor legende şi poveşti despre evenimente şi fenomene miraculoase, nici un teolog nu a fost în stare să demonstreze că vreuna dintre aceste legende este adevărată, întrucît nu se poate dovedi ceea ce nu există în realitate.

Se cunosc destule cazuri în care minunile au fost anume organizate pentru înşelarea credincioşilor. Printre aceste mi-

nuni se numără înnoirea de la sine a icoanelor şi crucilor, aprinderea de la sine a lumînărilor, icoanele „care plîng" etc. (vezi cap. *„Minuni fabricate"*). Adesea s-au înscenat evenimente miraculoase (şi se înscenează şi în prezent, îndeosebi în ţările capitaliste) în anumite scopuri politice (vezi cap. *„Minuni fabricate"*). Fiecare „minune" de acest fel nu numai că nu încalcă legile firii, ci, dimpotrivă, reprezintă un exemplu al folosirii lor de către clerici pentru întărirea autorităţii religiei.

Foarte adesea clericii susţin că unele fenomene neînţelese, enigmatice, impresionante (eclipse, cutremure de pămînt, ploi „cu sînge", boli psihice etc.) ar fi miraculoase. Dar, mai curînd sau mai tîrziu, aceste fenomene îşi găsesc o explicaţie ştiinţifică, şi atunci oricine are posibilitatea să se convingă că pînă şi cele mai uimitoare întîmplări se bazează întotdeauna pe anumite legi ale firii, nefiind niciodată vorba de amestecul vreunor forţe supranaturale.

Una dintre cele mai noi metode folosite de apologeţii religiei constă în a prezenta un lucru obişnuit drept un miracol, un fenomen natural drept supranatural. Orice eveniment, fenomen, fapt este prezentat la momentul oportun drept o minune. De pildă, predicatorii baptişti consideră drept o minune recolta din fiecare an şi organizează în fiecare an sărbătoarea recoltei în cinstea acestei fapte divine. Dar ei nu pot să răspundă la întrebarea următoare : de ce producţia plantelor de cultură este întotdeauna mai mare, chiar şi în timp de secetă, acolo unde agricultura se întemeiază pe realizările ştiinţei şi ale experienţei înaintate şi pe o bună organizare a muncii ? Şi pentru ce dumnezeu nu-şi săvîrşeşte minunea fără ca omul să muncească pămîntul ?

Orice credinţă în minuni se află în flagrantă contradicţie cu concluziile unanim recunoscute ale ştiinţei, care a dovedit că însăşi ideea miraculosului este lipsită de orice temei. Clericii sînt nevoiţi să ţină seama de aceasta. De aceea o parte dintre ei pretind că minuni s-au înfăptuit numai în vremurile biblice, acum dumnezeu nemaiavînd nevoie de ele. Majoritatea clericilor păşesc însă pe o altă cale. Ei caută să folosească ştiinţa pentru „fundamentarea" minunilor, să împace legile firii cu noţiunea de minune, să dea minunilor o bază ştiinţifică. Firesc că nici aceste încercări nu oferă apărătorilor religiei rezultatele dorite.

Încălcarea legilor naturii de către dumnezeu

Teologii din zilele noastre recunosc, de regulă, că în natură există o anumită ordine, bazată pe legi. Totodată, ei declară că legile firii ar fi fost stabilite de dumnezeu şi că el le poate încălca. „Deşi dumnezeu a prescris cerurilor ordinea lor — scria teologul ortodox Fossie —, el n-a renunţat la dreptul său de a o schimba..." Mai mult decît atît, după cum susţin unii clerici, încălcarea miraculoasă a legilor naturii de către „cel de sus" nu reprezintă nimic neobişnuit, deoarece chiar şi omul poate „ocoli" în activitatea sa legile firii. Astfel clericii pretind că, atunci cînd oamenii se înalţă în aer cu un avion, ei încalcă legea gravitaţiei, potrivit căreia toate obiectele trebuie să cadă pe pămînt şi nu să zboare în sus. Cu atît mai mult acţiunea legilor poate fi „oprită" de dumnezeu, întrucît lui totul îi este cu putinţă.

Dacă am accepta acest raţionament, ar reieşi că ţînţarii, muştele, păsările şi celelalte fiinţe zburătoare încalcă de asemenea legea gravitaţiei. În această privinţă nu există nici o deosebire între ele şi dumnezeu. În realitate însă, în cazul zborului în aer, legea gravitaţiei nu este încălcată, ci numai limitată în manifestarea ei prin acţiunea altor legi naturale. Mişcările aripilor ţînţarilor sau păsărilor, rotirea elicei sau funcţionarea motorului cu reacţie al avionului determină, conform legilor aerodinamicii şi mecanicii, apariţia unei forţe de ascensiune, care permite menţinerea şi deplasarea în aer. Cu cît această forţă este mai mare, cu atît mai uşor se opune ea forţei de atracţie a Pămîntului, cu atît mai sus se poate ridica pasărea sau avionul. Dar asupra lor îşi exercită întotdeauna influenţa două forţe îndreptate în direcţii opuse. Obiectul se va îndrepta în direcţia în care acţionează forţa mai mare.

În natură acţionează un număr infinit de diferite legi. Toate aceste legi se găsesc în raporturi foarte complexe, ele sînt strîns împletite şi se influenţează reciproc. Se întîmplă ca, la un anumit moment, domeniul de manifestare al unor legi să fie în mod inevitabil limitat, îngustat, iar alte legi, dimpotrivă, să capete un cîmp mai larg de acţiune, o mai mare libertate. Acest tablou, în continuă schimbare, se formează în natură în mod spontan, dar nu conţine nimic supranatural şi miraculos, după cum în zborul unei păsări sau al unui ţînţar nu este nimic neobişnuit.

Cunoscînd legile naturii şi ale societăţii, omul găseşte căi şi modalităţi pentru a se servi de aceste legi conform intereselor sale. Una dintre căile cele mai importante o constituie crearea tot mai conştientă de către oameni a interacţiunii ce le este necesară între legile firii. Înarmat cu cunoştinţe ştiinţifice şi cu experienţă practică, omul poate limita cîmpul de acţiune al legilor care au consecinţe nedorite de el sau dăunătoare lui şi, dimpotrivă, poate lărgi cîmpul de acţiune al legilor de care are nevoie. Tocmai aceasta se întîmplă în exemplul citat cu avionul.

Prin urmare, folosind legile, oamenii nu le încalcă. Dimpotrivă, capacitatea legendarului dumnezeu de „a anula" legile naturii (fie chiar şi pentru un timp scurt) rămîne nefundamentată.

Pretinsa folosire a legilor de către dumnezeu

Unii apărători ai religiei, „ţinînd seama" de datele ştiinţei, renunţă la ideea că dumnezeu ar încălca legile naturii. În schimb, ei susţin că dumnezeu face minuni, folosind legile naturii într-un mod deosebit, inaccesibil omului. În această interpretare, minunea nu mai arată cîtuşi de puţin a minune, ci se prezintă ca un caz excepţional în activitatea divină, care nu depăşeşte limitele legilor care guvernează lumea.

În cărţile sfinte se spune că una dintre minunile săvîrşite de dumnezeu ar fi constat în aducerea într-o clipă în casa apostolului Ioan a tuturor apostolilor aflaţi în diferite localităţi ale Imperiului roman. Se pretinde că o minune similară ar fi făcut sfîntul Nicolaie din Miralichia, care a adus instantaneu pe un tînăr din captivitatea arabă acasă, ca răspuns la rugile pline de ardoare adresate lui dumnezeu de către părinţii evlavioşi ai tînărului. Unii clerici „explică" aceste minuni prin folosirea de către dumnezeu a legilor care guvernează formarea vîrtejurilor şi trombelor atmosferice. Această „explicaţie" este însă cu totul greşită.

În primul rînd, mersul obişnuit al lucrurilor, bazat pe legi, nu putea provoca, fără nici o cauză naturală, apariţia unei trombe de aer. Aşadar, în cazul ambelor minuni se presupune de la bun început că ar exista factori supranaturali care nu corespund legilor naturii.

De asemenea nici un vîrtej nu poate să ia un om, să-l transporte la distanţă mare şi să-l aducă nevătămat la locul

stabilit. Se întîmplă ca o trombă de aer să ridice oameni, animale şi chiar obiecte mai grele. În acest caz însă, oamenii, animalele etc. sînt supuşi acţiunii unor forţe mecanice puternice. Oamenii atraşi în vîrtej sînt rupţi în bucăţi sau zdrobiţi atunci cînd cad pe pămînt. Dar întrucît se afirmă că apostolii şi tînărul au rămas teferi după ce au fost purtaţi de tromba de aer, este iarăşi vorba de încălcarea unor legi ale naturii.

În sfîrşit, religia nu admite că pentru a face minuni fiinţele din lumea cealaltă folosesc dispozitive tehnice. Atît dumnezeu cît şi sfîntul Nicolaie au stîrnit vîrtejuri, chipurile, numai prin forţa dorinţei şi voinţei lor. Or, aceasta ar reprezenta de asemenea o încălcare directă a legilor naturii. Nici un proces natural (inclusiv tromba de aer) nu poate fi provocat exclusiv cu gîndul, fără acţiuni şi instrumente materiale. Aceasta este una dintre legile universale ale naturii.

Aşadar, afirmaţia că minunile s-ar întemeia pe legi naturale folosite de dumnezeu nu rezistă criticii. Una din două: ori există fenomene miraculoase, şi atunci ele se produc în contradicţie cu legile naturii, ceea ce este cu neputinţă; ori nu există şi nu pot exista nici un fel de minuni, ceea ce corespunde realităţii, şi atunci în lumea guvernată de legi naturale riguroase nu rămîne loc pentru dumnezeu. Dacă am considera însă că minunile nu încalcă legile naturii, atunci însăşi noţiunea de minune ar deveni absurdă, lipsită de sens.

Legile au fost oare create de dumnezeu ?

O mare parte dintre teologi, ocolind contradicţia dintre noţiunile de minune şi lege, susţin că legile naturii ar fi fost stabilite de dumnezeu şi ar constitui una dintre manifestările „voinţei şi înţelepciunii" creatorului. Ei pretind că prevederile „celui de sus", predestinarea divină s-ar întruchipa în ordinea riguros legică a universului. Ştiinţa respinge cu desăvîrşire asemenea concepţii.

Legile naturii şi ale societăţii n-au fost create de nimeni. Ele sînt inerente lucrurilor şi fenomenelor, între care există întotdeauna cele mai variate relaţii şi legături, inclusiv cele bazate pe legi. S-a vorbit mai sus despre legea topirii gheţii. Or, dacă n-ar exista nici gheaţă, nici căldură, n-ar exista nici această lege. De asemenea, dacă n-ar exista lucruri şi fenomene în general, n-ar exista nici un fel de legi. Legile naturii există în primul rînd fiindcă există natura însăşi.

Relațiile din natură dintre obiecte, fenomene etc. se schimbă neîncetat. Mai devreme sau mai tîrziu, aceasta face ca în locul vechilor legi să apară altele noi. Legea topirii gheții la temperatura de cel puțin 0°C acționează numai în cazul presiunii atmosferice obișnuite. Dacă însă gheața va fi supusă unei presiuni foarte puternice, ea se va comporta altfel în cazul încălzirii. Supunînd gheața la presiuni de zeci de mii de atmosfere, oamenii de știință au obținut cîteva noi varietăți ale ei. Una dintre aceste varietăți începe să se topească la o presiune mai mare, chiar dacă temperatura este mult sub zero. O altă varietate se topește atunci cînd temperatura este de cel puțin +109°C. Aici avem de-a face cu o altă lege, care a apărut nu fiindcă cineva ar fi creat-o, ci fiindcă relațiile și legăturile gheții cu mediul înconjurător s-au schimbat brusc, deoarece condițiile de existență a gheții s-au modificat. Tot astfel vechile legi sînt completate sau înlăturate de altele noi în orice domeniu, dacă, bineînțeles, situația se schimbă.

Din cele spuse mai sus reiese că legile naturii, ca și natura însăși, nu sînt cîtuși de puțin o creație a lui dumnezeu. Lumea, care există veșnic și care se supune propriilor ei legi, nu are nevoie de dumnezeu, de forțe și cauze supranaturale.

Credința în soartă

De religie sînt strîns legate credința în soartă, în semne, ghicitul, vrăjitoria etc. În evul mediu, slujitorii cultului nu se dădeau în lături de la vrăjitorie și de la alte asemenea ocupații. Dar, pe măsura dezvoltării științei, clericii au început să respingă superstițiile, afirmînd că acestea din urmă nu reprezintă credință „adevărată". În zilele noastre, teologii spun chiar că biserica ar combate superstițiile.

Încercările clericilor de a se dezice de superstiții sînt cu totul neîndreptățite. Credința în soartă, ghicitul etc. nu se deosebesc în fond prin nimic de credința în dumnezeu și în sfinți. Ele au o origine comună și o bază ideologică comună: admiterea unor forțe imateriale, din altă lume, supranaturale, care ar determina viața și viitorul omului. Într-un caz acțiunea acestor forțe se vede în visele „profetice" sau în semne, în celălalt caz — în minunile divine, în semnele divine etc. Prin aceasta însă esența lucrurilor nu se schimbă cîtuși de puțin.

Una dintre prejudecăţile cele mai larg răspîndite este credinţa în soartă. Potrivit acestei concepţii, viaţa omului ar decurge în conformitate cu ceea ce „i-a fost scris". Acest punct de vedere coincide, în fond, cu doctrina religioasă a predestinării divine. Practic, asemenea convingeri duc la justificarea şi la întărirea pasivităţii, a supunerii docile a oamenilor faţă de împrejurări. O expresie a acestui fapt o constituie cunoscutele zicale: „De soartă nu scapi", „Ce ţi-e scris în frunte ţi-e pus", „Nici un fir de iarbă nu se clinteşte fără voia lui dumnezeu" etc.

Din punct de vedere istoric, credinţa în soartă a apărut din sentimentul de neputinţă al oamenilor în faţa forţelor dezlănţuite ale naturii şi societăţii, din convingerea că, în numeroase acţiuni ale sale, omul este lipsit de libertate. Deoarece nu înţelegeau esenţa fenomenelor din lumea înconjurătoare, iar posibilităţile lor de a influenţa această lume erau foarte reduse, oamenii primitivi credeau că numai o fiinţă supranaturală are libertatea deplină de acţiune, pe cînd ei se află în ghearele unei necesităţi de fier. Ulterior, aceste concepţii au fost enunţate în filozofia idealistă a societăţii sclavagiste, sub forma doctrinei destinului, fatum-ului etc., şi în religiile monoteiste, sub forma concepţiei despre dumnezeul atotputernic care se distinge printr-o libertate absolută a voinţei şi hotărăşte soarta oamenilor.

Curînd însă clericii s-au lovit de contradicţiile care decurg din această „concepţie". Dacă dumnezeu este atotputernic, iar omul becisnic, atunci toate păcatele, toate viciile şi nelegiuirile sînt predestinate de „cel de sus", care astfel este pe deplin răspunzător pentru existenţa răului pe pămînt. Întrucît însă dumnezeu îi pedepseşte pe păcătoşi, el apare ca o fiinţă crudă şi fărnică, deoarece sileşte pe oameni nevinovaţi să sufere pentru fapte de care e vinovat el însuşi. Căutînd să iasă din impas, propovăduitorii religiei, ca să-l scutească pe dumnezeu de răspunderea pentru păcatele oamenilor, l-au înzestrat şi pe om cu libertatea de voinţă. Aceasta a dus însă inevitabil la diminuarea atotputerniciei lui dumnezeu. A reieşit că dumnezeu, în pofida forţei sale absolute, nu poate să-i ţină în frîu pe oamenii care săvîrşesc fapte rele. Diversele sofisme ale teologilor nu i-au ajutat pînă în prezent să găsească o ieşire din toate aceste contradicţii.

Necesitate și libertate

Filozofia marxistă, știința și practica înaintată resping credința în soartă și dau singurul răspuns just la problema raportului dintre necesitate și libertate.

Faptul că în natură și în societate există necesitate nu înseamnă cîtuși de puțin că omul trebuie să se supună pasiv desfășurării evenimentelor și împrejurărilor ce se creează. Orice lege este necesară; atunci cînd există condiții ca ea să acționeze, ea se va manifesta în mod obligatoriu, ea nu poate să nu se manifeste. Dacă însă omul a studiat legea respectivă, el poate folosi în scopurile sale cunoștințele dobîndite: legea respectivă ori va fi limitată în acțiunea ei, ori, dimpotrivă, va căpăta un cîmp mai larg de acțiune. Așadar, în limitele necesității, oamenii pot avea și o anumită libertate. Aceasta din urmă nu trebuie înțeleasă ca un arbitrar absolut, ca o posibilitate de a face tot ce vrei. Omul nu va merge niciodată pe apă așa cum merge pe uscat, nu va zbura cu o viteză mai mare decît viteza luminii etc., deoarece nu există legi ale naturii care să-i permită să efectueze acest lucru, iar oamenii nu pot fi independenți de legile existente în lume, de necesitate. În mod practic însă, aplicînd legile necesare ale naturii, omul călătorește pe apă folosind vapoare, motonave și nave electrice, se deplasează în aer cu viteze supersonice. Pînă nu de mult el nu putea face aceasta, deoarece nu cunoștea legile respective și nu știa să le folosească.

„Libertatea nu constă în visata independență față de legile naturii — scria F. Engels —, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea dată prin aceasta de a le pune în mod sistematic în acțiune pentru atingerea anumitor scopuri" [1]. Cu cît pătrunde omul mai profund tainele naturii, cu cît cunoaște mai bine necesitatea, cu atît devine el mai liber, cu atît îi stau mai multe în putere. În prezent, de pildă, oamenii de știință și inginerii se pregătesc să zboare pe alte planete cu viteze cosmice de 11,2 kilometri pe secundă și chiar cu viteze mai mari. Nu este prea departe nici vremea cînd nave interplanetare vor parcurge zeci și chiar sute de kilometri pe secundă, iar într-un viitor mai îndepărtat, cînd vor începe călătoriile spre alte lumi stelare și galaxii, viteza

[1] *F. Engels*: „Anti-Dühring", E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 129.

navelor interplanetare se va apropia de cea a luminii. Toate acestea vor fi obținute prin folosirea anumitor legi ale naturii, adică în limitele necesității. Și, totuși, realizarea unor viteze din ce în ce mai mari constituie un indiciu al libertății crescînde a oamenilor.

Viața fiecărui om se desfășoară sub influența multor factori, multor cauze. În viață acționează necesitatea (de pildă în societatea capitalistă muncitorul rămîne, de obicei, pînă la capătul zilelor sale muncitor) ; un anumit rol joacă și întîmplările (de pildă un cîștig la loterie etc.). Oamenii însă nu au și nu pot avea o „soartă" dinainte stabilită. Omul care urmărește cu suficientă energie scopurile pe care și le-a propus le atinge dacă ține seama în mod just de împrejurări, de posibilitățile existente etc. și dacă societatea în care trăiește îi oferă un grad suficient de libertate. Nu este întîmplător că în popor s-au format încă de mult zicalele : „Dumnezeu dă, numai trebuie să dai și tu cu mîna", „Scapă-mă, doamne ! — Dă din mîini, omule !" etc.

În condițiile capitalismului, gîndurile și dorințele cele mai scumpe ale oamenilor sînt adeseori spulberate de realitatea crudă. În societatea capitalistă, muncitorul caută să scape de nevoi și uneori realizează chiar cîte ceva pe drumul spre acest țel. Capitalistul caută să-și sporească mereu capitalul și de obicei reușește. Cînd izbucnește însă o criză economică, muncitorul nu numai că își pierde economiile, ci devine și șomer, iar patronul (îndeosebi cel mijlociu și mic) dă faliment. Anarhia economiei capitaliste se dovedește mai puternică decît omul, țelurile pe care oamenii și le propun nu sînt realizate, și astfel, chiar fără să vrea, ei sînt îndemnați să se gîndească la soartă.

Alta este situația în societatea socialistă, care înaintează spre comunism. F. Engels a spus că în cursul făuririi orînduirii comuniste va avea loc un salt din imperiul necesității în imperiul libertății. Societatea socialistă, și cu atît mai mult cea comunistă, se caracterizează prin folosirea tot mai conștientă de către oameni în interesele lor a legilor progresului social pe care le cunosc, prin reglementarea și îndrumarea rațională a desfășurării proceselor sociale în direcția necesară. De aceea șansele fiecărui om de a-și atinge țelurile personale (firește, dacă ele nu sînt în contradicție cu bazele orînduirii socialiste) cresc neîncetat. Aici nu-și mai găsesc

loc gîndurile despre destin, deoarece omul devine într-adevăr stăpînul soartei sale, făuritorul fericirii și viitorului său.

Chiromanția Din credința în soartă decurge în mod inevitabil și credința în ghicit ca mijloc de a afla viitorul. Firește că pe oricine îl interesează să știe cum va decurge viața sa. Mai mult decît atît, previziunea evenimentelor viitoare în natură și în societate are o mare însemnătate în activitatea productivă și în viața socială a omului. De aceea oamenii doresc de mult să ridice vălul care ascunde viitorul. Dar previziuni juste în diferite domenii nu le poate da decît știința, pe baza cunoașterii legilor respective ale dezvoltării și prin analiza realității. Este însă imposibil să se prevadă „soarta" unui om, fiindcă această soartă nu există.

Toate categoriile de ghicit se bazează de obicei pe principiul greșit: „Asemănătorul este provocat de ceva asemănător" sau „asemănătorul este legat de ceva asemănător". În zilele noastre, oricine înțelege că, bunăoară, între un om și o păpușă nu există nici o dependență. Dar pentru oamenii primitivi, care nu cunoșteau bine legăturile reale existente în natură, lucrurile se prezentau cu totul altfel. Ei credeau că dacă străpung cu un ac o păpușă (care reprezintă un dușman, sau altă imagine a acestuia), omul respectiv va muri. Din faptul că unele lucruri și obiecte asemănătoare sînt uneori într-adevăr legate unele de altele, oamenii primitivi au tras concluzia că în general două lucruri asemănătoare se pot influența reciproc. Ulterior, această concepție a fost pusă la baza diferitelor forme ale ghicitului: în cafea, în ceară, în cărți etc. Printre aceste forme de ghicit se numără și chiromanția, adică prezicerea „soartei" după liniile din palmă.

Chiromanții afirmă că „întregul caracter al omului se află în palma lui". Susținînd aceasta, ei țin seama de faptul că unele particularități ale individului respectiv au într-adevăr o oarecare influență asupra aspectului palmei sale. De pildă, dacă în cursul unui șir de ani un om face anumite mișcări cu mîinile, lucrul acesta lasă o amprentă pe palmele sale. Acest aspect depinde însă și de o serie de alte cauze (ereditatea, profesiunea omului etc.). De aceea pe baza liniilor din palmă nu se pot preciza nici măcar puținele trăsături de caracter care ar putea exercita o influență asupra formei și desenu-

lui lor, nemaivorbind de majoritatea covîrşitoare a trăsăturilor care, în genere, nu au nici o legătură cu anatomia mîinilor. Aşadar, în fond, chiromanţia nu are nici un temei, ceea ce s-a şi dovedit prin fapte.

S-a făcut o experienţă foarte simplă. S-au fotografiat palmele mai multor bărbaţi, femei şi adolescenţi, iar fotografiile au fost date unor chiromanţi. Ei n-au fost în stare să deosebească nici măcar palma unui adolescent de palma unei femei, au prezis viaţă lungă unor oameni de mult decedaţi etc. Şi chiar dacă uneori afirmaţiile chiromanţilor corespund adevărului, aceasta se datoreşte ori unei coincidenţe, ori faptului că clientul atribuie un conţinut concret „previziunilor" generale şi nebuloase ale ghicitorului : evenimente obişnuite din viaţă sînt interpretate în spiritul „prorocirilor".

Ghicitul în cărţi

În zilele noastre, cel mai răspîndit este, poate, ghicitul în cărţi. „Valoarea" acestui ghicit nu este însă mai mare decît a altor categorii. Profitînd de credulitatea clienţilor, ghicitoarele versate „cîştigă" mulţi bani cu previziunile lor, lipsite de orice temei. Printre ghicitorii de profesie se numără mulţi şarlatani şi aventurieri notorii.

Există însă şi oameni care cred sincer în eficacitatea ghicitului în cărţi şi ghicesc, cum s-ar spune, „de dragul artei". Propaganda ştiinţifică-ateistă trebuie neapărat să explice absurditatea şi caracterul dăunător al acestei îndeletniciri, ca şi al chiromanţiei şi al tuturor celorlalte forme de ghicit.

Între ghicitul în cărţi şi evenimentele ce se petrec în realitate nu există nici o legătură. Dacă uneori prezicerea unei ghicitoare se împlineşte, avem de-a face cu o simplă coincidenţă, care nu reprezintă nimic neobişnuit, deoarece cărţile „arată" întotdeauna numai lucruri foarte generale. De pildă, intrarea într-o „casă a stăpînirii" sau „o călătorie apropiată" îl aşteaptă, dintr-un motiv sau altul, aproape pe fiecare om, iar dacă după şedinţa respectivă de ghicit el se adresează vreunei instituţii sau se duce într-un magazin, o asemenea coincidenţă nu are nimic supranatural. Dacă ghicitoarea ar spune clientului că la data cutare se va adresa sovietului raional, tribunalului sau altei instituţii anume, s-ar mai putea da o anumită crezare cărţilor. Dar niciodată ghicitoarele nu prezic în genul acesta.

Omul care crede în ghicit încearcă de obicei singur, adeseori cu totul inconștient, să dea unui anumit eveniment semnificația corespunzătoare celor ce i s-au prezis. În cele mai multe cazuri, prezicerile ghicitoarei nu se împlinesc; atunci ele ies din sfera preocupărilor omului, sînt repede date uitării. În schimb, o coincidență între evenimente și „graiul" cărților, chiar dacă această coincidență este foarte îndoielnică și poate fi considerată ca atare numai cu o anumită îngăduință, rămîne pentru mult timp întipărită în minte, deoarece constituie o „confirmare" a superstițiilor. Cu alte cuvinte, în oricare dintre aceste cazuri avem de-a face cu un fel de autosugestie.

Faptul că între „graiul" cărților și evenimentele ulterioare nu există nici o legătură se poate dovedi și prin experiențe foarte simple. Dacă se ghicește de mai multe ori aceleiași persoane, prezicerile vor fi întotdeauna diferite. În asemenea situații ghicitoarele spun despre cărți că au „obosit" și că de aceea încep „să se încurce". Or, de fiecare dată se poate lua un pachet nou sau ne putem adresa mai multor ghicitoare. În acest caz nu se va mai putea spune despre cărți că „au obosit" și totuși cărțile vor „prezice" concomitent aceleiași persoane lucruri cu totul diferite și chiar contradictorii.

Visele „profetice"

Una dintre formele cele mai vechi ale ghicitului este tălmăcirea viselor. Viabilitatea ei se explică în mare măsură prin faptul că uneori visele se împlinesc într-adevăr. Dar nici în asemenea cazuri nu există nimic tainic; faptul a fost cercetat de știință și nu rezultă cîtuși de puțin că în general ghicitul după vise ar fi întemeiat.

Natura somnului și a viselor a fost explicată pe baza învățăturii lui I.P. Pavlov. Marele savant a demonstrat că procesul activității vitale a creierului se desfășoară în cadrul interacțiunii dintre excitație și inhibiție. Excitația este starea activă a celulelor cerebrale, iar inhibiția este odihna lor, cînd pentru un timp oarecare ele sînt deconectate. Atunci cînd sîntem în stare de veghe, în creier predomină procesele de excitație, deși o parte a celulelor rămîn întotdeauna inhibate. Dar dacă în scoarța cerebrală începe o inhibiție a tuturor zonelor ei, atunci survine somnul total, profund. Acesta este un somn fără vise.

Adesea inhibiția scoarței cerebrale nu este totală. Atunci se petrec diferite interacțiuni între unele celule și porțiuni neinhibate ale creierului. De regulă, aceste interacțiuni se deosebesc de legăturile normale care se stabilesc cînd omul este treaz, și sînt foarte ciudate cu atît mai mult cu cît în cursul somnului controlul conștiinței lipsește. Drept rezultat avem vise în care se întîmplă adeseori ceva ce nu se poate petrece în realitate. În fiecare celulă, în fiecare porțiune a scoarței cerebrale se păstrează urme ale unor excitații, senzații, gînduri și impresii reale pe care omul le-a avut în starea de veghe. Dar întrucît îmbinarea lor în somn este haotică, întîmplătoare, neobișnuită, în vise apar tablouri și situații dintre cele mai neverosimile.

În unele cazuri însă, visele parcă „se organizează" într-o anumită direcție sub acțiunea unor excitanți externi sau interni. Dacă, bunăoară, picioarele celui care doarme nu sînt acoperite, atunci, sub influența frigului, el visează că s-ar scălda într-un rîu sau ceva asemănător. Dacă omul s-a gîndit intens la un lucru sau dacă un eveniment oarecare a produs asupra lui o impresie puternică, el poate visa ceva care, într-un fel sau altul, este legat de gîndurile sale, de preocupările sale, de o întîmplare care l-a zguduit etc. Nu este nimic neobișnuit dacă, de pildă, un om visează că vreo rudă a sa sau un prieten grav bolnav a murit, iar apoi persoana visată moare într-adevăr. Se întîmplă de asemenea că omul care doarme „se îmbolnăvește" în vis, iar peste un timp oarecare se îmbolnăvește într-adevăr. Asemenea cazuri se explică prin faptul că senzațiile de durere provocate de un organ care a început să se îmbolnăvească sînt înăbușite în starea de veghe de alte senzații mai puternice și un timp oarecare trec neobservate. În timpul somnului însă, excitațiile provocate de boală acționează fără nici o frînă, ceea ce generează visele respective.

Așadar, visele nu au nimic „profetic". Acest lucru reiese limpede din faptul că în diferite „cărți de vise" (ca și în afirmațiile diferiților tălmăcitori) aceleași vise „sînt explicate" în chip cu totul diferit. Astfel într-una din „cărțile de vise" dinainte de revoluție se spunea că a zări în somn o bufniță înseamnă o întîlnire, într-alta o boală, iar în a treia bani. Este evident că nu putem ghici nimic după vise.

Semnele

Pe lîngă ghicit, printre superstițiile legate de concepția religioasă despre lume trebuie enumerate și numeroasele semne. Este cazul să arătăm că unele dintre ele (îndeosebi cele referitoare la prezicerea timpului, a recoltei etc.) sînt rodul experienței practice a multor generații, al spiritului fin de observație al unor oameni din popor, care pe cale empirică au sesizat legături existente efectiv între fenomenele naturii, deși ei nu erau conștienți de aceste legături și nu le înțelegeau pînă la capăt. În majoritatea lor însă, semnele (și în primul rînd cele referitoare la om) reprezintă rămășițe ale vechilor credințe populare și se bazează pe un raționament greșit din punct de vedere logic. Cercetarea a 93 de semne dintre cele mai răspîndite printre țăranii din Europa occidentală a arătat că numai 20 dintre ele sînt mai mult sau mai puțin fondate, pe cînd celelalte nu corespund cîtuși de puțin realității.

În afară de principiul „asemănătorul este provocat de ceva asemănător", la baza semnelor superstițioase stă adeseori un viciu de logică, care se formulează în felul următor. „După aceasta, deci din cauza aceasta". Dacă, de pildă, o pisică ți-a tăiat drumul și după aceea ai ghinion, în cazul cînd ești stăpînit de superstiții, tragi concluzia că prima întîmplare a fost cauza evenimentelor care au urmat. Simpla succesiune în timp, după cum au demonstrat de mult știința și practica, nu este cîtuși de puțin o relație cauzală.

Cercetări istorice speciale arată că o serie de semne după care unii oameni se călăuzesc în prezent provin din credințe antice în forțe supranaturale. De pildă, frica superstițioasă de numărul 13 („duzina diavolului") are la origine faptul că la vechii evrei, care notau cifrele cu litere, numărului „13" îi corespundea litera „M" cu care începea cuvîntul „moarte" („mem").

Credința că „o oglindă spartă aduce o nenorocire" are la bază concepția primitivă că imaginea omului reflectată în apă este o dublură a lui. Un alt semn — „dacă se varsă sare va fi ceartă" — a luat naștere în timpul cînd sarea avea o valoare imensă. Se pot da sute de exemple de acest fel, care, toate, vădesc același lucru: orice credință superstițioasă are un istoric al său, dar în fond este absurdă, nu oglindește legăturile reale dintre lucruri și evenimente și nu oferă vreun temei pentru prezicere.

Vrăjitorii-„doftori"

Pe superstiții se bazează și activitatea vrăjitorilor-„doftori", care nu se deosebește principial prin nimic de „tămăduirile" religioase și provine din magia primitivă. Ce-i drept, unii vraci folosesc remediile medicinii populare, dar principalul element din activitatea lor îl constituie alungarea „forței necurate" sau pur și simplu șarlatania și înșelarea oamenilor creduli. Bolnavii nu trag de obicei nici un folos, ba dimpotrivă, descîntecele și celelalte metode folosite de vraci fiind primejdioase și dăunătoare sănătății și chiar vieții oamenilor. De aceea în U.R.S.S. activitatea „doftorilor" miraculoși este interzisă și pedepsită prin lege.

În vorbe, clericii se pronunță împotriva activității vrăjitorilor, dar tămăduirile „miraculoase" cu ajutorul unor izvoare și fîntîni „sfinte", al atingerii „moaștelor" sau al mormintelor „sfinte", tămăduiri predicate de ei, au aceeași bază ideologică și duc la rezultate la fel de dăunătoare.

Uneori, ce-i drept, se întîmplă că vrăjitorii sau apa „sfîntă" și moaștele par a-l vindeca pe bolnav. Aici nu este însă vorba de o intervenție divină, ci de sugestie și autosugestie. Există o serie de boli nervoase și psihice care se manifestă sub forma a diferite tulburări (sau sînt însoțite de tulburări). Astfel, isteria poate duce la paralizii, surzenie, orbire, vomitări continue, ulcerații, urticarie etc. Asemenea tulburări și boli sînt vindecate relativ ușor de medici cu ajutorul hipnozei. Dacă însă bolnavul este convins că se va vindeca neapărat prin vreun alt mijloc (de pildă prin moaște sau „apă sfințită"), autosugestia poate juca același rol, ducînd la vindecare.

Din cele de mai sus nu rezultă cîtuși de puțin că pentru bolnav este totuna dacă-l tratează medicul sau vraciul. În primul rînd, prin sugestie și autosugestie nu se vindecă nici pe departe toate bolile. Bolile infecțioase, afecțiunile sistemului cardiovascular, tumorile maligne etc. necesită remedii care sînt oferite și folosite cu tot mai mult succes de medicina modernă, dar pe care nu le au și nu le pot avea vrăjitorii și „tămăduitorii sfinți". Pierderea de timp, în cazul recurgerii la leacurile vracilor, permite bolii să se extindă, iar lupta împotriva ei devine mult mai grea, deseori chiar tardivă. În al doilea rînd, una este aplicarea conștientă a hipnozei și autosugestiei de către medic pe baza științei, iar alta folosirea empirică, primitivă, ignorantă și de obicei stîngace a acestei forțe

puternice şi primejdioase. Este de prisos să mai adăugăm că izvoarele „sfinte", moaştele şi icoanele răspîndesc tot felul de boli contagioase.

Caracterul dăunător al superstiţiilor

Cînd este vorba de rezultatele nefaste ale activităţii vracilor, caracterul lor dăunător este destul de evident. Situaţia este mult mai complicată cînd trebuie explicat caracterul dăunător al superstiţiilor în general: ghicitul, semnele etc., precum şi al oricăror forme de credinţă în forţe supranaturale. Numeroşi oameni, atît credincioşi cît şi necredincioşi, consideră că, bunăoară, ghicitul în cărţi sau frica de numărul „13" sînt lucruri cu totul inofensive, care îl privesc personal pe fiecare om, dar nu-i pricinuiesc nici un rău, nu au o semnificaţie socială negativă şi de aceea sînt admisibile. Acest punct de vedere este profund greşit şi dăunător.

În primul rînd, superstiţiile, ca şi concepţiile religioase în ansamblu, duc la o anumită dedublare a gîndirii şi concepţiei despre lume a oamenilor. Pe de o parte, cel care crede în acţiunile sale practice este un materialist spontan, depune anumite eforturi reale ca să atingă ţelurile pămînteşti care-l interesează, aplică şi foloseşte într-un fel sau altul în activitatea sa concluziile şi realizările ştiinţei etc. Pe de altă parte, el este însă convins că există forţe şi factori supranaturali, că există o soartă de care nu poate scăpa etc. Această dedublare nu poate să nu aibă o influenţă asupra omului, asupra psihicului şi acţiunilor sale practice, deoarece îi provoacă neîncredere în posibilităţile sale, o anumită pasivitate, îl face să se descurajeze în cazuri deosebit de grele, îi reduce energia vitală, iniţiativa. Cum te poţi bizui pînă la capăt pe forţa şi pe eficacitatea ştiinţei şi practicii din moment ce crezi că, din voinţa unor fiinţe şi cauze supranaturale, orice rezultat al eforturilor umane ar putea fi la un moment dat anulat, anihilat? Este evident că, avînd asemenea convingeri, omul nu poate munci şi nu poate urmări pe măsura deplină a forţelor sale ţelurile pe care şi le propune, nu se poate consacra în întregime îndeplinirii sarcinilor ce-i stau în faţă.

Credinţa în forţele supranaturale aduce însă prejudicii nu numai anumitor oameni. Ea este inacceptabilă pentru întreaga noastră societate, deoarece frînează înaintarea spre comunism. Construcţia comunistă este de neconceput fără aplicarea

tot mai deplină şi mai multilaterală a tuturor realizărilor ştiinţei, tehnicii şi experienţei înaintate. Cu cît mai mulţi oameni sovietici se vor călăuzi în activitatea lor, în orice sector al construcţiei comuniste, după considerente ştiinţific fundamentate şi cu cît fiecare om sovietic va aplica mai conştient în practică datele ştiinţifice, cu atît mai spornică va fi munca şi cu atît mai rapid va fi ritmul progresului nostru. Superstiţiile şi concepţiile religioase, dimpotrivă, nu dau oamenilor posibilitatea să-şi însuşească ştiinţa, nu-i stimulează în această direcţie, îi abat de la problemele şi acţiunile practice reale şi foarte importante. Cu alte cuvinte, activitatea omului aflat sub influenţa credinţei în forţe supranaturale este mult mai redusă decît ar putea fi. Iar aceasta nu poate să nu încetinească mersul nostru înainte.

TRANSFORMAREA NATURII ȘI RELIGIA

Omul și natura

Societatea și în primul rînd producția, baza ei materială, se dezvoltă în cea mai strînsă legătură cu mediul natural care îi înconjură pe oameni. Omul ia de la natură tot ce-i trebuie pentru crearea bunurilor necesare traiului: hrana, îmbrăcămintea, locuința etc. Prin folosirea materialelor care se găsesc în natură și a forțelor naturii se confecționează și se pun în mișcare toate mijloacele de producție. De condițiile mediului natural, care pot fi favorabile sau nefavorabile omului, depind în mare măsură ritmul progresului tehnic, ritmul procesului social-istoric în ansamblu.

Raporturile dintre oameni și natură nu se rezumă însă cîtuși de puțin la influența naturii asupra societății. „Lumea nu-l satisface pe om — scria Lenin — și el se hotărăște s-o schimbe prin acțiunea lui" [1]. Această influență inversă a oamenilor asupra mediului natural crește neîncetat și are un rol tot mai important atît în viața societății cît și în viața naturii, exercitîndu-se în cursul dezvoltării producției sociale și ca rezultat al acestei dezvoltări.

Bunurile materiale și culturale necesare omului nu există de-a gata. Ele trebuie procurate, fabricate, confecționate. Pentru aceasta însă oamenii trebuie să schimbe, să transforme lucrurile care există în natură, dar care în forma lor brută nu-l satisfac.

Nici uneltele de muncă cu ajutorul cărora se realizează producția bunurilor necesare vieții nu pot fi confecționate fără o transformare a materiilor prime, a ceea ce se găsește în natură. În sfîrșit, omul este nevoit să biruie acțiunea dăunătoare

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 207.

pentru el a forţelor elementare ale naturii, ca, bunăoară, inundaţiile, seceta, incendiile, epidemiile, să împiedice o serie de procese naturale : putrezirea produselor alimentare şi a lemnului, coroziunea metalelor, degradarea solurilor pricinuită de vînt sau apă etc.

Aşadar, prin activitatea lor productivă, oamenii aduc inevitabil anumite schimbări în lumea înconjurătoare, supun mediul natural şi-l domină într-o măsură tot mai mare. „După cum sălbaticul trebuie să lupte cu natura pentru a-şi satisface nevoile, pentru a-şi conserva şi reproduce viaţa — a subliniat K. Marx —, aşa trebuie să lupte şi omul civilizat, şi aceasta în toate formele sociale, în toate modurile de producţie posibile" [1]. În această luptă oamenii creează a doua natură, natura artificială, „umanizată", care corespunde cerinţelor şi năzuinţelor lor, făuresc lumea industriei şi a agriculturii, lumea maşinilor uimitoare şi a obiectelor necesare în viaţa de toate zilele.

Sensul ateist al problemei

Rezolvarea practică a problemei raportului dintre om şi natură are un sens profund ateist. Transformînd mediul natural în interesul lor, oamenii infirmă în practică dogmele religioase fundamentale.

Orice religie susţine că omul este în fond neputincios în faţa forţelor tainice, supranaturale care ar guverna lumea. Dumnezeu este atotputernic, pe cînd oamenii nu sînt în stare să facă nimic sau aproape nimic din propria lor voinţă şi călăuzindu-se după raţiunea lor. Omul este „robul lui dumnezeu" şi de aceea trebuie să-şi pună nădejdea numai în mila domnului, să se roage „celui de sus" să-i îndeplinească dorinţele, fără a încerca să schimbe ceea ce a stabilit divinitatea. „...Tot ceea ce a făcut dumnezeu va ţine în veac de veac şi nimic nu se poate adăuga şi din ea nimic nu se poate scoate afară...", se spune, de pildă, în Eclesiastul, căci „cine poate să îndrepteze ceea ce el (dumnezeu. — *Nota red.)* a încocîrjat ?" Concepţii similare se întîlnesc şi în Coran, în Talmud etc.

Transformarea naturii de către om arată în mod evident că dogma potrivit căreia lumea creată, chipurile, de dumnezeu ar fi invariabilă e lipsită de orice temei. Natura nu numai că

[1] *K. Marx :* „Capitalul", vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 772.

se dezvoltă ea însăși, dar mai este și modificată de oameni. Rezultatele activității transformatoare a omului dovedesc că societatea aduce un „adaos" esențial la lumea lucrurilor și a fenomenelor naturale. Totodată amploarea și profunzimea transformării mediului natural cresc considerabil o dată cu trecerea la comunism.

Încă în condițiile orînduirii socialiste, datorită lichidării proprietății private și a claselor antagoniste, se creează posibilitatea ca toți membrii societății să-și unească eforturile în lupta cu natura. Ofensiva împotriva mediului natural capătă un caracter tot mai conștient și mai planificat, se desfășoară pe o cale tot mai rațională, îmbrățișează un domeniu tot mai larg al proceselor naturale. Nu este întîmplător, de pildă, că una dintre sarcinile importante ale planului septenal al Uniunii Sovietice o constituie „antrenarea intensă în circuitul economic a bogatelor resurse naturale ale țării".

În comunism, activitatea transformatoare a omului se va ridica pe o treaptă calitativ nouă. Puternica tehnică comunistă, dezvoltarea și manifestarea la maximum a aptitudinilor creatoare ale fiecărui om al muncii, nivelul deosebit de înalt al forțelor de producție și al producției în ansamblu vor permite oamenilor să devină adevărați stăpîni ai planetei noastre și să transforme natura pe plan cosmic.

Supunerea mediului natural de către om spulberă afirmațiile preoților în legătură cu pasivitatea, slăbiciunea oamenilor în fața naturii. Transformînd lumea înconjurătoare, societatea creează cu fiecare nou pas înainte în această direcție baza pentru a-și extinde și mai mult dominația asupra fenomenelor naturii. Întreaga experiență a istoriei omenirii dovedește că în supunerea naturii nu există obstacole pe care oamenii să nu le poată înlătura mai devreme sau mai tîrziu, că posibilitățile omului de a subordona natura sînt în principiu nelimitate.

Teologii se adaptează

În zilele noastre, marile succese obținute de oameni în activitatea lor transformatoare nu mai pot fi ignorate. De aceea clericii sînt nevoiți să adapteze concepția religioasă despre lume noilor condiții, să accepte o anumită revizuire a dogmelor tradiționale. De cele mai multe ori, propovăduitorii

religiei (îndeosebi în țările socialiste) încearcă să găsească explicații „divine" influenței tot mai mari exercitate de om asupra naturii. Dar toate încercările de acest fel îi duc pe teologi la contradicții insolubile și nu fac decît să confirme o dată mai mult falsitatea concepțiilor religioase.

Unii clerici sînt gata să prezinte schimbarea și transformarea de către oameni a lumii înconjurătoare ca ceva corespunzător dorințelor și intențiilor lui dumnezeu. Opera creatoare a oamenilor, zic ei, a fost prevăzută de „cel de sus". Oamenii transformă natura tocmai fiindcă dumnezeu nu și-a încetat munca creatoare, ci o continuă acum prin intermediul omului.

Bineînțeles că toate aceste idei sînt absurde, căci, potrivit religiei, dumnezeu a făurit natura pentru oameni și a făurit-o bine. Dar, din moment ce omul transformă lumea, înseamnă că el nu este mulțumit de rezultatele creației divine. Dacă am urma consecvent concepțiile religioase, ar rezulta ori că oamenii comit un sacrilegiu, și atunci trebuie să fie pedepsiți, ori că dumnezeu a orînduit prost natura, și atunci nu-i rămîne decît să aprobe activitatea independentă a omului, urmărind perfecționarea lumii. În primul caz, clericii ar trebui să recunoască faptul că dumnezeu nu este atotputernic, deoarece el nu-i împiedică pe oameni să schimbe mediul natural și nu-i pedepsește pentru o asemenea cutezanță. În al doilea caz, ar rezulta că „creatorul" nu este atotștiutor și atotînțelept, întrucît opera sa are lipsuri și el acceptă transformarea în repetate rînduri a ceea ce a făcut.

O serie de teologi ortodocși folosesc argumente întrucîtva diferite pentru „a dovedi" că activitatea transformatoare a oamenilor are un caracter divin. În articolul unui teolog ortodox, de pildă, se afirmă că una dintre „trăsăturile caracteristice omului creat după chipul și asemănarea lui dumnezeu este că omul, eliberat de necesitate, nu e subordonat dominației naturii, ci se poate autodetermina după cum crede de cuviință... Întrucît omul a fost creat după chipul și asemănarea lui dumnezeu, el este o ființă înzestrată cu personalitate, care nu trebuie să fie determinată de natură, dar care poate determina natura, făcînd-o să semene cu propriul său prototip divin".

Acest punct de vedere însă nu numai că nu înlătură contradicțiile menționate mai sus, ci, dimpotrivă, le adîncește și mai mult, căci, dacă omul poate „determina natura", el devine egal divinității prin forța sa. Cu alte cuvinte, constatăm din nou că dumnezeu nu este nici pe departe atotputernic, atotștiutor etc. Mai mult decît atît, se infirmă însăși noțiunea de divinitate, deoarece oamenii care prin propria lor voință fac ca lumea înconjurătoare să le fie adecvată nu au nevoie pentru aceasta de nici un partener supranatural. Este evident că pot face față singuri sarcinii de „a determina natura" !

Concepția menționată mai sus nu contrazice numai dogmele religioase fundamentale ; ea este totodată greșită în esența problemei. Nu este adevărat că omul nu depinde de mediul natural și că poate să-l schimbe în mod arbitrar, după bunul său plac. Am mai arătat că activitatea productivă a oamenilor este determinată de o serie întreagă de condiții și factori naturali. La aceasta trebuie adăugată necesitatea de a cunoaște și de a lua în considerare în mod practic legile obiective care acționează în natură.

Cînd omul își propune anumite scopuri și sarcini în vederea transformării lumii, el se bazează pe anumite legi ale naturii. Numai folosind aceste legi, descoperite și studiate de știință, oamenii pot obține rezultatele necesare, numai în felul acesta societatea poate supune natura. Orice încercare de a ignora legile naturii și cele sociale duce la un eșec inevitabil, transformă scopurile și sarcinile propuse în ceva nerealist, irealizabil. Nu se poate sări în vîrful unui munte, căci aceasta este în contradicție cu legea gravitației universale. Dar omul poate construi un avion sau o rachetă, urcîndu-se astfel mai sus decît munții cei mai înalți și chiar părăsind Pămîntul, fiindcă există forțe naturale care permit să se limiteze acțiunea legii gravitației universale și oamenii pot să folosească aceste forțe. V. I. Lenin scria : „În realitate, scopurile omului sînt generate de lumea obiectivă și o presupun.... Dar omului *i se pare* că scopurile lui sînt luate din afara lumii, sînt independente de lume..." [1] După asemenea concepții iluzorii se și călăuzesc teologii.

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 182.

Direcţiile principale în transformarea naturii

În activitatea transformatoare a omului se pot distinge cîteva direcţii principale, comune tuturor epocilor istorice. Pentru a transforma natura este nevoie, în primul rînd, de forţă. Această sarcină se rezolvă prin dezvoltarea energeticii. A doua sarcină, de cea mai mare importanţă, este transformarea substanţelor naturale în vederea obţinerii de proprietăţi noi, necesare pentru crearea uneltelor de muncă, a bunurilor de consum. Aceasta se realizează prin dezvoltarea metalurgiei şi a prelucrării metalelor, a industriei chimice şi a industriei materialelor de construcţii etc. A treia sarcină este producerea de alimente în cantităţi cît mai mari, în care scop oamenii transformă în special natura vie. În sfîrşit, omul năzuieşte în cel mai înalt grad să-şi perfecţioneze în permanenţă organismul, să scape de boli, de bătrîneţe, să-şi prelungească cît mai mult viaţa. Aici principalul rol îl joacă biologia şi medicina, organizarea ocrotirii sănătăţii publice şi realizarea unui înalt nivel de trai pentru toţi membrii societăţii.

Acţionînd în direcţiile arătate, oamenii exercită o influenţă tot mai profundă asupra mediului natural înconjurător în ansamblul lui. În formaţiunile sociale premergătoare socialismului, influenţa aceasta se exercita spontan, nu era îndreptată spre un anumit scop şi de aceea avea adesea consecinţe nedorite şi dăunătoare pentru om (eroziunea şi degradarea solurilor fertile pe spaţii considerabile, extinderea deşerturilor, înnămolirea rîurilor navigabile etc.). În socialism şi cu atît mai mult în comunism, procesul interacţiunii societăţii şi naturii este pus într-o măsură tot mai mare sub controlul omului, planificarea muncii de transformare efectuată de oameni începe să se realizeze pe scara întregului glob. Şi, în sfîrşit, transformarea condiţiilor naturale ia o amploare cosmică: pătrunzînd dincolo de hotarele planetei noastre, omul făureşte o natură „umanizată" în spaţiul cosmic (sub forma sateliţilor artificiali, a navelor interplanetare etc.) şi pe alte planete.

Succesele obţinute în toate domeniile activităţii transformatoare a omului, ca şi influenţa oamenilor asupra naturii în ansamblu subminează tot mai mult concepţia religioasă despre lume, demonstrînd că ea este greşită şi lipsită de orice temei.

„Doctrina ortodoxă despre energie"

Potrivit concepțiilor religioase, cauza tuturor schimbărilor din natură (în măsura în care ele au loc) este dumnezeu. Prin forța dorinței, a voinței sale, a gîndului sau a cuvîntului său, el determină, chipurile, diferitele fenomene și procese din natură. Or, știința a dovedit că toate acestea sînt lucruri absolut imposibile. Gîndul ca atare n-a schimbat niciodată nemijlocit și nu este în stare să schimbe nemijlocit materia. Asupra oricăror lucruri, procese și forțe din natură pot avea o influență directă numai alte lucruri, procese și forțe materiale. Acest lucru l-a arătat, printre altele, M. V. Lomonosov, formulînd legea universală a conservării materiei și mișcării. Prin urmare, nu poate fi vorba de nici un fel de amestec supranatural în schimbările din natură.

Încercările teologilor și idealiștilor de a infirma aceste adevăruri științifice nu au avut nici un succes. Aceasta i-a determinat pe propovăduitorii religiei să interpreteze respectivele date ale științelor naturii în spirit teologic. Astfel, dacă la baza interacțiunii diferitelor forțe naturale stau variate procese energetice, de ce nu le-am declara divine în esența lor ? Acest lucru s-a și făcut, iar drept rezultat a apărut așa-numita „doctrină ortodoxă despre energie", care în prezent este susținută intens de o serie de teologi.

„Energia divină nu poate fi separată de esența divină — afirmă adepții acestei doctrine. — Ea reprezintă... o afirmare în mod firesc inerentă divinității, cu alte cuvinte o «manifestare» sau o «exteriorizare» a lui dumnezeu. Ea «se află în lume ca o forță care întreține ființa și o ferește de destrămare». Înțelegerea esenței divine și, prin urmare, a «energiei divine» «depășește nu numai posibilitățile oamenilor, dar și ale oricărei naturi raționale»".

Așadar, unii clerici încearcă să divinizeze energia (și totodată legea universală a conservării și transformării ei) pentru a salva concepția religioasă despre lume de loviturile nimicitoare pe care i le dau știința și practica contemporană. Aceasta însă nu duce la nici un rezultat. Dacă, după părerea apărătorilor religiei, dumnezeu are nevoie de energie ca „să se exteriorizeze", ca să ferească orice făptură de destrămare etc., înseamnă că teza potrivit căreia numai cuvîntul, gîndul, dorința divină ar avea un rol transformator cade de la sine, iar dacă „cel de sus" nu poate săvîrși nimic fără o forță ma-

terială (energia este doar materială !), atunci prin ce se deosebeşte el de natură, în care orice influenţă a unui lucru asupra altuia este de asemenea materială ? Mai mult decît atît : aşa stînd lucrurile, dumnezeu n-ar reprezenta decît un om divinizat, deoarece, de fapt, adepţii „doctrinei ortodoxe despre energie" atribuie „creatorului" ceea ce fac oamenii înşişi.

Supunerea forţelor naturii

Întrucît are nevoie să schimbe mediul natural, omul, imitînd natura, opune unele forţe ale ei altora, silindu-le să dea rezultatul necesar. După cum a spus K. Marx, muncitorul se serveşte de „însuşirile mecanice, fizice şi chimice ale lucrurilor pentru a le face să acţioneze ca mijloace ale puterii sale asupra altor lucruri, *conform scopului urmărit de el*" [1]. Cu cît forţele naturii pe care le supune omul sînt mai puternice, cu atît resursele energetice de care dispune el cresc, cu atît domină el natura în mai mare măsură.

La începutul secolului al XIX-lea, principalele surse de energie folosite de societate mai erau încă forţa musculară a omului, forţa de tracţiune a animalelor şi, într-o măsură mult mai mică, energia combustibilului, forţa mecanică a vîntului şi a apei. În 1850, în balanţa energetică mondială totală, forţa muşchilor omului însuma 15%, iar forţa de tracţiune a animalelor 79%. În epoca noastră însă, forţa musculară a omului şi forţa de tracţiune a animalelor nu reprezintă decît circa 1% din producţia mondială de energie, care se bazează în prezent pe folosirea surselor energetice ale naturii neînsufleţite (combustibili minerali, energie hidraulică etc.). Aceasta a şi permis să se creeze producţia modernă extrem de dezvoltată a bunurilor materiale şi culturale, să se sporească în mod considerabil amploarea transformării mediului natural. Valorificarea unor rezerve uriaşe de energie (în comparaţie cu forţa musculară a omului şi cu cea de tracţiune a animalelor) oferite de natura anorganică permite să se pună în mişcare milioane de maşini şi de mecanisme, să se transforme anual miliarde de tone (munţi întregi !) de material, să se deplaseze mii de kilometri cubi de pămînt, de roci sedimentare şi de minereuri, să se valorifice teritorii imense unde pînă atunci omul nu pătrunsese niciodată etc. etc.

[1] *K. Marx* : „Capitalul", vol. I, Editura politică, 1960, ediţia a IV-a, pag. 208.

Oamenii nu pot folosi însă dintr-o dată toate sursele energetice existente în natură. Forma de energie pe care omul o pune în slujba sa și măsura în care o întrebuințează depind de nivelul dezvoltării producției, tehnicii și științei. Or, progresul forțelor de producție creează permanent necesitatea folosirii unor cantități tot mai mari de energie. De aceea în anumite perioade apare o contradicție între nevoile energetice ale producției și folosirea efectivă a resurselor energetice naturale. Această contradicție este înlăturată prin perfecționarea exploatării vechilor surse de energie și prin descoperirea și valorificarea altor surse noi.

În prezent, aproximativ 80% din consumul mondial de energie se acoperă prin arderea huilei și lignitului, a țițeiului, a turbei și gazelor naturale, ale căror rezerve nu se reînnoiesc. Ținînd seama de ritmul actual de creștere a necesităților de energie, aceste rezerve nu vor ajunge pentru mult timp. Potrivit unor calcule, zăcămintele de petrol practic accesibile se vor epuiza peste cîteva decenii, iar cele de cărbune peste 200—300 de ani. În unele țări (Anglia, Franța etc.), problema lipsei de surse energetice devine acută chiar de pe acum. Se înțelege deci cît de actuală este problema folosirii mai productive a surselor naturale vechi și a valorificării altora noi.

Sursele de energie care pot fi cel mai bine valorificate sînt cele de energie hidraulică. Dar chiar și folosirea energiei tuturor rîurilor de pe glob nu poate acoperi decît 20% din necesitățile actuale de energie. Un anumit rol în evitarea primejdiei epuizării resurselor energetice îl are înfăptuirea proiectelor unor centrale electrice acționate de energia vîntului, de flux și reflux, de valurile care se izbesc de țărm, de energia calorică a subsolului etc. Un mare viitor se deschide în fața helioenergeticii. Întregul pămînt „absoarbe" în numai zece zile o cantitate de energie solară egală cu toate rezervele mondiale de cărbune! Și, în sfîrșit, rezolvarea integrală a problemei o aduce energetica nucleară, ale cărei baze au fost puse în U.R.S.S.

Secolul energiei nucleare

Descoperirea metodelor de folosire a energiei nucleare în scopuri pașnice marchează o etapă calitativ nouă în istoria forțelor de producție sociale, constituie începutul unei revoluții în energetică. Cunoscînd procesele nucleare, care au

loc nu numai pe Pămînt, ci şi în uriaşele spaţii ale universului, omul a început pentru prima oară să supună forţe cu adevărat cosmice. Înainte de apariţia energeticei atomice, toate resursele de energie folosite de oameni erau legate într-un fel sau altul de activitatea Soarelui. În prezent, societatea pune în slujba sa o forţă care cu timpul va permite omului să nu mai depindă de acest corp ceresc, să creeze la nevoie un soare artificial şi, în cele din urmă, să iasă din cadrul sistemului solar.

Deocamdată energetica atomică se dezvoltă pe baza folosirii pe cale industrială a reacţiilor nucleare de fisionare în lanţ. În aceste reacţii, sub influenţa neutronilor, nucleele grele de uraniu „se despică" în nuclee mai uşoare, proces care este însoţit de degajarea unor cantităţi uriaşe de energie. Folosindu-se integral numai 1 gram de „combustibil" de uraniu, se pot obţine 20.000.000 de calorii mari de căldură. Cu alte cuvinte, capacitatea calorică a uraniului este de circa 2.700.000 de ori mai mare decît a celui mai bun cărbune. Cu toate că randamentul reactorilor nucleari şi al centralelor atomoelectrice existente astăzi este relativ încă mic, energetica nouă progresează rapid în numeroase ţări, în primul rînd în U.R.S.S. În ceea ce priveşte valoarea lor energetică, numai rezervele prospectate de uraniu şi de toriu depăşesc energia pe care ar putea-o da rezervele mondiale de cărbune, petrol, gaze naturale şi resursele hidraulice luate la un loc. Adevărata înflorire a energeticii atomice va începe însă atunci cînd omul va învăţa să dirijeze reacţiile termonucleare de sinteză a nucleelor grele din nuclee uşoare (de pildă a heliului din hidrogen). În cadrul acestor procese se degajă de 5—6 ori mai multă energie decît în cazul reacţiilor de fisionare. Pe lîngă aceasta, numai mările şi oceanele Pămîntului conţin cantităţi atît de mari de „combustibil" de hidrogen, încît el poate ajunge pentru cîteva miliarde de ani!

În vederea stăpînirii reacţiilor termonucleare trebuie biruite dificultăţi uriaşe, căci aceste reacţii au loc la temperaturi de zeci sau chiar de sute de milioane de grade, la care nu poate rezista nici o substanţă. Cercetările întreprinse ne permit să sperăm că centralele electrice termonucleare vor deveni realitate încă în secolul nostru. O dată cu dezvoltarea

energeticii termonucleare, omenirea va ajunge la un adevărat belșug de energie și se va elibera pentru totdeauna de grija pentru rezervele de energie, necesare existenței ei pe Pămînt.

Energetica și „atotputernicia lui dumnezeu"

Progresul energeticii infirmă categoric teza esenței „divine" a energiei. După cum arată faptele, oamenii sînt în stare nu numai să pătrundă tainele proceselor energetice din natură, ci să și pună în slujba lor forțe ale naturii tot mai puternice. Iar dacă am admite că „energia nu poate fi separată de esența divină", aceasta ar însemna că, dezvoltînd energetica, omul și-l subordonează chiar pe dumnezeu! Firește, propovăduitorii religiei ar putea spune că toate acestea se fac cu știrea și din voința „celui de sus". Atunci însă este de neînțeles ce nevoie are dumnezeu să ajungă dependent față de oameni și să-și limiteze astfel atotputernicia. O asemenea comportare a lui dumnezeu ar fi în totală contradicție cu ceea ce se spune în toate cărțile „sfinte".

Valorificînd rezervele inepuizabile de energie nucleară și mai ales termonucleară, omul va dobîndi posibilitatea de a înfăptui transformarea mediului natural pe întregul glob, iar apoi în tot sistemul solar și chiar dincolo de limitele lui. De pe acum, crearea unor mari sateliți permanenți ai planetei noastre, locuiți de oameni, constituie o problemă tehnică-științifică practică. Paralel cu aceasta se ridică problema explorării Lunii, a planetelor Marte și Venus, precum și a creării unor planete artificiale locuite, lucru prevăzut încă de K. E. Țiolkovski. Dezvoltarea industriei pe alte corpuri cerești și, în general, în spațiul din jurul Soarelui se va baza tocmai pe energetica nucleară. Ea va deveni cu atît mai necesară atunci cînd omul va supune regiuni foarte îndepărtate de Soare, unde, probabil, va fi necesar să se creeze nu numai planete artificiale, ci și aștri termonucleari artificiali. Cu alte cuvinte, omul va face ceea ce propovăduitorii religiei îi atribuie lui dumnezeu (crearea planetelor și stelelor). În orice caz, oamenii vor dispune de cantități de energie atît de mari, încît vor fi în stare să înfăptuiască procese care prin puterea lor vor depăși cu mult fenomenele naturii terestre și o serie de fenomene cosmice. Prin urmare, datorită progresului energeticii, omul se va transforma într-adevăr într-o ființă la fel

de tare ca dumnezeul biblic. El va avea însă o putere reală, iar nu legendară ca cea a inexistentului „creator al lumii".

Transformarea substanţei

Supunîndu-şi mereu noi forţe ale naturii şi creînd maşini şi alte mijloace de producţie tot mai puternice, oamenii trebuie să găsească materiale cu proprietăţi deosebite care să corespundă cerinţelor producţiei şi altor necesităţi ale omului. Astfel, industria modernă are nevoie de materiale uşoare şi totodată foarte trainice care să reziste la temperaturi de 2.000—3.000 de grade sau de materiale rezistente la acţiunea acizilor şi a bazelor puternice etc. Asemenea substanţe există în natură în cantităţi foarte mici sau nu există de loc. De aceea omul le obţine pe cale artificială, supunînd materiile prime existente unor transformări profunde şi producînd în felul acesta materiale avînd proprietăţile cerute.

Succese deosebit de importante în această direcţie au fost obţinute în ultimul timp datorită progresului impetuos al chimiei şi fizicii. În aproximativ 100 de ani, oamenii de ştiinţă au reuşit să prepare pe cale artificială circa 1.000.000 de compuşi chimici naturali şi circa 2.000.000 de substanţe care nu există de loc pe Pămînt. În prezent se creează anual cel puţin 25.000 de compuşi, şi de cele mai multe ori acest lucru nu se face orbeşte, pe dibuite, ci în conformitate cu un anumit program care prevede obţinerea unor produse cu proprietăţi dinainte stabilite. Totodată este vorba de obicei nu de experienţe izolate, de laborator în domeniul sintezei unor substanţe noi, ci de transformarea în masă, pe cale industrială a materiilor prime naturale în materiale de care are nevoie omul. În lumea întreagă se produc anual zeci de milioane de tone de compuşi chimici şi de alte produse artificiale. În felul acesta oamenii sporesc considerabil numărul produselor care înlocuiesc mineralele, rocile şi alte substanţe existente pe Pămînt. Pe de altă parte, în industrie, agricultură şi construcţii, în transporturi şi în viaţa de toate zilele, materialele care se găsesc în natură sînt în prezent înlăturate tot mai mult de cele artificiale.

În lumea polimerilor

Amploarea şi profunzimea transformării substanţelor de către om se vede în mod deosebit de clar din exemplul producţiei de polimeri artificiali macromoleculari. Printre aceştia se numără tot felul de mase plastice, fibre şi cauciucuri sin-

tetice, lacuri și coloranți, precum și diferite medicamente, hormoni, vitamine etc. Multe dintre aceste substanțe nu există în natură, și ele se produc în cantități mari prin transformări complexe din gudroane de cărbune, din gaze de sondă și naturale, din apă și aer, adică din materii prime care nu seamănă de loc cu produsele finite obținute.

Există, de pildă, mase plastice care în ceea ce privește rezistența nu sînt cu nimic inferioare bronzului, fontei, duraluminiului și anumitor tipuri de oțel, fiind totodată de 4—5 ori mai ușoare. S-au confecționat mase plastice transparente ca sticla, dar care nu pot fi perforate nici măcar de un glonț. În „apa regală" (un amestec de acid azotic și acid clorhidric) încălzită pînă la fierbere se dizolvă platina, fără să mai vorbim de alte metale, pe cînd masa plastică teflon reacționează față de apa regală de parcă ar fi vorba de apă obișnuită. Există mase plastice impermeabile la aer și apă etc. Perspective deosebit de mari deschide folosirea maselor plastice spongioase, care sînt mai ușoare decît toate materialele de construcție. Unele dintre ele sînt de 100 de ori mai ușoare decît apa. În combinație cu lemnul și cu metalul, aceste mase plastice vor fi folosite pe scară largă la construcția de case, avioane, nave și automobile.

Tot atît de variate în ceea ce privește proprietățile lor sînt fibrele sintetice, cauciucurile sintetice și alți polimeri, care sînt superiori, printr-o serie de însușiri, fibrelor naturale și cauciucului natural. Toți acești compuși polimerici au fost creați de om fără nici un ajutor supranatural.

Încă o dată despre „atotputernicia lui dumnezeu"

Așadar, omul nu numai că a creat și continuă să creeze un număr uriaș de compuși chimici și de materiale artificiale de tot felul, ci le și utilizează pe scară mult mai largă decît pe cele naturale. Transformarea permanentă și în mari proporții a materiei de către oameni constituie cea mai bună infirmare a născocirilor religioase despre transformările „miraculoase" ale apei în vin, ale vinului în sîngele lui Hristos etc. Posibilitatea de realizare a acestor minuni nu a fost demonstrată de nimeni și nici nu poate fi demonstrată. Dimpotrivă, dezvoltarea de către om a industriei chimice, a metalurgiei și a producției materialelor de construcție se bazează pe cunoașterea și pe aplicarea unor legi ale naturii și dă rezultate practice palpabile, reale.

Aceasta confirmă o dată mai mult că în lume totul se desfăşoară pe baza unor legi riguroase, nerămînînd loc pentru nimic miraculos, supranatural, care să încalce ordinea legică din natură şi consecvenţa legică în progresul practicii umane.

Transformarea materiei în interesul omului, ca şi dezvoltarea energeticii, infirmă ideea „atotputerniciei lui dumnezeu". Dacă în prezent lumea noilor combinaţii chimice şi a noilor materiale este făurită de oameni, este evident că atotputernicia miticului dumnezeu este limitată şi în acest domeniu. Cea mai mare ispravă de care au fost capabili „cel de sus" şi sfinţii după „facerea" lumii au fost, pare-se, cîteva transformări miraculoase : mici cantităţi de substanţe au fost prefăcute în altele. Omul însă, într-un timp scurt, a reuşit să efectueze milioane de tipuri de transformări mult mai profunde, dintre care multe au loc în proporţii de masă, zi de zi şi ceas de ceas. Cantitatea substanţelor atrase în această transformare creşte neîncetat şi ajunge de pe acum la sute de milioane şi miliarde de tone anual. În viitor, această cantitate va spori enorm, deoarece oamenii vor începe să dezvolte industria chimică şi industria materialelor de construcţie pe alte planete şi, în plus, să folosească pentru prelucrare corpuri cosmice mici — meteoriţi şi asteroizi —, lucruri prezise încă de K. E. Ţiolkovski. Toate acestea arată că şi în transformarea materiei omul se dovedeşte a fi tot atît de puternic ca dumnezeul mitic. Iar dacă ne referim la ritmul de obţinere a unor noi compuşi chimici, trebuie să recunoaştem că oamenii l-au lăsat cu mult în urmă pe „cel de sus". Clericii afirmă că toate substanţele de pe Pămînt au fost create de dumnezeu. În cazul acesta, „i-au trebuit" cîteva miliarde de ani (vîrsta planetei noastre) sau în medie cîteva mii de ani pentru elaborarea unui compus chimic. Rezultă însă că dumnezeu lucrează de cel puţin 100 milioane de ori mai încet decît omul (care elaborează anual zeci de mii de substanţe noi).

Ce-i drept, apărătorii religiei susţin că şi transformarea în laboratoare şi uzine a unor substanţe în altele şi crearea unei mulţimi de substanţe noi, care nu există în natură, au loc din voinţa divină. Atunci reiese însă că, în raport cu omul, dumnezeu are rolul unei slugi sîrguincioase. Căci transformarea materiei şi obţinerea unor combinaţii nemaivăzute pînă în prezent se face în interesul oamenilor, pentru satisfacerea

necesităților lor în producție și în viața de toate zilele. Aceasta se face de către oameni de știință, ingineri, tehnicieni, muncitori, care în general sînt foarte departe de religie și care nu adresează rugi „celui de sus". Totuși, nu se știe de ce, dumnezeu contribuie din plin la dezvoltarea chimiei și a industriei chimice, fără a contraveni dorințelor omului și fără a-l stingheri, în ciuda tuturor „păcatelor" sale și a ateismului care se răspîndește tot mai mult. Este evident că ipoteza cu privire la amestecul divin în transformarea materiei de către oameni este cu totul neîntemeiată și inutilă.

Făuritorii de noi soiuri și rase

Propovăduitorii religiei afirmă că pe pămînt există atîtea specii de plante și animale cîte au fost create de dumnezeu. Prin aceasta se înțelege că plantele cultivate și animalele domestice ar fi fost de asemenea create de dumnezeu. Practica dezminte însă aceste afirmații. S-a dovedit că plantele cultivate și animalele domestice sînt, ca să folosim expresia lui K. Marx, „produse ale unei transformări, efectuate timp de multe generații, sub controlul omului și prin intermediul muncii omenești" [1]. Obținerea de culturi agricole, esențial deosebite de formele naturale inițiale, a început o dată cu apariția agriculturii, adică în urmă cu aproximativ 10.000—11.000 de ani, iar animale domestice au fost obținute o dată cu îmblînzirea strămoșilor lor sălbatici, primele încercări fiind întreprinse acum peste 15.000 de ani. În acest răstimp, oamenii au creat — prin selecția artificială, prin schimbarea condițiilor de existență a organismelor și prin încrucișări — zeci de mii de noi soiuri și subspecii de plante, peste 400 de rase de vite cornute mari, 250 de rase de oi, 150 de rase de cai, cîteva sute de rase de porumbei etc. Toate acestea diferă în multe privințe, atît prin aspectul lor exterior cît și sub raportul structurii interne, de plantele și animalele înrudite care trăiesc (sau au trăit) în condiții naturale ; ele au o serie de însușiri noi necesare omului.

Deosebirile dintre formele sălbatice și cele cultivate sînt foarte mari, mai ales în ceea ce privește productivitatea. Astfel, producția la hectar a culturilor agricole a sporit mult în comparație cu „producția" speciilor naturale inițiale. Con-

[1] *K. Marx :* „Capitalul", vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 211.

ţinutul de zahăr al sfeclei a sporit de 9 ori. Vacile sălbatice dădeau anual 300—400 de litri de lapte, adică atît cît este necesar pentru alăptarea unui viţel, pe cînd vacile domestice de rase cu înaltă productivitate dau cîteva mii de litri (unele vaci dau o producţie-record de peste 16.000 de litri de lapte anual). De la oile sălbatice şi de la cele cu lînă grosolană se pot obţine anual 1—3 kg de lînă, iar de la rasele de cultură 4—8 şi chiar mai mult (unele oi dau producţia-record de 25—30 kg de lînă pe an).

Modificarea speciilor cultivate de plante şi a raselor de animale domestice s-a făcut de la început mult mai repede decît în cursul evoluţiei naturale a organismelor. O dată cu apariţia darvinismului şi cu aplicarea pe scară mai largă a concluziilor ştiinţifice în producţia agricolă, ritmul de transformare a naturii vii a început să se accelereze, chiar în condiţiile capitalismului. În decurs de cîteva decenii, o serie de varietăţi şi rase au fost transformate într-atît, încît au devenit de nerecunoscut, iar numeroase specii locale cu o productivitate scăzută au fost înlocuite cu altele de înaltă productivitate. Dar succese cu adevărat fără precedent în crearea dirijată a unor noi varietăţi de plante şi rase de animale au fost obţinute în societatea socialistă, unde ştiinţa biologică, datorită lucrărilor lui K. A. Timireazev, I. V. Miciurin şi ale altor savanţi eminenţi, s-a ridicat pe o treaptă nouă, superioară, şi a început să fie aplicată practic pretutindeni şi în mari proporţii. În 40 de ani de existenţă a Puterii sovietice, în U.R.S.S. au fost obţinute 2.329 de varietăţi noi de culturi agricole şi peste 40 de rase noi de animale valoroase din punct de vedere economic. Aceasta arată că în U.R.S.S. viteza de transformare a organismelor vegetale şi animale a crescut de zeci de ori.

În cei 60 de ani de activitate, I. V. Miciurin a obţinut peste 300 de varietăţi noi de meri, peri, pruni etc., a creat forme cultivate de actinidii, hibrizi de vişini cu cireşi, de vişini cu mălin, crini cu parfum de violete etc. Numeroşii săi discipoli şi adepţi, transformînd şi mai profund ereditatea organismelor, se ocupă de crearea unor forme de plante şi animale care se deosebesc tot mai mult de cele naturale. Sînt bine cunoscuţi hibrizii de grîu şi pir care se coc repede şi dau recolte bogate (pînă la 7.000 kg la hectar), obţinuţi de Ţiţin. Pe loturi ex-

perimentale se și cultivă diferite varietăți de grîu peren care dau 3—4 recolte la o singură însămînțare. Aplicînd metodele geneticii experimentale, profesorul A. R. Jebrak a obținut varietăți de grîu poliploid cu bobul de două ori mai greu decît cel obișnuit, cu paie care nu se culcă și cu o rezistență record la boli. Savanți și practicieni sovietici au obținut varietăți inexistente în natură de bumbac colorat care nu se decolorează, porumb cu coceni ramificați etc. V. S. Pustovoit, Erou al Muncii Socialiste și laureat al Premiului „Lenin", a creat o varietate de floarea-soarelui cu un conținut de ulei pînă la 52,1%, ceea ce depășește aproape de două ori indicii soiurilor obișnuite.

Realizări importante s-au obținut și în crearea de rase noi de animale. De pildă, oamenii de știință tadjici efectuează ultimele cercetări pentru obținerea unei rase de oi foarte mari, cu un depozit de grăsime la baza cozii și cu blana bogată. Turma experimentală de oi de această rasă a și ajuns la cîteva mii de capete. Fiecare animal de această rasă dă 5—6 kg de lînă, 30 kg de grăsime și 40 kg de carne. Sînt bine cunoscute vacile de Kostroma, care au o înaltă productivitate (ele dau anual cîte 6.000 kg de lapte și chiar mai mult), o serie de rase de porci care se dezvoltă repede etc.

Așadar, oamenii, înarmați cu cunoștințe științifice, creează în prezent noi varietăți de plante și rase de animale literalmente sub ochii noștri. O dată mai mult aceasta infirmă în mod grăitor dogma religioasă despre invariabilitatea lumii create de dumnezeu, punîndu-i pe teologi în fața acelorași contradicții care se ivesc atunci cînd comparăm activitatea transformatoare a omului în alte direcții cu activitatea dumnezeului legendar, care nu-i nici atotvăzător, nici atotputernic etc.

Concluzii ateiste

I. V. Miciurin spunea: „Omul poate și trebuie să creeze mai bine decît natura". Faptele citate mai sus arată că această idee a marelui savant este neabătut tradusă în viață. Puterea oamenilor, capacitatea lor de a transforma lumea înconjurătoare cresc necontenit și în ceea ce privește natura vie. Nu este departe timpul cînd omul va deveni stăpînul absolut al formelor organice, această latură a activității sale căpătînd un caracter cosmic. Căci oamenii vor trebui să se hrănească și în cosmos:

în îndelungatele călătorii interplanetare şi interstelare, pe sputnici şi pe planete. Aici va fi cu atît mai necesară priceperea de a crea rapid forme noi de plante şi de animale, adaptate la condiţiile de existenţă specifice, priceperea de a dirija activitatea vitală a organismelor în aşa fel încît ele să dea maximum de producţie utilă.

Problema resurselor alimentare se rezolvă şi într-o altă direcţie. Toate rezervele de alimente necesare animalelor şi omului se creează în natură, în ultimă analiză, datorită activităţii vitale a plantelor. Hidraţii de carbon, proteinele, grăsimile, vitaminele se formează tocmai în organismele vegetale, din substanţe neorganice, în cursul fotosintezei, cu ajutorul energiei solare. De aceea lupta pentru sporirea productivităţii culturilor agricole este în primul rînd o luptă pentru o mai bună stăpînire a proceselor de fotosinteză. Omul este interesat să le intensifice, să ridice considerabil „randamentul" lor, deoarece în cel mai bun caz numai 2% din întreaga cantitate de energie solară captată de clorofila plantelor este folosită în procesul de fotosinteză. Se mai pune încă o sarcină complexă, şi anume reproducerea fotosintezei în laborator, iar apoi perfecţionarea şi simplificarea ei. Îndeplinirea acestei sarcini va duce la crearea unei industrii a sintezei artificiale a alimentelor, fără participarea plantelor în general, ceea ce, după cum a arătat acad. V. I. Vernadski, „va schimba în mod sigur viitorul omenirii". De pe acum unele vitamine şi grăsimi se obţin prin sinteză, pe cale artificială.

Prin urmare, omul nu numai că transformă natura vie, a cărei apariţie adepţii religiei o atribuie lui dumnezeu, ci şi intenţionează să-şi asume una dintre funcţiile ei cele mai importante : producerea materiei organice. În felul acesta, plantele şi animalele îşi pierd „sensul divin" : căci, după cum afirmă religia, ele au fost create „de cel de sus", printre altele, pentru a furniza hrană oamenilor ! Dar omul vrea să renunţe la acest „dar divin", găsind că este mai raţional să rezolve el însuşi în viitor problema sintezei artificiale a produselor alimentare. De altfel, şi în prezent organismele vegetale şi animale, despre care se pretinde că ar fi fost create de dumnezeu, nu-i mai satisfac pe oameni, şi aceştia le

transformă tot mai profund în concordanţă cu dorinţele lor. Ca şi în alte domenii ale activităţii umane, dumnezeu nu poate, după cum se vede, să împiedice prin nimic activitatea transformatorilor naturii vii, ceea ce constituie încă un argument împotriva atotputerniciei sale. Dar dacă totul se petrece după voinţa sa înseamnă că el nu se deosebeşte prin nimic de un muritor obişnuit, deoarece acceptă transformarea repetată şi îmbunătăţirea continuă a celor create de el, deşi, potrivit religiei, creaţia „celui de sus" este imuabilă, datorită perfecţiunii ei absolute.

Supunerea naturii de către oameni dă o lovitură puternică argumentelor teologice în favoarea existenţei lui dumnezeu. O dovadă deosebit de clară împotriva acestor argumente o constituie schimbarea formelor organice. Faimoasa finalitate divină absolută a structurii şi funcţiilor plantelor şi animalelor se dovedeşte a fi cu totul relativă şi neconvenabilă omului. Dacă am admite că dumnezeu a stabilit că o vacă sălbatică trebuie să dea anual 300—400 de litri de lapte necesar pentru creşterea viţelului, el ar fi trebuit să prevadă şi nevoile omului. Întrucît n-a făcut acest lucru, oamenii au trebuit să-şi propună singuri să sporească mult productivitatea acestui animal şi să-şi atingă scopul pe măsura cunoaşterii unui şir de legi ale naturii şi a dezvoltării forţelor de producţie. Din mii de fapte similare reiese că tocmai lipsa unei finalităţi absolute în natura vie îl determină pe om să acţioneze pentru a-şi satisface necesităţile. În caz contrar el n-ar trebui să întreprindă nimic : totul i-ar veni de la sine în concordanţă cu ordinea stabilită de dumnezeu. Activitatea practică transformatoare a oamenilor infirmă şi ideea creatorului acestei finalităţi şi constituie o dovadă împotriva existenţei „creatorului".

În sfîrşit, transformarea naturii vii arată clar că religia este total neputincioasă să rezolve problemele de importanţă vitală pentru om. Singurul „mijloc" de luptă pentru recolte bogate pe care l-au propus şi continuă să-l propună clericii este rugăciunea. Fie că bîntuia o secetă, fie că izbucnea o epizootie, în cazul tuturor calamităţilor de acest gen propovăduitorii religiei i-au îndemnat pe oameni să se adreseze lui dumnezeu. Ce rezultate dădeau aceste rugăciuni se ştie. Numai ştiinţa a dat oamenilor posibilitatea de a spori continuu

productivitatea agriculturii şi creşterii animalelor şi de a stăvili influenţa nefavorabilă a forţelor naturii. În Rusia ţaristă, recolta medie de grîu, în ciuda tuturor rugăciunilor adresate „celui de sus", era de circa 600 kg la hectar, iar în prezent, datorită aplicării agrotehnicii ştiinţific fundamentate, ea ajunge în gospodăriile fruntaşe la 3.000—5.000 kg, iar pe loturi experimentale la 11.200 kg la hectar.

Medicina şi religia

O dezminţire remarcabilă a multor dogme religioase o constituie practica medicală. Teologii afirmă că bolile ar fi trimise oamenilor fie de către „cel de sus", fie de diavol sau că sînt provocate de cauze naturale. Dacă analizăm aceste afirmaţii reiese că, în ultimă instanţă, vina pentru aceste boli o poartă numai dumnezeu : căci atît diavolul cît şi natura au fost create de el şi depind de voinţa lui ! Apărătorii religiei afirmă că această activitate a „celui de sus" este una dintre expresiile înţelepciunii şi bunătăţii sale. „Toate bolile — scrie un teolog ortodox —, toate suferinţele pe care domnul crede de cuviinţă să ni le trimită în viaţă nu sînt o manifestare a mîniei divine, căci domnul este dragostea nemărginită : aceste încercări ni se dau ca să ne ispăşim nenumăratele noastre greşeli, ca, îndurîndu-le cu răbdare, să ştergem măcar prin aceasta păcatele noastre în viaţa de pe pămînt şi să nu ducem cu noi în viaţa cea veşnică răspunderea pentru ele".

Aşadar, pentru mîntuirea neamului omenesc dumnezeu alege o cale complicată şi, trebuie s-o spunem, crudă. În loc ca pur şi simplu să nu admită păcatele, el dă mai întîi oamenilor posibilitatea de a le săvîrşi, iar apoi îşi „îndreaptă" greşeala abătînd asupra unor oameni fără nici o vină boli şi suferinţe ca să-i pedepsească (sau pentru ispăşirea păcatelor). În orice caz, numai în pofida logicii şi a bunului-simţ, toate acestea pot fi considerate un exemplu al înţelepciunii şi bunătăţii supranaturale. În afară de aceasta, după cum se ştie, bolile sînt răspîndite nu numai printre oameni, ci şi în lumea animală şi vegetală. Întrucît plantele şi animalele nu pot săvîrşi nici un fel de păcate, este evident (dacă pornim de la punctul de vedere religios) că bolile au fost create de dumnezeu dintr-o neînţelegere sau din lipsă de înţelepciune, ceea ce pledează împotriva bunătăţii şi înţelepciunii sale absolute ;

iar faptul că „cel de sus" nu poate îndrepta o greșeală evidentă din creațiile sale subliniază încă o dată că nu este atotputernic. Așa-zisele cazuri de tămăduire „miraculoasă" a unor oameni nu reprezintă în realitate nimic supranatural. Dumnezeu se dovedește a fi neputincios în fața bolilor create, chipurile, de el. Din nou rezultă că omul, obținînd succese tot mai vizibile în combaterea bolilor plantelor, animalelor și a propriilor sale boli, se dovedește mai puternic decît legendarul „împărat ceresc".

Clericii au susținut (și mai susțin deseori și azi) că năzuința de a scăpa de boli este un păcat, o răzvrătire împotriva lui dumnezeu, o profanare și totodată un lucru inutil, deoarece, oricît s-ar împotrivi omul voinței „celui de sus", asemenea încercări nu dau și nu pot da nici un rezultat. Or, realizările fitopatologiei (știința despre bolile plantelor), ale medicinii veterinare și umane, precum și ale sistemului de ocrotire a sănătății (în special în ultimele decenii), arată în mod grăitor că oamenii sînt în stare să-l întreacă pe dumnezeu și în acest domeniu. Combaterea bolilor plantelor și animalelor are un rol important în dezvoltarea întregii producții agricole. Progresul medicinii și al întregului sistem de ocrotire a sănătății salvează de la moarte prematură și izbăvește de suferințe milioane și zeci de milioane de oameni. Și toate acestea se fac în pofida predicilor religioase, independent de orice prescripții divine, numai în interesul omului însuși.

Ofensiva împotriva bolilor

Medicina modernă a creat un număr mare de medicamente foarte eficace, care permit vindecarea rapidă a celor mai variate boli. Astfel, toată lumea cunoaște preparatele sulfamidice : streptocid, sulfodimezin, norsulfazol, ftalazol etc., care distrug numeroase categorii de microbi a căror acțiune provoacă rinofaringită și boli gastrointestinale, septicemii și procese inflamatorii. Sînt larg răspîndite antibioticele — penicilina, streptomicina, biomicina, sintomicina etc. —, care au dat posibilitatea de a combate cu cel mai mare succes tifosul exantematic și febra tifoidă, dizenteria, pneumonia, difteria și multe alte boli. Cu ajutorul hidrazidei, PAS-ului și al streptomicinei se vindecă cu succes tuberculoza în faza incipientă.

În ritm rapid se dezvoltă fizioterapia : tratamentele cu ajutorul luminii, apei, curenților de înaltă frecvență, ultra-

sunetului, razelor ultraviolete şi infraroşii, razelor X şi radiaţiilor radioactive etc. Perspective deosebit de mari deschide radioterapia, care utilizează izotopii radioactivi ai cobaltului, fosforului, iodului, aurului şi ai altor elemente în combaterea diferitelor forme ale cancerului, bolilor de piele şi altor maladii. Datorită radioterapiei, mii de oameni au şi fost vindecaţi de tumori maligne ale pielii, laringelui, aparatului digestiv, plămînilor, glandei mamare etc.

Succesele ştiinţei şi practicii medicale au dus într-un timp scurt la reducerea simţitoare a cazurilor mortale. Deosebit de mari sînt succesele ştiinţei medicale în lupta pentru sănătatea tinerei generaţii. Creşterea bunăstării poporului sovietic, aplicarea pe scară largă a realizărilor ştiinţei în domeniul ocrotirii sănătăţii au determinat o reducere generală a mortalităţii în U.R.S.S. de peste 4 ori (iar a mortalităţii infantile de aproape 7 ori) în comparaţie cu perioada dinainte de revoluţie.

Sarcina principală pe care şi-o propun lucrătorii în domeniul medicinii şi ocrotirii sănătăţii din ţările socialiste constituie nu numai simpla vindecare şi preîntîmpinare a bolilor, ci totala lor lichidare. Primul pas spre rezolvarea acestei sarcini grandioase a fost făcut în U.R.S.S. În ultimii 20—30 de ani, în Uniunea Sovietică au dispărut cu desăvîrşire următoarele boli : variola, holera, febra recurentă, dizenteria Grigoriev-Shiga (una dintre formele cele mai grave şi mai răspîndite), dracunculoza, şancrul moale, limfogranulomatoza benignă. S-a lichidat complet ciuma. A dispărut aproape complet malaria. Alături de succesele ştiinţei medicale, la acest lucru au contribuit măsurile de asanare a mlaştinilor. A fost învinsă aproape total poliomielita, care nu de mult constituia un grav pericol. Aceeaşi soartă o vor avea într-un viitor apropiat febra papataci, trahomul, favusul şi o serie de alte boli infecţioase. Vor fi învinse bruceloza şi tuberculoza.

Aşadar, izbăvirea omului de orice boli are în prezent o bază trainică. Şi chiar oamenii cu concepţii religioase trebuie să recunoască că posibilităţile „celui de sus" de a abate asupra celor păcătoşi tot felul de boli şi suferinţe scad în mod evident, iar „tămăduirile" sale sporadice sînt cu totul lipsite de importanţă dacă ţinem seama că milioane de oameni sînt vindecaţi şi salvaţi de la moarte de medicina ştiinţifică.

Transplantarea organelor

În lupta pentru sănătatea și viața omului, savanții au căutat de mult să găsească mijloace pentru a înlocui țesuturi, organe sau părți ale corpului iremediabil bolnave ori distruse în urma unor contuzii. În ultimul timp, în acest domeniu extrem de dificil și de complicat s-au obținut unele succese, a căror dezvoltare continuă va contribui la salvarea altor mii de oameni.

În prezent au fost create aparate ca inima artificială și plămînul artificial. Aceste aparate se folosesc în cazul unor operații grele și de lungă durată, cînd din anumite motive trebuie oprită funcționarea inimii sau cînd, dintr-o cauză oarecare, activitatea cardiacă a celui operat încetează și, timp de cîteva zeci de minute, circulația sîngelui și respirația pacientului se face cu ajutorul aparatelor respective. În tratamentul unor boli de rinichi se folosește rinichiul artificial, care pentru un timp oarecare înlocuiește sau completează organul bolnav. În locul venelor și arterelor lezate „se introduc" într-o serie de cazuri vase sanguine artificiale din nylon, capron, orlon, în locul oaselor și articulațiilor zdrobite — oase și articulații din mase plastice, în locul cristalinului lezat sau opacizat — un cristalin din plexiglas etc.

Perspective și mai mari deschide o altă cale, și anume transplantarea țesuturilor, organelor și părților de corp de la un organism sănătos (sau de la un cadavru). Una dintre formele acestei „transplantări", și anume transfuzia de sînge, se aplică de pe acum pe scară largă. Dar oamenii de știință merg mult mai departe. În laboratorul condus de V.P. Demihov, cîinilor de experiență li se grefează, alături de inima proprie, o a doua inimă, suplimentară, cu care ei trăiesc încă o lună sau chiar mai mult. În prezent, metodele de transplantare a unei a doua inimi au fost atît de perfecționate, încît într-un viitor apropiat ne putem aștepta ca aproape toți cîinii supuși unei asemenea operații să rămînă în viață. Aceasta înseamnă că se vor putea efectua operații similare și la oameni. Atunci slăbirea activității inimii în urma anumitor boli va deveni inofensivă pentru sănătatea, capacitatea de muncă și viața oamenilor.

Se practică de asemenea înlocuirea totală a unei inimi cu alta la cîini de experiență. Se fac numeroase experiențe (deocamdată la animale) în domeniul transplantării rinichilor,

glandelor sexuale, membrelor, pielii, ficatului, a întregului aparat gastrointestinal şi chiar a tuturor organelor din cavitatea abdominală.

Cea mai uimitoare este însă operaţia de transplantare a jumătăţii superioare sau inferioare a corpului unui cîine pe alt cîine. Astfel s-au efectuat cîteva zeci de experienţe de grefare a capului unui căţel pe gîtul unui cîine mare. În condiţii favorabile, viaţa acestor animale cu două capete, create prin arta chirurgicală, durează pînă la 6—7 zile, iar în curînd acest termen va fi prelungit considerabil. Desigur, nimeni nu intenţionează să facă oameni cu două capete. Dar efectuarea unor astfel de operaţii pe animale serveşte la perfecţionarea metodelor de intervenţie chirurgicală în răniri foarte grave ale omului. În curînd, prin această intervenţie vor putea fi salvaţi chiar şi oameni care în prezent sînt consideraţi iremediabil pierduţi (de pildă în cazurile de leziuni grave ale tuturor organelor din cavitatea toracică sau abdominală).

Terapia morţii

În prezent, omul nu se limitează la ofensiva împotriva bolilor. În zilele noastre, oamenii de ştiinţă desfăşoară o bătălie împotriva morţii însăşi, şi în primul rînd împotriva morţii subite, provocate de cauze întîmplătoare care produc încetarea din viaţă a unor oameni perfect sănătoşi.

S-a constatat că procesul morţii are două etape principale. Mai întîi survine moartea clinică, adică încetează activitatea inimii şi a plămînilor, dar continuă activitatea vitală a celorlalte organe, precum şi a tuturor ţesuturilor şi celulelor în care mai are loc metabolismul. După cîtva timp survine moartea biologică. Primul simptom al acesteia îl constituie perturbări ireversibile în celulele creierului, dezagregarea proteinei vii. Este evident că în acest caz medicina nu mai poate să facă nimic. Dar moartea clinică este biruită în U.R.S.S. cu tot mai mult succes. Savanţii sovietici au elaborat o serie de metode de readucere la viaţă a unor oameni care au murit. Una dintre acestea — metoda lui V.A. Negovski — a fost aplicată pentru prima oară încă în 1944 şi este astăzi folosită pe scară destul de largă în clinicile chirurgicale şi ginecologice. În prezent există cîteva sute de oameni care au fost reanimaţi după o moarte subită provocată de o hemoragie gravă, de un şoc, de înec, de electrocutare, de intoxicare cu

oxid de carbon etc. Au fost create şi se aplică metode de reanimare a copiilor care au murit la naştere.

Metoda lui V.A. Negovski prezintă însă un mare neajuns. Ea nu are efect decît dacă e aplicată la cel mult 5—6 minute după ce a survenit moartea clinică. Aceasta limitează considerabil posibilitatea „reînvierii" oamenilor, deoarece în numeroase cazuri aparatele necesare nu pot fi transportate la cel care a murit şi nu pot fi puse în funcţiune într-un timp atît de scurt. Oamenii de ştiinţă caută metode noi, mai eficace de reanimare. S.S. Briuhonenko şi N. D. Iankovski readuc la viaţă animale de experienţă la 15—20 de minute după ce inima şi plămînii şi-au încetat activitatea. Există laboratoare în care reanimarea se face după o oră şi chiar după mai multă vreme de la moartea clinică. Acest rezultat se obţine prin aplicarea „somnului hibernal" artificial (hibernare) şi prin scăderea temperaturii corpului (hipotermie). În acest caz, procesele metabolismului în organism se încetinesc mult, ceea ce permite ca distrugerea ireparabilă a celulelor creierului să se producă după un timp mai îndelungat. Datorită acestui lucru, chirurgul are destul timp pentru a efectua operaţia de reanimare.

În U.R.S.S., hipotermia artificială, combinată cu hibernarea, se aplică din 1954 într-o serie de clinici în cazul unor intervenţii chirurgicale deosebit de complicate. Bolnavii sînt adormiţi şi, timp de o oră, temperatura corpului lor este scăzută la —25—28°C. După terminarea operaţiei, temperatura este treptat ridicată pînă la cea normală. Hibernarea şi hipotermia se aplică cu succes şi în obstetrică, în psihiatrie, la tratarea şocurilor traumatice, în cazul unor intoxicaţii grave etc.

Astfel, ştiinţa a făcut posibilă „învierea" fără nici un „amestec al lui dumnezeu" a unor oameni morţi de pe urma unor cauze întîmplătoare.

Lupta pentru longevitate

Relativ recent, datorită succeselor obţinute în ştiinţele biologice şi medicale, s-au înregistrat primele rezultate serioase în lupta împotriva morţii premature în general. Limita naturală a vieţii omului este egală cu cel puţin 150—180 de ani. Acest lucru îl arată numeroase considerente ştiinţifice şi fapte. În diferite ţări, inclusiv în U.R.S.S., există un anumit număr de bătrîni în vîrstă de circa 150 de ani. Prin urmare,

nu numai moartea unui om tînăr sau matur, ci şi moartea la 60—80 şi chiar la 100 de ani este, în fond, prematură. Dacă facem abstracţie de diferitele boli, cauza principală care face ca oamenii să nu ajungă decît foarte rar la limita naturală este bătrîneţea. De aceea prevenirea şi întîrzierea ei reprezintă o etapă de cea mai mare importanţă în rezolvarea problemei longevităţii în ansamblu. În combaterea bătrîneţii s-au obţinut în prezent succese apreciabile.

Pînă în ultimul timp, majoritatea oamenilor de ştiinţă considerau îmbătrînirea organismului drept un proces ireversibil. Savantul romîn acad. C. I. Parhon, bazîndu-se pe lucrările lui I. I. Mecinikov şi I. P. Pavlov, a fundamentat un alt punct de vedere asupra acestei probleme. El consideră bătrîneţea ca o boală, care poate şi trebuie nu numai prevenită, ci şi tratată. Acest lucru se şi face la Institutul de geriatrie din Bucureşti, condus de acad. C. I. Parhon. Aici se aplică metoda de tratare a bătrîneţii prin injecţii intramusculare cu novocaină. Aplicarea acestei metode stimulează activitatea nervoasă superioară şi metabolismul, întăreşte sistemul cardiovascular, stimulează funcţiile glandelor endocrine etc. Drept rezultat, capacitatea de muncă fizică şi intelectuală a pacienţilor sporeşte, iar oboseala scade.

La Institutul de geriatrie au fost „întineriţi" zeci de bătrîni. Acad. C.I. Parhon, prof. Ana Aslan şi alţi oameni de ştiinţă romîni aplică profilaxia bătrîneţii şi la un număr de cîteva sute de oameni în vîrstă de 45—50 de ani.

Rezultate interesante şi promiţătoare au fost obţinute de un grup de oameni de ştiinţă din Moscova, în frunte cu profesorul S.N. Braines. În experienţele efectuate pe animale a fost provocată mai întîi pe cale artificială îmbătrînirea prematură, iar apoi s-a aplicat tratarea ei prin somn îndelungat. Somnoterapia a fost folosită şi pentru lichidarea bătrîneţii care intervine pe cale naturală. Toate experienţele au fost încununate de succes. Noua metodă de „întinerire" se aplică treptat la oameni.

Pentru rezolvarea deplină a problemei longevităţii va mai fi nevoie de mari eforturi. Este însă indiscutabil că ea va fi rezolvată. La aceasta vor contribui realizarea celui mai înalt nivel de trai în comunism, dezvoltarea maximă a sistemului de ocrotire a sănătăţii, de igienă şi protecţie a muncii, lichidarea bolilor, combaterea cu succes a morţii premature şi a

bătrîneţii. Drept rezultat, viaţa adevărată a oamenilor, întotdeauna sănătoşi, activi şi voioşi, va fi prelungită pînă la limitele naturale extreme.

Omul şi dumnezeu

Succesele medicinii moderne, ca şi întreaga activitate transformatoare a omului, arată în mod grăitor falsitatea concepţiilor religioase despre relaţiile care ar exista între dumnezeu şi oameni. Clericii susţin că omul este „încununarea creaţiei divine", fiinţa cea mai perfectă dintre cele create de „cel de sus", deoarece a fost făurit „după chipul şi asemănarea lui dumnezeu". Practica arată însă că organismul uman mai are multe lipsuri şi de aceea oamenii caută să-l perfecţioneze cu ajutorul ştiinţei. Faptul că omul este expus la tot felul de boli şi trăieşte mult mai puţin decît ar putea trăi nu este de loc o dovadă a calităţii înalte a „creaţiei divine". Desigur, oamenii nu se pot împăca cu aceasta. „Omul — a scris I.I. Mecinikov — *este capabil de fapte măreţe. Iată de ce este de dorit ca el să schimbe natura umană şi să transforme dezarmonia ei în armonie*". În realitate aşa se şi întîmplă. Transformînd cu curaj lumea înconjurătoare, oamenii transformă şi propria lor natură fiziologică, căutînd să obţină sănătatea fizică deplină, tinereţea permanentă şi longevitatea, dezvoltarea armonioasă a tuturor forţelor şi aptitudinilor lor, a tuturor potenţelor utile ale organismului.

Chiar dacă ne-am situa pe poziţii religioase, perfecţionarea de către om a propriului său organism este o dovadă zdrobitoare împotriva tezei care susţine că dumnezeu este atotputernic, atotştiutor etc. Dacă dumnezeu în mod intenţionat l-a făcut pe om imperfect, aceasta înseamnă că el nu este bun, iar întrucît „cel de sus" nu poate împiedica dezvoltarea medicinii, devine evident că nu este atotputernic. Ipoteza că perfecţionarea organismului uman ar avea loc din voinţa lui dumnezeu duce inevitabil la concluzia că înţelepciunea divină este limitată, deoarece reiese că, pentru a-şi da seama de necesitatea lichidării bolilor create chiar de el, a morţii premature, dumnezeu a avut nevoie de cîteva mii de ani, exact intervalul de timp de cînd există medicina! În afară de aceasta, anularea unor hotărîri adoptate anterior şi renunţarea la faptele dinainte constituie de asemenea o dovadă că „împăratul ceresc" nu este înzestrat cu înţelepciune absolută. Iar o fiinţă care nu este cea mai înţeleaptă, atotputernică, cea mai bună

etc. nu poate fi dumnezeu. Ca şi cu sute de ani în urmă, actualii teologi ortodocşi afirmă că „sufletul", „prin intermediul sîngelui..., dă viaţă întregului trup şi are ca lăcaş al său inima". În lumina succeselor medicinii moderne, se naşte întrebarea rezonabilă: unde se ascunde şi ce face această „particică divină" cînd funcţia ei („dă viaţă trupului prin intermediul sîngelui") este îndeplinită de inima artificială? În cazul unei operaţii de transplantare a unei a doua inimi la om, unde se va afla „sufletul": în vechea inimă sau în cea nouă? Ce se va întîmpla cu el în cazul cînd inima va fi cu totul înlocuită? Şi, dacă „sufletul" se mută într-un nou lăcaş, nu cumva rezultă că nu el îl conduce pe om, ci omul îl conduce pe el, silindu-l, după voinţa sa, să-şi schimbe domiciliul? La toate aceste întrebări şi la altele similare, nu se poate răspunde fără a îngrămădi o mulţime de absurdităţi, ceea ce dovedeşte din nou inconsistenţa concepţiilor religioase.

Trebuie subliniat că înşişi clericii înţeleg cît se poate de bine falsitatea concepţiilor religioase despre cauza bolilor, bătrîneţii, morţii şi despre metodele de combatere a acestora. În cazul cînd sănătatea lor are de suferit, ei nu-şi pun nădejdea în rugăciuni şi în mila domnului, ci se adresează medicilor, recurg la serviciile medicinii ştiinţifice. Or, din punct de vedere consecvent religios, această comportare este un sacrilegiu. Faptul că propovăduitorii religiei comit totuşi un asemenea sacrilegiu constituie încă un argument împotriva dogmelor religioase despre dumnezeu şi om.

Schimbarea mediului geografic

Dezvoltînd tehnica şi industria, agricultura, transporturile şi construcţiile, omul transformă într-o măsură tot mai mare şi aspectul întregii noastre planete. Geografia contemporană nu poate fi concepută fără a se lua în considerare activitatea oamenilor, care într-o serie de cazuri influenţează în mod hotărîtor procesele naturale care au loc pe Pămînt.

Astfel se ştie că, în condiţii naturale, pe suprafaţa Pămîntului are loc o permanentă redistribuire a diferitelor elemente şi combinaţii chimice. Una dintre cauzele cele mai serioase ale acestui fenomen constă în acţiunea de eroziune a apelor curgătoare, care duc anual în mări şi oceane circa 15 km^3 de substanţe minerale. Or, omul redistribuie astăzi cantităţi cu mult mai mari de astfel de substanţe. Extrăgînd şi folosind

mineralele utile, el deplasează anual miliarde de tone de rocă, de cărbuni, de minereuri, de sedimente etc. Ocupîndu-se de agricultură, el pune în mișcare alte sute de milioane de tone de carbon, hidrogen, oxigen, azot, fosfor, potasiu și alte elemente chimice care fac parte din compoziția plantelor, solului și îngrășămintelor minerale. Numai prin aratul ogoarelor se afînează în întreaga lume peste 3 000 km³ de sol pe an. La aceasta mai trebuie adăugați mulți km³ de roci deplasate cu prilejul săpării unor canale, mine, tunele, gropi de fundație, în cazul ridicării de stăvilare, baraje etc. Deci omul este de sute de ori mai puternic decît toate apele curgătoare de pe glob! Nu întîmplător academicianul A. E. Fersman a subliniat că oamenii devin un factor serios al proceselor geologice și geochimice, că, *„în privința proporțiilor și a însemnătății ei, activitatea economică și industrială a omului poate fi comparată cu procesele care se petrec în natură... Omul transformă lumea din punct de vedere geochimic"* [1].

Variata activitate a oamenilor în domeniul redistribuirii apelor pe suprafața pămîntului exercită o influență tot mai mare asupra geografiei planetei noastre. În fiecare an, în diferite țări, apar noi canale și lacuri de acumulare. Treptat se micșorează suprafața deșerturilor și a mlaștinilor. Suprafața terenurilor irigate și alimentate cu apă crește necontenit.

Schimbări radicale au loc în flora Pămîntului. Din cele 500 000 de varietăți de plante sălbatice, omul folosește într-un fel sau altul circa 25 000, adică aproximativ 5%. Dar aceste culturi necesare omului elimină tot mai mult restul vegetației. În lumea întreagă omul cultivă peste 1,3 miliarde ha de pămînt, adică aproximativ 9% din totalul suprafeței uscatului. După cum arată experiența țărilor socialiste, această cifră va crește rapid. În U.R.S.S., numai în 3 ani (1954—1957) au fost incluse în circuitul agricol peste 36 000 000 ha de pămînturi virgine și înțelenite.

Numeroase culturi agricole sînt mutate de oameni în regiuni în care ele nu se cultivau pînă în ultimul timp. Încă foarte recent, porumbul era cultivat în U.R.S.S. mai cu seamă în regiunile sudice. În prezent însă el se cultivă în toate zonele geografice ale U.R.S.S. Recolte-record de masă verde de porumb se obțin în prezent nu numai în sud și în partea cen-

[1] *A. E. Fersman*, Opere alese, vol. III, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1955, pag. 716.

trală a ţării, ci şi în regiunea Arhanghelsk. De mult se cultivă varză la Narian-Mar, cartofi în Ciukotka, Kamceatka, Vorkuta, în raionul Turuhansk etc., viţa de vie în regiunea Moscovei şi în ţările baltice. Or, înainte de revoluţie oamenii de aici nici nu visau la asemenea culturi.

Referindu-se la faptul că flora Pămîntului este determinată tot mai mult de nevoile oamenilor şi înlocuită prin forme de cultură create de om, acad. V. L. Komarov a spus că a început o nouă perioadă în istoria florei terestre, şi anume perioada dominaţiei plantelor de cultură. „Holdele unduitoare de grîu şi de alte plante cerealiere — scria el —, rîndurile drepte de bumbac, de floarea-soarelui etc., verdeaţa deasă a livezilor de pomi fructiferi, culturile legumicole, în sfîrşit cultura plantelor decorative (copacii şi tufişurile din parcuri, culturile de flori), toate acestea vor înlocui desişurile de nestrăbătut ale pădurilor străvechi, verdeaţa înşelătoare a mlaştinilor şi alte forme ale învelişului vegetal al Pămîntului care au existat în decursul timpurilor" [1].

Omul transformă şi lumea animală a planetei noastre. Creşte permanent numărul animalelor domestice, care a ajuns în prezent în întreaga lume la cîteva miliarde. O serie de animale sălbatice au fost exterminate sau sînt pe cale de a fi nimicite. Pe teritoriul U.R.S.S. au fost lichidate lăcustele şi ţînţarii purtători de malarie, iar în R. P. Chineză muştele. Se aclimatizează şi se cultivă cu succes în regiuni noi numeroase specii de mamifere, păsări, peşti, insecte utile omului. Numai în U.R.S.S., în anii Puterii sovietice, lumea animală a fost „completată" cu aproape 40 de specii, printre care guzganul de mosc (ondatra), ratonul (ursul spălător) american, nutria etc. Oamenii de ştiinţă sovietici au „strămutat" castorul, ursul spălător de Ussuri, samurul, iepurele cenuşiu, veverita etc. din regiunile unde trăiau înainte în alte regiuni. Nu degeaba încă F. Engels scria că omul transplantează plante şi animale „dintr-o ţară într-alta, schimbînd astfel flora şi fauna unor continente întregi" [2]

În ultimul timp s-au făcut primii paşi pentru a se institui controlul omului chiar şi asupra unor elemente greu accesibile ale mediului geografic cum sînt condiţiile climatice

[1] *V. L. Komarov,* Originea plantelor, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., 1948, pag. 198.

[2] *F. Engels :* „Dialectica naturii", Editura politică, 1959, pag. 162.

şi meteorologice. Prin urmare, faptele arată că omul exercită într-adevăr o influenţă tot mai mare asupra întregului complex de condiţii geografice: subsolul şi suprafaţa pămîntului, solul şi configuraţia geografică, lumea vegetală şi animală, factorii climatici şi meteorologici. Mai mult decît atît, oamenii năzuiesc să devină stăpîni deplini ai naturii şi fără îndoială că vor atinge acest ţel într-un viitor nu prea îndepărtat.

Crearea de rîuri şi mări artificiale

Încă în timpuri străvechi, omul a încercat să supună rîurile: să le facă navigabile pe tot cursul lor, să preîntîmpine inundaţiile catastrofale şi înnămolirea rîurilor în timpul verii etc. Dar abia în epoca noastră şi în primul rînd în ţările socialiste, lucrările de reamenajare şi de corectare a cursurilor rîurilor au căpătat amploarea cuvenită şi dau un rezultat considerabil.

Construind rambleuri, stăvilare şi baraje, luînd măsuri pentru a adînci albiile rîurilor, plantînd perdele forestiere de protecţie etc., oamenii reglementează în prezent după voinţa lor debitul de apă al rîurilor, folosesc eficient energia apelor curgătoare, silesc rîurile să aducă foloase omului. În U.R.S.S. se creează adevărate mări artificiale — gigantice rezervoare de apă cu ajutorul cărora se reglementează debitul rîurilor şi al fluviilor. Suprafaţa mării Kuibîşev este de 6.500 km², adică de cîteva ori mai mare decît suprafaţa Mării Moarte. Lungimea acestei mări este egală cu distanţa de la Moscova la Leningrad, iar lăţimea ei atinge 40 km. Suprafaţa totală a acestor mări artificiale construite în perioada sovietică depăşeşte 20.000 km², ceea ce reprezintă aproape două treimi din suprafaţa Mării Azov. Or, acesta nu este decît începutul grandioaselor lucrări de creare a unui sistem de lacuri artificiale în U.R.S.S. şi în alte ţări ale lumii socialiste!

Omul însă nu numai că amenajează rîurile vechi, dar şi creează altele noi, artificiale. Este vorba de diferitele canale, în primul rînd de cele navigabile. Unele dintre ele întrec considerabil rîurile naturale în ceea ce priveşte caracteristicile lor. Astfel, volumul de apă care se scurge prin canalul „Moscova" depăşeşte de 5 ori debitul mediu al întregului rîu Moscova. Lungimea Marelui Canal Kara-Kum, în curs de construcţie, va fi de peste 1.000 km. Ronul, Padul, Sena

şi Tamisa sînt mai scurte decît această cale artificială de apă. În următoarele decenii se vor construi noi canale mari care vor uni toate rîurile importante din U.R.S.S. şi din alte ţări socialiste într-un sistem unic de transport pe apă.

Oamenii de ştiinţă şi inginerii sovietici elaborează proiecte şi mai grandioase avînd drept scop schimbarea albiilor rîurilor şi deplasarea unor mase uriaşe de apă la distanţe mari. Se pregăteşte, de pildă, unirea printr-un sistem de canale a fluviilor Peciora şi Vîcegda, din nordul U.R.S.S., cu Donul şi Volga, din zona centrală şi din sudul ţării. Din nord spre sud se vor deplasa anual aproximativ 40 km³ de apă. Aceasta va face posibil să se obţină suplimentar 10,8 miliarde kWh de energie electrică pe an, să se irige şi să se alimenteze cu apă multe regiuni secetoase din sud şi să se pună capăt procesului de secare a Mării Caspice. Potrivit unui alt proiect, o parte din debitul fluviilor Obi şi Ienisei va fi îndreptată spre sud-vest. Ca urmare, în deşerturile şi semideşerturile din Kazahstan şi din Asia centrală vor apărea noi rîuri şi mări bogate în apă, făurite de mîna omului. Astfel, treptat, oamenii devin adevăraţii stăpîni ai rîurilor, amenajînd, completînd şi îmbunătăţind, în conformitate cu interesele lor, reţeaua apelor curgătoare, apărută pe cale naturală.

Ofensiva împotriva deşerturilor şi mlaştinilor

Din cele 149 000 000 km², cît reprezintă uscatul pe glob, circa 20 000 000 sînt deşerturi, fără a mai socoti semideşerturile şi regiunile secetoase învecinate cu ele. Teritorii uriaşe ocupă şi mlaştinile, precum şi regiunile mlăştinoase ; numai în U.R.S.S. suprafaţa lor totală depăşeşte cifra de 160 000 000 ha. Bineînţeles că omul nu se poate împăca cu ideea existenţei unei întinderi atît de mari de terenuri „inutilizabile". În primul rînd, el se străduieşte să prevină extinderea deşerturilor şi mlaştinilor.

Plantarea de perdele forestiere constituie cel mai bun mijloc pentru a bara calea nisipurilor şi vînturilor secetoase, a reţine umiditatea necesară solului şi a preveni degradarea stratului fertil prin acţiunea apelor şi a vînturilor. Într-o serie de ţări se împăduresc regiunile de stepă şi semideşerturile, se creează mari zone forestiere de protecţie. Aceste acţiuni au luat o amploare deosebită în ţările socialiste. În U.R.S.S. au şi apărut zone forestiere de protecţie, plantate de stat, pe întinderi de sute de kilometri fiecare şi se plantează un

șir de alte zone. În R. P. Chineză s-a creat o barieră verde pe o distanță de aproape 3 000 km de-a lungul fluviului Ianțzî și alta de 1 600 km de-a lungul Marelui zid chinezesc și la marginea deșertului Tengri.

Suprafețe tot mai mari de pămînt se smulg chiar și deșerturilor. În anii Puterii sovietice, în U.R.S.S. a fost irigată în zona deșerturilor din Asia centrală și din Transcaucazia o suprafață de două ori mai mare decît în două milenii precedente. Lungimea totală a canalurilor de irigație din U.R.S.S. este de circa 450 000 km. Oamenii sovietici duc o ofensivă hotărîtă împotriva deșerturilor. Valea fluviului Vahș și depresiunea Ghisar s-au acoperit cu livezi, vii și plantații gigantice de bumbac. Stepa Flămîndă încetează să-și mai merite numele. Se retrag nisipurile deșerturilor Kara-Kum și Kîzîl-Kum. Peste 10 000 000 ha de terenuri irigate aduc colhoznicilor sovietici recolte bogate. Alte milioane de hectare de deșerturi vor fi valorificate în cursul septenalului.

Suprafețe uriașe sînt smulse și mlaștinilor. Își schimbă aspectul Valea Meșcerei, luncile rîurilor Oka și Moscova din regiunile centrale ale R.S.F.S.R., Polesia ucraineană și bielorusă, pămînturile mlăștinoase din Regiunea Baltică și din Karelia, depresiunea Barabinsk din Siberia. Mlaștinile din Colchida sînt de mult simple amintiri. În U.R.S.S. s-au construit canale de evacuare a apei în lungime totală de aproape 1 000 000 km. Folosind realizările științei și tehnicii, oamenii sovietici transformă pămînturi încă recent „inutilizabile" în izvoare de bogăție socială, dezvoltă pe fostele mlaștini cultura pășunilor și fînețelor, legumicultura, cultura cerealelor, obțin recolte stabile și bogate. Țăranii chinezi au făcut amenajări care feresc de transformare în mlaștini 14 000 000 ha, adică aproape jumătate din suprafața însămînțată care suferă din cauza inundațiilor pricinuite de ploile torențiale.

Succesele științei și tehnicii moderne vor permite ca într-un viitor relativ apropiat să se lichideze cu desăvîrșire deșerturile și mlaștinile. Tocmai acesta este scopul pe care și-l propun țările socialiste.

Dumnezeu rămîne fără „lucru"

Transformarea de către oameni a mediului geografic dă multe lovituri concepției religioase despre lume. În primul rînd se dovedește din nou că ideea potrivit căreia dumnezeu ar predetermina tot ce există în lume este lipsită de orice

temei. „După crearea omului şi a universului — scria un teolog —, dumnezeu a lăsat ca totul să se desăvîrşească după planul stabilit de el sau, cum spunem noi, după legile naturii". Aşadar, rezultă că „cel de sus" a creat, în primul rînd, legile naturii, ceea ce în sine este nejust, şi, în al doilea rînd, a stabilit ordinea imuabilă a lucrurilor şi a evenimentelor care au loc în lume. Religia admite numai modificarea naturală a geografiei planetei noastre, întrucît ea vine de la dumnezeu, dar amestecul creator al oamenilor în procesele geografice este cu totul exclus. Nu este întîmplător că, la timpul său, luînd poziţie împotriva încercărilor de a se săpa un canal care să unească fluviile Volga şi Don, guvernatorul Astrahanului, prinţul Goliţîn, a declarat: „Singur dumnezeu dirijează cursul apelor şi ar fi un păcat ca omul să unească ceea ce atotputernicul a despărţit". Dar tocmai asemenea concepţii sînt infirmate de întreaga practică umană de transformare a feţei Pămîntului. Oamenii încalcă planul divin, pretins imuabil, de organizare geografică a planetei noastre, care a şi suferit în numeroase regiuni schimbări radicale, iar în curînd va deveni cu totul de nerecunoscut. Aşadar, din predeterminarea geografiei terestre de către „cel de sus" nu rămîne absolut nimic.

Lucrurile nu stau mai bine nici în ceea ce priveşte raţiunea divină. Pentru ce a creat dumnezeu deşerturi şi mlaştini, gheţurile Arcticii şi Antarcticii, rîuri cu praguri şi rîuri a căror adîncime scade prin depunerea nisipurilor, inundaţiile şi secetele, pentru ce a creat fiarele şi buruienile? Ca să aibă încă o posibilitate de a-i pedepsi pe oameni pentru păcatele lor? Dar însăşi ideea unei asemenea pedepse este contradictorie şi absurdă, după cum s-a arătat pe baza exemplelor bolilor. Lucrul cel mai important constă însă în aceea că, valorificînd pămînturile „inutilizabile", amenajînd rîurile, schimbînd fauna şi flora, omul sfidează de fapt vestita raţiune divină. Chiar dacă am admite, după cum susţin clericii, că oamenii nu o pot înţelege, în orice caz ei pot să nu ţină seama de ea şi s-o încalce, ceea ce şi fac de fapt. De aici reiese din nou următoarea alternativă: ori dumnezeu nu este în stare să-l împiedice pe om în acţiunile lui, şi atunci nu este atotputernic, ori nu există nici un scop divin. Fiecare dintre aceste concluzii, la rîndul ei, ne face să ajungem la singura concluzie logică: negarea existenţei lui dumnezeu.

Activitatea transformatoare a oamenilor, care cuprinde în prezent tot mai mult planeta noastră, îl lasă pe dumnezeu de fapt, ca să spunem aşa, fără lucru. Desfăşurarea continuă a proceselor fizice şi chimice, evoluţia lumii vegetale şi animale, viaţa întregului Pămînt, în sfîrşit progresul organismului uman ajung treptat sub controlul omului care dirijează şi reglementează cu tot mai mult succes natura înconjurătoare în concordanţă cu interesele sale. Oamenii sînt pe cale de a deveni — şi fără îndoială că vor deveni curînd — stăpîni deplini ai planetei noastre, şi în aceste condiţii pentru „cel de sus" nu mai rămîne loc pe Pămînt. Întrucît în epoca noastră omul nu se mărgineşte în activitatea sa transformatoare la limitele planetei noastre şi se pregăteşte să iasă în cosmos, concepţiile religioase primesc ultima lovitură nimicitoare.

Începutul erei cosmice

Lansarea în U.R.S.S. a primilor sateliţi artificiali ai Pămîntului şi Soarelui şi în special primul zbor cosmic, efectuat de I. A. Gagarin la 12 aprilie 1961, au marcat începutul erei cosmice în existenţa oamenirii. Cucerirea cosmosului nu este însă ceva întîmplător sau de însemnătate secundară, ci reprezintă un proces profund legic. Trăsăturile fundamentale ale acestui proces au fost prevăzute de K. E. Ţiolkovski, care a scris încă în 1911 : „Planeta este leagănul raţiunii, dar nu se poate trăi veşnic în leagăn" [1]. Tot el a prevăzut principalele trepte ale pătrunderii oamenilor în spaţiul cosmic şi a schiţat cele mai importante etape ale viitoarelor lucrări în acest domeniu.

Cucerirea cosmosului are pentru omenire o însemnătate teoretică şi practică excepţională. În primul rînd, ea va duce la o accelerare fără precedent a ritmului progresului tehnico-ştiinţific, va lărgi considerabil cercul cunoştinţelor noastre, ne va permite să pătrundem şi mai adînc în tainele naturii. Aceasta se explică prin faptul că tot mai frecvent observaţiile făcute de pe Pămînt asupra unui şir de fenomene şi de procese cosmice, ca şi cercetările şi experienţele ştiinţifice „terestre" în cele mai diferite domenii, nu dau savanţilor posibilitatea de a obţine informaţii suficient de profunde, de complete şi de precise despre problemele care îi interesează. De pe acum sporirea puterii telescoapelor optice devine lip-

[1] *K. E. Ţiolkovski,* Opere alese, vol. II, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., 1954, pag. 127.

sită de sens, deoarece observaţiile telescopice de pe planeta noastră sînt stînjenite de atmosferă, care diminuează calitatea acestor observaţii, deformează imaginile corpurilor şi fenomenelor cosmice. Pe Pămînt nu este posibilă studierea directă a razelor cosmice primare şi a multor altor tipuri de radiaţii existente în univers, a mediului interplanetar şi interstelar etc. Faptul că datele despre unele stări ale materiei în afară de cea terestră, despre repartizarea şi circuitul elementelor chimice în cosmos sînt insuficiente frînează progresul ştiinţelor fizice şi chimice. Necunoaşterea altor forme de viaţă, extraterestre, încetineşte dezvoltarea cunoştinţelor biologice. Firește, mai devreme sau mai tîrziu, oamenii de ştiinţă vor obţine chiar de pe Pămînt datele de care au nevoie, aşa cum s-a întîmplat nu o dată pînă în prezent. Aceasta se realizează însă prin metode foarte complicate, pe căi ocolite şi mai ales cheltuindu-se foarte mult timp. De aceea pentru dezvoltarea tot mai rapidă a ştiinţei este imperios necesar ca cercetările ştiinţifice să depăşească graniţele planetei noastre.

Primele rezultate obţinute cu ajutorul sateliţilor artificiali ai Pămîntului, al rachetelor cosmice şi al staţiilor interplanetare au schimbat radical concepţiile noastre despre o serie întreagă de fenomene, ne-au permis să aflăm multe lucruri noi şi ne-au determinat să revizuim unele teze ştiinţifice. Oamenii de ştiinţă au început să înţeleagă mai bine numeroase procese care au loc în atmosferă (îndeosebi în straturile ei superioare), au stabilit că grosimea învelişului aerian al planetei noastre nu este de 1 000 km, cum s-a presupus anterior, ci de 2—3 ori mai mare, au precizat forma Pămîntului, au aprofundat teoriile despre radiaţia corpusculară şi radiaţia roentgen a Soarelui, au descoperit că Pămîntul este înconjurat de zone de radiaţie, iar Luna nu are cîmp magnetic etc. etc. Pentru a se obţine asemenea rezultate prin metode obişnuite ar fi fost nevoie nu de 2—3 ani, ci de un timp mult mai îndelungat. Desfăşurarea observaţiilor şi cercetărilor pe mari sateliţi artificiali ai Pămîntului, pe nave cosmice şi staţiuni interplanetare, iar apoi pe Lună, Marte, Venus şi pe alte corpuri planetare va determina o cotitură cu adevărat revoluţionară în toate ramurile ştiinţelor naturii şi în ştiinţă în general.

Trebuie subliniat că științele naturii au început să se întoarcă „cu fața spre cosmos" încă cu mult înainte de lansarea primilor sateliți artificiali și rachete cosmice. Dovadă este, de pildă, crearea de către N. I. Lobacevski a geometriei neeuclidiene, denumită pe drept cuvînt „geometria cosmosului". În ultimele decenii și în ultimii ani au apărut o serie întreagă de științe „cosmice": astrobotanica, astrobiologia, astrogeologia, astrogeografia, medicina cosmică etc. Totuși, înainte de apariția astronauticii practice, toate aceste științe aveau un caracter embrionar și, numai o dată cu ieșirea în cosmos a aparatelor trimise de om, științele naturii au pornit ferm pe „căile cosmice". În prezent, toate marile ramuri și subdiviziuni ale științelor naturii au „corespondente cosmice" — de la fizică (astrofizică) la fiziologia activității nervoase superioare (cosmofiziologie), de la chimie (cosmochimie sau astrochimie) la psihologie (psihologia cosmică). Se poate afirma că în viitor științele naturii terestre vor deveni una dintre verigile științelor naturii cosmice, mai vaste.

Uriașele progrese în cunoașterea științifică a naturii care se vor realiza prin pătrunderea omului în cosmos vor avea, în ultimă instanță, un imens rezultat practic. Astfel, studierea mai aprofundată și mai multilaterală a fenomenelor astronomice, și în primul rînd a reacțiilor nucleare din adîncul stelelor și din spațiul interstelar, va accelera considerabil progresul fizicii nucleare și al energeticii nucleare. Cercetarea mineralelor și rocilor de pe Lună, Marte, Venus etc. ne va da posibilitatea să găsim materiale noi și mijloace noi de transformare a materiei. O comparație între clima de pe Marte și Venus cu cea de pe Pămînt ne va permite să dirijăm mai repede condițiile climaterice de pe planeta noastră. Descoperirea unor noi forme de organisme în alte lumi ne va îngădui să înțelegem mai temeinic legile celor mai importante procese vitale (de pildă fotosinteza) și să le punem din plin în slujba omului. Cu alte cuvinte, cucerirea spațiului cosmic, fiind o consecință a nivelului înalt al tehnicii și forțelor de producție în ansamblu și izvorînd din necesitățile continue ale progresului științei și tehnicii, va constitui în același timp un nou și puternic impuls pentru dezvoltarea și mai impetuoasă a producției sociale și pentru dominația și mai sigură a oamenilor asupra naturii. Mai devreme sau mai tîrziu omul își va face apariția neapărat în spațiul cosmic, spunea

K. E. Ţiolkovski. „Omenirea nu va rămîne veşnic pe Pămînt, dar în goană după lumină şi spaţiu va pătrunde mai întîi timid în regiunile de dincolo de atmosferă, iar apoi va cuceri tot spaţiul circumsolar" [1]. Mai mult decît atît, genialul savant a prevăzut şi viitorul mai îndepărtat cînd „urmaşul perfect al omului va găsi necesar să populeze spaţiile libere din jurul altor sori" [2].

Drumul spre stele

Putem schiţa cu încredere viitorul cosmic al omului, fiindcă oamenii au şi intrat în acest viitor şi ţin în mîinile lor cheia pentru rezolvarea sarcinii de a cuceri spaţiul circumsolar, iar apoi şi pe cel transsolar. Această cheie, descoperită de K. E. Ţiolkovski, este crearea a diferite motoare cu reacţie pentru rachete.

Pentru a ieşi în cosmos trebuie biruită gigantica forţă a atracţiei terestre. Singura cale de rezolvare a acestei probleme este atingerea unor viteze uriaşe, aşa-numitele viteze cosmice. Prima viteză — 8 km pe secundă — permite crearea unui corp care să se rotească în jurul Pămîntului un timp infinit de lung (cu condiţia ca orbita lui să fie în afara atmosferei), adică un satelit artificial ideal al planetei noastre. A doua viteză cosmică — 11,2 km pe secundă — ne dă posibilitatea ca, practic, să ne eliberăm cu desăvîrşire de lanţurile atracţiei terestre şi să efectuăm un zbor pe alte planete din cadrul sistemului solar. În sfîrşit, a treia viteză cosmică — 16,7 km pe secundă — ne permite să învingem atracţia Soarelui şi să înaintăm spre alte lumi stelare.

În ultimii ani, datorită dezvoltării impetuoase a tehnicii rachetelor, omul a şi atins primele două viteze cosmice. O contribuţie hotărîtoare la această acţiune măreaţă au adus-o savanţii, inginerii, tehnicienii şi muncitorii sovietici, demni urmaşi ai lui K. E. Ţiolkovski. Aşadar, în principiu, cucerirea spaţiului circumsolar a devenit în prezent o posibilitate reală şi nu mai reprezintă doar o sarcină teoretică, ştiinţifică, ci şi una practică, tehnică-inginerească.

Dar atingerea vitezelor cosmice ca atare nu înseamnă încă rezolvarea tuturor problemelor complexe legate de cucerirea sistemului solar. Urmează să fie depusă o muncă gigantică în vederea perfecţionării motoarelor cu reacţie pentru rachete

[1] *K. E. Ţiolkovski,* Opere, vol. 2, pag. 3.
[2] *K. E. Ţiolkovski :* „Bogăţiile universului", Kaluga, 1926.

şi a creării unor noi tipuri de asemenea motoare, acţionate nu de combustibil chimic, ci de combustibil nuclear. Trebuie elaborate în mod amănunţit cele mai bune tipuri de rachete cosmice, îndeosebi a celor mari. Trebuie găsite noi materiale refractare, uşoare şi ultrarezistente la radiaţii intense şi de lungă durată. Trebuie găsite mijloace sigure şi ultraperfecţionate pentru comunicarea pe distanţe foarte mari, de multe sute de milioane de kilometri. În afară de aceste probleme dificile şi de multe altele, principalul constă în a îndeplini sarcina cea mai importantă, de cea mai mare răspundere şi cea mai complexă: aceea de a prevedea toate măsurile, mijloacele şi metodele de apărare a organismului astronauţilor şi de a asigura activitatea lor vitală normală şi capacitatea lor de muncă în condiţiile cosmice. Datele obţinute cu ajutorul sateliţilor artificiali, al staţiunilor interplanetare şi în special al navelor-satelit au permis să se rezolve multe din aceste probleme. Omul a intrat acum în epoca cuceririi nemijlocite a Cosmosului.

Pe lîngă zborurile omului în spaţiul cosmic din jurul Pămîntului, vor fi trimise spre alte planete nave automate, asemănătoare cu cele trimise de oamenii sovietici spre Lună şi Venus; o parte din ele vor coborî pe corpurile cereşti pentru a cerceta amănunţit suprafaţa lor şi condiţiile mediului. Abia după ce vor fi studiate din multe puncte de vedere traseele interplanetare şi după pregătiri minuţioase vor putea fi trimişi oameni în primele călătorii spre alte lumi. Treptat, pe planete şi pe asteroizi se vor construi laboratoare ştiinţifice şi oraşe; vor apărea mari sateliţi artificiali locuiţi ai Pămîntului, ai Lunii, ai planetelor Marte şi Venus, ai Soarelui etc. Toate acestea vor determina inevitabil crearea unei industrii şi agriculturi cosmice (de pe acum există, de pildă, proiecte ale unor uriaşe centrale atomoelectrice şi helioelectrice selenice şi cosmice). Va începe popularea treptată a spaţiului circumsolar în regiunea Venus—Marte, iar apoi vor fi valorificate şi regiuni mai îndepărtate de Soare cu ajutorul unor izvoare termonucleare artificiale de lumină şi de căldură.

Deşi atingerea celei de-a treia viteze cosmice va permite omului să iasă din cadrul sistemului solar, la început oamenii nu vor putea să se îndepărteze mult de el, deoarece chiar de la steaua cea mai apropiată de noi — Proxima Centauri — lumina, care se propagă cu o viteză de aproximativ 300 000 km

pe secundă, ajunge la Pămînt în 4,3 ani. De aceea, chiar pe bordul unei rachete care zboară cu viteze de ordinul a zeci şi sute de kilometri pe secundă, omul nu va reuşi să ajungă în tot cursul vieţii sale pînă la vecinii săi stelari cei mai apropiaţi, fără a mai vorbi de aştri mai îndepărtaţi şi de alte galaxii. Soluţia problemei constă în construirea unor nave interstelare şi intergalactice care să permită atingerea unor viteze apropiate de cea a luminii, fapt arătat încă în 1911 de K. E. Ţiolkovski. Teoria unor asemenea rachete fotonice şi mezonice este elaborată în prezent de diferiţi savanţi (E. Zenger şi alţii). Datorită „încetinirii" timpului în cazul vitezelor supraînalte (potrivit legilor teoriei relativităţii), omul va putea vizita regiuni ale universului aflate la o distanţă de zeci şi sute de ani-lumină de Pămînt. Atunci, după cum a prevăzut în mod genial K. E. Ţiolkovski, oamenii vor începe „să se răspîndească nu numai pe Pămînt, ci în întregul univers" [1].

Infirmarea dogmelor religioase

Succesele teoretice şi practice ale astronauticii şi perspectivele pe care le deschide ea în faţa omenirii spulberă dogmele religioase fundamentale.

Dacă am da crezare Bibliei şi altor cărţi sfinte, sateliţii artificiali ai Pămîntului şi, cu atît mai mult, cei ai Soarelui nu ar fi trebuit să se plaseze pe orbitele lor. Doar religia ne învaţă că deasupra noastră se află „bolta cerească", care nu poate fi străpunsă. S-au găsit chiar teologi care „au calculat" distanţa de la Pămînt la „sferele cereşti". Unii au indicat cifra de 130 km, alţii zeci şi sute de mii, iar alţii milioane de kilometri. Sateliţii însă conving pe oricine de absenţa totală a unei „bolţi cereşti". S-au confirmat din nou datele obţinute de astronomie de mult. Astăzi clericii preferă să nu amintească de „bolta cerească" şi încearcă chiar să nege că au apărat cîndva existenţa ei şi că „au calculat" distanţa dintre ea şi noi. Dar afirmaţiile făcute nu mai pot fi retractate.

Propovăduitorii religiei perorează mult despre viaţa veşnică a oamenilor în „lumea de apoi" după moartea lor pe Pămînt. Clericii văd în pregătirile pentru fericirea de pe

[1] *K. E. Ţiolkovski,* Opere, vol. 2, pag. 180.

lumea cealaltă, de dincolo de mormînt, din „împărăția cerurilor", întregul sens al existenței terestre a omului. În opoziție cu aceasta, posibilitățile deschise de astronautică arată că oamenii se dispensează și se vor dispensa de născocirile religioase și, mutîndu-se pe cerul real, adică ieșind în spațiul cosmic, vor extinde singuri limitele vieții lor pămîntești. Totodată, cu cît se vor înregistra succese mai mari în cucerirea cosmosului, cu cît societatea va ocupa mai mult spațiu, cu atît mai mari vor deveni șansele ca omenirea să dobîndească o adevărată nemurire. În cazul răspîndirii oamenilor în univers, nici cele mai mari catastrofe cosmice nu vor mai putea împiedica existența eternă a societății. „Dacă avem de pe acum posibilitatea de a crede puțin în existența veșnică a omenirii — scria în mod profetic K. E. Țiolkovski —, atunci ce va fi peste cîteva mii de ani cînd cunoștințele și rațiunea noastră se vor dezvolta? Căci nu există un sfîrșit al vieții, un sfîrșit al rațiunii și desăvîrșirii omenirii. Progresul ei este etern" [1]. Știința consideră că rostul existenței omului constă în realizarea nemuririi reale a colectivului uman comunist, astfel încît fiecare membru al lui să se bucure de o viață îndelungată și plină de conținut, fiecare om să poată gusta din plin fericirea și desfătarea. Acest lucru se va realiza cu siguranță, deoarece este legic, și tocmai pentru realizarea lui și nu pentru pretinsa strămutare în „împărăția cerească" se pregătesc și luptă în epoca noastră milioane de oameni ai muncii.

În lumina perspectivelor existenței cosmice a omenirii, și ideea religioasă a „sfîrșitului lumii' se dovedește a fi cu totul lipsită de temei. Despre ce fel de „sfîrșit al lumii" și pieire a tuturor oamenilor poate fi vorba dacă perspectivele arată că societatea umană se va răspîndi în spațiile imense ale universului etern și infinit? În afară de aceasta, în cărțile sfinte se vorbește despre „sfîrșitul lumii" și despre „judecata de apoi" numai pe planeta noastră. Dar ce se va întîmpla cu populația extraterestră? Rezultă că dumnezeu n-a prevăzut și n-a presupus cîtuși de puțin că oamenii vor începe să cucerească spațiul circumsolar, iar apoi și pe cel transsolar. Aceasta constituie o dovadă împotriva afirmației că dumnezeu este înțelept și atotștiutor.

[1] Op. cit., pag. 139.

Mai mult decît atît : potrivit concepţiilor religioase, omului nu-i este dat în genere să ajungă în „ceruri" fără permisiunea „lui dumnezeu" ; nu poţi ajunge în ceruri decît cu ajutorul lui dumnezeu, care, atunci cînd crede de cuviinţă, lasă să vină la el profeţi şi sfinţi. În Biblie se spune că, îndată ce locuitorii străvechiului Babilon au început să construiască un turn „înalt pînă în ceruri", ei au fost pedepsiţi de dumnezeu pentru nerespectarea interdicţiilor sale. Domnul i-a silit pe oamenii neascultători să vorbească limbi diferite şi, nemaiînţelegîndu-se unii pe alţii, n-au putut cuceri cerul. O soartă şi mai tristă, dacă ar fi să dăm crezare clericilor, a avut-o magul Simon. Cu aripi făcute de el, acest vrăjitor s-a înălţat în văzduh. Dar, pentru cutezanţa lui, „cel de sus" l-a azvîrlit pe Pămînt şi l-a zdrobit. Clericii au propovăduit timp de mii de ani ideea că zborul oamenilor spre „cer" fără îngăduinţa lui dumnezeu e inadmisibil, profanator, au prigonit cu cruzime şi au exterminat pe îndrăzneţii care au încercat să realizeze zboruri, fără a mai vorbi de adepţii călătoriilor cosmice ale omului. Şi iată că în prezent toate aceste „principii" religioase au fost spulberate.

Aşadar, astronautica practică a dovedit concret că afirmaţiile religioase potrivit cărora cucerirea „cerului" de către om ar fi inadmisibilă şi irealizabilă sînt cu totul false. Pentru a se lansa sateliţi artificiali ai Pămîntului şi Soarelui n-a fost nevoie de nici o minune sau de vreun amestec divin. Oamenii singuri, din propria lor voinţă, au trimis în cer laboratoare întregi şi nu au cerut nimănui permisiunea s-o facă. Legenda religioasă potrivit căreia muritorii de rînd nu pot atinge „cerurile" s-a spulberat definitiv.

Există oare dumnezeu ?

Căutînd să se adapteze noii situaţii, unii clerici afirmă că lansarea sateliţilor ar fi fost prevăzută de dumnezeu şi că ar corespunde dorinţelor sale. Dacă am accepta acest punct de vedere, s-ar ivi în mod inevitabil noi contradicţii. Ar reieşi că pătrunderea oamenilor în cer, care nu a fost niciodată pe placul „celui de sus", a devenit acum, în mod subit, pe placul lui. În trecut, năzuinţa omului de a pătrunde în cosmos constituia un sacrilegiu, un păcat mare, pe cînd în prezent, din motive de neînţeles, ea a devenit un lucru plăcut lui dumnezeu. Prin urmare, dumnezeu şi-a schimbat vechea

atitudine față de zborurile cosmice într-o atitudine diametral opusă, considerînd că în trecut a greșit pedepsind fără motiv pe constructorii turnului Babel, pe „magul Simon" etc. Aceasta nu concordă cu concepția religioasă despre înțelepciunea absolută și atotștiința „celui de sus".

Dacă dumnezeu ar continua să fie împotriva cuceririi spațiului cosmic de către oameni, situația ar deveni și mai dificilă pentru clerici. Omul creează un satelit după altul, iar „cel de sus" nu-l poate împiedica! Unde este atotputernicia divină dacă domnul este nevoit să se împace cu faptele cutezătoare ale oamenilor care pătrund tot mai departe în cosmos? Iar dacă ținem seama de perspectivele transformării de către om nu numai a naturii terestre, ci și a celei cosmice, de perspectivele transformării întregului sistem solar și a unor regiuni și mai vaste, reiese că dumnezeu cedează oamenilor locul său de stăpîn al naturii și deci, de fapt, încetează a mai fi dumnezeu. Cu alte cuvinte, în urma realizărilor astronauticii și a cunoașterii perspectivelor deschise de ea, îndoielile cu privire la existența „celui de sus" devin inevitabile pentru orice credincios.

Lansarea sateliților artificiali și a navelor cosmice oferă însă și alte argumente, cu și mai multă greutate, împotriva existenței lui dumnezeu. Propovăduitorii religiei au afirmat întotdeauna că există un anumit loc unde ar sălășlui dumnezeu, îngerii și alte ființe supranaturale. La timpul său, credincioșii au purtat chiar dispute în legătură cu locul unde se găsește raiul biblic, unii afirmînd că el ar fi pe pămînt, iar alții în ceruri. În prezent, clericii nici nu mai pomenesc de „raiul pămîntesc", care era trecut în mod obligatoriu pe toate hărțile geografice din evul mediu. În ceea ce privește „sălașul ceresc" al lui dumnezeu, el n-a fost descoperit nici de rachetele lansate în spațiu. Ieșirea în cosmos a omului însuși a dezvăluit cu o forță deosebită caracterul mincinos al concepțiilor religioase.

Unii propovăduitori ai religiei spun că „cel de sus" și-ar fi mutat sălașul în adîncurile universului și că de aceea navele cosmice și sateliții „nu ajung" pînă în împărăția cerurilor. Atunci se naște însă întrebarea: de ce a avut nevoie dumnezeu să se mute într-o altă locuință? De ce se ascunde

de exploratorii cosmosului trimişi de oameni în spaţiile interplanetare ? Dacă „cel de sus" se teme de om, atunci ce fel de dumnezeu este el ? Dacă îşi cedează poziţiile sub presiunea ştiinţei, atunci cum rămîne cu atotputernicia sa ?

Clericii subliniază în mod deosebit că omul nu-l poate găsi pe dumnezeu şi nici pe slugile sale supranaturale, deoarece sînt imateriali, fără trup şi fac parte din lumea spirituală, iar nu din cea materială. Este imposibil, pretind ei, să descoperim forţele ideale ale „universului spiritual" cu mijloacele cercetării ştiinţifice, fără a mai vorbi despre organele noastre de simţ. Dar atunci se pune din nou întrebarea : de ce însişi clericii au renunţat la ideea „raiului pămîntesc" ? Doar lipsa acestuia a fost demonstrată cu ajutorul unor cercetări geografice reale, materiale ! În afară de aceasta — ceea ce este foarte important — ştiinţa poate să studieze orice fenomene, inclusiv cele spirituale. Dar oamenii izbutesc să cunoască procesele psihice şi legile conştiinţei sociale ! De cercetarea gîndirii umane, deşi ea nu poate fi zărită la microscop, se ocupă fiziologia activităţii nervoase superioare, psihologia, logica, teoria cunoaşterii. Aşadar, omului îi este accesibil şi imaterialul, căci, deşi nu-l poate observa direct, este în stare să-l aprecieze după manifestările şi consecinţele sale şi realizează acest lucru cu succes. Dar dacă acel imaterial despre care vorbesc clericii nu există în genere, atunci nu este cazul să fie descoperit.

„Cel de sus" ar fi trebuit de mult să se arate navelor cosmice şi sateliţilor. Doar ei pledează împotriva existenţei lui dumnezeu, întăresc concepţiile antireligioase. Este puţin probabil ca dumnezeu, dacă ar exista, să fie de acord cu dezvoltarea scepticismului, cu întărirea ateismului. Pe lîngă aceasta, după cum afirmă clericii, „împăratul ceresc" are mijloace încercate pentru a consolida credinţa religioasă. Este vorba, în primul rînd, de pedepsirea ateilor şi, în al doilea rînd, de demonstrarea existenţei sale cu ajutorul minunilor. Se vede însă că în prezent „cel de sus" s-a abătut de la regulile sale. Se ştie că nu s-au înregistrat nici un fel de pedepse divine pentru crearea de către om a sateliţilor artificiali ai Pămîntului, a staţiunilor interplanetare şi a navelor cosmice. De asemenea nu s-au observat nici un fel de feno-

mene miraculoase în legătură cu lansarea sateliților și a rachetelor cosmice. Nici dumnezeu, nici îngerii, nici alte forțe supranaturale nu s-au arătat în vreun alt fel și nu au exercitat nici o influență asupra exploratorilor automați ai cosmosului. Așadar, dumnezeu nu și-a confirmat prezența în cer.

*
* *

Toate succesele științei și tehnicii, toate realizările oamenilor în domeniul transformării lumii duc la următoarea concluzie fundamentală: ideea existenței lui dumnezeu, precum și întregul sistem al concepțiilor religioase, și-a trăit traiul. Oamenii care în prezent iau cu asalt cosmosul nu au nevoie să se închine „celui de sus". Ei înșiși săvîrșesc fapte pe care ar putea să le invidieze orice ființă supranaturală. Și aceste fapte infirmă cu desăvîrșire dogmele religioase.

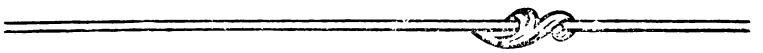

BISERICA ȘI STATUL

BISERICA ÎN ŢĂRILE CAPITALISTE

Rădăcinile sociale şi rolul religiei în orînduirea capitalistă

În lumea capitalistă contemporană, care trece printr-o criză generală pe toate planurile, religia are rădăcini sociale adînci. Crizele catastrofale, şomajul de masă, cursa turbată a înarmărilor însoţită de aţîţări la război pline de ură faţă de om aruncă în braţele slujitorilor bisericii pe oamenii simpli, cuprinşi de spaimă şi abrutizaţi. Oprimarea socială a maselor muncitoare, aparenta lor neputinţă în faţa forţelor oarbe ale capitalismului — izvor a nenumărate calamităţi şi suferinţe — generează şi întreţin credinţa în forţele supranaturale care ar domni peste oameni. Prin aceasta se explică, în special, religiozitatea oamenilor muncii din ţările capitaliste. Dintre religiile existente acum pe globul pămîntesc, cele care cuprind cel mai mare număr de credincioşi sînt creştinismul, islamismul, hinduismul şi confucianismul.

„În societatea burgheză, biserica este un sprijin şi un instrument al claselor dominante, care o folosesc în scopul înrobirii celor ce muncesc" [1]. Invocînd numele lui dumnezeu, clerul consfinţeşte orînduirea burgheză, le insuflă credincioşilor ideea că proprietatea privată ar fi fost creată de dumnezeu, care a prestabilit împărţirea oamenilor în clase ; de aceea orînduirea burgheză este veşnică şi imuabilă. Organizaţiile religioase educă masele populare în spiritul supunerii faţă de exploatatori, propovăduiesc răbdarea în viaţa pămîntească, făgăduind răsplata în viaţa de apoi.

Dată fiind ascuţirea luptei de clasă, clericii propagă cu deosebită stăruinţă ideile colaborării între clase, ale „armoniei de interese" dintre muncă şi capital. Ei caută să-i con-

[1] Hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Despre greşelile săvîrşite în desfăşurarea propagandei ştiinţifice-ateiste în rîndurile populaţiei", în „Pravda" din 11 noiembrie 1954.

vingă pe credincioși că patronii capitaliști și muncitorii ar fi părtași la împărțirea beneficiilor în întreprinderile capitaliste. Fiecare primește, pasămite, pentru cît a lucrat și cu toții au interese comune. Slujitorii bisericii caută să dea impresia că se îngrijesc de îmbunătățirea stării materiale a muncitorilor și că luptă împotriva mizeriei oamenilor muncii din țările capitaliste. Clerul răspîndește născociri absurde, susținînd că el ar fi apărătorul maselor populare. Burghezia este interesată în menținerea religiei, ca unul dintre cele mai importante mijloace de înrobire spirituală a maselor. De aceea ea acordă diferitelor biserici tot sprijinul. În numeroase organizații religioase din țările capitaliste, rolul hotărîtor îl joacă reprezentanții claselor dominante, exploatatoare, care îndrumează activitatea bisericilor, a sinagogilor și a moscheilor în interesul lor. Astfel, peste trei sferturi dintre membrii consiliilor bisericești din S.U.A. sînt reprezentanți ai burgheziei.

Separarea bisericii de stat în orînduirea capitalistă

Lupta burgheziei împotriva feudalismului în secolele XVIII—XIX a fost însoțită de o critică aspră a bisericii ca reazem al orînduirii feudale. Separarea bisericii de stat a fost una dintre lozincile revoluției burgheze. În realitate însă, această lozincă n-a fost înfăptuită consecvent în nici o țară burgheză, deoarece, o dată cu înfrîngerea feudalismului și cu victoria capitalismului, biserica s-a adaptat la noile condiții. Burghezia învingătoare era de asemenea interesată să mențină nu numai religia, ci și instituțiile religioase, care s-au reorganizat repede potrivit cerințelor noii orînduiri bazate pe exploatare. În decursul întregii epoci de dominație a capitalismului se observă o strînsă colaborare între burghezie și organizațiile religioase. Formele acestei colaborări diferă: în unele țări capitaliste biserica este separată formal de stat, în altele există religii oficiale. Existența unei forme sau a alteia se explică prin particularitățile condițiilor istorice în care s-au dezvoltat diferitele țări capitaliste. De fapt însă, în orice stat capitalist, biserica apare ca un instrument al dominației burgheziei, cu ajutorul căruia capitaliștii își apără sistemul bazat pe exploatare și luptă împotriva mișcării muncitorești și comunismului.

În condițiile imperialismului, cînd toate contradicțiile capitalismului, în special contradicția principală — aceea dintre

muncă și capital —, se ascut la maximum, legătura bisericii cu statul se întărește tot mai mult.

Înăbușirea libertății de conștiință în țările capitaliste

Ca rezultat al dezvoltării democrației burgheze în secolele XVIII—XIX, precum și sub presiunea maselor populare, în constituțiile unui șir de țări capitaliste a fost introdus principiul libertății de conștiință. Dar libertatea conștiinței este concepută în țările burgheze numai ca libertate de a profesa orice religie. Adevărata libertate a conștiinței, care să prevadă nu numai dreptul liberei alegeri a religiei, ci și dreptul de a nu practica nici o religie și de a desfășura o propagandă antireligioasă, nu există în lumea capitalistă. Asigurînd libertatea religiei, Constituția S.U.A. nu garantează libertatea conștiinței. În instanțele judecătorești americane, la prestarea depozițiilor de martor se cere jurămîntul religios, altminteri depozițiile martorului sînt puse la îndoială. În statele Arkansas, Delaware, Maryland, New Hampshire, New Jersey, Carolina de Nord, Carolina de Sud, Pennsylvania și în districtul Columbia, depozițiile făcute înaintea instanței judecătorești de către un ateu nu sînt luate în considerație. Legislația unor state urmărește în mod direct să înăbușe libertatea conștiinței. Constituția statului Delaware glăsuiește: „Toți cetățenii sînt datori să se întrunească des în vederea oficierii serviciului divin", iar în constituția statului Vermont se spune: „Fiecare sectă sau corporație trebuie să sărbătorească duminica". În multe state ale S.U.A. sînt interzise căsătoriile între persoane de confesiuni diferite. În S.U.A. se iau tot felul de măsuri pentru a se împiedica propagarea ateismului. În 16 state „blasfemia" se pedepsește fie cu amendă între 30 și 1 000 de dolari, fie cu închisoare de la 30 de zile pînă la 3 ani.

În Anglia continuă și astăzi să fie în vigoare legi care prevăd pedepse pentru blasfemie.

Biserica și școala

Legătura bisericii cu statul în orînduirea capitalistă se manifestă deosebit de clar în domeniul educației și al instrucțiunii tineretului. În 1956 organizațiile religioase din S.U.A. aveau în total 328 de seminarii teologice, 785 de colegii și universități, precum și peste 270 000 de școli religioase de sîmbăta sau duminica. În 3 000 de școli parohiale protestante învățau 187 000 de

copii, iar în 1959 în 9 814 şcoli parohiale catolice aproape 3 991 000 de copii.

Nemulţumindu-se cu faptul că în şcolile laice programa analitică este pusă în concordanţă cu dogmele religioase, clerul impune în aceste şcoli studierea Bibliei, citirea rugăciunilor de către elevi înainte de începerea orelor şi înainte de dejun etc. În multe state din S.U.A., o condiţie obligatorie pentru angajarea unui învăţător sau profesor este ca el să recunoască adevărul dogmelor religioase. În Anglia, unde există o biserică de stat, în şcolile elementare şi medii sînt afectate ore speciale (6—8 pe săptămînă) pentru predarea religiei. Şi în învăţămîntul superior predarea se face adeseori în spirit religios. La 29 decembrie 1959, în Franţa a fost adoptată o lege reacţionară, care prevede că statul va aloca anual din fondurile sale 80 de miliarde de franci pentru toate şcolile religioase. Vaticanul a contribuit activ la adoptarea acestei legi.

În ţările capitaliste, şcolile bisericeşti se află de fapt în afara controlului exercitat de stat, se bucură de libertate nelimitată, sînt subordonate exclusiv autorităţilor lor bisericeşti, dispun de fonduri uriaşe şi sînt scutite de impozite.

În ultimii ani, în S.U.A., Anglia, Franţa, Belgia, Elveţia, Argentina şi alte ţări s-a intensificat lupta forţelor progresiste împotriva dominaţiei clericale în sistemul de învăţămînt.

Date cu privire la situaţia bisericii în unele ţări capitaliste

În A n g l i a există biserica de stat anglicană, sau protestantă-episcopală, care reprezintă, prin crezul său, un compromis între catolicism şi protestantism. Legătura dintre biserică şi stat se înfăptuieşte pe două căi. În primul rînd, prin intermediul monarhului (în prezent regina Elisabeta a II-a), care este capul bisericii. Regele numeşte (la propunerea primului ministru) pe toţi episcopii şi pe decanii catedralelor. Clerul depune jurămînt de credinţă coroanei; în timpul serviciului divin se rostesc în biserici rugăciuni pentru rege. În al doilea rînd, prin Camera lorzilor, în care biserica trimite reprezentanţi ai înaltului cler: doi arhiepiscopi (de Canterbury şi York) şi 24 de episcopi mai în vîrstă. Biserica anglicană nu poate introduce modificări în crez şi în ritualul serviciului divin fără consimţămîntul parlamentului. În 1919 a fost instituită în Anglia, în vederea conducerii bisericii de către stat, o Adunare

națională specială, care întocmește legile privind biserica. Această adunare este subordonată regelui și parlamentului. Hotărîrile luate de ea, după ce obțin sancțiunea regală, devin egale, în ceea ce privește valabilitatea și însemnătatea lor, cu actele parlamentului. Adunarea se compune din 3 camere: camera celor 43 de episcopi (29 din arhiepiscopatul de Canterbury și 14 din arhiepiscopatul de York), camera clerului inferior și camera mirenilor (aleși de enoriași). Adunarea poate rezolva, în ultimă instanță, numai chestiuni bisericești în care nu este nevoie de acordul parlamentului. Statul apără proprietatea bisericească, întreține capelani în armată și în închisori, acordă bisericii diverse privilegii, scutește proprietatea bisericească și succesiunea clericilor de impozite și prin aceasta dă bisericii un însemnat sprijin material, care se cifrează anual la peste 200 000 de lire sterline.

Pe lîngă adepții credinței anglicane, care reprezintă, după datele oficiale, $^2/_3$ din populație, în Anglia, Scoția și Irlanda de Nord există 4 600 000 de catolici și 500 000 de mozaici [1].

În Franța, în conformitate cu legea din 1905, biserica este separată de stat, însă ea joacă în fond un rol important în viața politică a țării. Încă în 1926 a fost încheiat între biserica catolică și stat un acord în virtutea căruia au început să se creeze asociații catolice pentru ameținarea poporului cu opiul religiei. După al doilea război mondial, militanți catolici influenți participă activ la conducerea statului. În decursul acestei perioade, majoritatea miniștrilor de externe francezi au fost catolici, iar din 1958 în fruntea statului se află zelosul catolic De Gaulle. În Franța există 1 000 000 de protestanți.

În Danemarca, Suedia și Norvegia, religia oficială de stat (luteranismul) primește sprijin din partea guvernelor burgheze. În aceste țări, puterea de stat numește pe episcopi și convoacă adunările bisericești.

În Japonia, sintoismul a devenit în perioada 1930—1940 religie de stat, iar biserica reprezenta o parte componentă a aparatului de stat. Toți japonezii, indiferent de concepțiile lor religioase, erau obligați să respecte această religie de stat. După înfrîngerea Japoniei în al doilea război mondial, statul a început să acorde subvenții și altor religii. În

[1] Trebuie precizat că în toate țările capitaliste foarte mulți dintre cei înregistrați ca aparținînd unei religii nu practică în mod real viața religioasă, sau o practică în mod formal. — *Nota red.*

prezent, sintoiştii au în Japonia 200 de grupuri şi secte religioase, iar budiştii 207.

În ţările Americii latine, biserica dominantă este cea catolică, care recurge la orice mijloace pentru a-şi întări dominaţia.

Într-o serie de ţări capitaliste, situaţia dominantă a bisericii catolice este întărită prin acorduri (concordate) speciale între guvernele acestor ţări şi Vatican. În fond, concordatele consfinţesc alianţa dintre biserica catolică şi statul burghez, în baza căreia ambele părţi se obligă să-şi acorde reciproc un sprijin multilateral. Pe baza concordatelor, biserica are dreptul de control asupra şcolilor, primeşte subvenţii din partea statului etc. Statele burgheze au început să încheie concordate cu Vaticanul mai ales în perioada creşterii mişcării revoluţionare şi a slăbirii întregului sistem al imperialismului. În 1924 Vaticanul a încheiat un concordat cu Bavaria, în 1929 cu Italia şi cu Prusia, în 1933 cu Austria şi cu Germania, în 1937 cu Baden, în 1940 cu Portugalia, în 1953 cu Spania.

Prin concordatul din 1929 dintre Mussolini şi papa Pius al XI-lea, statul italian a recunoscut puterea papii în statul Vatican, care a primit 175 de miliarde de lire drept compensaţie pentru daunele suferite cu ocazia lichidării în 1870 a Regiunii papale. Religia romano-catolică a fost recunoscută ca religie oficială a Italiei. Studierea religiei catolice a devenit obligatorie în şcolile italiene. Statul recunoaşte numai căsătoria religioasă. Clerul a fost obligat să se roage pentru rege, iar episcopii să jure credinţă suveranului. Concordatul din 1929 este şi astăzi în vigoare în Italia, întrucît a fost inclus în Constituţia din 1947. Dacă înainte Vaticanul a sprijinit regimul fascist al lui Mussolini, astăzi el ajută activ partidul catolic democrat-creştin să promoveze politica imperialismului italian. Italia reprezintă unul dintre punctele importante de sprijin ale Vaticanului.

Concordatul papii cu Hitler (1933) a contribuit la pregătirea Germaniei fasciste în vederea războiului mondial. Clerul catolic din Germania a fost obligat, pe baza acestui acord, să nu facă parte din partide „politice" (adică nefasciste); el a depus jurămînt de credinţă faţă de guvern. Guvernul a acordat bisericii subvenţii şi dreptul de a preda religia în şcoală. O dată cu zdrobirea fascismului german şi cu constituirea R. D. Germane, concordatul şi-a pierdut de fapt valabilitatea. În R. F.

Germană însă are loc întărirea alianței dintre biserica catolică și guvernul Adenauer, șeful partidului catolic — Uniunea creștin-democrată. În R.F. Germană, bisericile catolică și protestantă se bucură de cel mai mare sprijin. Partidul catolic — Uniunea creștin-democrată — ajută guvernul Adenauer să mențină scindarea Germaniei și să transforme R. F. Germană într-un avanpost al agresiunii împotriva țărilor lagărului socialist. În 1958 au avut loc negocieri între Bonn și Vatican cu privire la încheierea unui nou concordat. În 1956 existau în R. F. Germană 24 300 000 de protestanți, 21 500 000 de catolici și 17 000 de mozaici. Conducătorul catolicilor din R. F. Germană este cardinalul Frings.

În 1953 guvernul fascist al lui Franco a încheiat un concordat cu Vaticanul. În Spania, catolicismul este declarat drept singura religie legală; oficierea cultului religios protestant, mozaic etc. este îngrădită în fel și chip, iar propaganda religioasă a cultelor respective este interzisă.

Biserica și statul în S.U.A.

În S.U.A., biserica este numai formal separată de stat. Conform Constituției S.U.A., „Congresul nu trebuie să emită legi privind reglementarea religiei sau interzicînd libera ei profesare". Lipsa unei religii de stat în S.U.A. se explică prin faptul că la crearea acestui stat au participat oameni originari din Europa, avînd diferite credințe religioase. Burghezia americană revoluționară din secolul al XVIII-lea avea interesul ca în țară să domnească toleranța religioasă și să nu se admită supremația unei secte oarecare, ceea ce ar fi dus inevitabil la slăbirea statului în interior. Existența a numeroase secte convenea capitalismului american, deoarece atîțarea vrajbei dintre credincioșii aparținînd diferitelor secte împiedica unirea maselor muncitoare în vederea luptei cu capitalismul. „...Religia se desfășoară în toată universalitatea ei *practică* numai acolo unde nu există nici un fel de religie *privilegiată* (să ne amintim de statele Americii de Nord)" [1].

De fapt, biserica este în S.U.A. unul dintre organele mecanismului de stat. Niebuhr, un fruntaș de seamă al protestantismului din S.U.A., a declarat deschis că „nu există un zid despărțitor absolut" între biserică și stat. În 1957, în comitetul juridic al Congresului, congresmenii Syler din Kentucky

[1] *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 130.

și Utt din California au propus așa-numitul „amendament creștin" la constituție, cu scopul de a legifera rolul dominant al creștinismului în S.U.A. Statului burghez îi convine însă orice religie. De aceea, la 30 iulie 1956, Congresul american a stabilit oficial că deviza națională a S.U.A. este : „Noi credem în dumnezeu". Biserica se bucură în S.U.A. de sprijinul statului ; proprietatea bisericească este scutită de impozite. Guvernul îi plătește pe preoții angajați în instituții parlamentare, în armată și flotă. În 1959, în armata și flota S.U.A. existau peste 3 500 preoți. În 1959 se numărau în S.U.A. 251 de organizații religioase, cuprinzînd 109 000 000 de adepți (socotind pe toți cei botezați, inclusiv copiii), 353 000 de preoți și alți slujitori ai religiei, precum și 309 000 de biserici și case de rugăciune. Printre organizațiile religioase mai importante se numără cele protestante, catolice, mozaice și ortodoxe.

Protestantismul în S.U.A.

În 1959 existau în S.U.A. 61 000 000 de protestanți (35% din populație). Protestantismul este răspîndit în special în sudul S.U.A. (cu excepția statelor Luisiana, Texas și Kentucky, unde predomină catolicismul) și în mai mică măsură în nord-est și în vest. Majoritatea protestanților o reprezintă urmașii „vechilor americani", ai coloniștilor care au populat coloniile americane ale Angliei în secolele XVII—XVIII. Majoritatea negrilor din S.U.A. sînt de asemenea protestanți. Discriminarea rasială se aplică și în domeniul religiei. Negrii au biserici și organizații religioase separate. Printre cele mai răspîndite curente protestante se numără baptiștii, metodiștii, luteranii și prezbiterienii.

În cadrul protestantismului, alături de curentele mari există o mulțime de secte mici, numărînd cîteva sute sau chiar cîteva zeci de adepți : Baptiștii bunăvoinței, Frații sociali, Corporația bisericii dumnezeiești etc.

Deosebirile dintre numeroasele secte protestante sînt determinate nu atît de divergențele neînsemnate în chestiunile dogmatice, cît de componența socială a sectelor, de orientarea politică a conducătorilor lor etc. Fanaticii religioși din rîndurile baptiștilor și ale metodiștilor participă activ la pogromurile organizate împotriva negrilor de către bandele Ku-klux-klanului.

Catolicismul în S.U.A.

În ultimele decenii, religia catolică, cea mai bine organizată dintre confesiunile creștine, se bucură de o trecere tot mai mare pe lîngă imperialiștii americani. Vaticanul îi atrage pe imperialiștii din S.U.A. prin largile sale legături internaționale, iar catolicismul în ansamblu prin centralismul său, prin disciplina sa severă, prin supleţea aparatului său, folosite pentru influenţarea maselor de credincioşi. La rîndul său, pe măsura creşterii influenţei S.U.A. în lumea capitalistă, Vaticanul se străduieşte să strîngă relaţiile cu această ţară extrem de bogată. În ceea ce priveşte numărul enoriaşilor, biserica catolică se situează pe locul al doilea (după protestanţi).

Potrivit datelor oficiale exagerate, în 1959 existau în S.U.A. 39 500 000 de catolici şi 21 617 biserici catolice. Pe lîngă agitaţia pentru „convertirea" la catolicism, conducătorii bisericii catolice din S.U.A. plănuiesc colonizarea cu catolici din Europa a unor teritorii în statele Carolina de Nord şi de Sud. În vara anului 1958 au plecat din S.U.A. în Italia o serie de preoţi catolici în vederea pregătirii acestei colonizări. Guvernul american acordă privilegii speciale aşa-numitelor persoane strămutate care imigrează în S.U.A. şi care în cea mai mare parte sînt catolici.

Populaţia catolică din S.U.A. este concentrată în statele din nord, din est şi în unele state din vest, mai ales în centrele industriale importante din aceste regiuni: New York, Chicago, Detroit, Los Angeles. În timp ce protestantismul este răspîndit în special în sînul burgheziei mijlocii şi mici, precum şi printre fermieri, catolicismul este răspîndit cu precădere printre muncitori. Aceasta se explică prin faptul că, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, proletariatul american a crescut în special datorită emigranţilor din Europa — polonezi, germani, irlandezi, italieni etc. —, care erau catolici.

Imperialismul american, interesat în întărirea catolicismului, acordă Vaticanului sprijin financiar. În vara anului 1958, S.U.A. au remis papii 1 000 000 de dolari pentru a compensa pagubele suferite, chipurile, de Vatican în decursul celui de-al doilea război mondial.

În ultima vreme s-au întărit legăturile catolicismului cu vîrfurile conducătoare din S.U.A. Astfel au trecut la catolicism

magnatul industriei automobilelor, Henry Ford II, care finanţează în mare măsură activitatea catolicilor americani, cunoscuta ziaristă şi diplomată americană Claire Lewis, foştii ambasadori ai S.U.A. la Moscova, Kirk şi Kennan, fiul fostului secretar de stat Dulles, care a devenit iezuit.

Catolicii din S.U.A. dispun de mijloace propagandistice uriaşe, în special de presă. Ei controlează 103 ziare, cu un tiraj de 3 700 000 de exemplare, şi editează 69 de reviste, cu un tiraj de 5 800 000 de exemplare, precum şi 366 de diverse publicaţii periodice.

Un rol activ în cadrul catolicismului american îl joacă iezuiţii. În ceea ce priveşte numărul membrilor ordinului iezuit (9.000 din 34.000), S.U.A. se situează pe unul dintre primele locuri în lume. Iezuiţii americani controlează cu o vigilenţă deosebită activitatea presei catolice, a instituţiilor de învăţămînt etc.

Prelaţii catolici din S.U.A. caută să-şi extindă influenţa asupra mişcării muncitoreşti. În acest scop ei îi strecoară în sindicate pe agenţii lor, care sînt instruiţi în prealabil în şcoli speciale. În 1948 mai existau în S.U.A. 100 de şcoli muncitoreşti catolice, dintre care 24 erau conduse de iezuiţi. Vîrfurile catolice au reuşit să-şi instituie controlul asupra unor sindicate.

Mozaismul în S.U.A.

Statistica oficială a S.U.A. include printre membrii congregaţiilor religioase mozaice întreaga populaţie evreiască a ţării. Potrivit acestei statistici, în 1954 „se numărau" în S.U.A. 5 500 000 de evrei credincioşi, concentraţi îndeosebi în marile centre industriale, deşi în realitate numărul lor este de 2—3 ori mai mic. În S.U.A. există 4 079 de sinagogi. Activitatea comunităţilor mozaice, a organizaţiilor filantropice şi a instituţiilor de învăţămînt religioase este îndrumată de Consiliul sinagogilor din America, care susţine făţiş politica imperialismului american. Congregaţiile mozaice din S.U.A. au legături strînse cu sioniştii-naţionalişti burghezi evrei. În S.U.A., religia mozaică se caracterizează prin creşterea curentului reformist, ai cărui adepţi propovăduiesc adaptarea mozaismului la condiţiile capitalismului contemporan, prin

renunțarea la multe dintre obiceiurile și riturile religioase tradiționale (respectarea sîmbetei, îngrădiri privitoare la hrană, frecventarea zilnică a sinagogii etc.).

Biserica ortodoxă în S.U.A.

În 1959 existau în S.U.A. 22 de comunități ortodoxe, care reuneau 2 545 000 de credincioși, cu 1 363 de biserici și 2 902 preoți. Aceste comunități sînt grupate în jurul bisericii ortodoxe ruse din America, condusă de mitropolitul Leontie, arhiepiscop de New York (760 000 de credincioși, 359 de biserici, 361 de preoți). Biserica ortodoxă americană s-a declarat independentă încă în 1917 și își alege mitropoliții în sinoade care se țin periodic. Un rol important îl joacă în S.U.A. biserica ortodoxă rusă din afara Rusiei. Ea a fost creată în 1920 de către organizațiile ortodoxe ruse de peste graniță și își avea centrul la Constantinopol. Ulterior centrul ei a fost mutat la Karlovac (Iugoslavia). Începînd din 1945, centrul acestei organizații bisericești s-a stabilit la München, iar în 1950 a fost mutat în S.U.A. Clericii acestei biserici, în frunte cu mitropolitul Anastasie Gribanovski, sînt împotriva oricărei înțelegeri cu patriarhia din Moscova. Sinodului acestei biserici îi sînt subordonate o serie de eparhii și comunități ortodoxe din Canada, Argentina, Brazilia, Chile, Paraguay, Uruguay, Peru, Venezuela, din Londra, Paris, München și Salzburg, din Australia și Noua Zeelandă.

Uniunile bisericești naționale

De la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, o dată cu transformarea capitalismului premonopolist în imperialism, se accentuează declinul religiei. Dezvoltarea cunoștințelor materialiste pe baza realizărilor științei și tehnicii și succesele mișcării socialiste au favorizat răspîndirea în mase a ateismului. În sînul clerului cîștigă tot mai mult teren ideea că unul dintre mijloacele capabile să oprească scăderea autorității religiei și să îndepărteze masele de mișcarea revoluționară este unirea bisericilor.

Încă în 1908 a fost creat în S.U.A. Consiliul federal al bisericilor creștine din America. Ulterior, în 1950, a luat ființă Consiliul național al bisericilor creștine din S.U.A., care reunește în prezent 30 de organizații protestante și ortodoxe, cu 39 000 000 de membri. Organul conducător al bisericii catolice din S.U.A. este Conferința catolică națională a bunăstării (în fruntea căreia se află de fapt cardinalul Spellman),

iar organul conducător al bisericii mozaice este Consiliul sinagogilor din America. În afară de aceste organizaţii mari, care reunesc bisericile confesiunilor celor mai răspîndite, există în S.U.A. o serie de alte organizaţii menite să coordoneze activitatea clericilor pe planul întregului stat. Dintre organizaţiile de acest fel trebuie să amintim Asociaţia creştină a tinerilor şi Asociaţia creştină a tinerelor, care îşi desfăşoară activitatea propagandistică religioasă în primul rînd în sînul tineretului american.

În 1920, în Elveţia, 22 de biserici evanghelice s-au unit într-o federaţie. În 1941 a luat fiinţă Consiliul bisericilor din Australia. În 1942 a fost creat Consiliul bisericilor din Anglia. Preşedintele acestui consiliu este arhiepiscopul de Canterbury. Aşa-numitele biserici „libere" din Anglia şi Wales (secte protestante engleze, nelegate de anglicanism) sînt reunite în cadrul Consiliului federal liber, înfiinţat recent în Marea Britanie. În 1944 s-a constituit Consiliul bisericilor din Canada, în care au intrat cultele baptiste, evanghelice, prezbiteriene, precum şi alte culte şi grupări religioase.

Toate aceste uniuni bisericeşti îşi propun să coordoneze activitatea comunităţilor religioase cu scopul de a răspîndi şi mai mult ideologia religioasă.

Uniunile bisericeşti internaţionale

Pe măsura adîncirii crizei capitalismului, burghezia a simţit tot mai mult nevoia de a avea organizaţii religioase centralizate pe scară internaţională. În afară de Vatican, puternicul centru internaţional al catolicismului, s-a impus crearea unei uniuni a bisericilor protestante, pe care imperialismul internaţional s-o poată folosi pentru subminarea mişcării revoluţionare mondiale. La începutul secolului al XX-lea apare în protestantism aşa-numita mişcare ecumenică (universală), al cărei scop era constituirea unei organizaţii protestante mondiale unice. În 1910 a fost convocată conferinţa internaţională a misiunilor creştine în vederea coordonării activităţii misionarilor bisericii protestante — instrumente ale politicii colonialiste a imperialiştilor. Ulterior a fost constituit Consiliul internaţional al misionarilor, care a organizat în mod regulat congrese. Ultimul său congres a avut loc în Ghana în 1957—1958. În perioada 1920—1940, concomitent cu unificarea activităţii misionarilor protestanţi, s-au făcut pregătiri în vederea creării unui cen-

tru unic al protestantismului cu un program de activitate mai larg. Organizatorii acestei mișcări, de pildă arhiepiscopul suedez Sederblom, nu ascundeau că organizația protestantă mondială trebuie să inițieze „acțiuni corespunzătoare problemelor sociale, politice și economice ale contemporaneității".

În 1948, la Congresul de la Amsterdam, convocat în vederea creării frontului unic al organizațiilor creștine, delegații a 147 de biserici protestante din 44 de țări au constituit Consiliul mondial al bisericilor. În 1959, Consiliul mondial al bisericilor reunea 171 de biserici protestante din 50 de țări. Activitatea Consiliului mondial al bisericilor este finanțată de marile monopoluri din S.U.A., în primul rînd de Rockefeller. Cartierul general al Consiliului bisericilor se află la Geneva, într-un palat luxos, achiziționat cu banii lui Rockefeller. Prin Consiliul mondial al bisericilor, S.U.A. influențează politica bisericilor protestante din diferite țări ale lumii. Consiliul mondial al bisericilor reprezintă un centru religios care se ocupă în special de problemele politice. Consiliul bisericilor a adoptat o poziție ostilă față de lagărul socialist. El a luat atitudine împotriva Apelului de la Stockholm al partizanilor păcii cu privire la interzicerea armei atomice, a aprobat agresiunea imperialistă din Coreea.

În afară de Vatican și de Consiliul mondial al bisericilor există zeci de alte organizații religioase internaționale care promovează politica reacționară a imperialiștilor. Cele mai importante dintre ele sînt[1]: Uniunea mondială a baptiștilor (1905, cu centrul la Washington), Federația baptistă europeană (1950), Federația luterană mondială (1947), Consiliul metodist mondial (1881), Uniunea internațională a bisericii congregaționaliste (1891), Comitetul mondial al fraților (al quakerilor, 1937), Conferința generală a adventiștilor de ziua a șaptea (1863), Uniunea internațională a catolicilor (1948), Asociația creștină mondială a tinerilor (1855), Asociația creștină mondială a tinerelor (1894), Federația spiritualistă internațională (1921), Societatea teofizică (1875) etc.

Organizațiile religioase colaborează în lupta împotriva comunismului. După al doilea război mondial, reprezentanți ai unor confesiuni care odinioară se dușmăneau fățiș adoptă adesea o atitudine comună, aprobînd măsurile reacționare luate de guvernele imperialiste. Se observă o tendință de

[1] Între paranteze este indicat anul înființării. — *Nota red.*

apropiere între ierarhii catolicismului, protestantismului şi mozaismului. Papa Pius al XII-lea, decedat în 1958, a adresat în repetate rînduri apeluri în vederea colaborării între biserici. În 1959, noul papă, Ioan al XXIII-lea, a anunţat că se va întruni în curînd un Sinod mondial „pentru unirea creştinilor din întreaga lume". În 1957, Fisher, şeful oficial al bisericii anglicane, a declarat că Consiliul mondial al bisericilor ar vedea cu ochi buni ca papa de la Roma să devină unul dintre preşedinţii săi. Vaticanul, ca şi toate celelalte organizaţii creştine, continuă să se considere drept „singura biserică adevărată". Pontifii catolici n-au renunţat la planul de a-şi instaura dominaţia absolută asupra tuturor creştinilor, şi declaraţiile lor în sensul că doresc să colaboreze cu protestanţii sau cu reprezentanţii altor confesiuni nu constituie decît o manevră tactică. În realitate, o unire a diferitelor confesiuni este imposibilă, din cauza contradicţiilor de neîmpăcat care există între conducătorii bisericilor catolice şi protestante.

Despre unele mijloace „noi" folosite de propaganda religioasă în ţările capitaliste

Căutînd să cîştige adepţi, biserica foloseşte pe scară largă radioul, cinematograful, televiziunea şi presa. În S.U.A., cheltuielile pentru propaganda religioasă prin radio şi televiziune ating suma de 100 000 000 de dolari pe an. În ţările burgheze se produc în fiecare an filme care proslăvesc pe eroii biblici legendari în felul lui Moise, David şi Noe.

Presa burgheză se ocupă de asemenea de propaganda religioasă. Unele ziare, de pildă „New York Times", au rubrici speciale care prezintă activitatea bisericii. Organizaţiile religioase din S.U.A. au numeroase ziare şi reviste proprii. În miile de cărţi consacrate lui Iisus Hristos, care apar în ţările capitaliste, întemeietorul legendar al creştinismului este uneori asemuit cu un capitalist contemporan. În romanul lui Bruce Barton „Omul pe care nimeni nu-l cunoaşte", roman care s-a bucurat de popularitate în perioada 1920—1930, se istorisea cum Iisus Hristos „a ales 12 businessmeni obişnuiţi şi a făurit o organizaţie care a cucerit întreaga lume... Crearea acestei organizaţii este o pildă de succes nemaivăzut dobîndit de un iniţiator: Iisus a fost întemeietorul businessului contemporan".

Adaptarea religiei la regimul capitalist se manifestă şi în faptul că, urmărind să se îmbogăţească, biserica recurge la

metodele concurenței, proprii întreprinderilor capitaliste. Reclama este utilizată intens. La ceremoniile religioase se folosesc fanfare și orchestre de jaz, la slujbele bisericești se invită stele celebre de cinema și campioni sportivi. Unele biserici din S.U.A. fac o mare reclamă slujbelor lor sub denumirea: „Mitingul sfîntului duh" sau „Noaptea specială a sfîntului duh", „A fost oare Iisus acuzat pe nedrept?". Mulți propovăduitori religioși se declară „businessmeni ai domnului". Pentru comoditatea credincioșilor care n-au timp de pierdut, în unele biserici, de exemplu la Los Angeles, sînt instalate automate. Introducînd o monedă de 15 cenți, poți asculta o scurtă rugăciune, iar contra unei taxe suplimentare aceeași rugăciune este însoțită de muzică de orgă. Datorită reclamei intense și variate, după cum scrie ziarul englez „Daily Express", „a-l vinde pe Iisus Hristos nu este mai greu decît a vinde dulceață".

Veniturile bisericilor

În țările capitaliste, biserica dispune de o mare forță financiară și economică. Bisericile catolică, protestantă, mozaică, precum și alte biserici, dețin capitaluri mari și obțin profituri de pe urma investițiilor în societăți bancare și întreprinderi industriale. Participarea activă a bisericilor la viața financiară a țărilor capitaliste le leagă și mai mult de statele burgheze și de monopoluri. Cei mai mari imperialiști — Rockefeller, Ford, Morgan, Rotschild etc. — finanțează organizațiile religioase. Asociația națională a industriașilor din S.U.A. are un comitet special de colaborare cu biserica pentru ajutorarea ei financiară.

Bisericile din S.U.A. strîng în fiecare an sume uriașe. Potrivit datelor oficiale, mult micșorate, veniturile („daniile") a numai 50 de biserici protestante și ortodoxe din S.U.A. au reprezentat în 1956 suma de 1 842 000 000 de dolari. Potrivit datelor unor organe de presă americane, în 1957 toate bisericile laolaltă au strîns de la credincioși aproximativ 5 miliarde de dolari, iar în 1959 — 7,5 miliarde de dolari. Această sumă nu cuprinde veniturile rezultate din vînzarea „apei sfințite", a cărților religioase și a obiectelor de cult. În afară de aceasta, trebuie să se țină seama de veniturile uriașe obținute de pe urma scutirii proprietății bisericești de impozite. Printre cele mai bogate secte protestante se numără baptiștii.

Numai Convenţia sudică a baptiştilor (statul Tennessee), care numără aproximativ 1 000 000 de membri, a primit în cursul anului 1955 donaţii în valoare de 366 000 000 de dolari. Capitalurile bisericii catolice din S.U.A. depăşesc cifra de 4 miliarde de dolari. Se construiesc tot mai multe lăcaşuri bisericeşti. In timp ce în perioada 1920—1930 pentru aceste construcţii se cheltuiau anual 100 000 000—180 000 000 de dolari, numai în 1950 s-au cheltuit pentru construirea de lăcaşuri bisericeşti noi peste 400 000 000, iar în 1959 peste 850 000 000 de dolari. În 1958 proprietatea bisericească din S.U.A. era evaluată la 25 de miliarde de dolari, în timp ce în 1922 valoarea bunurilor tuturor organizaţiilor religioase din S.U.A. se cifra la 3,2 miliarde de dolari.

În Marea Britanie, biserica anglicană reprezintă o mare corporaţie financiară, care obţine venituri apreciabile de pe urma bunurilor sale imobiliare şi a dividendelor date de acţiunile ce-i aparţin. Potrivit datelor oficiale, în 1951 veniturile bisericii anglicane din Anglia şi Wales provenind numai din colectele organizate printre credincioşi au reprezentat 17 500 000 de lire sterline.

Un puternic centru financiar al lumii capitaliste este Vaticanul. Valoarea fondului valutar şi de aur al Vaticanului s-a cifrat în 1958 la 12 miliarde de dolari, dintre care 5 miliarde aparţineau ordinului iezuiţilor. O mare parte a capitalurilor Vaticanului sînt depozitate la băncile Morgan din New York şi la „Creditul elveţian din Zürich". Vaticanul participă la numeroase societăţi pe acţiuni, domină în industria textilă, chimică, electrică şi în alte ramuri ale industriei italiene şi întreţine legături strînse cu magnaţii financiari din S.U.A.

Biserica şi politica imperialismului

Organizaţiile religioase reacţionare îi ajută pe imperialişti în domeniul politicii lor externe agresive. Consiliul naţional al bisericilor creştine din America a declarat în repetate rînduri că aprobă politica externă a S.U.A. Biserica prezbiteriană unită din S.U.A. a refuzat să adopte un apel către guvern cu privire la încetarea imediată a experimentării armei nucleare. Îndemnuri deşănţate la un război atomic sînt lansate în special de către clerul protestant şi catolic din R. F. Germană. Episcopul evanghelic Dibelius a declarat cu cinism: „Dacă, de pildă, o bombă cu hidrogen va ucide 1 000 000 de oameni,

cei uciși vor ajunge în felul acesta mai repede în împărăția veșnică".

Preoțimea reacționară se pronunță împotriva coexistenței pașnice a sistemului capitalist cu cel socialist, împotriva contactelor între oamenii de stat ai acestor sisteme. În toamna anului 1959, cardinalii americani Spellman și Cashing s-au pronunțat împotriva invitării lui N. S. Hrușciov în S.U.A., iar în bisericile catolice s-au oficiat așa-numitele „rugăciuni de pace", cu ieșiri antisovietice grosolane. Cardinalul Ottaviani, într-o predică ținută în ianuarie 1960 la Roma, a adus conducătorilor puterilor occidentale acuzația că „acceptă coexistența cu noii antihriști" (adică cu conducătorii statelor socialiste). În Franța, în timpul vizitei lui N. S. Hrușciov, episcopatul catolic a interzis credincioșilor orice contact cu șeful guvernului sovietic.

Imperialiștii folosesc pe scară largă biserica pentru menținerea pozițiilor lor tot mai șubrede din țările coloniale. Ei apar sub masca de apărători ai islamismului, ai creștinismului, ai mozaismului și ai altor religii. Diverse organizații de misionari, în special catolice, își intensifică activitatea pentru a frîna mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Asia și din Africa. În tendința sa de a subordona populația băștinașă influenței bisericii, Vaticanul își creează o agentură din rîndurile băștinașilor. În martie 1960, Papa Ioan al XXIII-lea a numit — pentru prima oară în istoria papalității — în funcția de cardinal pe Rugambvu, un episcop negru din colonia engleză Tanganica.

Credincioșii de rînd din țările capitaliste condamnă politica agresivă a imperialiștilor, politica de echilibristică pe muchea războiului. Credincioșii înțeleg că un război de dragul intereselor unui mănunchi de imperialiști ar aduce oamenilor muncii numai nenorociri și suferințe. Sub presiunea credincioșilor oameni ai muncii, o parte a clerului a fost nevoită să facă declarații cu privire la necesitatea păcii. În aprilie 1958, ziarul „New York Times" a publicat declarația a 140 de reprezentanți de seamă ai clerului protestant, care cuprindea un apel la încetarea tuturor experiențelor cu arma nucleară. În Japonia, în mai 1960, în timpul luptei poporului împotriva ratificării așa-numitului tratat japono-american de securitate, un grup de creștini de vază a organizat o manifestație de stradă și a declarat că va depune

toate eforturile pentru anularea acestui tratat, care nu înseamnă nimic altceva decît atragerea Japoniei la pregătirea unui război.

În sînul organizaţiilor religioase din ţările capitaliste se desfăşoară o luptă înverşunată în problemele de politică externă. În timp ce majoritatea credincioşilor cer menţinerea păcii şi încetarea cursei înarmărilor, vîrfurile clerului, executînd comanda socială a burgheziei imperialiste, încearcă să ascundă poporului adevărul şi să camufleze cu numele lui dumnezeu politica de pregătire a războiului, periculoasă pentru lumea întreagă.

Există, totuşi, şi printre clericii din ţările capitaliste oameni cinstiţi care nu se tem să lupte pentru pace, pentru coexistenţa paşnică a capitalismului şi socialismului. Asemenea militanţi sînt Hewlett Johnson, decanul catedralei din Canterbury, Arthur Moulton, episcop protestant, Andrea Gaggero, preot catolic şi alţii.

Îndepărtarea de religie a oamenilor muncii din ţările capitaliste

În ţările capitaliste se observă o slăbire a sentimentului religios în rîndurile oamenilor muncii, fapt care se manifestă înainte de toate în indiferenţa crescîndă a maselor largi populare faţă de religie şi de biserică. Aceasta se referă îndeosebi la clasa muncitoare.

În 1944, în S.U.A., la întrebarea Institutului Gallup pentru sondarea opiniei publice: „Aţi fost la vreo slujbă religioasă în decursul ultimelor patru săptămîni?", 42% dintre cei chestionaţi au răspuns: „nu". În 1954, la întrebarea: „Sînteţi membru al vreunei biserici?", 21% dintre cei chestionaţi (ceea ce reprezintă 20 000 000 de locuitori adulţi ai S.U.A.) au răspuns: „nu". În 1951, răspunzînd la întrebarea: „Pot să se căsătorească doi tineri care se iubesc, dar care aparţin unor confesiuni diferite?", 54% dintre cei chestionaţi au răspuns: „da". Americanii manifestă un interes tot mai mic faţă de cărţile sfinte, şi îndeosebi faţă de Biblie. În 1950, în cadrul unui sondaj, la punctul: „Numiţi una dintre primele cărţi ale Noului testament", 53% dintre cei chestionaţi n-au indicat nici una; la întrebarea: „Aţi citit vreo parte a Bibliei în decursul ultimului an?", 33% au răspuns: „nu". În 1957 Consiliul bisericesc din Filadelfia a fost nevoit să admită că „lectura actuală a Bibliei în şcolile laice le dă elevilor

doar un mic ajutor spiritual și, mai mult decît atît, provoacă chiar indiferență, neatenție și plictiseală". Chiar dacă ar fi să dăm crezare datelor oficiale, potrivit cărora în S.U.A. ar exista 109 000 000 de credincioși, mai rămîn peste 70 000 000 de oameni care nu aparțin nici unei religii.

Cardinalul Feltin al Parisului scria în 1958 în ziarul catolic „La Croix" că numai 500 000 de creștini din cei 5 000 000 de locuitori ai diocezei sale frecventează biserica. La Paris, numai 18%, iar în suburbiile lui numai 12,5% din populație merg efectiv la biserică. În Anglia, chiar după datele oficiale, numai 20% din populație aparțin vreunei biserici. În Germania occidentală, clericii se plîng că numai 4% din populația regiunilor muncitorești asistă la slujbele religioase.

Slăbirea influenței religiei se manifestă în faptul că mase tot mai largi de alegători refuză să voteze la alegeri pentru candidații propuși de partidele clericale și sprijină cu tot mai multă hotărîre pe comuniști.

Lichidarea orînduirii capitaliste, în care religia este folosită ca instrument al clasei dominante pentru exploatarea celor ce muncesc, creează condiții materiale, sociale și culturale și de lămurire ideologică favorabile pentru desființarea ei.

BISERICA ÎN U.R.S.S.

Dictatura proletariatului, care a învins în U.R.S.S. în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a satisfăcut pentru prima oară în istorie în mod consecvent revendicarea democratică a libertății conștiinței. V. I. Lenin, întemeietorul Statului sovietic, pornind de la indicațiile lui K. Marx și F. Engels, a formulat încă în 1905 politica statului proletar cu privire la religie și la biserică. Cerînd ca biserica să fie complet separată de stat, religia să fie considerată drept o chestiune particulară a fiecărui cetățean și să se anuleze orice îngrădiri ale drepturilor din pricina profesării unei confesiuni, V. I. Lenin sublinia : „Numai înfăptuirea pînă la capăt a acestor cerințe poate pune capăt trecutului rușinos și blestemat cînd biserica era într-o stare de dependență feudală față de stat, iar cetățenii ruși erau într-o stare de dependență feudală față de biserica de stat... Separarea completă a bisericii de stat — iată revendicarea pe care o prezintă proletariatul socialist statului contemporan și bisericii contemporane" [1].

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și biserica

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a satisfăcut această revendicare a oamenilor muncii. Chiar primele decrete ale Puterii sovietice au reflectat tendința de separare a bisericii de stat. Astfel, decretul „Cu privire la pămînt" (26 octombrie 1917), conform căruia toate pămînturile au fost naționalizate și nici o persoană sau organizație nu mai putea dispune de proprietate privată asupra pămîntului, proclama toate pămînturile, inclusiv cele bisericești și mănăstirești, bun al întregului

[1] *V. I. Lenin,* Opere, vol. 10, E.S.P.L.P. 1956, pag. 70—71.

popor. Acest decret submina puterea economică a bisericii, care fusese înainte de revoluție unul dintre cei mai mari proprietari funciari din țară.

„Declarația drepturilor popoarelor din Rusia" (2 noiembrie 1917), anulînd toate privilegiile și îngrădirile naționale și național-religioase, a desființat poziția dominantă a bisericii ortodoxe. Toți cetățenii au devenit egali în drepturi, indiferent de apartenența religioasă. Decretele „Cu privire la căsătoria civilă, la copii și la introducerea registrelor de stare civilă" (18 decembrie 1917), precum și cel „Cu privire la desfacerea căsătoriei" (19 decembrie 1917), au stabilit că numai căsătoria civilă este valabilă din punct de vedere juridic. Conform acestor decrete, raporturile juridice dintre soți, ca și cele dintre părinți și copii, nu mai erau statornicite în funcție de respectarea sau nerespectarea de către aceștia a ritualului religios. La 14 ianuarie 1918 a fost desființat departamentul clerului de curte. La 16 ianuarie 1918 au fost desființate secțiile departamentului cultelor din armată.

Decretul cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică

Actul legislativ fundamental al Statului sovietic în legătură cu religia și biserica este decretul „Cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică", emis la 23 ianuarie (5 februarie) 1918.

În primul paragraf al decretului se spune: „Biserica se separă de stat". Religia a devenit, în raport cu statul, o chestiune particulară a fiecărui cetățean. Recunoscînd fiecărui cetățean dreptul de a profesa orice religie sau nici una, decretul interzicea emiterea oricăror legi și dispoziții locale care să îngrădească libertatea conștiinței.

Decretul a anulat orice avantaje sau privilegii acordate cetățenilor pe baza apartenenței lor religioase, precum și orice îngrădiri ale drepturilor din pricina profesării sau neprofesării unei credințe. În acest scop s-au înlăturat din toate actele oficiale orice indicații cu privire la apartenența religioasă a cetățenilor. Decretul stabilea că actele insituțiilor de stat și ale altor instituții publice și juridice nu sînt însoțite de nici un fel de rituri sau ceremonii religioase. Jurămîntul religios a fost desființat. Actele de stare civilă (înregistrarea căsătoriilor, a nașterilor, a deceselor) au trecut exclusiv în competența autorităților civile.

Decretul declara bun al poporului averile tuturor asociaţiilor bisericeşti şi religioase, privîndu-le de calitatea de persoană juridică ; totodată se interzicea perceperea forţată de taxe în folosul asociaţiilor bisericeşti şi religioase.

În acelaşi timp, asigurînd dreptul inviolabil al cetăţenilor la exercitarea liberă a riturilor religioase, decretul stabilea că localurile şi obiectele de cult necesare oficierii serviciului divin trebuie să fie predate, prin decizii ale puterii de stat locale sau centrale, în folosinţa gratuită a asociaţiilor religioase respective.

Asigurînd efectiv exercitarea liberă a riturilor religioase, decretul interzicea orice măsuri de constrîngere sau aplicarea de sancţiuni de către asociaţiile religioase membrilor lor. Dreptul exercitării libere a riturilor religioase se garanta în toate cazurile, cu excepţia riturilor care tulbură ordinea publică sau sînt însoţite de atentate la drepturile cetăţenilor. În aceste cazuri s-a dat autorităţilor locale dreptul de a lua toate măsurile necesare în vederea asigurării ordinii publice şi a securităţii cetăţenilor.

Recunoscînd libertatea credinţei, decretul prevedea în acelaşi timp că „nimeni nu poate, invocînd concepţiile sale religioase, să se sustragă de la îndeplinirea îndatoririlor sale cetăţeneşti". Într-un paragraf special al decretului se stipula că şcoala se separă de biserică, interzicîndu-se predarea religiei în toate şcolile de cultură generală. În conformitate cu această prevedere a decretului, Comisariatul poporului pentru învăţămînt, prin decizia din 17 februarie 1918, a desfiinţat în şcoală funcţia de profesor de religie. Cetăţenilor li se permitea să înveţe religia numai în mod particular. Decretul „Cu privire la separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică" constituie un document istoric care a exprimat esenţa revendicărilor revoluţionare ale clasei muncitoare în ceea ce priveşte religia şi biserica, stabilind principiile politicii Statului sovietic faţă de organizaţiile eclesiastice-religioase. Prin publicarea acestui decret s-a proclamat libertatea conştiinţei fiecărui cetăţean. Decretul a pus capăt oprimării multiseculare a conştiinţei omeneşti.

Împărţirea organizaţiilor eclesiastice-religioase din Rusia prerevoluţionară în biserică dominantă (biserica ortodoxă), biserici tolerate (islamismul, catolicismul etc.) şi biserici prigonite (de exemplu biserica de rit vechi) îşi găsea expresia

în împărţirea credincioşilor după criteriul confesional, ceea ce implica discriminări şi îngrădiri în materie de drepturi cetăţeneşti, iar adesea persecuţii directe. Decretul a pus capăt împărţirii în biserică dominantă, pe de o parte, şi biserici şi asociaţii religioase persecutate, pe de altă parte. Biserica ortodoxă a încetat de a mai deţine o poziţie dominantă faţă de celelalte confesiuni. Acum toţi credincioşii îşi puteau exercita în mod liber cultele lor religioase, devenind totodată pe deplin egali în ceea ce priveşte drepturile cetăţeneşti.

Pe de altă parte, decretul a garantat pentru prima oară oamenilor care nu cred în dumnezeu posibilitatea neîngrădită de a fi atei, de a traduce în viaţă dreptul lor la libertatea conştiinţei, de a desfăşura propaganda ateistă. S-au abrogat toate dispoziţiile care prevedeau îngrădirea drepturilor ateilor. Orice împărţire a cetăţenilor după criteriul religios a fost desfiinţată.

Cauzele menţinerii credinţelor religioase în U.R.S.S.

În urma victoriei socialismului, în U.R.S.S. au fost lichidate clasele exploatatoare, care propagau şi susţineau religia şi organizaţiile religioase şi bisericeşti. Prin aceasta au fost zdruncinate bazele sociale ale religiei. În acelaşi timp, datorită revoluţiei culturale şi propagandei ştiinţifice-ateiste, majoritatea covîrşitoare a populaţiei Uniunii Sovietice a rupt definitiv cu religia şi s-a situat pe poziţiile ateismului. Totuşi, o anumită parte a cetăţenilor, deşi s-au îndepărtat de religie, nu şi-au însuşit încă o concepţie ştiinţifică fermă despre lume, mai au o atitudine şovăielnică. În afară de aceasta, în sînul unei părţi însemnate a populaţiei ţării se păstrează diferite credinţe religioase.

Prin ce se explică menţinerea credinţelor religioase în societatea socialistă?

Existenţa credinţelor religioase se datoreşte acţiunii unui întreg şir de cauze, atît cauze care determină menţinerea altor rămăşiţe ale trecutului, cît şi cauze specifice, referitoare numai la religie.

Dintre cauzele generale care fac ca în condiţiile socialismului credinţa religioasă să se menţină un anumit timp, trebuie amintită, în primul rînd, rămînerea în urmă a conştiinţei sociale faţă de existenţa socială. Aceasta este o lege care acţionează în toate stadiile dezvoltării societăţii, inclusiv în socialism. Ca rezultat al acţiunii acestei legi generale isto-

rice, concepțiile, obiceiurile, deprinderile oamenilor se mențin o anumită perioadă de timp după ce se schimbă condițiile materiale ale existenței lor. Acest conservatorism al conștiinței omenești, propriu tuturor formelor ei, este îndeosebi caracteristic pentru religie, care și-a păstrat pînă în zilele noastre conținutul moștenit din perioada preistorică.

Acțiunea legii rămînerii în urmă a conștiinței sociale față de existența socială face ca religia, deși nu este generată de societatea socialistă, să existe în continuare, ca o rămășiță a trecutului în conștiința oamenilor.

O altă cauză care contribuie la viabilitatea multor rămășițe din trecut, inclusiv a religiei, este existența sistemului mondial capitalist, care duce o intensă luptă ideologică împotriva țărilor socialiste și ideologiei marxist-leniniste, dominantă în ele. Una dintre direcțiile acestei lupte o constituie propaganda religioasă (propaganda prin radio, prin presă etc.), care urmărește înviorarea credințelor religioase în U.R.S.S. și atițarea fanatismului religios. Unele curente religioase primesc un sprijin material direct din țările capitaliste (bunăoară iehoviștii — din S.U.A.).

La menținerea credințelor religioase contribuie și faptul că sistemul mondial capitalist pregătește un nou război de exterminare, racheto-nuclear. Însăși posibilitatea unui asemenea război este un teren prielnic reînvierii prejudecăților religioase la oamenii care nu cunosc legile de dezvoltare ale societății.

Paralel cu cauzele care duc la menținerea tuturor rămășițelor trecutului în conștiința oamenilor, acționează și cauze care determină exclusiv existența prejudecăților religioase. Una dintre cele mai importante este faptul că, deși rădăcinile de clasă ale religiei au fost lichidate în societatea socialistă, rădăcinile ei gnoseologice, care se exprimă în perceperea subiectivă, unilaterală a realității, se mențin. Această particularitate a conștiinței omenești contribuie uneori la alimentarea concepțiilor religioase.

Conștiința omului poate smulge în mod arbitrar una dintre laturile realității din conexiunile ei reale și s-o absolutizeze, atribuindu-i diferite însușiri supranaturale. Astfel, ca rezultat al abordării subiectiviste a fenomenelor, conștiința omului poate să desprindă noțiunile generale de lucrurile reale, să le absolutizeze și să înceapă să privească lucrurile reale ca

provenind din noțiunea generală. Bunăoară, noțiunea de „fruct" a luat naștere ca reflectare a proprietăților generale, comune diferitelor fructe existente în realitate : măr, pară etc. Abordarea subiectivistă poate face ca noțiunea de „fruct" să fie desprinsă de fructele reale ale căror proprietăți generale le exprimă de fapt și să fie privită ca existînd înaintea fructelor și independent de ele, în cazul acesta fructele reale sînt prezentate, ca produsul noțiunii generale de „fruct".

Întrucît toate noțiunile cu care operează conștiința omenească sînt rezultatul unei abstracții, o abordare subiectivistă poate determina o operație asemănătoare cu cea descrisă mai sus în cazul oricărei noțiuni. Ruperea noțiunilor de lucrurile și fenomenele reale, absolutizarea lor și atribuirea de proprietăți supranaturale noțiunilor stau la baza reprezentărilor lui dumnezeu, diavolului, îngerilor etc.

Printre factorii care contribuie la menținerea prejudecăților trebuie relevat și faptul că o parte a cetățenilor sovietici nu cunosc legile dezvoltării naturii, societății și conștiinței omului, neștiință care s-a menținut în pofida revoluției culturale înfăptuite în U.R.S.S. O dovadă în acest sens o constituie o oarecare recrudescență a credințelor religioase în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, cînd influența crescîndă a întîmplării asupra vieții omului, evenimentele îngrozitoare care-i înspăimîntau pe oameni, încercările grele i-au adus pe unii cetățeni sovietici, incapabili să înțeleagă just ceea ce se petrecea în jurul lor, în sînul diferitelor organizații religioase.

O cauză serioasă care contribuie la menținerea dogmelor religioase o constituie marea influență emoțională a sărbătorilor și ritualurilor religioase. Fastul calculat și teatralismul slujbelor religioase ortodoxe și catolice, ca și simplitatea căutată a ceremonialului baptist, frapează imaginația credincioșilor, îi emoționează, susținînd astfel spiritul religios. Conducerile tuturor organizațiilor religioase acordă o foarte mare atenție acestui aspect al cultului. În instituțiile de învățămînt teologic se studiază discipline speciale cu privire la oficierea ritualurilor religioase. În literatura religioasă (de pildă în cea ortodoxă) se acordă o mare atenție regizării slujbelor religioase : luminarea interiorului bisericii, stilul cîntecelor bisericești etc. Fiecare curent religios caută căi pentru a intensifica influența emoțională asupra credincioșilor. Aceste

căutări sînt uneori încununate de succes, mai ales acolo unde nu se acordă atenţia cuvenită instituţiilor culturale educative (cluburi, case de lectură etc.) şi activităţii care se desfăşoară în cadrul lor.

În menţinerea credinţelor religioase a jucat un anumit rol trecerea majorităţii organizaţiilor religioase şi bisericeşti pe poziţiile atitudinii de lealitate faţă de Puterea sovietică şi tendinţa lor de a-şi adapta ideologia la ideologia comunistă pentru a frîna îndepărtarea credincioşilor de religie. Slujitorii bisericii, schimbîndu-şi metodele de muncă, se adaptează la situaţie, activizînd propaganda religioasă, străduindu-se să atragă în orbita ei şi pe necredincioşi. O activitate deosebit de energică desfăşoară în această direcţie sectanţii şi preoţii catolici. Se repară bisericile şi casele de rugăciune, ornamentaţia lor interioară devine tot mai fastuoasă. Amploarea acestei activităţi poate fi judecată chiar şi din faptul că numai biserica ortodoxă rusă a cheltuit în perioada postbelică zeci de milioane de ruble în acest scop.

Activizarea propagandei religioase şi menţinerea credinţelor religioase au fost, într-o măsură însemnată, rezultatul unei insuficiente munci de propagandă ştiinţifică-ateistă.

Organizaţiile de partid au sarcina de a conduce propaganda ateistă, dar unele din ele nu îşi îndeplinesc bine această sarcină. Se mai întîlnesc uneori conducători care consideră că în condiţiile noastre religia va dispărea de la sine, deoarece au fost lichidate rădăcinile ei de clasă.

Într-o serie de organizaţii de partid se folosesc insuficient în propaganda ateistă mijloace ale educaţiei de masă, ca presa, radioul, cinematograful etc., se aleg şi se educă prost cadrele de propagandişti ai ateismului. Se mai întîlnesc des fapte de atitudine împăciuitoristă faţă de comsomoliştii şi comuniştii caré participă la ritualuri religioase.

Una din lipsurile cele mai importante ale organizării întregii propagande ateiste o constituie faptul că anumite grupuri ale populaţiei sînt lăsate adesea în afara sferei ei. Aceasta se referă în primul rînd la aşa-numita populaţie neorganizată, în rîndurile căreia prejudecăţile religioase sînt mai puternice.

O piedică serioasă în lupta împotriva religiei o constituie slaba organizare a muncii individuale cu credincioşii, care este deosebit de importantă în lupta împotriva sectelor.

Organizaţiile religioase şi bisericeşti din U.R.S.S.

În Uniunea Sovietică există următoarele biserici şi curente religioase mai importante :

1. *Biserica ortodoxă rusă,* în frunte cu patriarhul Moscovei şi al întregii Rusii, care îşi are reşedinţa la Moscova. Din punct de vedere administrativ, biserica ortodoxă rusă se împarte în eparhii. Într-un şir de ţări (S.U.A., Franţa, Germania, Austria etc.) există eparhii subordonate patriarhului Moscovei şi întregii Rusii. Prin numărul credincioşilor şi al comunităţilor, precum şi prin efectivul clerului, biserica ortodoxă rusă este cea mai mare organizaţie religioasă din U.R.S.S.

2. O biserică de sine stătătoare este *Biserica ortodoxă gruzină,* care are în frunte un patriarh (catolicos) al întregii Gruzii.

3. *Biserica de rit vechi,* care cuprinde cîteva curente religioase de sine stătătoare.

4. *Biserica creştinilor evanghelici-baptişti* este alcătuită din trei curente în trecut independente : baptiştii, creştinii după evanghelie şi creştinii de credinţă evanghelică (penticostalii). În fruntea acestei biserici se află Consiliul unional al creştinilor evanghelici-baptişti, cu sediul la Moscova.

5. *Biserica armeană-gregoriană,* în frunte cu patriarhul suprem (catolicos) al tuturor armenilor. Această biserică are eparhii şi în străinătate.

6. *Biserica musulmană (islamică).* Această religie ocupă locul al doilea, după biserica ortodoxă rusă, prin numărul credincioşilor şi prin efectivul slujitorilor cultului.

7. *Cultul budist,* condus de un Consiliu duhovnicesc al budiştilor din U.R.S.S. Preşedintele consiliului poartă titlul preoţesc de bandido-hambo-lama.

8. *Biserica romano-catolică.*

9. *Biserica evanghelică-luterană.*

10. *Cultul mozaic.*

În afară de bisericile şi curentele religioase menţionate mai sus, există şi alte religii cu un număr mult mai mic de credincioşi, de comunităţi şi de slujitori ai cultului (adventiştii de ziua a şaptea, molocanii etc.).

Statutul juridic al organizaţiilor religioase şi bisericeşti

Toate uniunile religioase (asociaţii, grupuri) de toate confesiunile se bucură de drepturi egale, indiferent de numărul credincioşilor sau al slujitorilor cultului. Ele au statutul de asociaţii religioase sau de grupuri de credincioşi, la care participarea este benevolă.

Asociaţiile religioase sînt constituite de credincioşi în vederea oficierii cultului şi nu au dreptul să se ocupe de altceva. Prin conţinutul activităţii lor, ele nu au nimic comun cu alte organizaţii (ştiinţifice, de culturalizare, sindicale, de copii, de femei, sportive etc.) create de oamenii muncii. În Uniunea Sovietică, toate organizaţiile, cu excepţia celor religioase, reunesc pe oamenii muncii fără deosebire de convingeri religioase, naţionalitate etc. Organizarea unor asociaţii, exceptînd pe cele religioase, care să-i împartă pe cetăţeni după criteriul religiei nu este permisă.

Fiecare cetăţean poate fi membru al unei singure uniuni religioase (asociaţie religioasă sau grup de credincioşi). O asociaţie religioasă sau un grup de credincioşi nu pot să-şi înceapă activitatea decît după înregistrarea lor la organele puterii de stat, în care scop trebuie să înainteze o cerere semnată de membrii asociaţiei. În listele de membri ai asociaţiilor sau grupurilor religioase nu pot fi introduşi decît credincioşii care şi-au dat consimţămîntul.

Toate organizaţiile religioase (asociaţii, grupuri, centre religioase) şi toţi slujitorii cultului se întreţin numai din fondurile realizate din donaţiile benevole ale credincioşilor. Aceste fonduri pot fi folosite numai pentru întreţinerea lăcaşului de rugăciune, a bunurilor bisericeşti sau pentru plata salariilor organelor executive şi a slujitorilor cultului. Nu sînt permise nici un fel de colecte şi reţineri forţate în folosul organizaţiilor religioase. Contribuţiile benevole ale credincioşilor, colectate de organizaţiile religioase, nu sînt impozabile. Veniturile slujitorilor cultului sînt impozabile conform legii.

Pentru îndeplinirea funcţiilor legate de administrarea şi folosirea bunurilor bisericeşti şi a mijloacelor băneşti, asociaţia religioasă alege din sînul membrilor ei în adunări generale, prin vot deschis, un organ executiv compus din trei persoane. Grupul de credincioşi alege un împuternicit.

Lăcașurile de rugăciune și bunurile bisericești

Lăcașurile de rugăciune și bunurile bisericești se dau credincioșilor în folosință gratuită în baza unui contract încheiat cu Comitetul executiv al Sovietului raional (orășenesc) de deputați ai celor ce muncesc și sînt luate în primire, în baza contractului, de membrii asociației religioase. Persoanele care iau în primire bunurile se obligă să le păstreze în bune condiții, să efectueze reparațiile necesare la lăcașurile de cult, să suporte cheltuielile legate de deținerea și folosirea acestor bunuri, să le utilizeze exclusiv în vederea satisfacerii necesităților religioase, să compenseze pagubele pricinuite prin deteriorarea sau dispariția lor etc.

Urmărind să conserve monumentele istorice, Statul sovietic, cînd dă în folosință credincioșilor lăcașuri de rugăciune avînd o valoare istorică, artistică și arhitectonică, obligă persoanele care primesc în folosință aceste lăcașuri să respecte regulile stabilite cu privire la evidența și conservarea monumentelor de artă și istorice.

Dreptul de a lua parte la administrarea lăcașurilor de rugăciune și a bunurilor bisericești îl au toate persoanele care au iscălit contractul. Toți localnicii care profesează religia respectivă au dreptul de a semna ulterior contractul privitor la luarea în primire a lăcașului de rugăciune și a bunurilor bisericești. După aceasta ei se bucură de dreptul de a participa la administrarea clădirilor și bunurilor în aceleași condiții ca și persoanele care au semnat inițial contractul. Pe de altă parte, fiecare semnatar al contractului poate să-și retragă semnătura de pe contract, înaintînd în acest sens o cerere organelor cu care a fost încheiat contractul. Acest lucru nu scutește persoana care a făcut cererea de răspundere pentru integritatea bunurilor în perioada anterioară cererii.

Condițiile de încetare a activității comunităților religioase

În ceea ce privește încetarea activității unei asociații religioase și închiderea unui lăcaș de rugăciune, legislația sovietică cere să se procedeze cu seriozitate și prudență. Organele de stat pot suspenda activitatea unor asociații religioase cînd credincioșii renunță la religie (conform declarațiilor acestora), precum și în cazurile cînd această activitate urmărește scopuri dușmă-

noase Statului sovietic: refuzul de a îndeplini îndatoririle cetăţeneşti, de a participa la apărarea Patriei, la alegerea organelor de stat şi obşteşti, atiţarea fanatismului religios, a vrajbei naţionale etc. Organele de stat pot suspenda activitatea asociaţiilor religioase şi în cazurile cînd ea aduce prejudicii cetăţenilor sovietici sau le ştirbeşte drepturile. Astfel, în U.R.S.S. s-a interzis activitatea sectelor antisovietice şi cu ritualuri barbare (iehoviştii etc.). Este de asemenea interzisă sărbătoarea religioasă musulmană aşura (şahsei-vahsei), în timpul căreia credincioşii se automutilează.

Ceremoniile religioase din afara lăcaşurilor de cult

Interzicînd săvîrşirea oricăror rituri şi ceremonii de cult, precum şi aşezarea obiectelor de cult în orice instituţii şi întreprinderi de stat, obşteşti, cooperatiste etc. (adică în orice alt loc în afara edificiilor destinate exercitării cultului), legislaţia sovietică permite săvîrşirea de rituri religioase în afara lăcaşurilor de cult, la cererea cetăţenilor grav bolnavi sau a muribunzilor, aflaţi în spitale sau locuri de detenţiune. În aceste cazuri, riturile religioase se îndeplinesc în încăperi izolate. Se permite de asemenea îndeplinirea acestor rituri în cimitire şi crematorii, precum şi în locuinţele credincioşilor, la cererea muribundului sau a cuiva grav bolnav.

Pentru procesiunile religioase care fac parte integrantă din serviciul divin şi care se săvîrşesc în jurul lăcaşului de cult nu este nevoie de autorizaţii speciale, cu condiţia să nu tulbure circulaţia normală de pe stradă.

Alte drepturi ale asociaţiilor religioase

Fiecare slujitor al cultului trebuie să aibă o zonă de activitate, delimitată de domiciliul membrilor asociaţiei religioase deservite de el şi de locul unde se află lăcaşul de rugăciune respectiv. Dacă un slujitor al cultului deserveşte două sau mai multe asociaţii religioase, activitatea sa este delimitată de teritoriul pe care locuiesc permanent credincioşii membri ai acestor asociaţii.

Centrele religioase au dreptul, cu permisiunea Consiliului pentru problemele cultelor şi Consiliului pentru problemele bisericii ortodoxe ruse de pe lîngă Consiliul de Miniştri al

U.R.S.S., de a organiza congrese şi consfătuiri ale clerului, precum şi de a edita literatură religioasă.

Congresele, consfătuirile şi conferinţele religioase pot fi convocate de asociaţiile religioase sau de grupurile de credincioşi, precum şi de organele executive ale congreselor religioase. Organele executive ale asociaţiilor şi grupurilor religioase, precum şi organele executive ale congreselor religioase, pot să folosească ştampile, sigilii şi imprimate pe care să fie indicată denumirea lor. Aceste ştampile, sigilii şi imprimate nu pot conţine emblemele şi lozincile stabilite pentru instituţiile şi organele Puterii sovietice.

Cetăţenii Uniunii Sovietice pot preda şi învăţa religia numai în particular. Predarea credinţelor religioase este permisă numai în şcoli speciale de teologie, întreţinute de biserică.

Puterea sovietică acordă organizaţiilor religioase şi bisericeşti toate posibilităţile pentru exercitarea cultului religios şi nu se amestecă în viaţa religioasă a credincioşilor. În acelaşi timp, organizaţiile religioase sînt datoare să se ocupe numai de activitatea religioasă şi să nu se amestece în treburile statului. Uniunilor religioase le este interzis să înfiinţeze case de ajutor reciproc sau cooperative, să acorde ajutor material membrilor lor, să organizeze în mod special adunări ale copiilor, tinerilor sau femeilor, cercuri şi grupuri de alt gen decît pentru exercitarea cultului. Uniunilor religioase le este de asemenea interzis să organizeze excursii şi terenuri de joc pentru copii, să deschidă biblioteci şi săli de lectură, să organizeze sanatorii şi să acorde asistenţă medicală. În lăcaşurile de rugăciune nu se pot păstra decît cărţile necesare pentru oficierea cultului respectiv.

Deşi Statul sovietic creează organizaţiilor religioase toate condiţiile necesare pentru activitatea lor, unele asociaţii religioase încalcă legile sovietice şi depăşesc cadrul activităţii strict religioase. Este vorba, în primul rînd, de organizaţiile sectelor, care înfiinţează adeseori case de ajutor reciproc şi cercuri de artişti amatori, organizează serate, excursii etc. Se întîmplă ca slujitori ai cultului să nu-şi plătească impozitele pe venit sau să se îndeletnicească cu specula. Asemenea acţiuni ale organizaţiilor religioase bisericeşti sau ale sluji-

torilor cultului constituie o încălcare grosolană a legilor sovietice şi, ca atare, trebuie curmate cu toată hotărîrea de către organele puterii de stat.

Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse şi Consiliul pentru problemele cultelor de pe lîngă Consiliul de Miniştri al U.R.S.S.

De soluţionarea problemelor practice privind organizaţiile religioase şi bisericeşti se ocupă Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse (înfiinţat în 1943) şi Consiliul pentru problemele cultelor (înfiinţat în 1944) de pe lîngă Consiliul de Miniştri al U.R.S.S. Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse supraveghează respectarea legilor şi deciziilor guvernului referitoare la biserica ortodoxă rusă.

Consiliul pentru problemele cultelor supraveghează respectarea legilor şi deciziilor guvernului referitoare la toate uniunile religioase, cu excepţia bisericii ortodoxe ruse (cultele musulman, budist, mozaic; bisericile luterană, catolică, armeană-gregoriană, biserica de rit vechi şi alte biserici, precum şi organizaţiile sectelor). Consiliul pentru problemele cultelor îndeplineşte, în raport cu toate celelalte biserici şi uniuni religioase, aceleaşi funcţii care îi revin Consiliului pentru problemele bisericii ortodoxe ruse în raport cu biserica ortodoxă.

Libertatea conştiinţei în U.R.S.S.

Orînduirea socialistă asigură tuturor cetăţenilor libertatea deplină a conştiinţei. Omul se bucură de libertatea conştiinţei atunci cînd nici organizaţiile religioase şi bisericeşti, nici statul sau organele sale locale nu exercită asupra lui o constrîngere exterioară în problema credinţei sau a necredinţei în dumnezeu. Libertatea conştiinţei înseamnă posibilităţi egale reale pentru toţi cetăţenii statului de a profesa liber o religie oarecare sau de a fi atei, de a nu crede în dumnezeu. Consfinţind cuceririle celor ce muncesc, Constituţia U.R.S.S. garantează cetăţenilor o serie de drepturi inviolabile, printre care şi libertatea conştiinţei. Articolul 124 al Constituţiei U.R.S.S., exprimînd ideile fundamentale ale decretului leninist „Cu privire la separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică", glăsuieşte: „În scopul asigurării libertăţii de conştiinţă a cetăţenilor, în U.R.S.S. biserica este despărţită de stat şi şcoala este despărţită de biserică. Libertatea exercitării cul-

telor religioase şi libertatea propagandei antireligioase sînt garantate tuturor cetăţenilor". Legile U.R.S.S. interzic îngrădirea libertăţii conştiinţei, persecutarea cuiva pentru convingerile sale religioase şi jignirea sentimentelor religioase ale credincioşilor. Amestecul administrativ în treburile organizaţiilor religioase legate de exercitarea cultului este interzis. Numai în cazurile cînd exercitarea cultului duce la tulburarea ordinii publice sau la ştirbirea drepturilor cetăţenilor, organele administrative locale sînt autorizate să ia măsurile necesare în vederea menţinerii ordinii şi a apărării drepturilor cetăţenilor.

Toţi cetăţenii U.R.S.S., indiferent de confesiune, indiferent dacă profesează o religie oarecare sau nu au nici un fel de religie, se bucură de drepturi egale, consfinţite în Constituţia U.R.S.S. Clerul tuturor religiilor se bucură de asemenea de toate drepturile politice şi cetăţeneşti, la fel cu toţi ceilalţi cetăţeni ai U.R.S.S.

În Uniunea Sovietică nu se ţine nici un fel de evidenţă a cetăţenilor după criteriul confesional. De aceea el nu are nici o însemnătate la angajarea în serviciu, admiterea într-o şcoală etc.

Gradul de libertate a conştiinţei reprezintă, de regulă, o expresie a gradului de democratism al orînduirii sociale existente într-o ţară. Democraţia sovietică socialistă, fiind forma cea mai înaltă a democraţiei, asigură o libertate a conştiinţei care este de neconceput în vreo ţară capitalistă. Concepţia burgheză despre libertatea conştiinţei, neînfăptuită pe deplin în nici o ţară capitalistă, se reduce la a recunoaşte unui om dreptul de a alege o formă de religie sau alta. Spre deosebire de concepţia burgheză despre libertatea conştiinţei, care înseamnă libertatea conştiinţei numai pentru credincioşi, concepţia socialistă despre libertatea conştiinţei, realizată în U.R.S.S., constă nu numai în dreptul fiecărui cetăţean de a alege şi a profesa o anumită formă de religie, ci şi în dreptul de a nu împărtăşi nici o religie, de a fi ateu. Constituţia U.R.S.S. garantează nu numai dreptul exercitării libere a cultelor, ci şi dreptul desfăşurării propagandei antireligioase. Statul sovietic se străduieşte să asigure libertatea conştiinţei atît pentru cetăţenii credincioşi cît şi pentru cei necredincioşi.

Cu această ocazie trebuie însă să amintim că marxism-leninismul nu privește separarea bisericii de stat și a școlii de biserică, înfăptuirea dreptului la libertate a conștiinței ca pe un scop în sine. Clasa muncitoare instituie libertatea conștiinței cu scopul de a se ajunge mai tîrziu la înlăturarea deplină a ideologiei religioase. Se înțelege că religia trebuie lichidată nu prin măsuri administrative și de constrîngere, ci prin ridicarea nivelului cultural al maselor muncitoare, prin intensificarea și dezvoltarea multilaterală a propagandei științifice-ateiste.

Ar fi greșit să credem că în societatea socialistă religia nu este dăunătoare fiindcă în urma victoriei socialismului în U.R.S.S. au fost lichidate clasele exploatatoare, iar prin aceasta au fost distruse rădăcinile sociale ale religiei. Prin însăși esența sa, religia este profund ostilă orînduirii noastre sociale.

Concepția despre lume dominantă în societatea noastră este marxism-leninismul, care reprezintă antipodul religiei. În timp ce marxism-leninismul ne învață că în afară de lumea materială, care se dezvoltă după legile sale interne proprii, nu există nici o altă lume, religia afirmă că lumea a fost creată de dumnezeu și este condusă de el. „De nepătruns sînt căile Domnului", susține religia. Materialismul dialectic demonstrează însă că lumea poate fi cunoscută, iar acest lucru este confirmat în mod strălucit de realizările savanților sovietici în domeniul științei și tehnicii. Forța și viabilitatea concepției marxist-leniniste despre lume constă în faptul că, descoperind legile dezvoltării naturii și societății, ea îi înarmează pe oameni cu cunoașterea căilor și mijloacelor de transformare a lumii.

În timp ce religia afirmă că împărțirea societății în clase este veșnică și că omul nu poate să schimbe ordinea socială, statornicită, chipurile, de dumnezeu, marxism-leninismul ne învață că, cunoscînd legile dezvoltării sociale, societatea omenească poate fi transformată, desființîndu-se asuprirea socială și exploatarea celor ce muncesc. Justețea învățăturii marxist-leniniste a fost confirmată strălucit de experiența țărilor socialiste, care s-au eliberat definitiv din cătușele robiei capitaliste.

Clerul tuturor religiilor afirmă că fericirea omului este cu putință numai în cer. Filozofia marxist-leninistă demonstrează și practica dezvoltării sociale a țărilor socialiste con-

firmă că omul este capabil să făurească singur, pe pămînt, o orînduire socială echitabilă, în care totul se face pentru fericirea oamenilor. Legînd ideea unui viitor mai bun de fericirea din raiul ceresc, religia constituie o piedică în calea construirii comunismului.

Comunismul este o societate care poate fi construită prin activitatea conştientă a maselor largi muncitoare sub conducerea partidului comunist. Cu cît este mai înalt nivelul de conştiinţă al maselor, cu atît construcţia comunismului se va desfăşura cu mai mult succes.

Experienţa istorică a omenirii arată că, cu cît transformările sociale sînt mai însemnate, cu atît este necesar un număr mai mare de luptători conştienţi şi activi pentru înfăptuirea lor. Cea mai importantă transformare din viaţa societăţii este construirea comunismului. Înfăptuirea acestui ţel măreţ necesită o armată de milioane de luptători activi şi conştienţi.

Educîndu-i pe oameni în spiritul supunerii, al pasivităţii, împiedicîndu-i să cunoască adevăratele legi ale dezvoltării societăţii, religia frînează opera de construire a comunismului.

Baza teoretică a construirii comunismului o constituie filozofia marxist-leninistă, singura concepţie despre lume consecvent ştiinţifică, direct opusă prin esenţa ei religiei. Ştiinţa şi religia sînt incompatibile. Religia este, prin natura sa, o ideologie antiştiinţifică ; conţinutul ei îl constituie născocirile fantastice şi afirmaţiile lipsite de orice temei, care contrazic desfăşurarea reală a evenimentelor. Ea denaturează realitatea în spiritul unor reprezentări absurde, izvorîte din ignoranţă, care îşi au rădăcinile în trecutul îndepărtat al omenirii, în epoca în care oamenii nu ieşiseră încă din stadiul sălbăticiei. Răspîndind reprezentări antiştiinţifice despre lume, religia este un izvor al ignoranţei, superstiţiilor şi prejudecăţilor. Întreaga istorie a religiei reprezintă un război aprig şi de neîmpăcat împotriva ştiinţei, împotriva gîndirii ştiinţifice libere. „Înţelepciunea lumii acesteia este înaintea Domnului nebunie", afirmă slujitorii bisericii.

Insuflîndu-le oamenilor credinţa într-un dumnezeu atotputernic, religia îi împiedică să lupte activ, le slăbeşte voinţa, nu le dă posibilitatea de a cunoaşte legile lumii reale, singura adevărată.

În opoziţie cu religia, concepţia ştiinţifică, comunistă despre lume îi înarmează pe oameni cu cunoaşterea legilor dez-

voltării realităţii înconjurătoare, îi învaţă cum să transforme lumea pe baza acestei cunoaşteri, cum să pună forţele naturii în serviciul omului. Uriaşa dezvoltare a forţelor de producţie necesară pentru construirea comunismului poate fi realizată numai în condiţiile unui ritm rapid de dezvoltare a ştiinţei şi tehnicii. În Uniunea Sovietică au fost create condiţii excepţional de favorabile pentru dezvoltarea ştiinţei, cum nu există nicăieri în lume, fapt pe care sînt nevoiţi să-l recunoască pînă şi duşmanii socialismului. Dezvoltarea ştiinţei sovietice dă o lovitură de moarte afirmaţiilor religioase despre neputinţa omului de a cunoaşte tainele lumii, credinţei religioase în minuni. Omul sovietic a pătruns tainele spaţiului interplanetar. Sateliţii artificiali sovietici ai Pămîntului, rachetele cosmice şi navele-satelit, care au inaugurat o eră nouă în ştiinţă, permit să se descifreze şi să se studieze numeroase fenomene, odinioară inaccesibile omului.

Descoperirile ştiinţei sovietice, recunoscute în lumea întreagă, dînd noi lovituri concepţiei religioase despre lume, sporesc forţele poporului sovietic, favorizează dezvoltarea tehnicii celei mai moderne, fără care construirea comunismului nu ar fi cu putinţă.

Religia, care în toate epocile a consfinţit şi a susţinut morala exploatatorilor, insuflă oamenilor norme morale care se află într-o contradicţie de neîmpăcat cu esenţa orînduirii socialiste, cu ţelurile şi sarcinile construcţiei comuniste.

„Principiile sociale ale creştinismului predică laşitatea, dispreţul de sine, înjosirea, supunerea, umilinţa, pe scurt toate însuşirile drojdiei societăţii, iar proletariatul, care nu acceptă să fie tratat ca drojdie a societăţii, are mai multă nevoie de curaj, de demnitate, de mîndrie şi de spiritul de independenţă decît de pîine.

Principiile sociale ale creştinismului sînt fătarnice, iar proletariatul este revoluţionar", scria K. Marx în articolul „«Comunismul» ziarului «Rheinischer Beobachter»" [1]

O trăsătură caracteristică a moralei comuniste este patriotismul, dragostea faţă de patria socialistă, îmbinată cu ura împotriva duşmanilor ei.

Afirmînd că adevărata patrie a credincioşilor se află „în Hristos", în credinţă, clericii predică dragostea faţă de toţi

[1] *K. Marx* şi *F. Engels*, Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 198.

„fraţii întru religie". Mai mult decît atît, religia îi îndeamnă pe oameni: „Iubiţi pe vrăjmaşii voştri, binecuvîntaţi pe cei ce vă blestemă, faceţi bine celor ce vă urăsc şi rugaţi-vă pentru cei ce vă vatămă şi vă prigonesc".

În treacăt fie spus, organizaţiile bisericeşti n-au aplicat niciodată aceste reguli. Ele s-au răfuit întotdeauna fără cruţare nu numai cu duşmanii bisericii, ci şi cu oamenii care n-au dovedit destul zel faţă de religie. Propovăduirea unor asemenea principii în condiţiile noastre contrazice înseşi bazele moralei comuniste.

Fiecare religie susţine că numai ea este adevărată, că numai dumnezeul ei este cel adevărat, iar toate celelalte religii sînt mincinoase şi trebuie combătute. Dezbinîndu-i pe oameni după criteriul credinţei, religia generează sentimente de intoleranţă, duşmănie religioasă şi naţională, asmute pe adepţii unei religii împotriva celor ai altor religii. Aceasta contrazice însăşi esenţa societăţii socialiste, care a instaurat pentru întîia oară în istorie o adevărată egalitate a popoarelor, educîndu-le în spiritul solidarităţii frăţeşti şi al prieteniei.

Prietenia popoarelor ţării noastre, închegată în perioada construirii socialismului, a fost verificată, s-a călit şi s-a consolidat în cursul încercărilor aspre ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Astăzi prietenia popoarelor este un instrument puternic al întăririi continue a societăţii noastre, al înaintării ei pe drumul spre comunism.

Eliberîndu-i pe oamenii muncii de exploatare, socialismul le-a insuflat o atitudine nouă faţă de muncă, a transformat munca dintr-o povară odioasă, cum era în capitalism, într-o acţiune nobilă, eroică, înfăptuită spre binele societăţii. Religia insuflă oamenilor dispreţ faţă de muncă, îi face s-o considere drept o pedeapsă pentru „păcatul originar".

Orînduirea socialistă a dezrobit femeia. Pentru prima oară în istorie, femeia a devenit un participant activ la viaţa socială, un luptător egal în drepturi pentru un viitor mai bun al omenirii. Morala comunistă preconizează o atitudine tovărăşească faţă de femeie, respect faţă de ea.

Morala religioasă educă pe oameni în spiritul dispreţului faţă de femeie, al desconsiderării ei. Toate aşa-zisele cărţi sfinte conţin numeroase afirmaţii care umilesc femeia, o jignesc în demnitatea ei.

În toate problemele fundamentale, ideologia religioasă ocupă poziţii diametral opuse concepţiei comuniste despre lume.

În această situaţie se impune însă o întrebare firească : de ce statul nu numai că nu interzice religia, ci şi asigură libertatea deplină de exercitare a cultului ?

Pentru că a încerca interzicerea religiei pe cale administrativă şi a iniţia persecuţii pentru convingerile religioase ar fi cea mai mare greşeală. Aceasta ar putea să aibă un rezultat contrar, ar duce la întărirea credinţelor religioase. Singura cale care duce la înlăturarea prejudecăţilor religioase în societatea în care au fost lichidate clasele exploatatoare o constituie munca educativă, propaganda ştiinţifică-ateistă.

Statul sovietic socialist — principalul instrument al poporului sovietic pentru construirea comunismului — este chemat să educe pe cetăţenii U.R.S.S. în spiritul unei înalte conştiinţe comuniste, lichidînd orice rămăşiţe ale trecutului din conştiinţa oamenilor sovietici, inclusiv cele religioase. Această muncă educativă reprezintă o parte integrantă a construcţiei comuniste în U.R.S.S.

Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., care a elaborat programul construirii comunismului în ţara noastră, a subliniat că principalele sarcini ale perioadei actuale în domeniul ideologiei sînt : „Intensificarea activităţii ideologice-educative a partidului, ridicarea conştiinţei comuniste a oamenilor muncii, şi în primul rînd a tinerei generaţii, educarea lor în spiritul atitudinii comuniste faţă de muncă, al patriotismului sovietic şi internaţionalismului, lichidarea rămăşiţelor capitalismului din conştiinţa oamenilor, lupta împotriva ideologiei burgheze" [1].

Iată de ce Statul sovietic, dezvoltînd forţele de producţie ale societăţii, asigurînd creşterea bunăstării poporului sovietic, desfăşoară în acelaşi timp o intensă activitate educativă.

O uriaşă reţea de instituţii de învăţămînt de stat (şcoli medii, şcoli tehnice, şcoli superioare), de institute de cercetări ştiinţifice, de instituţii cultural-educative contribuie la dezvoltarea cunoştinţelor ştiinţifice, înarmează pe cetăţenii societăţii sovietice cu concepţia înaintată, materialistă despre

[1] „Materiale ale Congresului al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S.", Editura politică, 1959, pag. 181.

lume. La începutul anului școlar 1959/1960 existau în Uniunea Sovietică 221 000 de școli de cultură generală, 3 330 de școli medii speciale, 753 de instituții de învățământ superior. În 1958 funcționau în Uniunea Sovietică 1 340 de institute de cercetări științifice cu filialele și secțiile lor. În U.R.S.S., 25% din populație este cuprinsă în diverse forme de învățământ, ceea ce înseamnă că învață fiecare al patrulea om. În 1957, existau 394 000 de biblioteci de toate tipurile. La sfîrșitul anului 1959 funcționau în Uniunea Sovietică 129 500 de cluburi (dintre care 116 400 la țară), 907 muzee, 503 teatre, 90 900 de cinematografe. În 1957 tirajul cărților editate în U.R.S.S. întrecea de 10,6 ori tirajul cărților din Rusia prerevoluționară.

Această activitate cultural-educativă desfășurată de Statul sovietic duce la creșterea conștiinței comuniste a poporului sovietic, la micșorarea numărului credincioșilor.

Concomitent cu aceasta, în conformitate cu dreptul acordat de Constituția U.R.S.S., în Uniunea Sovietică există grupuri de cetățeni care se ocupă în mod voluntar cu propaganda ateistă. Această muncă o desfășoară, în special, Societatea pentru răspîndirea cunoștințelor politice și științifice, care activează în întreaga Uniune Sovietică și reunește forțe considerabile ale intelectualității sovietice.

Constituind în raport cu statul o chestiune particulară a fiecărui cetățean, religia este în același timp direct ostilă ideologiei partidului comunist, marxism-leninismului. Partidul comunist, care este forța conducătoare și îndrumătoare a societății sovietice, desfășoară o largă propagandă științifică-ateistă. De propaganda ateistă se ocupă de asemenea sindicatele și diverse organizații obștești ale oamenilor muncii.

Propaganda științifică-ateistă are drept scop lichidarea prejudecăților religioase și educarea oamenilor în spiritul concepției științifice, materialiste despre lume. Totodată, Statul sovietic interzice orice jignire a sentimentelor religioase ale credincioșilor sau jignirea slujitorilor cultului. Lichidarea prejudecăților religioase din conștiința tuturor oamenilor sovietici, fără care nu este cu putință construirea societății comuniste, se poate realiza numai printr-o perseverentă muncă educativă și de lămurire.

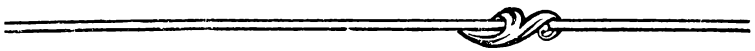

P.C.U.S.

DESPRE RELIGIE ŞI BISERICĂ

Marxism-leninismul a explicat în mod ştiinţific originea şi esenţa reacţionară a ideologiei religioase, a definit clar atitudinea partidului muncitoresc faţă de religie şi a indicat căile lichidării ei. În articolele lui Lenin „Socialismul şi religia", „Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc faţă de religie" etc. au fost formulate tezele principiale după care s-a călăuzit şi se călăuzeşte P.C.U.S. în lupta împotriva prejudecăţilor religioase. Concepţiile lui K. Marx, F. Engels şi V. I. Lenin asupra religiei şi a problemelor privind lupta împotriva ei şi-au găsit expresia în programul P.C.U.S., în hotărîrile C.C., ale plenarelor, conferinţelor şi congreselor partidului. În documentele de partid se atrage mereu atenţia asupra necesităţii de a se desfăşura o luptă neîmpăcată împotriva ideologiei religioase.

P.C.U.S. despre opoziţia dintre concepţia ştiinţifică şi cea religioasă asupra lumii

„Întregul nostru program — scria V. I. Lenin în articolul „Socialismul şi religia" — este bazat pe o concepţie ştiinţifică despre lume, şi anume pe concepţia materialistă. De aceea explicarea programului nostru include în mod necesar şi explicarea adevăratelor rădăcini istorice şi economice ale obscurantismului religios. Propaganda noastră include în mod necesar şi propagarea ateismului..." [1]. Partidul comunist duce o luptă ideologică împotriva religiei, deoarece consideră religia ca o concepţie neştiinţifică despre lume, care întunecă conştiinţa oamenilor şi împiedică progresul social.

Religia s-a opus şi se opune ştiinţei în toate problemele fundamentale: originea lumii şi a Pămîntului, forma Pămîntului şi vîrsta lui, originea omului, natura psihicului, originea inegalităţii sociale, a claselor şi a statului.

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 10, E.S.P.L.P. 1956, pag. 72.

Ştiinţa marxist-leninistă nu recunoaşte existenţa unor forţe misterioase, supranaturale. Bizuindu-se pe datele ştiinţei, materialismul filozofic demonstrează unitatea materială a lumii, respinge împărţirea ei într-o lume materială şi o lume supranaturală, independentă de materie. Toate fenomenele infinit de variate ale lumii — de la atom pînă la uriaşele sisteme stelare, de la virus pînă la om — nu reprezintă decît diferite forme ale materiei unice, inepuizabilă în varietatea ei. Gîndirea (spiritualul) este generată de materie într-o anumită etapă a dezvoltării ei şi reflectă materia.

Întîlnind fenomene enigmatice, greu de explicat, naturale sau sociale, ştiinţa dezvăluie cu ajutorul observaţiilor şi experienţelor cauzele apariţiei acestor fenomene, esenţa lor, legile dezvoltării şi dispariţiei lor. Ştiinţa cunoaşte lumea aşa cum este ea în realitate şi demonstrează prin fapte că lumea este materială, veşnică şi infinită, adică nu are nici început, nici sfîrşit în timp şi spaţiu. Întreaga dezvoltare multiseculară a ştiinţei, şi în special realizările ei contemporane, oferă o confirmare convingătoare, pregnantă a justeţei concepţiei materialiste asupra lumii, demască totala lipsă de temei a născocirilor religioase.

Partidul comunist porneşte de la premisa că valorificarea multilaterală şi deplină a bogăţiilor naturii în interesele întregii omeniri este posibilă numai pe baza ştiinţei moderne înaintate. P.C.U.S. consideră că numai bazîndu-ne pe ştiinţă putem să obţinem un puternic avînt al industriei şi agriculturii, să asigurăm o înaltă dezvoltare a forţelor de producţie, să sporim productivitatea muncii şi, prin aceasta, să ridicăm considerabil bunăstarea poporului.

În opoziţie cu concepţia ştiinţifică despre lume, religia susţine că principiul a tot ce există în natură este ceva supranatural, dumnezeu, care a creat lumea materială, conduce această lume, hotărăşte destinele oamenilor ; că de el ar depinde dacă se strînge o recoltă bună sau dacă bîntuie seceta, dacă este criză sau prosperitate, dacă între popoare este război sau pace etc. Dumnezeu, pretind adepţii religiei, poate să încalce ordinea firească a lucrurilor, să schimbe legile naturii, să facă minuni, de pildă să învie morţii, să oprească „mişcarea Soarelui", să provoace o inundaţie uriaşă etc. Religia este o concepţie denaturată asupra lumii. Ea adoarme raţiunea, paralizează voinţa oamenilor în lupta cu forţele naturii,

cu exploatatorii şi cu asupritorii. De aceea P.C.U.S., sprijinindu-se pe concepţia ştiinţifică despre lume, marxism-leninismul, şi pe baza sa teoretică, materialismul dialectic, nu poate fi indiferent faţă de religie. Partidul comunist combate religia, deoarece consideră că ea este o concepţie falsă despre lume, care nu are nimic comun cu ştiinţa.

P.C.U.S. despre ostilitatea religiei faţă de interesele oamenilor muncii

Ideologia religioasă este ostilă intereselor oamenilor muncii. Doctrinele sociale ale tuturor curentelor religioase sînt în contradicţie cu comunismul. Potrivit religiei, societatea omenească a apărut din voinţa lui dumnezeu. Religia proclamă orînduirea socială bazată pe exploatare, statul, dreptul, morala exploatatorilor drept veşnice, statornicite, chipurile, de dumnezeu. Omului i se rezervă rolul de unealtă docilă în mîinile unei forţe supreme, divine. În cărţile de religie se propovăduieşte neputinţa oamenilor în faţa ordinii instituite „de sus". Religia declară că toate încercările de a schimba relaţiile sociale reprezintă un păcat, sînt lipsite de sens şi sortite eşecului. Ideologia religioasă consfinţeşte şi justifică împărţirea societăţii în clase. Ea susţine că dumnezeu i-a creat pe oameni inegali sub raport social şi juridic şi că de aceea vor exista totdeauna bogaţi şi săraci, asupritori şi asupriţi.

În Biblie — legea fundamentală a religiei mozaice şi creştine — se povesteşte cum „au apărut" clasele. În cartea Facerea se spune că pe pămînt a trăit un om „sfînt" care se numea Noe (Facerea, cap. 6). El a avut trei fii: Sem, Ham şi Iafet. Într-o zi, cînd Noe se îmbătase şi zăcea gol în cortul lui, a trecut pe acolo fiul său Ham. Acesta s-a dus la fraţii lui şi le-a povestit că l-a văzut pe tatăl lor beat şi despuiat. Sem şi Iafet s-au dus şi l-au acoperit pe părintele lor. Cînd Noe s-a deşteptat, l-a blestemat pe fiul său Ham pentru lipsa lui de cuviinţă şi l-a făcut robul lui Sem şi al lui Iafet. Dar aceasta i s-a părut prea puţin. Noe i-a osîndit pe toţi urmaşii lui Ham să fie pe veci robii urmaşilor lui Sem şi Iafet. Aşa a apărut pe pămînt, potrivit legendei biblice, clasa celor ce muncesc. Folosind acest mit în scopurile lor de clasă, nobilimea şi burghezia numeau cu dispreţ pe muncitori şi pe ţărani „neamul lui Ham" [1].

[1] În limba rusă cuvîntul ham are sensul de bădăran. — *Nota trad.*

Celui de-al doilea fiu al său, Iafet, şi urmaşilor acestora, Noe le-a lăsat stăpînirea asupra urmaşilor lui Ham, iar cel de-al treilea fiu, Sem, şi urmaşii lui au primit sarcina de a se ruga pentru urmaşii lui Ham. Invocînd această legendă, exploatatorii laici şi clerici afirmă şi astăzi că inegalitatea socială a fost instituită de dumnezeu şi că oamenii n-au dreptul să lupte pentru egalitatea pe pămînt.

În Lavra Pecerskaia din Kiev, în satul Ivanovskoe din raionul Lgov (regiunea Kursk) şi în alte cîteva localităţi se găsesc icoane cu următorul conţinut: în partea de sus este înfăţişat un bărbat; inscripţia de deasupra lui sună: „Noe îi binecuvîntează pe toţi". Ceva mai jos sînt doi bărbaţi în veşminte de brocart şi cu coroane de aur. Inscripţia de deasupra uneia sună: „Rugăciune. Sem se roagă pentru toţi". Deasupra celuilalt scrie: „Puterea. Iafet are grijă de toţi". În partea de jos este zugrăvit un ţăran care ară cu plugul. Inscripţia de deasupra lui sună: „Ham trudeşte pentru toţi". Iar în partea laterală se află inscripţia generală: „Toate stările sînt binecuvîntate de dumnezeu; fiecare dintre ele este trebuincioasă celorlalte". Preoţii încearcă astfel să-i convingă pe credincioşi că însuşi dumnezeu a împărţit societatea în clasa exploatatorilor şi a exploataţilor şi că de aceea oamenii muncii trebuie să asculte de capitalişti, de moşieri şi de cler.

În ţările capitaliste, toate religiile actuale — islamismul, mozaismul, budismul, creştinismul etc. — se străduiesc să consfinţească şi să perpetueze exploatarea omului de către om, să insufle maselor populare ideea că trebuie să se supună întru totul asupritorilor lor.

Combătînd orice forme de exploatare şi asuprire, partidul comunist luptă şi împotriva justificării de către religie a orînduirii sociale bazate pe exploatare.

Caracterul dăunător al religiei în perioada construirii comunismului

Propovăduitorii religiei, şi îndeosebi sectanţii, răspîndesc în mod stăruitor printre credincioşi ideea că în U.R.S.S., unde nu există clase exploatatoare, religia nu ar avea un rol reacţionar, nu împiedică construirea comunismului. Unii teologi afirmă chiar că religia şi comunismul sînt compatibile, că Puterea sovietică şi partidul comunist ar înfăptui idealurile creştinismului. Acest lucru este absolut fals. Comunismul şi reli-

gia, principiile lor, scopurile lor, sarcinile lor, morala lor sînt absolut opuse şi de neîmpăcat. Desigur, în U.R.S.S. religia nu joacă şi nu poate juca rolul pe care l-a avut şi îl are în societatea capitalistă. Cu toate acestea, rămăşiţele religioase, dată fiind natura lor antiştiinţifică, sînt dăunătoare şi în societatea socialistă. Ostilitatea religiei faţă de cauza comunismului devine deosebit de evidentă dacă luăm în considerare faptul că ea neagă posibilitatea transformării conştiente, revoluţionare a societăţii. Construcţia comunistă cere participarea activă a maselor de milioane ale poporului. Religia susţine însă că totul pe lume depinde de voinţa lui dumnezeu. Prin această afirmaţie, voinţa omului credincios este paralizată. Religia îl sileşte ca în acţiunile sale să se gîndească la dumnezeu, să-şi pună nădejdea „în ajutorul lui". „Facă-se voia domnului", spun credincioşii, oglindind în felul acesta resemnarea lor în faţa unui dumnezeu inexistent. Dar dacă credinciosul socoate că totul depinde de dumnezeu, că „fără voia domnului nu se clinteşte nici un fir de păr de pe capul unui om", cum mai poate fi el un luptător conştient pentru comunism ?

Religia este dăunătoare şi prin faptul că insuflă credincioşilor speranţa într-o aşa-zisă viaţă mai bună „după moarte", într-o lume inexistentă dincolo de mormînt. Ţinta principală a oamenilor, susţine religia, este de a se pregăti pentru viaţa viitoare de după moarte. În viaţa pămîntească nu există bucurie, afirmă slujitorii cultului ; oamenii sînt pe pămînt doar locuitori vremelnici, oaspeţi. Făgăduind fericirea veşnică într-o lume de apoi, imaginară, religia îi abate pe oamenii muncii de la construirea societăţii comuniste. Din această cauză, lupta ideologică împotriva religiei este o sarcină permanentă a partidului comunist, o sarcină care va rămîne actuală atîta vreme cît vor mai exista rămăşiţe religioase.

Religia dăunează şi prin aceea că predică individualismul, cultivă psihologia de mic proprietar. „Fiecare pentru sine şi dumnezeu pentru toţi", spun slujitorii cultului. Potrivit religiei, credinciosul trebuie să se îngrijească de viaţa sa de după moarte, de mîntuirea sufletului său şi nu de făurirea unei vieţi fericite pe pămînt. Dacă un om credincios este, asemenea tuturor oamenilor sovietici, un constructor al comunismului, lucrul acesta nu se întîmplă datorită religiei, ci în pofida ei. Concepţiile sale religioase, credinţa în dumnezeu,

sentimentul dependenţei de forţele cereşti sînt în contradicţie cu acţiunile sale practice. Contrar religiei, el îşi dă seama că nu dumnezeu şi „sfinţii" lui, ci măreaţa muncă creatoare a maselor populare hotărăşte destinele istoriei.

De-a lungul istoriei divergenţele religioase au împiedicat apropierea între popoare. Se ştie că fiecare religie consideră că numai credinţa ei este justă, adevărată, că numai dumnezeul ei este cel adevărat, iar pe adepţii tuturor celorlalte religii îi declară duşmanii ei. Propovăduind că oamenii de confesiuni diferite se deosebesc între ei, religia cultivă naţionalismul şi separatismul dintre creştini şi necreştini, se opune educării oamenilor sovietici în spiritul internaţionalismului proletar. Nu există nici un domeniu al vieţii sociale în care religia să nu joace un rol negativ. Apelurile ei la iubirea aproapelui, adică a oricărui creştin, indiferent dacă este un imperialist englez, american sau vest-german, îndemnurile ei de a-i iubi pe duşmani şi de a ne ruga pentru ei, atitudinea religiei faţă de femeie etc., toate acestea vădesc esenţa ei reacţionară, străină intereselor oamenilor muncii. Iată de ce K. Marx a chemat masele muncitoare să renunţe la fericirea iluzorie de după moarte şi să lupte pentru o fericire reală pe pămînt.

Toate religiile sînt ostile cauzei pentru care luptă partidele comuniste: cauza eliberării oamenilor muncii de sub jugul social şi naţional, cauza construirii societăţii comuniste. Din aceasta reiese că lupta ideologică împotriva religiei constituie o parte integrantă a luptei pentru libertatea şi fericirea poporului.

Religia este o chestiune particulară pentru stat, dar nu este o chestiune particulară pentru partid

Clasicii marxismului ne învaţă că religia îşi are rădăcinile în asuprirea socială. În consecinţă, pentru lichidarea concepţiilor religioase trebuie desfiinţată baza socială pe care se menţin acestea, adică sistemul economiei capitaliste, proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie. Principala cale pentru înlăturarea religiei o constituie lichidarea claselor exploatatoare, instaurarea dictaturii proletariatului, construirea societăţii comuniste.

De aceea, în perioada prerevoluţionară, propaganda antireligioasă ţinea seama de sarcinile legate de lupta împotriva

puterii exploatatorilor, pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Marxism-leninismul consideră că, în condiţiile capitalismului, primele obiective ale luptei trebuie să fie înfăptuirea libertăţii conştiinţei, abrogarea oricăror sancţiuni penale pentru abandonarea religiei sau pentru trecerea la o altă credinţă, proclamarea libertăţii fiecărui om de a crede în dumnezeu sau de a fi ateu. K. Marx a arătat că religia trebuie să fie privită de stat ca o chestiune particulară. În „Critica programului de la Gotha", el a scris : „Fiecare să-şi poată îndeplini cerinţele religioase, ca şi pe cele trupeşti, fără ca poliţia să-şi bage nasul..."

„Statul nu trebuie să aibă de-a face cu religia, asociaţiile religioase nu trebuie să fie legate de puterea de stat. Orice om trebuie să fie absolut liber să profeseze religia care îi place sau să nu recunoască nici o religie, adică să fie ateu, aşa cum şi este de obicei orice socialist", scria V. I. Lenin în articolul „Socialismul şi religia".

În ziarele lor — „Iskra", „Vpered", „Proletarii", „Novaia jizn", „Pravda" etc. — bolşevicii luau atitudine împotriva persecuţiilor religioase, apărau dreptul cetăţenilor de a profesa orice religie, explicau necesitatea declarării religiei ca o chestiune particulară în raport cu statul.

Oportuniştii din Internaţionala a II-a au denaturat această teză marxistă. Ei au răstălmăcit-o în sensul că şi partidul proletariatului ar trebui să adopte o poziţie neutră faţă de religie. În programul Partidului social-democrat din Germania, elaborat de K. Kautsky, se spunea : „Partidul nostru consideră religia drept o chestiune particulară ; pentru noi ca social-democraţi, pentru noi ca partid, religia este o chestiune particulară". Lozinca principală a întregii social-democraţii în problema atitudinii faţă de religie continuă să fie şi în prezent : „Un membru de partid poate să creadă sau să nu creadă în dumnezeu ; aceasta este o chestiune particulară a sa".

K. Marx, F. Engels şi V. I. Lenin au dat, la timpul lor, o ripostă hotărîtă lozincii oportuniste care declara religia drept o chestiune particulară în raport cu partidul. Analizînd decretul Comunei din Paris cu privire la separarea bisericii de stat, F. Engels a subliniat că religia este o chestiune particulară numai în raport cu statul, dar nu şi în raport cu partidul proletariatului.

În articolul „Socialismul şi religia", V. I. Lenin scria: „Noi cerem ca religia să fie o chestiune privată faţă de stat, dar în nici un caz nu putem considera religia drept o chestiune privată faţă de propriul nostru partid". Partidul nu poate avea o atitudine indiferentă faţă de religie; el trebuie să ducă o luptă ideologică împotriva concepţiei religioase despre lume.

Ateismul şi problema apartenenţei la partid înainte de revoluţie

În perioada de formare a partidului, V. I. Lenin nu a considerat necesar ca în programul partidului să se facă o declaraţie cu privire la ateismul membrilor săi. Pe atunci era important ca atenţia principală a maselor să fie îndreptată asupra principalelor probleme economice şi politice pe care urma să le rezolve proletariatul, unit în lupta sa revoluţionară. În perioada de pregătire a revoluţiei proletare, partidul a considerat că este necesar să se opună împărţirii muncitorilor în atei şi credincioşi, a cerut să se combată o asemenea împărţire. Cînd se desfăşoară lupta de clasă economică şi politică, scria V. I. Lenin, ea trebuie pusă pe primul plan; un marxist „este dator să reacţioneze cu hotărîre împotriva divizării muncitorilor în această luptă în atei şi creştini, să lupte cu hotărîre împotriva unei asemenea divizări. În asemenea condiţii, propaganda ateistă s-ar putea să fie inutilă şi dăunătoare... Într-un asemenea moment şi într-o asemenea împrejurare, propovăduitorul ateismului n-ar face decît jocul popii şi al popilor, care nu doresc nimic cu o mai mare ardoare decît înlocuirea categorisirii muncitorilor după criteriul participării lor la greve prin categorisire după criteriul credinţei în dumnezeu"[1].

Pornind de la aceste indicaţii ale lui V. I. Lenin, partidul comunist a subordonat lupta împotriva religiei luptei de clasă pentru eliberarea oamenilor muncii de sub jugul economic şi politic exercitat de exploatatori. P.C.U.S. nu a inclus în programul său, adoptat la Congresul al II-lea al partidului din 1903, teza cu privire la ateismul membrilor săi. În program se arăta că partidul consideră necesar să lupte pentru „desfiinţarea stărilor sociale şi deplina egalitate în drepturi a tuturor cetăţenilor, indiferent de sex, religie, rasă sau naţionalitate"

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 397—398.

(§ 7), pentru „separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică" (§ 13).

În perioada prerevoluţionară, îndeosebi în perioada declinului revoluţiei, cînd era preţios fiecare om care voia să lupte cu sinceritate împotriva autocraţiei ţariste şi a capitalismului, V. I. Lenin a considerat posibilă primirea în partid a muncitorilor care nu renunţaseră încă la religie, la credinţa în dumnezeu. În articolul „Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc faţă de religie", el a scris : „Nu numai că trebuie să admitem, dar trebuie chiar să atragem în partidul social-democrat pe toţi muncitorii care-şi păstrează credinţa în dumnezeu ; noi sîntem categoric împotriva celei mai mici jigniri a convingerilor lor religioase, dar noi îi atragem în vederea educării lor în spiritul programului nostru, iar nu pentru desfăşurarea unei lupte active împotriva lui" [1].

În perioada aceea nu se putea pretinde de la toţi membrii de partid să fie atei, nu se putea pretinde ca fiecare membru de partid să desfăşoare propagandă antireligioasă. Aceasta ar fi fost nerealist.

Partidul comunist nu admitea însă nici un fel de compromisuri în privinţa ideologiei religioase, nu admitea subaprecierea caracterului dăunător al religiei în lupta pentru transformarea societăţii pe cale revoluţionară. Se ştie de altfel că, după înfrîngerea revoluţiei din 1905—1907, burghezia rusă a încercat să înnoiască şi să întărească religia, să sporească rolul ei în stăvilirea luptei revoluţionare a maselor.

În această perioadă grea au apărut în sînul întelectualităţii burgheze şi mic-burgheze curente filozofice-religioase, ca, de pildă, „căutătorii de dumnezeu" şi „ziditorii de dumnezeu". Între căutătorii de dumnezeu şi ziditorii de dumnezeu nu existau deosebiri principiale. Speriaţi de revoluţie, o seamă de scriitori decadenţi (Merejkovski, Hippius etc.) au încercat prin „căutări mistice de dumnezeu" să întunece conştiinţa maselor şi să le abată de la lupta politică. Căutarea de dumnezeu a reprezentat o propagandă făţişă a ideologiei religioase. O serie de elemente mic-burgheze şovăielnice din rîndurile social-democraţiei (Iuşkevici, Bogdanov, Bazarov etc.) s-au străduit să creeze o nouă religie, „socialistă". S-a încercat să se demonstreze că „socialismul reprezintă o re-

[1] Op. cit., pag. 399.

ligie". Astfel, în articolul „Viitorul religiei", A. V. Lunacearski scria: „Socialismul științific este cea mai religioasă din toate religiile, iar adevăratul social-democrat este omul cel mai profund religios".

V. I. Lenin a considerat trecerea de la socialism la religie ca o abatere de la marxism și a luptat cu hotărîre împotriva zidirii de dumnezeu. Demascînd încercările de a strecura în conștiința clasei muncitoare ideologia religioasă, V. I. Lenin scria: „Înfrumusețînd ideea de dumnezeu, dumneata ai înfrumusețat lanțurile cu care încătușează ei pe muncitorii și pe țăranii ignoranți... Orice apărare sau justificare a ideii de dumnezeu, oricît de subtilă sau bine intenționată ar fi ea, înseamnă justificarea reacțiunii" [1].

Așadar, încă înainte de revoluție, în condițiile orînduirii burgheze, partidul comunist și-a definit atitudinea față de religie, considerînd că este o concepție antiștiințifică despre lume, ostilă comunismului. Un merit istoric al partidului este că a știut să lege lupta contra religiei de lupta de clasă a oamenilor muncii împotriva capitalismului, împotriva tuturor formelor de exploatare a celor ce muncesc, de lupta pentru cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare.

Ateismul și problema apartenenței la partid după revoluție

După Revoluția din Octombrie, problema ateismului membrilor de partid se pune într-un chip nou. Programul adoptat de Congresul al VIII-lea al partidului cerea ca fiecare comunist să fie ateu și să desfășoare o propagandă antireligioasă activă în rîndurile celor fără partid.

După Congresul al VIII-lea al partidului, majoritatea comuniștilor au început să desfășoare în mod conștient și activ o vastă muncă politică și de culturalizare în vederea eliberării maselor de sub influența religiei.

Problemele luptei împotriva ideologiei religioase în hotărîrile P.C.U.S.

Plenara din 1921 a C.C. al P.C. (b) din Rusia a acordat o atenție deosebită organizării unei propagande largi și temeinice a ateismului în rîndurile credincioșilor. Comitetul Central a arătat că sarcina întregii munci științifice-ateiste constă în a înlocui concepția religioasă despre lume printr-un sistem știin-

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 35, E.S.P.L.P. 1958, pag. 103.

ţific, care să clarifice toate problemele ale căror soluţii oamenii muncii le căutau în religie. În hotărîrile plenarei se menţiona că este necesar ca propaganda ştiinţifică-ateistă să fie legată de practică, de problemele privind reorganizarea întregului mod de trai şi a condiţiilor economice, de dezvoltarea şi aplicarea tehnicii şi electrificării, de introducerea celui mai bun sistem de asolamente şi de alte acţiuni practice care contribuie la uşurarea muncii şi la îmbunătăţirea traiului oamenilor muncii. Plenara C.C. arăta că în desfăşurarea activităţii antireligioase trebuie să se procedeze deosebit de atent, pentru ca să nu se jignească sentimentele religioase ale credincioşilor.

Marea însemnătate pe care partidul a acordat-o întotdeauna problemelor luptei ideologice împotriva religiei reiese din faptul că aceste probleme au fost dezbătute, într-o măsură sau alta, la numeroase congrese şi conferinţe ale partidului, precum şi la diferite plenare ale Comitetului Central. S-a înfiinţat Uniunea ateilor militanţi, s-a organizat editarea literaturii antireligioase, s-au tipărit un ziar şi o revistă specială pentru problemele ateismului, s-a desfăşurat o largă propagandă antireligioasă prin viu grai în mase.

Marile succese ale industrializării, trecerea maselor de milioane ale ţărănimii pe făgaşul agriculturii socialiste, revoluţia culturală, rezolvarea cu succes a unui şir întreg de alte sarcini importante ale construcţiei socialiste, paralel cu răspîndirea tot mai largă a ideilor comunismului, au determinat milioane de oameni ai muncii să adopte concepţia ateistă despre lume. Masele ţărăneşti s-au convins că, folosind ştiinţa şi tehnica, pot înlătura cu propriile lor mîini cauzele care provoacă recoltele proaste şi molimele, socotite în trecut o „pedeapsă dumnezeiască", inevitabilă. Datorită uriaşei munci educative a partidului, ideile marxism-leninismului au pătruns adînc în masele largi populare. Majoritatea absolută a populaţiei Uniunii Sovietice s-a eliberat de rămăşiţele religioase, şi-a dat seama care este adevărata esenţă a religiei, a înţeles caracterul ei antiştiinţific.

Succesele obţinute în educarea antireligioasă a oamenilor muncii în deceniul al 4-lea i-au ameţit pe unii activişti. Într-o seamă de localităţi s-au folosit măsuri administrative în lupta împotriva religiei. În unele raioane, bisericile şi casele de rugăciune au fost închise, fără ca populaţia să fie pregătită

suficient pentru aceasta şi fără să se ţină seama de cerinţele credincioşilor ; au fost ridicate clopotele ; s-au adus jigniri slujitorilor cultului şi credincioşilor. La 3 iulie 1929 C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. a adoptat hotărîrea „Cu privire la inadmisibilitatea denaturării liniei partidului în domeniul luptei contra religiei". În hotărîre a fost condamnată practica închiderii bisericilor fără consimţămîntul oamenilor muncii şi fără pregătirea corespunzătoare a populaţiei în acest scop. Comitetul Central al partidului a arătat că asemenea excese şi metode administrative de luptă împotriva religiei au loc de obicei acolo unde organizaţiile de partid nu se ocupă de problemele educaţiei antireligioase a oamenilor muncii, unde nu se desfăşoară o muncă politică de lămurire cu caracter de masă. Denaturarea liniei partidului în această problemă îngreuiază desfăşurarea propagandei antireligioase, aduce prejudicii serioase eliberării maselor muncitoare de sub influenţa religiei, întăreşte poziţiile organizaţiilor religioase.

Dezvăluind şi demascînd greşelile şi excesele în activitatea antireligioasă, partidul nu a slăbit însă propaganda ştiinţifică-ateistă, ci a intensificat-o. Chiar şi în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, atît de grei pentru Statul sovietic, Comitetul Central al partidului a acordat o mare atenţie problemelor propagandei ştiinţifice-ateiste. În octombrie 1944 C.C. al P.C.U.S. a adoptat hotărîrea „Cu privire la organizarea propagandei cultural-ştiinţifice". În această hotărîre se arăta că principalul conţinut al propagandei cultural-ştiinţifice îl constituie popularizarea realizărilor ştiinţei, tehnicii şi culturii. Comitetul Central a stabilit în mod amănunţit nu numai conţinutul propagandei cultural-ştiinţifice, ci şi formele ei : conferinţe, convorbiri, lecturi colective, editare de broşuri ; totodată s-a atras atenţia asupra necesităţii ca aceste conferinţe şi convorbiri să fie ilustrate cu material vizual, diapozitive, hărţi, exponate.

După terminarea Marelui Război pentru Apărarea Patriei, C.C. al P.C.U.S. a adoptat o serie de hotărîri extrem de importante în problemele muncii ideologice, ale ştiinţei, literaturii şi artei, hotărîri care marchează o amplă ofensivă a partidului pe frontul ideologic, avînd drept scop lichidarea deplină a tuturor manifestărilor ideologiei burgheze, inclusiv a celei religioase. În cursul anului 1954, C.C. al P.C.U.S. a dezbătut în două rînduri această problemă. În hotărîrile sale,

C.C. al P.C.U.S. a subliniat cu toată tăria caracterul antiştiinţific al religiei şi a cerut din nou să se intensifice lupta ideologică împotriva ei. „Deosebirea radicală dintre ştiinţă şi religie este evidentă — se spune în hotărîrea C.C. al P.C.U.S. din 10 noiembrie 1954. — În timp ce ştiinţa se bizuie pe fapte, pe experienţa ştiinţifică şi pe concluzii verificate, confirmate de viaţă, toate religiile au la bază numai legende biblice şi altele, născociri fantastice... Ştiinţa ajută omenirii să cunoască din ce în ce mai profund legile obiective ale dezvoltării naturii şi societăţii, o ajută ca forţele naturii să fie puse în slujba omului şi contribuie la ridicarea gradului de conştiinţă şi a nivelului cultural al oamenilor; religia însă întunecă conştiinţa omului, condamnîndu-l la pasivitate în faţa forţelor naturii, încătuşînd activitatea şi iniţiativa sa creatoare".

Problema intensificării muncii ideologice în rîndul oamenilor muncii din Uniunea Sovietică (inclusiv a propagandei antireligioase) a ocupat un loc important în hotărîrile Congresului al XX-lea al P.C.U.S. Congresul a subliniat că în condiţiile luptei dintre cele două sisteme — cel capitalist şi cel socialist — problemele muncii ideologice devin deosebit de acute. Coexistenţa paşnică a celor două sisteme nu înseamnă slăbirea luptei împotriva ideologiei burgheze. Această luptă nu slăbeşte, ci se intensifică. Propaganda burgheză foloseşte mijloacele cele mai variate, speculează diversele greutăţi care apar în procesul construcţiei socialiste pentru a stingheri poporul sovietic în munca sa creatoare. De aceea nu putem slăbi nici măcar o clipă lupta împotriva ideologiei străine marxism-leninismului.

P.C.U.S. despre căile de lichidare a rămăşiţelor religioase

În raportul prezentat de N. S. Hruşciov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. s-a trasat ca sarcină în domeniul ideologic intensificarea activităţii ideologice-educative a partidului, ridicarea conştiinţei comuniste a oamenilor muncii, şi în primul rînd a tinerei generaţii, educarea lor în spiritul atitudinii comuniste faţă de muncă, al patriotismului sovietic şi internaţionalismului, lichidarea rămăşiţelor capitalismului în conştiinţa oamenilor, lupta împotriva ideologiei burgheze. În hotărîrile Congresului al XXI-lea al P.C.U.S. se subliniază că creşterea continuă

a conştiinţei comuniste a oamenilor sovietici este o condiţie extrem de importantă a construirii comunismului, că educarea comunistă a oamenilor muncii şi lichidarea tuturor rămăşiţelor capitalismului din conştiinţa oamenilor trebuie să stea în centrul atenţiei şi activităţii organizaţiilor de partid, sindicale, de tineret şi celorlalte organizaţii obşteşti. Un loc de seamă în această activitate îl ocupă lupta împotriva prejudecăţilor religioase, a ideologiei şi moralei religioase. C.C. al P.C.U.S. a subliniat necesitatea intensificării luptei ideologice împotriva religiei şi în hotărîrea din 9 ianuarie 1960 „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condiţiile actuale". Acest document de cea mai mare importanţă defineşte sarcinile muncii ideologice a organizaţiilor de partid în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului. Subliniind în hotărîre că unii conducători de organizaţii de partid „se situează uneori pe o poziţie pasivă, defensivă faţă de ideologia idealistă, religioasă, ostilă marxism-leninismului", C.C. al P.C.U.S. a arătat că propaganda ştiinţifică-ateistă ofensivă trebuie lărgită şi adîncită, că ea trebuie desfăşurată luîndu-se în considerare toate particularităţile profesionale, de vîrstă, de nivel cultural, naţionale şi alte particularităţi ale diferitelor pături ale populaţiei.

Participarea activă a tuturor cetăţenilor sovietici la construirea comunismului şi la conducerea statului are o mare însemnătate pentru lichidarea rămăşiţelor religioase. În cadrul construcţiei comuniste, în procesul transformării societăţii şi naturii spre binele întregului popor, oamenii muncii se conving de puterea muncii lor, de marile posibilităţi ale maselor populare, conduse de partidul comunist. În hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condiţiile actuale" se subliniază că principala orientare — justificată total în practică — a luptei ideologice este educarea oamenilor în procesul muncii, în lupta pentru construirea comunismului.

Popularizarea succeselor construcţiei comuniste constituie un mijloc eficace de luptă împotriva prejudecăţilor religioase. Atît ştiinţa cît şi activitatea practică a poporului sovietic infirmă la tot pasul dogmele religioase. Socialismul a fost cucerit în U.R.S.S. în ciuda afirmaţiilor religiei despre nepu-

tinţa omului de a transforma lumea. El a fost cucerit datorită faptelor îndrăzneţe, activităţii creatoare intense şi conştiente a poporului sovietic, care a biruit toate greutăţile din calea sa. În condiţiile actuale, cînd partidul trasează poporului sovietic noi sarcini măreţe legate de construirea cumunismului, intensificarea activităţii creatoare a muncitorilor, colhoznicilor, intelectualilor, a tuturor păturilor şi grupurilor de oameni ai muncii va avea o însemnătate hotărîtoare în lichidarea prejudecăţilor religioase.

Un alt mijloc important pentru lichidarea religiei îl constituie răspîndirea concepţiei materialiste despre lume, a filozofiei marxiste revoluţionare, a cărei bază o reprezintă ştiinţele concrete. Materialismul dialectic şi istoric dă o explicaţie ştiinţifică fenomenelor din natură şi din societate. În propaganda ateistă trebuie să se facă generalizări teoretice, să se tragă concluzii filozofice care să infirme interpretările religioase ale lumii. Conferinţele de popularizare a ştiinţei, referatele şi convorbirile despre structura universului, originea omului, cauzele bolilor şi mijloacele de combatere a lor, bazele ştiinţifice ale agriculturii şi zootehniei, condiţiile şi modurile de realizare a unor recolte bogate şi stabile etc. trebuie să ocupe un loc de frunte în demascarea netemeiniciei concepţiilor religioase. Unul dintre mijloacele de lichidare a religiei îl constituie lămurirea originii şi a esenţei ei.

Lupta împotriva prejudecăţilor religioase trebuie dusă prin lămurirea cu răbdare şi perseverenţă a caracterului reacţionar al oricărei religii, fără a jigni cîtuşi de puţin sentimentele credincioşilor. Este vorba de o luptă ideologică susţinută împotriva religiei. A critica religia înseamnă a dezvălui deosebirea sa principială faţă de ştiinţă, pe baza căreia se construieşte comunismul, a arăta că religia este incompatibilă cu interesele oamenilor sovietici. Critica ştiinţifică sub toate aspectele adusă religiei este cel mai bun mijloc pentru a-i deştepta pe credincioşi din somnul lor religios.

Propaganda ateistă trebuie să ocupe un loc extrem de important în cadrul întregii noastre munci ideologice. Organizaţiile de partid, sovietice, comsomoliste şi sindicale, instituţiile cultural-educative, filialele societăţii pentru răspîndirea

cunoştinţelor politice şi ştiinţifice sînt datoare să desfăşoare în sînul populaţiei o propagandă ştiinţifică-ateistă profundă şi sistematică. Intensificarea luptei ideologice cu prejudecăţile religioase, legătura ei strînsă cu practica construcţiei economice şi culturale vor contribui la creşterea nivelului de conştiinţă al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, la construirea cu succes a edificiului luminos al societăţii comuniste.

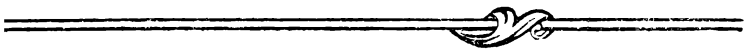

MORALA COMUNISTĂ ŞI MORALA RELIGIOASĂ

Esența de clasă a moralei comuniste și a moralei religioase

Morala, etica constituie una dintre formele cele mai importante ale conștiinței sociale. Ea elaborează normele și regulile de comportare a omului în viață, în colectiv, în producție, determină și apreciază faptele omului în raport cu statul, cu clasele și cu diferitele grupuri sociale. Ea stabilește care fapte sînt considerate într-o societate dată utile, morale, meritînd aprobarea obștească, și care sînt considerate imorale, meritînd a fi condamnate și blamate. Este firesc că organizațiile religioase consideră important ca credincioșii să respecte principiile morale care sînt pe placul bisericii și contribuie la răspîndirea religiei.

În zilele noastre, căutînd să cîștige inimile credincioșilor, clericii afirmă tot mai stăruitor că liniștea și veșnica fericire sufletească poate să le dobîndească doar omul care îndeplinește cu strictețe poruncile moralei religioase. Ei consideră ca un merit deosebit al moralei religioase că ea ar fi statornicită de dumnezeu, și această împrejurare însăși ar situa-o infinit mai presus de frămîntările pămîntești, de lupta de clasă, de îndatoririle personale și obștești ale omului. „Prin esența sa — scria în 1958 protoierul G. Popov, profesor la Academia teologică din Moscova —, «evanghelia» este absolută, veșnică și nu stabilește nemijlocit nici un fel de norme vremelnice și forme relative în viața personală și obștească a creștinului. Dar ideile principale ale «evangheliei» sînt libertatea și iubirea, adică frăția și unirea tuturor oamenilor" [1].

[1] „Revista Patriarhiei din Moscova", nr. 2 din 1958, pag. 174.

Este însă într-adevăr moralitatea religioasă situată deasupra claselor ?

În societatea contemporană împărţită în clase, morala, ca şi toate celelalte forme ale conştiinţei sociale, exprimă ideologia claselor aflate în luptă. În această privinţă, morala religioasă nu constituie o excepţie. Este adevărat că, în zilele noastre, zeloşii apărători ai moralei religioase, îndeosebi în ţările socialiste, afirmă că poruncile morale cuprinse în cărţile sfinte, ca, de pildă, „să nu ucizi", „să nu furi", „să nu fii desfrînat", „să nu poftești femeia aproapelui tău", „iubeşte pe vrăjmaşul tău", au un caracter general-uman şi sînt compatibile cu morala comunistă. Ei declară, pe de altă parte, că predica morală a smereniei şi supunerii către autorităţi reprezintă chezăşia disciplinei conştiente şi temelia ordinii sociale. Dar adevăratul sens social al acestor porunci nu e greu de sesizat.

Supunerea robului este întotdeauna pe placul stăpînului. Tocmai de aceea religia, care a propovăduit de-a lungul secolelor smerenia şi supunerea tacită, a fost cea mai bună apărătoare a exploatării. Asemeni unui basamac sufletesc, ea pătrundea în conştiinţa oamenilor, paralizîndu-le voinţa de luptă, sugerîndu-le ideea zădărniciei bunăstării pămînteşti. Ea zugrăvea flămînzilor grădini paradisiace, dezmoştenitilor le făgăduia lăcaşul ceresc, iar acelora care, în pofida poruncilor ei, puneau mîna pe sabie ca să-şi cucerească fericirea pe pămînt, căuta să le pună în mîini psaltirea. Săracului îi spunea : „Să nu furi" ; muncitorului căruia patronul i-a ademenit soţia îi şoptea : „Să nu poftești femeia aproapelui tău" ; revoluţionarului îi predica : „Să nu ucizi". Cu născociri despre milostenia lui dumnezeu faţă de exploataţi şi dezmoşteniţi, preoţii căutau să înfrumuseţeze lanţurile cu care moşierii şi capitaliştii îi ţineau încătuşaţi pe oamenii muncii.

Spre deosebire de morala religioasă, morala comunistă se situează făţiş pe poziţii de clasă. Ea se recunoaşte ca o parte a ideologiei revoluţionare a clasei muncitoare şi apreciază faptele şi comportarea oamenilor din punctul de vedere ale aportului lor la eliberarea oamenilor muncii, al măsurii în

care aceste fapte contribuie la construirea societăţii comuniste fără clase. Morala comunistă îl îndeamnă pe fiecare om nu la smerenie şi supunere, ci la luptă activă, îndîrjită, pentru o viaţă mai bună, fericită pentru poporul său, pentru întreaga omenire.

Principiile moralei comuniste şi ale moralei religioase sînt incompatibile

Sub influenţa succeselor uriaşe obţinute în opera de construire a socialismului şi a comunismului de către ţările socialiste în frunte cu Uniunea Sovietică, mulţi oameni credincioşi încearcă să-şi împace convingerile religioase cu normele moralei comuniste. Ei afirmă că morala comunistă se deosebeşte doar prin amănunte neesenţiale de morala religioasă, dar principiile fundamentale ale celor două morale sînt aproape identice. Oare să fie chiar aşa ?

Principiul suprem al codului moralei comuniste este afirmaţia că acţiunile şi faptele cu adevărat morale pot fi numai acelea care contribuie în cel mai înalt grad la construirea comunismului.

De aceea criteriul de bază al moralei este participarea activă, conştientă la construirea comunismului. Dar aceasta nu înseamnă cîtuşi de puţin că societatea ar înăbuşi năzuinţele personale ale oamenilor sovietici. Dimpotrivă, numai în comunism se pot dezvolta multilateral toate capacităţile intelectuale şi fizice ale fiecărui om şi pot fi satisfăcute pe deplin cerinţele spirituale şi materiale. De aceea morala comunistă consideră că năzuinţa firească a fiecărui om spre fericire personală, spre o viaţă îndestulată şi plină de bucurii este perfect morală, bineînţeles dacă aceasta nu se dobîndeşte în detrimentul colectivităţii şi al societăţii în ansamblu.

În opoziţie cu aceasta, morala religioasă consideră că ţelul principal este dobîndirea fericirii paradisiace după moarte. Întrucît religia, considerînd că ordinea existentă a lucrurilor este creaţia lui dumnezeu, declară că orice încercare de a schimba şi a transforma lumea este un sacrilegiu, etica religioasă nu consideră drept morală atitudinea activă, creatoare şi conştientă a omului faţă de realitate. Privind viaţa pămîn-

tească a omului doar ca o treaptă pregătitoare spre viața veșnică de dincolo de mormînt, etica religioasă pune pe primul plan autodesăvîrșirea morală a individului. Salvarea spirituală a fiecărui credincios depinde întru totul, din acest punct de vedere, de puterea credinței sale în dumnezeu, de strictețea cu care respectă poruncile religioase, sărbătorile și ritualurile. Totodată, declarînd că tot ceea ce-l înconjură pe om este deșertăciune lumească, morala religioasă educă de fapt la credincioși nepăsarea față de soarta poporului și a statului lor. În aceste principii ale moralei religioase nu s-a schimbat nimic nici în zilele noastre. Ele nu pot fi aplicate la viața poporului nostru care construiește comunismul.

Morala religioasă și morala comunistă despre locul omului în societate

Opoziția dintre morala comunistă și morala religioasă devine deosebit de evidentă atunci cînd se pune problema locului omului în societate, a atitudinii lui față de colectiv. Omul este o părticică a societății. Atît munca cît și viața personală a omului, interesele și înclinațiile sale, gusturile și caracterul său se formează într-un anumit mediu și sînt rezultatul unei dezvoltări îndelungate a societății. Chiar și vestitul Robinson Crusoe, părăsit pe o insulă nelocuită, a putut să se lipsească un număr de ani de ajutorul celorlalți oameni doar pentru că valul care l-a azvîrlit pe țărm a adus o dată cu el toate proviziile, sculele și aparatele necesare, create de mîinile a zeci de oameni diferiți.

Omul rupt de colectiv, străin de interesele societății sale, nu-și poate manifesta pe deplin toate capacitățile și talentele sale, nu poate să devină un individ cu adevărat valoros. Un asemenea om nu poate să lupte pentru libertatea și fericirea poporului său, nu poate să fie un participant activ la construirea comunismului. De aceea morala comunistă este morala colectivismului și condamnă cu hotărîre toate manifestările de individualism, de egoism mic-burghez. Principiul ei suprem este „Unul pentru toți și toți pentru unul".

Subliniind acest fapt, Maiakovski a scris :

Rău e omului singur,
fără nimeni, străin.
Cînd eşti singur,
să lupţi —
vai şi-amar!
Cei mai zdraveni ca tine
sub călcîie te ţin
Şi mai slabi decît tine —
doi dacă sar.
Dar cînd
spre partid
cei mici m-or să pregete,
Tu, liftă,
te culeg pe făraş!
O mînă,
dar cu milioane de degete,
Acesta-i partidul —
un pumn uriaş.

Milioane de oameni sovietici s-au convins din practică că o treabă peste puterile unui singur om sau ale unui mic grup de oameni poate fi rezolvată cu succes într-un colectiv care se bucură de sprijinul întregii noastre societăţi. Etica comunistă consideră că valoarea morală a fiecărui om este cu atît mai mare, cu cît dă mai multe forţe societăţii, cu cît participă mai activ la munca colectivă, la activitatea organizaţiilor de stat, de partid, comsomoliste şi a altor organizaţii obşteşti.

Cu totul altfel rezolvă problema aceasta morala religioasă.

Morala religioasă şi-a luat forma definitivă în societatea bazată pe exploatare, al cărei principiu moral este „omul este lup faţă de alt om". „Cînd trăieşti cu lupii, urli deopotrivă cu ei" — iată regula morală dominantă în societatea în care fiecare, căutînd să se înfrupte cît mai mult din viaţă, este gata să-l strîngă fără milă de gît pe concurentul său. Şi, ca şi cum ar binecuvînta aceste precepte tîlhăreşti, preoţii tuturor religiilor proclamă drept principiu suprem al eticii religioase: „Fiecare pentru sine, dumnezeu pentru toţi". Cu cît oamenii sînt mai izolaţi, cu atît sînt mai slabi şi mai neajutoraţi şi, dimpotrivă, cu cît sînt mai mulţi în lupta împotriva naturii şi a nedreptăţii sociale, cu atît mai repede credinţa lor în ei înşişi înlătură reprezentările superstiţioase despre puterea închipuită a dumnezeilor inexistenţi.

Şugubăţul şi spiritualul Colas Breugnon, unul dintre personajele admirabilului scriitor francez Romain Rolland, spune: „Cînd dumnezeu are de furcă numai cu un singur

om, e uşor ; îi e lesne să-l facă să asculte. Dar cînd omul e în turmă, dumnezeu n-o mai scoate la capăt atît de repede. Ce poate unul împotriva tuturor ?" [1] Tocmai de aceea morala religioasă a fost întotdeauna o morală a individualismului, o morală antisocială şi antiumană prin însăşi esenţa ei. Se înţelege că, în condiţiile societăţii socialiste, propagarea deschisă a individualismului şi a egoismului nu se poate bucura de mult succes, deoarece milioanele de oameni sovietici s-au convins din experienţă că dezvoltarea ţării noastre pe drumul spre comunism, creşterea continuă a bunăstării şi culturii este cu atît mai sigură şi mai rapidă, cu cît este mai deplină într-ajutorarea frăţească şi colaborarea tovărăşească a oamenilor muncii.

Dar şi în zilele noastre este primejdioasă propaganda pe care o fac apărătorii moralei religioase, afirmînd că n-ar fi cu putinţă să ajungi la desăvîrşirea moralei decît în „pustiu", departe de preocupările societăţii. Nu de mult un cunoscut predicator baptist a adresat credincioşilor următoarea chemare : „Pustiul este o şcoală admirabilă pentru omul nostru lăuntric (adică moral. — *Nota red.).* Singur cu dumnezeu ! — iată esenţa pustiului. El ne este deosebit de necesar : trăim în secolul maşinilor. Pustiul nostru trebuie să fie o cameră cu uşa închisă" (Matei, VI, 6) [2].

Asemenea predici, fie că apărătorii religiei o doresc sau nu, generează la oamenii credincioşi o atitudine pasivă, disprețuitoare faţă de colectiv, faţă de îndatoririle sociale, faţă de tot ce frămîntă popoarele ţării noastre.

Religia declară că renunţarea totală la deşertăciunea lumească, „plecarea în pustiu", disprețul şi nepăsarea faţă de ceea ce frămîntă societatea, este cea mai înaltă virtute morală. Etica religioasă îl consideră drept model şi exemplu de viaţă morală pe ascetul budist, pe dervişul musulman sau pe călugărul sihastru creştin. Morala religioasă educă la credincioşi nepăsarea totală faţă de soarta oamenilor apropiaţi. Participînd la viaţa şi la lupta obştească, omul nu face decît să-şi mărească suferinţele, aceasta este concluzia principală

[1] *Romain Rolland :* „Colas Breugnon", E.S.P.L.A. 1958, pag. 41.
[2] „Bratski vestnik" nr. 6 din 1955, pag. 8.

a budismului. Evanghelia susţine că împărăţia lui dumnezeu nu este în lumea aceasta şi că acela care doreşte să ajungă în împărăţia lui dumnezeu nu trebuie să participe la forfota vieţii lumeşti, deoarece lumea care ne înconjură este păcătoasă prin natura ei. Religia pune, aşadar, pe orice leneş şi trîntor, care refuză să ia parte la viaţa obştească, incomparabil mai presus de oamenii care participă activ la lupta pentru eliberarea oamenilor muncii, la viaţa societăţii. Drept cel mai bun exemplu de viaţă morală şi model vrednic de a fi imitat sînt daţi numeroşii sfinţi, făcători de minuni şi oameni ai lui dumnezeu, a căror viaţă s-a scurs în trîndăvie şi în renunţare totală la activitatea obştească. Astfel, unul dintre cei mai veneraţi sfinţi creştini este legendarul Alexe, omul lui dumnezeu (care ar fi trăit în secolul al V-lea e.n.). Iată povestea lui. Fiu al unui bogat patrician, însurat cu fiica unui împărat roman, Alexe părăseşte în ziua nunţii casa părintească şi devine cerşetor. După 17 ani se întoarce în casa părintească fără a fi recunoscut de cineva şi trăieşte acolo din milostenii, dispreţuit de toţi şi nefolositor nimănui. Asupra Romei năvălesc barbarii, dar soarta oraşului natal şi a locuitorilor lui nu-l frămîntă. El moare la cîteva zile după căderea Romei, fără să fi săvîrşit vreo acţiune folositoare oamenilor din jurul lui.

Popularul sfînt catolic Bernard de Clairvaux (1091—1153) nu a propovăduit numai necesitatea renunţării totale la viaţa socială, dar declara drept păcat chiar şi comunicarea dintre oameni. El însuşi nu vorbea cu nimeni şi şi-a astupat urechile cu ceară ca să nu audă graiul oamenilor şi glasul animalelor. Nu-i cu nimic mai bun nici ultimul dintre sfinţii ruşi canonizaţi, Serafim Sarovski (decedat aproximativ în 1831). Nici chiar cei mai elocvenţi dintre biografii lui nu sînt în stare să spună ce a făcut folositor pentru societate acest sfînt. Şi-a petrecut întreaga viaţă la mănăstire, fără să se îndeletnicească cu vreo muncă utilă societăţii, fără să se intereseze de soarta ţării şi a poporului său, fără să reacţioneze la evenimentele vieţii sociale. Pe acest sfînt preoţii ortodocşi îl recomandă în chipul cel mai stăruitor oamenilor sovietici drept model şi exemplu vrednic de urmat.

Se înţelege că printre credincioşi sînt destui oameni care încearcă să participe la viaţa obştească, care doresc să participe activ la viaţa colectivului lor de muncă. Unor asemenea oameni apărătorii moralei religioase le şoptesc cu glas cucernic : „De dragul lui Hristos trebuie să fim gata să ne rupem în sinea noastră de orice bun ! De orice comoară !" [1] Dacă ţinem seama de faptul că pentru omul sovietic cel mai mare bun este o pace trainică şi înflorirea multilaterală a ţării noastre, iar cea mai mare comoară este viaţa fericită şi îndestulată a tuturor, nu e greu de înţeles cît rău pricinuiesc asemenea îndemnuri.

De aceea morala comunistă duce o luptă hotărîtă împotriva religiei, care declară că participarea la viaţa obştească este un păcat şi propovăduieşte retragerea în sine.

Morala comunistă şi morala religioasă despre muncă

Atitudinea faţă de muncă este problema centrală a moralei. Milioane de oameni sovietici s-au convins din proprie experienţă că dobîndirea unei vieţi fericite şi pline de bucurii este opera braţelor lor, rezultatul muncii lor libere, creatoare. Tocmai de aceea clericii din Uniunea Sovietică se străduiesc cu multă ingeniozitate să demonstreze că religia şi morala religioasă îi ajută pe credincioşi să muncească. Ascultînd raţionamentele lor, mulţi credincioşi socotesc că religia te ajută să munceşti. Lor li se pare că morala comunistă şi morala religioasă ocupă poziţii identice în problema atitudinii faţă de muncă. De fapt însă morala comunistă şi morala religioasă au o atitudine de-a dreptul opusă faţă de muncă. Etica comunistă declară ca morală numai acea comportare prin care oamenii îşi dau toate forţele şi capacităţile muncii creatoare, productive, care contribuie la construirea cît mai grabnică a comunismului. Şi, dimpotrivă, etica comunistă consideră refuzul de a munci, atitudinea disprefuitoare, indiferentă sau duşmănoasă faţă de munca pe care trebuie s-o îndeplineşti drept indicii de imoralitate şi sursa principală a tuturor faptelor imorale.

---

[1] „Bratski vestnik" nr. 1, 1958, pag. 173.

Cu totul altă atitudine are morala religioasă faţă de muncă. Majoritatea religiilor contemporane s-au format definitiv în societatea bazată pe exploatare, în care munca era forţată, grea, lipsită de bucurie. Fiind în slujba exploatatorilor şi consfinţind temeliile societăţii împărţite în clase, morala religioasă declară că munca este o pedeapsă dată de dumnezeu oamenilor pentru păcatul originar pe care l-ar fi săvîrşit Adam şi Eva. Omul trebuie să-şi agonisească pîinea în sudoarea frunţii, aceasta este pedeapsa rostită de dumnezeu.

Creştinismul se caracterizează printr-o atitudine deosebit de ostilă muncii. Această religie afirmă că apropierea de dumnezeu (şi tocmai în aceasta văd creştinii sensul vieţii) se dobîndeşte în primul rînd prin rugăciuni. Respectarea cu strictеţe a ritualurilor religioase este pusă infinit mai presus de muncă. Totodată însă teologii creştini afirmă că cu cît munca este mai grea, cu atît este mai mult pe placul lui dumnezeu. Această contradicţie a moralei creştine a fost folosită de biserică, pe de o parte, pentru a justifica viaţa trîndavă a reprezentanţilor claselor exploatatoare, iar pe de altă parte pentru a-i convinge pe oamenii muncii să îndure fără murmur munca forţată istovitoare. Poate fi oare împăcată o asemenea atitudine faţă de muncă cu normele şi principiile eticii comuniste, cu elanul şi entuziasmul manifestat în muncă de milioanele de oameni sovietici?

Teologii creştini contemporani răspund afirmativ la această întrebare.

Încercînd să-i convingă pe oamenii sovietici credincioşi că morala religioasă are o atitudine pozitivă faţă de muncă, prezbiterul-şef al comunităţii baptiştilor din Leningrad scrie în articolul intitulat „Hristos şi munca" : „Hristos a fost un om al muncii. Evanghelia lui este evanghelia muncii. Ea vorbeşte mult despre muncă" [1]. Dar numai oamenii care au încredere oarbă în predicatorii creştini şi care nu ştiu să privească critic morala creştină pot să creadă asemenea raţionamente. În realitate, evanghelia şi celelalte cărţi creştine îndeamnă făţiş la refuzul de a munci, la o atitudine disprеţuitoare faţă de muncă.

[1] „Bratski vestnik" nr. 3—4, 1955, pag. 64.

Dumnezeu, afirmă Hristos din evanghelie, poate să-i hrănească şi să-i îmbrace fără trudă pe credincioşi. „...Uitaţi-vă la corbi, că nici nu seamănă, nici nu seceră ; ei n-au celar, nici grînar, şi dumnezeu îi hrăneşte. Cu cît mai de preţ sînteţi voi decît păsările!" (Luca, XII, 24). Şi mai departe: „...Priviţi la crini cum cresc : nici nu torc, nici nu ţes. Totuşi zic vouă că nici Solomon, în toată slava lui, nu se înveşmînta ca unul dintre ei" (Luca, XII, 27). Remarcăm în treacăt că severii moralişti creştini, care repetă şi în zilele noastre cu o emoţie pioasă cuvintele acestea, într-adevăr nici nu seamănă, nici nu seceră, nici nu ţes şi nici nu se îndeletnicesc cu vreo activitate utilă, dar veşmintele pe care le poartă, hrana îmbelşugată pe care nu şi-o refuză nu le sînt furnizate de dumnezeu, ci de oamenii credincioşi care le cedează o parte nu prea mică din cîştigul lor dobîndit prin muncă.

Este adevărat că se întîlnesc din cînd în cînd în Biblie pasaje care pot să lase impresia că religia apreciază în chip pozitiv munca utilă societăţii. În fond însă lucrurile nu stau aşa. În epistolele apostolului Pavel, bunăoară, se poate citi : „Cine nu vrea să lucreze, acela să nu mănînce" (II Tesaloniceni, III, 10). Clericii încearcă să prezinte acest verset drept principiul moral de bază al socialismului. De fapt însă sensul adevărat al acestui dicton, care a fost formulat în societatea sclavagistă şi era adresat sclavilor, este următorul : robul nu mănîncă dacă nu munceşte ; domnul mănîncă dacă robul munceşte. Nu întîmplător acest verset se întîlneşte în epistolele aceluiaşi Pavel legendar care cerea : „Robilor, ascultaţi pe stăpînii voştri pămînteşti cu frică şi cu cutremur". Atitudinea negativă a religiei faţă de muncă nu se poate schimba nici în zilele noastre. Religia continuă să considere că valoarea morală a omului nu este determinată de munca pe care o depune pentru binele societăţii, ci exclusiv de credinţa sa în dumnezeu. Şi, cu tot camuflajul folosit, faptul acesta sînt nevoiţi să-l recunoască înşişi apărătorii moralei religioase. Acelaşi predicator baptist care caută să convingă pe oameni că dragostea pentru mirele ceresc face din ei fruntaşi în producţie încerca să demonstreze într-unul din

articolele sale publicate într-o revistă baptistă următoarele : „...Putem dobîndi mîntuirea şi împărăţia cerurilor nu după meritele noastre, ci degeaba, numai prin milostenia lui dumnezeu ! Împărăţia cerurilor nu se cîştigă, ci se dă degeaba — iată ce ne spune astăzi Hristos"

Mai merită oare după toate acestea să ne ostenim să cîştigăm dragostea mirelui ceresc dacă, potrivit declaraţiei competente a teologilor, bunăvoinţa lui nu o poţi merita prin muncă ?

Şi mai vădit apare răul pe care-l pricinuieşte atitudinea religioasă faţă de muncă în perioada sărbătorilor religioase. În aceste zile, credincioşii trebuie să-şi petreacă timpul în rugăciuni. În această privinţă, în „catehismul moralei" există o indicaţie directă : „...Fericit este acela care se roagă atît de des, încît întreaga lui viaţă ar putea fi numită o lungă rugăciune". „Foloseşte-ţi întreaga viaţă pentru rugăciuni !" învaţă biserica.

Caracterul abstract al poruncilor morale din Biblie

Străduindu-se să atragă de partea lor minţile şi inimile credincioşilor, teologii şi preoţii se referă de obicei la poruncile morale din Biblie. Aceste porunci ar fi fost date chiar de dumnezeu şi constituie un leac bun împotriva tuturor relelor. Ce reprezintă aceste porunci ?

Una dintre trăsăturile caracteristice ale poruncilor moralei religioase rezidă în caracterul lor nebulos, abstract. Aceasta le îngăduie clericilor să le interpreteze de fiecare dată în sensul cel mai avantajos pentru biserică şi pentru forţele sociale pe care aceasta le slujeşte. Caracterul abstract al poruncilor morale ale religiei este foarte convenabil bisericii. La prima vedere, aceste porunci par chiar atrăgătoare ; să luăm, de pildă, cunoscutele porunci din Biblie : „să nu ucizi", „să nu furi", „să nu fii desfrînat", „să-i iubiţi pe vrăjmaşii voştri". Un om neiniţiat va spune că şi în condiţiile socialismului aceste principii sînt necesare. Să vedem însă la ce rezultate practice au dus şi duc poruncile morale religioase : căci trebuie să judecăm după fapte, nu după vorbe.

„Să nu ucizi"

Apologeţii moralei religioase se referă adesea la porunca „să nu ucizi". Ei afirmă că proclamarea acestei porunci este cea mai bună dovadă a umanitarismului moralei religioase. Dar întreaga istorie de douăzeci de secole a bisericii creştine dovedeşte că clericii au călcat porunca aceasta la orice prilej prielnic. În lucrările unuia dintre cunoscuţii teologi creştini întîlnim explicaţia că interdicţia de a ucide se referă doar la duşmanii personali şi nu la duşmanii bisericii, ai credinţei sau ai orînduirii sociale consfinţite de religie. Aceasta înseamnă, de fapt, renegarea totală a poruncii „să nu ucizi". Şi, într-adevăr, fanatismul religios şi prigoana celor de altă credinţă au fost plătite de omenire prin jertfe uriaşe. Numai călugării inchizitori catolici au ars pe rug cîteva zeci de mii de oameni învinuiţi de erezie. N-au fost mai buni nici prelaţii ortodocşi şi nici cei protestanţi.

Deşi proclamau porunca „să nu ucizi", teologii şi preoţii creştini au binecuvîntat şi au justificat de sute de ori războaiele prădalnice, care nimiceau milioane de vieţi. Papa Pius al XII-lea i-a binecuvîntat pe Hitler şi pe Mussolini. Mulţi dintre preoţii catolici şi protestanţi din zilele noastre îndeamnă la dezlănţuirea războiului atomic, susţinînd aceste îndemnuri cu referiri la dumnezeu. Lucrurile nu stau mai bine nici în ceea ce priveşte aplicarea acestei porunci în viaţa particulară a credincioşilor.

Cunoscutul scriitor rus A. I. Kuprin, indignat de făţărnicia şi de caracterul contradictoriu al moralei religioase pune în gura unuia din eroii săi: „— Da. Aşa unul se roagă cît se roagă, după aceea te înjunghie, apoi îşi spală mîinile şi pune o lumînare în faţa icoanei" [1].

Kuprin are perfectă dreptate, cînd afirmă că nici evlavia cea mai sinceră nu-i împiedică pe criminali să săvîrşească nelegiuirile cele mai îngrozitoare.

„Să nu furi"

Nu stau mai bine lucrurile nici cu o altă poruncă cu care se fălesc apologeţii moralei religioase, şi anume cu porunca „să nu furi". Această poruncă se potriveşte cu o zicală rusească: „Este ca oiştea, poţi s-o sucești cum îţi place". Secole de-a rîndul

[1] *A. I. Kuprin*, Opere alese, vol. 5, pag. 67.

clericii au folosit porunca „să nu furi" pentru a apăra proprietatea exploatatorilor. În timpul Revoluţiei din Octombrie, numeroşi reprezentanţi ai clerului ortodox, protestant şi mozaic propovăduiau porunca „să nu furi" muncitorilor şi ţăranilor care-i deposedaseră pe moşieri şi pe capitalişti de pămînturi, uzine şi fabrici. Dar păzitorii severei morale creştine nu şi-au ridicat de-a lungul vremurilor glasul împotriva capitaliştilor care-i jefuiau pe muncitori, împotriva colonialiştilor care aduseseră în mizerie popoarele ţărilor dependente. Porunca religioasă „să nu furi", în forma ei abstractă-religioasă, nu poate servi drept normă de comportare personală a omului. Este ştiut că mulţi predicatori ai moralei religioase, preoţi şi fanatici religioşi au săvîrşit nu o dată fapte care nesocoteau direct porunca aceasta. Astfel, Serghie, episcopul de Stalingrad şi Astrahan, a delapidat din casa bisericii 750 000 de ruble şi i-a folosit ca să-şi cumpere nişte vile luxoase lîngă Moscova şi la Kislovodsk. Asemenea exemple de nesocotire a poruncii „să nu furi" de către oameni care apără religia sau au convingeri religioase pot fi aduse cu duiumul.

Împiedică oare morala religioasă făptuirea unor „păcate" şi a unor crime ?

Totuşi, mulţi oameni religioşi, cu toate cazurile numeroase de nesocotire a poruncilor lui dumnezeu de către credincioşi şi chiar de către preoţi, continuă să creadă că asemenea fapte nu zdruncină caracterul adevărat şi sacru al moralei religioase. Ei judecă astfel : atît credincioşii cît şi necredincioşii pot săvîrşi fel de fel de crime. Dacă un credincios a săvîrşit o crimă, aceasta nu este rezultatul îndeplinirii poruncilor statornicite de dumnezeu, ci, dimpotrivă, rezultatul nesocotirii lor. Prin urmare, religia nu poate să poarte răspunderea pentru acest fapt. Lucrurile nu stau însă aşa.

În Uniunea Sovietică, criminalitatea scade pe zi ce trece, conştiinţa creşte pe zi ce trece, dar, cu toate acestea, există oameni care săvîrşesc crime, care tulbură liniştea publică şi nesocotesc normele moralei comuniste. Ce să facem cu oamenii aceştia care au ieşit vremelnic din rîndurile oamenilor cinstiţi şi împiedică construirea vieţii noi ? Întrebarea aceasta îl frămîntă pe fiecare om sovietic. Răspunzînd la această întrebare, clericii povăţuiesc : omul este păcătos prin natura sa, el nu poate să nu săvîrşească crime şi alte fapte urîte. Cel care nu e păcătos, care nu a săvîrşit nici o crimă şi se mîn-

dreşte cu această virtute, acela nu se căieşte nici odată şi este departe de dumnezeu. În schimb, un om care a păcătuit mult, dar apoi s-a căit, după cum afirmă evanghelia şi cum repetă pe toate tonurile propovăduitorii ortodoxismului şi ai sectelor, este cu mult mai aproape de dumnezeu decît un om care nu a păcătuit niciodată, dar nici nu s-a căit. Dacă fără păcat şi fără căirea ce urmează nu este posibilă apropierea de dumnezeu, iar fără această apropiere viaţa credinciosului este lipsită de sens, soluţia se impune de la sine: păcătuieşte, dar să te căieşti... Ar fi să exagerăm dacă am afirma că religia îndeamnă de-a dreptul la crimă, că ea caută să înduplece pe om să păcătuiască cu orice preţ. Nu, propovăduitorii religiei procedează mai abil, ei nu te îndeamnă să păcătuieşti. Dimpotrivă, în propovăduirile şi în cărţile lor teologice, ei cer să te abţii de la păcat şi să duci, în măsura în care îi stă în putinţă omului, „o viaţă dreaptă". Dar, negînd păcatul în cuvinte, ei lasă totodată o portiţă pentru justificarea morală a oricărei crime, a oricărei fapte imorale. În primăvara anului 1959, în „Revista Patriarhiei de la Moscova", a apărut un articol redacţional care nu lasă nici o îndoială în această privinţă. Iată un fragment din acest articol: „Milostenia lui dumnezeu este fără margini; de aceea păcătosul care se căieşte nu trebuie să se îndoiască niciodată de posibilitatea de a căpăta de la dumnezeu iertarea păcatelor sale. Însuşi mîntuitorul a arătat că milostivirea lui pentru păcătosul care se căieşte nu are margini, cînd la întrebarea discipolului: „Doamne, de cîte ori va greşi faţă de mine fratele meu şi eu ierta-voi lui? Oare pînă de şapte ori?" răspunde: „Nu-ţi zic ţie pînă de şapte ori, ci pînă de şaptezeci de ori cîte şapte" (Matei, XVIII, 21—22)... Domnul îşi dezvăluie limpede măreţia bunătăţii sale atunci cînd spune: „Vă zic vouă că un păcătos care se căieşte va aduce mai multă bucurie în cer decît nouăzeci şi nouă de oameni drepţi care nu au nevoie să se căiască" (pag. 7) („Revista Patriarhiei de la Moscova" nr. 4 din 1959, pag. 40).

Păcătuiţi, credincioşilor, numai să nu uitaţi să vă căiţi. Iată deviza care, fie că propovăduitorii religiei o doresc sau nu, dă o justificare morală oricărei crime. Există însă o excepţie. Credincioşii nu trebuie să păcătuiască împotriva lui dumnezeu şi să refuze darurile ce se cuvin reprezentanţilor lui pe pămînt. Celor care au săvîrşit acest păcat nu le mai poate

ajuta nici o căinţă. În toate celelalte cazuri, bunăvoinţa lui dumnezeu nu cunoaşte margini. După cum se vede, morala religioasă nu reprezintă şi nu poate reprezenta o oprelişte faţă de crime şi fapte imorale. Afirmînd că un om care a păcătuit mult şi apoi s-a căit este mai aproape de dumnezeu decît un cetăţean cinstit, conştient şi activ, religia îi educă pe credincioşi în spiritul unei atitudini trufaşe faţă de oamenii cei mai stimaţi din ţara noastră şi totodată îi face îngăduitori faţă de cetăţenii descompuşi, cu o moralitate dubioasă. Acest lucru rezultă foarte clar din următoarea declaraţie a unuia dintre conducătorii Consiliului unional al creştinilor-baptişti evanghelişti : „Oricum ar fi omul şi oricare ar fi situaţia pe care o are în lumea aceasta, dacă inima lui îl caută pe Hristos, Hristos îi va întinde mîna sa, chiar dacă acesta ar fi omul cel mai dispreţuit şi cel mai mare păcătos ! Şi, dimpotrivă, dacă inima omului nu-l doreşte pe Hristos, Hristos îl va ocoli, chiar dacă ar fi omul cel mai stimat din lume" [1].

În zilele noastre însă, oamenii cei mai stimaţi sînt luptătorii activi pentru pace, fruntaşii în producţie, oamenii de artă, de cultură etc. Morala care refuză stima oamenilor celor mai demni de respect şi dă precădere „tîlharilor cucernici", făţarnicilor, trîntorilor etc. nu trebuie să-şi aibă locul în societatea noastră.

Despre patriotismul sovietic şi despre „iubirea vrăjmaşilor"

Mulţi oameni credincioşi socotesc că cea mai înaltă manifestare a virtuţii creştineşti este dragostea faţă de duşmani. Porunca dragostei faţă de duşmani a fost formulată astfel în evanghelie : „Iubiţi pe vrăjmaşii voştri, binecuvîntaţi pe cei care vă blestemă, faceţi bine celor ce vă urăsc şi rugaţi-vă pentru cei ce vă vatămă şi vă prigonesc" (Matei, V, 44). Apologeţii orînduirii bazate pe exploatare s-au adresat oamenilor muncii de-a lungul multor secole cu cuvinte despre dragostea faţă de duşmani, mai ales în perioadele de avînt ale mişcării revoluţionare de eliberare. Dar aceste cuvinte erau nesocotite şi date uitării atunci cînd era vorba de prigonirea adversarilor bisericii, de înăbuşirea unei răscoale pornite împotriva feudalilor sau burgheziei etc. În societatea

[1] „Bratski vestnik" nr. 1, 1957, pag. 51.

socialistă, propovăduirea iubirii vrăjmaşilor are o semnificaţie nu mai puţin reacţionară. Într-adevăr, vrăjmaşii orînduirii noastre sînt trîntorii, criminalii, delapidatorii proprietăţii socialiste în interiorul ţării, iar dincolo de hotarele ei sînt adepţii războiului care aţîţă la ură împotriva societăţii noastre, care se străduiesc să submineze forţele lagărului socialist. În aceste condiţii, toleranţa condamnabilă sau numai simpla îngăduinţă faţă de ei nu sînt numai amorale, dar de-a dreptul criminale.

Morala comunistă opune poruncii „iubiţi pe vrăjmaşii voştri" patriotismul sovietic, dragostea de ţara ta, de poporul tău. În aceasta constă una dintre manifestările supreme ale moralei. Morala comunistă cere intransigenţă faţă de vrăjmaşii poporului nostru, faţă de duşmanii păcii şi ai socialismului. Dar ea este cu totul străină spiritului de răzbunare josnică sau cruzimii absurde faţă de duşmanul doborît. Înaltul umanism al moralei noastre se manifestă în faptul că sîntem gata să luăm o atitudine îngăduitoare faţă de foştii duşmani, cu condiţia, bineînţeles, ca ei să fie reeducaţi şi să înceteze de a mai săvîrşi acţiuni duşmănoase împotriva ţării noastre. În cazurile însă în care duşmanii continuă să-şi desfăşoare activitatea antipopulară şi caută să frîneze înaintarea noastră spre comunism, principiul moralei comuniste rămîne: „Dacă duşmanul nu se predă, el trebuie nimicit".

Morala comunistă şi morala religioasă despre familie

În viaţa fiecărui om, un loc important îl ocupă relaţiile sale de familie. Nu este deci de mirare că morala comunistă acordă multă atenţie normelor şi principiilor care reglementează relaţiile din cadrul familiei, traiul de toate zilele. Familia este celula elementară a societăţii. Cu cît viaţa de familie a omului este mai fericită, cu atît munca îi procură mai multă bucurie. Morala comunistă îndeamnă la întemeierea unei familii trainice, viabile. Chezăşia unei asemenea familii este în primul rînd egalitatea economică, juridică şi politică a tuturor membrilor familiei. Morala comunistă se bizuie pe faptul că o familie trainică nu poate să fie întemeiată pe socoteli egoiste şi pe constrîngere, ci pe relaţii de prietenie, de dragoste şi de stimă reciprocă între soţ şi soţie, între părinţi şi copii.

Apologeţilor moralei religioase le place să afirme că numai o familie întemeiată pe principii religioase poate să fie trai-

nică şi viabilă. Aşa stau oare lucrurile? Este ştiut că somităţi ale moralei teologice creştine au considerat celibatul şi abţinerea de la viaţa de familie drept cea mai bună dovadă a unui trai virtuos. Unul dintre părinţii cei mai veneraţi ai bisericii, „sfîntul" Ambrozie, în tratatul „Despre feciorie şi celibat" declară: „...Cei care nu se însoară şi nu se mărită vor fi ca îngerii în ceruri". Şi mai departe: „Nu neg, firește, nici căsătoria..., dar dau precădere fecioriei... Una este tolerabilă, cealaltă mă uimeşte" (Opera Sfîntului Ambrozie, episcopul Mediolanului, cu privire la feciorie şi la căsătorie, Kazan 1901, pag. 6, 11). Elogiind celibatul, declarînd că atracţia pe care o simt unul pentru altul doi oameni care se iubesc este un păcat, propovăduitorii moralei religioase văd în aceasta temeiul înţelepciunii şi principalul mijloc de luptă împotriva desfrîului. În realitate însă, lucrurile nu stau de loc aşa, deoarece religia, care declară celibatul şi ascetismul drept virtute supremă mai cu seamă în rîndurile preoţilor, îi împinge adesea pe drumul desfrîului şi al perversiunii sexuale.

Morala religioasă constituie adeseori o piedică serioasă în calea întemeierii unei familii trainice şi viabile. Ea cere ca numai persoane care aparţin aceleiaşi credinţe să se căsătorească între ele, căsătoria dintre persoane de diferite credinţe fiind declarată drept imorală şi neplăcută lui dumnezeu. Coranul proclamă: „Nu vă căsătoriţi cu femei de altă credinţă pînă cînd nu se vor converti... Nu vă daţi fiicele voastre după ghiauri pînă cînd ei nu se vor converti" (Coran, II, 220). Şi creştinismul, şi mozaismul manifestă aceeaşi intoleranţă religioasă. Aceste prescripţii duc adesea la distrugerea unor relaţii familiale sănătoase, mai cu seamă dacă membrii familiei sînt unii credincioşi, iar alţii necredincioşi sau dacă au credinţe diferite.

Vorbind despre atitudinea religiei faţă de familie, trebuie să arătăm că clericilor le place să se refere la diferite exemple şi maxime din cărţile sfinte rupte din context şi care consfinţesc viaţa de familie. Dar în cărţile sfinte se întîlnesc un număr mult mai mare de îndemnuri asemenea celui ce urmează: „N-am venit să aduc pace, ci sabie... Am venit să despart pe om de tatăl său, pe fiică de muma sa, pe noră de soacră-sa. Şi duşmanii omului vor fi casnicii lui" (Matei, X, 34—36). O asemenea morală cu greu ar putea servi drept temelie unei familii trainice, viabile.

Atitudinea moralei comuniste şi a moralei religioase faţă de femeie

Pentru oamenii sovietici, un interes deosebit prezintă atitudinea moralei religioase faţă de femeie. Interesul acesta nu este întîmplător. În U.R.S.S., femeile sînt constructoare ale comunismului egale în drepturi cu bărbaţii. Ele se bucură de stima tuturor. Multe dintre ele sînt eminenţi oameni de stat, inovatoare în producţie, oameni de ştiinţă. De eforturile lor depind în mare măsură succesele construcţiei comunismului.

Cu totul altă atitudine faţă de femeie consfinţeşte religia. Maxim Gorki a subliniat că religia este cel mai aprig duşman al femeii. Chiar şi mitul biblic despre crearea Evei dintr-o coastă a lui Adam şi legenda păcatului originar creează femeii o situaţie înjositoare. Religia declară chiar şi actul naşterii copiilor o dovadă a păcătoşeniei femeii. Religia creştină nu îngăduie femeilor care au născut să intre în biserică decît după ce preotul va fi citit deasupra capului lor o rugăciune de purificare. Această atitudine a religiei faţă de femeie nu este întîmplătoare.

Majoritatea religiilor contemporane din lume s-au format în acea perioadă a istoriei în care femeile alcătuiau partea omenirii cea mai asuprită din punct de vedere economic şi politic şi aveau situaţia cea mai umilă în societate şi în familie. Consfinţind această rînduială, religia îi cere femeii supunere oarbă faţă de bărbat. Într-una din epistolele atribuite apostolului Pavel se spune : „Femeile să se supună bărbaţilor lor ca domnului, pentru că bărbatul este capul femeii, precum şi Hristos este capul bisericii..." (Efeseni, V, 22—23). Întîlnim aceeaşi idee în Coran „...Bărbatul este mai presus de femeie..." (Coran, IV, 38). O atitudine deosebit de dispreţuitoare faţă de femei o are religia mozaică. Talmudul prescrie credinciosului să aducă zilnic laude lui dumnezeu pentru că nu l-a făcut femeie.

Rezervînd femeii locul de roabă casnică, creştinismul, islamismul şi mozaismul se ridică unanim împotriva oricăror încercări făcute de femei de a participa la viaţa socială. Şi acest lucru este de înţeles, căci femeia, ocupată cu o muncă productivă, cu muncă obştească, nu poate închina bisericii tot timpul său. Participînd deopotrivă cu bărbaţii la rezolvarea problemelor importante sociale şi de stat, aşa cum se întîmplă în socialism, femeile se eliberează de sub influenţa prejude-

căţilor religioase şi încetează să mai fie nişte „oiţe sfioase" pe care le tund preoţii. De aceea teologii moralişti se străduiesc din răsputeri să demonstreze că femeile, prin însăşi firea lor, nu se pot îndeletnici cu o activitate ştiinţifică sau social-politică. Nu este greu de priceput cît rău pricinuieşte propagarea ideii că femeia este inferioară din punct de vedere social şi moral. De entuziasmul în muncă şi de activitatea obştească a femeilor depinde în mare măsură rezolvarea cu succes a măreţelor sarcini istorice care stau în faţa poporului sovietic.

Negînd femeii dreptul de a-şi decide singură soarta, morala religioasă serveşte ca justificare ideologică a unor fapte antisociale, care întunecă viaţa oamenilor şi împiedică multe fete să-şi găsească locul în viaţă, să-şi facă studiile şi să-şi însuşească o profesiune. În unele republici din Asia centrală, unde influenţa şariatului se mai resimte încă, religia musulmană consfinţeşte şi întreţine atitudinea feudală faţă de femeie. Islamismul nu numai că declară poligamia pe deplin admisibilă, dar permite chiar părinţilor să-şi mărite fetele care n-au atins majoratul. Însuşi legendarul profet Mahomed este dat ca exemplu în acest sens, printre nevestele lui numărîndu-se şi o fetiţă de nouă ani.

Societatea socialistă a deschis milioanelor de femei uzbece, kazahe, tadjice etc. drumul spre culmile vieţii sociale, ale ştiinţei şi ale activităţii obşteşti. Morala comunistă, învingînd în conştiinţa a mii de oameni principiile morale ale şariatului, a permis femeilor mahomedane să lepede feregeaua şi să devină membri cu depline drepturi ai societăţii. Atitudinea dispreţuitoare şi sfidătoare faţă de femeie, consfinţită de normele moralei religioase, nu este compatibilă cu normele moralei comuniste şi nu are ce căuta în societatea socialistă.

Ideologia religioasă şi ideologia comunistă despre fizionomia morală a omului

În educarea înaltelor calităţi morale ale omului, joacă un rol uriaş concepţia despre fizionomia morală, despre idealul moral spre care trebuie să năzuiască orice om. Concepţia despre fizionomia morală şi conduita morală a omului, formată de ideologia religioasă, este incompatibilă cu înaltele cerinţe etice pe care le pune morala comunistă. Religia înfăţişează în felul următor cea mai desăvîrşită fizionomie morală a omului. Omul trebuie, înainte de toate, să fie evlavios şi devotat cauzei bise-

ricii. Orice atitudine activă faţă de viaţă, lupta împotriva duşmanului de clasă, participarea activă la munca în producţie constituie un păcat şi nu sînt demne de omul desăvîrşit din punct de vedere moral. Dacă, din punctul de vedere al moralei comuniste, cea mai importantă trăsătură morală a omului nou este intransigenţa faţă de duşmanul de clasă, intransigenţa faţă de lipsurile care mai dăinuie în viaţa societăţii socialiste, morala religioasă proclamă drept virtute supremă pasivitatea şi împăcarea cu lipsurile. Adresîndu-se oamenilor sovietici, un predicator baptist le propune „să-i slujească pe prieteni şi pe duşmani" [1].

Morala comunistă, arta şi literatura socialistă zugrăvesc în cu totul alte culori chipul omului care construieşte societatea comunistă. Omul nou trebuie să fie harnic, sănătos, optimist şi sociabil. Devotamentul în prietenie şi dragoste, intransigenţa faţă de duşmani, năzuinţa de a dărui poporului său şi construcţiei comuniste toate forţele sale, patriotismul sovietic şi umanismul, acestea sînt principalele trăsături ale fizionomiei morale a omului sovietic. O însuşire deosebit de importantă care caracterizează lumea lăuntrică morală a oamenilor muncii în socialism o constituie năzuinţa permanentă spre cunoştinţe, spre cultură, năzuinţa de a rezolva creator sarcinile pe care le ridică viaţa. Religia, dimpotrivă, consideră ignoranţa, incultura şi mizeria spirituală drept indicii ale credinţei adevărate.

Morala comunistă opune mizeriei spirituale şi morale proslăvite de religie fizionomia unui om multilateral dezvoltat, bogat spiritualiceşte, capabil să-şi însuşească orice cunoştinţe, să pătrundă cu ajutorul lor în adîncurile pămîntului şi în cosmos, în stare să supună forţele naturii şi să transforme viaţa socială în interesul maselor largi populare.

[1] „Bratski vestnik" nr. 5 din 1957, pag. 40.

FORMELE ŞI METODELE PROPAGANDEI ŞTIINŢIFICE-ATEISTE

Problema formelor şi metodelor propagandei ştiinţifice-ateiste are o mare importanţă pentru intensificarea luptei împotriva prejudecăţilor religioase. Trebuie găsite metode care să permită exercitarea unei influenţe cît mai eficiente asupra raţiunii şi sentimentelor credinciosului, care să-l elibereze mai repede de povara grea a superstiţiilor religioase. Aceasta este posibil numai dacă se ţine seama de toate particularităţile credincioşilor. Hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condiţiile actuale" subliniază direct necesitatea perfecţionării creatoare a diferitelor forme de propagandă, „...necesitatea desfăşurării diferenţiate a muncii de propagandă, luîndu-se în considerare toate particularităţile profesionale, de vîrstă, de nivel cultural, naţionale şi alte particularităţi ale diferitelor pături ale populaţiei".

În lichidarea superstiţiilor, un rol important revine formelor de masă ale propagandei antireligioase.

Lecturile în colectiv şi convorbirile

Formele cele mai accesibile ale propagandei ateiste sînt lecturile în colectiv şi convorbirile. Acestea se pot organiza în secţiile întreprinderilor, în fermele şi în taberele de cîmp ale colhozurilor, în casele de lectură de la sate, în cluburi, la colţurile roşii ale administraţiilor de blocuri etc. Convorbirile şi lecturile, la care în general nu participă un număr prea mare de persoane, permit agitatorului să creeze o atmosferă degajată, să antreneze pe participanţi la discutarea vie a problemei abordate şi să demaşte caracterul dăunător al superstiţiilor religioase. O condiţie importantă pentru succesul convorbirii sau al lecturii în colectiv este alegerea justă a materialelor, sistematizarea lor, pregătirea conducătorului însuşi. Trebuie ales un material nu prea mare, dar

sugestiv, de natură să trezească interesul ascultătorilor. Acest material poate fi un articol antireligios de popularizare sau un articol pe o temă ştiinţifică luate dintr-un ziar sau o revistă, o mică broşură, un fragment bine ales dintr-o carte. Agitatorul trebuie să ţină seama şi de nivelul de pregătire al ascultătorilor, de interesele lor, să se gîndească ce fapte din viaţa locală pot fi folosite în convorbire. Folosirea unor desene, scheme, tabele imprimă un caracter deosebit de viu convorbirii sau lecturii în colectiv, mai ales atunci cînd este vorba de probleme privind ştiinţele naturii.

Conferinţele

Conferinţele constituie o formă larg răspîndită de propagandă antireligioasă care a dat rezultate bune. Ele fac cunoscute oamenilor muncii cele mai noi realizări ale tehnicii şi ştiinţei, lărgesc orizontul lor, trezesc interesul pentru ştiinţă, demască superstiţiile religioase.

O condiţie importantă a succesului conferinţelor constă în varietatea tematicii lor, care trebuie să cuprindă nu numai probleme specific antireligioase, ci şi probleme de astronomie, de chimie, de biologie şi din domeniul altor ştiinţe ale naturii.

De mare popularitate se bucură în rîndurile populaţiei conferinţele pe următoarele teme : „Astronomia demască religia", „Despre originea vieţii pe pămînt", „Ce sînt sectele religioase ?", „Ne învaţă oare religia ceva bun ?", „Medicina şi leacurile băbeşti", „De ce sînt dăunătoare sărbătorile şi ritualurile religoase ?" etc. Propaganda ateistă prin conferinţe trebuie să fie strîns îmbinată cu sarcinile concrete, practice ale uzinei, colhozului sau instituţiei respective.

Fiecare conferinţă ştiinţifică ateistă trebuie precedată de o susţinută muncă de pregătire. Trebuie să ştim să trezim interesul oamenilor, să adunăm şi să pregătim auditoriul. Afişe expresive, atrăgătoare, indicînd planul amănunţit al conferinţei, anunţuri la radio, convorbiri preliminare cu publicul, toate acestea asigură succesul conferinţei care urmează să fie ţinută.

Foarte importantă este şi pregătirea lectorului. Fiecare conferinţă trebuie să cuprindă un anumit cerc de probleme, expuse într-o succesiune riguroasă, în mod multilateral şi profund. Trebuie să fim deosebit de atenţi ca conferinţa să nu aibă un caracter descriptiv, să nu fie o simplă înşirare de dife-

rite fapte şi exemple, să nu se refere exclusiv la trecut.

Sarcina primordială a conferenţiarului este să demaşte caracterul reacţionar al superstiţiilor religioase, să arate zădărnicia încercărilor religiei de a se adapta potrivit datelor ştiinţei contemporane şi vieţii sociale din zilele noastre, să dezvăluie prejudiciile pricinuite operei de construire a comunismului de către superstiţiile religioase.

Claritatea, accesibilitatea, pasiunea şi puterea de convingere sînt deosebit de necesare la conferinţele ateiste. Conferenţiarul trebuie să ştie, aşa cum o cere partidul, „să ajungă la mintea şi inima fiecărui om sovietic, să trezească în el gîndurile şi sentimentele cele mai luminoase şi mai nobile" [1].

Materialele vizuale au un rol important pentru sporirea eficacităţii şi accesibilităţii conferinţelor. Folosirea unor tablouri, desene, albume, diafilme, efectuarea de experienţe de chimie şi fizică permit să se dezvăluie pe înţelesul tuturor şi în mod convigător opoziţia dintre ştiinţă şi religie, caracterul dăunător al superstiţiilor religioase.

Deosebit de eficace sînt ciclurile de conferinţe. Acestea dau posibilitatea de a desfăşura propaganda ateistă după un anumit plan, de a oferi ascultătorilor un sistem de cunoştinţe închegat. Fiecare conferinţă dintr-un astfel de ciclu trebuie să fie strîns legată de cea precedentă, trebuie să dezvolte şi să fixeze materialul ateist prezentat anterior.

Revistele orale

De mare popularitate se bucură în ultimii ani revista orală, o formă vie şi pregnantă de propagandă. Paginile ei pot fi folosite cu succes şi pentru combaterea superstiţiilor religioase. De obicei fiecare pagină a unei reviste orale nu este mare şi cititul ei durează 10—15 minute. De aceea se alege pentru ea un material nu prea mare ca volum. Pentru a o face mai atrăgătoare şi mai sugestivă se pot folosi ca material ilustrativ diapozitive, diafilme, filme de scurt metraj etc.

Serile ştiinţifice-ateiste

O formă populară şi eficace a propagandei ateismului o constituie serile ştiinţifice-ateiste (tematice, de întrebări şi răspunsuri, de ştiinţă distractivă). Ele permit să se facă cunoscute oamenilor muncii bazele ştiinţelor, să se dea răs-

[1] „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condiţiile actuale". Hotărîre a Comitetului Central al P.C.U.S., Editura pentru literatură politică, Moscova, 1960, pag. 16.

punsuri la o serie de probleme variate care îi interesează, să se demaşte superstiţiile religioase care mai există. De mare succes se bucură serile pe următoarele teme : „Minuni care nu au nimic miraculos", „Fenomene cereşti neobişnuite", „Medicina şi religia", „Ştiinţa şi superstiţiile" etc.

Succesul serilor antireligioase depinde de munca pregătitoare. La pregătirea şi ţinerea lor trebuie antrenat activul larg al clubului, al casei de cultură sau al casei sătesti de lectură respective. În conformitate cu planul de măsuri pregătitoare, se face o informare despre seara ştiinţifică-ateistă printr-un afiş, printr-o emisiune la radio, prin invitaţii etc., se strîng întrebările (pentru serile de întrebări şi răspunsuri), se pregătesc experienţele (pentru serile de ştiinţă distractivă). Pentru fiecare măsură pregătitoare se numeşte un responsabil.

Este important ca, în vederea manifestării, sala clubului sau a casei de cultură să fie frumos pavoazată. Materiale vizuale pregnante permit să se dezvăluie mai profund prejudiciile cauzate de superstiţiile religioase şi exercită o mare influenţă emoţională asupra participanţilor la manifestare. Ca materiale vizuale trebuie folosite albume, expoziţii, desene antireligioase, păreri exprimate despre religie de clasicii marxism-leninismului, de oameni de ştiinţă sau de personalităţi de seamă ale vieţii publice, de scriitori. Aceste păreri se scriu frumos şi se afişează pe panouri. Ca mijloc bun de ilustrare pot servi diafilmele, diapozitivele, filmele de scurt metraj etc. În cazul că lipsesc ilustraţii potrivite, se poate face din desene o gazetă luminoasă care poate fi prezentată cu ajutorul unui epidiascop.

Folosirea cinematografului în propaganda ştiinţifică-ateistă

O armă ascuţită în lupta împotriva superstiţiilor religioase este cinematograful. El are o uriaşă forţă de influenţă asupra conştiinţei oamenilor, ne permite să explicăm profund probleme complexe ale ştiinţei, să dezvăluim într-o formă clară şi sugestivă prejudiciile aduse de superstiţiile religioase.

Pentru demascarea prejudecăţilor religioase este de mare importanţă influenţa pe care cinematograful o exercită asupra

sentimentelor, emoţiilor oamenilor. „Fără «emoţii umane» n-a existat niciodată, nu există şi nu poate exista *căutarea* adevărului de către om" [1].

În ultimii ani au fost realizate numeroase filme antireligioase de scurt metraj care demască rolul reacţionar al religiei („Oameni înapoiaţi", „Apostoli fără mască", „Făcătorul de minuni din Biriulev"), precum şi o serie de filme artistice („Făcătoarea de minuni", „Nori deasupra Borskului" etc.). Există un mare număr de filme de ştiinţă popularizată care explică structura universului, originea vieţii şi omului, fenomene cereşti neobişnuite etc. („În pragul conştiinţei", „La izvoarele vieţii", „Oaspeţi cereşti", „Taina materiei" etc.).

Toate acestea pot fi folosite cu succes cu prilejul convorbirilor, conferinţelor, serilor şi prezentării revistelor orale. Numeroase cluburi şi case de cultură organizează lectorate cinematografice ateiste, seri de filme antireligioase şi de popularizare a ştiinţelor.

Case şi cluburi ale ateiştilor

Centre active ale propagandei ştiinţifice-ateiste sînt casele şi cluburile ateismului, care au căpătat o largă răspîndire în ultimii ani. Ele se înfiinţează ca organizaţii obşteşti voluntare care se ocupă de propaganda ateistă în rîndul maselor şi de munca metodică. Casele şi cluburile ateiştilor se bazează în munca lor pe un larg activ, antrenează la propagarea ateismului oameni de ştiinţă, medici, cadre didactice, agronomi, colaborează cu instituţii care desfăşoară activitatea de educare comunistă a oamenilor muncii (cluburi, biblioteci, presă, radio, televiziune etc.).

Casele şi cluburile ateismului sînt conduse de consilii din care fac parte reprezentanţi ai organizaţiilor obşteşti, oameni de ştiinţă şi cultură. Pentru desfăşurarea propagandei ateiste se înfiinţează secţii (de conferinţe, culturale etc.), conduse de consiliu. Casele şi cluburile ateismului funcţionează pe lîngă cele mai bune aşezăminte cultural-educative orăşeneşti şi săteşti şi-şi desfăşoară activitatea exclusiv cu forţele organizaţiilor obşteşti.

[1] *V. I. Lenin*, Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 255.

Propagarea ateismului prin biblioteci

Bibliotecile sînt chemate să joace un rol important în domeniul propagandei ştiinţifice-ateiste. Ele dispun de un mijloc extrem de eficace în lupta împotriva superstiţiilor, şi anume literatura antireligioasă şi ştiinţifică. Numeroase biblioteci orăşeneşti şi săteşti desfăşoară cu succes popularizarea cărţii ateiste. Ele îmbină cu pricepere propaganda prin viu grai cu agitaţia vizuală : organizează expoziţii speciale de literatură antireligioasă, afişează liste ale cărţilor recomandate, organizează recenzii ale cărţilor ateiste noi etc. Într-o serie de biblioteci au fost introduse dosare cu tăieturi din ziare şi reviste, cuprinzînd materialele cele mai interesante.

Cele mai bune biblioteci nu se limitează însă la aceasta. Ele organizează manifestări de masă (convorbiri, seri literare antireligioase, conferinţe cu cititorii etc.), desfăşoară munca individuală cu credincioşii.

În numeroase biblioteci din ţară s-au organizat conferinţe cu cititorii asupra cărţii „Făcătoarea de minuni" de V. Tendreakov, care au avut un conţinut bogat. Participanţii la conferinţe au analizat pe eroii acestei lucrări, au scos la iveală consecinţele grave ale superstiţiilor religioase, care au o înrîurire deosebit de dăunătoare asupra copiilor. Într-o serie de cazuri, la desfăşurarea vie a conferinţelor au contribuit membri ai echipelor de artişti amatori care au citit fragmente din cartea lui V. Tendreakov. Adeseori aceste manifestări interesante s-au încheiat cu prezentarea unor filme antireligioase.

Munca individuală

În practica activităţii propagandistice se întîmplă ca oamenii religioşi să nu vină întotdeauna cînd sînt invitaţi la conferinţe şi la alte manifestări ateiste de masă.

De aceea, în prezent, munca individuală cu credincioşii capătă o însemnătate tot mai mare. Omului religios nu-i vine uşor să se debaraseze de concepţiile pe care le-a considerat vreme îndelungată juste, utile, necesare. Este limpede că cu una sau cu cîteva convorbiri sau conferinţe este greu să-l transformăm pe credincios în ateu. Pentru înfăptuirea acestei sarcini este nevoie de timp, de răbdare, de o atitudine atentă şi plină de tact faţă de oameni, de o muncă sistematică cu ei.

În ce constă munca individuală cu credincioşii ? Cum trebuie s-o desfăşoare practic ateiştii ?

Pentru a-l ajuta pe credincios să se elibereze de povara rămăşiţelor religioase, trebuie să-l cunoaştem mai îndeaproape, trebuie să-i cunoaştem felul de trai, pe cei din jurul lui, să ne dăm seama ce fel de om este, pe ce anume se bazează religiozitatea lui.

Numeroase fapte arată că majoritatea covîrşitoare a credincioşilor sînt oameni rupţi de viaţa socială, de colectiv, mai cu seamă oameni cu un nivel cultural scăzut şi cu cunoştinţe reduse de cultură generală. Ei nu au putut să se debaraseze de convingerile pe care şi le-au format în copilărie şi toată viaţa au purtat povara grea a prejudecăţilor religioase. Ei încearcă să transmită această povară tineretului, copiilor.

Unii oameni ajung să devină religioşi din cauza anumitor dificultăţi pe care le întîmpină în viaţă. Se ştie că o nenorocire, o durere, o dorinţă nesatisfăcută, singurătatea, eşecuri în viaţa personală contribuie la trecerea unor oameni care nu stau destul de ferm pe poziţiile materialismului, la o concepţie religioasă despre lume.

Forma cea mai răspîndită a muncii individuale cu credincioşii este convorbirea. Trebuie să fim pregătiţi pentru o muncă îndelungată, care cere multă răbdare, o atitudine chibzuită şi tact.

Asemenea convorbiri pot avea loc cu un singur om sau cu un grup mic de credincioşi. Într-un mic grup de oameni cunoscuţi, credinciosul se simte nestingherit, degajat. Într-o asemenea atmosferă se trezeşte în el în mod firesc dorinţa de a pune o întrebare, de a discuta în contradictoriu, de a-şi spune părerea. Propagandistul care cunoaşte condiţiile locale poate să organizeze cu mai multă uşurinţă convorbirea, în aşa fel încît ea să fie simplă, accesibilă, sinceră, bazată pe fapte luate din viaţă, pe material local şi deci mai eficace. Dacă pe lîngă aceasta cel care ţine convorbirea este cunoscut ascultătorilor săi ca un om înaintat, cu vaste cunoştinţe, cuvintele lui au mai multă greutate, pot trezi la ascultători dorinţa de a-i urma sfaturile, de a adopta concepţiile lui. Succesul convorbirii depinde întotdeauna în primul rînd de propagandist. La ţinerea unor asemenea convorbiri trebuie an-

trenaţi agitatori şi propagandişti care cunosc bine condiţiile locale, oamenii.

Convorbirea poate fi începută cu probleme de politică curentă — internă şi internaţională. Pe credincioşi îi frămîntă şi probleme de morală din viaţa de toate zilele. Ca temă pentru convorbire poate fi aleasă de asemenea o nouă descoperire în ştiinţă sau tehnică, o anumită interpretare greşită dată de către oamenii superstiţioşi unui fenomen al naturii, o informaţie sau un articol interesant din ziare sau reviste, o ştire transmisă prin radio sau un fapt din viaţa locală care-i frămîntă pe oameni.

Oamenii cu vederi religioase discută cu mare interes articole şi cărţi scrise de foşti credincioşi. În afară de relatări despre oameni care s-au dezis de religie, propagandistul trebuie să folosească material concret despre prejudiciile pricinuite de sărbătorile şi ritualurile religioase etc. Toate acestea trebuie îmbinate în primul rînd cu viaţa, cu sarcinile construcţiei economice şi culturale.

În convorbirile cu credincioşii, un loc important trebuie să-l ocupe problemele din domeniul ştiinţelor naturii. Scopul principal al acestor convorbiri este de a cultiva în rîndurile ascultătorilor concepţia materialistă despre lume, de a explica în cuvinte simple, pe înţelesul tuturor, cele mai importante fenomene ale naturii, de a submina temeliile credinţei religioase potrivit căreia dumnezeu este făuritorul universului, lumea ar avea un caracter dublu (natural şi supranatural), sufletul ar exista etc.

Tocmai în problemele structurii universului, ale originii Pămîntului şi omului, credincioşii au ideile cele mai fanteziste şi manifestă neîncredere în datele ştiinţei. Ştiinţele naturii oferă ateistului un material faptic admirabil şi convingător, care îi permite să dezvăluie măreţia şi forţa ştiinţei, valoarea ei practică imensă, să arate că lumea şi tainele ei pot fi cunoscute şi că în lume nu există nici un fel de forţe supranaturale sau minuni.

Tema fiecărei convorbiri trebuie să fie cît se poate de concretă şi să nu abordeze alte probleme decît cele legate de ea. În această privinţă, principalul constă în a nu îngrămădi în convorbire un număr prea mare de fapte, ci în a-l aduce pe ascultător la concluzii legate de concepţia materialistă, ştiin-

ţifică despre lume, imprimînd convorbirii o orientare precis ateistă.

În convorbiri trebuie arătată de asemenea absurditatea credinţei în vrăjitorie, semne, presimţiri, vise profetice, destin etc.

O deosebită pricepere se cere propagandistului în convorbirile cu credincioşii care caută stăruitor să insufle copiilor lor convingeri religioase. Cum putem preîntîmpina consecinţele nedorite ale unei asemenea educaţii? Căci, fără să mai vorbim de prejudiciile pe care le aduc superstiţiile cultivate în asemenea familii, trebuie să avem în vedere şi faptul că divergenţa din domeniul educaţiei dintre şcoală şi familie are repercusiuni grave asupra copiilor, complică formarea concepţiei lor despre lume.

În numeroase familii se ivesc între părinţi şi copii conflicte izvorîte din atitudinea diferită faţă de religie, faţă de ritualurile religioase. Adesea părinţii credincioşi îşi silesc copiii, sub ameninţarea pedepsei, să respecte ritualurile religioase. Prin metode potrivite se poate obţine ca părinţii să nu caute să influenţeze cu forţa conştiinţa şi convingerile copiilor lor.

Ca material pentru convorbiri pe această temă dificilă se poate folosi povestirea lui V. Tendreakov „Făcătoarea de minuni". Lectura acestei povestiri şi o convorbire sinceră asupra conţinutului ei nu poate să nu lase urme în conştiinţa părinţilor credincioşi, care cred de obicei că educaţia în spiritul „fricii de dumnezeu" este educaţia cea mai justă, că „copilul este al meu, iar şcoala nu trebuie să se amestece în educaţia pe care i-o dau".

Munca individuală nu se limitează însă la convorbiri. Adeseori se iveşte următoarea situaţie. Omul credincios, negăsind tovarăşi de idei în colectivul în care învaţă sau lucrează, se închide în el. Cei din jur se obişnuiesc treptat cu această comportare a lui, încetează să-i mai dea atenţie, iar omului nu-i mai rămîne nimic de făcut decît să se ducă după muncă la „fraţii şi surorile sale" şi să-şi petreacă serile în rugăciuni. De aceea o parte importantă a muncii individuale constă în a-l antrena pe credincios la participarea activă la viaţa în producţie şi cea socială a colectivului, la manifestările cultural-educative.

O tînără muncitoare dintr-o întreprindere din Chişinău, Ana Rudakova, cînta în corul bisericii. Ea se ducea la biserică nu fiindcă o îndemna credinţa, ci pur şi simplu fiindcă îi plăcea să cînte. În afară de aceasta, pentru participarea la cor ea primea şi o oarecare retribuţie materială, iar la fabrică nu cîştiga prea mult.

Organizaţia de partid şi cea sindicală au ajutat-o pe Ana Rudakova să-şi ridice calificarea, ceea ce i-a permis să treacă la o muncă mai bine plătită. Acum ea nu se mai duce la biserică, a ieşit din corul bisericii, participă activ la cercul de artişti amatori şi a devenit fruntaşă în muncă.

Iată încă un exemplu. O vecină a învăţătoarei L. M. Kuznețova (orăşelul Slavgorodok, regiunea Dnepropetrovsk) se ducea la biserică. Într-o zi, într-o convorbire prietenească, Lidia Mihailovna Kuznețova a întrebat-o de ce merge la biserică. Femeia a recunoscut cu sinceritate: „Mă duc rar în vizită. Acasă mă plictisesc. De aceea mă duc să ascult ce povesteşte preotul".

Lidia Mihailovna a invitat-o la cinema. O dată, de două ori, de trei ori. Nu o dată a stat de vorbă cu ea, i-a explicat pe bază de exemple concrete cît de interesantă, de intensă este viaţa pe care o trăiesc oamenii sovietici, a sfătuit-o unde se poate odihni, unde poate să-şi petreacă cu folos timpul liber. Acum vecina ei şi-a pierdut interesul pentru biserică.

Trebuie subliniat că şi succesul manifestărilor de masă depinde de obicei de munca individuală premergătoare pentru atragerea credincioşilor. În limita posibilităţilor trebuie să stăm de vorbă cu fiecare om, să trezim în el interesul pentru tema respectivă, să-i atragem atenţia asupra anumitor probleme, să-l invităm în mod serios, tovărăşesc, fără să-l sîcîim. Apoi, după o conferinţă sau după o altă manifestare, trebuie să-l întrebăm ce i-a plăcut şi ce nu a înţeles, să ne sfătuim cu el ce anume trebuie organizat, cum şi ce ar mai dori să afle.

După cum arată întreaga experienţă a propagandei ateiste, munca de la om la om este un mijloc de cea mai mare importanţă şi eficacitate pentru lichidarea prejudecăţilor religioase din conştiinţa credincioşilor şi pentru antrenarea lor

la viaţa noastră clocotitoare, intensă, la participarea activă la construirea comunismului.

* * *

Formele şi metodele propagandei ştiinţifice-ateiste sînt variate. Aplicarea lor creatoare şi perfecţionarea lor constituie o condiţie importantă a intensificării luptei împotriva prejudecăţilor religioase. Principalul este însă ca propaganda antireligioasă, toate formele şi metodele ei să fie strîns legate de viaţă, de întreaga practică a construcţiei comuniste, ca această propagandă să fie accesibilă oamenilor muncii, pe înţelesul lor.

Munca de propagandă a ateismului o pot desfăşura nu numai oameni cu o pregătire specială. Învăţătorul, medicul, bibliotecarul, inginerul, agronomul, fiecare ateu conştient trebuie să lupte împotriva superstiţiilor religioase. Cîmpul său de activitate se află pretutindeni unde întîlneşte oameni credincioşi : la cămin, în brigadă şi secţie, în colhoz, în instituţie, în şcoală. El nu trebuie să fie neutru, nepăsător faţă de faptul că unii oameni se mai află încă sub stăpînirea ideologiei religioase. Îmbunătăţirea organizării propagandei ştiinţifice-ateiste este un element important în lupta împotriva rămăşiţelor trecutului din conştiinţa oamenilor, în intensificarea întregii munci ideologice-educative desfăşurate de partidul comunist în rîndurile oamenilor muncii.

ANEXE

HOTĂRÎRILE P.C.U.S. ŞI ALE STATULUI SOVIETIC CU PRIVIRE LA RELIGIE ŞI BISERICĂ

DIN PROGRAMUL PARTIDULUI MUNCITORESC SOCIAL-DEMOCRAT DIN RUSIA ADOPTAT LA CONGRESUL AL II-LEA AL PARTIDULUI

(17 (30) iulie—10 (23) august 1903)

„...Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia îşi propune ca sarcină politică imediată răsturnarea absolutismului ţarist şi înlocuirea lui cu o republică democrată, a cărei constituţie să asigure:

5. Libertatea neîngrădită a conştiinţei, cuvîntului, presei, întrunirilor, grevelor şi asociaţiilor.

7. Desfiinţarea stărilor sociale şi deplina egalitate în drepturi a tuturor cetăţenilor, indiferent de sex, religie, rasă sau naţionalitate.

13. Separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică".

(„Rezoluţiile şi hotărîrile congreselor, conferinţelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 40).

REZOLUŢIA CONSFĂTUIRII REDACŢIEI LĂRGITE A ZIARULUI „PROLETARII"

(Paris, 8—17 (21—30) iunie 1909)

DESPRE CURENTUL ZIDIRII DE DUMNEZEU ÎN SÎNUL SOCIAL-DEMOCRAŢIEI

Avînd în vedere că în momentul de faţă, cînd — în atmosfera de declin a mişcării sociale — creşterea stării de spirit religioase în rîndurile intelectualităţii burgheze contrarevoluţionare face ca problemele de acest fel să capete o mare importanţă socială şi că în legătură cu această creştere a stării de spirit religioase şi unii social-democraţi încearcă să unească social-democraţia cu propovăduirea credinţei şi a ideii zidirii de dumnezeu şi să dea chiar socialismului ştiinţific un caracter de credinţă religioasă, redacţia lărgită a ziarului „Proletarii" declară că consideră acest curent, propagat deosebit de vădit în articolele tov. Lunacearski, ca fiind

un curent care rupe cu bazele marxismului şi care, prin însuşi caracterul celor propovăduite şi nicidecum numai prin terminologie, prejudiciază munca social-democrată de luminare a maselor muncitoare şi că fracţiunea bolşevică nu are nimic comun cu această denaturare a socialismului ştiinţific.

Constatînd apoi că acest curent este o formă de luptă a tendinţelor mic-burgheze împotriva socialismului proletar — marxismul —, iar atunci cînd trece la discutarea problemelor politice (ca, de pildă, în articolul lui Lunacearski din „Literaturnîi raspad") substituie marxismului aceste tendinţe,

— redacţia lărgită a ziarului „Proletarii" socoteşte justă publicarea în nr. 42 al ziarului „Proletarii" a articolului „Drumurile noastre se despart" şi cere redacţiei să ducă, ca şi pînă acum, o luptă hotărîtă împotriva acestor tendinţe, demascînd caracterul lor antimarxist.

(„Rezoluţiile şi hotărîrile congreselor, conferinţelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 226).

DECRETUL CONSILIULUI COMISARILOR POPORULUI

(23 ianuarie 1918)

DESPRE SEPARAREA BISERICII DE STAT ŞI A ŞCOLII DE BISERICĂ

1. Biserica se separă de stat.

2. Pe teritoriul Republicii se interzice edictarea oricăror legi sau decizii locale care ar stînjeni sau ar îngrădi libertatea conştiinţei sau ar stabili diverse avantaje ori privilegii pe baza apartenenţei religioase a cetăţenilor.

3. Fiecare cetăţean poate să profeseze orice religie sau să nu profeseze nici una. Orice privaţiuni de drepturi legate de profesarea unei credinţe sau de neprofesarea nici unei credinţe se anulează.

Adnotare. Din toate actele oficiale se va înlătura orice fel de indicaţie cu privire la apartenenţa sau neapartenenţa religioasă a cetăţenilor.

4. Actele instituţiilor de stat şi ale altor instituţii obşteşti de drept public nu vor fi însoţite de nici un fel de rituri sau ceremonii religioase.

5. Exercitarea liberă a riturilor religioase este asigurată în măsura în care acestea nu tulbură ordinea socială şi nu sînt însoţite de atentate la drepturile cetăţenilor Republicii Sovietice.

Autorităţile locale au dreptul de a lua toate măsurile necesare pentru a asigura, în asemenea cazuri, ordinea şi securitatea socială.

6. Nimeni nu poate, invocînd concepţiile sale religioase, să se sustragă de la îndeplinirea îndatoririlor cetăţeneşti.

Abateri de la această dispoziţie, cu condiţia înlocuirii unei îndatoriri cetăţeneşti prin alta, se admit în fiecare caz în parte numai pe baza unei hotărîri a tribunalului popular.

7. Jurămîntul religios se desfiinţează.

8. Actele de stare civilă sînt întocmite exclusiv de autorităţile civile : oficiile de înregistrare a căsătoriilor şi naşterilor.

9. Şcoala se separă de biserică.

În toate instituţiile de învăţămînt de stat şi obşteşti, precum şi particulare, în care se predau obiecte de cultură generală, nu se admite predarea religiei.

Cetăţenii pot să predea şi să înveţe religia în mod particular.

10. Toate asociaţiile bisericeşti şi religioase sînt supuse dispoziţiilor generale privitoare la asociaţiile şi uniunile particulare şi nu beneficiază de nici un fel de privilegii şi subvenţii nici din partea statului, nici din partea organelor sale locale autonome şi cu autoadministrare.

11. Nu se admite perceperea forţată de taxe şi impozite în folosul asociaţiilor bisericeşti şi religioase şi nici măsuri de constrîngere sau de pedepsire din partea acestor asociaţii îndreptate împotriva membrilor lor.

12. Nici un fel de asociaţii bisericeşti şi religioase nu au dreptul să posede proprietăţi. Ele nu sînt persoane juridice.

13. Întreaga avere a asociaţiilor bisericeşti şi religioase din Rusia este declarată bun al poporului.

Clădirile şi obiectele destinate în mod special exercitării cultului se dau în folosinţă gratuită asociaţiilor religioase respective, prin decizii speciale ale puterii de stat locale sau centrale.

(„Culegere de legi şi dispoziţii ale guvernului muncitoresc-ţărănesc" nr. 18, 1918, pag. 263).

DIN PROGRAMUL PARTIDULUI COMUNIST (BOLŞEVIC) DIN RUSIA ADOPTAT LA CONGRESUL AL VIII-LEA AL PARTIDULUI

(18—23 martie 1919)

ÎN DOMENIUL POLITICII GENERALE

4. Timp de secole a proclamat democraţia burgheză egalitate între oameni fără deosebire de sex, religie, rasă şi naţionalitate, dar capitalismul n-a permis nicăieri înfăptuirea acestei egalităţi în drepturi, iar în stadiul său imperialist a dus la o extremă înăsprire a asupririi rasiale şi naţionale.

IN DOMENIUL ÎNVĂŢĂMÎNTULUI PUBLIC

12. 3) Înfăptuirea deplină a principiilor şcolii unice de muncă, cu predarea în limba maternă, în care să înveţe împreună copiii de ambele sexe, care să fie absolut laică, adică liberă de orice in-

fluență religioasă, care să realizeze o strînsă legătură a învățămîntului cu munca social-productivă, să pregătească membri ai societății comuniste dezvoltați din toate punctele de vedere.

ÎN DOMENIUL RELAȚIILOR RELIGIOASE

13. În ceea ce privește religia, P.C. din Rusia nu se mulțumește cu separarea, deja decretată, a bisericii de stat și a școlii de biserică, adică cu măsuri pe care democrația burgheză le preconizează în programele ei, dar pe care nicăieri în lume nu le-a dus pînă la capăt, datorită legăturilor multiforme care există de fapt între capital și propaganda religioasă.

P.C. din Rusia are convingerea că numai introducerea planificării și a unui înalt grad de conștiință în întreaga activitate social-economică a maselor va atrage după sine completa dispariție a prejudecăților religioase. Partidul urmărește distrugerea totală a legăturii dintre clasele exploatatoare și organizarea propagandei religioase, contribuind la eliberarea efectivă a maselor muncitoare de prejudecățile religioase și organizînd o cît mai largă propagandă științifică-educativă și antireligioasă. Totodată trebuie evitată cu grijă orice lezare a sentimentelor credincioșilor, care nu duce decît la întărirea fanatismului religios.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 427, 432—433, 433—434).

DIN REZOLUȚIILE ȘI HOTĂRÎRILE CONGRESULUI AL VIII-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA

(martie 1919)

DESPRE PROPAGANDA POLITICĂ ȘI MUNCA CULTURAL-EDUCATIVĂ LA SATE

3. ...Școala de stat trebuie să fie cu totul despărțită de orice fel de religie și orice încercare de propagandă contrarevoluționară sub formă de propovăduire religioasă trebuie să fie curmată.

Dar Constituția Rusiei Sovietice recunoaște libertatea deplină de confesiune pentru toți cetățenii, și congresul atrage atenția că este absolut inadmisibilă vreo îngrădire a acestui drept și chiar și o umbră de violență în problemele religiei. Persoanelor care atentează la libertatea credinței și a exercitării cultului religios pentru cetățenii de orice confesiune trebuie să li se aplice sancțiuni severe.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 466).

DESPRE LICHIDAREA MOAŞTELOR

Din iniţiativa şi la cererea insistentă a maselor muncitoare, în guberniile Arhanghelsk, Vladimir, Vologda, Voronej, Moscova, Novgorod, Oloneţ, Pskov, Tambov, Tver, Saratov şi Iaroslavl s-a procedat la deschiderea a 58 de racle cu aşa-zise moaşte „nepieritoare". Aceste deschideri, efectuate în prezenţa maselor muncitoare, a clerului, a unor medici legişti şi a reprezentanţilor Puterii sovietice, au dezvăluit o serie întreagă de şarlatanii cu ajutorul cărora slujitorii cultului înşelau masele populare. Raclele de argint, bătute cu pietre scumpe, conţineau fie oseminte putrezite, prefăcute în pulbere, fie schelete confecţionate dintr-o carcasă de fier, înfăşurată în stofă şi îmbrăcată cu ciorapi, ghete, mănuşi etc. Pentru a se crea iluzia necesară, se făcea uz de vată, carton vopsit în culoarea pielii etc. Iată, aşadar, ce reprezentau „sfintele moaşte" la care masele înşelate erau silite de arhierei şi călugări să se închine, iată ce venerau ele drept trupuri nepieritoare (care nu sînt supuse acţiunii timpului), iată pentru ce dădeau oamenii nevoiaşi popilor copeicile lor cîştigate prin trudă. În locul închipuitelor moaşte ale lui Mitrofan din Voronej s-au descoperit: un craniu cu păr lipit pe el, cîteva oase, o grămadă de cîrpe şi vată, nişte mănuşi şi un sac cu rumeguş de lemn putred. În mormîntul lui Tihon Zadonski s-au găsit: un craniu, oseminte, carton, ciorapi, ghete, mănuşi; în loc de piept — o carcasă de fier. La mănăstirea Aleksandro-Svirski din gubernia Oloneţ, într-o raclă masivă de argint cîntărind peste 40 de puduri, s-a descoperit o păpuşă de ceară. La Suzdal (gubernia Vladimir), „moaştele" aşa-numitei Eufrosina din Suzdal s-au dovedit a fi o păpuşă din cîrpe, cu cîteva frînturi de oase răzleţe. La Tambov, în racla lui Pitirim, s-a găsit o cutie în formă de păpuşă din argint, în care se aflau cîteva oase, craniul fiind un mulaj făcut cu iscusinţă din ceară. Moaştele lui Artemie Verkolski din gubernia Arhanghelsk s-au dovedit a fi un amestec de cărbune, cuie ruginite şi sfărîmături de cărămidă. Racla masivă de argint de la Schitul Jabînskaia (gubernia Tula), în care, potrivit afirmaţiilor clericilor, se afla trupul neatins de putregai al lui Macarie, era complet goală. În catedrala Vasili Blajennîi din Moscova au fost dezgropate „moaştele" adolescentului Gavril şi s-a constatat că ele sînt alcătuite din ceară şi dintr-un os putred de vreo 2,5 cm. Aceste moaşte au fost aduse din Polonia şi expuse pentru a fi venerate, încă în 1915, de către protoiereul ultrareacţionar Vostorogov, care le-a folosit în scopul propagandei antisemite. În 1912, în timp ce se aflau încă în Polonia, aceleaşi moaşte au oferit ţarismului pretextul religios pentru înscenarea mîrşavă a procesului Beilis. În majoritatea celorlalte cazuri s-au descoperit oseminte pe jumătate putrezite, înfăşurate în vată şi cîrpe. În unele cazuri s-au găsit oase în plus, deosebite de celelalte prin dimensiunile, duritatea şi albeaţa lor, iar în alte cazuri, dimpotrivă, multe oase ale scheletelor lipseau. Într-o serie de racle s-au găsit obiecte care nu aveau nici o legătură cu cultul, ca, de pildă, broşe, cercei sfărîmaţi, piuliţe, nasturi, timbre fiscale dintr-o epocă nu prea îndepărtată etc.

Clasele guvernante din trecut foloseau aceste racle din metal prețios, care conțineau presupuse corpuri nepieritoare, pentru a îndobitoci masele ignorante, narcotizate de religie. Raclele și mormintele amintite aveau și scopul de a da o „consacrare religioasă" diverselor centre administrative, comerciale și industriale. Un asemenea rol au avut, de pildă, „moaștele" lui Serghie Radonejski în perioada moscovită a Rusiei și „moaștele" lui Aleksandr Nevski în perioada cînd capitala a fost la Petersburg. Reprezentanții dinastiei răsturnate a tiranilor Romanovi au căutat să folosească aceste „moaște" pentru a înăbuși „neorînduielile interne". De aceea, în timpul domniei lui Nicolae al II-lea, ultimul dintre Romanovi, a fost înscenată una după alta proslăvirea „moaștelor" lui Feodosie din Uglici, ale lui Serafim Sarovski, ale Anei din Kașin, ale lui Iosif din Belgorod, ale lui Pitirim din Tambov și ale Ioanei din Tobolsk. Ancheta efectuată de Comisariatul poporului pentru justiție în procesul stareței Alevtina, al negustoresei Labzina etc. a dezvăluit cum se înscena cultul „moaștelor". Un grup de milionari moscoviți (Labzin, Greaznov etc.), împreună cu funcționari ai sinodului, fabricau moaște și pregăteau canonizarea cunoscutului bandit și totodată mare negustor Vasili Ivanovici Greaznov, deși acesta, după cum a arătat ancheta, aparținea sectei scopiților.

Ancheta juridică în procesul ieromonahului Dosifei de la mănăstirea Donskoi din Moscova și al altora a arătat că „moaștele" așa-zișilor cuvioși Ioan, Antonie și Evstafie, trimise de contele Belavin (după călugărire devenit patriarhul Tihon) în timpul țarismului de la Vilno la Moscova, reprezintă cadavre mumificate, lucru de care se poate convinge astăzi oricine, privind aceste mumii la muzeul Comisariatului poporului pentru ocrotirea sănătății (Moscova, Petrovka, nr. 14).

După Revoluția din Octombrie în 1918, slujitorii bisericii, pentru a influența din punct de vedere politic masele înapoiate, l-au canonizat pe mitropolitul Iosif din Astrahan, cunoscut ca unul dintre cei care au reprimat răscoala lui Stepan Razin.

În prezent, cancelaria patriarhiei pune la cale canonizarea prelaților siberieni Sofronie și Pavel, precum și a lui Vasili din Mangazeia. Puterea de stat și clasele conducătoare îndemnau pe slujitorii bisericii să folosească „moaștele" ca un mijloc de nădejde, recomandat încă de Ioan Gură de Aur, pentru întunecarea conștiinței poporului, pentru întărirea prejudecăților religioase și, totodată, pentru a influența masele ignorante. În afară de aceasta, construirea unor morminte somptuoase și cultul respectiv permit slujitorilor bisericii să stoarcă venituri uriașe prin colecte, prin vînzarea de lumînări, a uleiului „tămăduitor" și a agheazmei, prin oficierea de tedeumuri, acatiste etc., care au o semnificație magică în ochii oamenilor ingoranți.

Conștiința revoluționară a maselor muncitoare nu poate să tolereze în Rusia Sovietică ca organizațiile bisericești să folosească nestingherit cadavre mumificate, resturi de cadavre sau imitații de cadavre pentru abrutizarea maselor, încălcînd cele mai elementare reguli ale traiului în comun și jignind sentimentele tuturor cetățenilor conștienți...

Din aceste motive, Comisariatul poporului pentru justiţie propune următoarele :

1) Comitetele executive locale, în urma unei munci de clarificare corespunzătoare, vor proceda consecvent, sistematic şi cu toată hotărîrea la lichidarea deplină a „moaştelor", sprijinindu-se pe conştiinţa revoluţionară a maselor muncitoare.

2) Lichidarea numitului cult al stîrvurilor, al păpuşilor etc. se înfăptuieşte prin predarea lor la muzeu.

3) Ori de cîte ori se vor descoperi şarlatanii, scamatorii, falsificări şi alte fapte penale, urmărind exploatarea ignoranţei unor oameni, săvîrşite atît de slujitori ai cultului, cît şi de organizaţiile fostelor culte oficiale — secţiile judiciare vor deschide acţiune împotriva tuturor persoanelor vinovate ; ancheta penală va fi efectuată pentru cazurile deosebit de importante de anchetatorii de pe lîngă secţiile judiciare sau de Comisariatul poporului pentru justiţie, iar procesul se va dezbate în condiţiile unei largi publicităţi.

(„Colecţia de legi şi dispoziţii ale guvernului muncitoresc-ţărănesc" nr. 73, 1920, pag. 353—354.)

HOTĂRÎREA C.C. AL P.C. (b) DIN RUSIA CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA PROPAGANDEI ANTIRELIGIOASE ŞI LA ÎNCĂLCAREA PUNCTULUI 13 DIN PROGRAMUL PARTIDULUI

1. Să nu fie primiţi în rîndurile membrilor de partid şi nici măcar în rîndurile candidaţilor cei care îndeplinesc vreo funcţie bisericească în cadrul oricărui cult, oricît de neînsemnată ar fi această funcţie. Membrilor de partid care îndeplinesc în prezent asemenea funcţii să li se ceară într-o formă ultimativă să rupă legăturile cu biserica, indiferent de confesiunea căreia îi aparţin, iar dacă nu vor rupe această legătură să fie excluşi din partid.

2. Să nu fie primiţi în partid intelectualii proveniţi din mediul burghez dacă nu vor exprima acordul lor deplin cu punctul 13 al programului. Toţi membrii de partid ridicaţi, conştienţi, cultivaţi sînt obligaţi nu numai să respecte acest punct, ci să-l şi aplice în mod activ, adică să participe la activitatea cultural-educativă îndreptată împotriva religiei.

3. Dacă condiţiile de trai economice şi familiale ale celor care fac cerere să fie primiţi în partid sau ale membrilor de partid îi fac să depindă în mare măsură de cei din jur, care n-au rupt cu biserica (de pildă ţăranii şi o parte din muncitori) şi dacă, din cauza acestei dependenţe, membrii de partid respectivi şovăie în unele cazuri şi admit necesitatea forţată a îndeplinirii anumitor rituri bisericeşti (de pildă cununia) numai pentru că la ţară ar fi greu sau imposibil altminteri să se căsătorească, a participării împreună cu cei din jur la înmormîntarea religioasă a membrilor de familie, organizaţia îi poate primi în rîndurile candidaţilor şi pro-

mova în rîndurile membrilor de partid după depunerea declarației respective din partea lor.

4. Pentru încălcarea programului partidului în privința religiei, pentru legături cu un cult religios oarecare, membrii de partid care ocupă posturi de răspundere, desfășurînd o muncă activă în aparatul sovietic sau în cel de partid, sînt excluși din partid. Numai în cazuri excepționale, ei sînt trecuți în rîndurile candidaților ținîndu-se seama de nivelul lor insuficient, de înapoierea mediului în care trăiesc și lucrează, precum și de importanța postului pe care îl dețin.

5. În mod excepțional se admite rămînerea în partid a celor credincioși dacă aceștia, prin lupta lor revoluționară sau prin munca lor în folosul revoluției, prin apărarea ei în momentele cele mai grele, și-au dovedit devotamentul față de comunism ; cu ei trebuie dusă o muncă specială de reeducare în vederea dobîndirii unei concepții marxiste, riguros științifice despre lume, singura în măsură să elimine religiozitatea.

6. Toate măsurile disciplinare luate de partid, trecerea în rîndurile candidaților sau excluderea din partid să fie aduse la cunoștința celor din jur, publicîndu-se hotărîrile în organele presei locale ; aceste probleme trebuie ridicate în ședințele deschise ale celulei, la care să participe muncitori și țărani din localitatea respectivă, explicîndu-se principial concepția noastră despre religie și biserică.

7. În problema activității agitatorice antireligioase să se dea directive tuturor organizațiilor de partid și tuturor organelor de presă să nu pună această problemă pe primul plan, să coordoneze politica în problema dată cu întreaga noastră politică economică, a cărei esență constă în realizarea unei înțelegeri efective între proletariat și masele mic-burgheze ale țărănimii, pătrunse încă de prejudecățile religioase.

Propaganda antireligioasă să fie organizată numai după ce conferențiarul se pregătește minuțios și se familiarizează cu problema. Paralel cu disputele antireligioase, care nu trebuie cîtuși de puțin să fie puse în momentul de față pe primul plan, este necesar să se desfășoare o serioasă muncă științifică, cultural-educativă, care să fundamenteze din punctul de vedere al științelor naturii interpretarea istorică a problemei religiei. Sarcina acestei munci în ansamblu este de a înlocui concepția religioasă despre lume printr-un sistem științific comunist care să îmbrățișeze și să explice problemele a căror soluție era căutată pînă în prezent de masele țărănești și muncitorești în religie. Este deosebit de necesar ca asemenea acțiuni să fie legate de problema transformării întregului mod de trai și a tehnicii, de condițiile economice, de electrificare, de aplicarea celui mai bun sistem de asolament, de ameliorarea solului și de alte măsuri care ușurează munca grea a muncitorului și țăranului.

8. Secția de agitație a C.C. și Comitetul principal pentru educația politică trebuie să elaboreze o serie de broșuri de popularizare a științei care să cuprindă pe cît posibil toate problemele indicate la punctul 7, să revizuiască broșurile și cărțile cu caracter antireligios apărute, să decidă care din ele trebuie reeditate, să indice teme

pentru noi broşuri ; de asemenea să se preocupe ca activitatea ziarului „Ţerkov i revoliuţiia" („Biserica şi revoluţia") să fie just orientată.

9. În legătură cu aceasta este necesar ca redacţiile organelor de partid, în special ale celor cu caracter de masă, să-şi modifice metodele de propagandă antireligioasă, s-o desfăşoare cu mai multă seriozitate, s-o aprofundeze. Periodic, organele cele mai importante, care dispun de autori bine pregătiţi în această problemă, să publice foiletoane de ştiinţă popularizată care să ajute muncitorilor şi ţăranilor cu un nivel mai scăzut să-şi formeze o nouă atitudine în problemele religiei şi moralei.

10. Atît în discuţiile antireligioase cît şi în presă să se evite cu grijă orientarea îngustă a agitaţiei, îndreptată uneori împotriva reprezentanţilor unui anumit cult ; dimpotrivă, să se sublinieze sistematic că P.C. din Rusia luptă nu împotriva unei anumite grupări religioase, ci împotriva oricărei concepţii religioase despre lume în general. Să se evite cu grijă orice ar putea da ocazie unei naţionalităţi să creadă, iar duşmanilor noştri să afirme că noi persecutăm oamenii pentru credinţa lor.

(„Izvestia C. C. al P.C. (b) din Rusia" nr. 33, 1921, pag. 32—33).

DIN REZOLUŢIILE ŞI HOTĂRÎRILE CONGRESULUI AL X-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA

(8—16 martie 1921)

CU PRIVIRE LA COMITETUL PRINCIPAL PENTRU EDUCAŢIA POLITICĂ ŞI LA SARCINILE PARTIDULUI ÎN DOMENIUL PROPAGANDEI ŞI AGITAŢIEI

6. Una dintre sarcinile esenţiale ale Comitetului principal pentru educaţia politică este organizarea pe scară largă, conducerea şi sprijinirea agitaţiei şi propagandei antireligioase în rîndurile maselor largi ale oamenilor muncii. În acest scop Comitetul principal pentru educaţia politică trebuie, printre altele, să popularizeze în rîndurile maselor celor mai largi cunoştinţe din domeniul ştiinţelor naturii şi al istoriei prin editarea de reviste, cărţi, manuale, prin organizarea de cicluri sistematice de lecţii şi prin folosirea tuturor mijloacelor pe care le pune la îndemînă tehnica modernă (cinematograful etc.) pentru răspîndirea acestor cunoştinţe.

(„Rezoluţiile şi hotărîrile congreselor, conferinţelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 568.)

DIN REZOLUȚIILE CONGRESULUI AL XII-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA

(17—25 aprilie 1923)

ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMELE PROPAGANDEI, PRESEI ȘI AGITAȚIEI

48. Criza materială din perioada n.e.p.-ului a avut cele mai mari repercusiuni asupra aparatului instituțiilor de învățămînt politic și asupra presei care deservește naționalitățile neruse. Munca de agitație și propagandă în limbile naționalităților neruse a rămas mult în urma aceleiași munci în limba rusă. În afară de lipsa de mijloace, o frînă puternică în această muncă a fost numărul insuficient de cadre de conducere, atitudinea insuficient de atentă față de munca în rîndurile minorităților naționale, de care au dat dovadă unele organizații de partid, și ruperea acestei munci de sistemul general de partid, fenomen care mai dăinuie încă în unele localități.

Din cauza diferențierii de clasă insuficiente sau extrem de slabe în rîndurile popoarelor neruse și a numărului extrem de mic de proletari din marea industrie în rîndurile acestor popoare, — toate acestea s-au manifestat o dată cu perioada n.e.p.-ului printr-o intensificare a înrîuririi mic-burgheze și naționalist-clericale în rîndurile acestor popoare: la popoarele orientale prin creșterea panislamismului, a pantiurchismului, la evrei, concomitent cu destrămarea vechilor partide conciliatoriste, prin creșterea puternică a grupărilor sioniste clerical-cadete, la polonezi prin tendința clerului catolic de a pune mîna pe școală, la letoni și estonieni prin creșterea baptismului și a înrîuririi lui asupra tineretului.

49. Din cauza unei serii de condiții istorice și de trai, influența bisericilor și a clerului neortodox în rîndurile minorităților naționale a fost și continuă să fie și astăzi, în special în rîndurile musulmanilor și catolicilor, mai puternică decît influența bisericii și a clerului ortodox în cadrul mediului respectiv.

Propaganda antireligioasă în rîndurile minorităților naționale trebuie să țină seama de această particularitate și să-și adapteze metodele la specificul mediului respectiv.

Trebuie să se organizeze din comuniștii naționalității respective cercuri speciale de propagandă antireligioasă în rîndurile minorității naționale respective și trebuie să se editeze publicații speciale.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 763—764.)

CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA PROPAGANDEI ŞI AGITAŢIEI ANTIRELIGIOASE

Revoluţia a zdruncinat prejudecăţile religioase ale maselor largi muncitoare, demascînd rolul contrarevoluţionar al organizaţiilor bisericeşti istoriceşte constituite, aflate în slujba capitalului şi a proprietăţii funciare moşiereşti.

Dar atîta timp cît procesul revoluţionar nu a transformat economia milioanelor de gospodării ţărăneşti, care continuă să ducă o existenţă în aceleaşi condiţii de grea dependenţă faţă de natură în care s-au aflat timp de secole, atîta timp cît la oraşe continuă să se menţină şi chiar să se dezvolte în condiţiile n.e.p.-ului relaţiile de producţie privat-capitaliste, şi atîta timp cît şcoala noastră şi munca de educaţie politică nu sînt încă în stare să deservească oraşul oamenilor muncii şi mai ales satul, — prejudecăţile religioase, zdruncinate şi subminate de viaţă, îşi vor păstra încă mult timp terenul sub picioare. „Numai introducerea planificării şi a unui înalt grad de conştiinţă în întreaga activitate social-economică a maselor — spune programul partidului — va atrage după sine completa dispariţie a prejudecăţilor religioase".

Pe lîngă dezagregarea vechilor organizaţii bisericeşti, îndeosebi a bisericii ortodoxe, şi scăderea influenţei exercitate de religia ortodoxă şi de ierarhia ei bisericească (scădere ale cărei proporţii nu trebuie însă nicidecum exagerate, mai ales în ceea ce priveşte satul), putem vedea în momentul de faţă o însemnată dezvoltare a unor anumite secte, ale căror vîrfuri sînt legate ideologiceşte de anumite elemente ale burgheziei europene şi americane.

În aceste condiţii, munca partidului în vederea distrugerii definitive în rîndurile maselor muncitoreşti şi ţărăneşti a credinţelor religioase sub toate formele lor capătă în mod inevitabil, în primul rînd, caracterul unei propagande sistematice şi aprofundate, care dezvăluie în mod concret şi concludent fiecărui muncitor şi ţăran minciuna oricărei religii şi faptul că orice religie este în contradicţie cu interesele lor, demască legătura dintre diversele grupuri religioase şi interesele claselor dominante şi pune în locul rămăşiţelor reprezentărilor religioase, pe cale de dispariţie, concepţii ştiinţifice clare despre natură şi societatea omenească. Totodată, după cum arată programul partidului, trebuie evitată cu grijă orice jignire a sentimentelor credincioşilor, care nu duce decît la întărirea fanatismului religios. Procedeele intenţionat grosolane care se practică adesea la centru şi în provincie, luarea în batjocură a obiectelor de credinţă şi de cult, în locul unei serioase analize şi lămuriri, nu grăbesc, ci îngreuiază eliberarea maselor muncitoare de prejudecăţile religioase.

Una dintre sarcinile principale şi actuale ale partidului nostru în domeniul propagandei şi agitaţiei antireligioase este de a edita atît literatură în această direcţie cît şi literatură de popularizare a ştiinţei, şi mai ales literatură care să explice cu toată seriozitatea istoria şi originea religiei.

Constatînd considerabile succese în acest domeniu, trebuie totuşi subliniat faptul că cea mai mare parte a literaturii editate nu poate satisface pe cititorul din masă. Trebuie să se editeze broşuri

şi foi care să fie pe înţelesul unui muncitor sau unui ţăran cu un nivel mijlociu şi care să explice pe înţelesul lor problemele originii lumii, a vieţii şi esenţei relaţiilor dintre oameni, să demaşte rolul contrarevoluţionar al religiei şi bisericii, în special al bisericii ruse, originea, evoluţia şi poziţia acesteia faţă de statul de clasă şi faţă de mişcarea de eliberare a proletariatului şi a ţărănimii în diferite momente, precum şi fizionomia şi substratul de clasă al diverselor secte care influenţează masele populare. Luînd în consideraţie faptul că populaţia musulmană din Uniunea Republicilor, populaţie care numără 30 000 000 de suflete, a păstrat pînă în ziua de astăzi aproape intacte numeroasele prejudecăţi medievale legate de religie şi folosite în scopuri contrarevoluţionare, — trebuie să se elaboreze forme şi metode de lichidare a acestor prejudecăţi, ţinînd seama de particularităţile diferitelor naţionalităţi.

În sistemul de propagandă de masă în plină dezvoltare, sistem pe care partidul îl aplică pe o scară din ce în ce mai largă, trebuie să se acorde o atenţie şi un loc deosebit propagandei antireligioase de masă sub forma unor conferinţe vii şi accesibile, alegîndu-se cu multă grijă conferenţiarii, atrăgîndu-se la ţinerea acestor conferinţe specialişti, naturalişti, materialişti. Deosebită atenţie trebuie să se acorde elaborării unor metode speciale de propagandă antireligioasă în funcţie de compoziţia socială a auditoriului.

Partidul va putea să facă faţă acestei sarcini dacă va şti să organizeze în viitorul apropiat o largă pregătire a agitatorilor şi propagandiştilor săi în domeniul combaterii religiei, folosind în acest scop toate formele învăţămîntului de partid şi sovietic, începînd cu universităţile comuniste. În cadrul întregii reţele de învăţămînt comunist trebuie organizate cursuri speciale despre originea, dezvoltarea şi istoria religiei, a credinţelor religioase, a cultelor şi organizaţiilor bisericeşti religioase, tratîndu-se aceste probleme în strînsă legătură cu studiul societăţii omeneşti şi al luptei de clasă dintre exploatatori şi exploataţi şi cu demascarea multiplelor legături reale dintre capital şi propaganda religioasă. În afară de programele partidelor politice antisovietice, cursanţii şcolilor pentru cadre de partid şi sovietice trebuie să cunoască fizionomia şi activitatea diverselor organizaţii religioase care încearcă să influenţeze masele muncitoreşti şi ţărăneşti în dauna partidului comunist. Introducînd învăţămîntul antireligios în sistemul general al şcolilor de învăţămînt comunist, trebuie să se acorde tot sprijinul cercurilor şi seminariilor antireligioase speciale, atît în cadrul şcolilor comuniste cît şi în afara lor, cu condiţia ca munca acestor cercuri şi seminarii să fie sub conducerea competentă a partidului.

Pornind la organizarea unei propagande şi agitaţii antireligioase sistematice, care este unul dintre mijloacele eficace de extindere a influenţei partidului asupra maselor largi muncitoare, partidul nu trebuie să uite că întreaga noastră agitaţie şi propagandă antireligioasă nu vor găsi răsunet în masa poporului atîta timp cît munca de învăţămînt şcolar în rîndurile maselor muncitoare de la oraşe şi de la sate în spiritul ştiinţelor materialiste ale naturii nu se va urni în mod definitiv de pe punctul mort şi atîta timp cît o mare parte a populaţiei rurale va continua să rămînă analfabetă. Numai orga-

nizarea adecvată a şcolii şi pregătirea adecvată a corpului didactic, organizarea unei largi reţele de instituţii de învăţămînt politic, şi în primul rînd de case de citit, aprovizionarea sistematică şi susţinută a satului cu ziare şi cărţi sovietice şi lichidarea totală şi definitivă a analfabetismului vor crea, paralel cu înfăptuirile Puterii sovietice pe tărîmul ridicării agriculturii şi industriei, o bază pentru stîrpirea definitivă şi completă a prejudecăţilor religioase din mintea a zeci de milioane de cetăţeni ai republicilor.

(„Rezoluţiile şi hotărîrile congreselor, conferinţelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 765—769.)

DESPRE MUNCA P.C. DIN RUSIA LA SATE

IV. În domeniul cultural

17. ...Este necesar să se creeze un fond special destinat unei literaturi de masă ieftine pentru ţărani. Trebuie să dăm răspuns într-o carte sovietică simplă la problemele la care de obicei pînă în prezent religia era aceea care dădea răspuns ţăranului...

18. Trebuie să opunem propagandei sectelor, precum şi armatei de popi propaganda antireligioasă, să căutăm să modificăm radical caracterul acesteia, punînd accent în această propagandă pe munca de lămurire, educare, pe contrapunerea şcolii sovietice bisericii. Este necesară o muncă îndelungată, perseverentă şi sistematică în domeniul răspîndirii concepţiei materialiste asupra fenomenelor naturii, nefiind admisă jignirea sentimentelor religioase ale credincioşilor prin măsuri brutale de înrîuririle pe cale administrativă, punîndu-se capăt cu hotărîre pasiunii comsomoliste pentru închiderea bisericilor. Reorganizarea şcolii este cea mai bună metodă de propagandă antireligioasă. Trebuie treptat, pas cu pas, să alegem dintre foştii ostaşi roşii şi fostele delegate ţărance pe cei care pot să devină organizatori, conducători în activitatea şcolară.

(„Rezoluţiile şi hotărîrile congreselor, conferinţelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi ale plenarelor C.C.", partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 776—777.)

DIN REZOLUŢIA CONGRESULUI AL XIII-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA DESPRE MUNCA LA SATE

(23—31 mai 1924)

18. Este necesar să fie lichidate cu hotărîre orice încercări de a duce lupta împotriva prejudecţilor religioase prin măsuri administrative, ca, de pildă, închiderea bisericilor, moscheielor, sinago-

gilor, caselor de rugăciuni, bisericilor catolice etc. Propaganda antireligioasă la sate trebuie să aibă un caracter de explicare exclusiv materialistă a fenomenelor naturale şi sociale de care se loveşte ţăranul. Explicarea provenienţei grindinei, ploii, furtunii, secetei, apariţiei dăunătorilor, proprietăţilor solului, acţiunii îngrăşămintelor etc. constituie cea mai bună formă de propagandă antireligioasă. Centrul acestei propagande trebuie să devină şcolile şi casele de citit, sub conducerea organizaţiilor de partid.

Este necesar să avem o grijă deosebită să nu fie jignit sentimentul religios al credincioşului, sentiment care poate fi învins numai printr-o muncă educativă foarte îndelungată, care poate să dureze zeci de ani. Această atitudine prudentă este deosebit de necesară în regiunile şi republicile din Orient.

(„Rezoluţiile şi hotărîrile congreselor, conferinţelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi ale plenarelor C.C.", partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 56.)

DIN HOTĂRÎREA C.C. AL P.C. (b) AL U.R.S.S. DIN 14 MARTIE 1930

DESPRE LUPTA ÎMPOTRIVA DENATURĂRII LINIEI PARTIDULUI ÎN MIŞCAREA COLHOZNICĂ

... C.C. consideră necesar să releve denaturările absolut inadmisibile ale liniei partidului în domeniul luptei împotriva prejudecăţilor religioase, precum şi în domeniul schimbului de mărfuri dintre oraş şi sat. Este vorba de închiderea bisericilor *pe cale administrativă*, fără consimţămîntul marii majorităţi a sătenilor, închidere care duce de obicei la întărirea prejudecăţilor religioase, şi de *desfiinţarea* pieţelor într-o serie de localităţi, care duce la înrăutăţirea aprovizionării oraşului. Nu încape îndoială că asemenea practici, desfăşurate sub steagul unei frazeologii „de stînga", de fapt aduc apă la moară contrarevoluţionarilor şi nu au nimic comun cu politica partidului nostru.

C.C. consideră că toate aceste denaturări constituie urmarea *încălcării directe* a politicii partidului, a *încălcării directe* a hotărîrilor organelor conducătoare ale partidului nostru, încălcare ce nu poate decît să creeze un teren favorabil pentru întărirea elementelor de dreapta din partid.

C.C. consideră că toate aceste denaturări constituie în momentul de faţă *principala piedică* care frînează dezvoltarea continuă a mişcării colhoznice şi *un ajutor direct* pentru duşmanii noştri de clasă.

C.C. consideră că *creşterea rapidă* a mişcării colhoznice şi *lichidarea chiaburimii* ca clasă sînt *imposibile* fără lichidarea *imediată* a acestor denaturări.

C.C. obligă organizaţiile de partid:

7. *Să pună capăt* cu hotărîre practicii închiderii bisericilor pe cale administrativă, practică fictiv camuflată sub paravanul dorinţei populaţiei. *Să admită* închiderea bisericilor numai în cazul cînd majoritatea covîrşitoare a sătenilor doresc efectiv acest lucru şi numai cu aprobarea hotărîrilor adunărilor săteşti de către comitetele executive regionale. Cei vinovaţi de jignirea sentimentelor religioase ale ţăranilor şi ţărancelor să fie traşi la răspundere aspră.

(„Rezoluţiile şi hotărîrile congreselor, conferinţelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi ale plenarelor C.C.", partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 709—710.)

DIN CONSTITUŢIA U.R.S.S.

(Decembrie 1936)

Articolul 124. În scopul asigurării libertăţii de conştiinţă a cetăţenilor, în U.R.S.S., biserica este despărţită de stat şi şcoala este despărţită de biserică. Libertatea exercitării cultelor religioase şi libertatea propagandei antireligioase sînt garantate tuturor cetăţenilor.

Articolul 135. Alegerea deputaţilor se face prin vot universal: toţi cetăţenii U.R.S.S. care au împlinit vîrsta de 18 ani, fără deosebire de rasă sau naţionalitate, sex, religie, grad de cultură, durata domicilierii, origine socială, situaţie materială şi de activitatea trecută, au dreptul să ia parte la alegerea deputaţilor, cu excepţia alienaţilor sau a persoanelor condamnate prin sentinţă judecătorească la pierderea dreptului electoral.

Fiecare cetăţean al U.R.S.S. care a împlinit vîrsta de 23 de ani poate fi ales deputat al Sovietului Suprem al U.R.S.S., fără deosebire de rasă sau naţionalitate, sex, religie, grad de cultură, durata domicilierii, origine socială, situaţie materială şi de activitatea trecută.

DESPRE ORGANIZAREA PROPAGANDEI ŞTIINŢIFICE-EDUCATIVE

C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. a adoptat hotărîrea „Despre organizarea propagandei ştiinţifice-educative". În hotărîrea sa, C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a constatat că în ultimul timp organizaţiile de partid şi comisariatele poporului pentru învăţămînt ale republicilor unionale nu acordă suficientă atenţie propagandei ştiinţifice-educative în rîndurile populaţiei. Organele învăţămîntului public şi instituţiile ştiinţifice nu organizează conferinţe cu teme din domeniul ştiinţelor naturii pentru păturile largi ale populaţiei. Editurile nu editează literatură de popularizare, iar revistele nu publică articole care să trateze probleme din domeniul ştiinţelor naturii. Lipsesc

materiale didactice vizuale, filme și programe de radio cu teme din domeniul științelor naturii.

În hotărîrea sa, C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a arătat că în condițiile actuale propagarea cunoștințelor în domeniul științelor naturii capătă o importanță deosebit de mare în ceea ce privește ridicarea nivelului cultural al maselor largi de oameni ai muncii și lichidarea rămășițelor de incultură, superstiții și prejudecăți.

În scopul îmbunătățirii radicale a muncii de propagandă științifică-educativă în rîndurile populației, C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat organizațiile de partid, organizațiile comsomoliste și sindicale, organele învățămîntului public și instituțiile cultural-educative să desfășoare pe scară largă în rîndurile populației propagarea cunoștințelor din domeniul științelor naturii, să atragă pe intelectualii sovietici la munca de propagandă științifică-educativă.

Conținutul principal al muncii de propagandă științifică-educativă, se spune în hotărîrea C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S., trebuie să-l constituie explicarea materialistă a fenomenelor naturii, popularizarea realizărilor științei, tehnicii și culturii. În rîndurile populației, în special la sate, trebuie să se practice pe scară largă organizarea de conferințe și convorbiri, citirea în colectiv a unor broșuri și articole de popularizare despre structura universului, despre originea Soarelui și a Pămîntului, despre fenomenele astronomice principale, despre originea și dezvoltarea vieții, despre originea omului, despre structura corpului omenesc, despre originea și viața plantelor și a animalelor, despre cauzele bolilor și combaterea lor, despre bazele științifice ale lucrării pămîntului și zootehniei, despre măsurile pentru ridicarea producției la hectar și a productivității zootehniei, despre energie și folosirea ei etc. Conferințele cu teme din domeniul științelor naturii trebuie să fie populare și în același timp să corespundă pe deplin nivelului actual al științei; conferințele și convorbirile trebuie să fie ilustrate cu material vizual, cu afișe, diapozitive, hărți etc.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat Comisariatul poporului pentru învățămîntul public al R.S.F.S.R. și comisariatele poporului pentru învățămîntul public ale republicilor unionale să organizeze ținerea unor conferințe științifice de popularizare cu teme din domeniul științelor naturii pentru păturile largi ale populației. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat de asemenea Comisariatul poporului pentru învățămîntul public al R.S.F.S.R. să editeze cele mai bune conferințe cu teme din domeniul științelor naturii și să le pună la dispoziția lectorilor de la comisariatele poporului ale republicilor autonome și de la secțiile de învățămînt ale ținuturilor, regiunilor și raioanelor.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a însărcinat comitetele centrale ale partidelor comuniste din republicile unionale, comitetele regionale și comitetele de ținut ale P.C.(b) al U.R.S.S. să discute problema organizării propagandei științifice-educative, să examineze planurile de muncă ale comisariatelor poporului pentru învățămînt din republici, ale secțiilor de învățămînt ale regiunilor și ținuturilor în ceea ce privește propaganda științifică-educativă.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a însărcinat secţiile raionale de învăţămînt să organizeze conferinţe şi convorbiri pentru populaţie cu teme din domeniul ştiinţelor naturii şi a recomandat ca la această muncă să fie atrase cadrele de intelectuali locali : învăţători, agronomi, medici, zootehnicieni, ingineri, activişti pe tărîmul educaţiei politice. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat Comisariatul poporului pentru învăţămîntul public al R.S.F.S.R. şi Uniunea editurilor de stat din R.S.F.S.R. să organizeze editarea unor broşuri ştiinţifice de popularizare avînd 1 sau 2 coli de tipar şi a însărcinat Comisariatul poporului pentru învăţămîntul public al R.S.F.S.R. să întocmească planul editării literaturii ştiinţifice de popularizare pe 1944, precum şi pe 1945. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat comisariatele poporului pentru învăţămînt ale republicilor unionale să înzestreze toate casele de citit cu mici biblioteci de literatură de masă din domeniul ştiinţelor naturii.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a cerut Comitetului cinematografiei de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului al U.R.S.S. să organizeze pentru populaţie rularea sistematică a unor filme documentare de lung metraj, precum şi să întocmească planul creării unor filme de lung şi scurt metraj cu teme din domeniul ştiinţelor naturii. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a cerut de asemenea Comisariatului poporului pentru învăţămîntul public al R.S.F.S.R. şi Comitetului cinematografiei de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului al U.R.S.S. să asigure în 1944—1945 scoaterea unor materiale didactice vizuale cu teme din domeniul ştiinţelor naturii (diapozitive, afişe, hărţi, expoziţii mobile, aparate de proiecţie etc.).

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat revistele „Sputnik aghitatora" şi „Politprosvetrabota" să trateze sistematic materiale cu privire la experienţa muncii de propagandă ştiinţifică-educativă şi să publice regulat pentru agitatori convorbiri cu teme din domeniul ştiinţelor naturii. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat de asemenea revistele „Rabotniţa" şi „Krestianka" să publice sistematic convorbiri populare pe teme din domeniul ştiinţelor naturii, iar revista „Nauka i jizn" să publice sistematic în ajutorul lectorilor materiale cu privire la probleme din domeniul ştiinţelor naturii.

(„Hotărîri şi documente ale P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la propagandă şi agitaţie", Editura P.M.R., 1952, pag. 525—527.)

HOTĂRÎREA C.C. AL P.C.U.S. CU PRIVIRE LA GREŞELILE SĂVÎRŞITE ÎN DESFĂŞURAREA PROPAGANDEI ŞTIINŢIFICE-ATEISTE ÎN SÎNUL POPULAŢIEI

În concordanţă cu programul său, partidul comunist desfăşoară o propagandă ştiinţifică-educativă a concepţiei materialiste despre lume, urmărind ridicarea permanentă a nivelului de conştiinţă al maselor muncitoare şi eliberarea lor treptată de prejudecăţile reli-

gioase. Totodată, partidul a considerat dintotdeauna că este necesar să se evite orice jignire a sentimentelor credincioşilor.

C.C. al P.C.U.S. dispune de fapte care arată că, în ultimul timp, într-o serie de localităţi se comit greşeli grave în desfăşurarea propagandei ştiinţifice-ateiste în sînul populaţiei.

În loc să se desfăşoare o muncă sistematică, atentă de propagare a datelor ştiinţelor naturii şi o luptă ideologică împotriva religiei, unele ziare centrale şi locale, precum şi unii lectori şi conferenţiari se dedau la atacuri jignitoare la adresa clerului şi a credincioşilor care îndeplinesc rituri religioase. Există cazuri cînd în coloanele ziarelor şi în expunerile verbale ale propagandiştilor unii slujitori ai cultelor religioase şi credincioşi sînt înfăţişaţi, fără nici un temei, ca nişte oameni care nu merită încredere politică. Într-o serie de raioane, organizaţiile locale şi diferite persoane au intervenit pe cale administrativă în activitatea asociaţiilor şi grupurilor religioase, luînd o atitudine brutală faţă de cler.

Greşelile de acest fel în propaganda antireligioasă sînt în totală contradicţie cu programul şi politica partidului comunist în privinţa religiei şi a credincioşilor, constituie o încălcare a indicaţiilor repetate ale partidului cu privire la faptul că jignirea sentimentelor credincioşilor este inadmisibilă.

C.C. al P.C.U.S. consideră nejust faptul că numeroase organizaţii de partid au renunţat la îndrumarea permanentă a propagandei ştiinţifice-ateiste şi nu se îngrijesc de selecţionarea riguroasă a cadrelor de propagandişti. Adeseori sînt admişi să publice articole în presă, să ţină conferinţe şi referate oameni ignoranţi în materie de ştiinţă şi în problemele propagandei ateiste, iar cîteodată şi oameni fără nici o pregătire, care nu cunosc decît anecdote şi basme despre slujitorii bisericii. O asemenea lipsă de răspundere în alegerea autorilor articolelor, a lectorilor şi conferenţiarilor, precum şi lipsa controlului cuvenit din partea organizaţiilor de partid asupra orientării juste a propagandei ştiinţifice-ateiste aduc un serios prejudiciu muncii educative, cultural-ştiinţifice desfăşurate în sînul populaţiei.

C.C. al P.C.U.S. hotărăşte :

Comitetele regionale şi comitetele de ţinut ale P.C.U.S., C.C. ale partidelor comuniste din republicile unionale şi toate organizaţiile de partid trebuie să lichideze cu hotărîre greşelile în desfăşurarea propagandei ateiste şi de acum înainte să nu admită în nici un caz jignirea sentimentelor credincioşilor şi clericilor şi nici amestecul administrativ în activitatea bisericii. E necesar să se aibă în vedere că jignirile la adresa bisericii, clerului şi cetăţenilor credincioşi sînt incompatibile cu linia partidului şi statului în desfăşurarea propagandei ştiinţifice-ateiste şi contravin constituţiei U.R.S.S., care asigură cetăţenilor sovietici libertatea conştiinţei.

Ca urmare a transformării profunde a condiţiilor de viaţă social-economice, a lichidării claselor exploatatoare, a victoriei socialismului în U.R.S.S., ca urmare a dezvoltării cu succes a ştiinţei şi a creşterii nivelului cultural al ţării, majoritatea populaţiei Uniunii Sovietice s-a eliberat de mult de rămăşiţele religioase ; a crescut considerabil nivelul de conştiinţă al oamenilor muncii. Totodată nu se poate să nu se ţină seama că există şi cetăţeni care, participînd

activ la viaţa ţării şi îndeplinindu-şi cu cinste datoria lor cetăţenească faţă de patrie, se află încă sub influenţa diverselor credinţe religioase. Faţă de aceşti oameni credincioşi, partidul a cerut întotdeauna şi va cere şi de acum înainte o atitudine delicată, atentă. Cu atît mai stupid şi dăunător este să punem la îndoială loialitatea politică a unor cetăţeni sovietici din cauza convingerilor lor religioase. Propaganda ştiinţifică-ateistă temeinică, plină de răbdare şi organizată cu pricepere îi va ajuta pînă la urmă pe credincioşi să se elibereze de rătăcirile religioase. Dimpotrivă, orice fel de măsuri administrative şi de atacuri jignitoare la adresa credincioşilor şi a clericilor nu pot aduce decît prejudicii, nu pot avea alt efect decît menţinerea şi chiar întărirea prejudecăţilor religioase.

În desfăşurarea propagandei ştiinţifice-ateiste trebuie să se ţină seama că nu se poate identifica situaţia bisericii în ţara socialismului cu situaţia bisericii în societatea bazată pe exploatare. În societatea burgheză, biserica este un sprijin şi un instrument al claselor dominante, care o folosesc în scopul înrobirii celor ce muncesc. Aceasta nu înseamnă că şi în societatea capitalistă nu pot exista clerici care, într-o serie de probleme politice fundamentale pot să adopte şi adoptă punctul de vedere al oamenilor muncii. Dar pentru atitudinea lor, care contravine intereselor claselor exploatatoare, aceşti slujitori ai bisericii sînt, de regulă, prigoniţi de cercurile eclesiastice şi guvernamentale din ţările capitaliste.

În Rusia ţaristă, biserica a slujit cu credinţă autocraţiei, moşierilor şi capitaliştilor, a justificat exploatarea cruntă a maselor populare, i-a susţinut pe exploatatori în lupta împotriva oamenilor muncii. Se ştie de asemenea că imediat după victoria Revoluţiei Socialiste din Octombrie, în anii războiului civil şi mai tîrziu, numeroase organizaţii religioase şi grupuri ale clerului au avut o atitudine ostilă faţă de Puterea sovietică. În legătură cu aceasta, unii slujitori ai cultului au fost traşi de stat la răspundere nu pentru activitatea religioasă, ci pentru activitatea lor antistatală, îndreptată împotriva intereselor poporului sovietic, în favoarea contrarevoluţiei interne şi a imperialismului internaţional. Este de aceea firesc că lupta poporului sovietic împotriva duşmanilor statului socialist a inclus şi lupta împotriva acelor reprezentanţi reacţionari ai bisericii care se îndeletniceau cu o activitate duşmănoasă poporului sovietic. În prezent, ca urmare a victoriei socialismului şi a lichidării claselor exploatatoare, în U.R.S.S. au fost subminate rădăcinile sociale ale religiei, a fost nimicită baza pe care se sprijinea biserica. Slujitorii bisericii în majoritatea lor, după cum atestă faptele, sînt acum loiali faţă de Puterea sovietică. De aceea lupta împotriva prejudecăţilor religioase trebuie privită în prezent ca o luptă ideologică a concepţiei ştiinţifice, materialiste despre lume împotriva concepţiei antiştiinţifice, religioase.

Îndreptarea greşelilor comise în domeniul propagandei antireligioase nu trebuie să ducă la slăbirea propagandei ştiinţifice-ateiste, care constituie o parte integrantă a educaţiei comuniste a oamenilor muncii şi are ca scop răspîndirea cunoştinţelor ştiinţifice materialiste în rîndul maselor şi eliberarea oamenilor credincioşi de sub influenţa prejudecăţilor religioase.

Dacă în raport cu statul religia constituie o chestiune particulară și de aceea biserica este separată de stat, partidul comunist, care se sprijină pe singura concepție justă, științifică despre lume — marxism-leninismul — și pe baza sa teoretică — materialismul dialectic —, nu poate avea o atitudine indiferentă, neutră față de religie, deoarece ea este o ideologie care nu are nimic comun cu știința.

Partidul nostru a considerat întotdeauna și consideră că este o obligație a sa nestrămutată de a contribui prin toate forțele și mijloacele la dezvoltarea științelor naturii, tehnice și sociale. Numai pe baza științei moderne înaintate este posibilă folosirea multilaterală și deplină a bogățiilor naturii în interesul întregii omeniri. Numai pe baza științei putem să realizăm un nou și puternic avînt în industrie și în agricultură, să asigurăm dezvoltarea continuă a forțelor de producție ale țării, să sporim productivitatea muncii și prin aceasta să ridicăm considerabil nivelul cultural și material al poporului. Pornind de la aceasta, partidul comunist îi educă pe oamenii sovietici în spiritul concepției științifice despre lume și luptă împotriva ideologiei religioase, care este o ideologie antiștiințifică. Opoziția fundamentală dintre știință și religie este evidentă. În timp ce știința se sprijină pe fapte, pe experiența științifică și pe concluzii riguros verificate, confirmate de viață, orice religie se bizuie numai pe miturile biblice și alte legende, pe născociri fantastice. Realizările contemporane ale științelor naturii și ale științelor sociale infirmă într-un mod convingător dogmele religioase. Știința nu se poate împăca cu reprezentări religioase, plăsmuite despre viața naturii și a omului; de aceea ea este incompatibilă cu religia. Știința ajută omenirii să cunoască din ce în ce mai profund legile obiective ale dezvoltării naturii și societății, ajută ca forțele naturii să fie puse în slujba omului, contribuie la ridicarea gradului de conștiință și a nivelului cultural al omului; religia întunecă însă conștiința omului, îl condamnă la pasivitate în fața forțelor naturii, încătușează activitatea și inițiativa sa creatoare.

Ținînd seama de toate acestea, partidul consideră necesară desfășurarea unei propagande științifice-ateiste profunde, sistematice, neadmițînd însă jignirea sentimentelor religioase ale credincioșilor și nici jignirea slujitorilor cultului.

C.C. reamintește că la baza propagandei științifice-ateiste trebuie să stea explicarea într-un mod accesibil a celor mai importante fenomene din viața naturii și a societății, a unor probleme ca structura universului, apariția vieții și a omului pe Pămînt, realizările în domeniul astronomiei, biologiei, fiziologiei, fizicii, chimiei și altor științe, care confirmă justețea concepțiilor materialiste asupra dezvoltării naturii și societății.

C.C. al P.C.U.S. subliniază că pentru desfășurarea propagandei științifice-ateiste trebuie să se selecționeze cu cea mai mare atenție și grijă lectorii, conferențiarii, autorii de articole și broșuri pe teme antireligioase. La această muncă trebuie să fie antrenate exclusiv cadre competente sub raport științific: învățători, profesori de la școlile medii, tehnice și superioare, medici, specialiști în agricultură, lucrători de la diverse institute de cercetări științifice, oameni de literatură și artă etc., capabili să explice în mod convingător, de

pe poziţiile concepţiei materialiste despre lume, caracterul antiştiinţific al religiei.

C.C. al P.C.U.S. consideră că se pot obţine rezultate pozitive în munca educativă, avînd drept scop lichidarea rămăşiţelor religioase, numai prin ridicarea continuă a nivelului activităţii cultural-educative în rîndurile oamenilor muncii, prin îmbunătăţirea considerabilă a activităţii caselor de cultură, a cluburilor, bibliotecilor, caselor de citit, lectoratelor, parcurilor de cultură şi odihnă şi a altor instituţii cultural-educative. De aceea sarcina organizaţiilor de partid, de stat şi obşteşti este de a îmbunătăţi radical munca cultural-educativă în rîndurile populaţiei şi de a obţine astfel ridicarea continuă a nivelului cultural al oamenilor muncii.

Secretar al C.C. al P.C.U.S.
N. HRUŞCIOV

10 noiembrie 1954

DIN HOTĂRÎREA C.C. AL P.C.U.S. „CU PRIVIRE LA SARCINILE PROPAGANDEI DE PARTID ÎN CONDIŢIILE ACTUALE"

(9 ianuarie 1960)

„...Într-o serie de cazuri, unii conducători de partid, de stat şi din economie, invocînd indicii economici generali satisfăcători ai activităţii regiunii, raionului, întreprinderii, colhozului, nu acordă atenţia necesară educării oamenilor muncii în spirit comunist. Conducătorii unor organizaţii de partid nu luptă cu perseverenţă împotriva ideologiei străine, nu dau riposta cuvenită manifestărilor de naţionalism, cosmopolitism şi apolitism, se situează uneori pe o poziţie pasivă, defensivă faţă de ideologia idealistă, religioasă, ostilă marxism-leninismului, nu reacţionează destul de categoric şi de prompt faţă de cazurile de încălcare gravă a disciplinei muncii şi a principiilor moralei comuniste, au o atitudine împăciuitoristă faţă de rămăşiţele trecutului în conştiinţa oamenilor sovietici".

„...Munca de propagandă *în rîndurile femeilor* trebuie să fie subordonată ridicării cerinţelor şi intereselor lor ideologice, atragerii femeilor, în special a gospodinelor, la viaţa social-politică activă, luptei împotriva prejudecăţilor religioase, precum şi a rămăşiţelor mentalităţii mic-burgheze..."

OAMENI DE SEAMĂ DESPRE RELIGIE

KARL MARX (1818—1883)

„Religia este suspinul creaturii chinuite, sensibilitatea unei lumi lipsite de inimă, după cum este și spiritul unor orînduiri lipsite de spirit. Ea este *opiu* pentru popor. Suprimarea religiei, a acestei fericiri *iluzorii* a poporului, este cerința *adevăratei* lui fericiri".

(„Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere". *K. Marx* și *F. Engels,* Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 38.)

„Principiile sociale ale creștinismului au justificat sclavia antică. au glorificat iobăgia medievală și știu, la nevoie, să apere, deși cu o mină oarecum tristă, și oprimarea proletariatului".

(„Comunismul ziarului «Rheinischer Beobachter»". Op. cit., pag. 76.)

„Reflexul religios al lumii reale nu poate, în general, să dispară decît atunci cînd relațiile vieții practice de zi cu zi vor reprezenta în mod curent relații limpezi și raționale ale oamenilor între ei și față de natură".

(„Capitalul", vol. I. Op. cit., pag. 124.)

FRIEDRICH ENGELS (1820—1895)

„...Orice religie nu este altceva decît oglindirea fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o oglindire în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești".

(„Anti-Dühring". Op. cit., pag. 134.)

„În fața ofensivei științei... o fortăreață după alta capitulează, pînă ce, în sfîrșit, tot domeniul nemărginit al naturii este cucerit de știință și în ea nu mai rămîne nici un locșor pentru creator".

(„Dialectica naturii". Op. cit., pag. 174.)

„O religie care a cucerit Imperiul mondial roman și care a stăpînit timp de 1.800 de ani cea mai mare parte a omenirii civilizate nu poate fi lichidată declarînd pur și simplu că se compune dintr-o serie de absurdități plăsmuite de șarlatani. O religie este lichidată numai atunci cînd ai putut să explici originea și dezvoltarea ei prin condițiile istorice în care a apărut și prin care a ajuns dominantă. Acest lucru este valabil mai ales în cazul creștinismului".

(„Bruno Bauer și creștinismul primitiv".
Op. cit., pag. 177.)

„Atît creștinismul cît și socialismul muncitorilor propovăduiesc o viitoare eliberare din robie și din mizerie ; creștinismul plasează această eliberare într-o viață de apoi, după moarte, în cer, pe cînd socialismul o plasează în lumea aceasta, printr-o transformare a societății".

(„Istoria creștinismului primitiv".
Op. cit., pag. 284.)

VLADIMIR ILICI LENIN (1870—1924)

„Oprimarea socială a maselor muncitoare, aparenta lor neputință completă în fața forțelor oarbe ale capitalismului, care pricinuiește omului muncitor de rînd zi de zi, ceas de ceas suferințe de o mie de ori mai îngrozitoare, chinuri de o mie de ori mai cumplite decît diferitele evenimente care ies din comun, cum sînt războaiele, cutremurele etc., — iată cea mai adîncă rădăcină a religiei în vremurile de azi".

(*V. I. Lenin,* Opere, vol. 15,
E.S.P.L.P. 1957, pag. 396.)

„Marxismul consideră întotdeauna toate religiile și bisericile contemporane, toate organizațiile religioase ca pe niște organe ale reacțiunii burgheze, care slujesc la apărarea exploatării și la narcotizarea clasei muncitoare".

(Op. cit., pag. 393.)

„Dumnezeu reprezintă (din punct de vedere istoric și cotidian) înainte de toate un complex de idei generate de faptul că asupra omului apasă greu natura înconjurătoare și jugul de clasă, idei care *consfințesc* această apăsare și *slăbesc* lupta de clasă".

(*V. I. Lenin,* Opere, vol. 35,
E.S.P.L.P. 1958, pag. 103.)

„Neputința claselor exploatate în lupta împotriva exploatatorilor dă naștere credinței într-o viață mai bună dincolo de mormînt,

tot așa de inevitabil cum neputința sălbaticului în lupta cu natura dă naștere credinței în zei, draci, în minuni etc.".

(V. I. Lenin, vol. 10,
E.S.P.L.P. 1956, pag. 69.)

„Religia este opiu pentru popor. Ea este un fel de basamac spiritual în care sclavii capitalului își înecă chipul lor de om, pretențiile lor la o viață cît de cît demnă de om".

(Op. cit., pag. 70.)

„Împotriva prejudecăților religioase trebuie să luptăm cu foarte multă precauție ; mult rău pricinuiesc aceia care introduc în această luptă o notă de jignire a sentimentului religios".

(V. I. Lenin, Opere, vol. 28,
Editura politică, 1959, pag. 171.)

„Cel mai important lucru... este să știi să trezești interesul maselor, care au încă un nivel cu totul scăzut, printr-o atitudine conștientă față de problemele religioase și printr-o critică conștientă a religiilor".

(V. I. Lenin, Opere, vol. 33,
E.S.P.L.P. 1957, pag. 221.)

„Pentru partidul proletariatului socialist, religia nu este o chestiune privată. Partidul nostru este o uniune a luptătorilor conștienți, a luptătorilor de avangardă, pentru eliberarea clasei muncitoare. Această uniune nu poate și nu trebuie să aibă o atitudine indiferentă față de inconștiența, ignoranța sau obscurantismul care se manifestă sub forma credințelor religioase. Noi cerem completa separare a bisericii de stat pentru a lupta împotriva negurii religioase numai și numai cu ajutorul armei ideologice, prin presa noastră, prin cuvîntul nostru".

(V. I. Lenin, Opere, vol. 10,
E.S.P.L.P. 1956, pag. 72.)

NIKITA SERGHEEVICI HRUȘCIOV

„Dumnezeu este folosit adesea ca paravan de cei care, profitînd de sentimentele credincioșilor, înșală oamenii. Or, aceasta este pur și simplu fariseism. Există mulți oameni care maschează cu numele lui dumnezeu acțiunile lor antisociale criminale. Iar noi vom lupta întotdeauna împotriva unor asemenea oameni, vom demasca acțiunile lor, vom arăta oamenilor adevăratele căi ale eliberării morale și spirituale".

(„Pentru pace trainică și coexistență pașnică".
Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1958, pag. 314—315.)

„Deşi sînt ateist, nu vreau să jignesc pe oamenii religioşi. Cred că ei nu se supără dacă voi spune : „desfiinţaţi legenda despre diavol — şi popa nu va mai avea ce face. De cine să mai salveze pe oameni, dacă oamenii nu vor crede în diavol ?".

(„Lume fără arme — lume fără războaie", Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1960, pag. 170.)

XENOFAN (aprox. 565—475 î.e.n.)

„Mîini de-ar avea şi leii şi boii şi caii asemeni,
Slovă să scrie ca omul tot ce le trece prin minte,
Caii pe zei ca pe cai fără greş că i-ar face, iar boii
Chip bouresc făuri-vor celor ce-s fără de moarte,
Înfăţişîndu-i oricine aidoma stării ce-o are".

HERACLIT (aprox. 530—470 î.e.n.)

„Lumea este unică, ea n-a fost făcută de vreun zeu sau de vreun om, ci a fost, este şi va fi un foc veşnic viu, care se înteţeşte după măsură şi se stinge după măsură".

DEMOCRIT (aprox. 460—370 î.e.n.)

„...Cei vechi, observînd fenomenele cereşti, ca tunetul, fulgerul, trăsnetul, apropierea unor stele, eclipsele de Soare şi de Lună, erau cuprinşi de spaimă şi presupuneau că vinovaţi de toate acestea sînt zeii".

„Proştii, urînd viaţa, vor totuşi să trăiască de teama chinurilor de după moarte".

EPICUR (aprox. 341—270 î.e.n.)

„Este o prostie a cere de la zei ceea ce omul poate să-şi procure singur".

SIUN-ŢZI (aprox. 298—238 î.e.n.)

„Dacă agricultura şi creşterea viermilor de mătase înfloresc şi oamenii sînt economi, atunci cerul nu-i poate sărăci. Dacă ei îşi îngrijesc la timp sănătatea, atunci cerul nu-i poate îmbolnăvi. Dacă ei... nu săvîrşesc greşeli, atunci cerul nu-i poate face nefericiţi".

TITUS LUCRETIUS CARUS (aprox. 99—55 î.e.n.)

„Iată anume adevărul cu care acum vom începe :
Dintru nimic nici un lucru prin voie de zeu nu se naşte".

„Dar a mai crede că zeii din drag pentru oameni găsit-au
Lumea cea scînteietoare... o ! Memmiu-i curat nebunie".

„Nu vezi şi piatra apoi biruită de asemeni de vreme,
Turnuri înalte-n ruină şi lespezi în praf prefăcute ?

Nu vezi şi temple şi statui de zei cum se duc obosite,
Cum măreţia lor sfîntă nu-ncearcă să-mpingă hotarul
Sorţii şi nici nu se luptă cu-a firii statornică lege ?"

VAN CIUN (27 — aprox. 97 e.n.)

„A afirma că omul este înzestrat şi după moarte cu conştiinţă este ca şi cum ai spune că focul, după ce s-a stins, continuă să dea lumină".

LEONARDO DA VINCI (1452—1519)

„Iar dacă punem la îndoială autenticitatea oricărui lucru perceput cu simţurile, cu atît mai mult trebuie să punem la îndoială ceea ce este potrivnic simţurilor, ca, de pildă, întrebările despre esenţa lui dumnezeu şi a sufletului şi altele asemănătoare, în legătură cu care se desfăşoară întotdeauna dispute şi lupte".

NICOLAUS COPERNIC (1473—1543)

„Dacă se vor ivi în viitor nişte zeflemişti fără minte care, fără să aibă habar de matematică, îşi vor permite, întemeindu-se pe nişte pasaje din sfînta scriptură, să defăimeze din rea-credinţă învăţătura mea sau s-o atace, nu mă voi întrista de loc din cauza aceasta şi voi privi părerile lor cu dispreţ".

MICHEL MONTAIGNE (1533—1592)

„Chiar dacă se petrec anumite lucruri care ni se par minuni, aceasta se explică prin faptul că nu cunoaştem îndeajuns natura, şi nicidecum pentru că minunile ar fi proprii naturii".

„...E greu să cîntărim pe cîntarele noastre treburile dumnezeieşti fără ca să tragem concluzii în detrimentul acestor treburi".

GIORDANO BRUNO (1548—1600)

„Fantasmele, care stăpînesc şi învăluie mintea idioţilor, a nătărăilor, a oamenilor creduli şi superstiţioşi, merită, ca nişte simple năluci ce sînt, batjocură şi dispreţ din partea unei minţi sănătoase, nobile şi cultivate. De aceea toţi aşa-zişii făcători de minuni, magi, vraci sau prezicători nu sînt în stare să facă nimic dacă nu li se dă crezare".

FRANCIS BACON (1561—1626)

„...Unii dintre filozofii noi au mers cu nesocotinţa pînă acolo, încît au încercat să întemeieze filozofia naturală pe primul capitol al cărţii Facerii, pe cartea lui Iov şi pe alte scrieri sfinte. Ei caută în mijlocul viului ceea ce este mort".

„Nu trebuie să uităm nici că, în toate timpurile, filozofia naturală a întîlnit un adversar plicticos şi penibil, şi anume superstiţia şi zelul religios orb, care nu cunoaşte măsură".

JOHANN KEPLER (1571—1630)

„Din momentul în care se crede în minuni nu mai poate fi vorba de interpretare ştiinţifică".

TOMMASO CAMPANELLA (1568—1639)

„Oare preoţii înconjuraţi de o stimă deosebită nu sînt asemenea scamatorilor care ne îndeamnă să privim la cer şi în timpul acesta ne golesc buzunarele?... Feţele bisericeşti, care condamnă desfrîul şi goana după onoruri, sînt ele însele ahtiate după acestea..."

„...În trinitate nu poate fi nimic adevărat, totul în ea este nu numai fals, ci şi contrar naturii, în felul unei fiinţe cu trei capete..."

URIEL D'ACOSTA (aprox. 1590—1647)

„...Cel ce neagă nemurirea sufletului nu este departe de negarea lui dumnezeu".

„Cei ce proclamă nemurirea sufletului şi învierea morţilor sînt asemenea unor oameni care vor să se cţere fără scară pe un zid neted şi care, neavînd sprijin, de fiecare dată cînd întind mîna şi se pregătesc să aşeze piciorul, alunecă şi cad:..."

BENEDICT SPINOZA (1632—1677)

„Evlavia şi religia constau în taine absurde".

„...Scopul filozofiei este numai adevărul, pe cînd credinţa... este numai supunere şi evlavie".

THOMAS HOBBES (1588—1679)

„Zeii nu sînt altceva decît plăsmuiri ale imaginaţiei noastre şi nu există vreun lucru avînd o denumire care să nu fi fost privit cîndva de oameni ca dumnezeu sau ca drac".

JOHN TOLAND (1670—1722)

„...Foarte de timpuriu oamenii şi l-au imaginat pe dumnezeu aidoma suveranilor pămînteşti; şi, închipuindu-şi-l astfel nestatornic, gelos, răzbunător şi arbitrar, ei s-au străduit să dobîndească milostivirea lui în acelaşi fel cum căutau să cîştige bunăvoinţa acelora care se dădeau drept reprezentanţii şi locţiitorii lui, ba unii chiar ca zei sau ca urmaşi ai acestora, aşa cum procedau de obicei monarhii din vechime".

JEAN MESLIER (1664—1729)

„Religia sprijină chiar şi cea mai rea cîrmuire, iar cîrmuirea, la rîndul său, sprijină chiar şi cea mai absurdă, cea mai prostească religie... Slujitorii religiei, care domnesc peste conştiinţa noastră, sînt cei mai neruşinaţi înşelători ai poporului, iar suveranii şi ceilalţi potentaţi ai acestei lumi, care domnesc peste trupul şi averea noastră, sînt cei mai mari tîlhari şi ucigaşi din cîţi există pe lume".

JULIEN OFFROY DE LA METTRIE (1709—1751)

„Sufletul este o formulă goală, îndărătul căreia nu se ascunde nici o noţiune şi pe care omul raţional trebuie s-o întrebuinţeze numai pentru a denumi partea noastră gînditoare".

CLAUDE-ADRIEN HELVÉTIUS (1715—1771)

„...Toate religiile, fără excepţie, au fost pătrunse de un fanatism care n-a putut fi satisfăcut decît prin rîuri de sînge omenesc".

„Pe foarte puţini oameni religia îi opreşte de la fapte rele. Cîte crime săvîrşesc chiar oamenii care au fost însărcinaţi să ne arate calea spre mîntuire ? Dovezi în acest sens sînt Noaptea sfîntului Bartolomeu, asasinarea lui Henric al III-lea, masacrul templierilor etc."

DENIS DIDEROT (1713—1784)

„Dacă raţiunea este un dar al cerului şi dacă acelaşi lucru se poate spune despre credinţă, înseamnă că cerul ne-a trimis două daruri care sînt incompatibile şi se contrazic unul pe celălalt".

„Dacă la un singur suflet mîntuit revin o sută de mii de suflete pierdute, înseamnă că diavolul a rămas totuşi în cîştig, chiar fără să-şi trimită fiul la moarte".

„Oamenii ar fi trăit destul de liniştiţi pe lumea asta dacă ar fi fost pe deplin convinşi că nu există nimic de care trebuie să se teamă pe lumea cealaltă ; gîndul că dumnezeu nu există nu a înspăimîntat încă pe nimeni, dar pe cîţi i-a îngrozit gîndul că există un dumnezeu în felul aceluia care ne este înfăţişat !"

FRANÇOIS MARIE AROUET (VOLTAIRE) (1694—1778)

„Toţi oamenii se nasc cu nas şi cu cinci degete la mîini, dar nimeni nu se naşte cu ideea de dumnezeu".

„...De la moartea fiului preasfintei fecioare n-a existat, probabil, nici o singură zi în care cineva să nu fi fost ucis în numele lui".

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712—1778)

„Creştinismul propovăduieşte doar robia şi dependenţa ; spiritul lui este prea avantajos pentru tiranie, pentru ca să nu se fi folosit de el în permanenţă."

„Dacă turcii pretind din partea noastră aceeași veneraţie pentru Mohamed, în care nu credem, ca aceea pe care noi o pretindem din partea iudeilor pentru Iisus Hristos, în care aceştia nu cred, se poate oare spune că turcii n-au dreptate şi că noi avem dreptate ? Unde este principiul echitabil pe baza căruia să rezolvăm această problemă ?"

PAUL HOLBACH (1723—1789)

„Religia este arta de a-i îndobitoci pe oameni în scopul de a abate cugetul lor de la răul ce le este pricinuit în lumea aceasta de deţinătorii puterii. Oamenii sînt înfricoşaţi de forţe invizibile şi siliţi să poarte cu resemnare povara suferinţelor care le sînt pricinuite de forţe vizibile ; li se insuflă speranţa fericirii în lumea de apoi dacă se împacă cu suferinţele lor din lumea aceasta".

„Deşi morala pe care creştinismul o predică oamenilor este inutilă şi contrară naturii, adepţii lui se încumetă să afirme că fără religie nu poate să existe moralitate. Dar ce se numeşte moralitate în limbajul creştinilor ? Rugăciune neîncetată, frecventarea lăcaşurilor sfinte, pocăinţa, abţinerea de la plăceri, o viaţă retrasă, de meditaţie. Ce foloase decurg pentru societate din asemenea practici care pot fi îndeplinite fără un pic de virtute ? Dacă o asemenea comportare duce de-a dreptul la cer, pentru pămînt ea este cu totul inutilă".

„Majoritatea oamenilor ţin la religia lor numai din obişnuinţă. Ei n-au cercetat niciodată cu seriozitate cauzele care-i leagă de ea, motivele comportării lor, premisele părerilor lor ; aşadar, ei s-au temut întotdeauna mai mult decît de orice să aprofundeze obiectul pe care-l considerau drept cel mai important pentru dînşii ; ei calcă pe urmele strămoşilor lor ; cred pentru că din frageda copilărie li s-a spus că trebuie să creadă ; nădăjduiesc pentru că strămoşii lor au nădăjduit ; tremură pentru că înaintaşii lor au tremurat ; aproape niciodată ei nu s-au hotărît să analizeze credinţa lor într-un mod conştient".

BENJAMIN FRANKLIN (1706—1790)

„Părinţii mei au început să se ocupe de timpuriu de educaţia mea religioasă şi, în decursul întregii mele copilării, m-au crescut într-un spirit de austeritate religioasă. În jurul vîrstei de cincisprezece ani am început însă să am îndoieli asupra unei serii întregi de probleme care erau contestate într-unele cărţi citite de mine, astfel că, în cele din urmă, am ajuns să mă îndoiesc de revelaţia însăşi".

JÉRÔME LALANDE (1732—1807)

„Am răscolit întreaga lume a stelelor şi n-am găsit nicăieri nici cea mai mică urmă a divinităţii".

CONSTANTIN FRANÇOIS VOLNEY (1757—1820)

„Nu dumnezeu l-a creat pe om, ci omul l-a creat pe dumnezeu după chipul şi asemănarea sa. Omul i-a dat lui dumnezeu raţiunea sa, l-a înzestrat cu înclinările sale, i-a atribuit părerile sale... Şi, uluit de contradicţiile care-i sînt inerente lui însuşi, proclamă cu prefăcută smerenie că raţiunea sa este neputincioasă, numind taine divine propriile sale scorneli stupide. Omul pretinde că lui dumnezeu îi este proprie statornicia, şi cu toate acestea îi adresează rugi fierbinţi ca să-l determine să-şi schimbe atitudinea. El îl socoate de neînţeles, şi cu toate acestea îl tălmăceşte într-una".

„Ideea de dumnezeu a distrus capacitatea omului de a raţiona, a pervertit noţiunile morale şi a întunecat raţiunea".

„Clerul a preamărit puterea regilor şi a declarat persoana regilor sfîntă pentru ca să-şi asigure bunăvoinţa lor şi să împartă puterea cu ei".

„Trebuie să se înalţe un zid de neclintit care să despartă lumea fiinţelor fantastice de lumea reală. Iar aceasta înseamnă că trebuie să se înlăture din viaţa socială concepţiile teologice şi religioase de orice fel".

PERCY BYSSHE SHELLEY (1792—1822)

„Orice om capabil să gîndească trebuie să-şi dea seama că nu există argumente care să confirme existenţa lui dumnezeu".

„Toată povestea aceasta tristă despre diavol, despre Eva şi despre mijlocitor, care redă bîiguiala copilărească a dumnezeului evreilor, este incompatibilă cu epoca în care se studiază stelele".

GEORGE BYRON (1788—1824)

„Să ispăşim ?
Dar ce vină avem ? De ce
Să fim pedepsiţi pentru un păcat săvîrşit înainte de a ne fi născut,

Sau de la alţii jertfă să aşteptăm pentru acest
Păcat de neînţeles, păcat fără nume,
Stînd pe de-a-ntregu-n setea de a cunoaşte ?"

„Zeii mor şi ei, iar credinţa este trecătoare : după Zeus, Mahomed şi Hristos vor veni alţi zei, pînă cînd întregul neam omenesc, ajungînd să vadă limpede şi să fie decepţionat de dumnezeu, se va convinge că tămîia şi jertfele nu sînt bune de nimic".

JOHANN WOLFGANG GOETHE (1749—1832)

„Nici chiar un glas cu adevărat ceresc nu m-ar putea convinge că femeia zămisleşte fără bărbat, că morţii pot învia".

„Cine stăpîneşte ştiinţa... nu are nevoie de religie".

„Întreaga istorie a bisericii este un amestec de erori şi de violenţe".

A. S. PUŞKIN (1799—1837)

„Religia, din fericire, este străină gîndurilor şi deprinderilor noastre".

„La poporul nostru întîlnim dispreţ faţă de popi şi indiferenţă faţă de religia strămoşească ; de aceea ruşii sînt socotiţi pe degeaba superstiţioşi : poate că nicăieri ca în mijlocul poporului nostru simplu nu se aud mai multe zeflemele pe seama a tot ce este bisericesc".

V. G. BELINSKI (1811—1848)

„...În cuvintele *dumnezeu* şi *religie* văd întuneric, obscurantism, lanţuri şi cnut, şi primele două cuvinte îmi sînt tot atît de dragi ca cele patru care urmează".

„Ştiu că evul mediu a fost o epocă măreaţă, înţeleg sfinţenia, poezia, grandoarea religiozităţii evului mediu, dar îmi place mai mult secolul al XVIII-lea, epoca decăderii religiei..."

„Rusia vede salvarea ei nu în misticism, nu în ascetism, nu în pietism, ci în succesele civilizaţiei, instruirii, umanitarismului, omeniei. Ea n-are nevoie de predici (destul le-a ascultat !), de rugăciuni (destul le-a repetat !), ci are nevoie ca în popor să se trezească sentimentul demnităţii umane, pierdut atîtea veacuri în noroi şi gunoi, are nevoie de drepturi şi legi, conforme nu cu învăţătura bisericii, ci cu bunul simţ şi cu echitatea şi respectarea lor riguroasă pe măsura posibilităţilor".

STENDHAL (1783—1842)

„Singura scuză a lui dumnezeu este că nu există".

HEINRICH HEINE (1797—1856)

„Aristocraţii şi-au dat seama că creştinismul este o religie foarte folositoare, că acela care crede în păcatul originar nu va nega privilegiile ereditare, că iadul este o instituţie bună pentru ţinerea poporului într-o spaimă necontenită, că acela care-l mănîncă pe dumnezeul său poate să îndure foarte multe".

„Pentru mine devine mai clar pe zi ce trece că în cele din urmă creştinismul va pieri ; această idee putredă a trăit prea mult".

„Ciudat lucru ! În toate vremurile ticăloşii s-au străduit să mascheze faptele lor josnice prin devotament faţă de interesele religiei, moralei şi patriotismului".

N. A. DOBROLJUBOV (1836—1861)

„Duşmanii să-i iertăm, religia sfătuieşte,
Şi să tăcem atunci cînd ţarul ne asupreşte".

„Bucurîndu-se de o influenţă uriaşă, slujitorii religiei nu au îndemnat poporul la înnoire şi autoafirmare, ci la supunere, la lepădare de sine şi la păstrarea rînduielilor şi a obiceiurilor statornicite. Conservatismul religios este strîns legat de conservatismul politic".

D. I. PISAREV (1840—1868)

„Duşmănia dintre ştiinţă şi teologie nu poate lua sfîrşit decît prin nimicirea deplină a uneia dintre părţile aflate în luptă".

„...Un ascet care ar propovădui gustarea din plin a vieţii ar fi în felul său un fenomen tot atît de absurd şi de revoltător ca şi popii medievali, care, trăind în chefuri şi în lux şi dedîndu-se la desfrîu, propovăduiau postul, sărăcia şi mortificarea cărnii".

A. I. HERŢEN (1812—1870)

„...Să nu-l născocim pe dumnezeu dacă nu există ; aceasta nu-l va face să existe".

„Toate religiile au întemeiat morala pe supunere, adică pe robia voluntară..."

„Monarhia... se sprijină pe dreptul divin ; ea a susţinut întotdeauna religia, iar religia a susţinut întotdeauna monarhia... Împăratul pămîntesc îl presupune pe cel ceresc..."

„Religia... reprezintă, la drept vorbind, frîul principal pentru mase, o mare sperietoare pentru cei naivi, un fel de paravan de dimensiuni uriaşe care împiedică poporul să vadă limpede ce se petrece pe pămînt, silindu-l să-şi înalţe privirile spre cer".

CHARLES DICKENS (1812—1870)

„Biserica catolică este cel mai îngrozitor mijloc de degradare politică şi socială care a rămas pe lume".

LUDWIG FEUERBACH (1804—1872)

„În practică, toţi oamenii sînt atei ; prin acţiunile, prin comportarea lor, ei infirmă credinţa lor religioasă".

„Problema pe care mi-o pun în primul rînd este de a lumina cu făclia raţiunii esenţa întunecată a religiei, pentru ca omul să înceteze, în sfîrşit, să fie o victimă, o jucărie în mîinile tuturor forţelor vrăjmaşe lui, care, ca şi în trecut, folosesc şi astăzi bezna religiei pentru ca să-l înrobească. Scopul meu este să demonstrez că forţele înaintea cărora omul se prosternă ascultînd religia, de care se teme, cărora le aduce chiar sîngeroase jertfe omeneşti pentru

a le îmblînzi sînt numai plăsmuiri ale propriului său suflet încătușat și înfricoșat, ale intelectului său ignorant, nedezvoltat".

„Religia a apărut și a avut într-adevăr o anumită poziție și însemnătate în epoca copilăriei omenirii ; dar perioada copilăriei este totodată perioada ignoranței, a lipsei de experiență, a inculturii. Religiile care au apărut mai tîrziu, de pildă cea creștină, și care se proclamă noi n-au fost de fapt religii noi. Ele au fost religii critice. Ele și-au însușit reprezentările religioase apărute în cele mai îndepărtate epoci ale dezvoltării omenirii, le-au revizuit, le-au spiritualizat în concordanță cu nivelul progresului atins de omenire".

„În cursul dezvoltării omenirii, religia s-a aflat întotdeauna în contradicție cu cultura autentică ; ea a împiedicat progresul. Religia a avut întotdeauna o atitudine dușmănoasă față de orice inovații, față de orice schimbare a obiceiurilor moștenite din trecut, față de orice progres".

„Religia ia naștere în întunericul veșnic al ignoranței, al mizeriei, al înapoierii tehnice, al inculturii".

„Nu dumnezeu l-a creat pe om, ci omul l-a creat pe dumnezeu după chipul și asemănarea sa".

„Afirmația că religia ar fi înnăscută omului este falsă".

„Religia este fiica ignoranței".

CHARLES DARWIN (1809—1882)

„Cînd mă gîndesc cu cîtă furie m-au atacat reprezentanții bisericii, mi se pare amuzant că pe vremuri am avut și eu intenția să mă fac preot".

„Nu există nimic mai admirabil decît răspîndirea necredinței religioase, sau a raționalismului, la care am asistat în decursul celei de-a doua jumătăți a vieții mele..."

„Cu toate că am dat frîu liber fanteziei mele, îmi era tot mai greu să găsesc argumente care să mă poată convinge de justețea creștinismului. Așa s-a strecurat în sufletul meu necredința și, în cele din urmă, am devenit un om cu desăvîrșire necredincios".

„Teoria selecției naturale n-ar fi avut în ochii mei nici o valoare dacă ar fi necesitat pe o treaptă oarecare a dezvoltării adaosuri miraculoase".

„Știința nu are nimic comun cu Hristos... În ceea ce mă privește, nu cred că a avut cîndva loc vreo revelație".

V. CONTA (1845—1882)

„Cu progresul științelor pozitive, omul ajunge în timpurile din urmă la convingerea că toate fenomenele se produc conform unor legi fixe și necesare. De aici încolo, omul nu mai are nimica de

temut sau de așteptat de la voința liberă a nici unei ființe închipuite".

„Dacă examinăm mișcarea științifică din Europa modernă, vedem că toți învățații care au cultivat științele pozitive și care s-au succedat de la Bacon încoace, n-au făcut decît să lărgească treptat sfera explicațiunii materialiste a lumii, în paguba explicațiunii spirituale".

I. S. TURGHENIEV (1818—1883)

„Oricum s-ar ruga un om, el se roagă în vederea unei minuni. Orice rugăciune se reduce la următoarele: «Dumnezeule mare, fă ca de două ori doi să nu fie patru»".

„Să ne gîndim cîte lucruri rele și inutile există pe lume: holera, grindina, regii, soldații etc.! Oare nu cumva dumnezeu îi urăște pe oameni?"

VICTOR HUGO (1802—1885)

„Ei (popii) spun: «Peste oștire mai mare e cezarul,
De el s-asculți dator ești, popor; el uns e-n veci!»
Cîntînd binecuvîntă ca să-și arate harul,
Dar vezi țechini de aur subt degetele reci".

„Iadul este o ofensă adusă omenirii. Cînd îmi spuneți că dumnezeul nostru v-a creat după chipul și asemănarea sa, vă răspund că, pesemne, e foarte hidos".

JOSEPH DIETZGEN (1828—1888)

„Toate religiile sînt religii pentru robi, dar creștinismul mai mult decît toate merită acest nume".

„Scopul creștinismului este viața veșnică în ceruri; scopul omului rațional îl constituie pacea și știința".

„Pentru creștin lumea reală, minunată și strălucitoare este întunecată. Pentru el farmecele acestei lumi reprezintă o ispită a diavolului, munca sa — un blestem, iubirea sa — o pornire vinovată, carnea sa — o povară, o închisoare a sufletului, trupul său — «un ghem de viermi rău mirositori»".

„Știința liberă, care pune la dispoziția omenirii totul, fără excepție, lucrurile și proprietățile lor, este neapărat antireligioasă".

M. E. SALTÎKOV-ȘCEDRIN (1826—1889)

„...Problema nemuririi sufletului este o problemă de domeniul teologiei, care este intangibilă și cu desăvîrșire independentă de cercetările ce se fac în domeniul științelor naturii. Nemurirea sufletului este o dogmă care se propovăduiește în biserici, și nu în laboratoarele de chimie; altminteri nici nu poate fi, deoarece în acestea din urmă ea ar fi cu totul nelalocul ei".

N. G. CERNÎȘEVSKI (1828—1889)

„...Scopul predicii despre ascetism constă în a-i deprinde pe cei nenorociți și flămînzi cu gîndul că trebuie să fie veșnic nenorociți și flămînzi și că trebuie să se bucure de această soartă a lor".

„Oare multe succese a avut învățătura ființei care a propovăduit morala și dragostea? Iată, au trecut deja 18 veacuri, și nici gînd ca aceste învățături să se înfăptuiască... Dumnezeu, care poate izbăvi omul de nevoile fizice, ar fi trebuit să facă în primul rînd acest lucru, iar nu să propovăduiască morala și dragostea fără a-i da mijloacele pentru a se elibera de ceea ce face cu neputință izbăvirea de viciu, ignoranță, fărădelege și egoism".

MIHAIL EMINESCU (1850—1889)

„Religia — o frază de dînșii inventată
Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug,
Căci de-ar lipsi din inimi speranța de răsplată,
După ce-amar muncirăți mizeri viața toată,
Ați mai purta osînda ca vita de la plug?"

„Cu umbre care nu sînt, v-a-ntunecat vederea
Și v-a făcut să credeți că veți fi răsplătiți...
Nu l moartea cu viața a stins toată plăcerea —
Cel ce în astă lume a dus numai durerea
Nimic n-are dincolo, căci morți sînt cei muriți".
(„Împărat și proletar")

THOMAS HUXLEY (1825—1895)

„Ceea ce ne povestește Biblia despre crearea Evei este o născocire absurdă".

D. I. MENDELEEV (1834—1907)

„Superstiția este convingerea neîntemeiată pe cunoaștere. Știința se luptă cu superstițiile cum luptă lumina cu întunericul".

MARK TWAIN (1835—1910)

„Din mila domnului, noi, cei din America, am primit trei daruri neprețuite: libertatea cuvîntului, libertatea conștiinței și prudența, care ne reține să ne folosim de ele".

„...Dumnezeu, care ar fi putut crea la fel de ușor copii buni sau răi, preferă să creeze copii răi... El ar fi putut să-i facă pe toți fericiți, dar nu face pe nimeni fericit... Dumnezeu vorbește despre dreptate, și a inventat iadul... le vorbește altora despre morală, și el însuși este lipsit de a sa, privește crimele cu dezaprobare și el însuși le săvîrșește..."

„Este oare rațional să se investească sute de milioane de franci în împodobirea inutilă a bisericilor cînd poporul geme sub povara

impozitelor pentru a întreține o cîrmuire care-l aduce la sapă de lemn ? După cîte pot eu judeca, Italia în decurs de cincisprezece secole a irosit toată energia sa, toate finanțele sale și toată industria sa pentru ca să clădească o puzderie de lăcașuri bisericești uimitoare, ducînd la pieire jumătate din populația ei pentru construirea lor. În prezent, ea reprezintă un muzeu uriaș de splendoare și mizerie".

PAUL LAFARGUE (1842—1911)

„Civilizația îmbătrînită și creștinismul născînd au pervertit pe barbarii lumii antice. La fel civilizația capitalistă modernă îi perverteşte pe sălbaticii Lumii Noi".

„Bisericii catolice i s-a reproșat că ea ar fi încremenit în învățătura sa, în dogmele, în formele și riturile sale, care s-ar fi perpetuat neschimbate de la un secol la altul. Un asemenea «certificat de paupertate» i se eliberează însă cu totul pe nedrept. Dimpotrivă, catolicismul a știut să se adapteze la diversele condiții de loc și de timp cu multă șiretenie și dibăcie".

AUGUST BEBEL (1840—1913)

„Dacă pînă și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea mai există încă sute de mii de capete care se frămîntă pe tema dogmei nou-clocite a infailibilității papei, nu trebuie să ne mirăm că în decurs de aproape două milenii o mare parte a omenirii a putut să creadă în revelație și în minunile creștinismului".

„Nici o carte din lume n-a adus atîția oameni la casa de nebuni ca Biblia. Bieții visători căutau în ea ceea ce nu exista în realitate, iar cînd li se părea că au găsit în sfîrșit adevărul, se izbeau din nou de un pasaj care îl contrazicea pe cel anterior și era incompatibil cu el".

„...Cele mai importante dogme și rituri pe care se bazează creștinismul au fost împrumutate de el de la «păgîni» ; același lucru se poate spune și despre formele în care se oficiază serviciul divin creștin, în special cel catolic. Pretutindeni vedem imitarea «păgînismului» și nu găsim nicăieri măcar o urmă de idee originală".

„Creștinismul a ținut omenirea în robie și împilare ; el slujește și astăzi ca cel mai bun instrument de subjugare politică și socială".

I. I. MECINIKOV (1845—1916)

„Faptul că majoritatea oamenilor cred în divinitate și în viața de apoi nu are ca temei instinctul religios, ci se explică prin influența educației și a sugestiei... De aceea și vedem foarte des că oameni care credeau în copilărie ceea ce li s-a transmis prin sugestie pierd o dată cu trecerea anilor și cu dezvoltarea activității raționale orice credință".

G. V. PLEHANOV (1856—1918)

„...Teoria — socialismul ştiinţific contemporan — respinge religia ca un produs al unei concepţii greşite despre natură şi societate şi o condamnă ca o piedică în calea dezvoltării multilaterale a proletarilor".

„Religia nu creează morala. Ea consfinţeşte numai regulile ei, care au la bază orînduirea socială respectivă".

„...Clerul, ca stare socială, a fost şi rămîne ostil oricărei mişcări de eliberare. Aceasta îl face să fie unul dintre reazemele cele mai de nădejde ale reacţiunii".

ERNST HAECKEL (1834—1919)

„Înflorirea creştinismului şi a concepţiei mistice despre lume, legată de el, a marcat pentru anatomie, ca şi pentru toate celelalte ştiinţe ale naturii, începutul declinului. Papii de la Roma, cei mai mari şarlatani din istoria lumii, s-au străduit cel mai mult să ţină omenirea în ignoranţă şi, pe bună dreptate, socoteau cunoaşterea organismului omenesc drept un mijloc periculos de luminare a minţilor în privinţa naturii noastre reale".

„În religia hinduşilor şi a egiptenilor, în mitologia greacă şi romană, în Talmud, ca şi în Coran, în Vechiul ca şi în Noul testament, zeii gîndesc, vorbesc şi acţionează absolut la fel ca oamenii, iar revelaţiile prin care ei doresc să ne dezvăluie tainele existenţei, enigmele nedesluşite ale lumii reprezintă un produs al fanteziei omeneşti. Adevărul pe care îl găsesc în ele credincioşii este o născocire a oamenilor, iar «credinţa copilărească» în aceste revelaţii absurde este superstiţie".

„Cea mai întunecată epocă a dominaţiei papale a fost evul mediu ; el a însemnat moartea oricărei vieţi intelectuale libere, declinul oricărei ştiinţe adevărate, sfîrşitul oricărei purităţi morale".

K. A. TIMIRIAZEV (1843—1920)

„Raţiunea s-a format în lumea fenomenelor legice şi pentru această lume ; pentru lumea minunilor există destui imbecili şi isterice".

„Burghezia în descompunere se apropie tot mai mult de metafizica perimată şi nu pregetă să se alieze cu misticismul şi cu biserica militantă".

ANATOLE FRANCE (1844—1924)

„Iisus este doar un nume care a întruchipat visul despre mesia. El n-a existat niciodată în realitate. Prin aceasta se explică elementele neverosimile şi contradicţiile din povestirile despre viaţa lui".

„Morţii nu trăiesc decît viaţa pe care li-o atribuie cei vii".

„Astfel, din fericire, bătrînul dumnezeu a fost izgonit din împărăția sa pămîntească, și fiecare ființă gînditoare de pe acest pămînt îl disprețuiește sau îl ignorează cu desăvîrșire".

„Religiile sînt asemenea cameleonilor, care își schimbă culoarea după mediul înconjurător".

„Zeii nu sînt mai nemuritori decît oamenii".

V. BABEȘ (1854—1926)

„Nu cred în absurditățile și neadevărurile care însoțesc religiunile și care ar trebui eliminate încetul cu încetul și protestez dacă cineva pretinde ca educația copilului să fie făcută de religiune cu toate neadevărurile, greșelile și minunile absurde ale ei, din care știința de mult a făcut tabula rasa".

I. I. SKVORȚOV-STEPANOV (1870—1928)

„Credința religioasă împiedică avîntul spiritului uman, limitează domeniul gîndirii".

„Religia declară cu îngîmfare că a găsit ceea ce știința abia caută".

I. E. REPIN (1844—1930)

„În genere, creștinismul înseamnă robie, sinuciderea smerită a tot ce este mai bun, mai prețios, mai înalt în om, castrarea lui".

V. V. MAIAKOVSKI (1893—1930)

„Nu popi
să ne-nvețe «scriptura divină»
Cu bîta
sfărîmîndu-ne niscai vertebre.
Scălda-vom
globul întreg în lumină
Prin cosmografii
și algebre.
De ce să tot vîri la brașoave în crani !
Lui dumnezeu
ia-i hățurile-n mîna ta !
Nu legi dumnezeiești
de-ametit mocofanii,
Pămîntului —
legi omenești îi vom da..."
(„Ziua învierii noastre")
Tovarăși țărani,
gîndiți-vă bine —
De ce
țăranul
paștele-ar ține ?

Dac-a fost
un părinte pentru oameni
Hristos
și-atotvăzător dumnezeu
prin cerul-polog —
de ce-atunci,
mă rog,
v-atingeau moșierii la os ?
De ce cizma lor să te lase olog ?
De păduri,
de ogoare
doar moșierii să aibă folos ?
Sau, doar
interesele moșierești
le veghează Hristos ?
(„Tovarăși țărani") [1]

DR. N. LEON (1862—1931)

Superstițiile de orice natură ar fi ele sînt cel mai neîmpăcat dușman al rațiunii.

Datoria omului de știință este de a nu ascunde adevărul și de a lovi fără cruțare în credințele superstițioase. Ar fi timpul să se ducă o luptă mai sistematică contra superstițiilor care bîntuiesc îndeosebi populația rurală, punînd prin aceasta o piedică serioasă higienii și contribuind uneori în chip direct la creșterea mortalității. Ar fi timpul ca și oamenii noștri, liberi gînditori, loiali, să se organizeze între ei, pentru a duce o luptă sistematică contra credințelor supranaturale care apasă omenirea de mii de ani, căutînd a vulgariza adevărul, binele, frumosul.

CLARA ZETKIN (1857—1933)

„În tinerețe am străbătut calea unor căutări pasionate. Pe atunci voiam să-mi făuresc o concepție religioasă clară și armonioasă despre lume. Dar a fost de ajuns să cunosc ideile socialiste, și am devenit imediat nereligioasă, lucru pe care nu l-am ascuns niciodată".

I. V. MICIURIN (1855—1935)

„Nu trebuie să așteptăm daruri de la natură ; sarcina noastră este să i le smulgem".

HENRI BARBUSSE (1873—1935)

„Rolul bisericii creștine, asemănător cu acela al tuturor religiilor recunoscute de oameni, a început să constea în a astupa gura

[1] În romînește de Cicerone Teodorescu. — *Nota trad.*

săracilor. Biserica creştină s-a întors împotriva lor, forţîndu-i s-o recunoască cu ajutorul puterii de stat, dobîndită de ea cu sprijinul săracilor".

I. P. PAVLOV (1849—1936)

„Religia le este trebuincioasă celor slabi ; cei puternici n-au nevoie de ea".

„Sînt raţionalist pînă în măduva oaselor şi am rupt cu religia...".

„Omul însuşi trebuie să alunge gîndul despre dumnezeu..."

A. M. GORKI (1868—1936)

„Timp de două mii de ani biserica creştină a servit drept izvor de justificări pentru îngrădirea juridică şi economică a femeilor".

„Problema nu este ca bisericile să fie dărîmate, ci ca oamenii să uite de biserici, ca nimeni să nu le calce pragul — iată ce trebuie să realizăm. E necesar să ştim că în procesul dureros al înlăturării prejudecăţilor religioase din viaţa noastră nu se poate acţiona prin mijloace brutale".

„Locţiitorii lui Hristos pe pămînt — prinţii bisericii, episcopii, filozofii religioşi — continuă să rămînă şi în zilele noastre aceiaşi «înăbuşitori ai raţiunii» şi duşmani ai oamenilor, cum au fost întotdeauna, mai ales de cînd creştinismul a fost recunoscut ca religie de stat".

„Religia a acţionat asupra oamenilor ca ceaţa şi fumul. Sărbătorile, procesiunile cu crucea, icoanele «făcătoare de minuni», botezurile, nunţile, înmormîntările, toate ceremoniile prin care biserica a influenţat asupra imaginaţiei oamenilor şi le-a zăpăcit minţile au jucat un rol mult mai însemnat decît se crede de obicei în procesul «înăbuşirii raţiunii», în lupta împotriva gîndirii critice".

„...Sarcina fundamentală a tuturor religiilor a fost una şi aceeaşi : să le insufle celor săraci ideea că pentru ei nu există fericire pe pămînt, că aceasta îi aşteaptă în ceruri şi că munca silnică în folosul altuia este un lucru plăcut lui dumnezeu".

N. K. KRUPSKAIA (1869—1939)

„Construirea socialismului subminează rădăcinile religiei. Pe măsură ce religia este înlăturată de ştiinţă, smerenia de rob — de îndrăzneala luptătorilor pentru un scop măreţ, visurile despre împărăţia cerească — de construcţia socialistă pe pămînt, biserica îşi pierde importanţa ca factor de influenţare a maselor".

„Ortodoxismul a fost religie de stat ; pentru sprijinirea lui s-au cheltuit sume uriaşe. În schimb, şi el a fost sluga statului. În schimbul privilegiilor dobîndite din partea statului, el trebuia să slujească stăpînirii prin toate mijloacele, să o înconjure cu aureola binecuvîntării divine, să preamărească de pe amvon fiecare pas al ei, să acopere cu autoritatea sa fiecare crimă a ei".

E. M. IAROVSLAVSKI (1878—1943)

„Religia este o mreajă care prinde în păienjenişul său fin milioane de oameni ai muncii, adormindu-le conştiinţa pentru a salva orînduirea capitalistă".

„Religia, ca concepţie asupra lumii, constituie o reprezentare falsă, denaturată despre întreaga lume şi despre relaţiile dintre oameni. Omul nu poate proceda just, nu poate acţiona în mod organizat ca comunist, ca leninist dacă creierul său este otrăvit de religie".

„În lupta pentru victoriile continue ale socialismului, un loc de seamă trebuie să-l ocupe activitatea antireligioasă, făurirea la milioane de oameni a unei concepţii materialiste ştiinţifice despre lume, concepţie care nu se împacă cu nici o credinţă în supranatural şi cu nici o religie".

ROMAIN ROLLAND (1866—1944)

„Astăzi trebuie să luptăm atît cu dumnezeu cît şi cu oamenii ; cu vechile idealuri, cu zeii care mor şi aduc moarte, cu milioanele de spirite fără ochi care îi slujesc orbeşte".

THEODOR DREISER (1871—1945)

„Dacă eu, personal, aş da o definiţie a religiei, aş spune că ea este un pansament pe care omul l-a inventat ca să-şi apere sufletul însîngerat de vicisitudinile vieţii".

A. E. FERSMAN (1883—1945)

„Sînt profund convins că incompatibilitatea ştiinţei cu religia trebuie să ne determine pe toţi să devenim luptători activi pentru concepţia materialistă despre lume, deoarece fără ea atît ştiinţa cît şi viaţa sînt de neconceput".

E. G. RACOVIŢĂ (1868—1947)

Nu există alte mijloace de a ajunge la adevăr decît prin folosirea metodelor uzitate în cercetările ştiinţifice.

IAROSLAV GALAN (1902—1949)

„Crearea în ţările Europei de est şi sud-est a republicilor de democraţie populară a însemnat pentru Vatican o lovitură incomparabil mai cumplită decît Reforma din secolele XVI—XVII. Atunci Roma a avut de-a face cu concurenţi mai mult sau mai puţin numeroşi, pe cînd acum duşmanul de moarte pe care îl are de înfruntat sînt popoarele care s-au ridicat la viaţă şi libertate şi au scuturat jugul spiritual pe care l-au purtat veacuri de-a rîndul".

„Nici în negura evului mediu timpuriu nu vom găsi un stat, o stăpînire care să se caracterizeze printr-o asemenea duplicitate, fățărnicie, cupiditate, corupție, omoruri făptuite în taină sau pe față, jafuri și mașinații necinstite ca puterea papală a «locțiitorilor lui dumnezeu». E drept că vremurile hegemoniei papale au apus pentru totdeauna, de mult s-a stins geamătul martirilor arși de vii pe rugurile «sfintei» inchiziții. Dar au mai rămas pe lume forțe care se închină aceluiași diavol pe care de aproape două mii de ani lupii Vaticanului îl slujesc cu credință și devotament. Alianța acestor forțe ale întunericului cu fasciștii și cu aținătorii la război din Washington este cît se poate de explicabilă, ea fiind o alianță între asasini și tîlhari. Din fericire pentru omenire, această alianță este condamnată de mersul istoriei".

MIC GLOSAR DE TERMENI TEOLOGICI ŞI BISERICEŞTI

ABATE (lat. abbas, abbatis, din ebr. abba „tată") — titulatura superiorului unor mănăstiri catolice; în Franţa, denumire dată preoţilor parohi.

ABAŢIE — cu începere din secolul al VI-lea, mănăstire catolică cu conducere autonomă, în fruntea căreia se află un abate. În evul mediu, abaţiile stăpîneau moşii întinse şi alte bogăţii.

AER (sau EPITAF) — bucată de pînză brodată reprezentînd scena punerii în mormînt a lui Iisus Hristos. Aerul acoperă masa de piatră a altarului (pristolul); deasupra lui se aşază antimisul, crucea, evanghelia etc. În vinerea-mare, aerul este scos din altar şi aşezat în naos, unde credincioşii i se închină. Cu el se face şi înconjurul bisericii.

AGHEASMĂ — apă sfinţită de preot după un ritual special.

ALELUIA (ebr.) — textual „lăudaţi-l pe domnul" — refren de laudă în cîntări bisericeşti.

ALTAR — în antichitate, ridicătură de piatră sau de lemn, pe care se aduceau jertfe zeilor. La creştini, partea dinspre răsărit a bisericii, destinată oficierii serviciului divin. În bisericile ortodoxe, altarul este despărţit de naos prin iconostas (catapeteasmă). În altar se află pristolul. Pe pristol sînt aşezate crucea, evanghelia, antimisul şi chivotul (tabernacolul). Sub pristol se află o bucăţică de moaşte, care simbolizează vechile liturghii oficiate pe mormintele „mucenicilor" în catacombe. În altar se află de obicei şi o altă masă, numită jertfelnic, care serveşte pentru săvîrşirea proscomidiei (vezi).

AMVON — un fel de balcon construit în biserici în faţa altarului sau în partea laterală a bisericii. De aici se citeşte uneori evanghelia, iar diaconul rosteşte ecteniile (vezi). În bisericile ortodoxe, preotul rosteşte de pe amvon predica.

ANALOG — un fel de măsuţă sau pupitru mobil, cu partea de sus înclinată, care serveşte în timpul slujbelor la citirea textelor religioase în biserică.

ANATEMĂ (ebr. herem) — blestem, afurisenie. Sinoadele bisericeşti, papii de la Roma, biserica ortodoxă recurgeau adeseori la anatemă în lupta împotriva ereziilor, excomunicînd din sînul bisericii pe oamenii care nu le erau pe plac. Excomunicarea era socotită în evul mediu ca o condamnare la chinuri veşnice în „viaţa de apoi".

ANTIHRIST — în concepția creștină, trimis al Satanei, care va sosi, chipurile, cu puțin înainte de a doua venire a lui Iisus Hristos și va lupta împotriva bisericii creștine, dar va fi în cele din urmă învins de Hristos. Adepții ereziilor medievale considerau drept antihriști pe papii de la Roma și, în general, întreaga ierarhie romano-catolică.

ANTIMIS — țesătură care înfățișează la mijloc scena învierii, iar în cele 4 colțuri pe cei 4 evangheliști; în cusătură moaște. Fără antimis nu se poate sluji liturghia în biserică, iar cu el se poate sluji și în afara bisericii.

APOSTOLI — denumirea ucenicilor legendari ai miticului întemeietor al creștinismului, Iisus Hristos.

ARIANISM — învățătura episcopului Arie din Alexandria, care a trăit în secolul al IV-lea și a afirmat că dumnezeu-fiul, adică Iisus Hristos, nu este egal cu dumnezeu-tatăl. Sinoadele ecumenice din Niceea (325) și Constantinopol (385) au condamnat „erezia" lui Arie, luîndu-i rangul preoțesc și excomunicîndu-l din sînul bisericii. Aceasta n-a împiedicat totuși răspîndirea arianismului, care a fost îmbrățișat de o seamă de triburi germanice și a dăinuit încă un timp destul de îndelungat, pînă ce catolicismul, consolidîndu-se, i-a putut pune capăt.

ARHIEREU — în biserica ortodoxă, reprezentant al înaltei ierarhii bisericești.

ARHIMANDRIT — în biserica greco-orientală (cu începere din secolul al V-lea) — starețul unei mănăstiri mari. Inițial, arhimandriții erau aleși de episcopi dintre egumeni, în scopul supravegherii mănăstirilor din eparhia lor. Ulterior, denumirea de arhimandrit a devenit un titlu onorific al egumenilor celor mai importante mănăstiri dintr-o eparhie. Cu acest înțeles denumirea a trecut din Bizanț în Rusia (după 1174).

AUTOCEFALIE — independența unei biserici ortodoxe față de patriarhia ecumenică.

BULĂ (lat. bulla „bilă") — epistolă a papii, întărită cu peceți de formă sferică. Din această cauză epistolele papale sînt numite de obicei bule.

CAMILAFCĂ — comănac sau potcap acoperit cu văl negru atîrnat pe spate, purtat de călugări ortodocși în timpul serviciului divin. Patriarhii și mitropoliții primați poartă camilafcă albă.

CANONIC — preot catolic cu rang superior, care beneficiază de un statut aparte, funcționînd într-o catedrală. Canonicii dintr-o episcopie formează așa-numitul capitlu, for care are un rol consultativ pe lîngă episcop.

CANONIZARE — includere de către biserică a unei persoane defuncte în rîndul sfinților.

CAPELAN — preot catolic care funcționează pe lîngă o capelă (un altar special dintr-o catedrală), pe lîngă paraclisul unei biserici parohiale sau chiar pe lîngă un paraclis dintr-un imobil particular. Capelanii sînt adeseori ajutorii parohilor.

CARDINAL (lat. cardinalis „principal") — titlul celui mai înalt rang clerical în ierarhia catolică conferit de papă slujitorilor bise-

ricii. Cardinalii sînt cei mai apropiaţi consilieri ai papilor. În conclav, adunarea cardinalilor, din rîndul acestora este ales papa. Însemnul demnităţii lor este o pălărie roşie înaltă.

CATOLICOS — titlul celor mai înalţi ierarhi ai bisericii ortodoxe gruzine şi ai celei armene.

CATEHISM — îndreptar pentru învăţarea elementelor credinţei de către creştini, întocmit de obicei sub formă de întrebări şi răspunsuri şi conţinînd teze a căror recunoaştere este obligatorie pentru fiecare creştin.

CATERISIRE — actul prin care biserica privează de rangul lor spiritual anumite persoane vinovate de delicte cu caracter laic sau bisericesc. După ce i se citea vinovatului decretul cu privire la decăderea sa din rang, el era dezbrăcat de hainele preoţeşti sau călugăreşti (rasa, anteriul, camilafca, comănacul), i se tundea părul de pe cap şi barba şi era îmbrăcat în haine civile, „lumeşti". Persoanele care erau supuse acestei ceremonii erau cunoscute sub numele de „răspopit".

CĂDELNIŢĂ — vas de metal pentru afumarea cu tămîie în timpul slujbei bisericeşti la creştini. Cădelniţa este alcătuită dintr-o ceaşcă rotundă, atîrnată de cîteva lănţişoare unite la capătul de sus, de care ţine preotul. În cădelniţă se aşază cărbuni aprinşi, iar peste aceştia se presară tămîie (răşină de lemn aromat) sau alte substanţe aromate.

CHIVOT — în biserica ortodoxă, cutie în formă de biserică în care se păstrează cuminecătura. Alături de ea se află un fel de pahar de argint cu picior, aşa-numitul potir, în care se păstrează vinul pentru împărtăşanie. Atît chivotul cît şi potirul se ţin pe masa altarului.

CHIVOTUL CU SFINTELE DARURI — în biserica ortodoxă, cutie în care se păstrează cuminecătura. Alături se află un mic potir în care preotul transportă „sfintele daruri" cînd se duce să împărtăşească acasă un bolnav sau un muribund. Atît chivotul cît şi potirul se ţin pe masa altarului.

CHIVOTUL LEGII — ladă unde se păstrau tablele legii, pe care erau săpate cele zece porunci. Era făcut din lemn scump şi ferecat pe dinăuntru şi pe din afară cu aur. Chivotul era purtat cu ajutorul unor prăjini, petrecute prin nişte inele de aur fixate de el. În chivot se păstra şi cîrja lui Aaron. Evreii credeau că în chivotul legii ar sălăşlui Iahve. La început, chivotul legii însoţea oştirea în campanie. După construirea templului din Ierusalim, el a fost strămutat în sanctuarul acestuia.

CONCLAV — adunarea cardinalilor pentru alegerea noului papă, precum şi denumirea sălii în care are loc această adunare. Sala nu are decît o singură ieşire, iar cardinalii nu o pot părăsi decît după alegerea papii, orice comunicare cu lumea din afară fiindu-le interzisă.

CONCORDAT — acord încheiat de papă cu un stat.

COPȚI — egipteni de confesiune creștină. Termenul de „copți" a devenit cunoscut în Europa, cu începere din secolul al XVII-lea, prin intermediul izvoarelor literare arabe. Copții au o bogată literatură în limbile greacă și arabă. Creștinismul a pătruns la ei foarte devreme. Biserica coptă (iacovită) este independentă. Serviciul divin, construcția bisericilor și alte rînduieli seamănă în multe privințe cu cele ortodoxe.

CURIE — denumire care desemnează totalitatea instituțiilor supreme administrative și judecătorești ale bisericii romano-catolice. Curia editează epistolele și bulele papale, împarte indulgențe, acordă dezlegări de păcate, conduce finanțele papale, întreține relații diplomatice cu diverse state, constituie instanța supremă de judecată, dispune canonizările, întemeierea ordinelor etc.

DARUL LUI CONSTANTIN — fals document istoric plăsmuit de papi, pe baza căruia biserica catolică a ridicat pretenții la puterea laică. În acest document, întocmit probabil în a doua jumătate a secolului al VIII-lea din însărcinarea curiei romane, se spune că împăratul romano-bizantin Constantin cel Mare (274—337) i-ar fi remis papii Silvestru I (314—335) și urmașilor săi puterea asupra Romei, Italiei și părții occidentale a imperiului. Acest fals a fost comis de curie pentru a argumenta dreptul său asupra Regiunii papale, dăruită bisericii catolice în anul 754 de către regele franc Pepin cel Scurt (714—768). Falsitatea așa-zisului „dar al lui Constantin" a fost dovedită la mijlocul secolului al XV-lea de umanistul italian Lorenzo Valla.

DIACON — rangul cel mai de jos în ierarhia bisericească, ajutor al preotului la oficierea serviciului divin; protodiacon — primul sau cel mai în vîrstă diacon; ierodiacon — diacon din rîndurile călugărilor; arhidiacon — cel mai în vîrstă diacon din rîndurile călugărilor.

DOGMĂ (în teologie) — adevăr de netăgăduit, care ar fi fost dezvăluit prin revelație divină; recunoașterea lui necondiționată este principala obligație a unui credincios.

ECLESIARH — portar, intendent bisericesc la catolici.

ECTENIE — rugăciune, rostită de diacon sau de preot, conținînd o cerere adresată lui dumnezeu.

EGUMEN — denumirea dată unor slujitori ai cultului din rîndurile călugărilor, în special starețului unei mănăstiri ortodoxe.

EPISCOP (arhiereu) — cea mai înaltă funcție din ierarhia bisericilor creștine care admit episcopatul. Episcopul are dreptul și îndatorirea de a hirotonisi, adică de a ridica pe cineva la rangul de diacon, preot sau episcop (în acest din urmă caz împreună cu alți episcopi). El numește de asemenea în funcție pe membrii clerului inferior, tîrnosește (sfințește) bisericile etc. Lui îi sînt subordonate toate instituțiile bisericești care se află pe teritoriul episcopiei (sau eparhiei), mănăstirile, seminarele teologice etc., în afară de cele subordonate direct centrului bisericesc. Episcopul trebuie să fie necăsătorit, chiar dacă nu a fost înainte călugăr. *Arhiepiscop* — episcop cu atribuții administrative superioare altor episcopi, care se află în subordinea sa.

EPITRAHIL (PATRAFIR) — parte a veşmîntului preoţesc, care constă din două fîşii lungi de stofă cusute împreună şi brodate cu cruci. Atunci cînd oficiază, preotul este obligat să poarte epitrahilul atîrnat de gît. O dată cu epitrahilul el mai îmbracă pe deasupra sfita, sau felonul, care este un veşmînt lung şi larg fără mîneci.

ERETIC — adeptul unei erezii, învăţătură religioasă care contrazicea dogmele bisericeşti; abaterea de la aceste dogme atrăgea, de regulă, excomunicarea din biserică, supunerea la torturi sau arderea pe rug. Fiindcă în diferite epoci istorice lupta socială a maselor de la oraşe şi sate (a ţărănimii şi a meşteşugarilor din oraşe) împotriva exploatatorilor a îmbrăcat de obicei forma ereziilor, exponenţii acestora au fost adeseori reprezentanţi ai claselor asuprite (de exemplu anabaptiştii). În alte cazuri au devenit „eretici" reprezentanţi ai burgheziei în ascensiune sau ai nobilimii împurghezite (de exemplu hughenoţii), care s-au ridicat împotriva absolutismului, drapat în toga dreptei credinţe oficiale. Sub pretextul luptei împotriva ereticilor, statul — legat de biserică — s-a răfuit adeseori cu adversarii săi politici, după cum rezultă, de pildă, din practica inchiziţiei spaniole în secolele XV—XVI.

ESHATOLOGIE — concepţia religioasă despre un sfîrşit apropiat al lumii. Uneori aceasta este legată de aşteptarea unor schimbări de natură cosmică. Reprezentarea sfîrşitului lumii se împleteşte cu aşteptarea judecăţii de apoi, care trebuie să aducă fericire veşnică drept-credincioşilor şi chinuri veşnice păcătoşilor. Ideile eshatologice, aşteptarea sfîrşitului lumii şi a venirii mîntuitorului (a lui „mesia"), s-au răspîndit deosebit de mult în perioadele de gravă criză socială şi politică (în vechea Iudee în timpul ocupaţiei romane, în Rusia în perioada schismei bisericeşti din timpul domniei lui Petru I etc.).

ESENIENI — una dintre sectele vechilor evrei, apărută în secolul al II-lea î.e.n. Esenienii trăiau în comunităţi închise, ducînd o viaţă ascetică; ei nu se căsătoreau, făceau legămînt să se poarte drept faţă de toată lumea, să nu facă rău nimănui, să spună totdeauna adevărul, să nu ia în deşert numele domnului etc. Ei îşi pregăteau singuri toate cele necesare traiului şi evitau legăturile cu negustorii. Esenienii erau împotriva războiului, împotriva sclaviei; ei negau proprietatea privată, se ajutau unul pe altul şi îşi ziceau între ei fraţi. Ei au fost, într-o anumită privinţă, precursorii creştinilor, printre care se aflau numeroşi foşti esenieni.

EXARH — reprezentantul împuternicit de către episcop cu supravegherea treburilor mănăstireşti, a unui grup de mănăstiri sau a tuturor mănăstirilor din cadrul eparhiei. În această funcţie este numit de obicei un egumen, un arhimandrit sau chiar un arhiereu.

GHEENA — în Noul testament, denumirea văii dintre munţii Sion şi Valea Chedron din Ierusalim. Potrivit legendei, în perioada intensificării tendinţelor idolatre în sînul evreilor, aceştia îi aduceau aici pe copiii lor jertfă lui Moloh. Regele evreu Iosua, în scopul stîrpirii idolatriei, a poruncit ca Valea Gheenei să fie

folosită ca loc de aruncare a gunoaielor. Duhoarea ce se răspîndea din acest loc este comparată în scriptură cu duhoarea iadului, al cărui simbol a devenit Gheena.

HAGIOGRAFIE — ramură a literaturii bisericești care se ocupă cu descrierea vieții sfinților.

HEDER — școală religioasă elementară care a existat în trecut la evreii din Polonia și din Rusia. Învățămîntul avea un caracter scolastic și se reducea la citirea unor texte din Pentateuh.

IEȘIVA (sau IEȘIBOT) — școală religioasă superioară mozaică, care pregătește pe slujitorii cultului mozaic (rabini, cantori etc.). În ieșiva, lecțiile se rezumă la studierea și interpretarea scolastică a Bibliei și a Talmudului.

IEZUIȚI — membrii unui ordin semimonahal catolic, întemeiat în secolul al XVI-lea de Ignațiu de Loyola pentru apărarea catolicismului de primejdia care-l amenința din partea Reformei protestante. Papa a acordat iezuiților privilegii mari. Ei nu se aflau sub jurisdicția tribunalelor laice, erau scutiți de plata impozitelor către stat, se supuneau numai generalului ordinului și papii. Iezuiții socoteau că, pentru înfăptuirea scopurilor lor, toate mijloacele sînt permise. Pumnalul și otrava, intrigile și asasinatele însoțeau la iezuiți predica și crucea. Ei admiteau înșelăciunea, minciuna și sperjurul dacă acestea erau folositoare pentru îndeplinirea sarcinilor ordinului. Amoralitatea și cruzimea iezuiților, cazuistica lor fățarnică au făcut ca numele lor să devină simbolul decăderii în ultimul grad a demnității umane. Cu toate că au fost adesea izgoniți din diferite țări, iezuiții și-au ridicat din nou capul, aliindu-se cu cele mai reacționare cercuri ale catolicismului.

INDEX (Index librorum prohibitorum) — lista cărților a căror lectură este interzisă credincioșilor de către biserica catolică.

INDULGENȚE — epistole papale prin care, potrivit învățăturii bisericii catolice, se dobîndea iertarea păcatelor, adică scutirea de pedeapsă în viața de apoi pentru păcatele săvîrșite pe pămînt. Biserica catolică a organizat un larg comerț cu indulgențele, vînzîndu-le, ca să spunem așa, chiar anticipat, înainte de săvîrșirea păcatului.

INTERDICT — pedeapsă impusă de biserica catolică unor orașe întregi și chiar și unor state, prevăzînd oprelиștea de a se oficia în ele serviciul divin. Interdictul reprezenta o formă de luptă a bisericii romane împotriva suveranilor nesupuși, a mișcărilor populare, a diferitelor grupuri și persoane ostile catolicismului. În epoca dominației absolute a bisericii asupra conștiinței oamenilor, interdictul a constituit una dintre cele mai puternice arme ale papalității, dar spre sfîrșitul evului mediu această pedeapsă bisericească a început să-și piardă eficiența.

IPOSTAS (grec.) — persoană, înfățișare, chip. Dogmatica creștină definește trinitatea ca pe un dumnezeu în esență unic, însă în trei ipostase : dumnezeu-tatăl, dumnezeu-fiul și sfîntul duh.

IȘANI — conducătorii dervișilor musulmani, care trăiau împreună cu aceștia în mănăstirile (hanacele) lor sau lîngă mormintele (mazarele) sfinților musulmani. Funcția ișanilor era ere-

ditară. Ducînd o viaţă parazitară, işanii erau exponenţii celor mai fanatice şi mai reacţionare forţe ale clerului musulman.

KAABA — sanctuar străvechi al musulmanilor, care se află în Arabia, la Mecca. Templul Kaabei a constituit un centru de pelerinaj (hagialîc) pentru milioane de locuitori ai Orientului. Kaaba este un patrulater cu pereţii de înălţimea unui om, construit din piatră obişnuită. În peretele răsăritean a fost fixată aşa-numita „Piatră neagră", probabil de origine meteoritică. Ea ar fi fost adusă, chipurile, din rai de către un înger lui Adam şi fixată mai tîrziu în perete de către patriarhul biblic Avraam. Kaaba a fost loc de pelerinaj şi înainte de apariţia islamismului. Conform tradiţiei, întemeietorul islamismului, Mahomed a distrus în anul 630 statuile zeilor care se aflau în Kaaba. El a prefăcut Kaaba în cel mai de seamă lăcaş al musulmanilor.

LITURGHIER — carte cuprinzînd rînduiala liturghiei, principala slujbă religioasă la creştini.

MADONA — denumirea maicii domnului (fecioarei Maria) în cultul catolic, dată de asemenea icoanelor şi statuilor ei. Cele mai vechi reprezentări ale Madonei pe pereţii catacombelor romane datează din secolele II—III. De obicei Madona este reprezentată cu pruncul Iisus în braţe sau pe genunchi.

MAMON — zeul bogăţiei şi al profitului la vechii fenicieni; în sens figurat — lăcomie, cupiditate.

MARTIROLOG — culegere de povestiri despre martirii din primele veacuri ale creştinismului, care au pierit în lupta pentru credinţă împotriva păgînilor. În evul mediu se cunoştea un şir întreg de asemenea culegeri. Mai tîrziu martirologurile au fost incluse în „Vieţile sfinţilor", în care povestirile despre martiri alternează cu descrierea vieţilor „sfinţilor".

MIELUL LUI DUMNEZEU (AGNUS DEI) — nume dat lui Iisus Hristos în legătură cu mitul evanghelic al jertfirii lui de sine pentru răscumpărarea păcatelor omeneşti. În epoca creştinismului primitiv, Iisus Hristos era zugrăvit adeseori pe pereţii catacombelor romane sub înfăţişarea „păstorului cel bun", care duce în spate un miel. „Agnus dei" este de asemenea numele unei rugăciuni din liturghia catolică.

MIR — substanţă folosită de biserică în taina mirului. Iniţial, aceasta nu cuprindea decît untdelemn. Din secolul al VI-lea a început să i se adauge balsam şi alte substanţe aromatice. În secolul al XVI-lea, în Apus, mirul (uleiul vegetal) a început să fie amestecat cu balsam aromatic indian. În biserica ortodoxă, mirul se prepară din ulei de măsline, vin alb, substanţe aromatice etc.

MITRĂ — acoperămînt de cap purtat la slujbă de episcopi şi arhimandriţi.

MITROPOLIT — rang în ierarhia administrativă a bisericii ortodoxe, inferior patriarhului şi superior episcopului; la început, în Bizanţ, episcop al unei mitropolii, adică al oraşului principal al unei regiuni sau provincii. În Rusia, pînă la înfiinţarea patriarhiei (1589), mitropoliţii erau capii bisericii ortodoxe ruse. Reşe-

dinţa lor a fost la Kiev (pînă în secolul al XII-lea), apoi la Vladimir, iar din secolul al XIV-lea la Moscova.

MOAŞTE — corpurile sfinţilor creştini, despre care se pretindea că ar fi rămas neputrezite după moartea acestora. Încă din primele veacuri ale creştinismului, venerarea moaştelor a fost una dintre cele mai importante orînduieli bisericeşti. Locurile unde erau înmormîntaţi „sfinţii" atrăgeau mii de pelerini. În vremea creştinismului primitiv, liturghia se săvîrşea obligatoriu deasupra moaştelor „mucenicilor". Ele erau îngropate în biserici sub pristol (masa altarului). Acest lucru se practică şi azi, iar fără antimisul în care sînt cusute moaşte este interzis a se sluji liturghia. Deschiderea raclelor cu moaşte în U.R.S.S. după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a arătat că pretinsele rămăşiţe „neputrezite" ale „sfinţilor" erau falsuri.

MOSCHEE — biserică musulmană. Pe lîngă moschei se înalţă două sau mai multe minarete, care prin aspectul lor amintesc de un far. De pe balcoanele minaretelor, muezinii cheamă de cîteva ori pe zi pe musulmani la rugăciune. Pereţii văruiţi din interiorul moscheii sînt împodobiţi cu sentinţe din Coran, religia musulmană interzicînd orice fel de imagini. Podeaua este acoperită cu rogojini şi covoare ; nu există bănci. În partea sud-estică a moscheii se află o catedră pentru imam, iar în partea dinspre Mecca un dulap în care se păstrează mai multe exemplare ale Coranului.

NIMB — aureolă care, potrivit credinţelor religioase, ar fi emanată de capul şi de corpul unui sfînt. În iconografia creştină, nimbul a devenit din cele mai vechi timpuri un atribut obligatoriu al reprezentării tuturor ipostazelor treimii (adică a lui dumnezeu-tatăl, a lui dumnezeu-fiul şi a sfîntului duh), a îngerilor, a Maicii Domnului şi a sfinţilor. Nimbul însoţeşte de asemenea imaginea mielului domnului (agnus dei) şi figurile animalelor care servesc drept simbol al celor patru evanghelişti. Nimburile aveau diferite forme : triunghi, stea în şase colţuri, disc cu o cruce desenată în interiorul lui etc. Vechii iconari aureau sau argintau nimburile rotunde.

OMILETICĂ — învăţătură despre esenţa sau natura predicii bisericeşti creştine, despre cuprinsul, alcătuirea şi expunerea, pronunţarea şi mimica ei. Omiletica arată raportul dintre predica bisericească şi arta oratorică, îl previne pe predicator să nu se lase atras de teme filozofice sau poetice în dauna celor evanghelice.

ORDINE — organizaţii catolice speciale, cu un anumit statut. Ordinele au constituit un reazem de nădejde al papalităţii în promovarea politicii sale reacţionare. Ele curmau acţiunile potrivnice bisericii, sprijineau exploatarea feudală. Cel mai vechi ordin este ordinul benedictinilor, care a apărut încă în secolul al VI-lea. În secolul al XIII-lea au luat fiinţă ordinele dominicanilor şi franciscanilor (aşa-numite ordine de călugări cerşetori). Unele ordine erau monahale (dominicanii, franciscanii etc.), altele aveau în aparenţă un caracter laic (iezuiţii în secolul al XVI-lea). Ordinele medievale de cavaleri care aveau un statut semimonahal (ordinul ospitalierilor, ordinul teutonilor etc.) au jucat un rol important în

cucerirea şi în colonizarea de către feudali a unor teritorii străine (Palestina, regiunea Baltică etc.).

OSTIE — simbolul jertfei lui Iisus Hristos în bisericile catolică şi protestantă. Se prepara din aluat de grîu nedospit (azimă) şi, de cele mai multe ori, pe ea figurează un miel şi o cruce, care au menirea să amintească de răstignirea lui Hristos. Ea este folosită din secolul al XII-lea de catolici pentru cuminecătură, iar din secolul al XVI-lea şi de luterani. Biserica reformată foloseşte în acest scop pîine obişnuită. În biserica ortodoxă se foloseşte prescura.

PANAHIDĂ (PARASTAS) — slujbă religioasă pentru pomenirea unui mort. Panahida este ceva mai scurtă decît parastasul.

PARABOLE (sau PILDE) — povestiri alegorice, întîlnite în cărţile biblice ale Vechiului şi Noului testament, în care se expune într-o formă plastică esenţa învăţăturii religioase. Numărul total al parabolelor evanghelice este de circa treizeci. Temele parabolelor sînt cît se poate de diferite. Avînd o formă accesibilă, parabolele au constituit pentru cler un mijloc comod de propagandă religioasă.

PARACLISE — biserici mici, fără altar. În epoca creştinismului primitiv, ele erau un fel de monumente ridicate pe mormintele martirilor. Paraclisele se construiau şi la intrarea în cimitirele şi bisericile subterane. De asemenea se zideau paraclise în amintirea unor evenimente importante ale vieţii bisericeşti. În Rusia ele se construiau adeseori în localităţile aflate la depărtare mare de biserici.

PAROHIE (sau ENORIE) — mică circumscripţie bisericească, care se administrează singură, avînd biserica sa şi personalul care o deserveşte. Preotul care conduce o parohie se numeşte paroh.

PASTOR — denumire dată preotului la protestanţi.

PATRIARHI — denumirea strămoşilor poporului evreu: Avraam, Isaac şi Iacov, precum şi a cîtorva personaje biblice. În biserica creştină ortodoxă se numesc patriarhi cei mai înalţi arhierei (din Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim etc.). În Rusia, funcţia de patriarh a existat în perioada 1589—1700 şi a fost reînfiinţată în 1918.

PONTIFICAT — intervalul de timp în care un papă (lat. pontifex maximus „preotul suprem") conduce biserica romano-catolică.

POSLUŞNIC — servitor mănăstiresc; în mănăstirile ruse, novice care se pregăteşte să devină călugăr. Poslušnicii îndeplineau diverse sarcini inferioare în timpul slujbei bisericeşti, precum şi în cadrul gospodăriei mănăstireşti, ceea ce denota smerenia lor.

PRELAT (lat. pus deasupra) — denumire dată înalţilor demnitari bisericeşti în bisericile catolică şi protestantă.

PREZBITER (de la grec. presbyteros „bătrîn") — preot.

PRESCURĂ — pîinişoară făcută din aluat dospit, din care se pregăteşte împărtăşania şi se taie anafura.

PRIVEGHERE — slujbă bisericească de noapte, săvîrşită în ajunul unei sărbători.

PROSCOMIDIE — prima parte a serviciului religios înainte de liturghie, în timpul căreia se pregătesc în altar darurile în vederea sfinţirii.

PROTOPOP (protoprezbiter, protoiereu) — rang sau funcţie bisericească ; conducătorul unei protopopii (district bisericesc compus din mai multe parohii).

PSALMI — imnuri religioase.

PSALTIRE (sau CARTEA PSALMILOR) — una dintre cărţile Vechiului testament, compusă din 151 de psalmi, cîntece cu conţinut religios. Paternitatea psalmilor este atribuită, de obicei, regelui evreu David, însă mulţi psalmi datează în mod neîndoielnic dintr-o perioadă mai tîrzie.

RASĂ — haină largă şi lungă pînă la călcîie, pe care o poartă pe deasupra preoţii, călugării şi călugăriţele.

RELICVE — în biserica creştină, rămăşiţele martirilor şi sfinţilor, corpurile lor sau părţi din corp, îmbrăcămintea lor sau părţi din îmbrăcăminte, obiecte de care s-au folosit în timpul vieţii. Relicve erau : cingătoarea lui Hristos, veşmintele lui, sandalele lui, cosiţele Maicii Domnului, veşmintele ei, peri din barba apostolului Petru, sandalele şi cămaşa lui, masa lui etc. Racla în care se păstrează moaştele unui sfînt se numeşte relicvariu. Fabricînd nenumăratele relicve, slujitorii bisericii au recurs la cele mai nerușinate falsificări.

SCHIMĂ — regim mănăstiresc sever, impus călugărilor.

SCHINIA (grec. shené „cort", „şatră") — sanctuar mobil al vechilor evrei, care, potrivit cărţii Exodul (Ieşirea), ar fi fost construit de artiştii Beţalel şi Ogoliab şi i-ar fi însoţit pe vechii evrei în peregrinările lor prin pustiu. În schinie se afla chivotul legii, în care se păstrau tablele legii. După ocuparea Palestinei de către evrei, schinia a stat în diverse localităţi, pînă cînd în cele din urmă a fost aşezată de Solomon în templul din Ierusalim. După aceasta, în Biblie nu se mai aminteşte nimic despre schinie. Scrierile talmudice învăluiesc soarta ei ulterioară în mister. Biblia acordă schiniei o mare importanţă ca element de cult.

SCHISMATICI (de la grec. skisma „sciziune") — persoane care s-au desprins din unitatea bisericii, însă au păstrat credinţa în dogmele obligatorii pentru toţi creştinii. Schisma bisericească este considerată, aşadar, o sciziune în cadrul bisericii care nu afectează dogmele. Prin aceasta se deosebeşte schisma de erezie. La Roma erau numiţi schismatici adepţii bisericii ortodoxe.

SERAFIMI — unul dintre cele nouă ranguri îngereşti (serafimii, heruvimii etc.). Ei ocupă treapta cea mai înaltă a ierarhiei cereşti, stînd în jurul tronului lui dumnezeu. Sînt asemănători cu oamenii, însă au şase aripi : două le acoperă faţa, două picioarele, iar celelalte două sînt folosite pentru zbor. Sarcina lor ar fi să cînte neîncetat imnuri de slavă lui dumnezeu.

SFÎNTUL DUH — una dintre înfăţişările (ipostasele) atribuite lui dumnezeu ; al treilea ipostas al trinităţii.

SFINTELE DARURI — denumirea pîini sau ostiei (anafurei) şi a vinului după pretinsa lor transformare în trupul şi sîngele

lui Hristos în taina euharistiei. Gustarea sfintelor daruri de către creştini reprezintă taina împărtăşaniei.

„SFÎNTUL MORMÎNT" — unul dintre principalele locuri „sfinte" ale lumii creştine. Biserică în Ierusalim, construită pe locul unde, potrivit legendei evanghelice, ar fi fost înmormîntat, după răstignire, Iisus Hristos. Expediţiile prădalnice întreprinse de cruciaţi în Palestina, de la sfîrşitul secolului al XI-lea pînă în secolul al XIV-lea, s-au desfăşurat sub lozinca eliberării sfîntului mormînt de sub stăpînirea musulmanilor.

SIHASTRU — monah, călugăr, schimnic, pustnic.

SIMBOLUL CREDINŢEI — dogmele fundamentale ale unei religii exprimate într-un mod concis.

SIMFONIA (sau COORDONAREA BIBLICĂ) — culegere care conţine indicele alfabetic al tuturor cuvintelor, expresiilor şi frazelor întîlnite în Biblie, indicîndu-se pasajul unde se găsesc. Se întocmeşte pentru predicatori.

SODOMA ŞI GOMORA — oraşe antice legendare, situate la vărsarea Iordanului în Marea Moartă. Locuitorii lor erau vestiţi prin desfrînarea lor şi prin vicii potrivnice naturii. Din această cauză au şi fost nimiciţi, potrivit legendei biblice (Facerea, XIX, 1—29) prin focul ceresc.

ŞEIC — conducătorul spiritual al unui ordin sau al unei comunităţi religioase musulmane. Şeicul este, de obicei, urmaşul unui sfînt sau al unui om cuvios, venerat de credincioşi.

TABLELE LEGII — lespezi de piatră pe care ar fi fost săpate cele zece porunci. Potrivit Bibliei, cele dintîi table ale legii ar fi fost primite de proorocul Moise direct de la dumnezeu, pe muntele Sinai. Ele au fost sfărîmate de Moise într-un moment de mînie, cînd i-a văzut pe iudei închinîndu-se viţelului de aur. Noile table ale legii au fost păstrate mai întîi în schinie, iar după aceea în templul din Ierusalim, în chivotul legii. După spusele Bibliei, cu prilejul distrugerii Ierusalimului de către Nabucodonosor ele ar fi dispărut fără urmă.

TALIS — şal de rugăciune la evrei. De marginile talisului atîrnă franjuri, care au o semnificaţie simbolică.

TĂMÎIE — răşină aromată cu care se cădelniţează în biserică.

TIARĂ — mitra papală, alcătuită din trei coroane suprapuse.

TONSURĂ — ceremonia tunderii părului din creştetul capului la consacrarea unui cleric catolic, precum şi denumirea locului tuns, care are forma unui disc. Tonsura simbolizează cununa de spini şi renunţarea la preocupările lumeşti. Cu cît rangul clericului este mai înalt, cu atît tonsura este mai mare.

TREBNIC — carte care cuprinde rugăciunile şi rînduiala riturilor străvechi îndeplinite în bisericile ortodoxe. În prima parte a trebnicului se expune modul în care se săvîrşesc tainele (cu excepţia tainei euharistiei, care este expusă numai sub forma în care este oficiată pentru bolnavi); partea a doua cuprinde rugăciunile care se referă la toate celelalte slujbe sau rituri.

TROPAR — în biserica ortodoxă, rugăciune în versuri care se cîntă.

ȚADIC — om „sfînt" (la evrei). Instituția țadicilor „făcători de minuni" era foarte răspîndită în secolele XVIII—XIX la evreii din Europa răsăriteană (Polonia, Bielorusia, Ucraina, Romînia, Ungaria). Țadicii erau principalii sfătuitori în chestiunile practice ale vieții. Au existat dinastii întregi de țadici, care își transmiteau „funcția" prin moștenire din tată în fiu.

UTRENIE — slujbă de dimineață în biserica ortodoxă.

VICAR (lat. vicarius) — ajutorul unui preot sau episcop catolic; în biserica ortodoxă, funcție administrativă clericală; șeful administrației eparhiale; uneori ajutorul cu rang de episcop al patriarhului sau al unui mitropolit.

VIEȚILE SFINȚILOR — domeniu întins al literaturii creștine, care înfățișează viața și faptele bune săvîrșite de persoanele situate de biserică în rîndul sfinților.

MINUNI FABRICATE

TRĂSNETUL DOMNULUI ASUPRA CELOR PĂCĂTOŞI

— Acesta este un loc sfînt: allah l-a pedepsit aici astă-primăvară pe un păcătos, abătînd asupra lui un torent de foc.

— Parcă l-a ucis trăsnetul!

— Da, dar trăsnetul a fost îndreptat de allah...

Putem auzi adesea asemenea discuţii între credincioşii aparţinînd celor mai diferite religii. Să admitem că divinitatea ar dirija cu adevărat trăsnetul, îndreptîndu-l, aşa cum socoate de cuviinţă, asupra cutărui sau cutărui „păcătos", pentru ca în felul acesta să-l pedepsească. Dar de ce, în acest caz, divinitatea „pedepseşte" prin trăsnet şi propriile sale lăcaşuri, bisericile? Un învăţat german a calculat că numai în Germania în decurs de 30 de ani au fost distruse de trăsnet 186 de clopotniţe. Trăsnetul „dumnezeiesc" nu cruţă nici geamiile musulmane, nici casele de rugăciuni ale baptiştilor sau lăcaşurile sfinte ale altor religii.

Vom întreba însă aşa cum a întrebat curioasa Bessie din povestirea cu acelaşi nume a lui Mark Twain: „De ce a ţinut oare dumnezeu să ucidă prin trăsnet un porc cu desăvîrşire inocent? A vrut el ca în felul acesta să-l aducă pe drumul cel drept?"

Oare toate acestea nu dovedesc că trăsnetul nu se supune voinţei lui dumnezeu, ci legilor naturii? După cît se pare, acest lucru îl înţeleg chiar şi slujitorii bisericii, care, deşi afirmă neîncetat că este cu neputinţă să scăpăm de pedeapsa lui dumnezeu, au instalat pe toate bisericile paratrăsnete. Pe drept cuvînt se poate spune că paratrăsnetul deasupra bisericii este un simbol al victoriei ştiinţei asupra religiei.

„AUTOÎNNOIREA" ICOANELOR

În zilele noastre, cînd se simte o lipsă acută de minuni „dumnezeiești", nefăcute de mînă omenească, „autoînnoirea" icoanelor este, poate, minunea cea mai la modă. În ultimii ani, „autoînnoirea" icoanelor a fost semnalată, de pildă, în regiunea Smolensk, unde numai în decursul anului 1953 au avut loc peste zece cazuri de „autoînnoire". Asemenea „minuni" s-au petrecut și în Ucraina, în regiunea Volgograd, la Alma-Ata. Următoarea însemnare, găsită în jurnalul unui preot, ne va ajuta să dezvăluim secretul acestei „minuni": „Azi am aflat o rețetă simplă și ieftină pentru înnoire. O icoană care s-a înnegrit puțin devine din nou strălucitoare dacă o freci de cîteva ori cu o căpățînă de ceapă și o ungi apoi cu untdelemn".

Desigur, oamenii care au interes să învioreze religia muribundă nu s-au oprit la această rețetă, destul de primitivă, ci au elaborat altele, mai eficiente. „Autoînnoirea" poate avea loc sub acțiunea unei substanțe corosive, fabricată pe de-antregul de mîna omenească: un amestec de alcool etilic și terebentină. Dacă icoana este foarte veche, atunci se adaugă puțin amoniac. Sub acțiunea acestui amestec, funinginea depusă pe lac se spală repede. Pentru ca acțiunea corosivă a substanței să nu mai continue, icoana este ștearsă cu băgare de seamă cu o cîrpă uscată și unsă cu untdelemn, cu ulei de in fiert sau acoperită cu lac.

„Autoînnoirea" icoanelor se poate efectua și într-un alt mod. De obicei, icoanele se pictează cu culori de ulei, în compoziția cărora intră combinații ale plumbului. Sub acțiunea hidrogenului sulfurat aflat în aer, plumbul se transformă cu timpul în sulfură de plumb, care este neagră. De aceea icoana se și înnegrește. Pentru a descompune sulfura de plumb și „a înnoi" astfel icoana, suprafața ei este tratată cu un oxidant oarecare, de exemplu cu apă oxigenată.

În felul acesta, din minunea „nefăcută de mînă omenească" nu rămîne nimic altceva decît șarlatania cea mai ordinară.

DE CE „PLÎNG" ICOANELE

De obicei icoanele „plîng" atunci cînd în spatele lor au fost sfredelite canale. Prin aceste canale „lacrimile" curg din niște recipiente speciale (ascunse privirilor străine) spre locul unde ies la suprafață. Uneori lacrimile nu curg din ochi (prevăzuți cu canale), ci dintr-un loc nedeterminat al icoanei, cum s-a întîmplat,

de pildă, în 1901 la mănăstirea din Dalne-Davîdovsk, unde lacrimile erau stoarse (prin apăsarea cu mîna la anumite intervale) dintr-o bucată de vată îmbibată cu ulei, aflată pe icoană.

De obicei icoanele plîng cu lacrimi de untdelemn (acest lucru este pentru ele extrem de convenabil, deoarece apa s-ar scurge pur şi simplu în şiroaie, fără să formeze lacrimi). Icoanele pot plînge şi cu lacrimi de apă, dar numai atunci cînd sînt unse cu untdelemn sau cu vreo altă grăsime (sau cînd se ia drept „plîns" simpla aburire a icoanei). Cîteodată icoanele plîng „cu lacrimi de sînge". Analiza chimică a „sîngelui" arată că acesta se prepară în special dintr-un amestec de carmin cu glicerină. Foarte eficient este „sîngele" preparat prin amestecarea unei soluţii incolore cu o mică cantitate de sulfocianură de potasiu şi cu o soluţie aproape incoloră de clorură de fier.

Istoria arată că în timpul domniei lui Petru I, într-una din catedralele din Petersburg, icoana Maicii Domnului a început deodată „să plîngă", deoarece unora nu le erau pe plac noile rînduieli introduse de Petru.

Pentru ca plînsul icoanei să înceteze, Petru I a folosit procedeul următor: el a trimis parohului catedralei un ordin în care se spunea: „Poruncesc ca pe viitor Maica Domnului să nu mai plîngă. Dacă Maica Domnului va mai plînge cu lacrimi de untdelemn, posterioarele popilor vor plînge cu sînge". Oricît ar părea de curios, deşi ordinul n-a fost dat icoanei, ci parohului, plînsul a încetat imediat.

CUM AU APĂRUT SFINŢI NOI

În Imperiul roman, felicitîndu-se reciproc cu ocazia anului nou (care începea la 7 martie), locuitorii spuneau: „Perpetuam felicitatem", ceea ce însemna: „Vă urez fericire statornică!". Semnificaţia acestor cuvinte, care s-au păstrat în calendarul creştin, a fost curînd uitată. Dar apărătorii religiei au găsit soluţia, şi ziua de 7 martie s-a transformat în sărbătoarea... sfintelor Perpetua şi Felicitas.

Şi fiindcă existau sfinte, trebuiau să existe şi moaşte de-ale lor. Iar acestea, firește, n-au întîrziat să apară.

În cele din urmă s-au strîns atîtea moaşte felurite ale acestor „sfinte" (mîini, picioare etc.), încît din ele se puteau alcătui nouă corpuri omeneşti.

CUM SE OBŢINE „FOCUL SFÎNT DIN CER"

În urmă cu sute de ani s-a săvîrşit la Ierusalim „minunea" pogorîrii focului ceresc pe pămînt. Exact la ora 12, în timpul slujbei de paşti, pe „mormîntul domnului" a izbucnit deodată, „de la sine", o flacără.

„Minuni" de felul acesta au avut adesea loc şi sub altă formă. De exemplu, în timpul slujbei bisericeşti s-au aprins deodată „de la sine" lumînările pe care le ţineau în mînă „cuvioşii" din rîndurile slujitorilor cultului.

Apărătorii religiei au născocit multe reţete „miraculoase" pentru ca să poată săvîrşi asemenea „minuni". Toate aceste reţete (în cazul cînd sînt aplicate cum trebuie) sînt atît de sigure, încît cu ajutorul lor poate obţine „focul sfînt din cer" nu numai un cucernic părinte, ci chiar şi omul cel mai păcătos. Astfel, fitilul curăţat al unei lumînări este înmuiat într-o soluţie de fosfor alb şi sulfură de carbon. După trecerea unui anumit timp (care poate fi stabilit dinainte destul de exact pe cale experimentală), lumînarea se aprinde singură. Sulfura de carbon împiedică inflamarea fosforului şi din această cauză lumînarea nu se aprinde dintr-o dată, ci abia după ce sulfura de carbon s-a volatilizat.

DESPRE AUTOÎNNOIREA CUPOLELOR ŞI A CRUCILOR BISERICILOR

La începutul secolului al XX-lea, cunoscutul bacteriolog Calderon a stabilit că culoarea brun-roşcată sau neagră a obiectelor vechi aurite este determinată de faptul că pe suprafaţa lor apar şi se dezvoltă anumite microorganisme. Petele de pe suprafaţa obiectelor de aur sînt colonii de mucegai şi de micrococi, care, în condiţii prielnice, pot să se extindă, acoperind întreaga suprafaţă a obiectului. În condiţii neprielnice, aceste organisme pier. În acest caz, sub acţiunea ploii şi a vîntului, pojghiţa formată de ele se desprinde şi apare suprafaţa sclipitoare a obiectelor. Astfel se poate produce autoînnoirea naturală a cupolelor şi a crucilor bisericilor

Fenomenul acesta poate avea loc și în alt mod. Astfel, credincioșii care treceau în 1923 pe lîngă o biserică din Harkov au observat că o cruce s-a înnoit. Se vedea clar că una dintre cruci era cu mult mai strălucitoare decît cealaltă. Cu ocazia cercetării „minunii", preoții au arătat că, în urmă cu cîțiva ani, una dintre crucile bisericii fusese acoperită cu un material alcătuit din pilitură de aur fin pentru monede, iar cealaltă cu bronz obișnuit. De aceea, în timp ce prima cruce a rămas strălucitoare, cealaltă s-a înnegrit. Diferența de strălucire dintre cele două cruci, observată de credincioși, a fost luată de aceștia drept minune a autoînnoirii.

CÎT LAPTE A AVUT MAICA DOMNULUI ?

Această întrebare și-a pus-o la timpul său Calvin, cînd a observat ce cantitate mare de lapte al Maicii Domnului se păstrează în diverse locuri din Europa. După afirmația lui Calvin, această

cantitate era atît de mare, „încît, chiar dacă sfînta fecioară ar fi fost vacă sau doică, n-ar fi putut da atîta lapte".

De aceea nu este de mirare că în ajutorul Maicii Domnului au sărit slujitorii bisericii. S-a dovedit că a prepara „laptele Maicii Domnului" nu este o treabă chiar atît de grea dacă ai la îndemînă anumite chimicale. Un lichid care seamănă destul de bine cu laptele se obține, de pildă, prin amestecarea unei soluții slabe de hiposulfit de sodiu cu o mică cantitate (cîteva picături la o jumătate de pahar) de acid clorhidric sau acid sulfuric.

Da... a fost o epocă de aur cînd minunile se produceau cu duiumul. În mănăstirile din acea vreme se putea găsi chiar și „strănutul" duhului sfînt, închis ermetic într-un flacon, sau „ah"-ul rostit o dată

într-o doară de Iosif, soțul Mariei. Aici se putea vedea și o frîntură a scării care i-a apărut în vis patriarhului Iacov. Iar în Lavra Pecerskaia din Kiev se păstra cu grijă într-o sticlă de culoare închisă „o bucată din întunericul egiptean". Dar această epocă de aur pentru șarlatani s-a sfîrșit ; vremea „minunilor" a apus pentru totdeauna.

„APARIȚIA" MIRACULOASĂ A UNOR ICOANE

„Ați auzit ? În satul Malo-Tiuria a apărut o icoană", își șopteau oamenii tainic unul altuia. Curînd vestea despre minune a făcut ocolul a mai bine de zece sate. Și, firește, fiecare credincios socotea de datoria sa să vadă icoana miraculoasă.

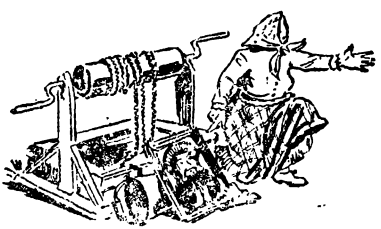

Iată și icoana trimisă de dumnezeu, nefăcută de mîini omenești. În partea de sus are o urmă de cui, iar alături se poate vedea inscripția : „Moscova, tipografia Jacquot, 1897". Pesemne că nici în cer zeii nu pot s-o scoată la capăt fără tipografii. Dar astea ce-or mai fi ? Ah, sînt pur și simplu urme de gîndaci. Nu cumva se găsesc și gîndaci în cer ? Este însă preferabil să nu le băgăm în seamă. Altminteri s-ar putea crede că... dar mai bine să nu vorbim.

Întîmplarea descrisă s-a petrecut în 1907 și n-a fost singura din acea vreme.

Dar încercări de a declara diverse icoane ca „nefăcute de mîini omenești" au avut loc și după Revoluția din Octombrie. Astfel, o pretinsă „prorociță" a prezis că într-una din fîntînile satului va apărea peste cîteva zile o icoană. Credincioșii au început să vină zilnic la fîntînă. Și icoana a apărut într-adevăr. Minunea ar fi decurs cu bine dacă pe dosul icoanei nu s-ar fi descoperit urme de lut. Ele au dat-o pe „prorociță" de gol. Era limpede că aceasta, înainte de a fi anunțat „prezicerea", a lipit de icoana de lemn un bulgăre de lut și a aruncat-o apoi în fîntînă. Icoana s-a dus la fund. Iar atunci cînd lutul s-a spălat, ea s-a ridicat la suprafață. Astfel urmele de lut au împiedicat realizarea unei noi „minuni".

DE CE NU SE STRICĂ AGHEASMA ?

Cînd un credincios ține să vă impresioneze în chip deosebit, el vă pune tocmai această întrebare, care nu este de loc întîmplătoare. Faptul că agheasma, așa-zisa „apă sfințită", nu se strică îl convinge adesea pe credincios de justețea concepțiilor sale religioase.

Dar de ce nu se strică agheasma ? „Poate că preotul punea ceva în ea ?", a întrebat un necredincios din satul Dneprovskoe (regiunea Smolensk). A reieşit însă că în agheasmă nu se pune nimic.

Înainte de toate trebuie să menţionăm că apa curată este un produs care se alterează greu. Apa se strică, devine „clocită", datorită faptului că sub acţiunea unor bacterii, care provoacă putrezirea, încep să se descompună particulele de substanţă organică din ea, care de cele mai multe ori nu pot fi văzute cu ochiul liber. Firește, dacă apa este luată dintr-un izvor curat într-o vreme cînd bîntuie geruri mari, dacă este ţinută într-un vas de sticlă curat şi astupat ermetic şi, prin urmare, dacă în ea pur şi simplu nu are ce să putrezească, ar fi mai curînd de mirare dacă s-ar altera pe neaşteptate. Dar lăsaţi deschisă sticla cu „apă sfinţită". În ea vor cădea din aer o puzderie de particule organice, de spori vegetali, care se vor dezvolta, şi în curînd apa se va altera. În biserici agheasma se ţine într-un vas de argint (sau se pune în ea o cruce de argint). Acest lucru nu este întîmplător. Se ştie că argintul, introdus chiar pentru scurtă vreme în apă, omoară bacteriile de putrefacţie şi algele care se află în ea sau creează un mediu în care acestea nu se pot dezvolta. Acest fenomen se explică prin acţiunea ionilor argintului (particule cu sarcini pozitive, care se desprind de pe suprafaţa obiectului de argint).

Proprietatea de a crea condiţii nefavorabile pentru dezvoltarea bacteriilor de putrefacţie şi a sporilor vegetali o au şi alte substanţe, ca, de pildă, substanţele tanante, pe care le conţine salcia. De aceea, dacă punem în apă o ramură de salcie (indiferent dacă este sau nu „sfinţită"), apa respectivă nu se va altera vreme îndelungată.

CUM SE POATE „DEMONSTRA" LESNE EXISTENŢA LUI DUMNEZEU CU AJUTORUL OUĂLOR

Ce-ar putea fi oare uimitor într-un ou obişnuit de găină ? Iată însă că în realitate lucrurile nu stau chiar aşa de simplu. Unii apărători ai religiei folosesc ouăle pentru a „face de ruşine" pe atei şi învăţătura lor.

Dar cum îşi aduc ouăle de găină contribuţia la apărarea existenţei lui dumnezeu ? Dacă oul a fost „sfinţit", susţin apărătorii religiei, el capătă deodată proprietatea de a se conserva fără să se strice „din paşti pînă în paşti" (şi chiar şi mai mult).

Ştiu însă oare aceşti apărători ai religiei că găoacea oului nu este compactă, ci are orificii foarte mici prin care oul „respiră" ? Acest fapt dă naştere la o serie de întrebări la care apărătorii religiei refuză, nu se ştie de ce, să răspundă. De exemplu : nu cumva aceste orificii se astupă atunci cînd se vopsesc ouăle de paşte ? Nu

cumva ceapa, cu care se vopsesc ouăle, pătrunzînd prin aceste orificii, creează un mediu nefavorabil pentru dezvoltarea bacteriilor de putrefacţie pe suprafaţa albuşului? (Se ştie că ceapa, usturoiul şi alte cîteva plante conţin substanţe volatile — fitoncidele — care distrug microorganismele) ş.a.m.d. Nu pot oare aceste întrebări şi altele asemănătoare să dezvăluie secretul „minunii" oului „sfinţit"? Cu această ocazie apărătorii religiei ar putea să-şi amintească că gospodinele, pentru a păstra ouăle proaspete un timp mai îndelungat, le ung cu grăsime (adică astupă orificiile din găoace) sau le ţin cinci secunde în apă clocotită.

Se poate efectua şi următoarea experienţă simplă: în cazul cînd cîteva ouă proaspete se tratează în acelaşi mod ca şi ouăle „sfinţite" şi se conservă în aceleaşi condiţii, se va constata că ouăle „nesfinţite" se păstrează fără să se strice tot atîta timp cît şi cele „sfinţite". Pe de altă parte, dacă se ciocneşte coaja ouălor „sfinţite", creîndu-se condiţii favorabile pentru acţiunea bacteriilor de putrefacţie, cu toată „sfinţenia" lor ele se vor altera repede. Sau poate că asta se întîmplă fiindcă atotputernicia lui dumnezeu se spulberă îndată ce se sparge găoacea oului?

CULTUL „MOAŞTELOR"

Timp de mai bine de 200 de ani au venit credincioşii să se închine la moaştele preacuviosului Simion din Verhoturie. Cîteodată cei ce-şi căutau vindecarea străbăteau mii de kilometri ca să ajungă aici. Toţi aveau un singur gînd: să se aplece cît mai curînd plini de evlavie asupra sfintelor moaşte... Mulţime de oameni veneau la Verhoturie aducînd la mănăstire rublele şi copeicile cîştigate prin muncă... Verhoturie era un oraş renumit prin moaştele sale sfinte...

Iată însă că s-a născut o lume nouă, iar la mănăstirea din Verhoturie au sosit trimişii poporului muncitor şi au cerut ca racla cu „moaşte" să fie deschisă. A fost dat de o parte acoperămîntul preţios al raclei, brodat cu fire de mătase şi de aur... Din raclă s-a scos vată, talaş, bucăţi de oase. După aceea racla a fost răsturnată, pentru ca să li se arate celor prezenţi că în ea n-a mai rămas nimic..., că moaştele nu existau... Astfel şi-a încheiat existenţa preacuviosul Simion din Verhoturie. Astfel şi-au încheiat existenţa şi numeroase alte „moaşte".

Cu toate acestea, în unele cazuri

corpurile morților se pot într-adevăr conserva. Aceasta se întîmplă atunci cînd corpul este așezat într-o încăpere cu aer extrem de uscat sau este îngropat într-un teren uscat, adică atunci cînd lipsesc condițiile favorabile pentru descompunerea lui. În sfîrșit, corpul poate pur și simplu să se pietrifice dacă este spălat de ape subterane care conțin o mare cantitate de var.

Apărătorii religiei susțin că simplul fapt al neputrezirii unui corp este suficient pentru ca să ne închinăm acestuia ca unui lucru sfînt. Atunci trebuie să fim consecvenți și să înălțăm la rangul de sfinți prea-cuvioși numeroase trupuri neputrezite de șobolani, broaște etc. sau, în sfîrșit, trupul neputrezit al unui falsificator de bani, descoperit la Moscova în 1920.

Trebuie să adăugăm că, încă în Egiptul antic, folosind diverse rășini și balsamuri, oamenii preparau în mod artificial „trupuri neputrezite" (mumii). Și fără nici un fel de participare a puterii dumnezeiești, aceste „moaște" s-au păstrat admirabil pînă în zilele noastre.

„AJUTORUL DUMNEZEIESC"

În Biblie se povestește că odată evreii au repurtat o victorie în bătălie. Vrăjmașii lor fugeau. Nu mai era timp pentru ca toți „necredincioșii" să poată fi răpuși. Soarele cobora implacabil spre asfințit. Atunci Iosua, căpetenia evreilor, a strigat pradă desperării: „Soare, stai în loc!"

Atotbiruitorul dumnezeu nu putea, firește, să-l refuze pe favoritul său. Și... Soarele s-a oprit, pentru ca evreii să-și poată desăvîrși fapta lor „bună".

La drept vorbind, atotștiitorul dumnezeu n-ar fi trebuit să săvîrșească o asemenea minune, dovedind astfel că nu respectă legile create „tot de el". Oprirea bruscă a Soarelui (adică, de fapt, încetarea bruscă a învîrtirii Pămîntului în jurul Soarelui) ar provoca inevitabil consecințe catastrofale pentru întreaga omenire și pentru Pămîntul însuși. Într-adevăr, dacă luăm în considerare viteza rotirii Pămîntului în jurul Soarelui (29,7 km pe secundă) și a rotației Pămîntului în jurul

axei sale (1.700 km pe oră la ecuator, respectiv 28 km pe minut), în cazul unei opriri bruşte a Pământului, în virtutea inerţiei, tot ce se află pe suprafaţa lui ar fi aruncat în spaţiu şi s-ar spulbera, iar Pământul însuşi s-ar preface într-un glob de foc. Este îndoielnic că asemenea perspective i-ar fi convenit chiar şi lui Iosua, de dragul căruia a fost orînduită această minune.

Autorii Bibliei au compromis astfel înţelepciunea lui dumnezeu.

MINUNEA ARCEI LUI NOE

„Fă-ţi o corabie... Iată şi măsura după care s-o faci: 300 de coţi să fie lungimea corăbiei, 50 de coţi lărgimea şi 30 de coţi înălţimea ei", aşa i-a poruncit dumnezeu prea-dreptului Noe.

Ce nevoie a fost de o asemenea corabie? Dumnezeu, căindu-se că i-a creat pe oameni, care nu voiau de loc să se supună poruncilor sale, a hotărît „să prăpădească tot trupul care are în el duh de viaţă".

Desigur, pentru aceasta era suficient voinţa lui dumnezeu, dar, nu se ştie de ce, atotputernicul a preferat să recurgă la organizarea unui potop universal. Şi pentru ca să nu se întoarcă din nou la minunea creării omului şi animalelor, dumnezeu a hotărît să păstreze cu ajutorul arcei pe dreptul Noe şi cîte o pereche din toate animalele pentru prăsilă.

Potrivit legendei biblice, volumul arcei (dacă îl transformăm în unităţi actuale de măsură) era de circa 70 000 m^3. Dacă ţinem seama de numărul speciilor de animale, care se ridică la aproximativ 1 500 000, reiese că în arcă au fost adăpostite circa 3 000 000 de animale de tot felul, fiecărui animal revenindu-i prin urmare, în medie, 0,23 m^3 (volumul unei mici valize). Este absolut evident că, oricît ar fi dorit Noe să îndeplinească porunca lui dumnezeu, el n-ar fi putut nicidecum să adăpostească în arcă toate animalele.

Dar dumnezeu i-a mai poruncit lui Noe să facă provizii de tot felul, „ca să aveţi de mîncare voi şi dobitoacele". Şi aceasta pe

bună dreptate, deoarece, potrivit poveştii biblice, potopul a durat zece luni. Este lesne de înţeles că, în acest interval, o pereche de lei, de pildă, ar fi trebuit să mănînce zeci de oi. Chiar şi unei pisici, dacă s-ar fi mulţumit numai cu cinci şoareci pe zi, i-ar fi trebuit 1 500 de şoareci. E cazul să amintim că într-o jumătate de an o vacă are nevoie de nu mai puţin de 4 tone de fîn, fără a pune la socoteală alte nutreţuri.

Dacă arca lui Noe ar fi adăpostit toate animalele şi hrana lor, minunea aceasta ar fi fost atît de grandioasă, încît în comparaţie cu ea toate minunile lui Hristos ar fi părut lipsite de însemnătate.

CÎT DE LARGI ERAU MÎNECILE HAINEI LUI MAHOMED ?

Nimic nu este cu neputinţă pentru marele allah !... De aceea ce-i de mirare dacă, folosindu-se de puterea sa, profetul Mahomed a răpit Luna de pe cer ? După ce a răpit-o, Mahomed i-a dat drumul prin mîneca sa şi a aşezat-o iarăşi în vechiul ei loc.

În treacăt fie zis, diametrul Lunii este de 3 476 km. Dar aceasta, firește, nu este chiar atît de esenţial. Principalul este că minunea s-a săvîrşit.

Din păcate, cei prezenţi n-au putut să observe desfăşurarea unui fenomen atît de rar şi de interesant ca trecerea Lunii prin mînecă. Aceasta deoarece, dacă ar fi stat într-un punct al circumferinţei mînecii, nici chiar cei cu vederea ageră n-ar fi putut să vadă ce se petrece la 3 500 km depărtare de ei, în punctul opus al circumferinţei mînecii. Se prea poate ca acolo să mai fi rămas destul loc pentru ca, fără înghesuială, să aibă pe unde trece încă două-trei luni.

Într-adevăr, mare este allah şi mari sînt minunile lui. Doar necredincioşii pot spune că „minunea" lui Mahomed a putut să se producă numai într-o vreme cînd oamenii nu cunoşteau dimensiunile reale ale Lunii, ale Soarelui şi ale stelelor şi cînd li se părea, de pildă, că diametrul Soarelui nu depăşeşte nici măcar un picior (adică 30 cm).

LEGENDA „OLANDEZULUI ZBURĂTOR"

Fără a răspunde la semnale, în deplină tăcere deasupra mării, prin văzduh pluteşte un vas cu pînze. Pe el se văd deslușit catarge, pînze, oameni... Înainte de a ajunge în dreptul corăbiei de pe care era observată, năluca dispărea... Chiar şi cei mai încercaţi marinari încremeneau de groază la vederea acestei misterioase corăbii-fantomă, al cărei echipaj cu căpitanul în frunte se spunea că ar fi alcătuit din morţi pe care cerul nu vrea să-i primească... „Olandezul zburător"... La multe legende a dat naştere acest vas-fantomă, care prevestea furtuna, naufragiul şi pieirea.

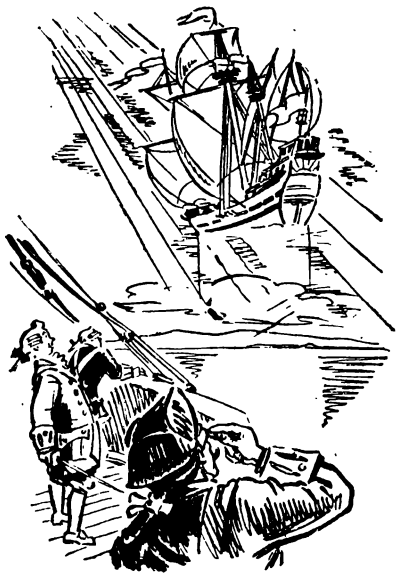

Au văzut, oare, într-adevăr oamenii această corabie-fantomă? Ce spune știința cu privire la aceasta? Nu cumva toate povestirile marinarilor încercați sînt simple născociri?

Știința admite pe deplin posibilitatea unei asemenea vedenii. Ea spune că nu este greu să realizăm singuri o „minune" de acest gen. Puneți o linguriță într-un pahar cu ceai și priviți-o lateral sub un anumit unghi. În locul în care lingurița vine în atingere cu ceaiul, ea pare frîntă.

Acest lucru se petrece deoarece razele de lumină, cînd trec dintr-un mediu (cu o densitate mai mare) în altul (cu o densitate mai mică), își schimbă direcția. În virtutea acestui fapt vedem o parte a lingurii acolo unde în realitate ea nu există. Imaginea ei este proiectată ca de o oglindă într-un alt loc.

Un asemenea fenomen putea să stea și la baza „minunii" „olandezului zburător", deși în cazul de față fenomenul se producea pe o scară mult mai mare. Rolul oglinzilor este îndeplinit aici de straturile de aer cu densitate diferită (în funcție, de pildă, de gradul lor de încălzire). Cu ajutorul acestor „oglinzi" suspendate deasupra mării putem uneori să observăm reflectarea unei corăbii existente în realitate, dar ascunsă privirilor noastre, fiind dincolo de orizont.

Prin refracția razelor de lumină în medii diferite se explică și „minunea" apariției unor cercuri în jurul Soarelui, aceea a apariției unui stîlp de foc sau chiar a unei cruci pe cer, precum și alte „minuni".

„VINDECĂRI MIRACULOASE"

La moaștele sfîntului Alaban, un orb și-a recăpătat vederea. Bucuria lui nu avea margini. O mare mulțime de infirmi, care nu avuseseră fericirea să se vindece cu ajutorul moaștelor sfîntului Alaban, priveau cu o invidie fățișă la cel ce-și redobîndise vederea.

Dar deodată unul dintre cei de față l-a întrebat:

— Dv., după cum se vede, sînteți acum foarte fericit. Ați fost, probabil, orb din naștere?

— Da, am fost orb de cînd m-am născut. Lăudat fie sfîntul Alaban, mulţumită căruia am izbutit să văd în sfîrşit lumina soarelui.

— Drept să vă spun, eu am oarecari îndoieli că vederea dv. ar fi devenit dintr-o dată atît de perfectă după ce aţi fost cu desăvîrşire orb. Permiteţi-mi să mă conving că nu am dreptate. Spuneţi, vă rog, ce culoare au aceste trei obiecte.

— Galben, roşu şi albastru.

— Aşa este, într-adevăr. Ciudat lucru însă : cum aţi putut determina just culorile cînd nu le-aţi văzut niciodată ?

Aici trebuie să-i părăsim pe interlocutori, deoarece „orbul care şi-a recăpătat vederea" n-a mai avut ce să răspundă.

În zilele noastre este mai la modă ca „prin voinţa domnului" să se piardă pentru cîtva timp darul vorbirii. În asemenea cazuri „vindecarea" bolnavului are loc de cele mai multe ori nu la moaştele unui sfînt, ci la secţia de miliţie, unde respectivul este adus pentru şarlatanie.

PROROCUL IONA ŞI BALENA

„Atunci Dumnezeu dădu poruncă unei balene mari să-l înghită pe Iona. Şi a stat Iona în pîntecele balenei trei zile şi trei nopţi", aşa povesteşte legenda biblică. Poate că Iona ar fi stat mult mai mult acolo, dar fiindcă nu şi-a pierdut cumpătul, ci a dat de la început dovadă de înţelepciune şi, aflîndu-se în stomacul balenei, a început să se roage fierbinte lui dumnezeu, din porunca aceluiaşi dumnezeu balena îl „vărsă" pe Iona pe uscat, teafăr şi nevătămat.

Apărătorii religiei nu pot uita nici astăzi această minune. Iar minunea este într-adevăr remarcabilă. Ceea ce uimeşte este în primul rînd supunerea oarbă a balenei faţă de dumnezeu, care a silit-o să-l înghită pe Iona. Aceasta cu toate că balenele au, după cum se ştie, un gîtlej atît de îngust, încît cu tot respectul lor faţă de dumnezeu, ele nu pot înghiţi nici măcar un peşte ceva mai măricel, necum un om.

Merită atenţie şi faptul că pe făcătorul de minuni nu l-a tulburat de loc împrejurarea că stomacul balenei lucrează fără întrerupere. Chiar dacă Iona ar fi reuşit să iasă prin vreun mijloc oarecare din stomacul balenei, el n-ar fi reuşit nicidecum să scape nemistuit.

Cum explică însă apărătorii religiei aceste fenomene atît de stranii ? Este limpede că ei nu pot invoca în acest scop decît un singur argument : „Trebuie — zic ei — să daţi orbeşte crezare sfintei scripturi, chiar şi atunci cînd în ea s-ar spune că nu balena l-a înghiţit pe Iona, ci, dimpotrivă, Iona ar fi înghiţit balena".

GHICITOAREA A GHICIT

— Tinere, hai să-ți ghicesc. Eu pot să aflu totul.

— Nu zău ? Chiar și ce am mîncat ieri la micul dejun ?

— Noi, ghicitoarele, prezicem viitorul și nu ne ocupăm de fleacuri.

— Dar cum poți să afli viitorul cînd nici măcar prezentul nu-l cunoști ca lumea. Viitorul decurge doar din prezent.

— Nu mai înșira verzi și uscate și lasă-mă să-ți ghicesc. Te vei convinge singur de ce sînt în stare. Ai să-mi mulțumești. Iată, de pildă, văd dintr-o dată că în scurtă vreme îți cade un drum.

— Încotro ?

— Ce încotro ?

— Încotro îmi cade drumul ? Poate că este vorba de-o plecare în delegație și atunci aș fi vrut să știu în ce oraș și la ce dată. Înțelegi doar că ar trebui să mă pregătesc din timp.

— Asta nu pot să-ți spun. Văd însă lămurit că te amenință niște neplăceri.

— Dar pe cine nu-l amenință ? O indigestie, de pildă, este și ea o neplăcere. N-ai putea oare să-mi spui în ce vor consta aceste neplăceri ?

— Ce te legi de mine ? De ce client mi-a fost dat să am astăzi parte ! Afurisită treabă !

IZVOARELE „TĂMĂDUITOARE"

— Du-te, maică, la izvorul tămăduitor și scaldă-te în el. Poate că-ți va trece boala. Se spune că mulți se vindecă acolo.

— Nu cred eu în puterea izvorului ăstuia...

— Crezi sau nu crezi, face totuși să te duci. Doar n-au să-ți cadă picioarele. Chiar dacă n-ai să te vindeci, n-are să-ți fie mai rău. Și apoi n-ai să fii singură. Acolo merge multă lume.

— Cine știe, poate că n-ar fi rău să mă duc. S-ar putea ca apa acestui izvor să aibă într-adevăr proprietăți curative, ca la Peatigorsk sau la Soci...

— Du-te, draga mea, du-te neapărat !

Din păcate, există încă persoane care se lasă influențate de palavrele unor sprijinitori ai religiei și se duc să se scalde într-un pîrîiaș murdar sau pur și simplu într-un smîrc. Se înțelege că aceste

izvoare „tămăduitoare" nu posedă nici un fel de proprietăţi curative. Dimpotrivă, de cele mai multe ori ele sînt adevărate focare de infecţie.

Să-i urmărim însă pe cei dornici de vindecare. Iat-o, de pildă, pe A. I. Nikolaeva, în vîrstă de 46 de ani. Ea suferea de inimă. O cunoştinţă a sfătuit-o să plece la Zagorsk, la un izvor „făcător de minuni". În aprilie 1957, Nikolaeva a plecat la Zagorsk. După ce şi-a făcut cruce, a intrat în apa rece ca gheaţa şi... a murit. Aşa i-a „ajutat" puterea tămăduitoare a izvorului „sfînt".

Uneori însă apa din izvoarele „tămăduitoare" posedă într-adevăr proprietăţi curative. Ea poate să conţină săruri minerale. Astfel s-a constatat că apa unui izvor „tămăduitor" din raionul Presnogorievsk, regiunea Kustanai, are într-adevăr o compoziţie asemănătoare cu apele izvoarelor din Peatigorsk. Aceste cazuri sînt însă extrem de rare. Într-un asemenea caz n-ar fi însă oare mai bine ca „pelerinajul" la izvor să se facă într-un mod organizat şi ca el să se desfăşoare numai cu consimţămîntul şi sub controlul medicilor? Atunci ar fi cu desăvîrşire excluse surprizele de felul celei întîmplate cu Nikolaeva. Atunci vindecarea însăşi nu se va mai baza pe întîmplarea oarbă, ci va fi consecinţa firească a luptei împotriva bolii.

CÎND AVEM DE-A FACE CU SPIRITISMUL...

De ce, atunci cînd participanţii la o şedinţă de spiritism aşază mîinile pe masă, aceasta se mişcă, începînd să dea prin bătăile sale, după un alfabet convenţional, răspunsuri la întrebări? Nu

cumva acest lucru se explică într-adevăr prin prezenţa unor fiinţe tainice, a spiritelor celor decedaţi?

Să nu ne grăbim cu răspunsul. Să luăm un fir de aţă lung cu o greutate atîrnată la capăt şi să-l ţinem în mîna întinsă drept înainte. Să aşteptăm pînă ce greutatea încetează să se legene. Apoi să ne imaginăm că greutatea va începe să se legene într-o

anumită direcție. Și iată că peste cîteva secunde, vom vedea că greutatea... începe într-adevăr să se legene în această direcție, ca și cum ar înfăptui gîndul nostru. Dar mîna noastră a rămas tot timpul nemișcată ! Ce este oare la mijloc ? S-a constatat că, întrucît sistemul nervos este legat de cel muscular, activitatea gîndirii poate să se repercuteze într-o anumită măsură și asupra stării sistemului muscular. Între altele, gîndul încordat în direcția unei anumite mișcări este însoțit de trimiterea unei serii ritmice de impulsuri excitatoare în mușchi, ceea ce îi face să efectueze diverse acte motoare. Ca urmare, sub acțiunea unei serii consecutive de impulsuri imperceptibile, greutatea începe să se legene.

Acest fenomen stă și la baza „minunii" învîrtirii mesei. Punîndu-i „spiritului" întrebarea, participantul la o ședință de spiritism se autosugestionează în vederea obținerii unui anumit răspuns. Și, fără să-și dea seama de aceasta, el reproduce propriul său răspuns prin bătăile mesei.

De aceea nu este de mirare că, atunci cînd un om nu prea cult a chemat „spiritul" unui specialist în gramatică renumit pe vremea sa, în răspunsul său acest „spirit" a săvîrșit erori grosolane, și anume tocmai de felul acelora pe care le făcea în mod obișnuit cel ce chemase „spiritul".

De cele mai multe ori însă la ședințele de spiritism avem de-a face cu cea mai ordinară șarlatanie, chiar dacă aceasta este adesea însoțită de tot felul de mistere.

ȘTIINȚA A ÎNVINS MIRACOLELE

Dacă am putea privi cu cincizeci de ani în urmă, am fi adesea martorii unui tablou uimitor : pe cîmpia pîrjolită de soare se mișcă încet o procesiune tristă. Pe fețele tuturor sînt întipărite mîhnirea și desperarea. Recolta se prăpădește și numai o ploaie ar putea-o salva. De aceea toate privirile și rugăciunile sînt îndreptate spre cer, unde, după închipuirea țăranilor, sălășluiește într-o tăcere inaccesibilă acela de care depinde ploaia — dumnezeu. „Îndură-te !", îl imploră cu lacrimi în ochi pe dumnezeu truditorii deznădăjduiți. Dar totul era în zadar. Secetele cumplite pîrjoleau ogoarele țărănești cu o regularitate implacabilă. Piereau vitele, copiilor li se umfla burta de foame. Iar convoaiele lungi ale năpăstuiților se scurgeau încet în căutarea unei bucăți de pîine, presărînd drumul cu trupurile celor care mureau de foame... Așa a fost înainte. Dar cum este acum ?

Sus pe cer s-a ivit un nor în formă de nicovală. „Va fi furtună — spun oamenii privind la acest semn prevestitor de nenorocire. — Va mai putea fi salvată recolta în care am investit atîta muncă și atîta grijă ?" Dar iată că de undeva a apărut un avion.

El se îndreaptă cu repeziciune spre nor. Aparatele speciale de pe bordul lui intră în acțiune. Trec numai cîteva minute și norul nu mai poate fi recunoscut; s-a destrămat, în el s-au ivit spărturi adînci, iar la urmă au rămas doar niște nouraşi, asemenea unor petice zdrențuite. Curînd au dispărut și aceştia. Furtuna a fost preîntîmpinată. Degeaba am căuta aici mulțimi de credincioşi ale căror rugăciuni să fie ascultate de dumnezeu. Victoria a repurtat-o omul însuşi, înarmat cu cunoştințe ştiințifice. Oamenii sînt în măsură să provoace, tot pe cale artificială, o ploaie în toată puterea cuvîntului. E drept că în materie de dirijare a fenomenelor meteorologice ne aflăm abia la început, dar nici sateliții Pămîntului n-au fost lansați dintr-o dată, fără o îndelungată perioadă de pregătire.

Astfel, omul l-a învins încă o dată pe dumnezeu, dovedind prin aceasta că ploaia nu este dirijată de un dumnezeu imaginar, ci de legile naturii, pe care oamenii le pot cunoaşte şi folosi în interesul lor.

„TREI MINUNI" DIN ZILELE NOASTRE

În 1948, în Italia, în timpul campaniei electorale, statuile sfinților din unele biserici au început să-şi rotească ochii. Ele doreau fierbinte ca alegătorii să voteze pentru partidul catolic democrat-creştin.

În decembrie 1949, în biserica din satul cehoslovac Cigoş s-a întîmplat „o minune": în timpul predicii, crucifixul lui Crist s-a întors cu fața spre apus. Cu ajutorul unor mecanisme speciale această „minune" a arătat că forțele cereşti sînt de partea „civilizației" occidentale şi condamnă orînduirea democrat-populară.

După afirmația cardinalului Tedescini, papa Pius al XII-lea a fost de față la repetarea „minunii de la Fatima", cu prilejul căreia fecioara Maria ar fi cerut nici mai mult nici mai puțin decît convertirea Rusiei la catolicism. Potrivit „viziunii" papii, soarele „s-a cutremurat", în razele lui s-a ivit fecioara Maria şi însuşi soarele i-a trimis papii „mesaje fără cuvinte, însă elocvente", care dădeau limpede de înțeles că cruciații contemporani ar trebui să se grăbească pentru a converti Rusia la catolicism. Printr-un straniu concurs de împrejurări, „vedenia" aceasta i-a apărut numai papii. Nu numai astronomii, dar nici măcar persoanele care se aflau lîngă papă în timpul „viziunii" n-au reuşit să vadă nimic.

Orientarea antidemocratică a tuturor acestor „minuni" e foarte grăitoare şi caracterizează cum nu se poate mai bine pe autorii lor.

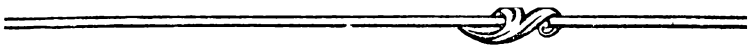

CUPRINS

Pag.

Din partea redacției 3

ORIGINEA RELIGIEI 5

Definiția religiei. Teoriile asupra originei religiei. Perioada istorică în care oamenii nu au cunoscut nici o religie. Apariția religiei. Reprezentările religioase ale omului de Cro-Magnon. Rădăcinile sociale ale religiei primitive. Rădăcinile gnoseologice ale religiei primitive. Primele forme ale religiei. Totemismul. Animismul. Apariția credinței în viața de apoi. Magia. Magia legată de muncă. Magia menită să aducă rele. Magia de leac. Însufletirea naturii. Religia și apariția inegalității de clasă. Apariția credinței în zei. Apariția monoteismului. Religia primitivă și religiile contemporane. Rolul și locul religiei în viața societății primitive.

PRINCIPALELE RELIGII 29

Hinduismul 31

Religia vedică. Brahmanismul. Principalele dogme ale hinduismului. Hinduismul și castele. Latura rituală a hinduismului. Situația actuală a hinduismului.

Budismul 39

Condițiile social-economice ale apariției și dezvoltării budismului în India. Premisele ideologice ale budismului. Mitul lui Buda. Principalele dogme ale budismului. Panteonul, ritualul și clerul bisericii budiste. Principalele sisteme budiste : hinaiana și mahaiana. Răspîndirea budismului. Particularitățile variantei lamaiste a budismului.

Daoismul 55

Condițiile istorice ale apariției daoismului. Daoismul filozofic. Doctrina socială și etică a daoismului. Daoismul religios. Panteonul daoist. Organizația bisericească.

Confucianismul 62

Personalitatea lui Confucius. Doctrina etică-politică a lui Confucius. Concepțiile religioase ale lui Confucius. Cultul lui Confucius. Religia de stat.

Mozaismul . . 71

Mozaismul biblic . . . . . —

Apariția mozaismului. Politeismul mozaic. Originea cultului lui Iahve. Procesul de formare a monoteismului mozaic. Preoții și Tora. Mitul despre Moise. Prorocii. Mesianismul.

Mozaismul talmudic 78

Sinagoga. Talmudul. Riturile și sărbătorile mozaismului talmudic. Dogmele mozaismului rabinic. Cabala și mesianismul. Hasidismul. Mozaismul „reformat".

Mozaismul în țările capitaliste contemporane . . . 85

Mozaismul în slujba burgheziei din S.U.A. și Anglia. Mozaismul — armă a imperialiștilor din Israel.

Mozaismul în Rusia țaristă și în U.R.S.S. 88

Evreii în Rusia țaristă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Rabinii în slujba burgheziei evreiești și a țarismului. Ateismul oamenilor muncii evrei. Mozaismul în U.R.S.S.

Creștinismul . . 92

Originea creștinismului . . . . . —

Premisele social-economice ale creștinismului. Premisele ideologice ale creștinismului. Rădăcinile iudaice ale creștinismului. Principalele particularități ale creștinismului primitiv. Datarea izvoarelor privitoare la creștinismul primitiv. Sursele profane cu privire la creștinismul primitiv. Lucian despre creștini. „Cuvîntul cel adevărat" al lui Celsus. Locul apariției creștinismului. Compoziția și organizarea comunităților creștine primitive. Despărțirea de iudaism. Atitudinea față de sclavie. Atitudinea față de autoritățile romane. Chipul lui Iisus în epistole. Iisus în scrierile lui Iustin. Crearea canonului Noului testament și programul social al evangheliilor. Premisele apariției bisericii. Începuturile instituției episcopatului. Primele erezii. Imperiul roman în secolul al III-lea. Numărul creștinilor în secolul al III-lea. Comunitatea creștină din Roma. Prigoanele din secolul al III-lea. Transformarea creștinismului în religie dominantă.

Ortodoxismul 120

Originea ortodoxismului, esența doctrinei și bisericile ortodoxe contemporane . . . —

Originea ortodoxismului. Deosebirea dintre ortodoxism și catolicism. Constituirea bisericilor ortodoxe independente.

Biserica ortodoxă rusă (Scurt istoric) 124

Religia slavilor înainte de adoptarea creștinismului. Pătrunderea creștinismului în statul rus al Kievului și creștinarea Rusiei. Constituirea bisericii ortodoxe ruse, structura administrativă și veniturile ei. Biserica și fărîmițarea feudală a Rusiei. Biserica ortodoxă în perioada formării statului centralizat rus. Lupta dusă de biserica rusă pentru independență față de patriarhul din Constantinopol. Înființarea patriarhiei ruse. Ruptura produsă în sînul

bisericii. Lichidarea funcției de patriarh și înființarea sinodului. Situația bisericii în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Biserica ortodoxă în slujba statului moșierilor și capitaliștilor. Biserica și învățămîntul public. Biserica ortodoxă și mișcarea revoluționară de eliberare. Biserica ortodoxă și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Revizuirea atitudinii bisericii față de Statul sovietic. Biserica în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Sinodul general din 1945 și lichidarea unirii în regiunile apusene ale Ucrainei și Bielorusiei. Actuala organizare a bisericii ortodoxe ruse.

Catolicismul 148

Istoria bisericii catolice. Particularitățile religiei catolice. Dogma infailibilității papii. Dogma purgatoriului și controversa despre filioque. Cultul Maicii Domnului. Organizarea bisericii catolice. Vaticanul și politica lui. Partidele catolice de guvernămînt. Ideologia catolicismului contemporan. Lupta comuniștilor pentru unitatea oamenilor muncii.

Protestantismul 168

Reforma și apariția protestantismului. Principalele particularități ale protestantismului.

Luteranismul 171

M. Luther, întemeietorul luteranismului. Organizarea luteranismului și lupta lui împotriva catolicismului. Particularitățile bisericii luterane. Principiile fundamentale ale dogmei și cultului. Starea actuală a luteranismului.

Anabaptismul 176

Anglicanismul 178

Istoria nașterii bisericii anglicane. Principalele particularități ale anglicanismului. Situația actuală a anglicanismului.

Calvinismul 181

Întemeietorul calvinismului, J. Calvin. Sistemul teologic al calvinismului. Situația actuală a calvinismului.

Dezvoltarea ulterioară a protestantismului 185

Quakerii. Metodismul. „Știința creștină". Ideologia protestantismului contemporan.

Sectele creștine în U.R.S.S. 189

Ce sînt sectele ? Ritul vechi. „Oamenii lui dumnezeu" (hliștii). Duhoborii și molocanii. Mennoniții. Baptismul. Creștinii după evanghelie (evangheliștii). Penticostalii. Adventiștii. Iehoviștii. Sectele ortodoxe.

Comunismul și creștinismul 219

Principiile sociale ale creștinismului. A avut oare creștinismul primitiv un caracter comunist ? Justificarea de către religie a orînduirii exploatatoare. Creștinismul eretic și socialismul utopic. Socialismul feudal-creștin. „Creștinismul social" contemporan. „Creștinismul social" și social-reformismul. Biserica rusă și „socialismul creștin". De ce nu este posibil „creștinismul comunist".

Creştinismul şi mişcarea muncitorească 234

Apariţia mişcării muncitoreşti clericaliste. Mişcarea muncitorească clericalistă în perioada dintre cele două războaie mondiale. Sindicatele creştine după al doilea război mondial. Activitatea Confederaţiei internaţionale a sindicatelor creştine. Organizaţiile muncitoreşti ale Acţiunii catolice. Tineretul creştin. Lupta pentru unitatea oamenilor muncii.

Islamismul 244

Originea islamismului . . . . . —

Premisele social-economice şi ideologice ale apariţiei islamismului. Figura semilegendară a lui Mahomed, întemeietorul islamismului. Caracterul islamismului timpuriu. Lupta pentru instaurarea islamismului. Răspîndirea islamismului. Suna. Teologia musulmană. Mutaziliţii. Kalam. Doctrinele oculte în islamism. Sectele musulmane. Originea şi esenţa socială a şiismului. Harigiţii. Ismailiţii.

Islamismul în epoca capitalismului şi a imperialismului 261

Babismul. Behaismul. Curentele reformiste şi moderniste din islamism. Panislamismul.

Islamismul contemporan 265

Aria de răspîndire a islamismului şi numărul musulmanilor. Ideologia islamismului contemporan în ţările burgheze. Islamismul în U.R.S.S.

CĂRŢILE RELIGIOASE . . 271

Biblia 273

Canonul biblic şi cuprinsul său. Cărţile biblice necanonice şi apocrife. Tezele bisericii despre originea cărţilor biblice. Lipsa de temei a tradiţiei bisericeşti în legătură cu autorii cărţilor biblice. Originea principalelor cărţi ale Vechiului testament. Originea principalelor cărţi ale Noului testament. Contradicţiile din Biblie. Biblia ca izvor istoric. Minunile biblice. Prorocirile biblice. Reprezentările biblice despre natură. Biblia şi morala.

Coranul 303

Istoricul creării Coranului. Cuprinsul Coranului. Contradicţiile din Coran. Coranul despre univers şi Pămînt. Coranul despre originea animalelor. Coranul despre originea omului. Coranul despre inegalitate şi exploatare. Doctrina Coranului despre predestinare. Ce spune Coranul despre rai şi iad. Concepţia Coranului despre morală. Noile tălmăciri ale Coranului şi scopul lor.

SĂRBĂTORILE ŞI RITURILE RELIGIOASE . . . 319

Riturile şi sărbătorile creştine . . . 322

Rugăciunea. Icoanele. Venerarea crucii. Clopotele, luminările şi candelele bisericeşti. Originea tainelor creştine. Botezul. Unge-

rea cu mir şi maslul. Împărtăşania. Spovedania. Cununia. Înmormîntarea. Posturile. Cultul sfinţilor. Sărbătoarea naşterii lui Hristos. Sărbătoarea paştilor, sau a învierii lui Hristos. Sfînta treime, sau rusaliile.

Sărbătorile şi riturile musulmane . . 342

Postul din luna ramazan (uraza). Sărbătoarea încheierii postului — uraza-bairam. Sărbătoarea jertfelor — kurban-bairam. Mi'radj. Mauliud. Sunnet. Aşura („şahsei-vahsei"). Cultul sfinţilor în islamism.

ŞTIINŢA ŞI PRACTICA ÎMPOTRIVA RELIGIEI . 353

Din istoria luptei dintre ştiinţă şi religie 357

Primii germeni ai cunoaşterii ştiinţifice. Religia şi ateismul în vechea Indie. Ateiştii din China antică. Lupta dintre ştiinţă şi religie în Grecia şi Roma antică. Dominaţia bisericii în evul mediu. Abu Ali Ibn Sina. Inchiziţia împotriva ştiinţei. „Erezia" lui Copernic. Giordano Bruno şi Vanini. Prigonirea lui Galilei. Persecutarea altor savanţi. „Indexul cărţilor interzise". Duşmanii ştiinţei. Ateismul iluminiştilor francezi şi al lui L. Feuerbach. Biserica ortodoxă şi ştiinţa. Lupta dusă împotriva religiei de către gînditorii progresişti din Rusia. Succesele ştiinţei în epoca modernă. Biserica bate în retragere.

Încercările clericilor de a împăca ştiinţa cu religia sînt zadarnice 378

Clericii îşi schimbă tactica. Propovăduitorii „alianţei" dintre ştiinţă şi religie. Teoria „adevărului dublu". Inconsistenţa afirmaţiilor clericilor. Există o „experienţă religioasă" ? Clericii şi cercetările ştiinţifice. Oamenii de ştiinţă şi religia. Exegetica teologică. Sprijinul dat teologilor de către idealişti. Oamenii de ştiinţă burghezi şi credinţa în dumnezeu. Credinţa religioasă este incompatibilă cu ştiinţa.

Ştiinţa infirmă religia 396

Două concepţii despre lume. Despre „cunoaşterea lui dumnezeu". Lumea este oare cognoscibilă ? Obiectul ştiinţei. Lumea a fost creată oare de dumnezeu ? „Deplasarea spre roşu". Falimentul teoriilor cu privire la „sfîrşitul" lumii. Apariţia stelelor. Originea planetelor. Alte lumi planetare. Originea vieţii pe Pămînt. Cele trei etape ale apariţiei vieţii. Viaţa în univers. Originea omului. Rolul muncii. Falimentul legendei despre „primul om". Este oare psihicul de origine divină ? Învăţătura lui I. P. Pavlov. Baza materială a conştiinţei. „Sufletul" şi cibernetica. Falimentul dogmei ispăşirii. „Minunile" şi legile obiective. Ştiinţa împotriva „minunilor". Încălcarea legilor naturii de către dumnezeu. Pretinsa folosire a legilor de către dumnezeu. Legile au fost oare create de dumnezeu ? Credinţa în soartă. Necesitate şi libertate. Chiromanţia. Ghicitul în cărţi. Visele „profetice". Semnele. Vrăjitorii-„doftori". Caracterul dăunător al superstiţiilor.

Transformarea naturii şi religia . . . 444

Omul şi natura. Sensul ateist al problemei. Teologii se adaptează. Direcţiile principale în transformarea naturii. „Doctrina ortodoxă despre energie". Supunerea forţelor naturii. Secolul energiei nucleare. Energetica şi „atotputernicia lui dumnezeu". Transformarea substanţei. În lumea polimerilor. Încă o dată despre „atotputernicia lui dumnezeu". Făuritorii de noi soiuri şi rase. Concluzii ateise. Medicina şi religia. Ofensiva împotriva bolilor. Transplantarea organelor. Terapia morţii. Lupta pentru longevitate. Omul şi dumnezeu. Schimbarea mediului geografic. Crearea de riuri şi mări artificiale. Ofensiva împotriva deşerturilor şi mlaştinilor. Dumnezeu rămîne fără „lucru". Începutul erei cosmice. Drumul spre stele. Infirmarea dogmelor religioase. Există oare dumnezeu ?

BISERICA ŞI STATUL 489

Biserica în ţările capitaliste . 491

Rădăcinile sociale şi rolul religiei în orînduirea capitalistă. Separarea bisericii de stat în orînduirea capitalistă. Înăbuşirea libertăţii de conştiinţă în ţările capitaliste. Biserica şi şcoala. Date cu privire la situaţia bisericii în unele ţări capitaliste. Biserica şi statul în S.U.A. Protestantismul în S.U.A. Catolicismul în S.U.A. Mozaismul în S.U.A. Biserica ortodoxă în S.U.A. Uniunile bisericeşti naţionale. Uniunile bisericeşti internaţionale. Despre unele mijloace „noi" folosite de propaganda religioasă în ţările capitaliste. Veniturile bisericilor. Biserica şi politica imperialismului. Îndepărtarea de religie a oamenilor muncii din ţările capitaliste.

Biserica în U.R.S.S. 510

Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi biserica. Decretul cu privire la separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică. Cauzele menţinerii credinţelor religioase în U.R.S.S. Organizaţiile religioase şi bisericeşti din U.R.S.S. Statutul juridic al organizaţiilor religioase şi bisericeşti. Lăcaşurile de rugăciune şi bunurile bisericeşti. Condiţiile de încetare a activităţii comunităţilor religioase. Ceremoniile religioase din afara lăcaşurilor de cult. Alte drepturi ale asociaţiilor religioase. Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse şi Consiliul pentru problemele cultelor de pe lîngă Consiliul de Miniştri al U.R.S.S. Libertatea conştiinţei în U.R.S.S.

P.C.U.S. DESPRE RELIGIE ŞI BISERICĂ 531

P.C.U.S. despre opoziţia dintre concepţia ştiinţifică şi cea religioasă asupra lumii. P.C.U.S. despre ostilitatea religiei faţă de interesele oamenilor muncii. Caracterul dăunător al religiei în perioada construirii comunismului. Religia este o chestiune particulară pentru stat, dar nu este o chestiune particulară pentru partid. Ateismul şi problema apartenenţei la partid înainte de revoluţie. Ateismul şi problema apartenenţei la partid după revoluţie. Problemele luptei împotriva ideologiei religioase în hotărîrile P.C.U.S. P.C.U.S. despre căile de lichidare a rămăşiţelor religioase.

MORALA COMUNISTĂ ŞI MORALA RELIGIOASĂ . . 549

Esenţa de clasă a moralei comuniste şi a moralei religioase. Principiile moralei comuniste şi ale moralei religioase sînt incompatibile. Morala religioasă şi morala comunistă despre locul omului în societate. Morala comunistă şi morala religioasă despre muncă. Caracterul abstract al poruncilor morale din Biblie. „Să nu ucizi". „Să nu furi". Împiedică oare morala religioasă făptuirea unor „păcate" şi a unor crime? Despre patriotismul sovietic şi despre „iubirea vrăjmaşilor". Morala comunistă şi morala religioasă despre familie. Atitudinea moralei comuniste şi a moralei religioase faţă de femeie. Ideologia religioasă şi ideologia comunistă despre fizionomia morală a omului.

FORMELE ŞI METODELE PROPAGANDEI ŞTIINŢIFICE-ATEISTE 571

Lecturile în colectiv şi convorbirile. Conferinţele. Revistele orale. Serile ştiinţifice-ateiste. Folosirea cinematografului în propaganda ştiinţifică-ateistă. Case şi cluburi ale ateiştilor. Propagarea ateismului prin biblioteci. Munca individuală.

ANEXE 585

Hotărîrile P.C.U.S. şi ale Statului sovietic cu privire la religie şi biserică . . 587

Din programul Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia adoptat la Congresul al II-lea al partidului *(17 (30) iulie—10 (23) august 1903)* . . . . . —

Rezoluţia consfătuirii redacţiei lărgite a ziarului „Proletarii" *(Paris, 8—17 (21—30) iunie 1909)* . . . . —

Despre curentul zidirii de dumnezeu în sînul social-democraţiei . . . . . —

Decretul Consiliului Comisarilor Poporului *(23 ianuarie 1918)* 588

Despre separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică . . . . . —

Din programul Partidului Comunist (bolşevic) din Rusia adoptat la Congresul al VIII-lea al partidului *(18—23 martie 1919)* 589

În domeniul politicii generale . . . —
În domeniul învăţămîntului public . . —
În domeniul relaţiilor religioase . . 590

Din rezoluţiile şi hotărîrile Congresului al VIII-lea al P.C. (b) din Rusia *(martie 1919)*

Despre propaganda politică şi munca cultural-educativă la sate . . . . . —

Despre lichidarea moaștelor 591

Hotărîrea C.C. al P.C. (b) din Rusia cu privire la organizarea propagandei antireligioase și la încălcarea punctului 13 din programul partidului 593

Din rezoluțiile și hotărîrile Congresului al X-lea al P.C. (b) din Rusia *(8—16 martie 1921)* 595

Cu privire la Comitetul principal pentru educația politică și la sarcinile partidului în domeniul propagandei și agitației . . . . . —

Din Rezoluțiile Congresului al XII-lea al P.C. (b) din Rusia *(17—25 aprilie 1923)* 596

În legătură cu problemele propagandei, presei și agitației . . . . . —

Cu privire la organizarea propagandei și agitației antireligioase 597

Despre munca P.C. din Rusia la sate 599

IV. În domeniul cultural . . . . . —

Din rezoluția Congresului al XIII-lea al P.C. (b) din Rusia despre munca la sate *(23—31 mai 1924)* . . —

Din hotărîrea C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. din 14 martie 1930 600

Despre lupta împotriva denaturării liniei partidului în mișcarea colhoznică . . . —

Din Constituția U.R.S.S. *(decembrie 1936)* 601

Despre organizarea propagandei științifice-educative . . . . . —

Hotărîrea C.C. al P.C.U.S. cu privire la greșelile săvîrșite în desfășurarea propagandei științifice-ateiste în sînul populației 603

Din hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale“ *(9 ianuarie 1960)* 607

Oameni de seamă despre religie . . . 608

Mic glosar de termeni teologici și bisericești 629

Minuni fabricate 641

Trăsnetul domnului asupra celor păcătoși —

„Autoînnoirea“ icoanelor 642

De ce „plîng“ icoanele 642
Cum au apărut sfinţi noi 643
Cum se obţine „focul sfînt din cer“ 644
Despre autoînnoirea cupolelor şi a crucilor bisericilor —
Cît lapte a avut maica domnului ? 645
„Aparifia“ miraculoasă a unor icoane 646
De ce nu se strică agheasma ? . . . . . —
Cum se poate „demonstra“ lesne existenţa lui dumnezeu cu ajutorul ouălor 647
Cultul „moaştelor“ 648
„Ajutorul dumnezeiesc“ 649
Minunea arcei lui Noe 650
Cît de largi erau mînecile hainei lui Mahomed ? . . 651
Legenda „Olandezului zburător“ . . . . . —
„Vindecări miraculoase“ 652
Prorocul Iona şi balena 653
Ghicitoarea a ghicit 654
Izvoarele „tămăduitoare“ . . . . . —
Cînd avem de-a face cu spiritismul... 655
Ştiinţa a învins miracolele 656
„Trei minuni“ din zilele noastre 657

ILUSTRAŢII

Sinantropi împărțind un cerb vînat de ei

Imagini ale strămoșilor (nordul insulei Borneo)

Imaginea duhului strămoşului Uli la melanezieni, aşezată într-o colibă specială (rudiment de templu)

Idol în care adoratorii lui au înfipt cuie pentru că nu le-a ascultat rugăciunile

Duhul ofticii (Siberia)

Gardul duhurilor (Bataki, Indonezia)

Hrănirea sufletului unui mort

Rit magic de împărtășanie la australieni

Australiană în fața pietrei sufletelor copiilor

Magia la australieni. Vînători străpungînd cu lăncile, înainte de vînătoare, imaginea unui cangur

Cele douăsprezece molimi. In antichitate, oamenii îşi reprezentau diversele boli în chip de duhuri. Mai tîrziu aceste reprezentări s-au împletit cu credinţa creştină potrivit căreia bolile ar fi trimise de duhurile rele

Jertfirea oamenilor în urmă cu 300 de ani în insulele Tahiti

Maitreya, Buda viitorului

Buda Sakia-Muni. Budismul primitiv îl recunoştea numai pe Buda Sakia-Muni („înţeleptul din neamul Sakia"), fiu de rege, care s-a călugărit sub numele de Gautama. Mai tîrziu budismul a creat un panteon uriaş. Buda însuşi s-a transformat dintr-un înţelept venerat în purtătorul unor forţe supranaturale

Buda murind. Sculptură japoneză în lemn, secolul al XIX-lea

„Roata vieţii". Această icoană înfăţişeaza învăţătura budistă despre răsplata din lumea de apoi, reîncarnările succesive şi mîntuirea

Raiul budist. In centrul raiului este înfățișat stăpînul lui — Buda Amitaba. El este înconjurat de ajutoarele sale, sfinții. În palatele-temple, sfinții propovăduiesc călugărilor învățătura lui Buda. Pe florile de lotus din iaz se văd figuri omenești, reprezentînd sufletele morților care renasc în rai datorită virtuților lor

Iadul budist. Potrivit concepţiilor budiste, iadul este alcătuit din compartimente reci şi fierbinţi. După cum stăpînitorii pămînteşti împart dreptatea supuşilor lor, tot astfel şi stăpînul iadului, Ianlovan, judecă şi osîndeşte la tot felul de cazne sufletele oamenilor păcătoşi, care au încălcat în timpul vieţii principiile societăţii împărţite în clase

Dokşitul Cijansaran, una dintre „cele opt zeităţi minioase"

Ilustraţie la învăţătura budistă despre migraţiunea sufletelor (metempsihoză)

Lao-ţzî. Icoană chineză din secolul al XIX-lea. Înţelept semilegendar din China (secolele VI—V î.e.n.), întemeietorul învăţăturii daoiste. La începutul erei noastre, învăţătura sa a fost folosită la crearea religiei daoiste, iar el însuşi a fost înălţat la rangul de sfînt

Scenă de judecată în iadul daoist, tablou tipic pentru judecata în China medievală. Machetă chineză din secolul al XIX-lea

Învăţătorul celor zece mii de generaţii. Stampă după o stelă. Tabloul îl înfăţişează pe Confucius în chip de împărat, înconjurat de discipoli înveşmîntaţi ca dregători de diverse ranguri

„Bizuindu-mă pe cer, îmi mănînc pîinea". Gravură, secolul al XIX-lea. Această gravură confucianistă căuta să-i convingă pe credincioşi că numai urmînd „legea cerului", adică îndeplinind poruncile împăratului, „fiul cerului", îşi vor putea dobîndi pîinea cea de toate zilele

Primii trei împărați legendari divinizați, veneraţi ca zei ai medicinii. Gravură chineză din secolul al XIX-lea

Prima brazdă în templul pământului. Gravură chineză din secolul al XIX-lea. Împăratul trage prima brazdă. Această ceremonie urmărea să insufle credincioşilor ideea că viaţa lor depinde în întregime de împărat, „mijlocitor între cer şi popor"

Imagine presupusă a zeului Iahve, stînd pe spinarea unui leu

Sulul Torei oferit în dar ţarului Nicolaie al II-lea în anul 1914 de burghezia evreiască şi de rabinii din oraşul Chişinău

Eunus, conducătorul sclavilor răsculați, îi judecă pe stăpînii de sclavi

După execuția sclavilor răsculați

Creştini în veşminte de sclavi. Basorelief din catacombele bisericii sf. Agnes din Roma

Ezdra citeşte sulul „Poruncilor lui Moise". Detaliu de pictură murală. Creînd figura lui Iisus Hristos, pictorii au folosit reprezentările personajelor biblice

Zeus, zeul suprem din mitologia greacă

Savaot, dumnezeu-tatăl la creştini

Născătoarea de dumnezeu creștină. Frescă din perioada creștinismului primitiv din catacombele bisericii sf. Agnes din Roma

Zeița greacă a agriculturii, Demeter, ieșind din pămînt. Basorelief grecesc antic

Vișnu cu trei fețe. Gravură

Zeița egipteană Isis fuge cu micul Horus ca să scape de urmărirea zeului Set. Frescă din Pompei, secolul I e.n.

Fuga Mariei cu pruncul Iisus în Egipt din cauza lui Irod. Pictură din perioada creștinismului primitiv

Iisus cu trei fețe. Icoană

Șiva cu trei fețe. Gravură

EVANGHELIA PROPOVĂDUIEȘTE O MORALĂ AVANTAJOASĂ PENTRU STĂPÂNII DE SCLAVI

„Fericiți cei blânzi"

„Celui ce te lovește peste falcă, întoarce-i și pe cealaltă"

„Celui ce voiește să se judece cu tine și să-ți ia cămașa, lasă-i și mantia"

„Căci tot celui ce are i se va da și-i va prisosi; iar de la cel ce n-are și ce are i se va lua"

„Iubiți pe vrăjmașii voștri"

NOUL TESTAMENT CONSFINȚEȘTE INFERIORITATEA FEMEII

„N-a fost zidit bărbatul pentru femeie, ci femeia pentru bărbat"

„Femeia să se teamă de bărbat"

„Nu îngăduiesc femeii nici să învețe pe altul, nici să stăpânească pe bărbat, ci să stea liniștită"

„Femeile să tacă în adunările bisericești, căci lor nu le este îngăduit să vorbească, ci să fie plecate"

Hristos în chip de guvernator roman, înconjurat de apostoli îmbrăcați ca demnitari. Frescă din catacombe din perioada creștinismului primitiv. Această frescă oglindește schimbările care au avut loc în creștinismul primitiv după pătrunderea în comunități a reprezentanților claselor avute

Execuția unor eretici în anul 1504. Tablou de G. Gorelov. Cerînd executarea liber-cugetătorilor care se ridicau împotriva riturilor și orînduielilor bisericii ortodoxe, clerul rus lua exemplu de la inchiziția spaniolă și de la regele Spaniei, care „a curățat pămîntul său" de eretici

Asedierea mănăstirii Makariev-Jemnovodski în timpul răscoalei lui Stepan Razin. Tablou de A. Andronov

Preotul îi îndeamnă pe ţărani să se supună moşierului. Gravură din secolul al XVIII-lea

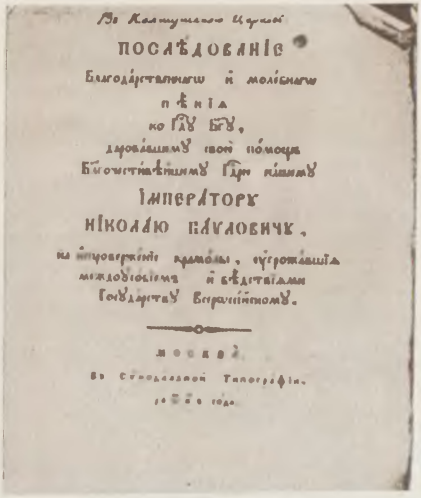

ПОСЛѢДОВАНІЕ
Благодарственнаго и молебнаго
пѣнія
ко Гду Бгу,
даровавшему свою помощь
Бгочестивѣйшему Гдрю нашему
ІМПЕРАТОРУ
НІКОЛАЮ ПАВЛОВИЧУ,
на испровержение крамолы, устрожавшія
междоусобіемъ и бѣдствіями
Государству Всероссійскому.

МОСКВА.
Въ Синодальной Типографіи.
[illegible] года.

Foaia de titlu a unei „cîntări de recunoştinţă şi de laudă către domnul", difuzată de sinod în 1826 cu ocazia înfrîngerii răscoalei decembriştilor

БЕСѢДА
ПРЕОСВЯЩЕННАГО НИКАНОРА,
АРХІЕПИСКОПА ХЕРСОНСКАГО И ОДЕССКАГО,
ВЪ НЕДѢЛЮ БЛУДНАГО СЫНА,
ПРИ ПОМИНОВЕНІИ РАБА БОЖІЯ
АЛЕКСАНДРА (ПОЭТА ПУШКИНА),
ПО ИСПОВѢДИ ПОГРЕБЕНЕНЫЯ ПО СМЕРТИ ЕГО.
ИЗДАНІЕ ВТОРОЕ.

МОСКВА.
[illegible]
1889

Foaia de titlu a unei scrieri pastorale a arhiepiscopului Nikanor, în care acesta l-a combătut pe A. S. Puşkin pentru că a negat în poeziile sale creştinismul şi l-a comparat într-un mod „blasfemator" cu idolatria. Ceea ce îi displăcea însă cel mai mult arhiepiscopului era năzuinţa poetului spre libertatea revoluţionară

Comandantul garnizoanei Petersburg, Fulon, şi agentul ohranei ţariste, popa Gapon, la adunarea Societăţii muncitorilor ruşi din fabrici şi uzine, organizată de acesta din urmă

Foaie volantă bisericească în care ţăranii erau preveniţi să nu ocupe pămînturile moşiereşti

9 ianuarie 1905 pe Vasilevski Ostrov („Dumineca sîngeroasă"). Schiţă de V. E. Makovski

Sfințirea uzinei. Tablou de M. V. Nesterov

Представленіе къ пріему на работу
мастерская 14 дня Октября мѣсяца 1898 г.

№ подъ которымъ будетъ значиться рабочій	Имя, отчество и фамилія	Мастерство должность или занятіе	Когда рабочій принятъ на работу	Плата в день предложена начальником мастерской	Плата въ день утверждена директоромъ завода	Заключеніе доктора при освидѣтельствованіи
	Михаилъ Ивановъ Калининъ	Токарь	14/X 98	1/98		Здаровъ [illegible]

Разсчетную книжку и правила предосторожности прочитанныя мнѣ, получилъ

На храмъ жертвовать не желаетъ

Очки получилъ [illegible]

Carnetul de salarizare al lui M. I. Kalinin cu menţiunea făcută de administraţia uzinei: „Nu vrea să dea pentru biserică"

Tren de agitaţie din perioada războiului civil. Pe pereţii vagoanelor se văd afişe care explicau că Puterea sovietică nu persecută biserica

În liniştea mănăstirii. Tablou de P. Iakovlev

În odăile de oaspeţi ale mănăstirii. Tablou de A. I. Korzuhin

Călugărul și povara lui. Porțelan, începutul secolului al XIX-lea. Statueta reprezintă o ilustrare a unui cîntec popular despre un călugăr care a răpit o fată. Negustorul Hrapunov, în a cărui fabrică s-au confecționat statuetele, a fost biciuit din ordinul lui Alexandru I pentru acest „sacrilegiu", iar statuetele au fost confiscate

În trapezăria unei mănăstiri. Tablou de V. G. Perov

Iisus Hristos înmînează apostolului Petru, „primul" papă, însemnele puterii — cheile raiului şi purgatoriului —, iar împăratului Constantin, steagul. Mozaic comandat de papa Leon al III-lea, secolul al IX-lea

Dumnezeu îi binecuvîntează pe prinţii bisericii. Sec. al XV-lea. Printre ei se află papa Alexandru al VI-lea Borgia, care a intrat în istorie cu reputaţia de sperjur, asasin şi desfrînat

O cameră de tortură a inchiziţiei

Caricatură populară din secolul al XVI-lea, înfăţişînd pe papă, Luther şi Calvin

„Oraşul-stat Vatican". Frontierele „statului" papal sînt marcate printr-o linie albă. În centrul fotografiei se află catedrala sf. Petru, iar în dreapta palatul Vatican. Conturul pieţei sf. Petru este indicat parte printr-o linie continuă, parte punctat

Sucursala din Africa de nord a băncii Vaticanului

Medalie de argint emisă de Vatican în 1928 cu prilejul strîngerii de fonduri pentru crearea unui centru de pregătire a spionilor şi diversioniştilor în sutană, specializaţi în acţiuni antisovietice

Fostul prinţ rus Aleksandr Volkonski, de religie catolică, unul dintre conducătorii centrului antisovietic „Collegium russicum", creat de Vatican

Madona pe tanc. Afiş catolic editat în 1935 în cinstea cotropirii Abisiniei de către trupele italiene.

Hristos binecuvîntează alianţa papii cu guvernul fascist. Afiş italian

Călugări spanioli trăgînd în trupele republicane. Fotografie

Cardinalul Askelazi sfinţind sticlele cu băutura americană „coca-cola". Fotografie

Cardinalul american Spellman binecuvîntînd pe soldaţii care plecau în Coreea

Automat pentru binecuvîntarea negrilor (S.U.A.). Fotografie

Kaaba din Mecca, centrul pelerinajului musulman

Structura lumii după concepția musulmană

Potrivit concepțiilor musulmane, Pământul este un bloc de piatră, ținut de un înger care stă pe un bou. Boul, la rîndul său, stă pe un pește care plutește pe ocean

Raiul musulman. Miniatură iraniană

Clerici musulmani jură credință guvernului țarist. (Turkmenia, 1884)

Evanghelistul Luca. Miniatură din secolul al VIII-lea. Apostolul Luca este înfăţişat cu trup de om şi cap de bou. Această reprezentare a fost împrumutată de creştinism de la cultul animalelor, răspîndit în Egiptul antic

Evanghelistul Ioan. Miniatură din secolul al VIII-lea

Sf. Cristofor, care fereşte de boli molipsitoare. Icoană din secolul al XVI-lea din fosta mănăstire Ciudov. Acest chip a fost creat sub influenţa reprezentărilor zeului antic egiptean Anubis

Noe cu fiii săi. Pictură murală din biserica zidită de prinţul Bareatinski

Harta-machetă a răspîndirii cultului lui Ioan Botezătorul în Europa occidentală în secolele XIV—XVII

Împărăteasa Ecaterina a II-a, înfăţişată ca sf. Ecaterina. Icoană

Sf. Nicolaie, făcătorul de minuni. Icoană. În scopurile propagandei monarhice, faţa sfîntului reprezintă o stilizare a portretului lui Nikolai al II-lea

Poetul M. I. Lermontov în iad. Fragment dintr-o pictură murală din biserica satului Podmoklovo, regiunea Moscova

Căsătorie nepotrivită. Tablou de V. V. Pukirev

Maica Domnului. Icoană. Din ordinul lui Arakceev, favorit al ţarului, pictorul a reprezentat-o în chip de maica domnului pe amanta acestuia, Minkina. Portretul ei este dat în medalion pentru comparaţie

Înainte de cununie. Tablou de F. S. Juravlev

Procesiune de paşti la ţară. Tablou de V. G. Perov

Procesiune religioasă în gubernia Kursk. Tablou de I. E. Repin

Reprezentare religioasă despre structura universului, potrivit căreia pămîntul se sprijină pe trei balene. Gravură

„Prorocul Iona este zvîrlit afară din pîntecele balenei". Icoană

„Prorocul Ilie mînă trăsnetul cu ploaia cea mare" Cromolitografie catolică, secolul al XIX-lea

Crearea lui Adam şi a Evei. Icoană din secolul al XIX-lea

Uciderea Hypatiei. Desen. Din ordinul patriarhului Chiril, călugării au ars în anul 415 rămăşiţele bibliotecii din Alexandria. Ei au prins-o pe tînăra învăţată Hypatia, o femeie-filozof, care a scris lucrări remarcabile în domeniul matematicii şi astronomiei, au dus-o cu sila într-o biserică, unde au sfîşiat-o, apoi au tîrît trupul ei însîngerat prin oraş şi l-au ars

Clericii din oraşul spaniol Salamanca îşi bat joc de argumentele lui Cristofor Columb (1451—1506) cu privire la sfericitatea pămîntului. Tablou de N. Barabino

Nicolaus Copernic. Tablou de Jan Matejko

Învățatul spaniol Miguel Servet, ars pe rug în 1553 din ordinul lui Calvin. Gravură

Execuția lui Lucilio Vanini. Tablou de H u s i d

Spinoza după excomunicarea sa. Desen

Interogarea lui Galileo Galilei de către inchizitori. Tablou de G. F. B e c h e r t

Ivan Petrovici Pavlov. Tablou de N. P. Nesterov

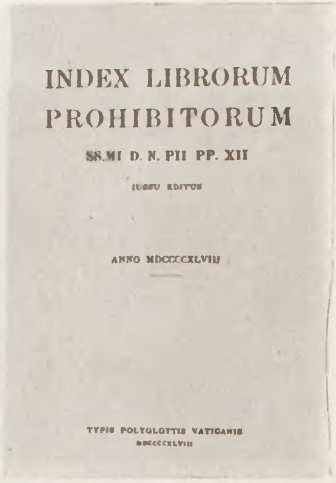

INDEX LIBRORUM PROHIBITORUM

SS.MI D. N. PII PP. XII

IUSSU EDITUS

ANNO MDCCCCXLVIII

TYPIS POLYGLOTTIS VATICANIS MDCCCCXLVIII

Indexul cărţilor interzise, editat de curia papală în 1948

Ivan Vladimirovici Miciurin îl dă afară din casă pe protopopul Hristofor Potepiev, care i-a propus să renunţe la experienţele sale. Imagine din filmul „I. V. Miciurin"

Grîu ramificat creat de colectivul de cercetători științifici de sub conducerea acad. N. V. Țițin (la stînga, un spic obișnuit)

Porumb cu mai mulți știuleți introdus de oamenii de știință și practicienii sovietici (la dreapta, un știulete obișnuit)

Știința și tehnica modernă oferă posibilități de creare a unui număr imens de noi substanțe din cărbune, petrol și gaze naturale. Pe desen sînt înfățișate numai cîteva dintre ele

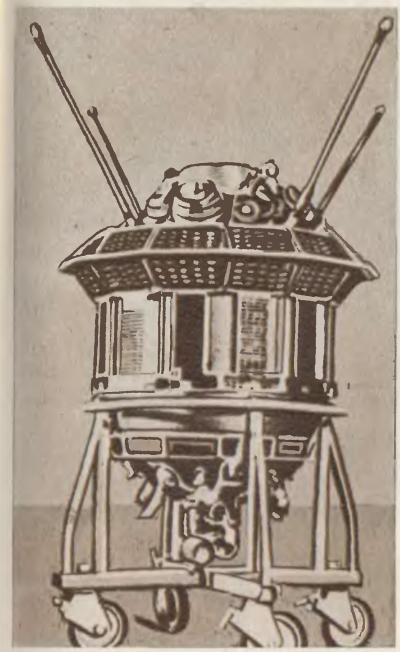

Cercetașul cosmosului — prima stațiune automată interplanetară lansată în U.R.S.S. în 1959

Ciinii Strelka și Belka care s-au aflat pe a doua navă cosmică-satelit sovietică și care s-au întors cu bine pe Pămînt

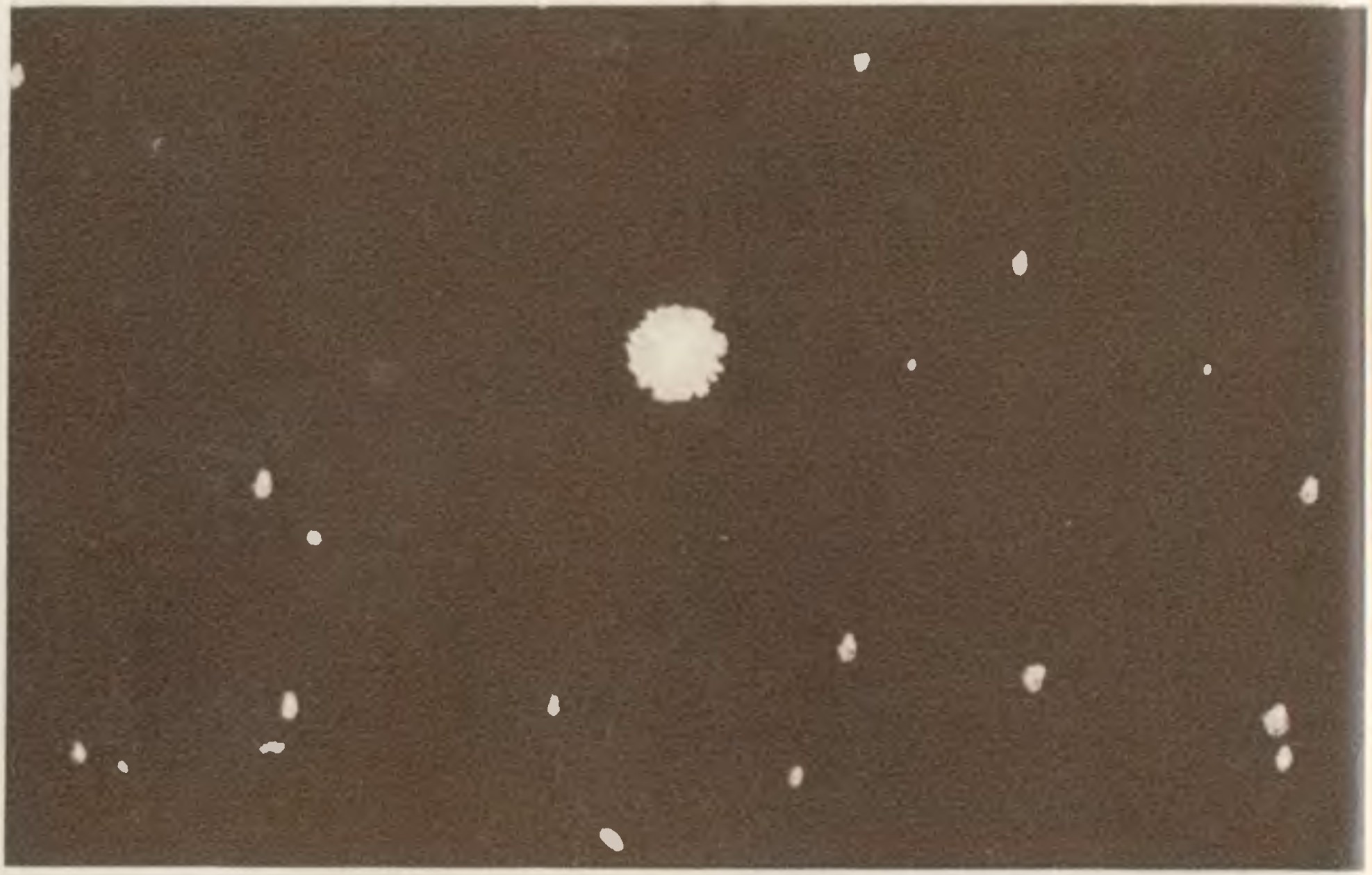

Veacuri de-a rîndul oamenii s-au temut de comete. Astăzi omul le creează el însuși. Desenul reprezintă cometa artificială de natriu creată de cea de-a doua rachetă cosmică sovietică